MESNEVÎ

TERCEMESİ VE ŞERHİ

I.-II. cilt

III. basım

ABDÜLBÂKİ GÖLPINARLI

İNKILÂP KİTABEVİ

MİLLÎ EĞİTİM GENÇLİK VE SPOR BAKANLIĞI YAYINLARI : 350
BİLİM VE KÜLTÜR ESERLERİ DİZİSİ .... : 21

Millî Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı Yayımlar Dairesi Başkanlığının 4.1.1985 tarih ve 951 sayılı yazısı ile, ikinci defa 5.000 adet basılmıştır.

İÇİNDEKİLER

MESNEVİ ŞERHİ

V

RAHMAN VE RAHİM ALLAH ADİYLE

Ondan yardım dileriz; ona dayanırız; gönüllerin anahtarları O'nun katındadır. Rahmet, yarattıklarının en hayırlısı Muhammed'e, soyuna ve bütün arkadaşlarına

Bu Mesnevî defterlerinin, mânevî anlatışların beşincisidir; Şunu anlatır: Şerîat bir muma benzer, yol gösterir. Ama ele mum almakla yol alınamadığı gibi* eline mum almasan da yol alınmış olamaz. Yola düştün mü şu gidişin, Tarîkattır; dilediğine eriştin mi bu, Hakıykattir. Bunun için, "Hakıyyatler meydana çıkarsa şerîatlar bâtıl olur" demişlerdir. Nitekim bakır altın olsa, yahut da bir nesne, temelden altın olsa, kimya bilgisine ihtiyacı yoktur onun... Kimya şeriattır; bakırın kimyaya sürünmesine de ihtiyacı yoktur; bu sürtünme de tarîkattir. Nasıl ki, kılavuzla varılacak yere ulaşıldıktan sonra kılavuz aramak, çirkin bir şeydir**; fakat kılavuzla varılacak yere ulaşılmadan kılavuzu bırakmak da kö-

---

* "Ama ele mum almakla yol alınamadığı gibi" cümlesi metinde unutulmuş, yeri işaretlenerek kenara yazılmıştır.

** "Ulaşıldıktan sonra" sözü de satırın altına, tam yerine yazılmıştır.

tüdür, demişlerdir. Hâsılı şerîat, kimya bilgisine benzer; hocadan, yahut kitaptan kimya öğrenmek gibidir. Tarîkat, ilâçları kullanmak, bakırı kimyaya sürtmektir. Hakıykat kimyayla bakırın altın olmasıdır. Kimya bilenler, biz bu bilgiyi biliyoruz, diye kimya bilgisiyle sevinirler. Kimya yapanlar, biz bu çeşit işler yapıyoruz, diye sevinirler. Hakıykati bulanlarsa, biz altın olduk, kimya bilgisinden de kurtulduk, kimya yapmaktan da kurtulduk; Allah azatlılarıyız, diye hakıykatle sevinirler. "Her bölük, elde ettiği şeyle sevinir, övünür." Yahut da şerîat, tıp bilgisini öğrenmeye benzer; tarîkat, tıp bilgisine* göre pehriz etmek, ilâç yemektir; hakıykatse, ebedî olarak sağlık - esenlik bulmaktır, ikisinden de kurtulmaktır. İnsan oğlu, şu yaşayıştan geçti, ölüp gitti mi, onda şerîat da kalmaz, tarîkat da; fakat hakıykat kalır. Hakıykate ulaşmışsa, "Ne olurdu, toplumun, Rabbimin beni ne yüzden yarlıgadığını bilseydi" diye nâralar tar; ulaşmamışsa "Ne olurdu, kitabım verilmeseydi; hesabım nedir, bilmeseydim; ölüm, bir daha dirilmeyesiye öldürseydi beni; malım - mülküm fayda vermedi bana, kurtaramadı beni; gücüm - kuvvetim bitti" diye bağırır. Şerîat bilmektir, tarîkat tutmak, hakıykatse Allah'a ulaşmak. "Kim Rabbine ulaşmayı umuyorsa, iyi işler işlesin; Rabbine kullukta, hiçbir kimseyi ortak etmesin." Allah'ın rahmeti, yarattıklarının hayırlısı Muhammed'e, soyuna, bütün arkadaşlarına ve boyuna; bol - bol esenlikler ona.

---

* "Bilgisine" sözü, karşılaştırmada, "be mûceb-i" sözünün üstüne yazılmıştır.

"Dîbace" nin şerhi

Kalblerin, gönüllerin anahtarları O'nun katında. Kalb, göğüs boşluğunda, sol tarafta bulunan mâlûm uzuvdur. Eskiler, düşüncenin bu uzuvla olduğunu sanmışlardı; ancak beynin düşünce merkezi olduğunu bilenler dahi, insanın düşüncelerini meydana getiren, mânevî varlığını temsil eden nesneye "gönül" demişler ve "kalb" çok defâ "gönül" yerine söylenegelmiştir. Hadîste "Âdemoğullarının kalbleri, bir tek kalb gibi Rahmân'ın iki (Kudret) parmağının arasındadır; onları dilediği gibi çevirir" buyurulmuştur (Câmi'us - Sagıyr; I, s. 78); hadisteki kalblerden maksat da gönüllerdir. Aynı zamanda bu sözde, "Gayb anahtarları O'nun katındadır, onları ancak O bilir; karada, denizde ne varsa bilir; yaprağın düştüğünü, nasıl, nereye düştüğünü de bilir; yerin karanlıklarında bir habbe bile yoktur, kuru, yaş, birşey bile olamaz ki onun bilgisinde sâbit olmasın" meâlindeki VI. sûrenin (En'âm) 59. âyet-i kerîmesine de işâret edilmektedir.

Şerîat, Tarîkat, Hakıykat. Şerîat, lûgatte, nehrin su içilebilecek yerine denir. Terim olarak, inanca, malî, bedenî, yahut hem mâlî, hem bedenî olan ibâdetlere, yapılmaması emredilen şeylere ve dünyevî muâmelelere âit İlâhî hükümlerin tümüne derler (I. c. in "Dîbace" sinde "Şer' - Şerîat" hakkındaki îzâha bk.) Tarîkat, yol anlamınadır. Terim olarak insanı, bir olgun kişiye uymak, onun yolunu tutmak şartiyle Hakıykate, öze, varılması gereken durağa götüren yol mânâsına gelir. Mevlânâ, aşıla-

cak yolu, karanlık, dereli, tepeli, yarlı, çukurlu bir yola benzeterek bu yolun, ışıksız aşılamayacağını anlatmak maksadiyle şerîatı, bir muma, yol gösteren bir ışığa, o ışıkla yola düşmeyi, yol olmayı tarîkate, varılacak durağa ulaşmayı da hakıykate benzetmektedir. "Gerçekler meydana çıksaydı yollar biterdi" sözüyle de, yola düşmeden, gerçeğe ulaşılamayacağını, yola da ancak ışıkla, yâni şerîatla girilebileceğini, o vâsıtayla yol alınabileceğini anlatıyor; tarîkatin şerîatsız olamayacağını bildiriyor. Bir kimse, şerîat hükümlerini gereği gibi bilse, fakat hakıykat yoluna yürümese, yâni şerîatın gayesine uymasa, amellerini, ya zorla yapar, yahut amellerini riyâ ile bulandırabilir, yahut da bu amellerini yapması dolayısıyle kendini büyük görür, başkalarını küçümser, benliğe düşer; hattâ şerîat hükümlerini dünya geçimine âlet bile edebilir. Bu çeşit ibâdet, riyâsı yoksa, belki borcu ödemektir; faakt bu ibâdette ne huzur olabilir, ne vuslat; böyle namaz, "Mü'minin nûru, îmânın direği" olamaz (Câmi'; c. II, s. 42). Varlığını, irâdesini Hakk'a veren kişinin namazı, elbette bu namazla aynı değildir. Şu halde gerçeğe eren kişinin kulluğu, Tanrı iradesiyledir, onun kulluğu, âdetâ Rabbiyle vuslatıdır; çünkü kendisi, irâdî ölümle ölmüştür (I. c. in 3688. beytinin şerhine bk.). Mevlânâ, bahsi biraz daha açıklamak için şerîatı kimya bilgisine, tarîkati de bu bilgiyle bakırın altın hâline gelmesine, altın hâline gelmeyi de hakıykate benzetmekte, gösterilen, varılması gereken şeye ulaştıktan sonra delil istemenin çirkin bir şey olduğunu söylemekte, fakat ulaşmadan delili bırakmanın kötülüğünü de işâret etmek

tedir. Üstaddan, yahut kitaptan kimya bellemek şerîattır; o bilgiye göre amel etmek tarîkattir; bakırın altın olmasıysa hakykattir. Mevlânâ, kimya bilenlerin, bu ilmi biliyoruz diye sevindiklerini, o bilgiye göre iş görenlerin, biz kimya bilgisine göre iş yapmaktayız diye neşelendiklerini, hakıykate erenlerinse, biz altın olduk, kimya bilgisinden de kurtulduk, kimyaya göre iş işlemekten de azad olduk; biz Allâh'ın azad edilmiş kullarıyız diye neşelendiklerini söylemektedir ki (Kimya için I. c. 520. b. nin ş. bk.) bu takdirde şerîat ehli, amelleriyle Allah yoluna girer, tarîkat ehli o yolu aşar, hakıykate ulaşır, hakıykate ulaşanların kullukları ysa, mevhum varlıklarıyla değil, Allah irâdesiyledir diyor ve XXIII. srenin (Mü'minûn) 53. âyet-i kerîmesinin sonu olan "Her bölük kendi elindekine râzı oldu; onunla övünmeye koyuldu" meâlindeki kısmını sözlerine ekliyor.

Bahsi biraz daha açıklamak için şerîatı, hekimlik öğrenmeye, tarikati hekimlik bilgisine göre pehriz etmeye, ilâç kulanmaya, hakıykatiyse sağlığa, esenliğe kavuşup ikisinden de kurtulmaya benzetip insan ölünce, şerîatla tarîkatin kalmayacağını, fakat hakıykatin kalacağını bildirerek şerhettiğimiz gibi irâdî ölümü, mevhum varlıktan kurtulmayı kastettiğini açıklıyor. Ölen kişinin hakıykate ulaşmışsa, "Kavmim de bilseydi ne yüzden Rabbimin beni yarlıgadığını" diye nâralar attığını (XXXVI; Yâ Sîn, 26 - 27), ulaşmayanınsa "Keşke verilmeseydi kitabım; keşke bilmeseydim nedir hisabım; keşke ölümle bitseydi her bir işim; bir fayda vermedi ba-

na mallarım; helâk olup gitti gücüm - kuvvetim" diye feryâd edeceğini bildiriyor (LXIX; Haakka, 25 - 29). Mevlânâ'ya göre şerîat, bilgidir, tarîkat kulluk, hakıykatse Tanrı'ya ulaşmak ve ondan sonra "Artık Rabbiyle buluşmayı uman, iyi işlerde bulunsun ve Rabbinin kulluğunda hiçbir kimseyi eş tutmasın" meâlindeki âyet-i kerimeyle Dîbâce'yi bitirip (XVIII; Kehf, 110) bütün yaratılmışların hayırlısı Hz. Muhammed'e, Ehlibeytine, soyuna ve sahâbesine salât-ü selâm vererek asıl metne giriyor.

Bu Dîbâce bize, Hz. Ali'nin şu sözlerini hatırlatmaktadır:

"Bir bölük halk sevap için Allâh'a kulluk eder; bu kulluk tâcirlerin kulluğudur. Bir bölük de Allâh'a korkudan kulluk eder; bu da kölelerin kulluğudur. Bir bölükse, Allâh'a şükrederek kullukta bulunur; işte hür kişilerin kulluğu budur."

Not (A. Gölpınarlı: Nehc'ül - Belâga tercemesi; İst. Neşriyat Yurdu; Yani Şark Maârif K. 1972; I. Bölüm, 3. kısım; s. 391).

Dîbâce'nin şerhinde şunu da arz edelim ki: Küfür ve îman, var olan ve mükellef bulunan kişinin iki sıfatıdır ki inkâr ve ıkrarla, emre uymamak, yahut uymakla sâbit olur. Ölen kişiye bunların karşılığıyla baş başa kalır; nedâmete, yahut şükr etmeye ulaşır. Hayattayken ölen, irâdi ve ihtiyârî ölümle (I. c. 30 - 35. b. in şerhine bk.) ölen kişi de tamâmiyle yokluk âlemine varır. Fakat bu âlem, durulacak bir âlem değildir; çünkü sülûkün gayesi, yok olmak, akıl dâiresinden ve

tekliften kurtulmak değil, Muhammedî ahlâka bürünmek, âlemlere rahmet olmaktır. Böyle bir, durağa varan kişiyi, mürşidi, hemen o duraktan çeker. O vakit sâlik, herşeyde Tanrı kudretini, sun'unu, hikmetini görmekle, hattâ lûtfunu, kahrını seyretmekle beraber teklif dâiresinde ve tam mütâbaatte bulunur; hakıykatten geri dönüp şeriata gelir ki bu durağa, artık "Ma'rifet" denir ve bu durağa ulaşan kişiye "Ârif" adı verilir; nitekim Mevlânâ da 3277 - 3285. beyitlerde aklın ehemmiyetini anlatmakta, bu hâlin, geçici bir hâl olması gerektiğini bildirmektedir.

Dîbâceyi bitirmeden önce şunu da söylemek zorundayız:

Bu dîbâce, tezhipsiz bir kâğıda yazılmıştır. Yazısı, metnin yazısından ayrı. Bu nesih, hicrî VIII - IX., belki de X. asr-ı hicrînin (XIV - XVI) neshi. Mesnevî ciltlerinin hepsinde dîbâce var; bu cildin de bir dîbâcesi olduğu muhakkak; fakat ayrı ve yeni yazıyla yazılmış olan bu dîbâce, V. cildin dîbâcesi, sonradan bulunduğu için mi yazılıp cilde eklenmiştir; yoksa sonradan biri tarafından mı yazılmıştır? Bu hususta kesin bir söz söylememize imkân yok.

***

M E T İ N

Allah sırrını takdîs etsin, Mevlânâ'nın Kitabının beşinci cildi

* Yıldızların ışığı olan padişah Husâmeddin, beşinci cildin başlanmasını istemekte.

* Ey Tanrı ışığı cömert Husâmeddin, ey tertemiz üstadların üstadı,

* Halk perde ardında olmasaydı, yoğun bir halde bulunmasaydı, anlayışlar dar, arık bir halde durmasaydı,

Seni övmede anlamın bütün gücünü verirdim; bu sözlerden başka sözler söyleyecek dudaklar açardım.

Fakat doğanın lokmasını yont kuşu yutamaz; şimdi çâre, suya yağa katmak ancak.

Seni zındandakilere övmek yazıktır; seni rûhânî erlerin topluluğunda överim ben.

Seni anlatmak, dünyadakileri zarara sokar; aşk sırrı gibi gizlerim seni ben.

Övüş, anlatıştır, perdeyi yırtmaktır; güneşse anlatılmaya da muhtaç değildir, târife de.

Güneşi öven, kendini över; iki gözüm de aydın, gözlerimde çapak da yok, ağrı da der.

10. Dünyadaki güneşi kınamak, kendini kınamaktır; iki gözüm de kördür, karanlıktır, kötüdür demektir.

Dünyada, muradına ermiş güneşe haset eden kişiyi sen bağışla.

Kişi, gözlerden güneşi gizleyebilir mi; onun tazeliğini sörpütebilir mi?

Sınırsız ışığını eksiltebilir mi; yahut onu, bulunduğu yerden giderebilir mi?

Ululara haset eden kişinin hasedi yok mu, zâten o haset, sonsuz, ebedî bir ölümdür.

Kadrin, akıllarla anlaşılacak dereceyi geçti; akıl, seni anlatırken saçma - sapan söylemeye koyuldu.

Akıl, anlatmada bunaldı ama bunala - bunala gene de oynaması, anlatmaya çalışması gerek.

* Gerçekten de tümü anlaşılmayan şeyin tümünü atıvermek gerekmez, böyle bilin bunu*.

* Buluttan yağan tûfânı içemezsin ama, içmekten de nasıl vazgeçebilirsin?

Sırrı ortaya dökemiyorsan, bâri onun kabuğuyla anlayışları tâzele.

20. Sözler, sana göre kabuktur ama başka anlayışlara göre güzel bir içtir.

* Gökyüzü, Arş'a göre aşağıdır ama, toprak yığınına göre yücedir.

Seni yitirdiklerinden, fırsatı kaçırdıklarından dolayı hasret çekmesinler; ondan önce öveyim seni de yol bulsunlar sana.

* Tanrı ışığısın, canları adam akıllı çekersin Tanrı'ya; halksa vehim karanlıklarındadır, zanlar içindedir.

---

* Bu beyit arapçadır.

24 * Bu gözsüz, görüşsüz kişlerin, şu ışığı sürme gibi gözlerine çekmeleri için şart, onu ululamaktır.

25 * Kulağı keskin istîdat sâhibini bulur o ışık; çünkü o adam, fare gibi karanlığa âşık değildir.

26 * Ama geceleri dönüp dolaşan çipiller nerden, nasıl inanç meş'alesinin çevresinde dönüp dolaşacaklar?

27 * Din ışığından karanlıkta kalanlara, anlamı gizli ince sözler, tabiî bir bağ olur gider.

28 * Kendi hünerinin argacını, arışını örmek, bezemek için gözlerini güneşe açamaz o çeşit kişi.

29 * Hurma fidanı gibi dal, budak salamaz da köstebek gibi yerde delikler deler.

30. * İnsanın içini sıkan dört şey vardır; bu dört şey, akla çarmıh kesilmiştir.

***

(Ş E R H)

1-3. Mesnevî'nin yazılmasına sebep olan Çelebi Husâmeddîn'i, "yıldızların ışığı, yıldızlara ışık veren" ve "Hak zıyası" diye övmekte, ona "temizlik üstadlarına üstad" demektedir. Kur'ân-ı Kerîm'in X. sûresinin (Yûnus A. M) 5. âyetinde, "O, öyle bir mâbuttur ki güneşi zıyâ, Ay'ı nur olarak halketti" buyurulmaktadır. Mevlânâ bu âyete işâret ederek Çelebi'yi güneşe benzetmekte, aynı zamanda beşinci cildin başlanmasının da onun dileğiyle olduğunu bildirmektedir. Mevlânâ, Mesnevî'nin III. cildinin 1. beytinde de aynı benzetişi dile getirmektedir. I. cildin 428., 2934., II. cildin 3., 1123., 2282., III. cildin 2110., IV. cildin 1., 754., 2075., 3423., 3824., VI. cildin 183., 1202., 1991. ve 2010. beyitlerinde de Çelebi'yi "Hak zıyâsı" diye anar. IV. cildin 2077. beytinde ona, "Ululuk sâhibi Tanrı zıyâsı", VI. cildin 90. beytinde de "güneş" vasfını verir. IV. cildin 16. beytindeyse Çelebi Husameddîn'e, sen güneşsin, bu ikisi, yâni "ziyâ" ve "Husâm-kılıç" sözleri, sana verilmiş vasıflardır demektedir.

17-18. Bu iki beyit, arapça, "Tümü anlaşılmayan şeyin tümü de bırakılmaz" meâlindeki atasözüne işârettir ve 17. beyit arapçadır.

20 - 21. Söz - Anlam. Bu beyitlerde söz, kabuğa, anlam içe benzetilmekte ve herkesin anlayışta aynı olmadığı belirtilmekte, göğün Arşa nispetle aşağı olmakla beraber yere nispetle yüce olduğu da sözü îzâh için belirtilmektedir; nitekim 5. beyitte de, doğanın lokmasını serçenin yiyemeyeceğini bildirerek herkese, anlayışına göre söz söylemek lüzumunu hatırlatır.

23 - 30. Vehim ve şüphe - Karanlık, Nur - Sürme. Bu beyitlerde vehim ve şüpheyi karanlığa, nûruysa sürmeye benzetmekte, sonraki beyitlerdeyse nûru, îman ve din olarak aydınlatmada, tabîatiyse karanlık olarak açıklamaktadır. 30. beyitte geçen "çhar - mîh", türkçede çarmıh tarzında söylenir. Çhâr - mîh, dört mıh, dört eğser demektir. Eskiden mahkûm, "T" harfine benzeyen ve birbirine mıhlanmış olan iki tahtaya, kolları gerilip avuçlarından, aşağı tarafa da, ayaklar birbiri üstüne getirilip ayaklarından mıhlanır, böyle gerili olarak ölünceye dek bırakılırdı. Bu cezâya "çarmıha germek" denirdi. Aşağıdaki hikâyede çarmıh îzah edilmektedir.

***

METİN

"Dört kuş al, onları katında topla" âyetinin tefsîri

31 A güneş akıllı, sen vaktin Halîl'isin; şu yol kesen dört kuşu kes, öldür.

32 Çünkü bu dört kuşun her biri, karga gibi akıllıların akıl gözlerini oyar, çıkarır.

33 Bedenin dört huyu, Halîl'in kuşları gibidir; onları boğazlamak, cana yol açar.

34 Ey Halîl, iyiden, kötüden kurtulmak için onların başlarını kes de ayaklar engelden kurtulsun.

35 Tüm sensin, hepsi de senin parça - buçuğun; çöz ayaklarının bağını, onların ayakları senin ayaklarındır.

36 Âlem, senin yüzünden can yurdu kesilir; bir atlı, yüzlerce orduya arka olur.

37 Çünkü şu beden, dört huyun durağı olmuştur; onların adları, fitneler arayan, düzenler kuran dört kuştur.

38 Halkın ölümsüz diriliğe kavuşmasını istiyorsan, bu şom, bu kötü dört kuşun kes başlarını.

39 Ondan sonra bir başka çeşit dirilt onları da bundan böyle, onlardan bir zarar gelmesin.

40. O yol kesen mânevî dört kuş, halkın gönlünü yurd edinmiştir.

Değil mi ki bütün doğru - düzen gönüllerin beyisin; bu çağda Tanrı halifesi sensin.

Şu diri dört kuşun başlarını kes de diriliği geçici olan şu halkı ölümsüzlüğe kavuştur.

Bu dört kuş kazdır, tavustur, kuzgundur, horozdur; bu dördünün insanlardaki örneği de dört huydur.

Kaz hırstır, horoz şehvet. Mevki' tavusa benzer; kuzgunsa dileğe.

Kuzgunun dileği şudur: Ümitlere düşer, ölümsüzlüğü, yahut da uzun bir ömrü umar.

Hırs kazı, kuru olsun, yaş olsun, yerde ne bulursa yere gömer.

* O boğaz bir an bile yemsiz - yiyeceksiz kalmaz; "Yeyin" buyruğundan başka hiçbir sözü işitmez.

Yağmacı gibi evi kazar; çabuk - çabuk, dağarcığını doldurur durur*.

İyi, kötü, ne bulursa dağarcığına tıkar; inci tanelerini de o dağarcığa atar, nohut tanelerini de.

50. Bir başka düşman gelmesin de der, kuru yaş, bir şeyler tıkıştırmasın çuvala**.

Vakit dardır, fırsat pek az; oysa korku içindedir; durmadan, ne bulursa tez - tez koltuğuna kıstırır.

* "Yağmacı" sözü, böyle ve türkçe geçiyr.
** Düşman, bu beyitte ve 52. ve 54. beyitlerde türkçe "yağı" olarak kullanılmıştır.

Bir başka düşmanı buraya getirmez diye padişahına da güveni yoktur.

Fakat inanan, o yaşayışa güvenir de, bu yüzden bir zaman aman vererek yavaş yavaş, mühlet vere - vere yağma eder.

O, padişahın düşmanı kahrettiğini tanır; kahredeceğini bilir; bu yüzden de hem fırsatı kaçırmayacağından emindir, hem düşmandan emin.

Kapı yoldaşlarının da gelip ona zahmet vermiyeceklerini, elindekini almayacaklarını bilir; onlardan da emniyet inçindedir.

Padişahın teb'asını adâletle idâre ettiğini de görmüştür; inanmıştır ki kimse, kimseye zulmedemez.

Hâsılı tez olmaz, gönlü yatışmıştır; zevkının, payının yok olmayacağına emindir.

Pek yavaş davranır, dayanır, sabreder; gözü toktur, eline geçeni başkalarına bağışlar; yeni - yakası tertemizdir:

* Çünkü bu yavaş davranış, bu ihtiyatlı hareket, Rahmân'ın ışığıdır; tezlikse Şeytan'ın dürtmesinden meydana gelir.

60. Çünkü Şeytan onu yoklukla, yoksullukla korkutur; sabır beygirini keser, öldürür.

* Kur'ân'dan duysan a, Şeytan, başına gelecek kötülükleri söyler; çetin bir yoksullukla korkutur seni.

F. 2

62 Sen de pis şeyleri yer, pis şeyleri elde edersin, tez davranırsın... Ne adamlığın kalır, ne ihtiyatın, ne de sevap düşüncen.

63 • Söz şu ki: İnanmayan yedi karınla yemek yer; dînî de arıktır, gönlü de arık; fakat karnı büyük mü, büyüktür.

⁂

(Ş E R H)

30. beyitten sonraki hikâye. Kur'ân-ı Mecîd'in II. sûresinin (Bakara) 260. âyet-i kerîmesinin meâli şudur: "An o zamanı ki hani İbrâhim, Rabbim demişti, ölüyü nasıl diriltirsin? Allah, inanmıyor musun demişti de İbrâhim, evet, inanıyorum ama kalbim tam yatışsın demişti. Allah da demişti ki: Dört kuş al, onları kesip paramparça et, parçalarını birbirine kat, sonra o karışık parçalardan her birini bir dağın üstüne koy; sonra da onları çağır, koşarak sana gelecekler. Bil ki Allah, şüphe yok, pek yücedir, hüküm ve hikmet sâhibidir."

İbrâhim Peygamber'in, canavarlar tarafından parçalanmış bir leş gördüğü, o leşi, kara, hava ve deniz hayvanlarının yemekte bulunduğu, İbrâhim'in, Yârabbi, biliyorum ki bu hayvanların karınlarından bu leşi toplar, diriltirsin; nasıl topladığını görmeyi istiyorum dediği rivâyet edilmiştir. Başka rivâyette, İbrâhîm'e, Allâh'ın onu, kendisine Halîl (dost) edindiği, duâsının kabûl edileceği müjdelenince duâsının kabûl edildiğini görmek için bunu istemiştir. Başka bir rivâyetteyse, Nemrûd'a (I. c. 551. b. ş.), Rabbim öldürür, diriltir demiş, Nemrûd, hapishaneden iki kişi getirtmiş, birini öldürtmüş, öbürünü salıvermiş, işte ben de öldürürüm, diriltirim demiş, İbrâhim, benim Rabbim ölüyü diriltir demiş ve bu

mûcizeyi göstermiştir. Dördüncü bir rivâyetse şudur: İbrâhim, Allâh'ın, ölüyü dirilteceğine inanmakla beraber bunu apaçık da görmek istemiştir; bu, en kuvvetli rivâyettir. Âyetteki "inanmıyor musun" sorusu, sözgelimi, birisine, bir insana, "insan değil misin" demek gibidir; yoksa peygamberlerde şüphe olamaz. İbrâhim'in (A. M) kestikleri, tavus, horoz, kaz ve kargaydı. Bunları paramparça edip parçalarını karıştırdıktan sonra civardaki dört, ya hut yedi, yahut da on dağın üstüne birer tutam koydu; cansızın çağrılması doğru olmadığı cihetle "onları çağır" emri, ben dirilttikten sonra adlarıyla çağır demektir. (Ebû - Alî Fadl b. Hasan'it - Tabrisî: Mecma'ul - Beyân fî Tefsîr'il - Kur'ân; Şirket'ül-Maârif'il - İslâmiyye basım; Seyyid Hâşim'ür - Rasûlî ve Seyyid Fadlullâh'it - Tabâtabâiyy'il - Yezdî'nin tashih ve hâşiyeleriyle; Ofset baskı; 1379 H. 1339 Ş. H. Tehran; c. II; s. 371 - 373).

Mevlânâ, bu dört kuşu, sonraki beyitlerde enfüse tatbıyk etmekte, dördüncüdeki üstün huy ve sıfata göre kazı hırsa, aç gözlülüğe, horozu şehvete, tavûsu mevki' ve rütbeye, kendini beğenmeye, uluğa, kargayı da dileğe, doymazlığa benzetmekte, bu mânevî kuşların kesilmesiyle insanda kanâatin, sabrın, gönül alçaklığının ve güvencin dirileceğini bildirmektedir (Halil için I. c. 1636. b. ş. e bk.).

41. Tanrı halîfesi - Âdem. I. c. 544. b. ş. e bk.

47. Yeyin. "Yeyin, için, isrâf etmeyin; gerçekten de Allah isrâf edenleri sevmez (Kur'ân; VII, A'râf, 31).

48. Yağmacı. Bu tarzda türkçe geçiyor.

53 - 59. "Yavaş, tedbirli iş Allah'tan, aceleyse Şeytan'dandır (Hadis; Suyûti: El - Câmi'us - Sagıyr fî Ahâdîs'il - Beşîr'in - Nezîr; Kahire - Hayriyye Mat. c. I, s. 112).

61. Şeytan - Yoksulluk. "Şeytan, sizi yoksulluğa ve kötülüğe çağırır, Allah, lûtfuyla, yarlıgamaya, üstünlüğe dâvet eder; Allah, lûtfu bol olandır, herşeyi bilendir." (II, 268).

63. "İnanan, bir bağırsakla yer; kâfirse yedi bağırsakla yer." (Hadis; Câmi'; II, s. 170).

⁂

M E T İ N

Allâh'ın salâvâtı ona, Mustafâ'nın, "Kâfir yedi karınla yer, mü'min bir karınla" demesinin sebebi

Kâfirler, Peygamber'e konuk oldular; akşam çağında mescide geldiler.

Ey padişah dediler, buraya konuk geldik, ey tan yerinde duranları bile konuklayan*.

Yiyeceğimiz, içeceğimiz yok, uzaktan gelmişiz; haydi, başımıza ışıklar saç.

Mustafâ, dostlarım dedi, bunları pay edin, evlerinize götürün; çünkü siz, benimle, benim huyumla dopdolusunuz.

Her ordudaki askerin bedeni, padişahla doludur; o yüzden padişahın durağına düşman olanlara kılıç vururlar.

Sen o kılıcı, padişahın öfkesiyle vurursun; yoksa kardeşlere ne diye kızacaksın?

70. Padişahın öfkesi sana vuruyor da on batmanlık gürzü, suçsuz kardeşine vuruyorsun.

Padişah bir candır, fakat asker, hep onunla dolu. Can, su gibi, bu bedenlerse dere.

Padişahın canının suyu tatlıysa bütün dereler tatlı suyla dolar.

* "Konuk" sözü, böyle, Türkçe geçiyor.

* Çünkü hükme uyanlar, ancak uydukları padişahın dinindedir; kendisine Abese sûresi inen o padişah böyle buyurdu.

Her dost bir konuk seçti; aralarında eşi, benzeri olmayan semiz, iri bir adam vardı.

Pek iri bir bedeni vardı; bu cüsseli adamı kimse alıp götürmedi; kadehteki tortu gibi mescitte kalakaldı.

Herkesten arda kalınca Mustafâ aldı, götürdü onu. Sürüde yedi baş süt verir keçi vardı.

Keçiler, yemek vakti sağılmak için evdeydi.

* O Guz oğlu Uc'un kıtlığıyla dolu kişi, ekmeği, aşı yedi; o yedi keçinin sütünü içti.

Bütün ev halkı öfkelendi; çünkü hepsi de keçinin sütünü umuyordu.

80. O obur adam, karnını davul gibi şişirdi; onsekiz adamın yiyeceğini yalnız başına yedi.

Uyku çağı gelince odaya çekildi; hizmet eden kızcağız, kızgınlığından kapıyı üstüne kilitledi.

Dışardan sürgüsünü sürdü; çünkü ona pek kızmıştı, pek dertlenmişti.

Gece yarısı, yahut seher çağı, kâfirin aptesti geldi, karnı burmaya başladı.

Yatağından fırlayıp kalktı, kapıya koştu; elini atınca anladı ki kapı kilitli.

O düzenci, kapıyı açmak için çeşit çeşit düzenler düzdü; fakat kapı bir türlü açılmadı.

Sıkıştıkça sıkıştı; ev daraldı kendine; şaşırdı kaldı; ne dermanı vardı, ne rahatı.

Sonunda, bir başka düzene baş vurdu; uyumaya, bu buruntuyu geciktirmeye kalkıştı; uyudu da. Düşte kendisini bir yıkık alanda gördü.

Hatırında yıkık bir ev vardı; düşte de orası göründü kendine.

Kendisini ıssız bir yıkık yerde görünce oracıkta aptestini bozuverdi.

90. Derken uyandı, bir de baktı, gördü ki ya tak pislik içinde; sıkıntısından deli - dîvâne oldu.

Böyle rezilliği toprak bile örtmez diye içinden yüzlerce nâralar coşmaya başladı.

Uykum dedi, uyanıklığımdan beter; burda pislik yiyorum, orda işeyip gidiyorum.

* Kâfir, mezarın dibinde nasıl bağırırsa o da öyle, nolaydı gebereydim, nolaydı gebereydim diye bağırmaya başladı.

Şu gece ne vakit bitecek, kapı ne vakit açılacak diye kapı sesine kulak dikmiş, bekleyip duruyordu.

Kapı açılınca oktan yay fırlar gibi fırlayacak, kimsecikler görmeyecekti onu.

Hikâye uzun; kısa keselim: Kapı açıldı, o da dertten, gamdan kurtuldu.

Selâm olsun, Mustafâ'nın oda kapısını açması, konuğun, açanın karaltısını görmemesi, utanmaması, istediği gibi dışarı çıkması için kendisini gizlemesi

Sabahleyin Mustafâ geldi, oda kapısını açtı; seher çağı, o yolunu yitirmişe yol verdi.

Mustafâ, o belâlara uğramışın utanmaması için kendisini gizledi.

Kapıyı açanın önünü, ardını görmemesini, istediği gibi çıkmasını sağlamak istiyordu.

100. Ya birşeyin ardında gizlendi; yahut Tanrı eteği, onu örttü, ondan gizledi.

* Allah boyası kimi vakit gizler onu; bakanın önüne neliksiz, niteliksiz bir perde dokur da geriverir.

Düşman, yanı başındayken bile göremez onu; Tanrı'nın gücü, bundan da artıktır, bundan da üstün.

Mustafâ, geceki halini görüyordu onun; fakat Rabbinin buyruğu engel olmuştu.

Yaptığını kendisi de anlamadan ona yol verilmesini, o kötülük yüzünden onun, bir kuyuya düşmesini Tanrı istemiyordu.

Onun, kendisini o halde görmesi gerekti; bunda hikmet vardı; gökten inen buyruk buydu.

Nice düşmanlıklar vardır ki dostluk olur; nice yıkıntılar vardır ki yapım olur.

Pislikle bulanmış yatağı, bir kendini bilmez, inadına Peygamber'in katına getiriverdi.

* Sanki bak diyordu, konuğunun marifetini gör; âlemlere rahmet Peygamber, bir güldü de,

Hele dedi, o matrayı bana getir de, hepsini kendi elimle yuyayım.

110. Oradakilerin hepsi de sıçrayıp ayağa kalktı. Canımız da sana kurban olsun, tenimiz de;

Sen bırak, bu pisliği biz yuyalım; bu iş el işidir, gönül işi değil;

* Tanrı sana, Ömrün hakkıyçin dedi, ömrüne and içti; ömür dedi sana; kendisine halife etti seni, kürsüye oturttu seni.

Biz sana kulluk etmek için yaşamaktayız; peki, sen hizmet edersen biz neyiz diyorlardı.

Mustafâ, biliyorum bunu, fakat şimdi öyle bir an ki, bunu yıkamamda hikmet var dedi.

Hepsi de, Peygamber'in sözü bu; bakalım, ne sırlar var, bir belirsin diye beklemeye başladı.

Peygamber, o pisliği canla - başla yıkamakta; Tanrı buyruğuna özden uymaktaydı; taklitle, gösteriş olsun diye değil.

Gönlünden, yıka şunu diyordu, yıka; bunda kat kat hikmetler var.

Selâm olsun, Mustafâ, konuğun mülevves yatağını kendi eliyle yıkarken, onun geriye dönmesinin, bunu görüp utanmasının, yenini - yakasını yırtarak hâline, aynı zamanda erdiği kutluluğa ağlamasının sebebi

* Kâfirceğizin, kendisine armağan edilmiş bir putu, bir muskası vardı; muskanın yittiğini gördü, kararı kalmadı*.

Haberim olmadan dedi, gece kaldığım odada unuttum muskayı.

120. Utanıyordu ama utancını hırs aldı, götürdü. Hırs ejderhadır, küçük bir şey değil.

Muskanın peşinden koştu; Mustafâ'nın odasında muskasını gördü.

Gördü ama, kendisinin pislediği yatağı, o Allah eline mazhar olanın bir hoşça yıkamakta olduğunu da gördü.

Muskası aklından çıktı; onda öyle bir coşkunluk belirdi ki yenini - yakasını yırttı.

Elini yüzüne, başına vuruyor, başını duvara, kapıya çarpıyordu.

Hem de öylesine vuruyor, çarpıyordu ki burnundan, başından kanlar akıyordu. O ulular ulusu, hâline acıdı onun.

Halk nâralar atarak başına toplandı; kâfirse, a insanlar, sakının benden diyordu.

Başına vuruyor, a akılsız baş diyordu; göğsüne vuruyor, a ışıksız göğüs diye bağrıyordu.

Ey yeryüzünün tümü, şu aşağılık parça - buçuk utanıyor senden diye secdeler ediyor;

Sen bütünken diyordu, O'nun buyruğuna baş eğiyorsun da ben, bir parça - buçukken zulmediyorum, çirkin, azgın bir hale geliyorum.

"Yâve did - Kaybolmuş gördü" sözü, yitirmek anlamına türkçe "Yavı kılmak" sözündendir.

130. Sen bütünken Tanrı'ya karşı alçalmadasın, O'ndan titremedesin; bense parça - bucukken O'na aykırı işler görmedeyim, taşkınlıklar etmedeyim.

131 Her an yüzünü göğe çeviriyor, ey dünyanın kıblesi diyordu, yüzüm yok sana karşı.

132 Hadden aşırı titredi, çarpınıp çırpındı; derken Mustafâ onu bağrına bastı.

133 Coşkunluğunu yatıştırdı, bir hayli okşadı; gözünü açtı onun, kendisini tanıttı ona.

134 Bulut ağlamasa çayır - çimen nasıl güler; çocuk ağlamasa süt coşar mı hiç?

135 Bir günlük çocuk bile yolunu biliyor, ağlayayım da diyor, esirgeyici dadı yetişsin, gelsin.

136 Sen bilmiyor musun ki dadıların dadısı da, ağlamadıkça bedavaca az verir sütü.

137 * Çok ağlayın dedi; bu söze kulak ver de işleri onaran Tanrı'nın ihsânı süt versin sana.

138 Bulutun ağlayışı, güneşin harareti, yakışı... Dünyanın direği, bükülmüş şu iki iptir işte.

139 * Güneşin yakışı, bulutun ağlayışı olmasaydı cisimle araz, nasıl gelişir, semirirdi?

140. Bu hararetle şu ağlayış temel olmasaydı, bu dört mevsim, nasıl olur da mamur bir hale gelirdi?

141 Güneşin yakışı, dünya bulutunun ağlayışı, dünyanın ağzını tatlılaştırıyor, dünyayı güldürüyor demek.

142 Öyleyse sen de akıl güneşini yak, parlat; gözlerinden bulut gibi yaşlar saç.

143 Sana, küçücük çocuk gibi ağlayan göz gerek. O ekmeği az ye; çünkü ekmek, yüzünün suyunu giderdi.

144 Beden, gece - gündüz, onunla gelişmekte, dallanıp yapraklanmakta; ama can dalı da onun yüzünden yapraklarını dökmekte, güz mevsimine girip sararmakta.

145 Beden azığı, hemencecik can azığını keser; bunu azaltmak, öbürünü çoğaltmak gerek.

146 * Allah'a borç verin; borç verin şu beden azığından da karşılığında gönülden çayır - çimen bitsin.

147 * Borç ver, şu beden lokmasını azalt da hiçbir gözün görmediği yüz belirsin, görünsün sana.

148 Beden, kendisini pislikten kurtarırsa, misklerle, ululuk incileriyle dolar.

149 * Şu pisliği verir de arılığı alır; bedeni, "Sizi tertemiz bir hale getirmeyi diler" sırrından faydalanır.

150. Ama Şeytan seni korkutur; sakın ha, sakın der; bundan pişman olursun, için sıkılır.

151 Şu hevesleri bedeninden giderir, atar, şu heveslerden geçersen, çok pişman olursun, çok gamlanırsın.

152 Şunu ye, sıcaktır bu, ilâçtır sana; faydalanmak, iyileşmek için şunu iç.

* Hem de şu niyetle ye, iç; bu beden, bir binektir; neyi huy edindiyse, neye alıştıysa onu vermek daha doğrudur.

Kendine gel; huyunu değiştirme; sağlığın bozulur; aklında, gönlünde yüzlerce hastalıklar doğar.

O alçak Şeytan, bu çeşit korkutur adamı; halka yüzlerce afsun okur.

* Senin hasta nefsini aldatmak için ken disini, ilâçlar veren Calinos gösterir.

* Bunun faydası vardır sana, dertten, gamdan kurtarır seni der... Âdem'e de buğdayı yedirmek için böyle dediydi ya.

Hey - heylerle, heyhatlarlar belirtir; azgın atın, nallanırken ağzını iki tahta parçasıyla kıstırdıkları gibi dudaklarını kıstırır senin.

At nallanırken, dudaklarını kıstırdıkları gibi senin de dudaklarını kıstırır da aşağılık, âdî taşı lâ'l göstermek ister sana.

160. Atın kulaklarını tutar gibi senin de kulaklarını tutar da hırsa, kazanca çeker seni.

Ayağını şüphe nalıyla nallar; dertle yol dan alıkoymak ister seni.

Onun vurduğu nal, iki iş arasında işkile düşmendir; bunu mu yapayım, onu mu demendir; kendine gel, aklını başına al.

* Seçilmiş Peygamber'in yaptığı işi yap; delinin, küçük çocuğun yaptığını yapma.

* Cennet çevrilmiştir, kaplanmıştır; neyle kaplanmıştır? Beğenilmeyen, hoşlanılmayan şeylerle; çünkü ekin onlarla gelişir, yetişir, çoğalır.

Şeytan'ın, karşısında ejderha bile olsa, onu tutup sepete kapatmak için düzenlerden, akıllıca düzülmüş şeylerden meydana getirdiği yüzlerce afsunu vardır*.

İnsan, akar su bile olsa, onu bağlar; zamânın en akıllısı bile olsa aldatır da güler ona.

* Aklı, bir dostun aklına dost et de, "İşleri danışarak yaparlar" âyetini oku, ona göre iş yap.

Selâm olsun, Mustafâ'nın o konuk Arab'ı okşaması, sıkıntıyla, ağlayıp feryad ederek çırpınan, utancından, pişmanlığından, ümitsizlik ateşiyle kavruluştan perişan olan o adamı yatıştırması

Bu sözün sonu yoktur; o Arap, o padişahın lûtuflarından şaşırdı kaldı.

Nerdeyse deli olacaktı; aklı, nerdeyse uçacaktı; Mustafâ'nın akıl eli tuttu da çekti onu.

170. Gel bu yana dedi; adam, ağır bir uykudan uyanır gibi uyandı, o yana geldi.

Mustafâ, bu yana gel dedi; aklını başına al, kendine gel; çünkü bu yanda senin birçok işin var.

Yüzüne su serpti de adam, söze geldi, ey varlığını Hakk'a fedâ eden dedi, bana şehâdet kelimesini söylet de

* "Akıllıca düzülmüş şeylerden" diye çevirdiğimiz söz, metinde "Vez degaa" yazılmış; karşılaştırmada "gaa" nın üstüne "hâ" yazılarak "dehâ" diye düzeltilmiştir.

173 Tanıklık vereyim, dışarıya çıkayım, o çöle dalayım gitsin; varlığa doydum artık.

174 * Biz kazâ kadısının şu dehlizinde Elest-Belâ dâvâsı için durmaktayız zâti.

175 * Değil mi ki evet dedik; dâvâya, sınanmaya düştük demek; işimiz, sözümüz, bu dâvâya getirdiğimiz tanıklardır, dâvâyı anlatış, bildiriştir.

176 Neden kadı'nın dehlizinde susup duruyoruz; tanıklık etmeye gelmedik mi biz?

177 A tanık, niceyebir kadı'nın dehlizinde mahpus kalacaksın? Vaktinde tanıklık ediver.

178 Seni buraya, tanıklıkta bulunman, inat etmemen için çağırdılar.

179 Sense inadından, şu daracık yerde oturmuş, elini bağlamış, dudağını yummuşsun.

180. A tanık, tanıklıkta bulunmadıkça bu dehlizden nasıl kurtulabilirsin sen?

181 Bu zaman, iş başarma zamanıdır, işi başar da kurtul... Tezce başarılacak işi uzatıp durma; eğlenip kalma.

182 İster yüz yılda olsun, ister bir anda; değil mi ki sonunda şu emâneti vereceksin; şimdicek ver de kurtul gitsin.

Namaz da, oruç da, bütün görünen kulluklar da, içteki nûra tanıklık eder

183 Şu namaz da, oruç da, hac da, savaş da, hep inanca tanıklık eder.

184 Şu zekât vermek, armağan sunmak, hasetten vaz geçmek de içteki gizli şeye tanıklık etmektir.

185 Sofra yaymak, konuk çağırmak, a ulular, bizim özümüz, size karşı doğrudur demektir; bu öz temizliğini belirtmektir.

186 Hediyeler, armağan verişler, birşey sunuşlar, kime veriliyor, sunuluyorsa ona, benim, senile aram hoştur demektir; buna tanıklık etmektir*.

187 Kim bir mal elde etmeye,bir afsun bellemeye uğraşıyorsa, bu, ne demektir? İçinde bir inci var demektir;

188 Tanrı'da çekinmek yüzünden, yahut cömertlik yüzünden bir incim var; şu zekât verişimin, oruç tutuşumun ikisi de buna tanıktır demektir bu.

189 Oruç der ki: Bu kişi, helâlden bile çekindi; harama nasıl el atar?

190. Zekât der ki: O, kendi malından ayırdı da yoksula verdi; din ehlinin malını nasıl çalar?

191 * Ama bunları gösteriş için, insanları aldatmak için yaparsa o iki tanığın tanıklığı, Tanrı'nın adâlet mahkemesince kabûl edilmez.

192 Avcı yem saçarsa, bunu, acımasından, cömertliğinden saçmaz; kuş avlamak için saçar.

193 Oruç ayında yemek yemeyen kedinin orucu, gaflete dalmış hayvanı avlamak içindir, bu yüzden kendisini uyur gösterir kedi.

---

* Beyitte "armağan" sözü, böyle, türkçe geçiyr.

194 Bu eğrilik yüzünden yüzlerce toplum kötü sanılmıştır; bu iş, cömertlerin, oruç tutanların adlarını da kötüye çıkarmıştır.

195 Ama Tanrı'nın lûtfu, eğri işlerle uğraşanı da sonunda bütün pisliklerden arıtır, tertemiz eder.

196 * Rahmeti, onun hiyânetinden üstündür, dolun - Ay'a bile vermediği ışığı ona vermiştir.

197 Tanrı, onun çalışmasını bu kötülüğe bulamaz, yıkar - arıtır; rahmeti, onu bu yanılıştan yur - temizler.

198 * Böylece de O'nun, suçları iyiden iyiye örttüğü meydana çıkar; başına giydirdiği miğfer, onun kelliğini örter gider.

199 * Yağmur, pislerin pisliğini temizlemek, onları arıtmak için Simâk burcunun bulunduğu yerden coşar da yeryüzüne yağar.

Suyun, bütün pislikleri arıtması; sonra gene Yüce Tanrı'nın, suyu pislikten kurtarıp temizlemesi, hâsılı Yüce Tanrı, noksan sıfatlardan arıdır

200. Su durdu mu, pislenir; öyle bir hâle gelir ki duygu, tiksinir ondan.

201 Derken Hak, onu gene doğruluk denizine götürür; onu yıkar, arıtır da lûtfuyla su, gene su olur.

202 Ertesi yıl, eteğini çeke - sürüye gelir; hey, nerdeydin sen dense, hoşluklar denizindeydim der;

203 Burada pislendim ama gene temizlenip geldim; yeni libaslar giydim de toprağa yağdım.

204 A pisler, hadi, gelin bana; Tanrı huyuyla huylandım ben.

205 Senin bütün pisliğini, çirkinliğini kabûllenirim; ifrite bile melek gibi bir temizlik veririm.

206 Ama pislenince gene oraya giderim; temizliklerin temeline varırım.

207 Kirli hırkamı soyunurum, başımdan çıkarır, atarım; bana gene temiz bir elbise verir.

208 * Onun işi budur, benim işim de bu. Âlemlerin Rabbi, âlemleri bezer durur.

209 Bizim şu pislenmemiz, şu pisliklerimiz olmasaydı, suya bu işi yapma yetkisini, bu buyrultuyu nerden verecekti?

210. Su, birisinden altın keselerini çalmış, hre yana koşup nerde bir müflis diye aranan kişiye benzer.

211 Ya yeni bitmiş çayıra - cimene, ekine yağar, ya bir yüzü yunmamışın yüzünü yıkar.

212 Yahut da elsiz - ayaksız gemiyi, hammal gibi başının üstünde taşır, denizlerde yürütür.

213 Onda yüzbinlerce ilâç gizlidir; çünkü her ilâç, olduğu gibi ondan biter.

214 Her incinin canı, her tanenin gönlü, bir eczahane gibi ırmakta akar durur.

215 Yeryüzü yetimlerini besleyiş ondan; kuruyup kalmışların ayağını çözüş, onları yürütüş ondan.

216 Arılığı - duruluğu kalmadı da bulandı mı, yeryüzünde bizim gibi şaşırıp kaldı mı,

Suyun, bulandıktan sonra, ululandıkça ululanası Tanrı'dan yardım istemesi*

217 İçten içe feryada başlar, ey Tanrı der; ne verdiysen verdim; yok - yoksul kaldım.

218 * Sermayemi temize de döktüm, pise de; a sermaye padişahı, ver, "Daha da yok mu?"

219 Tanrı buluta, onu hoş yere götür der; güneşe de, ey güneş der, çek yücelere onu.

220. Onu çeşit çeşit yollara sürer; sonunda sınırı olmayan denize ulaştırır.

221 Bu sudan maksat da, erenlerin canıdır; sizin bulanıklığınızı; iyice yur - yıkar, temizler sizi.

222 Yeryüzündekileri yıkamak** yüzünden bulandı mı, Arş'a temizlik bağışlayanın katına döner.

223 Gene o yandan eteğini sürüyerek gelir; o uçsuz - bucaksız denizin temizliklerini anlatır, yeryüzündekilere ders verir.

224 Herkesi teyemmümden kurtarır; kıble arayanları, arayıştan halâs eder***.

---

* Başlık, karşılaştırmada, cetvelin dışına yazılmıştır.

** Metinde "gadr" yazılmışken kenara "gasl" yazılarak düzeltilmiştir.

*** Bu beyit, metinde 227. beyittir. Karşılaştırmada, 223. beyitten sonra işaret konmuş, kenara bu beyit yazılmış, bu beyitten üç beyit sonra yazılmış olan bu beyit de çizilmiştir.

225 * Fakat gene halkla karışıp da bulandı mı, Peygamber'in, Ey Bilâl, bizi ferahlandır demesi gibi gene o yolculuğu arar.

226 * Ey sesi hoş, nağmesi hoş Bilâl der, ezan okunan yere çık da çal davulunu.

227 * Can yolculuğa çıkmıştır, bedense ayakta... bu yüzden namaz bitince selâm verilir işte.

228 * Bu örnek, söz arasında bir vasıtadır; halkın anlaması için de vasıta şarttır.

229 * Bir bağdan, bir bağlılıktan kurtulmuş olan semenderden başka, vasıtasız olarak kim ateşe atılabilir?

230. Ateşe alışman, ateşten hoşlanman için vasıta olarak bir hamam gerek sana.

231 * Değil mi ki Halil'in dayandığı gibi ateşe dayanamıyorsun; elçi olarak hamam geldi sana, su da kılavuzun.

232 Tokluk Tanrı'dandır ama tabiat ehli, nasıl olur da ekmeksiz doyar?

233 Lûtuf Tanrı'dandır ama beden ehli, çayır-çimen perdesi olmadıkça o lûtufa eremez.

234 * Fakat beden perdesinin vasıta oluşu kalktı, can, perdeden sıyrıldı m, o vakit Mûsâ gibi Ay'ın nûrunu koynunda bulur insan.

235 Bu hünerler, suyun gönlünün, Tanrı lûtfuyla dopdolu olduğuna tanıktır.

Dışarıda görünen işin, sözün, gönülde olana, içteki ışığa tanıklığı

236 İşle söz, gönüle tanıktır; bu ikisine bak, içi nasıldır kişinin, onlardan anla.

İçini seyredemiyorsan hastanın çıkardığı idrarına bak.

İşle söz, hastaların idrârıdır ki bedeni iyileştirmeye çalışan hekime delil olur.

Can hekimiyse, canına girer de can yolundan, inancına dek gider.

240. Onun, işe, söze bakmaya ihtiyacı yoktur; sakının onlardan; onlar, gönüllerin câsuslardır*.

Bu işle sözü, dere gibi, daha denize ulaşmamış kişilerden ara.

Işıklı kişinin içindeki ışık, bir iş yapmadan, bir söz söylemeden, o adamın ışıklı olduğuna tanıklık eder. Ârif kişinin sırrında parlayan nur, bir iş yapmadan, bir söz söylemeden, işle sözden belirecek nurdan daha da fazla olarak belirir; hani güneş yücelince horoz sesine, müezzinin haber vermesine, başka belirtilere hacet kalmadan gündüz olduğu anlaşılır ya; onun gibi**

Yolcunun ışığı, sınırı aştı mı, o ışık, ovaları, çölleri doldurur.

Güzelliği, tanıklara, anlatışlara, canla-başla oynayışa, cömertliğe aldırış bile etmez.

O incinin ışığı, parıltısı, dışarıya vurdu mu, şu birbirine ulanan, şu birisi, öbürünü belirten tanıklara boş verir o ışık.

---

* Beytin ikinci mısra'ı arapçadır.

** Buradan itibâren karşılaştırmada yazılmıştır.

Artık ondan işle söz tanığını arama; çünkü iki dünya da onun yüzünden gül gibi açılmıştır.

Bu tanıklık nedir? Gizli şeyi açığa vurmak; ister sözle olsun, ister işle, ister bunlardan başka bir şeyle.

* Çnükü maksat, cevherin gizliliğini meydana çıkarmaktır; kalan sıfattır, şu arazsa geçicidir.

Altının, mehenk taşındaki belirtisi kalmaz; ama altın, iyi bir adla-sanla, şüpheden arı olarak kalır.

Bu namaz, bu savaş, bu oruç da kalmaz; geçer gider; fakat can, iyi bir adla-sanla kalır.

250. Can, böyle işler gösterdi, böyle sözler söyledi; buyruk mehengine kendini sürttü.

İnancım gerçek, işte bunlar da tanık dedi; dedi ama tanıklar şüpheli.

Bil ki tanıkları arıtmak gerek; dâvan, tanıkların gerçek olduklarını ispata bağlı.

Söz tanığının, sözünün gerçek olması, iş tanığının da ahdında durması gerek.

Çünkü söz tanığı, eğri söz söylerse, iş tanığı, eğri yolda yelerse, kabûl edilmez.

Sözde de, işte de bir aykırılık olmamalı ki bu tanıkların tanıklığı kabûl edilsin.

* "Çalışmanız ayrı ayrı"; aykırılıklar içindesiniz; gündüz dikiyorsunuz, gece söküyorsunuz.

Peki, sözleri birbirini tutmayan tanığı kim dinler? Meğer ki Tanrı, lûtfuyla bir yumuşaklık göstersin.

İşle söz, içindekini, gönlündekini açığa vurur; her ikisi de gizli şeyi meydana kor.

Tanığın gerçekliği anlaşıldı mı, sözü kabûl edilir; gerçekliği anlaşılmazsa yerinde sayar durur.

260. * A inatçı, sen ayak diredikçe onlar da ayak direr; "Onları bekle; onlar da beklerler."

Selâm ona, Mustafâ'nın, konuğuna şehâdet getirtmesi

Bu sözün sonu yoktur; Mustafâ, ona, îmâna gelmesini söyledi; o genç de kabûl etti.

O kutlu şehâdet, bağlanmış bağları çözdü, açtı.

İmâna geldi; Mustafâ, bu gece de dedi, konuğumuz ol bizim.

Genç, vallâhi dedi, nerde olursam olayım, nereye gidersem gideyim, ebedî konuğunum senin.

Sen dirilttin beni, azadlı kölenim, kapıcınım senin; zâten bu dünya da senin sofranın başında, öbür dünya da.

Bu seçilmiş sofradan başka bir sofra seçen kişinin boğazını, sonunda kemik deler.

Kim, senin sofrandan başka bir sofraya oturursa şeytan, bil ki bir kâse yemek yer onunla.

Kim, senin komşuluğundan kaçarsa şeytan, hiç şüphe yok ki komşu olur onunla.

Kim, sensiz uzun bir yolculuğa düşerse, kötü şeytan, ona yoldaş olur, onunla bir sofraya oturur.

270. Yüce bir ata bile binse, değil mi ki Ay'a haset etmede; şeytan arkadaş olur ona.

* Onun nazlı - nazenin karısı, ondan gebe kalsa da bir çocuk doğursa, şeytan, soyuna karışır, soyda ortak olur onunla.

Kur'ân'da Tanrı, ortak ol onlarla, hem mallarına, hem evlâtlarına ortak ol demiştir a esirgeyici dost.

* Peygamber, Ali'ye söylediği eşsiz sözler arasında, gizlilik âleminden apaçık söylemiştir bunu.

* Konuk, ey Allah elçisi dedi, bulutsuz bir güneş gibi peygamberliği ışıttın, tamamladın sen.

* Bu senin yaptığını, iki yüz ana yapamadı; İsâ bile afsunuyla bunu Âzer'e yapmış değil.

* Senin yüzünden canım, hemencecik ecelden kurtuldu; Âzer, o solukla dirildi; dirildi ama gene öldü.

O gece Arap Peygamber'in konuğu oldu; bir keçiden sağılan sütün ancak yarısını içebildi; ağzını yumuverdi.

Peygamber, süt iç, yufka ekmeği ye diye üstüne düştüyse de, vallâhi dedi, gerçekten de doydum.

Bu, ne ağız yapmak, ne utanmak, sıkılmak, ne de düzen. Dün gece doyduğumdan da daha fazla doydum.

380. Bu kandil, şu bir katre zeytin yağıyla nasıl doldu diye bütün ev halkı şaştı kaldı.

Bir ebâbil kuşunun gıdası, böylesi bir filin karnını nasıl doyurur diyorlardı.

Kadın, erkek, herkes, o fil bedenli, nasıl olur da, bir sineğin yiyeceğiyle doyar diye fısıldaşmaya koyuldular.

Kâfirik hırsı, kâfirlik vehmi, baş aşağı olunca ejderha, bir karıncanın gıdâsıyla doydu gitti.

Kâfirliğin aç gözlülüğü gitti ondan; inanç gıdâsı, onu doyurdu, semirtti.

* Öküz açlığıyla çırpınan adam, Meryem gibi, cennet meyvasını gördü.

Gözüne cennet meyvası ilişti; cehenneme benzeyen mîdesi yatıştı.

Ey inancın lâfını yeter bulan kişi, inanç, zâti büyük bir nîmettir, zâti büyük bir gıdâ.

*** Can gıdâsı olan ışık, erenlerin gözlerine de gıdâ olur da cana dost kesilir; "Şeytanım, benim elimde Müslüman oldu" denmiştir**

O can gıdâsıdır, göz gıdâsıdır ama bedenin de ondan bir payı vardır ey oğul.

Beden şeytanı o gıdâyı yemeseydi, Peygamber, "Şeytanım Müslüman oldu" buyurmazdı.

390. Şeytan, ölüyü dirilten o gıdâyı yemeseydi, o şarabı içmeseydi, nasıl olur da Müslüman olurdu?

Şeytan dünyâya âşıktır, kördür, sağırdır... Aşkı giderse giderse, bir başka aşk giderir.

Gizli inanç yurdunda şarap içer, o şarabı tadarsa, ucun - ucun aşk pılısını - pırtısını oraya çeker.

A karnına düşkün, böylece yücel; gerçekten de yol, o gıdâyı değiştirmektir*.

A gönül hastası, ilâca sarıl; yapılacak tedavinin tümü, mizâcı değiştirmektir.

A yemeye, içmeye rehin olup hapse düşen, sütten kesilmeye dayanırsan, yakında kurtulursun.

Gerçekten de açlıkta bir çok yemekler var; ey onlardan tiksinen, asıl onları ara.

Işıkla gıdâlan, göz gibi hani. A insanların hayırlısı, meleklere uy.

Melek gibi Tanrı'nın noksan sıfatlardan arı olduğunu anmayı gıdâ edin de melekler gibi zahmetten, eziyetten kurtul.

Cebrâil, leş çevresinde pek dolaşmaz; güç-kuvvet bakımından, hiç akbabadan aşağı olur mu o?

* Bu beyit ve bundan snraki dört beyit arapçadır.

300. Tanrı, dünyâya ne de hoş bir sofra yaymıştır; ama aşağılık kişilerin gözlerinden pek gizlidir bu sofra.

301 Dünya, nimetlerle dopdolu bir bağ olsa fareyle yılan, bunlara benzeyen hayvanlar, gene de toprak yerler.

Beden ehlinin, can gıdâsını inkâr etmeleri ve aşağılık yiyeceklerin üstüne titremeleri

302 İster kış olsun, ister yaz, onların yiyecekleri topraktır; fakat sen, varlığın beyisin; nasıl olur da yılan gibi toprak yersin?

303 Tahtanın içindeki kurt, kimin böyle güzel helvası var der.

304 Fışkının içindeki kurt, dünyada pislikten başka bir yiyecek bilmez.

Y a l v a r ı ş

305 A eşi, dengi olmayan Tanrı, değil mi ki bu sözü, kulağa halka yaptın; bâri dök - saç.

306 Kulağımızı tut da o meclise çek; hani o esrikler, senin arı - duru şarabını içerler; o meclise götür bizi.

307 * Ey Din Rabbi, değil mi ki bunun kokusunu duyurdun bize; o küpün ağzını kapatma.

308 Erkek olsun, kadın olsun, herkes, esirgenmeyen vergiyi, kıskanılmayan bağışı senden yer, senden içer; lûtfet ey sığınılan Tanrı.

309 Ey Tanrı, duâları, duâ edilmeden kabûl edersin; gönüle her solukta yüzlerce kapı açarsın.

310. Birkaç harf çizip yazdın; taşlar bile o yazının sevgisiyle muma döndü.

311 * Yüzlerce akla - fikre bir fitne olan kaş "nun" unu, göz "sad" ını, kulak "cım" ını yazdın.

312 Senin yazdığın o harfler yüzünden akıl, ince eleyip sık dokumaya koyuldu; a inşâda eşi olmayan yazısı güzel, sil o yazıyı.

313 Soluktan soluğa, yokluğa, her düşünceye göre bir güzel hayâl resmi yapmadasın;

314 Hayâl levhine görülmemiş gözler, yanaklar, yüzler, benler çizmedesin.

315 Bense yokluktayım, varlıkta değil; çünkü yokluk sevgilisi, daha vefâlıdır.

316 Akla o yazıyı okuttu, o resimleri belletti de böylece o tedbirlerin dürülüp devşirilmesini diledi.

***

(Ş E R H)

63. beyitten sonraki hikâye, İbn Hişâm'ın "Siyer" inde şu sretle geçer:

Sumâme adlı biri, kâfirken, bir türlü doymadığı halde Müslüman olduktan sonra pek az bir şeyle doymuş, bu hâl Hz. Peygamber'e haber verilince bu hadîsi buyurmuştur.

"Nevâdir'ül - Usûl" deyse bu olay şöyle anlatılmaktadır.

Gıfâroğulları boyundan otuz kişi gelmişti. Hz. Rasûl (S. M), ashâba, bunları taksim etmiş, konuklanmalarını, ağırlanmalarını buyurmuştu. İçlerindeki Ebû - Busayra atlı, iri cüsseli birini de Hz. Peygamber, konuk olarak götürmüştü. Bu adam, önüne konan yemeği silip süpürmüş, kendisine sunulan yedi çanak sütü de içmişti. Ertesi günü Müslüman olunca önüne konan yemekten birazcık yeyince doymuş, Hz., onun omuzuna vurarak" "Bilirim, bildiririm ki Allah'tan başka yoktur tapacak, ben de Allâh'ın elçisiyim; sen dün kâfirdin, bu günse inandın; gerçekten de kâfir yedi bağırsakla yer, mü'minse bir bağırsakla" buyurmuşlardı.

Zerkaanî'nin "Muvatta',, şerhinde ve Ahmed b. Hanbel'in "Müsned" inde de bu hadîs vardır (Maâhiz'den özet olarak; s. 159 - 161).

73. "İnsanlar, başlarındaki buyruk sâhibinin dînine, yoluna, yordamına uyarlar" meâlinde hadîs olarak nakledilen bir söz vardır. Bu sözün uydurma hadîs olduğu söylenmiştir (Ahâdîs-i Mesnevî, s. 28). Ancak insanların çoğunun, başlarında bulunanların yolunu tuttukları düşnülürse, anlam bakımından hadîs sayılabilir; netekim Hz. Alî, "Buyruk sâhibi, büyük bir nehre benzer; arklara ondan su gider. Nehrin suyu tatlıysa arklardaki su da tatlı olur, tuzlu olursa, tuzlu olur" buyurur (Şerhu Nehc'il - Belâga'dan, Ahâdîs; s. 28). Ebû - Müslim-i Havlânî'nin "Hilyet'ül - Evliyâ" sında da bu meâlde bir söz vardır (aynı s.). "Abese sûresi", Kur'ân-ı Kerîm'in LXXX. sûresidir. II. c. 2064. b. in IV. c. in 2072. b. ş. e bk.

78. Guz ğlu Uc. II. ciltte, Uc b. Unak'un şerhine bk. Beyit. 2269 ve 2306.

93. "Elleri boyunlarına zincirlerle bağlanarak ateşin dar bir yerine atıldıkları zaman da helâk olduk, bittik diye bağrışacaklar. Bugün, bittik, helâk olduk diye bir kere bağırmayın, birçok kere bağırın bittik, helâk olduk diye." (Kur'ân-ı Mecîd; XXV; Furkan; 13 - 14) Her iki âyetteki "helâk olduk" sözü, beyitte, "vâ sübûrâ vâ sübûr" tarzında lâfzen iktibas edilmiştir.

101. Allah boyası. Sıbgat' Allâh. I. c. 771. b. ş. e bk.

108. Âlemlere rahmet. XXI. sûrenin (Enbiyâ') 107. âyet-i kerîmesinde, Hz. Muhammed'in, âlemlere rahmet olarak gönderildiği bildirilmektedir. İkinci mısra'da bu söz, âyetten lâfzen iktibas edilmiştir.

112. XV. sûrede (Hıcr), Lût kavmine âit olaylar anlatılırken 72. âyet-i kerîmede, meâlen, "Ömrün hakkıyçin onlar, âdetâ sarhoştular, gaflet içinde şaşkın bir haldeydiler" buyurulmaktadır; birinci mısra'da "Ömrün hakkıyçin" sözü, "Le amrük" tarzında âyetten lâfzen iktibâs edilmiştir.

118. "Put" ve "muska" diye çevirdiğimiz söz, metinde "heykel" diye geçiyor. Heykel, bugünkü anlamda heykel değildir, eni dar, boyu, adamın boyunca olan bir kâğıda, yâni bu şekilde kesilmiş, hazırlanmış kâğıda, yahut ince deriye yazılar, şekiller, harfler v.s. yazılır ve kâğıt sonundan önüne doğru üstüvânî tarzda dürülür; küçücük bir yuvarlak olur. Onu muşambaya sararlar, üstüne bez kaplarlar, yahut tenekeden yapılmış bir mahfazaya koyarlar. Adamın boyunca yazılan bu muskaya "heykel" denir. Türkçede buna "Boy Muskası" derler. Muska takmak v.s. İslâmda men'edilmiştir; bunu bir çok yerde söyledik.

137. Çok ağlayın. IX. sûrenin (Tevbe) 82. âyet-i kerîmesinde, meâlen, "Kazandığınız suçlar yüzünden az gülün, çok ağlayın" buyurulmaktadır. İlk mısra'da, "Çok ağlayın", âyetten lâfzen iktibas edilmiştir.

139. Cisim - Araz. 1. cildin 2119. b. ş. e bk.

146. Allâh'a borç verin. II. sûrenin (Bakara) 245., V. sûrenin (Mâide) 12 ve 18., LVII. sûrenin (Hadîd) 11 ve 18., LXIV. sûrenin (Tagabun) 17. ve LXXIII. sûrenin (Müezzemmil) 20. âyetlerinde Allâh'a; güzel bir sûrette borç verilmesi buyurulmakta, bunu yapanların mükâfata erecekleri bildirilmektedir. Allâh'a verilecek güzel borç, zekât vermek, yoksullara yardım etmek, muhtaç olana, bir karşılık beklemeden, hattâ ummadan borç vermektir. Beytin ilk mısraında, LXXIII. sûrenin 20. âyetinde lâfzen iktibas vardır.

147. Bu beyitte, borç vermeyi, aynı zamanda, insanın, kendi dileklerinden de geçmesi tazında tefsir etmektedir. Beyitte, "Yüce Allah buyurdu ki: Temiz, gerçek kullarıma gözün görmediği, kulağın duymadığı, insanın gönlüne bile gelmediği nimetler hazırladım" meâlindeki hadîs-i kudsîye de işâret vardır ve "gözün görmediği" sözü bu hadîsten lâfzen iktibas edilmiştir (Câmi'; II, s. 68).

149. "Sizi tertemiz bir hale getirmeyi diler." XXXIII. sûrenin (Ahzâb) 33. âyet-i kerîmesinin meâli şudur: "Ve evlerinizde oturun ve ilk câhiliyyet devrinde olduğu gibi sokaklara çıkmayın ve namaz kılın ve zekât verin ve itâat edin Allâh'a ve Peygamberine. Ancak ve ancak Allah, ey Ehlibeyt, sizden her çeşit pisliği, suçu gidermek ve sizi tam bir temizlikle tertemiz bir hale getirmek ister." Bu âyetten önceki âyette, Hz. Peygamber'in (S. A) kadınlarına hitab edilmektedir. Bu bakımdan Cübeyr

oğlu Sâid'in İbn Abbas'tan rivâyetine göre Ehlibeyt, Hz. P. in zevceleridir. İkreme ve Mukaatil de bunu kabûl eder. Ebû - Saîd-i Hudrî, Mâlik oğlu Enes, Vâile, Hz. Peygamber'in zevceleri Âyişe ve Ümmü Seleme'nin rivâyetlerine göreyse Ehtibeyt, Hz. Muhammed, Alî, Fâtıma, Hasan ve Suseyn'dir. Hz. Fâtıma, bir gün babasının yanına gelmiş, bir rivâyette Hz. Muhammed, Fâtıma'nın evine gitmiş, Hz. Muhammed onu siyah abasının altına almış, sonra gelen Alî, Hasan ve Huseyn'i de abasının altına alarak "Allâhım, bunlar Ehlibeytimdir, sen onlardan pisliği gider, onları arıt, tertemiz et" buyurmuştur. Ümmü Seleme, ya ben yâ Rasûl' Allâh dedim; sen de hayra karşısın buyurdu demiştir. Arkam oğlu Zeyd'e göre Ehlibeyt, zekât ve sadaka almaları haram olan Âli Muhammed'dir ve Âli Muhammed de Akıyl, Ca'fer, Abbâs, Alî ve soylarıdır (Kur'ân-ı Kerîm ve Meâli; Açılama; II, s. XCII). Beyitte, tırnak içindeki söz, âyetten ıktibastır.

153. Beden - Binek. Şârih, "Nefsin bineğindir; ona yumuşaklıkla muâmele et" mâelinde bir hadîs olduğunu bildiriyor (s. 23).

156. Calinos. I. c. 24. b. ş. e bk.

157. Âdem - Buğday. I. c. 544. ve 1494 - 1495. b. lerin ş. e bk.

163. Seçilmiş Peygamber. Beyitte "Muhtâr" diye geçmektedir ve "Mustafâ" karşılığıdır.

164. Cennet hoşlanılmayan şeylerle kaplanmıştır. II. c. 1835. b. ş. bk.

167. İşleri danışarak yaparlar. XLII. sûrenin (Şûrâ) 38. âyetinde, inananların, işlerini, danışarak yaptıkları bildirilir; beyitte âyetten lâfzî ıktibas vardır.

174. Elest - Belâ. I. c. 1246. b. ş. e bk.

175. İman - Amel. İman, Tanrı'nın varlığına, birliğine, peygamberlerine, meleklerine, kıyâmete ve ahırete, peygamberlere inen kitaplara, Kur'ân'daki bütün hükümlere inanmaktır. Amel, bu hükümlere göre hareket etmektir. Müçtehitlerin bâzılarına göre amel, îmandandır ve îman, gönülle gerçeklemek, dille ıkrâr etmek ve Tanrı buyruklarını da yerine getirmektir; yânî amel, îmânın rükünlerinden birdir. Mu'tezile, bu yolu tutmuş, bâzıları, büyük günah işleyenleri, küfürle îmân arasında saymış, bâzıları, bâzı günahların küfrü îcâb edeceğini, bâzı günahları yapanlarınsa suçlu sayılacağını söylemiş, Mürcie ise, küfürle sevab işlemenin faydasız olduğu gibi, îmanla suç işlemenin de, suç, ne kadar kötü ve büyük olursa olsun, îmâna zarar vermiyeceğini hükmetmiştir. İslâm mezhepleri içinde, işlenen suça helâl demeyenin, tutulmayan buyruğu inkâr etmeyenin, dinden çıkmayacağını, fakat günahkâr olduğunu kabûl edenler, buyruğu tutmayanın, îmanında noksan olacağını söyleyenler, suçun küfür olduğunu hükmedenler vardır. Mevlânâ, âdeti çevhile, bu ihtilâflara girmemekte, fakat bu beytin bulunduğu ve bundan sonraki bölümde ibâdetin, inanca tanık olduğunu bildirerek Hz. Alî'nin, "İman, gönülle tanımak, dille ıkrâr, âzâ ile de kullukta bulunmaktır" sözünü hatırlatmaktadır (Nehc'-

ül Belâga; Metnin Tercemesi ve Şerhi; Hazırlayan: A. Gölpınarlı; İst. Neşriyat Yurdu; Yeni Şark Maarif K. 1972; III. Kısım, I. Bölüm; s. 391 Küfür, İman ve amel hakkındaki çeşitli inançları, anlamak için Eb'ül - Hasan Alî b. İsmâil'il - Aş'ari'nin "Makaalât'ül - İslâmiyyîn" ine bk. H. Ritter basımı, İst. Devlet Mat. 1929; c. I, s. 73 - 74, 132 ve Devâmı).

191. Gösteriş. İnanmadan, yahut ınandığı halde, inancı tam bulunmadığından, ibâdeti, gösteriş için yapan kişinin ibâdeti bâtıldır. II. sûrenin (Bakara) 264., IV. sûrenin (Nisâ') 38. ve 142., VIII. sûrenin (Enfâl) 47. âyetlerinde, bilhassa, CVII. sûrenin (Mâûn) son âyetleri olan 4 - 7. âyetlerinde riyâdan bahsedilmekte, LXIII. sûredeyse (Münâfıkun) riyâ, yâni inanmadan amel ve ıkrâr, nifak alâmeti olarak bildirilmektedir.

196. Rahmet - Üstünlük. IV. c. 2427. b. ş. e bk.

198. Gaffâr - Mığfer. Gaafir, suçları örten, bağışlayan demektir; "Esmâ - i Husnâ" dandır; yâni Tanrı adlarındandır. XL. sûrenin (Gaafir) 3. âyetinde, Allâh'ın, suçu örtücü, tövbeyi kabûl edici, azâbı çetin olduğu bildirilir. Gafûr, yâni suçları tam örtücü, bağışlayıcı adı, Kur'ân-ı Mecîd'de yetmiş üç âyet-i kerîmede, âhırette, inananlara rahmet edici anlamına gelen "Rahîm" adıyla, beş âyette, azâb etmekte acele etmeyen anlamına "Halîm" adıyla, üç âyette, bağışlayıcı anlamına "Afuvv" adıyla, üç âyette, üstün anlamına "Azîz" le, üç âyet-i kerîmede, mükâfatları fazlasıyla veren anlamına "Şekûr" adıyla, bir âyet-i kerîmede, çok seven anlamına "Vedûd" adıyla, bir âyette, rahmet sâhibi anlamına "Zü'r - Rahme" vasfıyla, bir âyette de, herşeyi yetiştiren, herşeyi geliştiren, kemâline eriştiren, herşeyin sâhibi olan anlamına "Rab" adıyla geçer. "Gaffâr", suçları ziyâdesiyle örtücü demektir ve bu da Esmâ-i Husnâ'dandır. XX. sûrenin (Tâhâ) 72., LXXI. sûrenin (Nûh) 10. âyetinde geçer. XXXVIII. sûrenin (Sâd) 66. ve XXXIX. sûrenin (Zümer) 5. âyetinde, "üstün, yüce" anlamına "Azîz" adıyle geçer. XXXIX. sûrenin 53. âyetinde, Tanrı'nın bütün suçları bağışlayacağı, suçluların, O'ndan ümit kesmemesi gerektiği bildirilmekte, 54. âyetteyse, azap gelip çatmadan tövbe edilmesi, ölümden önce tövbe lüzumu bildirilmekte, tövbe edilmediği takdirde, tövbe etmeyenlere yardım edilmeyeceği buyurulmaktadır. IV. sûrenin 48. ve 116. âyetlerinde de, Tanrı'nın, şirkten başka bütün suçları bağışlayacağı bildirilir.

Mığfer, koruyan, örten şey anlamına gelir. Savaşlarda başı korumak için, başa giyilen ve saçtan, pirinçten yapılmış tasa denir ki türkçede adı "Togolga" dır. Beyitte "Gaffâr, mığfer, Gaafir" sözleriyle bir "cem'iyyet-i elfâz", aynı kökten gelen, mânâları uygun sözlerin bir araya getirilmesi sanatı ve bu sözlerdeki örtücülük anlamına zıt olarak zâhir - görünen" sözüyle de tezat yapılmıştır.

199. Simâk. Yağmur. Simâk için I. c. 591. b. ş. e bk. Yağmur, şeriatta hem temizdir, hem de temişleyicidir.

208. Âlemlerin Rabbi. I. sûrenin (Fâtiha), Besmeleden sonraki ilk âyetinden lâfzen ıktibastır. 198. beytin şerhinde geçti.

218. Daha da yok mu? L. sûrede, cehenneme, doldun mu deneceği, onunsa bu soruya, daha yok mu diye cevap vereceği bildirilmektedir (30). Beyitte bu söz, âyetten lâfzen ıktibâs edilmiş ve su, doymayışı bakımından ateşe benzetilmiştir. Aynı zamanda, suyun, pisleri temizlemesi dolayısıyle, ateşin de, müminlerin suçlarını temizleyeceği de hatırlatılmaktadır.

225 - 229. "Kalk ey Bilâl, bizi ferahlandır." (Künûz'ül - Hakaaık; II, s. 205).

229. Semender. Ateşte yaşayan, ateşten çıkınca ölen mevhum bir hayvandır.

231. Halil - Ateş. I. c. 551. ve III. c. 4216 - 4219. b. lerinin ş. e bk.

234. Mûsâ - Ay'ın nûrunu koynunda buluş. I. c. 278 - 279. b. ş. e bk.

247. Araz - Cevher. I. c. 2119. b. ş. bk.

256. Çalışmanız ayrı ayrı. XCII, (Leyl) 4. Âyetten lâfzi ıktibas vardır.

260. "Onları bekle..." XXII. sûrenin (Secde) 28 - 30. âyetlerinde, Mekke'nin fethi hakkında şüpheye düşenler hakkında, Hz. Peygamber'e, "Artık yüz çevir onlardan ve bekle; şüphe yok ki onlar da beklemedeler" buyurulmaktadır. Son âyet olan

30. âyetten ıktibas vardır. Mevlânâ, bu âyete işâretle, gönüllerin Hak tarafından fethini de kastetmektedir.

271. XVII. sûrede (İsrâ) İblis'in, Âdem Peygamber'e secde etmemesi, Tanrı'dan, kıyâmet gününe dek yaşamayı istemesi, isteği kabûl edilirse Âdem'in soyunu azdıracağını söylemesi anlatıldıktan sonra Tanrı'nın ona, git, onlar, sana uyarlarsa hepsinin de İblis'le beraber cehenemde cezâlandırılacak buyurduğu bildirilmekte ve ona, kime gücü yeterse, ona seslenmesinin, onu yerinden oynatmasının, atlı, yaya, bütün ordusuyla üstlerine yürümesinin, malda, evlâtta, onlarla ortak olmasının, onlara vaatlerde bulunmasının emredildiği buyurulmakta, şeytanın vaadinin, ancak yalan olduğu bildirilmektedir (61 - 64). 272. beytin ilk mısraında, 64. âyetten lâfzî ıktibas vardır.

273. Peygamber - Ali'ye söylediği eşsiz sözler. "Yâ Alî, ehlinle buluşurken, Allâhım, beni şeytandan uzaklaştır; bana rızık olarak verdiğin şeyden de şeytanı uzaklaştır de. Sizden bir çocuk olursa ona zarar veremez" buyurmuşlardır (Müstedrek'ül - Vesâil'den naklen "Ahadîs-i Mesnevî"; s. 147).

274. Güneş - Peygamberlik. XII. sûrenin (Yûsuf) 4. âyetinde Yûsuf (A. M), güneşin, Ay'ın, onbir yıldızın, kendisine karşı yere kapandığını rüyasında görmüştü ki güneşle babası Ya'kup Peygamber (A. M), Ay'la anası, onbir yıldızla da kardeşleri kastedilmiş, rüya böyle yorumlanmıştı. Bu' takdirde peygamberlik güneşe benzetilmekte, Hz. Mu-

hammed'in (S. M) de, güneşin ışığını tamamladığı bildirilerek son peygamber olduğu anlatılmaktadır.

275 - 276. Îsâ - Âzer. Yuhannâ İncîl'inde Îsâ Peygamber'in, Leâzer adlı bir kadını, ölümünden dört gün sonra dirilttiği anlatılır (XI, 1 - 56, XII, 1 - 11). Aynı kitapta ölecek bir genci iyileştirdiği, Matta'da ve Markus'ta bir kızı (IX, 18 - 26; V, 23 - 43), Luka'da genç bir erkeği dirilttiği yazılıdır (VII, 11 - 17).

Kur'ân-ı Kerîm'in III. sûresinin (Âli İmrân) 49. âyet-i kerîmesinde de Îsâ Peygamber'in, mûcizeleri arasında, ölüyü, Tanrı izniyle dirilttiği bildirilmektedir.

385. Meryem - Cennet meyvası. I. c. 1935; II, 99, III, 3205. b. ş. e bk.

387. Beyitten sonraki başlık. Şeytanım Müslüman oldu. IV. c. 1143 - 1144. b. ş. e bk.

307. Dîn Rabbi. I. c. Dibâce'nin şerhinde geçti.

311. Kaş - Nun, Göz - Sâd, Kulak - Cım. Nun, Arap alfabesinin yirmi beşinci harfidir; bu harf yazılışta bir çanağa benzer; baş aşağı çevrilince münhanî tarzdaki kaşa benzetilmektedir. Bu harf alfabemizde "N" harfine karşılıktır. Arap alfabesinin ondördüncü harfi olan ve alfabemizde "S" yerini tutan harf, yazılışta, başında beyzî bir yuvarlağı bulunan bir çanak şeklindedir; bunun öndeki yuvarlağı da göze benzetiliyor. Dördüncü harf olan

ve "C" harfinin yerini tutan harfse, içinde bir noktası olan, düz çekildikten sonra içi açık ve sağdan sola kıvrılan bir çanak şeklindedir; bu harf de kulağa benzetiliyor.

Mevlânâ, bu beyitte, güzellerin, gözlerinin, kaşlarının, güzelliklerinin, yüzlerce aklı, fikri çeldiğini, oysa bunların hepsinin de yokluk iş yurdundan belirdiğini bildirdikten sonra, bu bölümün, işâret edilen beyitten sonraki beyitlerinde, izâfî varlıklara değil, varlıkları meydana getiren Yaratıcı'nın yokluk iş yurduna bağlanmanın, izâfî varlıklardan ve kendi varlığımızdan vazgeçmenin daha doğru yol olduğunu bildirmekte ve bu arada, insana varlık ve benlik veren zâhirî bilgiden de irfâna yönelmenin gerektiğini söylemektedir. Bu yokluk, yok oluş, mistik bir âleme dalış değildir; kendi varlığından yok olan, gerçek varlıkla var olur; ferdiyetten geçer, topluma yayılır; benliğini, bencilliğini yok eder, toplum için yaşar; güzelden kesilir, güzellikle birleşir. Netekim bilgiden geçen de bilmediğini bilir, irfâna ulaşır.

*
**

METİN

*** Levh-i Mahfûz'un örneği, herkesin günlük payı ne kadarsa o levh'e, aklının o kadar ermesi, o ulular ulusu Levh'i, Cebrâîl'in her gün, daha başka türlü anlamasına benzer*. Akıl, Cebrâil gibidir; o gizlilik âlemini düşünmeye dalar; huyu budur çünkü. Aklın da, dışarıdaki geçim düşüncesi, günlük işlere bakması, Cebrâîl'in Levh'e bakmasına ve ne kadar mümkünse, o kadar anlamasına benzer**

317 Akıl, melek gibi her sabah, Levh-i Mahfûz'dan dersini alır.

318 Yokluğa, elsiz, parmaksız yazılmış yazıları gör;öylesine yazılar ki karasevdalılar bile o kara yazıları görünce şaşırır kalır.

319 Herkes bir hayâle dalmış, birşeyi eşelemede; bir defîne elde etmek sevdâsıyla bir bucağı eşmede.

320. Birisi, bir hayâle dalmış, ulu bir erken, tutmuş, dağdaki mâdenlere yüz çevirmiş.

321 Öbürü, acı çabalarla inci ümidine düşmüş, bir hayâle kapılıp denize yönelmiş.

* Buradan itibâren metinde yok; karşılaştırmada sol kenara yazılmış.

322 Bir başkası, keşiş olmak için biliseye, bir başkasıysa hırsla ekin ekmeye sarılmış.

323 O yol kesen, kurtuluş hayâline dalmış, onu kurmakta; öbür hasta, derdine derman bulma hayalini tasarlamakta; yarasına melhem elde etme ümidine dalmakta.

324 Birisi, peri çağırmakla gönlünü yitirmiş; öbürü yıldız bilgisine düşmüş, atının nalını yıldızların üstüne koymuş.

325 Bu gidişler, içerideki renk renk hayaller yüzünden, dış yüzde de çeşit - çeşit, birbirine aykırı görünür.

326 Bu, ona şaşırmış, ne biçim işte demekte; bu şaraptan her tadan, öbürünün işini boş görmekte.

327 O hayaller, birbirine uysaydı, nasıl olur da dış yüzde, şu gidişler, aykırı olurdu?

328 Can kıblesini gizlemişlerdir de o yüzden herkes, yüzünü bir yana tutmuştur.

Çeşitli gidişler, arayanların arayışlarındaki aykırı davranışlar, namaz vakti, karanlıkta kıbleyi arayanların arayışlarına, deniz dibindeki dalgıçların inci aramalarına benzer

329 Hani bir toplum kıble arar, kıble hayâliyle her biri bir yana döner.

330. Ama sabah çağı kıble, yüzünü gösterdi mi, kim yolunu yitirmiştir, meydana çıkar.

331 Yahut dalgıçlar gibi hani; deniz dibine dalarlar; herkes, tezce eline geçeni devşirir.

332 İnci ümîdiyle, değerli inci elde etmek kaygısıyla torbalarını, şu şeylerle, bu şeylerle doldururlar.

333 O uçsuz-bucaksız denizin dibinden çıktılar mı, paha biçilmez inciye kim sahip olmuştur, meydana çıkar.

334 Birinin küçücük bir inci, öbürününse çakıl taşı, boncuk çıkardığı belli olur.

335 İşte onları uyandıracak kahredici, kötülükleri açığa vurucu imtihan da böyle gelir, çatar*.

336 Böylece her toplum, dünyada, pervaneler gibi bir mumun çevresinde kanat çırpar.

337 Herkes, kendini bir ateşe atar; kendi mumunun çevresinde döner durur.

338 Alevinden, ağacın daha da yeşerdiği baht Mûsâ'sının ateşini umar herkes.

339 Her sürü, o ateşin lûtfunu duymuştur da hepsi de, her kıvılcımı, o ateş sanır.

340. Fakat sabah oldu da ölümsüzlük ışığı belirdi mi, herkes, ne biçim bir mumun çevresinde dönmüş, dolaşmış, görür.

341 Ama kim, o üstünlük ateşiyle kanadını yakmışsa, o mum, o kişiye, seksen tane güzelim kanat verir.

---

* Bu beyit arapçadır.

342 Nice pervane vardır ki gözünü yummuştur da, kötü bir mumun dibinde kanatları yanmış olarak kalakalmıştır*.

343 Pişmanlığa düşer, yanıp yakılarak çırpınır; o göz bağlayan hava yüzünden ah eder durur.

344 Mumsa, zâti yanmışım ben der, seni yanmaktan, sitemlere düşmekten nasıl kurtarabilirim?

345 Ben, zâti yanmış-yakılmış bir mumken, artık başkasını nasıl aydınlatabilirim?

* "Yazıklâr olsun kullara" âyetinin tefsîri

346 Haline baktım da işkillere düştüm, aldandım; halini geç anladım der.

347 Mum yanmış, bitip sönmüş, şarap tükenmiş, gönüller alan sevgiliyse, bizim eğri görüşümüzden utanmış, dalgalara batıp gitmiş.

348 Faydalar, zararların ta kendisi olmuş; artık körlükten şikâyet ededur**.

349 * Ama inanılan, inanç sahibi olan, kulluk eden, Tanrı'ya dayanan kardeşlerin canları ne de güzeldir.

350. Herkes, bir yana yüz tutmuştur; o üstün kişilerse hiçbir yanda olmayana yönelmişlerdir.

---

* Beyitte "Nice pervane" diye çevirdiğimiz söz, "çok" diye geçiyor ki türkçe "çok" sözünden alınmış olsa gerektir.

** Bu ve bundan sonraki beyit, arapçadır.

Her güvercin, bir tarafa yüz tutmuştur; bu güvercinse, yönsüzlük yönüne, zansızlık yanına yüz tutmuştur; o yana uçmaktadır.

Biz ne hava kuşuyuz, ne ev kuşu; bizim yemimiz, yemsizlik yemi.

Onun için rızkımız, bol - bol gelmede; bizim kaftan dikişimiz, kaftan yırtışımızdır.

***

(Ş E R H)

316. beyitten sonraki bölüm. Levh-i Mahfuz için I. c. 1069. b. ş. e bk.

Bu bahiste Mevlânâ Levh-i Mahfûz'u, Tanrı takdîrine, Tanrı'nın kula verdiği kaabiliyet ve istîdâda, kulun aklının, çevreden, yetişme tarzından, elde ettiği bilgiden, görgüden elde ettiği çaba gücüne, işe - güce yönelişine, aklıysa Cebrâîl'e benzetmektedir. Burada, benzetilenin, benzediği, benzetildiği şeyin aynı olmadığını, olamayacağını önce söylememiz gerektir. Âlemde herkes, kendisini bir işe koşmuştur. XXIII. sûrenin (Mü'minûm) 52. âyet-i kerîmesinde, dünyadaki ümmetin, bir tek ümmet, Rabb'in de bir Rab olduğu bildirildikten sonra 53. âyette, meâlen, "Fakat din husûsunda ayrıldılar ve ayrılanlar kendi kitaplarından başka kitapları inkâr ettiler ve her bölük, kendi elindekine râzı oldu, onunla övünmeye koyuldu" buyurulmaktadır. XXX. sûrenn (Rûm) 31. âyetinde, insanlara, şirk koşanlardan olmamaları emredildikten sonra şirk koşanların, dinlerinde ayrılığa düştlükleri, bölük bölük oldukları, her bölüğün, kendisinde bulunana râzı olduğu anlatılmaktadır (32). İnsanlar, inançta olduğu gibi işte - güçte de böyledir. Herkes, bir işe koyulmuştur; işinden şikâyet edenin şikâyeti bile bir nazdır ancak. Gerçekten de şarap

bir şaraptır; fakat her içen, kaabiliyetince sarhoş olmutur da öbürünün sarhoşluğunu kınar; çünkü herkesin hayali başkadır. Can kıblesi gizlidir; herkes, kıble hayâliyle bir yana dönmüştür. Ama sabah ışıyınca herkes, ne yana döndüğünü anlar.

345. beyitten sonraki başlıktaki âyet, XXXVI. sûrenin (Yâ Sîn) 30. âyet-i kerimesinin ilk kısmıdır ve aynen alınmıştır. Bundan önceki âyette kıyâmetin kopacağı bildirilmekte, bu âyetteyse, "Yazıklâr olsun kullara; onlara, hiçbir peygamber gelmedi ki onunla alay etmesinler" buyurulmaktadır. Mevlânâ, bu bölümde, ayrılığa, aykırılığa düşenlerin zarardan başka birşey elde edemeyeceklerini, ancak yönsüzlük, yansızlık âlemine yüz tutanların kurtulacaklarını bildirmektedir.

349. Arapça olan bu beytin ikinci mısra'ı, LXVI. sûrenin (Tahrîm) 5. âyetinden aynen alınmıştır.

***

M E T İ N

* Fereciye, fereci adının verilmesinin ilk sebebi

Sûfinin biri, iç sıkıntısından cübbesini yırttı; yırttıktan sonra da ferahladı.

O yırtık cübbenin adını fereci taktı; işte bu ad, o kurtulmuş erden sonra yayıldı.

Yayıldı ama durusunu o şeyh aldı; halkaysa tortulu ad kaldı.

Böylece herşeyin bir duru yönü var; adınıysa tortu gibi halka bırakmış gitmiş.

Toprak yiyen, tortuyu alır; sûfiyse dayanamaz; durunun bulunduğu yere varır.

Kesin olarak tortunun bir de durusu vardır der de, bu kılavuzlukla gönlü, arı-duruya gider.

360. * Tortu güçlüğüdür, arı-durusu, kolaylığıdır onun; arı-duru, olmuş hurmaya benzer, tortuysa olmamış hurmaya.

* Ama kendine gel, ümitsizliğe düşme; kolaylık, güçlükle beraberdir; bu ölümden sonra diriliğe bir yolun var.

* Genişlik istiyorsan cübbeyi yırt ay oğul; yırt da o temizlikten hemencecik baş çıkar.

* Sûfî, temizliği arayıp isteyen kişidir; sûfilik sof hırka giymekle, terzilikle, yavaş - yavaş yürümekle olmaz.

* Fakat şu aşağılık kişilere göre sûfilik, terzilikten, sof elbise giymekten, oğlancılıktan ibâret vesselam.

* O arılığın, o iyi ad - san sâhibi olmanın hayâline kapılıp iyi bir renge bürünmek de iyi ama,

* O hayalle asla dek gitmek, asla ulaşmak şartiyle; kat - kat hayâle tapanlar gibi değil.

* Güzellik otağının çevresine girmene engel olan gayret çavuşudur hayâl.

Her arayanın yolunu keser, yol yoktur der; hayâli geldi mi, dur der sana.

Ancak kulağı keskin, aklı - fikri yetkin kişiyi durduramaz; çünkü onun yardımıyla coşmuştur, köpürmüştür o.

370. * Böyle kişi, ne hayallerden ürker, ne padişahlık satar, çavuşa, padişahın okunu gösterir, yol alır - gider.

* Tanrım, şu başı dönmüş gönüle bir çare bul, bir yol göster; şu iki büklüm olmuş yaylara bir ok bağışla.

* Erlerin, yüce kişilerin içtikleri o şarap kadehinden bir yudumcuk yeryüzüne serptin.

* O bir yudumcuk şarap, güzellerin saçlarına, yüzlerine sıçradı*; saçlarında, yüzlerinde belirtisi var; padişahlar, onun için toprağı yalar - dururlar.

---

* Metinde "hest" yazılmış, karşılaştırmada, altına "cest" yazılarak düzeltilmiş.

Gece - gündüz, yüzlerce gönül vererek öpüp durduğun o güzelim toprakta, güzelliğin bir zerresi var; onu öpmedesin sen.

Toprakla karılmış bir yudumcuk şarap, seni deliye dndürürse, onun arı - durusu neler etmez sana?

Herkes, bir kerpiç parçasına karşı yenini yakasını yırtıyor; oysa ki o kerpiç, güzelliğin bir yudumcuğunu içmiş.

* Ayda, güneşte, Koç burcunda güzellikten bir yudumcuk var; Arş'ta, Kürsi'de, Zuhal'de güzellikten bir yudumcuk var ancak.

* O bir yudumcuk şaraba, bir yudumcuk şarap mı dersin, yoksa şaşılacak şey, kimya mı dersin? Ona bir sürünüşle, bir sürtünüşle bunca değer kazanıyorlar.

* A hünerli er, ona sürtünmeyi canla, gönülle iste; ama ona da "Ancak temiz olanlar dokunabilirler."

380. Altında, lâ'lde, incilerde bir yudumcuk var ó güzellikten; şarapta, mezede, meyvada bir yudumcuk var.

Alımlı güzellerin yüzlerinde o güzellikten bir yudumcuk var; o süzülmüş şarap nicedir; artık sen düşün.

Şu toprağa karılmış bir yudumcuk şarabı yalayıp duruyorsun; onu tozsuz, topraksız, arıduru görünce ne hale geleceksin?

Ölüm çağında o temizlik yudumu, ölümle şu bedenden, şu beden kerpiçinden ayrılıyor.

384 Kalan bedeni tezce gömüp gidiyorsun... Böylesine çirkin bir leş, onunla ne hale geliyormuş?

385 Can, şu leş olmaksızın güzelliğini bir gösterse... O kavuşmanın güzelliğini söyleyemem ki ben.

386 Ay, şu bulut olmaksızın ışık salsa, bu ululuğu, bu güzelliği kimsecikler anlatamaz.

387 Ne güzeldir o şerbetlerle, şekerlerle dolu mutfak; padişahlar bile o mutfağın kâselerini yalar - dururlar.

388 Ne güzeldir o din ovasının harmanı; her harman oradan başak devşirir.

389 * Ne hoştur gamsız ömür denizi; yedi deniz de, o denizden bir çiy tanesidir ancak.

390. * Elest sâkıysi, şu aşağılık çorak toprağa bir yüdümcuk şarap serpti de,

391 Toprak da esridi, coştu, biz de esridik, coştuk; fakat pek tembelleştik şimdi, kalakaldık, bir yudumcuk daha.

392 Câizse, yerindeyse, yokluktan feryâd ettim; değilse, bunu söylememek gerekse, işte dudaklarımı yumdum, sustum.

393 Bu anlatış, iki kat hırs kazıydı; Halil'den öğren, o kazı kesmek gerek.

394 Kazda, bundan da başka hayırlar, şerler var ama başka sözleri söyleyemem diye korkuyorum.

Tavus kuşunun huyu, tabîati, selâm olsun, İbrâhîm'in onu kesmesinin sebebi

395 Şimdi iki renkli tavusa geldik. Adı - sanı duyulsun diye cilvelenir - durur o.

396 Bütün çabası, halkı hayır yönünden olsun, şer yönünden olsun, bir çeşit avlamak, kendisiyle uğraştırmaktır; ama sonucunu, faydasını o da bilmez, haberi bile yoktur.

397 Tuzak gibi, haberi olmadan av tutar; tuzağın, o işteki maksadı bilmesi mümkün mü?

398 Tuzağa, bu tutuştan ne zarar var, ne fayda; işte ben de onun, şu beyhude av tutmasına şaşarım ya.

399 A kardeş, yüzlerce gönül alıcılıkla dostlar edindin; sonra da hepsinden vazgeçtin gitti.

400. Doğduğun günden beri işin - gücün bu; sevgi tuzağıyla insanları avlarsın.

401 Şu avlanmaktan, şu kalabalıktan, şu başlıktan - başbuğluktan el çek; bunlarla birşey örebildin mi, bunlardan, eline birşey geçti mi hiç?

402 Ömrün çoğu geçti, gün akşama yaklaştı; sense canla - başla, hâlâ halkı avlamak sevdâsındasın.

403 Birini tut, öbürünü tuzaktan azad et; derken aşağılık kişiler gibi bir başkasını avla.

404 Derken gene bunu bırak, bir başkasını ara; işte budur hiçbir şeyden haberi olmayan çocukların oyunu.

405 Gece olur, tuzağında bir tek av bile yok.

Tuzağın, sana ancak baş ağrısı, ayak bağı; başka birşey değil.

406 Demek ki sen, boyuna kendini avladın-durdun; kendini hapsettin, muradına ermekten de mahrumsun.

407 Dünyâda, kendi kendini avlayan, bizim gibi bir tuzak sâhibi ahmak var mı hiç?

408 * Aşağılık kişinin avladığı av domuz; sonsuz zahmetler çeker; sonra da avladığını yemek, haram.

409 Avlamaya değer şey, aşktır ancak; ama o da nerden herkesin tuzağına düşecek?

410. Meğer ki sen gelesin de av olasın ona; tuzağı bırakasın da onun tuzağına gidesin.

411 Aşk der ki: Ben yavaş-yavaş çalışırım; bana av olmak, avcılıktan daha hoştur.

412 Bana karşı aptal ol, aldanma, ululanma; güneşlikten vazgeç, zerre ol.

413 Kapımda yurt edin, evsiz kal; mumluk dâvâsına kalkışma, pervane kesil.

414 Böyle ol da dirilik tadını al; kulluktaki gizli sultanlığı seyret.

415 * O vakit, dünyadaki tersine çakılmış nalları görür-anlarsın; tahtaya bağlanmış tutsaklara padişah adı verildiğini bilir-duyarsın.

416 Boğazında nice ipler var, darağacının tacı olmuş-gitmiş; bir yığın halksa ona, işte tac, taht sâhibi padişah diyor.

417 Kâfirlerin mezarları gibi hani; dışarısı süslü, içindeyse üstün, ulular ulusu Tanrı'nın kahrı var.

418 Mezarlar gibi üstünü kireçle sıvanışlar; zan perdesiniyse yüzlerine örtmüşler.

419 * Senin de yoksul huyun hünerle sıvanmış; mumdan yapılmış nahil gibi hani; ne yaprağı var, ne meyvası.

*
**

(Ş E R H)

352. beyitten sonraki başlık ve bahis. Fereci. Ferc, arapça, birinin gamını, gussasını gidermek anlamına gelir. Ferrûc, çocuk gömleği ve ensesinden yırtmaçlı kaftan demektir, ilk zamanlarda yırtmacı, arka tarafta olurmuş (Kamus terc. I, s. 429 - 430). Farsçada "fereci", genişlemek, gönül ferahlığı libası anlamına kullanılır; önü açık, yakasız, bol kollu, geniş ve ayaklara kadar uzun cübbeye denir; türkçede, kadınların giydikleri önü açık ve iyice kavuşturabilecek derecede geniş cübbeye "ferâce" denegelmiştir ki "fereci" den bozmadır. Şems-i Tebrîzî'nin "Makaalât" ında şu sözleri okumaktayız:

"Cübbeyi yırttı, Vâ fereci dedi; yâni bana gönül ferahlığı bağışla; bu yüzden o elbiseye, o cübbeye fereci adı verildi." (Fâtih nüshası; 100. b)

Sûfiler arasında meşhur olan hikâye şudur:

Sûfinin biri, şiddetli bir gönül sıkıntısına uğramış, önü kapalı olan cübbesini, eteğine kadar yırtmış ve genişlemiş. Bundan sonra da sûfiler, geniş bedenli, geniş ve uzun kollu, yakasız ve önü açık cübbe giyer olmuşlar.

Mevlevîlerde buna "Resim (Resm - âyîn, âdet) hırkası" denir ve mukabelede, resmî törenlerde giyilir. Şeyh, kollarını da giyer, derviş ve muhipler,

kollarını giymezler. Sokağa çıkar, bir yere giderken giyilen, yakasız, önü açık, kolları nisbeten dar cübbeyeyse "hırka" denir.

360 - 367. Mevlânâ, bu beyitlerde, hırkaya, sikkeye, giyime, kuşama tortu demekte, öz temizliğineyse, arılık - duruluk adını vermekte, âdetin, geleneğin ve göreneğin, yırtılıp atılması gerektiğini bildirmekte, sûfiliğin, giyimle, kuşamla, karıncayı çiğnemekten çekinir gibi yavaş yürümekle, gösterişle hiç bir ilgisi olmadığını anyatmakta, hayâle kapılmamak gerektiğini bildirmektedir. 364. beyitte, aşağılık kişilerin, şeyhlik dâvâsına düşenlerin ahlâksızlıklarına da işâret etmektedir. Burada, Mevlânâ zamanında, şeyhlerin, homoseksüel zevkte pasif rolde bulunmakla şöhret kazandıklarını, bu yüzden de bu rûhî hastalığa "İllet-i Meşâyih - Şeyhlerin hastalığı" dendiğini kaydedelim; netekim birçok mürîdi olan, eseri bulunan, Sadreddin-i Kunevî ile aynı derecede sayılan ve Mevlânâ'yı beğenmiyen Şeyh Nâsır'üd - dîn de bu illete müptelâ imiş (Manâkıb'ul - Ârifîn; Tahsin Yazıcı'nın tashih ve hâşiyeleriyle; Ankara; Türk Tarih K. Mat. 1959; c. I, s. 188 - 189). Mevlânâ, bu çeşit şeylere düşenleri, temiz olsalar bile hoş görmez ve şiddetle kınar (A. Gölpınarlı: Mevlânâ Celâleddn; III. basım. İst. İnkılâp K. 1959; s. 208 - 209).

361. beyitte, sekiz âyet olan İnşirâh sûresinin, "Artık gerçekten de güçlükle beraber kolaylık var; gerçekten de güçlükle beraber bir kolaylık var" meâlindeki 5. ve 6. âyet-i kerîmeleri, âyetlerdeki

"güçlük, kolaylık" anlamına gelen "usr, yusr" sözleriyle ve meâlen îzâh edlmektedr; 360. beyit de aynı âyetlere işarettir.

365 - 367. beyitlerde, temizlik, arı - duru hâle geliş hayâline kapılıp iyi bir renge bürünmenin, ancak asla ulaşmak şartıyla hoş görülebileceğini, aksi takdirde hayâlin, gerçek güzellik otağına girmeye engel olan gayret çavuşu kesileceğini bildiriyor ki bu beyit, I. ciltteki, ruh âleminde hayâlin, yoka benzer bir varlık olduğunu, bütün âlemin bir hayâle kapılıp gitmekte bulunduğunu, âlemdekilerin barışlarının da, savaşlarının da, övünçlerinin de, yerinçlerinin de bir hayâle dayandığını bildiren beyitlere (70 - 71) pek benzemekte, hele bundan sonraki beyitler, "Velilere tuzak kesilen o hayâller, Tanrı bağının, bostanının gül yüzlülerinin akisleridir" meâlindeki beyti çok hatırlatmaktadır.

370 - 373. İlk beyitte, hayâllere kapılmayan, benliğe düşüp padişahlık taslamayan kişinin, asıl padişahın, padişahlar padişahının, tanınması için, kendisine verdiği oku, nişan olarak gösterip yol alacağını söylemektedir. 371. beyitte iki büklüm olmuş yaylar, mihnetten bükülmüş, yahut rükû'a varmış bedenlerdir. 372. beyitte, "Yüce, büyük kişilerin kadehinden" sözü, arapçadır ve "Yeryüzünün, yüce, büyük kişilerin kadehinden nasîbi vardır" mısraından alınmıştır. Atasözü olarak kullanılan, dillerde gezen bu mısra' 530 da (1135) öldürülen Dübeys'indir. Harirî, otuzdokuzuncu Makaamede bunu anar (Muhammed Zihnî: El - Kavl'ül - Ceyyid; İst. Dâr'-ut - Tıbâ'at'il - Âmire - 1327; III. basım, s. 19 ve aynı s. nin notu).

Bundan sonraki beyitlerde erlerin içtikleri aşk ve neş'e şarabının serpintilerinin, saçıntılarının, güzellerin yüzlerine, saçlarına, Aya, güneşe, yıldızlara, şaraba, mezeye, meyvaya, mücevherlere isâbet ettiğini, bu yüzden padişahların, aslı toprak olan güzellere, halkın, aldatıcı şeylere düştüğünü, oysa ki güzelin, insanı deli - dîvâne edenin, ölümden sonra bir leş olup gittiğini, pek güzel, pek canlı bir tarzda anlatıyor.

377. Ay için I. c. in 3823., Güneş için aynı c. in 3788., Arş için 241 - 242., Zuhal için II. c. in 175., Koç Burcu (Nevrûz) için 1788., Kimyâ için, I. c. in 520. b. lerinin şerhlerine bk.

379. "Ancak temiz olanlar dokunur." LVI. sûrenin (Vâkıa) 79. âyetinde Kur'ân'a, ancak temiz kişilerin dokunabilecekleri bildirilmektedir; ikinci mısra'da lâfzî iktibas vardır. Bu âyet-i kerîmeyi, zâhirî mânâsını kabûl etmekle beraber, Kur'ân'ın gerçeğini, ancak dışı olduğu kadar içi de tertemiz olanlar bilirler, anlarlar tarzında te'vil edenler de vardır.

389. Yedi deniz. II. c. in 1612. b. in ş. e bk.

390. Elest. I. c. in 1246. b. in ş. e bk.

408. Domuz. Kur'ân-ı Mecîd'in II. sûresinin (Bakara) 173., V. sûresinin (Mâide) 3., XVI. sûresinin (Nah) 115. âyetlerinde domuz eti, ölü hay-

vanın eti, kan ve yenmesi helâl hayvanlardan olduğu halde Tanrı'dan başkası, söz gelimi putlar için kesilmiş hayvanların etleri haram edilmektedir. Ancak Bakara ve Nahl sûrelerinde, zarûret halinde, isyan kastında olmamak ve doymamak şartiyle yenmesine cevaz verilmektedir.

415. Mahkûmlara, kolları, ayakları tahtalara gerilip bağlanarak işkence edilirdi. Çarmıha germek de bu çeşit bir işkenceydi. Padişahların, mevki', saltanat, hüküm yürütmek, düşmanlardan korunmaya çalışmak gibi çeşitli tahtalara bağlanmış tutsaklardan başka birşey olmadıklarını anlatmaktadır ki Mevlânâ'nın hürriyet aşkını dile getiren beyitlerinden biridir.

Tersine nal için I. c. in 2491. b. nin ş. e bk.

419. Nahl. Eskiden, düğün alayının önünde, üstüne kumaşlar örtülmüş, kumaşlara çiçekler, mücevherler takılmış iki, yahut daha fazla, husûsî olarak balmumundan dökülmüş mum götürülürdü; bu mumlara "Nahl", halk deyimiyle "nakıl" denirdi. İstanbul'daki Nakılbent mahallesi, nahl dökenlerin dükkânlarının bulunduğu yermiş. Gene İstanbul'da, süslü - püslü şeye, yaprak ve meyvayla dolu ağaca "pür nakıl" denirdi ki bu benzetiş de "nahl" âdetinden dile geçmiştir. "Nahl" in, iptidâî inançlardan olan Falizm'den kaldığını sanıyoruz. Konya'da, genç ve evlenmemiş erkeklerin cenâzelerinin önünde götürülen kesilmiş iki dal da, bu inançtan kalma bir gelenek olsa gerektir.

***

M E T İ N

*** Tanrı'nın lûtfunu da herkes bilir, kahrını da; herkes Tanrı kahrından kaçar, lûtfuna sığınır. Fakat yüce Tanrı, kahrı lûtufta gizlemiştir, lûtufları da kahırda. Bu, tersine çakılmış naldır; Tanrı'nın mekridir. Böylece de işi ayırd edenlerle Allah ışığıyla bakanlarla, ancak bulundukları hali, işin dış yüzünü görenler, birbirlerinden ayrılırlar; "Hanginiz daha iyi iş yapacak diye sizi sınarız" buyurulmuştur.**

420. * Br derviş, başka bir dervişe, Tanrı'yı nasıl gördün, söyle dedi.

421 Derviş, neliksiz, niteliksiz gördüm ama dedi, birşey söyleyebilmek için kısa bir örnekle anlatayım.

422 * Onu şöyle gördüm; sol yanında bir ateş vardı, sağ yanındaysa bir Kevser ırmağı.

423 * Solunda dünyayı yakıp yandıracak büyük br ateş; yanındaysa güzel bir ırmak.

424 * Bir yığın halk, ateşe el atmış, bir yığın halksa Kevser'e ulaşacağız diye sevinçli, esrik.

425 * Fakat bu, her kötü kişiyle bahtı yaver olanı şaşırtacak, pek tersine bir oyundu.

426 * Ateşe, kıvılcımlara giden kişi, sudan baş çıkarıyordu.

* Kim suya gidiyorsa, ortadan yitiyor, hemencecik ateş içinde kalıyordu.

* Kim sağ yana, o arı - duru suya gidiyorsa sol yandan, ateş içinden baş gösteriyordu.

* Fakat o ateşler içinde bulunan sol yana giden, sağ yandan baş çıkarıyordu.

430. * Bunun sırrını pek az kişi anlıyor, o ateşe* pek az kişi atılıyordu.

* Ancak başına devlet kuşu konan kişi, suyu bırakıyor, ateşe kaçıyor, kendisini ateşe atıyordu.

* Halk, eldeki peşin parayı mâbut edinmiştir; hâsılı halk, bu oyunda aldanıp gitmiştir.

* Bölük - bölük**, saf - saf, hırslarından, tez canla ateşten kaçınmadalar, suya koşmadalar.

* Sonunda da ateşten baş çıkarmadalar; a birşeyden haberi olmayan, ibret al, ibret.

* Ateş, a akılsız ahmaklar diye bağırıyordu; ben ateş değilim, makbul bir kaynağım ben.

* A gözsüz, görüşsüz, bir göz bağıdır, yapmışlar; bana gel, kıvılcımdan hiç kaçma.

* Ey Halîl, burada kıvılcım yok, duman yok; bunlar, Nemrûd'un büyüsünden, düzeninden başka birşey değil.

---

* Metinde "âteş" yazılmış; karşılaştırmada, sözün üstüne "âzer" yazılarak düzeltilmiştir.

** "Bölük - bölük" diye çevirdiğimiz söz, metinde "covk-covk" dur: çok - çok" la ilgisi apaçıktır.

* Halil gibi aklı başında bir ersen ateş, suyundur senin, sen de pervanesin.

* Pervanenin canı bağırıp durur; ne olur der, yüzbinlerce kanadım olsaydı da,

440. * Bu sırrı bilmeyenlerin gözlerinin, gönüllerinin körlüğüne rağmen amansız bir halde ateşte yanıp kavrulsaydı.

* Bilgisiz kişi, eşekliğinden acır bana; fakat ben de, görgüm olduğundan ona acırım.

* Hele şu suların canı olan ateş... Pervanenin işi, bizim işimizin tersine.

* O ışık görüyor, ateşe atılıyor; gönülse ateş görüyor, ışığa atılıyor.

* Kimdir Halil soyundan; bunu göresin diye ulular ulusu Rab, böylesine bir oyun oynatıyor.

* Ateşe su şeklini vermişler de, ateşin içinden bir kaynak fışkırtmışlar.

* Büyücünün biri, büyüsüyle pirinç pilavıyla dolu sahanı, toplulukta, kurtla dolu bir sahan gösterir.

* Büyüsüyle akreplerle dolu gösterir evi; oysa ki akrep değildir onlar.

* Büyücü, bu çeşit yüzlerce şeyler gösterirse, büyücüyü yaratanın masalı nice olur?

* Hâsılı Tanrı'nın gözbağcılığı yüzünden nice - nice erler, kadın gibi alta düşmüş - gitmiştir.

450. * Büyücüler, onlara kuldu - köleydi ama yont kuşu gibi tuzağa düştüler.

451 * Hadi, Kur'ân'ı oku da dağlar gibi düzenlerin nasıl baş aşağı geldiğini anla; helâl büyüyü gör.

452 * Ben Firavun değilim ki Nil'e yönelip gideyim; Halil gibi ateşe gidiyorum ben.

453 * O, ateş değil, arı - duru su; öbürüyse düzen yüzünden ateş gibi bir su görünüyor.

454 * İyi işleri câiz gören Peygamber, ne de güzel söyledi: Aklının bir zerresi, oruçtan da yeğdir, namazdan da.

455 * Çünkü aklın cevherdir, bu ikisiyse araz; bu ikisi, onun tam oluşuyla farz olur.

456 Böylece de o ayna cilâlanır; kulluktan gönüle bir arılık gelir.

457 Ama ayna, kökünden bozuksa cilâ tutmaz; tutsa bile pek zor, uzun bir zaman zarfında cilâlanabilir.

458 Cilâ kabul edecek seçilmiş, güzel bir aynayaysa, azıcık bir cilâ yeter gider.

⁂

(Ş E R H)

419. Beyitten sonraki başlık. Herkes, lûtfu, kahrı, bilir; fakat kahirda gizlenen lûtfu, lûtufta gizli olan kahrı herkes göremez. II. sûrenin 216. âyet-i kerîmesinde, savaşın farzedildiği anlatılırken, "Nnice istemediğimiz, hoşlanmadığımız şeyler vardır ki size onlar, hayırlıdır; nice sevdiğiniz şeyler de vardır ki sizin için şerdir, kötüdür; Allah bilir; sizse bilmezsiniz" buyurulmaktadır. Gerçekten de önce kahır sanılan bir çok şeylerden, sonucunda lûtuflar meydana gelir; lûtuf sanılan bir çok şeylerden de kahırlar belirir. Fakat bunu, bu sonucu, ancak seziş, anlayış sâhibi olan inançlı kişi anlayabilir. Hz. Muhammed (S. A), "Mü'minin anlayışından sakının; çünkü o, üstün ve ulular ulusu Allâh'ın nûruyla bakar, görür" buyurmuştur (Câmi'; II, s. 7).

Tersine çakılmış nal için I. c. in 2491. b. in ş. e bk.

Mekr, arapçadır ve aldatmak, düzenle birini, maksadından çevirmek anlamınadır. İyi maksattan çevirmeye, kötü düzen anlamına "mekr-i mezmûm", kötü maksattan çevirmeye, övülen, övülmeye değen düzen anlamına "mekr-i memdûh" denir. III. sûrenin (Âli İmrân) 52 - 54. âyetlerinde, İsâ Peygamber'in

(A. M), toplumunun kâfirliğini anlayınca, Allah yolunda, bana kimlerdir yardım edenler dediği, Havârîlerin, biziz, inandık ve şâhid ol ki islâma gelenleriz dedikleri, Rabbimiz, biz, neyi indirdiysen inandık, Rasûl'e de uyduk, bizi de tanıklardan kıl diye niyâz ettikleri bildirildikten sonra 54. âyette, İsrâiloğullarının, Îsâ'yı öldürmek için düzenler kurdukları, Allah'ınsa, onların düzenlerine karşılık, cezâ verenlerin, onların düzenlerini boşa çıkaranların, kullarına yardım edenlerin en hayırlısı olduğu bildirilmektedir (Mecma'; I, s. 446 - 449).

"Hanginiz daha iyi iş yapacak..." LXVII. sûrenin 2. âyetinden aynen alınmıştır. İyi iş yapanı, sınayıp anlamak, herşeyi bilen Allah için değil, gaybi bilmeyen kullara bildirmek içindir. Hadisteki "Allah ışığıyla bakan" sözü de hadisten aynen alınmıştır.

420. Tanrı'yı görmek. Di'bil-i Yemânî, Hz. Ali'ye, "Rabbini gördün mü" diye sormuş, Hz. Alî, "Görmediğim Rabb'e kulluk mu ederim" buyurunca, nasıl gördün demiş, Hz. Alî, bu soruya şu cevâbı vermiştir:

"Onu gözler, apaçık görüşle göremez; fakat gönüller, îman gerçekliğiyle görür. O, herşeye yakındır, fakat onlarla birleşerek değil. Herşeyden ayrıdır, fakat onlara zıd olarak değil. Söyleyicidir, fakat düşünerek, dille, damakla değil. İrâde edicidir, kasıtla, azimle değil. Eşyâyi yapandır, yaratandır, âletle değil. Lâtiftir, gizlilikle vasfedilemez. Büyüktür, irilikle değil. Görücüdür, duyguyla tavsife imkân yok. Acıyıcıdır, gönül yumuşaklığıyla tarîfine imkân yok. Yüzler, onun ululuğuna karşı eğilmiştir, alçalmıştır; gönüller, onun korkusuyla dolmuştur, titrer - durur." (A. Gölpınarlı: Nehc'ül - Belâga Terc. ve Şerhi; s. 47).

Hikâyede, dervişin görüşü, Tanrı'nın azamet ve kudret tecellisini görmesidir.

421 - 455. Sol yandaki ateş, düyada, adamı yakıp yandıran, zevklerden, isteklerden, benlikten, bencillikten alıkoyan, sıkıntılara düşüren hükümler, şerîat hükümleri, insanlık kurallarıdır. Onlara uyanlar, zahmet çekerler ama arı - duru kutluluk ırmağından baş gösterirler, kutluluğa ererler; bu sol, gerçekte sağdır ve o ateşe atılanlar, "Sağ taraf ehli" olurlar. "Dikensiz sedir ağaçlarıyla, meyvaları birbirine yaslanıp istiflenmiş muz ağaçlarıyla dolu, uzayıp giden bir gölgelikte, çağlaya - çağlaya akan suların, birçok meyvaların, ardı kesilmeyen, men'edilmeyen nîmetlerin..." bulunduğu bir kutluluk diyârına ererler (LVI, Vâkıa, 27 - 40). Sağ yandaki ırmaksa, dünyâdaki esenlik, zevk, sefâhet, şehvet v.s. dir ki gerçekte bu sağ yan, soldur, bu ırmak, ateştir, azaptır. Bu yana gidenler, "İliklere kadar işleyen bir sam yeline karşı, kaynar sular içinde, karardıkça kararan bir dumanın gölgesindedirler; orada ne bir serinlik vardır, ne bir güzellik." (Aynı sûre; 42 - 44).

Rahmetli Bedî'uz - zaman Fürûzan - fer, bu bölümü, Deccâl'in yanında su ve ateş olacağına, ateşinin su, suyunun da ateş keyfiyetini alacağına dâir hadisle îzâh etmişse de hiçbir münâsebeti yoktur;

çünkü Deccâl'den değil, Tanrı tecellîsinden bahsedilmektedir (Ahâdîs-i Mesnevî; s. 149).

437. Halil - Nemrûd. I. c. in 551. b. nin ş. e bk.

450. XIV. sûrenin (İbrâhim A. M) 46. âyet-i kerîmesinde, meâlen, "düzenlerini yaptılar, düzdükleri hilelerin cezâsıysa Allah katında, hattâ hîlelerinden, dağlar bile yerinden oynasa" buyurulmaktadır. XI. sûrenin (Hûd A. M) 42. âyetinde de, tûfan anlatılırken, dalgalar, dağlara benzetilmektedir. Bu âyetlere işâret edilmekte ve ikinci mısra'daki "Ke'l - cibâl - Dağlar gibi" sözü, XI. sûrenin 42. âyetinden alınmaktadır. Helâl büyü (Sihr-i helâl" için III. c. in 3600. b. nin ş. e bk.

452. Firavun - Nil. I. c. in 869. b. nin ş. e bk.

453. "Sözdeki sürçmeleri hoş görmem emredildi; sözdeki sürçmeyi câiz görmek, hayırlıdır." (Hadîs; Câmi'; II, s. 103). "Adamın dîni, aklıdır; aklı olmayanın dîni de yoktur."

***

M E T İ N

*** Mu'tezile, parça - buçuk akıllar, temelde birdir; bu çokluk, birbirinden farklı, oluş, bellemek, uğraşmak ve denemekten meydana gelir derler; oysa ki akıllardaki fark, onların iddiâlarına rağmen yaratılıştandır**

459 İyi bil ki akıllardaki bu ayrılık, bu aykırılık, mertebe ve derece bakımından, yeryüzünden gökyüzüne dektir.

460. * Akıl vardır, güneş değirmisine benzer; akıl vardır; Zühre yıldızından da aşağıdır, akan yıldızdan da aşağı.

461 Akıl vardır, sarhoş kandiline benzer; akıl vardır, ateş gibi parıl - parıl parlayan bir yıldıza benzer.

462 Önünden bulut kalktı mı, Tanrı tecellîsini gören bir ışık kesilir; akıllara faydalar verir.

463 * Ama parça - buçuk akıldır ki aklın adını kötüye çıkarmıştır; dünya dileğinin, insanı dileksiz bir hâle getirdi gibi.

464 O, bir avdan, avcının güzelliğini görmüştür; buysa avcılık yüzünden, bir avın derdine düşmüş gitmiştir.

465 * O, kulluk ede - ede, kendisine kulluk ediliş derecesine yücelmiş, niyaz ehliyken nâz ehli olmuştur; öbürüyse, kendisine kulluk edildiğinden dolayı, şımarmış, üstünlükten ters yüzü geri gitmiştir.

466 * O, Firavunluk yüzünden suya tutsak olmuştur; İsrailoğullarından olan buysa, tutsaklık yüzünden yüzlerce Sührap kesilmiştir.

467 * Tersine bir oyundur, vezîri bağlayan sağlam bir bağdır... Düzene az baş vur; iş, baht işidir, devlet işi.

468 * Hayâli az ör, düzeni az doku; çünkü Ganî Tanrı, düzenciye az yol verir.

469 * Düzen kuracaksan, iyi hizmet ediş yoluna yönel de bir ümmet içinde peygamberlere dön.

470. * Düzenden kurtulmak için düzen kur; bebenden sıyrılıp tek kalmak için düzen düz.

471 * Bir düzen düz de en aşağı bir kul ol; kendini aşağı gör, o tarzda yürü; böyle yürürsen efendi olursun.

472 A kart kurt, tilkiliğe kalkışıp da o yolla efendilik elde edeceğini hiç umma.

473 Ama pervane gibi koş, ateşe atıl; bu oyundan keseni büzme; tertemiz oyna; kurtul.

474 * Zoru bırak da ağlayıp inlemeye sarıl; a yoksul, acıyış, ağlayıp inleme yüzünden meydana gelir.

475 Zorda kalmış susuzun ağlayıp inleyişi gerçektir; yalancıktan souk - souk ağlayışsa, o azgının ağlayışıdır.

476 * Yûsuf'un kardeşlerinin ağlayışları düzendir; içleri hasetle, illetle doludur onların.

⁂

(Ş E R H)

458. beyitten sonraki bahis. Mu'tezile ve akıl hakkındaki inançları için II. c. in 61. beytiyle III. c. in 1540. b. nin ş. e bk.

Anlayış, seziş, hattâ anlatışta, muhîtin, görgünün, terbiyenin, bilginin, tecrübenin, temrînin tesîri olmakla beraber verâsetin, hattâ anayla babanın buluşma vaktindeki rûhî hâletlerinin tesirleri de inkâr edilemez; bu kadarcık sözü yeter buluyoruz.

460. Güneş, Zühre. Güneş için I. c. 3788., Zühre için 539. b. ş. e b. Yıldız akması, gök taşlarının hava tabakasından geçerken parlak bir tarzda görünmesidir; III. c. in 4534. b. in şerhine bk.

463. Parça - buçuk akıl. Herkesteki ayrı ayrı görünen Cüz'î akıldır. I. c. 1907. b. in ş. e bk.

465 - 467. Büyüklük, yücelik, halk tarafından büyük tanınmak yüzünden sınırı aşan, Tanrılık dâvâsına girişen, makbulken merdûd olan nice kişiler vardır; Firavun, Nemrut, Şeddad gibi. Bunlara karşılık, kullukla sultanlığa erenler de vardır. 466. beyitte geçen Sührap Îrân'ın mitolojik târîhindeki millî kahraman Rüstem'in oğludur. Rüstem, Efrâsyap'la savaşırken bilmeden onu vurmuş, Sührab'ın,

ölmeden önce, babam Rüstem, benim öcümü senden alır demesi üzerine oğlunu vurduğunu anlamış, ona yanık - yanık ağıtlar yakmıştır ki "Şeh - Nâme" nin en güzel ve dokunaklı yerlerinden biri de bu ağıdın bulunduğu bölümdür.

Bundan sonraki beyitte geçen "vezir", şatranç oyunundaki başlardan birinin adıdır.

468. Ganî. Herşeyden müstağnî, hiçbir şeye muhtaç olmayan anlamına gelir ve Tanrı adlarındandır. Kur'ân-ı Kerîm'de on yerde, hamde lâyık anlamına gelen ve gene Tanrı adlarından olan "Hamîd" adıyla, bir yerde çok kerem sahibi, lûtuf ıssı, yüce anlamına "Kerîm" le anılır. Bir yerde, cezâ vermekte, azap etmekte acele etmeyen anlamına "Halîm" le, iki yerde yalnız olarak, iki yerde, âlemlerden, yarattığı kullardan ganî ve müstağni anlamına, bir yerdeyse "rahmet sâhibi" vasfiyle anılmıştır.

469. "Ehli içinde şeyh, ümmeti içindeki peygambere benzer" ve "Evi içinde şeyh, kavmi, içindeki peygambere benzer" hadislerine işarettir (Câmi'; II, s. 36). Şeyh, lûgatte, ihtiyar anlamına gelir; fakat türkçedeki, "Akıl yaşta değil, baştadır" atasözünü düşünürsek hadisteki "Şeyh" sözüyle yalnız ihtiyar anlamının kastedilmediğini hükmetmek gerekir sanırız; zâti Mevlânâ da IV. cildin 2154. beytinde pîrin yaşla olmadığını bildirir.

470. Bedenden tek kalmak sözüyle, bedenin istediği zevklerden ayrılmayı kastetmektedir.

471. Aşağılıkta efendilik. "Toplumun efendisi, onlara hizmet edinidir, onlara su vereni de, en son su içenidir", "Yolculukta toplumun efendisi, onlara hizmet edenidir; onlara hizmette ileri giden kişiyi, hiç kimse derce bakımından geçemez, meğer ki şehâdetle geçe", "Toplumun efendisi, onlara hizmet edenidir" hadislerine işâret edilmektedir (Câmi'; II, s. 29). Sûfî şeyhleri bu yüzden mühürlerine, "Yok - yoksul kişilerin hizmetçisi" vasfını kazdırırlar, imzâlarının üstüne de bu vasfı, yâni "Hâdim'-ül - fukarâ" sözünü yazarlar. Beyitte, XXV. sûrenin (Furkan), "Rahmân'ın kulları, yeryüzünde, hafif bir tarzda, gönül yumuşaklığıyla geezrler" diye başlayan ve 63. âyetiyle başlayan, bu çeşit kulların vasıflarını bildiren ve 76. âyetine kadar devâm eden âyetlere de işâret edilmektedir.

474. "Acıyın, size de acınsın; bağışlayın, siz de bağışlanın" (Câmi'; I, s. 32), "Yüce Allah, Mûsâ'ya, acı, sana acınsın buyurdu" ve "Ben gönülleri kırık kullarımlayım" hadislerine işâret edilmektedir (El - İthâfâ'us - Seniyye; s. 29).

476. XII. sûrenin (Yûsuf A. M) 16. âyetinde, Yûsuf'u kuyuya atan kardeşlerinin, yalancılıktan ağlaya - ağlaya babalrına geldikleri bildirilir; beyitte bu âyete işâret edilmektedir.

**

M E T İ N

Köpeği açlıktan ölen, dağarcığıysa ekmekle dolu olan, fakat köpeğine bir lokma bile vermeyen, sonra da köpek ölünce ona ağlayan, ağıtlar yakan, başına, yüzüne vuran çöl Arabının hikâyesi

O köpek ölüyordu, Arapsa ağlamaktaydı; yağmur gibi gözyaşı dökmekte, vay başıma gelenler demekteydi.

Bir dilenci geçiyordu, Araba, nedir bu ağlayış, kimin için ağlayıp bağırıyorsun dedi.

Arap, iyi huylu bir köpeğim vardı dedi; işte, yolun ortasında ölüyor.

480. Gündüz avcımdı, gece bekçim; gözü pekti, av tutardı, hırsızı kaçırırdı.

Dilenci, derdi ne, yaralandı mı diye sordu; Arap, köpek açlığı, onu zârı - zârı ağlatarak bu hâle getirdi dedi.

* Adam, sabret şu derde, dayan şu mihmete dedi; Tanrı lûtfu, sabredenlere, yitirdiklerinin karşılığını bağışlar.

Ondan sonra, a hür başbuğ dedi; elindeki şu dolu dağarcıkta ne var?

Arap, dün geceden artan ekmeğim, azığım, yiyeceğim; bedenimi kuvvetlendirmek için taşıyorum onu dedi.

Adam, peki dedi, neden köpeğe ekmek, azık vermedin? Arap, o kadar da dedi, insafım, merhametim yok.

Yolda, parasız ekmek ele geçmez; ama iki gözden akan yaş bedâvadır.

Adam, a havayla dolu tulum dedi, toprak başına; demek ki sence ekmek, gözyaşından yeğ.

Gözyaşı kandır, gamla su olmuş; topraktan meydana gelen ekmek, boş yere kan dökmeye değmez.

Arap, İblis bütün bedenini, bütün varlığını aşağılatmıştı; bu tümün parça - buçuğu da ancak aşağılık birşey olabilir.

490. Ben, varlığını o lûtuf sâhibi, o cömert padişahtan başkasına satmayan kişiye kulum-köleyim.

Böylesine er, ağlarsa, gökyüzü de ağlar; feryâd ederse, gökyüzü de yarabbi demeye koyulur.

* Ben o himmeti yüce bakıra kulum - köleyim ki kimyadan başkasına eğilmez.

* Duâ ederken, kırık bir gönülle el aç; Tanrı'nın lûtfu, kırık gönüle uçar - gelir.

Bu daracık kuyudan kurtulmak istiyorsan yürü, durmadan - dinlenmeden ateşe yüz tut a kardeş.

* A düzenine karşı, düzencilerin düzenleri bile utanan, Tanrı düzenini gör de kendi düzeninden vazgeç.

Senin düzenin, Rabb'in düzeninde yok oldu mu, şaşılacak bir sığınak açılır sana.

O sığınağın en değersiz vasfı, ölümsüzlüktür; oradan, boyuna yücelirsin, boyuna yücelere ağarsın.

*** İnsana, kendini görüp beğenen kendi gözünden daha tehlikeli hiçbir kem göz yoktur; ancak gözü, "Benimle duyar, benimle görür" sırrına erer, varlığı, varlıksız bir hale gelir, gözü, görüşü değişirse, o başka**

* Tavus kuşu gibi kanadını görme, ayağını gör de kem göz, sana pusu kurmasın.

* Çünkü kötülerin kem gözleri, dağı bile yerinden oynatır; Kur'ân'dan "Gözleriyle seni yerinden oynatacaklardı" âyetini oku.

500. Dağ gibi Ahmed'in bile nazardan ayağı kaydı; yolda çamur, yağmur yokken sürçtü.

Bu sürçme de neden, bu hâlin boş olduğunu sanmam dedi de şaşıp kaldı.

Derken âyet geldi de, kötü gözden, inatçıların inadından o hale uğradın diye haber verdi.

Senden başkası olsaydı, o solukta yok olup giderdi; kem göze av olur, erir, yok olurdu.

Fakat koruyuşum geldi de eteğini çekti; şu sürçmen, bunu sana belirtmek içindi dendi.

505 A saman çöpünden aşağı kişi, sen ibret al da o dağa bak; kendi yaprağını, kendi hünerini göstermeye kalkışma.

*** "Az kaldı ki kâfirler, seni gözleriyle yere düşürecekler, helâk edeceklerdi" âyetinin tefsiri**

506 Ey Allah elçisi, o toplumda öyle kişiler vardır ki kem gözleriyle akbabaları bile eritir, yok ederler.

507 Nazarlarından, kükremiş arslanların bile kellleleri yarılır da inlemeye başlarlar.

508 Deveye, ölüm gibi bir bakar da, sonra ardından köleyi yollar.

509 Var, git der, bu devenin yağından biraz satın al... Köle gider, görür ki deve, yoldą sakatlanmış.

510. Yürük atla baş başa koşan o devenin başını, hastalıktan kesilip gitmiş görürsün.

511 Hiç şüphe yok ki hasetten, kem gözden, gökyüzü bile dönüşünü değiştirir.

512 Su gizlidir, dolap meydanda... Fakat işin aslında sudur dönen.

513 Kem gözün ilâcı iyi gözdür; iyi göz, iyi görüş, kem gözü ayağı altında ezer, yok eder gider.

514 * İyi göz, iyi görüş, rahmetin, kahırdan daha üstün oluşundandır, rahmettendir; kem gözse kahırdan, lânetten meydana gelir.

515 * Tanrı'nın rahmeti, kahrından üstündür; bu yüzdendir ki her peygamber, kendi zıddına, kendi düşmanına üst olmuştur.

516 Çünkü rahmetin sonucudur o; zıddı olan o çirkin suratlıysa kahrın sonucudur.

517 Kazın hırsı bir kattır, bununsa tam elli kat; şehvet hırsı yılandır, mevki' hırsıysa ejderha.

518 Kazın hırsı, boğaza, aşağı yana düşkünlüktendir; fakat başlık, başbuğluk hırsında, bu düşkünlüğün tam yirmi misli toplanmıştır.

519 * Mevki sâhibi, Allahlıktan dem vurur; Allah'la ortaklık ümîdine düşen, nasıl olur da bağışlanır?

520. * Âdem'in ehemmiyetsiz bir kusuru, karnına, şehvetine düşkünlüktendi; İblis'in suçuysa ululanmaktan, mevki' sâhibi olmak yüzünden belirdi.

521 * Bundan dolayı da Âdem, tezce, yarlıganma diledi; o lânetlenmişse, ululuğu yüzünden tövbe etmeye tenezzül bile etmedi.

522 Boğaza, şehvete düşkünlük de kötü damarlılıktır ama mevki' düşkünlüğü gibi değildir bu; gene de insana bir kırıklık verir o.

523 Şu başlığın, başbuğluğun kökünü, dallarını söylemeye girişsem, bir başka defter gerek.

524 Arap, serkeş ata şeytan adını taktı; yaylada, yazıda yayılan ata değil.

525 * Şeytanlık, lûgatte baş çekmektir; bu huya da lânet edilse değer.

• Sofranın çevresine, yüz kişi oturur, yemek yer de, baş olmak, başbuğ olmak isteyen iki kişi, dnüyaya sığmaz.

• Birisi, öbürünün yeryüzünde kalmasını istemez; padişah, padişahlığına ortak olur diye babasını bile öldürür.

• Şu sözü duymuşsundur ya; padişahlık kısırdır demişler; padişahlık arayan, korkusundan, yakınlığı bile keser atar.

• Çünkü padişahlık kısırdır; oğlu yoktur onun; ateş gibidir; hiç kimseyle bağlantısı yoktur.

530. • Neyi bulur, kime çatarsa yakar, parçalar; hiç kimseyi bulamazsa kendini yer padişah.

Hiç ol da dişinden kurtul onun; demirci örsüne benzeyen gönlünden az merhamet um onun.

• Ama hiç oldun mu, örsten korkma; her sabah çağında, kayıtsız - şartsız, mutlak yokluktan ders al.

• Allahlık, ululuk sâhibinin libasıdır; o libası kim giyinirse, vebâl olur ona.

• Taç onundur; bizim hakkımızsa kemer kuşanmaktır; vay haline haddini aşan kişinin.

Şu tavusluk kanadın, bir sınamaktır sana; imtihanı veremedin mi, Tanrı'ya ortak olmaya, noksan sıfatlardan arı olduğunu dâvâ etmeye kalkışırsın.

***

(Ş E R H)

482. XXXIX. sûrenin (Zümer) 10. âyetine işâret edilmektedir; âyette, sabredenlere, ecirleri, sayısız olarak verileceği bildirilmektedir.

492. Kimya. I. c. in 520. b. e bk. Beyitte, Tanrı'dan, O'nun buyruğunu buyurandan başka kimseye eğilmeyen yüce himmetli kişi övülmektedir ki Mevlânâ, hem şiirlerinde, sözlerinde, hem husûsî hayatında, bunların biridir (A. Gölpınarlı: Mevlânâ Celâleddin; III. basım; İst. İnkılâp K. 1959, s. 218-231).

493. 474. beytin şerhindeki son hadise bk.

495 - 419. beytin şerhinde "mekr" mad. e bk.

497. beyitten sonraki başlık. "Benimle duyar, benimle görür." Hadîs-i Kudsîden lâfzen iktibastır. II. c. in 1737. beytinin ş. e bk.

498. Tavus kuşu, cennet bekçisiymiş; Şeytan, onu kandırıp cennete girmiş; Âdem'le Havvâ'yı kandırıp yememeleri buyurulan ağacın meyvasını yedirmiş. Tanrı, onlarla beraber tavus'u da cennetten çıkarmış; ayaklarını çirkin ve çıplak bir hale getirmiş. Her yanı süslü - püslü olan tavus, ayakla-

F. 7

rını görünce, eski zamânını hatırlayıp âh edermiş. Bu, yaygın bir halk söylentisidir; hattâ bu yüzden, tavusu evde tutmanın yomsuzluğuna da inanılır (Sefînet'ül - Bihâr; II, s. 93 - 94). Tavus, kendini beğenmeye, kibre bir timsâl sayılmıştır; Hz. Ali'nin, tavus'u tarif ve tavsîf eden bir hutbesi vardır (Metin ve Muhammed Abduh Şerhi; Müesseset'ül - A'lemî li'l - Matbûât - Beyrut - Lübnan; II, s. 70 - 77).

499. LXVIII. sûrenin (Nûn, Kalem) son âyetleri olan 51 - 52. âyetlerinin meâli şudur: "Ve az kalmıştı ki kâfirler, Kur'ân'ı duydukları zaman gözleriyle ayağını kaydırsınlar ve derlerdi ki: Şüphe yok, bu, bir deli elbette. Halbuki o, ancak âlemlere bir öğüttür." Beyitte "Yüzlıkunek" 51. âyetten lâfzî ıktibastır. Bu âyetlerin, nazar değmesi hakkında indiği, Esedoğullarından, "nazarcılar, nazarları değenler" anlamına "Ayyânûn" denen bâzı kimselerin bulunduğu, Hz. Muhammed'e (S. M), kâfirlerin nazarlarının, Tanrı'nın korumasıyle değmediği hakkında çeşitli rivâyetler vardır; hattâ nazar değmesini, kökünden inkâr edenler de mevcuttur (bk. Mecma'; X, s. 340 - 341; Sefînet'ül - Bıhâr; II, s. 302 - 303; Ankaravî, V, s. 71 - 72. Göz değmesi hakkındaki hadisler için Câmi'us - Sagıyr'e bk. II, s. 59). Her iki âyette de, kâfirlerin, Kur'ân okunurken Hz. Peygamber'e kinle, hasetle baktıkları, ellerinden gelse, O'nu helâk etmek, gözleriyle yere sermek istedikleri, hâşâ, deli dedikleri, oysa ki Kur'ân'ın, âlemlere öğüt olduğu anlatılmaktadır. Birşeyi çekememek, birşeye haset etmek, görmekle olacağın-

dan bunlar, dâimâ "göz" le anılır, "göz" le söylenir. Terim olarak göz değmesine "ayn'ül - kemâl" denir.

505. beyitten sonraki başlıkta 51. âyet-i kerîmeden lâfzen ıktibâs vardır.

514 - 515. "Rabbiniz, halkı yaratmadan önce kudret eliyle, rahmetim, gazebimden üstündür, aşkındır diye yazdı; bunu takdîr etti." (Câmi'; II, s. 75)

519. "Yüce Allah buyurdu ki: Ululuk, üstünlük, benimdir; bunlardan birini edinmek isteyen, azâbıma uğrar." (Câmi', II, s. 69)

520 - 521. Âdem - İblîs. I. c. 544. ve 1494 - 1495. beyitlerin ş. e bk.

525 - 534. Bu beyitlerde, padişahların, kendilerini büyük görmelerini, mevki'leri için oğullarını, yakınlarını öldürdüklerini acı - acı kınamakta, 528 - 529. beyitte, arapça, "Saltanat kısırdır" atasözünü hatırlatmakta, 533. beyitte, 519. beytin îzâhında meâlini sunduğumuz hadis-i kudsiye işâret etmekte, 534. beyitteyse, gerçek saltanatın, Tanrı'ya âit olduğunu, bizimse, hizmet, kulluk kemerini kuşanmamız gerektiğini bildirmektedir.

***

M E T İ N

*** Bir hakîmin, kendi gagasıyla kendi tüylerini yolup atan, bedenini kel, çirkin bir hâle getiren bir tavus kuşunu görüp şaşırması, tavusa, kendine acımıyor musun diye sorması, tavusun da, acıyorum ama can, nice kanattan daha azizdir; bu kanatsa canıma düşmandır benim diye cevap vermesi**

Ovada bir tavus kuşu, kendi gagasıyla kendi tüylerini yoluyordu; hakimin biri, oraya gezmeye gitmişti.

A tavus dedi, böylesine güzel tüyleri, acımadan, nasıl oluyor da kökünden yoluyorsun?

Bu bezentileri yolup çamura atmaya gönlün nasıl râzı oluyor?

* Hâfızlar, her tüyünü, her kanadını üstün görüyorlar, beğeniyorlar da mushaf arasına koyuyorlar.

540. * Halk, havalanmak, serinlenmek için kanadından yelpazeler yapıyor.

Bu ne nankörlüktür, bu ne korkmazlık... Sen bilmiyor musun, seni bezeyen, seni resmeden ressamın, nakkaşın kim?

Yahut da biliyorsun da nazlanıyorsun; mahsustan yoluylorsun o tüyleri.

Fakat nice naz vardır ki o naz, suç olur da kulu, padişahın gözünden düşürür.

Nazlanmak, şekerden de tatlıdır ama az çiğne; çünkü yüzlerce tehlikesi var.

Yalvarış yolu, eminlik yurdudur; sen ona nazlanmayı bırak da o yolu tut, o yola düzel.

Nice nazlananlar vardır, kol - kanat çırpar ama; işin sonunda bu nazlanış, nazlanana suç olur.

Nazlanmadaki hoşluk, bir soluk sana yücelik verse, seni yüceltse bile ondaki gizli korku, yakar, eritir seni.

Yalvarıp yakarmaya gelince: Seni arıklaştırır ama gönlü de dolun - Ay'a çevirir.

* Değil mi ki ölüden diri çıkarıyor; öyleyse kim ölürse, doğru yolu o bulur.

550. * Değil mi ki diriden de ölü çıkarmada; diri nefis, ölümün çevresinde dönüp dolaşmada, ölüme yönelmede demektir.

* Ölü ol da, hiçbir şeye muhtaç olmayan, herşeyi meydana getiren Tanrı, şu ölüden bir diri çıkarsın.

* Kış olursan, baharın neler çıkardığını görürsün; gece kesilirsen, gündüzün, geceden nasıl meydana geldiğini seyredersin.

O kanatları yolma, bir daha yerine yapışmaz onlar; bir güzel yüzlünün yasıyla yüzünü yırtma.

554 Kuşluk güneşine benzeyen öylesine yüzü yırtmak, öylesine yüzü yaralamak, yanlış bir iştir.

555 Öylesi yüzü tırnakla yaralamak, kâfirliktir; çünkü Ay'ın yüzü bile o yüzün ayrılığıyla ağlamadadır.

556 Yoksa yüzünü görmüyor musun sen? Bırak inatlara düşmeyi düşünen, ayak diremeye kalkışan huyu.

*** Nefs-i Mutmainne'nin duruluğu, temizliği, düşüncelerle bulanır; netekim aynaya da birşey yazsan, yahut bir resim yapsan, silsen, temizlesen bile gene bir iz kalır; bunu anlatış**

557 Bedende, Nefs-i Mutmainne'nin yüzünü, düşünce tırnakları tırmalayıp yaralar.

558 Kötü düşünceyi de zehirli tırnak bil; derinleşdikçe canın yüzünü tırmalar.

559 Düşünce, çözülmesi zor düğümleri çözmeye çalışır ama bu, altın kaba aptest bozmaya benzer.

560. A işin sonuna varan, o düğümü çözülmüş say; zâti o düğüm, boş keseye vurulmuş sağlam bir düğümdür.

561 Düğümleri çöze - çöze kocaldın gitti; var, bir kaç düğümü de çözülmüş say.

562 Boğazımıza düğümlenmiş sağlam düğüm şudur: Sen kendini bil, bakalım, aşağılık biri misin, yoksa iyi bahta ermiş biri mi?

563 İnsansan bu çözülmmesi zor düğümü çöz; insan solukluysan, soluğunu buna harca.

564 * Tut ki mânâ âlemindeki varlıkları da bildin, cisimlerle beliren varlıkları da bildin; ne çıkar bundan? Sen asıl kendi haddini bil; çünkü bundan kaçıp kurtulmana imkân yok.

565 A toprağı eşeleyip eleyen, kendi haddini bilince de bu sınırlanmış âlemden kaç, sınırsız âleme ulaş.

566 * Ömrün, mahmuldür, mevzû'dur derdiyle geçip gitti; can gözün kapalı olarak, hep söylenip duyulan şeylerle yitti.

567 * Sonucu olmayan, bir iz bırakmayan her delil boştur; sen kendi sonucuna bak.

568 * Yapanı, ancak yapılanla gördün, ıktirânî kıyasla yetindin.

569 Felsefeci, vâsıtaları çoğaltır durur; temiz erse, tersine, delilleri bırakır gider.

570. Böylesine kişi, delilden de kaçar, perdeden de: delille bildirilenin peşine düşer de başını, yakasının içine çeker.

571 Duman, onun için ateşin varlığına delildir ama, bizim için dumanı görmeden o ateşe atılmak daha da hoştur.

572 Hele yakınlıktan, sevgiden meydana gelen şu ateş, dumandan da daha yakındır bize.

573 Demek ki cana görünen hayallere kapılıp dumana doğru gitmek, böylece de candan olmak, kötü bir iştir.

*** Selâm olmak, Peygamber'in "Müslümanlıkta keşişlik yoktur" sözünü anlatış**

574 Kanadını yolma, gönlünü çek bu işten; çünkü bu savaş için, düşmanın bulunması şart.

575 Düşman olmayınca savaşmanın imkânı yoktur; şehvetin yoksa, şehvetten çekinin buyruğuna uyman mümkün değil.

576 Birşeye gönlün akmadıkça sabretmenin ne mânâsı var? Düşman yoksa orduya ne ihtiyaç var?

577 * Kendine gel de kendini hadım ettirme, keşiş olma; çünkü temizlik, şehvete bağlıdır.

578 Havalanmak, hevese uymak olmadıkça havalanmamayı, hevese uymamayı buyurmaya imkân yok; ölülerle savaşıp da gazilik elde edilmez ya.

579 * Muhtaçları doyurun demiş; bu, kazan da doyur demektir; ezelden beri bir gelir olmadıkça harcamaya da imkân yoktur.

580. * "Muhtaçları doyurun" buyurmuş, şartsız bir buyruk ama sen, onu, kazanç elde edin de sonra muhtaçları doyurun diye oku.

581 * Gene böyle Padişah, "Sabredin" buyurdu; bir istek olacak ki sen, ondan yüz çeviresin.

582 * Demek ki "Yeyin" buyruğu, şehvete bir tuzak; ondan sonraki "İsrâf etmeyin" buyruğuysa temizlik.

583 Şehvet olmasaydı, ondan kaçınmanın imkânı mı olurdu?

584 Sabretmek zahmetine düşmedikçe, karşılığında bir sevap elde edemezsin.

585 Ne hoştur o şart; ne hoştur o karşılık; hem de gönül açan, cana can katan karşılık.

*** Âşıkın işlediği işin sevabı, Tanrı tarafından verilir; bu karşılık da Tanrı'dır**

586 Âşıkların sevinçleri de O'dur, gamları da; el emekleri de O'dur, hizmetlerinin karşılığı da.

587 Âşık, sevgilisinden başkasını seyre dalarsa, aşk değildir bu, boş bir sevdadır.

588 Aşk o yalımdır ki alevlendi mi, sevgiliden başka ne varsa, hepsini yakar - yandırır.

589 * Lâ kılıcı, Tanrı'dan başka bütün varlığı keser, öldürür; bir bak da gör, Lâ'dan sonra ne kaldı?

590. * İll' Allah kaldı; hepsi de gitti; a eşliği, ortalığı yakan ulular ulusu aşk, sevin.

591 Zâti önce gelenler de oydu, sonra gelenlerle gelecekler de o; ancak şaşı göz iki görür.

592 Onun parıltısının vuruşundan başka bir güzellik mi olur? Şaşasın bu işe... Beden, candan başka birşeyle harekete gelemez.

593 Canında bir illet olan bedeni, bala garketsen, gene hoş bir hale gelmez.

594 Bunu bir kaç günceğiz olsun dirilip şu cana can kesilenin elinden bir kadeh kaparak içen bilir.

595 Ama o güzelim yanakları, yüzleri görmeyen göze, şu dumanın harareti, can görünür.

596 * Abdül - Azîz oğlu Ömer'i görmeyen kişiye göre, Haccâc da adalet sâhibidir.

597 * Mûsâ'nın ejderhâsını görmeyen kişi büyücülerin iplerinde can var sanır.

598 * Arı - duru suyu içmeyen kuş, acı suda kanat çırpar.

599 * Aykırı şey, ona aykırı olan şeyle tanınır; insan, yarayı gördü mü, iyileştirme çâresini arar.

600. * Hâsılı, Elest ülkesinin kadrini bilesin diye dünya öne sürülmüştür.

601 Buradan kurtuldun mu, oraya gidersin; ölümsüzlük şeker yurdunda şükredersin.

602 Orada dersin ki: Dünyada toprak elemekteydim; şu tertemiz âlemden kaçıyordum.

603 Yazıklar olsun, ne olurdu, daha önce ölseydim de o balçıkta çektiğim zahmetler, biraz daha az olsaydı.

*** Selâm olsun, Peygamber'in, "Ölmeden ölümünü dileyen, iyi kişiyse, iyiliğe ulaşmaya acele etmiş, kötü kişiyse, kötülüğünün azalmasına evmiş kişi sayılır" sözünün anlatılması**

604 O herşeyi bilen Peygamber, bunun içindir ki, ölüp bedenini burada bırakan,

605 Göçtüğüne hayıflanmaz; hayrı az yaptığına, fırsatı yitirdiğine acıklanır.

606 Ölen, keşke der, bundan önce ölseydim; bu dilekte bulunur.

607 Kötü kişiye, kötülüğüm daha az olurdu der; iyi kişiyse, evime - yurduma daha da tez gelirdim der buyurdu.

608 O kötü kişi, meğer haberim yokmuş der; soluktan soluğa perde üstüne perde geriyormuşum ben.

609 O geçitten daha çabuk geçebilseydim bu örtüm, şu perdem, daha da az olurdu.

610. Hırsa düşüp yeter buluş yüzünü az yırt; ululanıp aşağılanma yüzünü az berele.

611 Gene böylece, nekesliğe girişip cömertlik yüzünü, İblisliğe kalkışıp secdelere kapanan o güzelim yüzü az tırmala.

612 O cenneti bezeyen, o yollar alan, beller aşan kanatları yolma.

613 Tavus kuşu, bu öğütleri duyunca, bu sözleri işitince, önce öğütçüye bir baktı; ondan sonra da hay - hayla ağlamaya koyuldu.

614 O dertli kuşun ağlayıp bağırması öylesine uzun sürdü ki orada olanlar da ağlamalı oldular.

615 Neden kanatlarını yoluyorsun diye soran, cevapsız kaldı; sorduğuna pişman oldu da ağlamaya başladı.

616 İçinden de, ne diye boş yere sordum bu soruyu; zâti gamla doluymuş, taşırdım, coşturdum onu diyordu.

617 Yaşlı gözlerinden toprağa damlayan yaşların her katresinde yüzlerce cevap var.

Gerçek ağlayış canları üzer; göklüzünü, hattâ Arş'ı bile ağlatır.

Hiç şüphe yok ki akıllarla gönüller, Arş'tandır; perde ardında, Arş ışığıyla yaşarlar.

*** Hârut'la Mârût'un Babül kuyusunda mahpus oldukları gibi, şu balçık akılla can da şu balçık dünyada mahpustur**

620. Hani Hârut'la Mârut, o iki temiz melek, şu dünyada, korkunç bir kuyuda bağlanıp hapsedilmiştir ya.

Aşağılık dünyaya, şehvet dünyasına düştüler de, suçları yüzünden bu kuyuda bağlanıp hapsedildiler.

İyilerle kötüler, kaderlerinde varsa, büyüyü bozan şeylerle büyüyü bu iki melekten öğrenirler.

Ama onlar, önce, kendilerine baş vuran kişiye öğüt verirler; bizden büyü öğrenme, bu sevdadan vazgeç derler;

A filan, biz büyüyü, seni belâlara uğratmak, imtihanlara düşürmek için öğretiriz.

Sınanmak için de insanın gücü elinde olmalı; şart budur. Güç elde olmadıkça dilediğini yapmak mümkün olamaz.

İstekler, uyumuş köpeklere benzer; onlarda hayırlar, şerler gizlidir.

Güçleri, ellerinde olmadığından bunlar, odunlar gibi yerlere yatmışlar, susup uyumuşlardır.

Fakat ortaya bir leş atıldı mı, köpeklere hırs sûru üfürülür.

O sokakta bir eşek öldü, leşi yere serildi mi, yüzlerce uyumuş köpek, bu leş yüzünden uyanır.

630. Gayb gizliliğine gitmiş olan hırslar, yenlerinden, yakalarından baş çıkarırlar da saldırmaya başlarlar.

Her köpeğin her kılı diş kesilir; düzen için de hepsi kuyruk sallar.

Köpeğin yarı belden aşağısı düzendir, yukarısı öfke; sönmeye yüz tutmuş ateş gibi hani; bu çeşit ateş, odun buldu mu,

Mekânsızlık âleminden yalım - yalım alevlenir de dumanı, yalımı, göğe ağar.

Şu bedende de yüzlerce bu çeşit köpek var; yatmış - uyumuşlar; avlayacak avları olmadığından gizlenmişler.

Yahut da doğan kuşlarına benzerler; gözleri külâhla kapanmış; bir av avlama sevdasıyla yanıp yakılmadalar.

Külâhlarının, başlarından alınmasını, avı görmelerini beklemekteler. O vakit, dağı - beli dolanırlar.

Hastanın şehveti yatışmıştır, hatırı sağlıkta, esenliktedir.

Ama ekmeği, elmayı, kavunu, karpuzu gördü mü, onları tatmak dileğiyle sağlığa erişememek korkusu savaşa girişir.

639 Dayanırsa, yemezse, onları görmesi de kendisine bir fayda verir; o heyecana düşüş, sölpük tabiatine iyi gelir.

640. Dayanamazsa, görmemesi daha iyidir; okun, zırhı olmayan adamdan uzak olması daha yeğ.

Tavusun, soru sorana cevap vermesi

641 Tavus, ağlamadan kesilince, yürü - git dedi; çünkü sen renge kapılmışsın, kokuya aldanmışsın.

642 Şunu görmüyorsun; bu kanatlar yüzünden bana, her yandan yüzlerce belâ gelmede.

643 Nice merhametsiz avcı, bu kanatlar için, her yanda tuzak kuruyor bana.

644 Nice okçular, bu kanatlar için bana ok atıyor; nice oklar, bana saplanmak için havada uçuyor.

645 Değil mi ki bu kazadan, bu belâdan, bu imtihanlardan kaçıp kendimi kurtaramıyorum; gücüm yetmiyor buna;

646 Çirkin, tiksinti verir bir hale girmem daha yeğ; böylece şu dağlıkta, şu ovada belâdan emin olurum.

647 A yiğit, bu, ululanmama karşı bir silâh; çünkü ululanmak, ululananları yüzlerce belâya uğratır.

Hünerler, akıllı - fikirli oluş, dünya malı, tavus kuşunun kanatları gibi can düşmanıdır

648 İşte hüner de, marifet de ham kişiyi öldürür gider; yem peşine düşer adam, tuzağı görmez,

649 * Dilediğini yapmak, "Sakının" buyruğuna uyup kendini zaptedebilen kişiye iyidir.

650. Kendini koruyamazsan, kötülükten çekinemezsen, aracı uzaklaştır kendinden; dilediğini yapmak gücünü at gitsin.

651 Benim de cilvelendiğim şey, dilediğimi bana yaptıran, o kanatlar. Onları yolayım gitsin; çünkü başıma kastetmiş onlar.

652 Sabırlı kişi, kanadını yok sayar da, kanatları onu kötülüklere düşürmez.

653 Böyle adama de ki: Yolma kanadını, sana ziyanı yok ki. Böyle adama ok bile atılsa, oka kalkanını tutar.

654 Ama süslü kanat, bana düşman; çünkü cilvelenmeden duramıyorum, sabrım yok.

655 Dayanabilseydim, kendimi koruyabilseydim, bu huylar, kılavuz olsaydı bana, dilediğimi yapmak yönünden ululuğum arttıkça artardı.

656 Ben çocuk gibiyim, yahut sınayışlara düşmüş bir sarhoşa benziyorum; elime kılıç lâyık değil.

657 Aklım olsaydı, kötülüğe engel kesilseydi kılıç, elimde üstünlük âleti olurdu.

Güneş gibi ışık saçan bir akıl gerek ki, ancak doğru yolda, gerçek olarak kılıç çalsın.

Benimse parıl - parıl parlayan, işin düzgününü gören aklım yok; peki, ne diye silâhı kuyuya atmayayım?

660. Şimdicek kılıcı da kuyuya atayım, kalkanı da; çünkü bunlar, düşmanıma silâh olacak.

Değil mi ki zorum yok, yardımcım, dayancım yok; kılıcı o alacak, onu bana çalacak.

Şu kötü huylu nefis, yüzünü örtmüyor; ben de onun inadına, yüzümü tırmalıyor, yırtıyorum.

Böylece de şu güzellik de kalmasın, şu olgunluk da. Yüz kalmadı mı da vebâle az düşerim.

Yüzümü bu niyetle yırtıyorum; bunda suç yok; çünkü şu yüzün, yarayla - bereyle kapanması, kaplanması gerek.

Gönlümde gizlenme huyu olsaydı, güzel yüzümdeki parlaklık artar dururdu.

Kendimde ne güç gördüm, ne sanat, ne de bir düzgünlük. Bu yüzden de düşmanı gördüm, silâhı kırdım, attım.

Kılıcımın, ona bir üstünlük vermemesini, hançerimin bana bir vebâl kesilmemesini sağladım böylece.

Damarım oynadıkça, canım bedende oldukça kaçmadayım; insanın, kendisinden kaçması kolay olur mu hiç?

Başkasından kaçan, ondan kurtuldu mu, kaçmayı bırakır, olduğu yerde karar eder.

670. Bense öyle bir düşmandan kaçıyorum ki, kaçtığım, benim kendim; demek ki işim, kıyamete dek, boyuna kaçmak da kaçmak.

Adamın gölgesi, kendisine düşman olursa, ne Hind ülkesinde aman bulur o adam, ne Huten ülkesinde.

⁂

(Ş E R H)

535. beyitten sonraki başlık. Hakîm, hikmet, yâni felsefe bilen kişi, filozof anlamınadır. İlâhî bilgide, daha doğrusu irfanda ileri sayılanlara da hakîm dendiği vardır; Hakîm-i Senâî gibi. Bedî'uz-zaman Furûzan-fer merhûm, bu hikâyeye kaynak olarak Sa'deddîn Şeref'ül-Hukemâ Kâfî'l-Buharî'nin beyitleri olduğunu söyleyip meâlini sunduğumuz şu üç beyti, "Lübâb'ül-Elbâb" dan naklediyor:

"Tavusu gördüm, kanatlarını yoluyordu; senin kanadın pek süslü, pek parlak, yapma dedim.

Zârı-zârı ağladı da bana, ey hakîm dedi: senin haberin yok, benim düşmanım bu kanat.

A tâcir, bil ki senin kanatların da altının; çünkü senin o tertemiz varlığın da bir başka tavus kuşu." (Maâhiz; s. 161-162). Bu beyitler, Edward G. Browne basımın 380. s. inde, bir beyit fazlasıyle var (Leiden-1930).

Tavus kuşunun kanatlarının, canına düşman olduğu, halk arasında pek yaygındır; ayaklarını görünce ağladığı, ah çektiği gibi. Bu bakımdan yukarıdaki beyitlerde, Mevlânâ da, bir halk inancını, bir halk söylentisini dile getirmektedir.

539. Tavus tüyü-Kur'ân. Bu âdet, bizim çocukluğumuzda da vardı. Kur'ân sahifelerinin arasına tavus kuşunun tüyünü koyar, hattâ, her nedense, tüy parlaklığını korusun diye ekmek içini çiğner, sap tarafını o çiğnenmiş ekmekle sarardık. Her halde, mushafın tezhîbi ve yazısı bozulmasın diye tavus tüyü, mıklap, yâni sahîfeleri çeviren âlet olarak kulanılmış, sonradan da mushaf içine konması, âdet olup kalmış olsa gerek.

540. Tavus tüyünden yelpaze yapıldığını da bu beyitten öğreniyoruz. Minyatürlerde de bu yelpazeleri görmekteyiz.

549-552. III. sûrenin (Âli İmrân) 37., XXII. sûrenin (Hac) 61., XXXI. sûrenin (Lokman) 29., XXXV. sûrenin (Fâtır) 13. ve LVII. sûrenin (Hadîd) 6. âyetlerinde, Allâh'ın geceyi kısalttığı, bir kısmını gündüz yaptığı; gündüzü kısalttığı, bir kısmını gece yaptığı bildirilir; beyitlerde bu âyetlerden mânevî iktibas vardır. 551. beyitte, Tanrı adlarından "Hayy", yâni dâimî diri ve "Samed", yâni ihtiyaçsız, fakat herşey ona muhtaç adları geçmektedir.

556. beyitten sonraki başlık. Nefs-i Mutmainne. I. c. 360. ve 2768. b. ş. e bk.

564. Mânâ âlemindeki varlıklar, beyitte "a'yân" diye geçiyor ki varlıkların, Tanrı bilgisindeki sübûtuna işârettir. Cisimlerle beliren varlıklara, "araz" denir. I. c. ın 2119. b. nin ş. e bk.

566. Mevzû' - Mahmûl. Mevzû', vaz'edilmiş, konmuş; mahmûl de yüklenilmiş anlamına gelir. Mantıkta, "filân ayaktadır" gibi bir sözde hâli, şekli, vasfı bildiren söze "mevzû'",, hükme "mahmûl" denir. Yukardaki hükümde "filan", mevzû'dur,. "ayaktadır" sözü "mahmûl" dür.

567. Delil, birşeyin, başka birşey hakkında hükme sebep oluşuna denir.

568. Bir kıyasta, neticenin aynı, yahut zıddı anılmazsa, o kıyasâ "İktirânî" denir. Âlem değişir; her değişen şey, sonradan meydana gelmiştir; şu halde âlem de sonradan meydana gelmiştir gibi.

Mevlânâ, felsefeye karşı olduğundan, bu beyitlerde de felsefeyle uğraşanları kınamaktadır.

571. "Ateş olmayan yerde duman olmaz" atasözümüzü hatırlatmaktadır.

573. beyitten sonraki başlık. "İslâmda keşişlik yoktur." (İbn Esîr'in "Nihâye" sinden naklen Ahâdis-i Mesnevî; s. 189). Osman b. Maz'ûn'un oğlu ölünce, eleminden evinin bir bucağını mescit hâline getirmiş, ibadete koyulmuştu. Hz. Peygamber (S.M) bunu duyunca ona, ey Osman buyurmuşlardı, Allah bize râhipliği farzetmedi; ancak ümmetimin râhipliği, Allah yolunda savaştır (Sefînet'ül - Bıhâr; I. s. 540). "Her peygamberin bir râhipliği var; bu ümmetin râhipliği de Allah yolunda savaştır" hadisi de aynı meâldedir (Câmi'; II, s. 105). Bir savaşta kadına ihtiyaç duyan sahâbe, kendilerini hadım

ettirmeyi düşünmüşler, fakat Hz. Peygamber (S. M) tarafından men'edilmişlerdir (Kitâbu Tecrîd'is - Sarîh li Ahâdîs'il - Câmi'ıs - Sahîh; Mısır - 1323, Kitâb'ut - Tefsîr'il - Kur'ân; c. II, s. 101). Gene Osmân b. Maz'ûn, buna niyetlenmiş, Hz. Peygamber, engel olmuştur (Aynı; Kitâb'un - Nikâh; s. 133). Selmân, Ebü'd - Derdâ ile hardeş edilmişti. Kardeşliğini dolaşmaya giden Selmân, onun oruçlu olduğunu anlayınca çıkardığı yemeği yememiş, onun nâfile orucunu bozdurmuş, geceleyin kılacağı nâfile namaza da engel olmuş, onu yatırmış, sabahleyin uyandırmış, sabah namazını kılmışlardı. Bu hâli Hz. Peygamber'e anlatan Ebü'd - Derdâ'ya Hz. Peygamber, Selmân'ın haklı olduğunu söylemişti (Aynı; Kitâb'us - Savm; c. I, s. 126). "Ben Tanrı'dan en fazla korkanınız olduğum halde oruç tutuyorum, fakat yiyorum da. Namaz kılıyorum, fakat yatıp uyuyorum da. Kadınlarla da evleniyorum. İşlediğimi işlemeyen, benden değildir" hadisi de bu hususta buyurulmuştur (Aynı; Kitâb'ün - Nikâh, c. II, s. 133). "Sakının, dinde aşırı gitmekten; çünkü sizden öncekiler, dinde aşırı davrandıklarından helâk oldular" hadîsi de meşhurdur (Câmi'; II, s. 97). Kur'ân-ı Mecîd, Hristiyanlara râhipliğin farzedilmediğini, onların kendiliklerinden bunu icâd ettiklerini, fakat hakkına da riâyet edemediklerini, onlardan inananlara ecirlerinin verildiğini, ama çoğunun kötü işlerde bulunduklarını bildirmektedir (LVII, Hadîd; 27). Tabiate uymayan râhiplik, İslâm'da yoktur; İslâm'daki râhiplik, hem din düşmanlarıyla savaştır; hem de asıl büyük savaştır; yâni nefisle, İslâm'ın ve insanlığın men'ettiği, hoş görmediği, top-

luma zarar veren şeyleri terketmekle savaşmaktır ki Mevlânâ, bunu I. cildin Tavşanla Arslan hikâyesinin sonunda, "En küçük savaştan en büyük savaşa döndük" başlığı altında anlatır.

579 - 580. "Doyurun" sözü, âyetten lâfzî iktibastır. Kur'ân-ı Mecîd'in yedi âyetinde, yoksulları doyurmak emredilmektedir.

581. "Sabredin", âyetten lâfzî iktibastır. III. sûrenin (Âli İmran) 200., VII. sûrenin (A'râf) 87., 128., VIII. sûrenin (Enfâl) 46. âyetlerinde geçer.

582. "Yeyin, için, isrâf etmeyin" sözleri, VII. sûrenin (A'râf) 31. âyet-i kerîmesinden lâfzen iktibas edilmiştir. Âyetin meâli şudur: "Ey Âdemoğulları, namaz kılacağınız her vakit, elbisenizi giyin, bezenin ve yeyin, için, isrâf etmeyin; şüphe yok ki o, isrâf edenleri sevmez."

585. beyitten sonraki başlık ve bölüm. Aşk - Âşık. Aşk, doğrusu ışk. Bu söz, sevgide çok ileri gitmek anlamına gelir. Hz. Peygamber'in, "Cennet, Selmân'ın ona âşık oluğundan daha da fazla ona âşıktır" hadîsinde geçer. Hz. Ali'nin, Kerbelâ'dan geçerken ağlayıp, burası, derece, mertebe bakımından, onlardan önce gelenlerle sonra gelenlerden hiç birinin, onları geçemeyeceği âşıkların şehîd olacakları yerdir buyurduğu rivâyet edilmiştir. İmâm Ca'fer'us - Sâdık, "İnsanların en üstünü, kulluğa âşık olanı, gönlüyle onu seveni, bedeniyle de ona koyulanıdır; hem de öylesine ki, dünyâda gününü güçlükle mi sabahladı, kolaylıkla mı, haberi bile

olmasın" buyurmuştur (Sefînet'ül - Bıhâr; II, s. 197). Birisine, mala, mülke olan sevgi, hoş görülmemekle beraber, bu sevgi, temizlikle olursa, ârifler katında, Tanrı aşkına bir köprü sayılmıştır (I. c. 30 - 34. ve 111 - 132. b. nin ş. e bk.). "Câmi'us - Sagıyr" de, "Kim âşık olur, aşkını gizler, iffetini gözler, gözetir de ölürse, şehîd olarak ölür" meâlinde bir hadis, Hatîb-i Bağdâdî'den alınmıştır (II, s. 160). Mevlânâ'nın bahsettiği aşk ve âşık, Tanrı sevgisi ve Tanrı'yı seven kişidir.

589. 590. Lâ - İllâ. Lâ, arapçada nefye, İllâ, ispata delâlet eder; tevhîd kelimesi, "Lâ ilâhe - Yoktur tapacak" sözüyle başlar; "İll'Allâh", ancak Allah'tır" sözüyle biter; bu suretle Allah'tan başka, mevhum, yahut elle yapılmış hiçbir şeye tapmanın gerçek olmadığı bildirilir. Herşey, her varlık, O'nun yaratışının, kudretinin eseridir; herşeyde O'nun hikmeti, sanatı görünür, fakat zâtı, herşeyden münezzehtir; buna bilgisiyle eren, bilgisi görüş, görüşü de buluş ve oluş hâline gelen kişi, şaşılıktan kurtulur, herşeyde O'nun hikmetini görür; fakat herşeyden de O'nu, O'nun zâtını tenzîh eder. Varlık âlemini, O'nun varlığına karşı yok gördüğü de olur.

596. Abd'ül - Azîz oğlu Ömer, Emevîlerdendir ve Mervan'ın oğlu Abd'ül - Azîz'in oğludur. Hicrî 63 te (682 - 683) Medîne'de doğmuştur. Babası Mısır vâlisiydi; ana tarafından II. halâfe Ömer'in soyundandır. Çocukluğu Medine'de geçmiştir. Sonra Şam'a gitmiş, Hicaz vâliliğinde bulunmuş, Haccâc'ın dileğiyle bu memûriyetinden alınmış, Abdülme-

lik'in ölümü üzerine 99 Saferinde (717) halife olmuştur. Zamânında, Muâviye'nin emriyle başlayan ve cuma hutbelerinde yürütülen Hz. Alî ye, Ebû - Türâb lâkabiyle lânet etmek seyyiesini kaldırdı; bunun yerine, Kur'ân'ın XVI. sûresinin 90. âyetinin okunmasını emretti. Hz. Ebû - Bekr'in zamanından beri elden ele geçen ve esâsen, Hayber fethinden sonra Hz. Peygamber tarafından Hz. Fâtıma'ya verilen Fedek hurmalığını, Fâtıma evlâdına iâde etti. 101 hicride (720) öldü (Sefîne; II, s. 271 - 272. İslâm Ansiklopedisi; c. IX, s. 462 - 465; K. V. Zettersteen'in makalesi).

Haccâc-ı Zâlim diye anılan bu adam, Sakıyf soyundan Yûsuf'un oğludur. Hicretin 41. yılında (661) Tâif'te doğmuştur. Mekke ve Medine, Yemâme ve Irak valiliklerinde bulunmuş, Züber oğlu Abdullah'la Mekke'deki savaşında Kâ'be'yi yakmış, yıkmış, Abdullâh'ın naaşini darağacına astırmış, Irak valisiyken Ehlibeyt taraftarlarının bir çoğunu şehit ettirmiştir ki Kanber, Kümeyl de bunlardandır. Bir adama zındık, kâfir deseler, Alî taraftarı demelerinden daha sevimlidir bence derdi. Kadınlarla erkekleri bir arada hapishaneye koydurur, onlara kum ve tuzla yoğrulmuş arpa ekmeği yedirirdi. Hapishanesinin tavanı yoktu; mahpuslar sıcak ve soğuk yüzünden kararırlardı. 95 yılı Ramazan ayında öldü (692). Ölümünde, hapishanede ellibin erkek, otuzbin kadın vardı. Adam öldürmekten zevk alır bir sadistti. Vâsıt'ta gömüldü (Sefîne; I, s. 223 - 225. İslâm Ans. de H. Lammens'in yazdığı madde hayli tarafgîrânedir).

597. Mûsâ - Ejderha. I. c. 869. b. ş. e bk.

598. Arı - duru su - Acı su. Bu beyit, Seyyid Burhâneddîn Muhakkık-ı Tirmizî'nin "Maârif" inde geçen.

Morgıy ki haber nedâred ez âb-ı zulâl
Mınkaar der âb-ı şûr dâred heme sâl

beytinin, "Mesnevî" nin veznine çevrilmiş tarzıdır; Mevlânâ'nın bir mektubunda da geçer (Mektuplar; A. Gölpınarlı terc. İst. İnkılâp ve Aka K. 1963, s. 95).

599. "Herşey zıddıyla meydana çıkar" meâlindeki arapça atasözünü hatırlatmaktadır.

600. Elest. I. c. 1246. b. ş. e bk.

603. Beyitten sonraki başlık. Hadis arapça geçiyor; "Hiçbir kimse ölmez ki ölümünden sonra pişman olmasın; iyi kişiyse, ihsan sâhibiyse ne diye daha fazla iyilikte bulunmadım, daha fazla ihsanda bulunmadım diye hayıflanır; kötülük yapmışsa ne diye ölmedim, ne diye vazgeçmedim diye acıklanır" meâlindeki hadîsin meâlindedir (Câmi'; II, s. 127).

619. beyitten sonraki başlık. Hârut - Mârut. I. c. 539. b. ş. e bk.

649. Sakının. Kur'ân-ı Mecîd-in yetmiş üç âyetinde çeşitli münâsebetlerle geçer; "vaky" kökünün çeşitli sîgalarıyla da anılır. Mevlânâ bu bahiste, aklın - fikrin, hünerin - bilginin, tavus kuşunun kanatlarına benzediğini anlatır; bunlara güvenmemek gerektiğini öğütler.

*
**

M E T İ N

Gündüz, yıldızların güneşte yok oldukları gibi Tanrı varlığında yok olan, kendi şerrinden de, hünerinden de aman bulan, kendilerinden geçen kişilerin sıfatları. Yok olana ne âfet korkusu vardır, ne zarar korkusu

672 * Bir kişi yokluğa ulaşır, yokluk o kişiye süs olursa, o kişinin, Muhammed gibi gölgesi olmaz.

673 * "Yokluk övüncümdür" söznün bezentisi yokluktur; yokluğa eren, mumun yalımı gibi gölgesiz bir hâle gelir.

674 Mum, baştan ayağa dek, tümden yalımdır; gölge, onun çevresine uğrayamaz.

675 Mum kendinden de kaçtı, gölgeden de; mumu dökene uydu, ışıklara sığındı.

676 Mum döken, muma der ki: Ben seni yok olman için döktüm; mum da, ben de der, kaçtım, yokluğa sığındım.

677 Şu ölümsüz ışıklar ebedîdir; geçip gidici mumun ışıkları gibi eğreti değil.

678 Mum, ateşle tümden yok oldu mu, artık ne belirtir görürsün ondan, ne ışık.

679 Görünen ateş, karanlığı gidermekte mum şeklinde belirir.

680. Beden mumuysa, bu mumun aksinedir; bedenin gücü, isteği azaldıkça can mumu çoğalır, ışıklanır.

681 Can ışığı, geçip gidici, sönüp geçici ışıklardan değildir; beden mumunun ışığıysa geçicidir; can mumunda Rab'den bir ışık, bir yalım vardır.

682 Bu ateş gibi yalım, nur olduğundan yok oluş gölgesi, uzaktır ondan.

683 Bulutun gölgesi yere düşer ama gölge, Ay'la düşüp kalkamaz ki.

684 Kendinden geçiş, a iyilik dileyen, bulutsuz bir hâle gelmektir; kendinden geçiş âleminde, Ay değirmisine dönersin sen.

685 Ama yel, gene bir bulutu sürer, getirirse, Ay ışığı gider, ışıktan bir hayal kalır ancak.

686 Bulut perdesinin yüzünden, Ay'ın ışığı zayıflar; o yüce dolun - Ay, yeni Ay'dan da ışıksız bir hale döner.

687 Bulut yüzünden, toz yüzünden Ay, bir hayal gibi görünür; beden bulutu da bizi hayal düşüncesine sürükler.

688 Ay'ın lûtfuna bak hele, bu da onun lûtfundandır; çünkü o, bulutlar düşmandır bize demiştir.

689 Ay, buluta da aldırış etmez, toza - toprağa da... Göğün yücesinde döner durur.

690. Bulut, asıl bize düşmandır, hem de can düşmanı; çünkü Ay'ı bizim gözümüzden gizler.

691 Bu perde, genç sülün kuşunu bile kocaltır; dolon - Ay'ı bile yeni Ay'dan daha ışıksız bir hale kor.

692 Ay, bizi yücelik, üstünlük kucağına oturttu; bizim düşmanımıza, kendi düşmanım dedi.

693 Bulutun ışığı da şu Ay'dandır, güzelliği de; kim buluta Ay derse, pek sapıktır, pek yol yitirmiştir.

694 Ay ışığı buluta vurdu mu, onun kapkara yüzünü, kendisine döndürür.

695 Bulut, o çağda Ay'la bir renktedir, devlete kavuşmuştur ama buluttaki Ay ışığı, eğretidir.

696 * Kıyâmette güneş de kalmaz, Ay da; göz, ışığın aslıyla oyalanmaya başlar.

697 * Böylece temelli mülkün eğreti mülkten ayrı olduğunu bildirir; şu geçip gidici kervansarayı, Karar yurdu'ndan ayırd eder.

698 Dadı eğretidir, üç - dört gün içindir; ey ana, sen kucağına al bizi.

699 * Benim kanadım da buluttur, perdedir, hem de yoğun mu yoğun; ama Tanrı lûtfunun vuruşuyla güzelleşmiş, incelmiştir.

700. Kanatlarımı yolayım, kanatlarımdaki güzelliği yok edeyim de Ay'ın güzelliğini yoldan da seyredeyim, Ay'dan da.

701 * Dadı istemem ben, ana daha da hoş; Mûsâ'yım ben, dadım anamdır.

702 * Ben, Ay'ın güzelliğini, başka bir şeyde seyretmeyi istemem; bu, başka birşeye bağlanmak, toplumu öldürmüş - gitmiştir.

703 * Yahut da bulut, yolda yok olur da, artık Ay'ın yüzüne perde olmaz.

704 * Ancak kendini yoklukla gösterir; hani peygamberle erenlerin bedenleri gibi.

705 * O biçim bulut, perdelik etmez; mânâ bakımından perdeyi yırtar da faydalar verir.

706 * Hani apaydın seher çağında yağmur yağar, ama yücelerde bulut yoktur.

707 * O yağmur, o yeri sulayış, Peygamber'in bir mucizesiydi; bulut, yoklukta, gökyüzünün rengini almıştı.

708 Buluttu ama, onda bulut huyu kalmamıştı; işte âşıkın bedeni de sabırla bu hale gelir.

709 Bedendir ama bedenliği yok olmuştur onun; değişmiştir, ondan renk de gitmiştir, koku da.

710. Kanat, başkası içindir; baş benim için; duyuş, görüş evi, bedenin direğidir.

711 * Başkası için, başkasını avlamak için can feda etmeyi mutlak kâfirlik bil; hayırdan ümit kesmek say.

712 * Kendine gel, duduların, önlerindeki şekere dönme; zehir ol da ziyandan aman bul.

713 * Yahut da âferin sözünü duymak için köpeklerin önündeki leşe benzet kendini.

714 * İşte Hızır da gemiyi, alıp çapanlardan kurtulsun diye deldi.

715 * "Yokluk övüncümdür" sözü, bu yüzden yüce bir söz oldu; tamahkârlardan, Ganî Tanrı'ya kaçıyorum anlamını verdi.

716 * Mâmur yerde yaşayanların, buna alışanların tamahından kurtulsun diye defineleri yıkık yerlere gömerler.

717 Kanadını yolamıyorsan yürü, yalnızlığı seç de kanatlarını şuna - buna harcama.

718 Çünkü sen hem lokmasın, hem lokma yiyen; a benim cânım, aklını başına al; hem yiyensin sen, hem yenen.

⁂

(Ş E R H)

672. Hz. Peygamber'in (S. A) gölgesinin yere düşmediği rivâyet edilmiştir (Sefine; II, s. 105).

673. "Yokluk övüncümdür benim, öbür peygamberlere, onunla övünürüm." (Hadis); Sefine; II, 378) Bu hadisteki yokluk, yoksulluk, Tanrı varlığına karşı duyulan yokluk, yoksulluktur; bunu, öbür peygamberlerin hepsinden daha fazla duyduğum için onlara, bu yoklukla övünürüm demektir; yoksa dünyalığın yoksulluğu değildir; çünkü onun hakkında, "Yoksulluk, az kaldı ki küfür oluyordu" buyurulmuştur (Aynı s.). Hadisteki yokluk, Tanrı varlığında kendisini, fânî varlığını, irâde ve ihtiyârını yok etmektir. Mevlânâ, bu bölümde, çevresini ışıtan mumu, yanıp varlığını, feyzini âleme veren ölümsüz ışığı, Ay'ı güneşi, varlığını Tanrı'da yok eden kişiye, gölgeyi, bulutu, bu dereceye ermeyenlere, canı, gerçek ışığına, bedeni, madde kayıtlarına, bu dereceye perde olan düşüncelere benzetmektedir.

696. Kıyâmet - Ay, Güneş. LXXV. sûrede (Kıyâme), kıyâmet kopunca, gözlerin şaşırıp kalacağı, Ay'ın tutulup, güneşle Ay'ın birleşeceği, insanın kaçacak yer arayacağı bildirilir (7 -10).

LXXXI. sûrede (Tekvîr) güneşin dürüleceği, yıldızların kararacakları, dağların yürütüleceği... beyan edilir (1 - 14). LXXXII. ve LXXXIV. sûrelerde de kıyâmet anlatılır (İnfıtâr, 1 - 5, İnşıkak, 1 - 15). Beyitte bu âyetlere işâret edilmektedir.

697. Karar yurdu. XL. sûrenin (Gaafir) 30. âyet-i kerîmesinde âhıret, Karar yurdu olarak vasıflandırılır; o âyete işâret edilmektedir.

699. Bu beyitle gene tüylerini yolan tavus kuşu hikâyesine dönülmektedir.

701. Dadı - Ana. II. c. 1647. ve 2970., III. c. 777. ve 1062. b. lerin ş. e bk.

702 - 707. Başka birşeye bağlanmak, beyitte "râbıta" diye geçmektedir. Bağ. ve bağlanmak, bağlanış anlamlarına gelen bu söz, tasavvufta bir terimdir. Sâlik, gözlerini yumar, diz üstü oturur, mürşidinin yüzünü iki kaşı arasında hayâl eder, ondan gelecek feyzi bekler ve gönlünden herşeyi çıkarmaya, gönlünü tasfiyeye çalışır. Bu müddet içinde nefesini de tutar, yâni dayanacağı kadar bir zaman nefes almaz; buna "Râbıta, Râbıta yapmak" denir. Hamzavî - Mevlâmiler, böyle rüsûme hâcet görmeksizin kalbini, kutup tanınan zata bağlamaya, "Gönül beklemek" derler. Mevlânâ, bu beyitte, doğrudan doğruya birşeye bağlanmayı kastetmekte, "Ay'ın lûtfunu vâsıtayla istemediğini, Tanrı'dan başka birşeye gönül bağlamanın, toplumun helâkine sebep olduğunu" bildirerek her feyzi, her lûtfu, O'ndan

beklemek gerektiğini bildiriyor. 703 - 705. beyitlerde, bulutun, yâni fânî varlığın yok olduğu, artık perdelik etmediğini bildirmek sûretiyle peygamberle erenlerin bu durağa ulaştıklarını, onlarla Tanrı'ya tevessül edilmesi lüzûmunu da anlatarak sözü, bahsin başındaki "Yokluk övüncümdür" hadîsine bağlıyor.

706 - 707. Yağmur - Mûcize. Şârih-i Ankaravî, bu beyitleri, I. ciltteki, "Âyişe'nin, Hz. Peygamber'e, bugün mezarlığa gittin; yağmur da yağdı; elbisen, nasıl oluyor da ıslak değil diye sorması" bölümünü tekrarlamak sûretiyle şerhediyor (S. 96); İmdâdullâh şerhinde de aynı bölüme işaret ediliyor (s. 64). Ancak beyitlerde, bu kıssaya hiçbir atıf ve işâret olmadığından, bu beyitlerin, doğrudan doğruya Hz. Peygamber'in zamân-ı saâdetlerinde, duâlarıyla yağmur yağdığını hatırlattığı fikrindeyiz. Netekim Siyer ve Tarih kitaplarında Hz. Peygamber'in, Mudar boyuna Medînelilere, Mekkelilere, müracaatları üzerine duâ ettiği ve yağmur yağdığı bildirilir; hattâ, Medîne'de, duâlarıyla yağan yağmurun bir türlü dinmemesi üzerine sahâbe, tekrar Hz. Peygamber'e baş vurmuşlar, Hazret de, Allahım, çevremize yağdır, bize değil buyurmuşlar, bulutlar çevreye dağılmış, yağmur, civâra yağmıştı. Yağmurun yağması için kılınan namaza da "İstiska", yâni yağmur istemek namazı denir (Sefîne; Saky mad. I, s. 635 - 636).

Mevlânâ, bunları hatırlatmakta, kâmil kişinin bedenini, varlığını buluta benzetmekte, fakat bu bulutun, letâfet kazandığını, Ay'a, güne perde olmadığını, dileyenlere feyiz yağdırdığını, bu münasebetle varlığını Tanrı'ya verenin, Tanrı varlığıyla âlemlere rahmet kesileceğini bildirmektedir.

711. Tanrı'dan başka bir varlık için, meselâ putlar adına kesilen eti helâl hayvan, haram olur, eti yenmez; bu iş de kâfirliktir. İnsanın da, Tanrı'dan başkası için kendini fedâ etmesi aynı hükme girer.

712 - 715. Bu beyitlerde, insanın, kendisini, rast - gele bir maksat için, rast - gele birine fedâ etmemesini, hele kendisine hiç güvenmemesini, varlığından geçmesini, yokluğa yönelmesini bildirmekte, Hızır'ın, gemiyi, zâlim padişahtan kurtarmak için deldiğini hatırlatmakta (I. c. 278 - 279. b. lerin ş. e bk.), insanın, kendisini, yalnız yiyen, yalnız tedbir ve tasarrufa sâhip olan bir varlık olmadığını bilmesi gerektiğini buyurmakta, bu arada definelerin de korunması için yıkık - dökük yerlere konduğunu söyleyip bir başka bahse geçmektedir.

⁂

METİN

Allah'tan başka herşey, yiyendir, yenendir; hani çekirge avlamaya koyulan, fakat ardında bulunan, onu avlamayı gözeten aç doğan kuşundan haberi bile olmayan kuş gibi. Şimdi ey avlanıp yiyen Âdemoğlu, seni avlayacak, yiyecek avcıdan emîn olma; onu gözünle görmüyorsun ama delil gözüyle, ibret gözüyle gör de gözün açılsın

719 Bir kuşçağız kurt avlamadaydı. Kedi fırsatını buldu, onu kapıverdi.

720. Yiyordu, yeniyordu, ama kendi ava dalmıştı da başka bir avcıdan haberi bile yoktu.

721 Hırsız, bir kumaşı çalmaya çalışır; fakat şahne de hırsızın düşmanlarıyla beraber onun peşindedir.

722 Hırsızın aklı, pılı-pırtıdadır, kilitte, kapıdadır; şahneden, seher çağında ah edeceğinden, ehvah deyip hayıflanacağından haberi bile yoktur.

723 O, daldığı sevdaya öylesine batmış gitmiştir ki kendisini dileyip arayandan haberi bile olmaz.

724 Evet, çayır-çimen su içer, hava alır ama, bunun ardından, hayvanın midesi de onu otlar.

725 O ot, hem yer, hem yenir; Allah'tan başka varlık böyledir.

726 * Sizi O'dur doyuran, ona birşey yedirilemez" sözü, Tanrı vasfıdır; Tanrı ne yenir, ne yer; et-deri değildir O.

727 Yeyen, yenen, nasıl olur da pusu kurup orda yerleşen bir yeyenden emin olabilir?

728 Yenen şeylerin emin olmaları, sonunda yasa düşmelerine sebep olur; yürü, kendisine birşey yedirilemeyen zâtın tapısına var.

729 Her hayali, bir başka hayal yer durur; o düşünceyi, bir başka düşünce otlar.

730. Sen bir hayalden kurtulamıyorsun; uyuyamıyorsun ki sıçrayıp uyanasın da o hayalden geçesin.

731 Düşünce bal arısıdır; uykunsa su; uyandın mı, başına gene arılar üşüşür.

732 Nice hayal arısı uçar durur; seni bu yana-o yana sürüyüp gider.

733 Bu hayal, yeyen nesnelerin en aşağısıdır; başkalarınıysa ululuk sâhibi bilir, tanır.

734 * Kendine gel de, o kaba hayaller bölüğünden kaç, "Seni biz koruruz" diyenin tapısına sığın*.

735 O koruyanın katına varamıyorsan, bu korunmayı elde edenin katına var.

736 Elini, pirden başkasına verme; onun elini tutan, Tanrı'dır.

* "Bölük" diye çevirdiğimiz söz, metinde "covk" diye geçiyor; "çok" la ilgisi düşünülebilir.

Senin kocalmış aklın, çocukluğu huy edinmiştir; nefis yanında bulunduğundan bu huyu kazanmıştır; perde ardındadır.

Olgun bir aklı, aklına eş - dost edin de aklın, kötü huydan geçsin.

Elini, onun eline verdin mi, yiyenlerin ellerinden çıkar, kurtulursun.

740. * Hani "Allâh'ın eli, onların ellerinin üstündedir" denmiş ya; işte senin elin de o bey'-at ehlinin eli olur.

* Elini, pîrin eline, o herşeyi bilen, o ulu, o hüküm, hikmet sâhibi pîrin eline verdin mi, kurtulursun.

* Çünkü o, ey irâdesini veren, vaktinin peygamberi demektir; ondan, Peygamber'in ışığı ışımaktadır.

* Böylece Hudeybiyye'de bulunmuş olursun; orada Peygamber'e bey'at eden sahâbeyle eş - dost olursun, arkadaş kesilirsin.

* Cennetle müjdelenen on kişiden olursun; sâf altın gibi hâlis bir hâle gelirsin.

* Böylece bu beraberlik gerçektir; çünkü insan, kimi severse onunla eştir.

* Bu dünyâda da onunladır, öbür dünyada da; bu söz, huyu güzel Ahmed'in hadîsidir.

* O, dedi ki: İnsan sevdiğiyledir; gönül, dileğinden ayrılmaz.

Nerde tuzakla yem varsa, orada az otur... Yürü, kötürümlüğü, kötürümlerde seyret.

* A kötürümlerin kötürümü, şunu bil; şunu anla a genç arkadaş, el, elin üstündedir.

750. * Ne şaşılacak şey ki hem elden - ayaktan düşmüşsün; hem elden - ayaktan düşmüşlerin ellerini tutmak istiyorsun.

* "Onların önlerine, artlarına set" olma; düşmanı görmezsin ama o düşman, apaçık ortadadır.

Avcılık hırsı, insanı, avdan habersiz bir hale getirir; o, güzellik satar, cilvelenir ama asıl âşık olan, kendisidir.

İstekte, bir kuştan da aşağı olma; serçe bile önüne, ardına bakınır.

Yemin bulunduğu yere geldi mi, ne kadar da önüne, ardına bakar, döner, dolaşır.

Acaba der, önünemde, ardımda bir avcı mı? Varsa onun korkusu yüzünden, şu lokmadan el çekeyim mi?

Kötülüklerin masallarını dinle; dostunun, komşunun ölümüne bak da ibret al, geleceği gör.

Ölüm, silâhsız, araçsız, nasıl da öldürdü onları; o, senin de yanındadır; hem de ne halde olursan ol.

Tanrı, işkence yapar ama gürzsüz, elsiz yapar; öyleyse bil ki Tanrı, elsiz - âletsiz buyruk yürütür, iş görür.

Tanrı varsa, nerede diyen yok mu? Dara düştü mü, o da ıkrâr eder, evet der, vardır, O'dur beni buna uğratan.

760. Bu iş, akıldan uzak, şaşılacak şey diyen, dara düşünce gözyaşları döker de, ey bana, benden yakın olan der durur.

961 Tuzaktan kaçmak, gerekli birşey ama senin tuzağın kanadına yapışık.

962 Bâri şu yomsuz tuzağı kökünden sökeyim gitsin de bir dileğe ulaşma peşine düşüp ağzımın tadı kaçmasın.

963 Bu cevabı, senin aklınca verdim; anla da arayıp taramaktan yüz çevirme.

964 * Şu bağı çöz; çünkü şu bağ, hırstır, hasettir; "Güzelim boynunda da hurma lifinden örülme bir ip var" âyetini hatırla.

***

(Ş E R H)

Mevlânâ, bundan önceki bahiste, tavus kuşunun süslü kanatlarına benzeyen mevkı', mal, başlık - başbuğluk sevdalarından vazgeçmeyi öğütledikten, kendini şuna - buna harcamamak gerektiğini anlattıktan sonra insanın, hem yiyen, hem yenen olduğunu söyleyip bu bahse geçer. Herşey yer ve yenir. Kuş, bitkiyi yiyerek geçinen kurtcağızı avlarken kedi de fırsat bulup onu avlar. Hırsız, kilidi açmaya uğraşırken polis, onu kollamaktadır. Bitki, yerdeki suyu emer, fakat onu da bir hayvan otlar, yer. Bu yemek ve yenmek, yalnız madde âleminde hüküm sürmez; mânâ âleminde de hüküm sürer. Düşünce, düşünceyi yer; hepsi de insanı yıpratır - gider. Bunlardan kurtulmak, ancak Tanrı'ya, Tanrı'da fâni olmuş pîre sığınmakla mümkündür.

726. Bundan önceki beyitte, Tanrı'dan başka herşeyin, yiyen ve yenen olduğunu bildirmekte, bu beyitte de VI. sûrenin (En'âm) 14. âyetindeki "O yedirir, fakat O'na yedirilmez; O'dur doyuran, fakat O doyurulmaz, bundan münezzehtir" meâlindeki kısmını delil getirmekte, âyetten de lâfzî ıktibasta bulunmaktadır.

734. Hafîz, yâni adam - akıllı koruyucu, Tanrı adlarındandır ve XI. sûrenin (Hûd A. M) 57.,

XXXIV. sûrenin (Sebe') 21. âyetlerinin sonunda geçer. Beyitte de "Hafîz" olarak geçmektedir.

740 - 750. Allâh'ın eli - Bey'at. I. c. in 227. ve 2984. b. in ş. e bk. İkinci mısra'da, âyetten lâfzî iktibas vardır.

744. On kişiden maksat, cennetle müjdelenen Ebû - Bekr, Ömer, Osman, Alî, Talha, Zübeyr, Avoğlu Saîd ve Ebû - Ubeyde'dir. (Câmi'; I, s. 5).
Saîd ve Ebû - Ubeyde'dir. (Câmi'; I, s. 5).

746 - 747. "Kişi, sevdiğiyledir." (Hadis; Câmi'; II, s. 172) 747. beyit arapçadır ve hadisten lâfzî iktibas vardır.

751. Önlerine, artlarına set. XXXVI. sûrenin (Yâ Sin) 10. âyetinin meâli şudur: "Ve önlerine bir set çektik, artlarına bir set, gözlerini bağladık da bu yüzden onlar, görmezler." Bu beyitte ve 753. beyitte bu âyetten lâfzî iktibas vardır.

764. Güzelim boynunda. CXI. sûrenin (Tebbet, Mesed) son âyeti olan 5. âyeti, aynen ikinci mısra'da geçer. II. c. in 421. b. ş. e bk.

***

METİN

Selâm ona, Halîl'in kuzgunu öldürmesinin, mürîddeki kötü ve öldürücü sıfatlardan hangisinin giderilmesine işâret olduğu

765 Bu sözün sonu yoktur; bitip tükenmez; a Tanrı Halîl'i, sen kuzgunu ne diye öldürdün?

766 Buyruğu yerine getirmek için değil mi? Peki, buyruğun hikmeti neydi? Onun sırlarını biraz açmak gerek.

767 Kara kuzgunun gaak - gaak diye bağrışı, boyuna bedeniyle yaşamayı dilemesidir*.

768 * İblis gibi, tek ve temiz Tanrı'dan, kıyâmete dek yaşamasını ister.

769 İblîs, beni kıyâmet gününe, herkese yaptığının karşılığı verilecek güne dek yaşat dedi; ne olurdu, Rabbimiz, tövbe ettik deseydi.

770. * Tövbesiz ömür, tümden can çekişmekcetir, gelip çatan, adamı yaşayan ölü yapan ölümse, Tanrı'dan habersiz olmaktır.

771 Ömür de Tanrı'yla hoştur, ölüm de; Tanrı'ya kavuşmadıktan sonra Âb-ı hayat bile ateştir.

---

* Metinde "be dünyâ" yazılmış, karşılaştırmada "nyâ" nın üstüne "nrâ" yazılarak söz, "bedenrâ" tarzında düzeltilmiştir.

İblîs'in ömür istemesi de lânetin tesîriydi; öyle bir tapıda, tutuyor da ömür istiyordu.

Tanrı'dan, Tanrı'dan başkasını dilemek, istenen şeyin artacağı zannını- verir ama, tümden o şeyin eksilmesidir o dilek.

Hele insanı yabancılığa daldırıp giden ömür, arslanın karşısında tilkilik taslamaktır.

Daha fazla ömür ver de daha geriye gideyim; mühleti uzat da daha aşağılık bir hale geleyim demektir.

Böylece de o adam, lânete hedef olur; lânete uğramayı dileyen kişiyse, kötü kişidir.

Hoş, güzel ömür, yakınlık âleminde can beslemektir; kuzgunun ömrüyse fışkı yemeye yarar.

Bana daha fazla ömür ver de pislik yiyeyim; boyuna bunu ver bana, yaratılışım pek pistir benim demektir.

ağzı kokmuş, pislik yemeseydi, beni kuzgun huyundan kurtar derdi.

Yakarış

780. Ey toprağı altına çeviren, bir başka toprağı da insanların babası haline sokan,

Senin işin, herşeyi değiştirmek, dilekleri vermek; benim işimse yanılmak, unutmak, yanlış yola gitmek.

Yanlışımı, unutmamı bilgiye çevir, tümden öfkeyim, tümden taşkınlık; beni sabırdan, hilimden ibâret kıl.

A çorak toprağı ekmek haline getiren, ey ölü ekmeği can haline sokan,

* Ey şaşırmış canı kılavuz yapan, ey yol yitirmişi Peygamber eden,

* Yeryüzünün bir kısmını gök yaparsın; yeryüzünde, âlemi bezeyen, ışıtan nice yıldızlar halk edersin.

* Kim, bu dünyâdan Ab-ı hayat elde ederse, ona, başkalarından tez gelip çatar ölüm.

* Şu âleme gönül gözüyle bakan, görür ki burda, her solukta bir düzülüp bozulma var.

* Beden hırkasının iğnesiz, ipliksiz dikilmesi, varlıkların şekilden şekile, halden hale girmesinden, herşeyi kaplayan, altın haline getiren iksirin tesirinden başka birşey değildir.

* Sen, ele alındığın günden beri ya ateştin, ya yeldin, yahut da topraktın.

790. * O halde kalakalsaydın, bu yücelişe nerden ulaşacaktın?

* Seni şekilden şekile sokanın yüzünden, ilk varlık kalmadı; onun yerine, ondan daha iyi bir varlık getirdi o.

* Böylece binlerce varlığa büründün; her büründüğün varlık, ilkinden daha da iyi.

Bunların, değiştirip duranın işi olduğunu gör de vâsıtaları bırak; zâten vâsıtalar yüzünden, onun aslından uzaklaştın.

Nerede vâsıta çoğalırsa, ulaşma yiter - gider orada; vâsıta ne kadar azalırsa, kavuşma zevki, o kadar çoğalır.

795 Sen, herşeyi sebepten biliyorsun da o yüzden şaşırman az; oysa ki o şaşırıp kalman, o tapıya yol açar sana.

796 Şu varlıkları, yokluklardan buldun; peki, neden O'nun yokluk âleminden yüz çevirdin?

797 A köstebek, o yokluklardan ne ziyan gördün de varlığa yapışıp kaldın?

798 Değil mi ki ikincisi, ilkinden daha iyi sana; öyleyse yokluğu ara; şekilden şekile, halden hale döndürene tap.

799 * Varlığın başlangıcından şimdiye dek yüzbinlerce haşir - neşir gördün a inatçı.

800. * Hiçbir şeyden haberi olmayan cansızlardan, gelişip boy atan bitkiye, bitkiden yaşayış, dertlere uğrayış varlığına,

801 * Sonra güzelim akıl - fikir, ayırdediş varlığına geldin; ondan sonra da bu beş duyguyla altı yönün dışına varacaksın.

802 * Bunlar, deniz kıyısına dek ayak izleri; fakat denizin içinde ayak izi yok olur gider.

803 * Çünkü karada, insanın kendini koruması için köyler vardır, yurtlar vardır, kervansaraylar vardır.

804 * Deniz konaklarıysa, deniz coşup dalgalandı mı, artık ne alanı vardır denizin, ne tavanı.

805 * O konakların tepeleri de görünmez; ne izleri vardır, ne adları.

806 * Bitkiden mücerred cana dek, bu iki durak arasında, bunun gibi yüzlerce geçit var, yüzlerce durak.

807 * Yokluklarda şu varlıkları gördün de, ne diye bedenin kalmasına yamandın - kaldın?

808 * Hadi a kuzgun, şu canı ver de doğan kesil; Tanrı'nın, şekilden şekile, halden hale döndürmesine karşı sen de canınla - başınla oyna.

809 * Yeniyi al, ver eskiyi; çünkü her yılın, geçen yıldan üç kere daha üstündür, daha fazla.

810. Hurma fidanı gibi vergili, bağışlı olmazsan, var, eskiyi eskiye kat, yığ ambara.

811 Eski, kokmuş, çürümüş şeyi, görmedik kişiye armağan götür.

812 Fakat yeniyi gören, seni satın almaz; o, Tanrı avıdır, sana tutulmaz.

813 A acı sel, nerde kör kuş varsa, bölük - bölük, senin başında toplanır*.

814 Böylece de, acı sudan körlükleri artar; çünkü acı su, tuzlu su, körlüğü arttırır.

815 Dünyayâ gönül verenlerin, bu yüzden can gözleri kördür; çünkü onlar, balçıktaki acı, tuzlu suyu içerler.

816 Değil mi ki gizli bir Âb-ı hayatın yok; dünyada acı, tuzlu suyu iç, körlüğü satın al.

817 Bu halde de ebedîlik istiyorsun, anılmayı diliyorsun ha... Sen zenci gibi yüzünün kara olmasına sevinmedesin.

818 Zenci, zenci olarak doğduğundan, temelden zenci olduğundan, o kara renkten sıkılmaz, esendir o.

* Bu beyitte de "covk" sözü geçiyor.

819 Ama günün birinde güzelleşir, yüzü alımlı bir hale gelirse, gene kararırsa, buna bir çâre aramaya, gene beyazlaşmaya çalışır.

820. Uçan kuş, yer yüzünde kalsa tasalanır, derde düşer, ağlayıp inlemeye koyulur.

821 Fakat ev kuşu, kümes hayvanı, yeryüzünde sevinçle yürür, yem toplar, neşeyle koşar durur.

822 Çünkü o, aslında da uçmazdı; öbürüyse uçan kuştu.

*** Selâm ona, Peygamber, "Üç kişiye acıyın" dedi; "Bir toplumun üstün kişisi, aşağılık bir hâle düşerse, bir toplumun zengini, yoksul olursa, bir de bilgisizlere oyuncak olan bilgin."**

823 Peygamber, zenginken yoksul düşenin canına acıyın dedi*.

824 * Üstünken aşağılık bir hale düşen kişiye, Mudar boyunun arasına düşmüş tertemiz bilgine acıyın buyurdu.

825 Peygamber dedi ki: Bu üç bölüğe, taş bile olsanız, dağ bile olsanız acıyın.

826 Biri, başlıktan, başbuğluktan sonra aşağılık bir hâle düşen kişi; öbürü, parasız - pulsuz kalan zengin;

827 Üçüncüsü de, ahmaklar arasına düşen, dünyada, akılsızlar arasında derde düşen bilgin.

* Beytin ikinci mısra'ı, ilk sözden sonra ve bundan sonraki beyit arapçadır.

828 Çünkü üstünlükten aşağılık bir hale düşmek, şerefliyken hor - hakıyr olmak, bedenden bir organın kesilmesine benzer.

829 Bedenden kesilen organ, ölür gider; yeni kesildiği zaman oynar ama bu, sürüp gitmez.

830. * Bıldır, Elest kadehiyle Tanrı şerbetini içen kişinin, bu yıl da başı döner, bu yıl da mahmurdur o.

831 Köpek gibi, yaratılıştan samanlık yaratığı olan kişide padişahlık hırsı ne gezer?

832 Tövbe etmeyi, suç işleyen ister; yolu yitiren, âh eder durur.

*** Ceylan yavrusunun, eşeklerin ahırına düşmesi; eşeklerin kimi savaşarak, kimi alaya alarak onu kınamaları; gıdâsı olmayan kuru ot yemeye mecbur kalışı. Bu, Tanrı'nın has kuluna benzer ki dünyaya gönül verenlerin, dileklerine uyanların arasına düşmüştür. "Müslümanlık, garib olarak başladı, garib olarak döner; ne mutlu gariplere" denmiştir. Allâ'ın elçisi doğru söylemiştir.**

833 Bir avcı, bir ceylanı avlamıştı; acımadan da onu ahıra hapsetmişti.

834 Zulmedenler gibi, o ceylanı, öküzlerle, eşeklerle dolu bir ahıra kapamıştı.

835 Ceylan, ürkerek her yana kaçıp duruyordu. Geceleyin avcı geldi; eşeklere saman vermeye koyuldu.

836 Öküzlerle eşekler, açlıklarından o samanı şeker gibi yiyorlardı.

837 Ceylansa, kimi bu yandan oyana kaçıyordu, kimi dumandan, saman tozundan yüzünü çeviriyordu.

838 Kimi, zıddıyla bir araya korlarsa onu, ölüm azâbına uğratmış olurlar.

839 * Hani Süleyman da, Hüthüt, burada bulunmadığını bir uygun, bir kabul edilir özür getirerek bildirmezse demişti;

840. Ya öldürürüm onu, ya da azab ederim ona, hem de sayıya sığmayacak kadar çetin bir azap.

841 A inanılır, güvenilir kişi; bilir misin, hangi azaptır o azap? Cinsinden başka bir kuşla kafese koymak onu.

842 A insan, bu beden yüzünden azaptasın; can kuşun, başka cinsten bir kuşla kafese hapsedilmiş.

843 Can, doğan kuşudur, tabîatlerse kuzgunlar; canın, kuzgunlardan, baykuşlardan dağlanmış.

844 Onların arasında zârı - zârı ağlaya - inleye kalmış can; Sebzvar şehrindeki Ebubekir gibi hani.

(Ş E R H)

Mevlânâ, bu bölümde, ilk kıssaya dönüyor ve İbrâhim Peygamber'in kesmeye memur olduğu dört kuştan birinin, kuzgunun, dilek, istek, her ne pahasına olursa olsun, yaşayışa bağlılık olduğunu bildiriyor ki karganın ömrünün uzun oluşuna da işâret edilmektedir.

768 - 769. İblis - Ömür. I. c. in 544., II. c. in 652. b. nin şerhlerine bk. Beyitte âyet-i kerîmeden lâfzî iktibas vardır. İblis'in, "Rabbim, beni kıyamete dek yaşat" demesi, VII. sûrenin (A'râf) 14., XV. sûrenin (Hıcr) 36. ve XXXVIII. sûrenin (Sâd) 79. âyetlerinde geçer.

770. Tövbe - Ömür. Hz. Rasûl-i Ekrem (S. M), son hutbelerinde, "Ölümünden bir yıl önce tövbe edenin tövbesini Allah kabûl eder" demişler, sonra "Sene çok; ölümünden bir ay önce tövbe edenin tövbesini Allah kabul eder" buyurmuşlar, sonra, "Ay de çok" deyip "Ölümünden bir an önce tövbe edenin tövbesini kabul eder" demişler, sonra "Bir gün de çok" deyip "Ölümünden bir an önce tövbe edenin tövbesini Allah kabul eder" buyurmuşlardır. Sonra, "Bir an da çok" demişler, elleriyle boğazlarını işâret edip "Canı buraya gelen tövbe etse, Al-

lah tövbesini kabul eder" buyurmuşlardır (Sefîne, I, s. 127). Kötülük eden, yaptığının cezâsını tövbe etmemişse, âhırette çekecek, "Keşke verilmeseydi kitabım, bilmeseydim, nedir hisabım, keşke ölümle bitseydi her işim" diyecek (LXIX, Haakka; 25 - 27), kâfir, "Keşke toprak olup gitseydim" diye acıklanacak (LXXVIII. Nebe', 40). Fakat bütün bunları, bu cezâlara hak kazanmayı, dünyâda elde ettiği için, dünyâdaki tövbesiz, Tanrı'dan habersiz ömrü, gerçekte ölüm, hattâ ölümden de beter bir hayattır.

784. Yol yitirmiş. XCIII. sûrede (Duhâ), Hz. Peygamber'e, "Ve seni yol yitirmiş bulup da yol göstermedi mi sana" buyurulmaktadır (7). Bu âyet, çeşitli sûrette tefsîr edilmiştir. Mevlânâ, IV. ciltte, bunlardan şu rivâyeti kabûl etmekte ve anlatmakta:

Hz. Peygamber'in (S. M) süt anneleri Halîme, onu atası Abdülmuttalib'e teslim etmek üzere Mekke'ye getirirken yolda yitirmiş, feryâd edip aranırken ihtiyar birisine rastlamış, onun delâletiyle putların bulunduğu Kâ'be'ye gitmiş, ihtiyar, putlardan, Hz. Muhammed'in bulunduğu yeri sormuş, putlar, Hz. Muhammed'in adı anılınca yere yıkılmışlar, Abdülmuttalib, Kâ'be'de Tanrı'ya yalvarmış, nihayet, Hz. Rasûl'ü, bir ağaç altında, ağacın yapraklarıyla oynarken bulmuşlardır (beyit. 915 - 1040. Mecma'ul - Beyân, X, s. 505 - 506).

785. Yeryüzü - Gök. XXI. sûrenin (Enbiyâ') 30. âyetinde, "Kâfir olanlar görmezler mi ki gerçekten göklerle yer birdi de biz onları ayırdık ve herşeyi sudan yarattık, hâlâ mi inanmazlar" buyurulmaktadır. Birinci mısra'da bu âyet-i kerîmeye işâret edilmektedir. İkinci mısra'daki yıldızlarsa, hem, yol gösteren, yol bulmayı kolaylaştıran yıldızlardır; netekim VI. sûrenin (En'âm) 97. âyetiyle XVI. sûrenin (Nahl) 16. âyetinde, yıldızların, yol bulmaya yaradığı bildirilmektedir; bunlar, aynı zaman da gerçek ve doğru yolu bildiren, gösteren gerçek bilginlerdir. Âli Muhammed'in, yıldızlar olduğu bildirilmiş (Mecma'; IV, s. 339), İmâm Ca'fer'us - Sadık, "Ve alâmetler var ve yıldızla doğru yolu bulurlar" âyetini (XVI, 16), "Alâmetler biziz, yıldız, Rasûlullah'tır ve gerçekten de Rasûlullah, yıldızları gök ehli için amana ulaşma vesîleleri kıldığı gibi Ehlibeytimi de yeryüzündekilerin amana ulaşmaları için vesîle kıldı" demiştir (Aynı, c. VI, s. 354). Hz. Peygamber, "Kim, bilgi elde etmek için yola düşerse, Allah ona, cennete bir yol açar; melekler, ilim öğrenmek isteyene, râzılıkla kanatlarını yayar; ilim isteyene, gökte, yerde bulunanlar, hattâ denizdeki balık bile bağışlanma diler. Bilgin kişinin, kulluk eden kişiye üstünlüğü, Ay'ın ondördüncü gecesinde Ay'ın, yıldızlara üstünlüğü gibidir. Bilginler, gerçekten de peygamberlerin mîrasçılardır; peygamberler parayı - pulu miras bırakmazlar, ilmi miras bırakırlar; kim bu mirastan alırsa, pek çok şey elde etmiş olur" buyurmuşlardır (Sefîne; II, s. 219. Farklı olarak, Câmi'; II, s. 45).

786 - 810. Bu beyitlerde, âlemin Kevn-ü Fesâd-Olup bozulma" âlemi olduğunu, var olan şeylerin

yokluktan, yoktan meydana geldiğini, her varın, dâima yenilenmekte olduğunu, yenilerin, boyuna dağılıp gittiğini, yerine daha yenisinin, daha güzelinin geldiğini, bu haşir - neşirin (toplanıp dağılmanın) sürüp gittiğini, bedenin, unsurlardan, tabîatlerden, cansızlar âlemine, o âlemden duygusu, gelişmesi olan nebatlara, ondan da, hem duygusu, hem hareketi, hem de sesi olan canlılar âlemine geldiğini nihayet, ananın, babanın yediği, içtiği cansızlar, bitkiler ve canlılardan süzülüp insan olduğunu, her neşir ve haşirin sonunda mütekâmil bir varlık elde ettiğini, bu varlıkta "Latîfe-i Rabbâniyye" olan, Tanrı emâneti bulunan "İnsânî Rûh" a kavuştuğunu anlatmakta, devri îzâh etmektedir. Yalnız şunu tekrâr edelim ki Mevlânâ, gerçek erler gibi "Tenâsuh" a hiçbir suretle inanmaz (III. c. in 3902 - 3907. b. lerinin ş. e bk.). O, bu âlemde de, mânâ bakımından her an iyiye, daha güzele yürümek, bu beyitlerde de bildirildiği gibi bedenin, nefis ve tabîatin pençesinden kurtulup yücelmek sûretiyle mânevî kemâle ulaşmayı, bu âlemden göçünce de âhırette Tanrı lûtfuna kavuşmayı tavsiye eder. Netekim bir rubâisinde, "Su gibi salt olarak didenler, arı - duru akanlar, şarap gibi halkın damarlarında, beyinlerinde akar - giderler... Ben ayağımı çektim, upuzun uzandım, yattım; gemide upuzun yatarak gidilir" der ve bu âlemdeki sülûkün, gönülle olabileceğini anlatır (A. Gölpınarlı: Rubâiler; İst. Remzi K. 1964; s. 68; D harfi, 11. Rubâî; Külliyyât-ı Şems yâ Dîvân-ı Kebîr; B. Furûzan - fer'in tashih ve hâşiyeleriyle; Tehran - 1342 Ş. H. Tehran Üniv. basımı; c. VIII, 732. Rubâî, s. 124). Bir başka rubâisinin

meâli de şudur: "Her gün bir yerden göçmek, her gün bir konağı bırakmak, akar su gibi donmamak ne hoş... Dün geçti, düne âit söz de dün gibi geçti - gitti; bugün yepyeni bir söz söylemek gerek." (A. G. N harfi, 103. R. s. 179; B. F. basımı; s. 242; 1438. R). Bu rubâî, Mevlânâ'nın tekâmüle, yeniliğe gerçeğe, ne kadar bağlı, hattâ bundan ne kadar ümitli olduğunu gösterir.

788. beyitteki "İksir" için I. c. in 3129. b. nin ş. e bk. Bundan sonraki beyitte, unsurlar anılmaktadır. 800. beyitten itibaren devirdeki merhaleler zikredilmekte, bu insan sûretinden sonra rûhun, ebedî varlık âlemine, âhırete gideceği anlatılmaktadır.

809. Şârihler, "her yılın, geçen yıldan üç kere daha fazla" sözünü, mubâlaga olarak anlamışlar, aynı zamanda, insanın, cansızlar, bitkiler ve canlılardan, yâni bu üç varlıktan üstün olduğunun da kastedildiğini söylemişlerdir. Bu anlayış ve tevcîh yerinde olmakla beraber, her varlıkta zât, yâni öz, sıfatlar ve fiiller olduğuna göre, her aşılan durağın, bundan önceki duraktan, zât, sıfatlar ve işler bakımından üstün olduğu bildirilmektedir sanıyoruz.

822. beyitten sonraki başlık. "Üç kişiye acıyın." "El - La'âli'l - Masnûa fi'l - Ahâdîs'il - Mavzûa" da, "Üç kişiye acıyın: Bir toplumun, alçalmış olan üstün kişisine; bir toplumun, zenginken yoksulluğa düşenine ve çoluk - çocuğun oyuncağı olan bilgine"

ve "İnsanlardan üç kişiye acıyın: Toplumun üstünüyken alçalan kişiye; toplumun zenginiyken yokulluğa düşene, bilgisizlerin oyuncağı olan fakıyhe" meâlinde iki mevzû' hadis nakleder; aynı meâlde bir hadis daha nakleyler ve bu sözün Fuzayl b. Iyaz'ın olduğunu da bildirir (Kahire - 1317, Edebiyye Mat. c. I, Kitâb'ül - İlm; s. 110). Gerçekten de yücelikten alçalan, zenginken yoksulluğa düşen, hele bilgisizlere oyuncak olan kişiye acınır; "Acıyın, size de acınsın" hadîsi düşünülürse meâlen hadis olarak kabul edilebilir (Câmi', I, s. 32). Hz. Ali'nin, "Üç kişiye acınır: Bilgisizin hükmü altına giren bilgin, güçlü zâlimin eline düşen zayıf, aşağılık kişiye muhtaç olan ve kavminin üstünü olan kişi" meâlinde bir sözü de vardır (Ahâdis-i Mesnevî; s. 156).

824. Mudar boyu, ahmaklığıyla tanınmış bir boydur; o sebeple beyitte anılmıştır.

830. Elest. I. c. in 1246. b. nin ş. e bk.

832. beyitten sonraki başlık. "Gerçekten de İslâm garib olarak başladı, girîb olarak döner; ne mutlu gariplere." (Câmi'; I, s. 65) Başlıktaki hadis, arapça olarak geçmektedir.

839. Süleyman - Hüthüt. I. c. in 1587. b. nin ş. e bk.

***

METIN

*** Halkı tamâmiyle Râfızî olan Sebzevâr şehrini Muhammed Hârezmşâh'ın savaşla alması, halkın, canlarını bağışlamasını dilemesi, O'nun da, bu şehirden Ebûbekir adlı birini bana getirin; size aman vereyim demesi**

* Uluğ Alp Muhammed Hârezmşah, sığınaklarla dolu Sebzvar şehrine savaşa gitti*.

Onların ordularını sıkıştırdı, askerleri de düşmanı kırdı - geçirdi.

* Halk, huzuruna gidip yerlere kapandı, aman diledi; kulağımıza halka tak, bizi kul - köle yap, tek canımızı bağışla.

Sana gereken haracı, bacı, her mevsimde arttırarak veririz, dile bizden dilediğini dediler.

A arslan huylu, canımız senin; buyur da bizde bir zamancağız emânet dursun.

850. Hârezmşah, bana dedi, Ebubekir adlı birini getirmezseniz canınızı kurtaramazsınız.

A ürkekler, şehriniz halkından Ebûbekir adlı birini bana armağan olarak getirmezseniz,

* Beyitteki "uluğ" ve "sözleri, böyle türkçe geçiyor.

A aşağılık kişiler, sizi ekin biçer gibi biçerim; ne haraç alırım sizden, ne afsunumuzu dinlerim.

Bunun üzerine, böyle bir şehirden Ebûbekir adlı birini isteme diye yola, altın dolu bir çuval getirdiler.

Sebzvar'da, nasıl olur da Ebûbekir bulunur, yahut da derede, kuru kerpiç nasıl olur dediler.

* A muğlar dedi de yüzünü çevirdi altından, bana Ebûbekir adlı birini armağan olarak getirmezseniz dedi,

Hiçbir faydası yok, ben çocuk değilim ki altına, gümüşe kapılayım, aldanayım.

A düşkün, mescidi, ardını sürte - sürte fır dönsen secde etmedikçe gene kurtulamazsın.

Soldan, sağdan, bu yıkık yerde, nerde bir Ebûbekir var diye haberciler, arayıcılar yolladılar.

Üç gün, üç gece arayıp taradılar; sonunda zayıf, bitkin bir Ebûbekir buldular.

860. Yolcuymuş, hastalanmış, bir yıkıntının bucağında kuruyup kalmış.

Yıkık bir köşede uyuyakalmış; onu görür görmez, aman, çabuk dediler;

Kalk, davran, padişah seni istiyor; şehrimiz, senin yüzünden öldürülmekten kurtulacak.

Adam, ayağım olsaydı, yürüyebilseydim, dilediğim yere gitmem mümkün olsaydı,

Bu düşman şehrinde kalır mıydım hiç? Yürür, dostların şehrine giderdim dedi.

* Salacayı getirdiler; o Ebûbekir'ı kaldırıp üstüne yatırdılar.

Hârezmşah görsün diye hamallara yükleyip yolladılar.

Bu dünya Sebzvar'dır, Tanrı eri burada yitmiş gitmiştir; akılsız - fikirsiz sayılmıştır.

Hârezmşah, sanki Tanrı'dır; bu rezil toplumdan boyuna gönül ister, öz doğruluğu diler.

* Peygamber, "Tanrı görünüşlerinize bakmaz; işinizi, gönül doğruluğuyla, O'nun râzılığını diyleyerek yapın" dedi.

870. Tanrı, ben der, secdenin şekline de bakmam, altın bağışlamana da; bir gönül sâhibinin gözüyle bakar, görürüm seni.

Sen gönlünü gönül sandın da gönül ehlini araştırmayı bıraktın.

* Gönül, öyle bir varlıktır ki, şu yedi kat gök gibi yediyüz gök, orada yiter - gider, görünmez olur*.

Bu çeşit gönül kırıntılarına, gönül döküntülerine gönül deme; Sebzvar'da Ebûbekir arama.

* Gönül sâhibi, altı yüzlü ayna kesilmiştir; Hak, altı yandan da, o aynadan bakar.

Ama altı yanda bulunanlara, o gönül sâhibi olmadıkça bakmaz Hak.

---

* "Yiter - gider" diye çevirdiğimiz söz, metinde, "yâve ve nihan" tarzında geçiyr; "Yave", türkçede, kaydolmak, kaybetmek anlamına "yavıvarmak, yavıkılmak" tan gelse gerektir.

876 Hak, birini tapısından sûrerse, onun için sürer; tapısına alırsa, gene o kişiye dayanmıştır o da o yüzden makbul olmuştur.

877 Hak, o olmadıkça hiçbir kimseye nîmet vermez; işte ben, ulaşan, kavuşan kişinin halinden birazcığını söyledim.

878 * Tanrı, vergiyi, bağışı, onun avucuna koyar da, acınanlara,onun avucuyla verir, bağışlar.

879 Onun avucuyla tüm denizi birleşmiştir; bu birlik, bu bilelik, neliksizdir, niteliksizdir; ama boyuna da artar, yücelir.

880. Öyle bir birliktir, öyle bir bileliktir ki söze sığmaz; zâti söylemeye kalkışmak da kendini yormaktır, olmayacak birşeydir vesselâm.

881 A zengin, sen yüz çuval altın getirirsin; Hak'sa, a yükten iki büklüm olmuş kişi der sana; bana gönül getir, gönül.

882 Gönül senden râzıysa ben de râzıyım; ama gönül senden yüz çevirmişse ben de yüz çeviririm.

883 Sana bakmam ben, gönüle bakarım; ey can, armağan olarak kapıma onu getir.

884 * O seninle nasılsa ben de öyleyim; "Cennetler, anaların ayakları altındadır."

885 Halkın anası da odur, babası da, aslı da. Ne mutlu o kişiye ki bedene bakar da gönülü görür.

886 Ama sen dersin ki: İşte buracıkta, sana gönlümü getirdim; oysa, kutu, böyle gönüllerle dopdolu der;

887 O gönülü getir ki âlemin kutbudur o; insanın canının canının canına da candır o.

888 O gönüller sultânı, o nurla, hayırla dopdolu gönlü beklemektedir.

889 Sen, günlerce Sebzvar'da gezer de gene o çeşit bir gönül bulamazsın.

890. Sonunda, solmuş, canı pörsümüş, çürümüş bir gönül budur da, salacaya kor, o yana götürürsün.

891 Padişahım dersin, sana gönül getirdim; Sebzvar'da bundan daha iyi gönül olamaz.

892 O da sana, a küstah der, burası mezarlık mı ki buraya ölü gönül getiriyorsun.

893 Yürü, git; padişah huylu gönülü getir; o gönülü getir ki varlık Sebzvar'ı, onun yüzünden amana kavuşur.

894 O gönül, sanki bu dünyadan gizlenmiştir; zâten de karanlık, aydınlığın zıddıdır.

895 Elest gününden beri tabîat Sebzvar'ı ona düşmandır; bu düşmanlık da mirastır ona.

896 Çünkü o, doğan kuşudur, dünyasa kuzgunlar şehri; bir cinsten olanının, kendi cinsinden olmayanı görmesi, gönlünü dağlar.

897 Ona yumuşaklık gösterse bile münafıklık eder de gösterir; onunla uzlaşırsa, birşey elde etmek için uzlaşır.

898 Evet dese bile, bu, ona yalvarış, onu gerçek biliş yüzünden değildir; öğütçünün, öğüdü uzatmaması içindir.

899 Çünkü bu leş arayan aşağılık kuzgunun kat - kat, yüzbinlerce düzeni vardır.

900. O iki yüzlülüğü benimsersc kurtulur - gider; iki yüzlülüğü, fayda veren bir gerçeğe döner.

901 Çünkü o yüce, o üstün gönül sâhibi, bizim pazarımızda eşeklerin ayıpladığı bir erdir.

902 Cansız değilsen, gönül sâhibini ara; padişaha zıt değilsen gönül cinsinden ol.

903 Gösterişi, dalkavukluğu hoşuna giden kişi, sence senin dostun, ama Tanrı'nın öz kulu, dostun değil.

904 Senin huyuna uyan, tabiatince giden kişi, sence eren, sence peygamber.

905 Yürü, isteği bırak, havana uyma da bir koku al, o güzelim koku da seni arasın, bulsun.

906 Havana uyduğundandır ki beynin kokuşmuş; miskle anber kokusu bile kötü geliyor sana.

907 Bu sözün sonu yoktur; ceylanımızsa ahırda, tundan tuna kaçmada.

Ahırda, eşeklerin arasında kalan ceylan hikâyesinin kalan bölümü

908 O güzelim göbeği misklerle dolu ceylan, günlerce eşeklerin ahırında işkence içindeydi.

909 Karaya vurmuş balık gibi can çekişip çırpınıyordu; sanki pislikle misk, bir hokkaya, bir kutuya konmuştu.

910. Eşeğin biri, hâ diyordu, bu hayvanların babasında, padişahların, beylerin huyu var, onlar gibi susmakta.

911 Öbürü, onun bu yandan o yana, o yandan bu yana gidip gelmesiyle alay ediyor, bir inci elde etmiş diyordu, nasıl olur da ucuza verir?

912 Bir başka eşek, bu incelikle, bu kibarlıkla padişahın tahtına çıkıp kurulsun, söyleyin ona diyordu.

913 Bir başka eşek de çok yemişti, midesi ekşimişti; ceylanı da saman yemeye çağırdı.

914 Ceylan başını çevirdi de git a eşek dedi, iştahım yok, halsizim.

915 Eşek, evet dedi, biliyorum, nazlanıyorsun, yahut da ârına gidiyor da çekiniyorsun.

916 Ceylan, o, senin gıdan dedi; o gıdadan, senin bedenin dirilir, yenileşir.

917 Ben bir çayırlığın eşi - dostuydum; arıduru su kıyılarında, bağlarda - bahçelerde rahatlaşırdım.

918 Kza - kader, bizi azâba uğrattı ama o huy, o güzel tabiat geçer - gider mi hiç?

919 Yoksul olduysam yoksul yüzlü de olabilir miyim hiç? Elbisem eskidiyse de ben yeniyim.

920. Ben sünbülü, lâleyi, reyhanı bile nazla, istemeyerek yerdim.

921 Eşek, evet dedi, lâf ededur, lâf et, lâf; gurbet ilde boş sözler çok söylenir.

922 Ceylan dedi ki: Zâti göbeğim tanıklık ediyor; ödağacına, anbere bile minnet etmiyor.

923 Ama o kokuyu duyacak burun nerde? Fışkıya tapan eşeğe bu koku haramdır.

Eşek, yolda eşek pisliğini koklar; bu eşek topluluğuna, nasıl misk sunayım ben?

* Bunun içindir ki o şefâati dilenen Peygamber, "İslâm, dünyâda gariptir" remzini buyurdu.

Çünkü Müslümanla, melekler soluktaştır, eştir - dosttur ama, yakınları, hısımları bile ondan kaçarlar.

Halk, ona bakıp kendi cinslerinden sanırlar ama ondaki kokuyu duyamazlar.

Öküz postuna bürünmüş arslan gibi hani; uzaktan görürsen gör; faakt postunu almaya kalkışma.

Postunu almaya kalkışacaksan beden öküzünden vazgeç; çünkü o arslan huylu, beden öküzünü paralar.

930. Öküzlük tabîatini sıyırır, çakarır başından; hayranlık huyuna çeker - alır senden.

Öküz bile olsan, onun yanında arslan kesilirsin; ama sen, öküzle düşüp kalkmaktan hoşlanıyorsan, arslanlık arama.

*
**

(Ş E R H)

844. beyitten sonraki başlık. Râfızî. Terkeden, bırakan anlamına arapça bir sözdür. Ehlisünnet'e göre, ilk olarak bu söz, İmâm Huseyn'in oğlu İmâm Zeyn'ül - Âbidîn Ali'nin oğlu Zeyd'in, taraftarlarına verilen bir lakaptır. Zeyd, Ali'yi, bütün sahabeden üstün saymakla beraber Ebûbekir ve Ömer hakkınad da kötü bir inanç beslemezmiş. Taraftarları, Zeyd'den, Ebûbekir ve Ömer hakkındaki kanâatini sormuşlar, Zeyd, onlar hakkında kötü bir inanç beslemediğin söyleyince, başından dağılmışlar, o da, beni terkettiniz demiş, bundan sonra da Şia hakkında Râfızî sözü, tamîm edilmiştir (Ebü'l - Hasan Aliyy b. İsmâil'il - Aş'arî: Makaalât'ül - İslâmiyyîn ve İhtilâf'ül - Musallîn; H. Ritter basımı; İst. Devlet Mat. 1929, c. I; s. 64 - 65. Cemâleddîn Ahmed b. Ali b. Huseyn b. Ali b. Muhennâ: Umdet'üt - Tâlib fî Ensâbı Âli Ebî - Tâlib; Necef. Murtazaviyye K. Hayderiyye Mat. 1358 H. s. 246). Zeyd, 121. yılda (738) Emeviler aleyhine kıyâm etmiş, aynı yılda, yahut 122 hicrî Saferinde (740) şehid edilmiştir (Aynı, s. 248). Şia, Mesnevî'nin son cildinin sonlarında 4537. beyitten sonraki bahiste zikredilen hadisi, Hz. Ali'nin hilâfetine delil bilip ilk üç halifeyi, halife saymaz.

845. Muhammed Hârezmşah, 568 de (1172) padişah olmuş, 582 de (1186) Sebzvâr'ı kuşatmıştır. Kaledekiler, ona sövüp saydıklarından pek kızıyor; sonunda Sebzvarlılar, sûfilerden Ahmed-i Bedîl'i şefâatçi göndermişler, Harezmşah, onun şefâatini kabûl etmiş, onların suçlarından geçmişti. Sebzvarlılar, sûfileri, bu arada Ahmed Bedîl'i de sevmezlerdi; hattâ ona ok bile atmışlardı; o da, bunlardan daha münkir bir toplum olsaydı, şeyhim beni onların şehrine gönderirdi derdi. Bu zâtın şiirleri de vardır (Târîh-i Cihan - guşâ; Muhammed b. Abdülvehhâb-ı Kazvînî'nin hâşiyeleri ve düzeltmeleriyle; c. II, Leyden - 1334 H. 1916; s. 24 - 25). Cihan - guşâ bir rubâisini alıyor (Aynı s. ler); ancak bu rubâî'nin bilhassa ikinci beyti, Mevlânâ'nın bir rubâisine çok benzer (B. Furûzan - fer basımı; c. VIII, "Y" harfi, 1930. rubâi; tercememiz: "Y" harfinin 16. rubâîsi; s. 199).

Mu'cem'ül - Buldân, "Kum" şehrini anlatırken, halkı Şiî olan bu şehre, bir Sünninin vâli olduğunu, Ebûbekir, yahut Ömer adlı birini bulup getirmezseniz, ne yapacağımı ben bilirim dediğini, onlara üç gün mühlet verdiğini, halkın, arayıp taradıktan sonra, çırçıplak, şaşı bir garîbi bulup valiye götürdüğünü anlatır. Vâli, onları sövüp bana en çirkin birini getirdiniz deyince içlerinden biri, efendim diyor; Kum'un havası, bundan güzel bir Ebûbekir yetiştiremez. Vâli, bu sözü duyunca gülüyor ve onları bağışlıyor (c. VII, Kahire - 1324 H. 1906; s. 159 - 161). Anlaşılıyor ki bu hikâye de halk hikâyelerindendir ve nakledilirken şehir adı değişmektedir.

847. Köle - Küpe. Eskiden kölelerin kulaklarına küpe takılır, köle oldukları bu sûretle belirtilirdi. Farsçada "Gulâm-ı halka begûş - Kulâğı küpeli kul" tâbiri, bu adetten kalmadır. Bektâşîlerde, mücerredlerin, yâni evlenmemeye ıkrar verenlerin sağ kulakları delinir ve o kulağa "mengûş", yâni büyük bir halka takılır ki bu da erenler yolunda kul olduğunu gösterir.

855. Muğ. Ateşe tapanların râhiplerine verilen addır.

865. Salaca. Metinde "Murde - keşan", yâni ölü çekenler diye geçer; türkçesi "salaca" dır. Hâlâ Anadolunun birçok yerlerinde kullanılan dört kollu bir tahtadır. Ölüyü bu tahtanın üstüne yatırırlar, üstünü şalla, örtüyle örterler, mezara bununla götürürler. İstanbul'da, Üsküdar'daki Salacak, oradaki saraydan, ölenler, o iskeleden karşıya geçirildiği için bu adla adlandırılmıştır; netekim, gene o civardaki Harem de, sarayın harem dâiresi o civarda olduğundan bu adla anılmıştır.

869. "Gerçekten de Allah, sûretlerinize, mallarınıza bakmaz; fakat ancak gönüllerinize, amellerinize bakar." (Hadis; Câmi'; I, s. 62)

878. "Gerçekten de Allâh'ın öyle kulları vardır ki onları, kulların faydalarına memur etmiş, kullara gereken şeyleri onlara vermiştir. Kendilerine verileni kullara vermediler mi, onlardan alır, başkalarına verir." "Gerçekten de Allâh'ın öyle kul-

ları vardır ki onları, halkın ihtiyaçlarını giderme-ye memur etmiştir; halk onlara baş vurur; onlar, Allâh'ın azâbından emindirler." (Câmi'; I, s. 78)

884. "Cennet anaların ayakları altındır." (Câmi'; I, s. 122) Allâh'a ve Rasûlüne ilâattan sonra kimin hakkı vardır, kime itâat gerektir sorusuna Hz. Rasûl (S. M), "Anan" buyurmuşlar, sonra sorusuna gene "Anan" demişler, soru üçüncü defâ sorulunca gene "Anan" buyurmuşlar, ondan sonra denince de "Sonra baban, sonra da "yakınlığı bakımından yakından yakına" buyurmuşlardır, (Câmi'; I, s. 55). Bu hadise nazaran insandaki hakkın dörtte üçü ananın, biri babanındır.

895. Elest. I. c. in 1246. b. ş. e bk.

925. "Şefâatim, ümmetimin, büyük günah işleyenlerinedir." (Câmi'; II, s. 33)

*
**

METİN

*** "Ben yedi semiz ineği, yedi arık ineğin yediğini gördüm" âyetinin tefsîri; Tanrı, o yedi arık ineği, aç arslan huylu yarattı da o yedi semiz ineği iştahla yediler; o inek hayâlini, rüyada inek şeklinde gösterdiler ama sen, anlama bak.**

932 Mısır azîzi, gizli âlemi gören göze kapı açıldı da, rüyasında,

933 Yedi tane semiz, besili ineği, yedi tane arık ineğin yediğini gördü.

934 O yedi arık inek, işin iç yüzüne bakılırsa arslandı; böyle olmasa inekleri yiyebilirler miydi?

935 İş eri de görünüşte insandır ama onda, insanları yiyen bir arslan gizlidir.

936 Adamı bir güzelce yer, onu tek bir hâle sokar; tortusunu süzer, arıtır, derdini giderir.

937 * Bir dert yüzünden bütün dertlerden kurtulur, ayağını Sühâ yıldızının üstüne kor.

938 Niceye bir yomsuzluklarla dopdolu kuzgun gibi söylenip duracaksın; ey Halîl, horozu neden kestin diyeceksin?

939 Halîl, buyruğa uydum da kestim der; iyi ama buyruktaki hikmet ne? Söyle de Tanrı'yı, kıldan kıla tesbih edeyim; noksan sıfatlardan münezzeh olduğunu söyliyeyim.

Selam ona, Halîl'in, horozu kesmesinin, mürîdin içindeki kötü, öldürücü sıfatlardan hangisinin sökülmesine, giderilmesine işaret olduğu

940. Horoz, şehvete düşkündür, şehvete pek tapar; o zehirli, o kötü şarapla sarhoştur.

Şehvet, a tavsiyede bulunan kişi, soyu-sopu üretmek için lâzım olmasaydı, Âdem, utancından kendini hadım ederdi.

* Lânetlenmiş İblis, ey herkesin rızkını veren dedi, şu avı avlanabilmem için bir büyük tuzak gerek, bunu isterim senden.

* Tanrı ona, altını, gümüşü, at sürüsünü gösterdi; bunlarla yaratılmışları kapabilirsin dedi.

* İblis, çok güzel dedi; dedi ama suratını da ekşitti, sıkılmış turunç gibi dudaklarını sarkıttı.

* Bunun üzerine Tanrı, altını, inciyi, güzel mâdenleri, o arda kalasıya, o geberesiye armağan sundu.

* A lânetlenmiş dedi, al şu tuzağı da. İblis, a güzel yardımcı dedi, bundan daha fazlasını ver.

* Yağlı-ballı şeyler, değerli şaraplar verdi ona, ipek kumaşlar sundu.

* İblis, yârabbi dedi, imdâd et, bundan fazla istiyorum; onları, hurma lifinden örülmüş bağla bağlamak için bundan da fazlasını istiyorum ben.

* Böylece de senin er olan, yürekli olan sarhoşların, erçesine koparsınlar o ipi.

950. * Bu tuzakla, bu heves ipleriyle de senin erlerin, adam olmayanlardan ayrılsın.

* A taç-taht sahibi padişah, insanı baş aşağı düşürecek, adam akıllı aldatacak başka bir tuzak istiyorum.

* Şarabı, çengi getirdi, önüne koydu; İblis, yarı gülümsedi, yarı sevindi buna.

* Ezelî azgınlığa, yol yitirmeye dâir haber verdi de haydi dedi, sınayış denizinin dibinden toz kopar.

* Hani senin kullarından biri Mûsâ değil miydi ki denizde, tozdan-topraktan perdeler asmıştı;

* Su, her yandan dizgin kasmıştı da denizin dibinden bir tozdur, kopmuştu.

* Derken Tanrı, erkeklerin akıllarını, sabırlarını alan kadın güzelliğini İblis'e gösterince,

* İblis, parmaklarını şıkırtarak oynamaya başladı; onu ver, onu dedi; onun yüzünden tezce murâdıma kavuştum gitti.

* O aklı, fikri alan, kararsız bir hale getiren mahmur gözleri görünce,

* Gönül alan güzellerin o tertemiz yanaklarını, gönlü cörotu gibi yakıp kavuran yüzlerini,

960. * Yüzlerindeki benleri, kaşlarını, akıyka benzeyen dudaklarını seyredince... Hani dersin ki Hak, ince bir tül perde ardından tecelli etmiş.

961 * O nazı, o edâyı, o kıvrak kırıtışı görünce; Tanrı'nın, tül perde ardından tecellisini andıran bu güzelliği seyredince İblis, sıçradı da hemencecik oynamaya koyuldu.

***

(Ş E R H)

931. beyitten sonraki başlık. Yûsuf Peygamber (A. M), kendisine gönül kaptıran ve Mısır azîzinin hanımı olan Zelîhâ yüzünden hapse atılmış, hapishanede bulunan iki kişinin rüyasını yormuş, başında ekmek olduğunu, kuşların o ekmeği yediklerini görene, sen asılacaksın, kuşlar başını didikleyecekler demiş, evvelâ Azîz'in şerbetçisi olup, gene Azîz'e şerbet verdiğini görene de, sen gene eski hizmetine alınacaksın; Aziz'e benim suçsuz olduğumu söyle demişti. Evvelce îman teklif edip onları hak dîne hidâyet ettikten sonra rüyalarını yorumlayan Yûsuf'un yorumu aynen çıkmış, fakat şerbetçi., Yûsuf'un tenbîhini unutmuş, Yûsuf, zındanda yedi yıl kalmıştı. Yedi yıl sonra Mısır Azizi, yedi zayıf ineğin, yedi semiz ineği yediğini, yedi terü tâze başkla yedi kurumuş başağı rüyasında görmüş, rüya yorumcuları, buna aslı olmayan bir düş demişler, şerbetçi, Yûsuf'u hatırlayıp söylemiş, Zelîhâ da, işte şimdi hak yerine geldi demişti. Zındandan çıkarılan Yûsuf, bu rüyayı, yedi yıl bolluktan sonra yedi yıl kıtlık olacağı tarzında yorumlamış, Mısır Azîzi de onu Mısır'ın mâlî işlerine memur etmiş, Yûsuf, yedi yıl erzak ve buğday biriktirmiş, kıtlık yıllarında, baş vuranlara yardım etmişti. XII. sûrenin (Yûsuf) 40 - 56. âyetlerinde

anlatılan bu olayda yedi arık ineğin, yedi semiz ineği yediği 43. âyette geçer; başlıkta âyetten lâfzî ıktibas vardır (I. c. in 118., III. c. in 1606. b. lerinin ş. e de bk.).

937. Bir dert - Bütün dertler. IV. c. in 3128. b. ş. e bk.

939. beyitten sonra gene bu ciltteki ilk hikâyeye dönüyor ve İbrâhim Peygamber'e (A. M), kesmesi emredilen dört kuşun birinin horoz olduğunu, bundan da şehvetin kastedildiğini söylüyor.

942 - 961. Bu beyitlerde, İblis'in, insanları kandırıp doğru yoldan saptırmak için Tanrı'dan isteklerde bulunduğu, kendisine gösterilen bütün şeyleri küçümsediği, kadınlar gösterilince oynamaya başladığı bildirilmektedir. Hz. Peygamber (S. M), "Dünyâdan sakının; kadınlardan sakının; çünkü İblis, insanları avlamak için pusudadır. Temiz ve çekinen kişileri avlamak için kadınlardan daha fazla güvendiği yoktur" buyurmuşlardır (Câmi'; I, s. 7). Ankaravî, bu hadisten başka, kadınların, insanları avlamak için Şeytan'ın ipleri olduğuna dâir bir hadisle, "Benden sonra sizin için en korktuğum şey, kadınların fitnesidir; onların yüzünden uğrayacağınız imtihandır; kadınlardan sakının" meâlinde bir hadis naklediyor (s. 124). Ayrıca, İblis'in, yârabbi, Âdemoğullarının evleri var; seni o evlerde anıyorlar, benim evim neresi dediğine, Tanrı'nın, senin evin hamamdır dediğine, yarabbi, sen onlara Kur'an verdin, benim Kur'ânım nedir sorusuna, senin

Kur'ânin şiirdir buyurduğuna, yemeğinin, Tanrı adıyla kesilmeyen hayvanların etleri, içeceğinin, sarhoşluk veren şeyler, av âletlerininse kadınlar olduğuna dâir de bir hadis zikrediyor (s. 122).

Burada bilhâssa şunu kaydetmemiz gerekiyor sanırız:

Mevlânâ, bu hikâyede, bir gerçeği anlatmaktadır. Birçok cinayetler, kötülükler, cinsî meseleleri halledilmemiş toplumlarda, kadın yüzünden meydana gelmektedir. Fakat Mevlânâ, bu yüzden bütün kadınları suçlamamaktadır; hattâ o, kadınlara husûsî bir önem de verir; meselâ I. cildin ortaklarında„ "Kadınlar, akıllı kişiye üst olurlar; bilgisiz kişiyse onlara üst olur" hadisini şerhederken, câhillerde, hayvan kabalığı olduğunu, onlarda incelik, lûtuf, sevgi olmadığını, sevgi, yumuşaklık sıfatlarının, insanlık vasıfları, şehvet ve öfkeninse hayvanlık vasıfları bulunduğunu söyleyip bu bahsin son beytinde, "Kadın, Tanrı ışığıdır, sevgili değil; sanki yaratıcıdır o, yaratılmış değil" buyurur ("Mevlânâ Celâleddin" adlı eserimizin "Mevlânâ ve Kadınlık" bahsine bk. s. 211 - 213).

948. beyitte "Hurma lifinden örülmüş bağ", CXI. sûrenin son âyeti olan 5. âyetten lâfzî ıktibas var (II. c. in 421. b. in ş. e bk).

M E T İ N

*** "Biz insanı en güzel bir şekilde ayağa kaldırarak yarattık; sonra da onu, aşağıların en aşağısına attık" âyetleriyle "Kimi yaşatırsak gücünü azaltırız" âyetinin tefsiri**

Güzelliğe örnek olan Âdem'e melekler secde etti; ama Âdem'den bu güzellik, bu üstünlük alınınca

Eyvahlar olsun dedi, varlıktan sonra yokluk ha. Tanrı, suçun şu ki dedi, çok yaşadın.

Cebrâil de perçeminden tuttu da, şu ebedilik yurdundan çık, şu güzeller topluluğundan ayrıl diye çekip sürümeye koyuldu*.

Âdem, peki dedi, üstünlükten sonra bu alçalma da ne? Cebrâil, o lûtuftu dedi, bu da adâlet.

Âdem, a Cebrâil dedi, canla - gönülle secde etmiştin bana; şimdi nasıl cennetlerden sürüyorsun beni?

Güzün, yaprakların fidandan dökülmesi gibi şu imtihan bağında elbisem, bedenimden uçup gidiyor.

---

* Beyitte "topluluk" diye çevirdiğimiz söz, metinde "covk" diye geçiyor.

Parlaklığı, Ay'a benzeyen yüz, kocalıktan ötürü kertenkele sırtına döndü.

O parıl - parıl parlayan baş, kocalık çağında çirkinleşti; saçları döküldü, dazlak oldu gitti.

970. O mızrak gibi saflar yaran, o salına - salına edâlanan dümdüz boy, kocalıkta yay gibi büküldü, iki kat oldu.

Lâle renk, safrana döndü; arslan gücü gitti, karılar gibi güçsüz kaldı.

Oyunla adamı koltuklayıp yere yıkarken şimdi onu koltuklayıp kaldırıyorlar, koluna girip yürütüyorlar.

Bu, gam belirtisidir, pörsüyüp soluş belirtisidir; bunların her biri de ölümün elçisidir, habersicidir.

*** "Ancak inananlar, iyi işler yapanlar başka; onlara, başa kakılmaz ecir var" âyetinin tefsîri**

Ama adamın hekimi, Tanrı nûru olursa, ona kocalıktan, hararetten bir eksiklik gelmez.

* Onun gevşekliği, sarhoşun gevşekliğine benzer; o gevşeklikte bile Rüstem, kıskanır onu.

Ölüp gitse bile kemikleri tada batar; bütün varlığı, zerre - zerre şevk ışığının parıltılarıyla örtülür.

Alımsız kişi, meyvasız bağdır; güz mevsimi, onu alt - üst eder.

Gülü kalmaz, kapkara dikenleri kalır; saman yığını gibi sararır, özsüz bir hâle döner.

Ey Tanrı, o bağ ne kusurda bulundu ki şu güzelim elbiseden soyundu?

980. Kendisini gördü o; kendini görmek, a imtihanlara uğramış kişi, adamı öldüren bir zehirdir.

Aşkıyla bütün âlemin ağladığı güzelin ne suçu vardır ki bütün âlem, onu kendinden uzaklaştırır?

Suçu şu ki, süsü eğretiymiş; oysa, bu süsler, bu elbise, benim mülküm diye dâvâya girişmiştir.

Onu alalım da iyice bilsin, anlasın ki harman bizimdir; güzellerse o harmanda taneler devşirirler.

Bilsin ki o elbise eğretiymiş; onlar, o güzellik, varlık güneşinden vuran bir ışıkmış.

O güzelik, o güç, o üstünlük, o hüner, güzellik güneşindenmiş, bu yana vurmuş.

Derken yıldızlar gibi, güneşin ışığı da, gene şu dıvarlardan geçer gider.

Güneşin ışığı, güneşe gitti mi de her dıvar, karanlık, kapkara kalakalır.

* Güzellerin yüzlerindeki seni şaşırtan güzellik, üç renkli camdan vuran güneş ışığıdır.

Renk - renk camlar, o ışığı bize böyle renk-renk gösterir.

990. * Renk - renk camlar kalmadı mı, o zaman da renksiz ışık şaşırtır seni.

Işığı camsız görmeye alış da cam kırıldı mı, kör olmayasın.

* Öğrenilmiş bilgiyi yeter buluyorsun; gözünü, başkasının mumuyla aydınlatmışsın.

* O da, eğreti mala sahip çıktığını, er olmadığını bilesin diye mumunu, önünden kapıverir.

* Ama şükreder, çalışırsan, çabalarsan, gam yeme; bunun gibi yüzlercesini verir sana.

* Şükretmediysen, artık kan ağla şimdi. Çünkü o güzellik kâfirden geçti gitti.

* Kâfir toplumun "İşleri boştur." İnanan toplumunsa "Özleri düzgün."*.

* Şükretmeyiş yüzünden güzellik de gitti, hüner de. Hem öylesine gitti ki izi bile görünmez oldu.

* Hısımlık, yabancılık, sevgi sarhoşluğu, öylesine bir gider ki, bir daha hatıra bile gelmez.

* A kâfirler, "İşleri boştur" demek, muradına erişmeye uğraşan her kişinin elinden, o muradın çıkıp gitmesi demektir.

1000. Yalnız şükredenlerle vefâda bulunanlar başka. Devlet, boyuna peşlerindedir onların.

Geçip gitmiş devlet, nerden güç - kuvvet verecek? İnsana güç - kuvvet, gelecek devletten gelir.

* "Borç verin" buyruğuna uy da şu devletten borç ver; ver de gözün, yüzlerce devlet görsün.

---

* Beyit arapçadır.

• Şu içkiyi, hayrın için azalt da ileride Kevser havuzunu bulasın.

Vefâ toprağına bir yudumcuk döken kişiden devlet avı, nasıl olur da kaçar?

• Tanrı, onların gönüllerini hoş eder, "Özlerini düzgün bir hale getirir"; onlara verdiği şeyleri, yok olup gittikten sonra gene verir*.

A ecel, a köyü yağmalayan zâlim, bu şükredenlerden neler aldıysan geri ver.

Ecel, aldıklarını geri verir ama onlar kabûl etmezler; çünkü can nimetiyle nimetlenmişlerdir.

• Bizler sûfîleriz derler, hırkalarımızı attık; değil mi ki oynadık, utulduk, geri almayız artık.

Biz, verdiklerimizin karşılığını aldık; bizden ihtiyaç da gitti, hırs da, garez de.

1010. Acı, tuzlu, öldürücü sudan çıktık, arıduru suyu, Kevser kaynağını bulduk.

A dünya, başkalarına gösterdiğin vefâsızlığı, düzeni, aşırı nazı,

Yaptığına karşılık başına dökeriz senin; çünkü savaşta şehid olmuş erleriz biz.

Böylece de bil ki tertemiz Tanrı'nın öyle yürekli, öyle ayak direr kulları vardır ki,

Dünya düzeninin bıyığını yolarlar; yardım burcunun üstüne çadır kurarlar.

Bu şehitler, yeniden gazi oldular; bu tutsaklar, yeniden yardım buldular.

• Beytin ikinci mısra'ı arapçadır.

Gene yokluktan baş gösterdiler de, anadan doğma kör değilsen dediler, gör bizi.

• Gör de bil ki, yoklukta güneşler var; burada güneş olansa, orada Süha yıldızı ancak.

A kardeş, yoklukta varlık nasıl olur, Zıt, zıddın içine nasıl sığar?

• Bil ki "Ölüden diri çıkarır"; çünkü yokluk, kulluk edenlerin ümididir.

1020. Ambarı boş ekinci, yokluğa bağladığı ümitle sevinmez mi?

Yokluktan tohum bitecek, başak verecek demez mi? Mânâyı biliyor, duyuyorsan düşün de anla.

Sen soluktan soluğa, yokluktan birşey anlamak, bir tad almak, esenliğe erişmek, nimete kavuşmak ümîdinden; bunu bekliyorsun.

• Bu sırrı açmaya izin yok; yoksa Ebhâz'ı Bağdad yapar giderim.

Demek ki Tanrı sanatının haznesi yokluktur; soluktan soluğa vergileri, bağışları oradan çıkarır.

Tanrı, eşsiz - örneksiz yaratıcıdır; eşsiz - örneksiz yaratıcı da öyle bir zâttır ki, parçabuçuğu, temeli, dayanağı olmadan meydana getirir.

(Ş E R H)

961. beyitten sonraki başlık. Kur'ân-ı Mecid'in XCV. sûresi olan ve sekiz âyetten ibâret bulunan Tin Sûresi'nin 4-5. âyetlerinde, insanın, en güzel sûrette yaratıldığı, sonra da onun aşağıların en aşağısına atıldığı, sürüldüğü bildirilmektedir. Âyette "Ahseni takvîm" diye geçmektedir. Takvîm, eğriyi doğrultmak, en güzel tarzda düzüp koşmak anlamına gelir. Sûre, "Tîn'e, Zeytûn'a, Tûru Seynâ'ya ve bu Emîn Şehre andolsun ki" diye başlar. Tîn, incir, Zeytun da zeytin demektir. İncir ve zeytin, faydaları bakımından anılmıştır diyenler olduğu gibi Tîn, Damaşk'ın üstüne kurulduğu, Zeytun da Beyt'ül-Mukaddes'ın kurulduğu dağdır; Tîn, Damaşk mescididir, Zeytun da Beyt'ül-Mukaddes'tir; Tîn, Mescid'ül-Harâm, Zeytun da Mescid'ül-Aksâ'dir diyenler de olmuştur ki Tûru Seynâ ve Mekke anıldığına göre Tîn ve Zeytun hakkındaki bu tevcihlerin daha doğru olması gerekir. "Ahseni Takvîm", boyu düz, iki ayak üstünde yürüyen, öbür canlılar, yüz üstü, yahut dört ayakla yürürlerken insan, boyu düz ve iki ayak üstünde yürür şekilde yaratılmıştır tarzında tefsîr edildiği gibi insanın, düşünmek, anlamak, ayırdetmek, söz söylemek gibi özelliklerle yaratılmış olduğuna da delâlet eder tarzında da tefsîr edilmiştir. İnsanın reddedildiği "aşağılıkların

aşağısı" ise, ihtiyarlık ve küfrü yüzün cehennemdir denmiştir (Mecma'; X, s. 510-511). "Kimi yaşatırsak gücünü azaltırız" XXXVI. sûrenin (Yâ Sîn) 68. âyetidir. Her iki âyet de aynen alınmıştır.

973. beyitten sonraki başlıkta geçen âyet, aynı sûrenin 6. âyetidir ve inananların, iyi işlerde bulunanların, aşağılıkların aşağısı âleme reddedilmeyecekleri, onlara, başa kakılmayan ecirler verileceği bildirilmekle, aşağılıkların en aşağısı âlemin, Tanrı azâbı olduğu anlaşılmaktadır. Mevlânâ, bundan önceki bahiste ve bu bahiste, kocalığı, ihtiyarlığı anlatmakla beraber 1000. beyitten sonra, varlıklarına güvenmeyenlerin, Tanrı yoluna, varlıklarını fedâ edenlerin, gerçek şehâdet makamına erenlerin, bundan müstesnâ olduklarını da belirterek bu kocalıktaki mecâzi anlamı da izâh ediyor.

975. Rüstem. c. in 2436. b. nin ş. e bk.

988. Üç renkli cam - Güneş ışığı. Cansızların camı, varlıklarını uzun müddet muhafaza etmeleri kaabiliyetidir. Bitkilerde, bu kaabiliyetten başka bir de üreme ve büyüyüp gelişme kaabiliyeti vardır. Hayvanda bunlardan ayrı seslenme, duyma ve hareket etme kaabiliyeti mevcuttur. İnsanda bu üç kaabiliyet olduğu gibi ayrıca da anlamak, düşünmek, söylemek, hattâ gülmek ve ağlamak sıfatları var; fakat bütün bunlar, gerçek güneşinin, Yaratıcı'nın irâde ve kudretinin tecellîsidir. O güneşi görmeyip, insanı, cansızlar, bitkiler ve hayvanlardan sürülüp gelen bir varlık gören, insanın yalnız maddesine bakan kişi, onu, üç renkli cam ardından gö-

rür, o renksiz ışığı görmekten mahrumdur; Mevlâ-nâ'nın "üç renkli cam" dan kastı bu olsa gerektir. Yahut da insanın işlerini, sıfatlarını, zatını gören kişi kastedilmektedir. Oysa işler, sıfatların zuhurudur; sıfatlarsa zât ile kaaimdir; ama zât da Tanrı'nın halkıdır, kudret ve ibdâının bir delilidir. Bunu görmeyip, yalnız insanı gören, güneş ışığını değil, o ışığın, üç renkli camdan vuruşunu görür ancak.

990. Renk renk camlar. Kâinâtla ve insanla beliren, iki yokluk arasındaki izâfî varlıklardır.

992 - 993. Öğrenilmiş bilgi. Bilgi elde etmek için çalışmanın, öğrenmenin, bellemenin gerekli olduğu inkâr edilemez; fakat o bilgi, insanın istidâdına uygun değilse, adamda eğretidir; hattâ bilgin bile onu sevmez, ondan şikâyet eder durur. Fakat bilgi istidâda uygunsa, sahibinde eğreti olmaz. Hz. Alî,

"Aklı, iki akıl olarak gördüm,
Biri, sâhibinin tabîatine uygun; öbürü, dinlenip elde edilmiş.

Dinlenip elde edilen fayda vermez,
Tabîate uygun değilse.

Netekim güneş de bir fayda vermez;
Gözün ışığı yoksa, adamın gözü körse"

buyurur (Ahâdîs-i Mesnevî; s. 124).

Mevlânâ da bu beyitlerde, öğrenilmiş bilgiyi, başkasının mumuyla aydınlanmaya benzeterek eğreti saymaktadır.

994 - 999. Bu beyitlerde, XIV. sûrenin (İbrâhîm A. M) 7. âyetine işâret edilmektedir. Bu âyette şükredenlerin nîmetlerinin çoğaltılacağı, küfranda bulunanlaraysa azâbının çetin olacağı bildirilmektedir. 996. beyit arapçadır. XLVIII. sûrenin (Muhammed S. M) 2. âyetinde inananların kusurlarından geçileceği, özlerinin düzgün olacağı, kâfir olup Allah yolundan sapanlarınsa, amellerinin boş olduğu bildirilmektedir. 996., 999. ve 1005. beyitlerde bu âyetten lâfzî iktibas vardır. Aynı sûrenin 8. âyetinde de kâfirlerin amellerinin boş olduğu bildirilmektedir.

1002. "Borç verin." LVII. sûrenin (Hadîd) 18., LXXIII. sûrenin (Müzzemmil) 20. âyetlerinde geçer; Allâh'a güzel borç vermek emredilir ve kat kat karşılığının verileceği müjdelenir. Başka âyetlerde de şart v.s. sıygalarıyla geçer. Allâh'a borç vermek tâbîri, karşılığının kat kat verileceği tebşîr edildiği cihetle bir mecazdır ve Allah rızâsı için yok - yoksul kişilere vermek kastedilmektedir (146. beyitte de geçti).

1003. Kevser. I. c. in 1909. b. in ş. e bk.

1005. 994 - 999. b. lerin şerhine bk. Beytin ikinci mısra'ı arapçadır ve XLVIII. sûrenin 2. âyetinden lâfzî iktibas vardır.

1008. Sûfî - Hırkayı atmak. Sûfîlerde bir âdet varmış. Vecde gelip semâ'a kalkan sûfînin hırkası sırtından düşerse, o hırkayı bir daha almazmış. O hırka parça parça kesilir, o parçalardan seccade yapılırmış. Mevlânâ'nın bu beytinden, o zamana, ondan

önceki zamanlara âit bir gelenek olduğunu anlıyoruz. Başka metinlerde de bu geleneğe rastlamaktayız; Ankaravî de bunu belirtiyor (s. 130). Son zamanlarda ülkemizde böyle bir şey yoktu. Hattâ hırkasını atan, yahut hırkası düşen sûfinin hırkası, sükûn hâline geldikten sonra sırtına konurdu.

1017. Sühâ. I. c. 1130. b. nin ş. e bk.

1019. "Ölüden diri çıkarır." VI. sûrenin (En'âm) 95., X. sûrenin (Yûnus A. M) 31., XXX. sûrenin (Rûm) 19. âyetlerinde geçer. Beyitte, âyetten lâfzî iktibas vardır.

1023. Ebhâz - Bağdad. Ebhâz, Kafkas dağlarında, Zü'l - Karneyn (bk. c. II, b. 45) tarafından yapılan, Bâb'ül - Ebvâb denen sedde bitişik bir yerdir. Hicrî 515 te (1121) Hristiyanlar burayı ele geçirmişler, sonradan Tiflis'e kadar inmişler, 621 de (1224) Celâleddin Hârezmşâh, Hıristiyanların zaptettikleri yerleri ellerinden almış, onlar da Ebhâz'a çekilmişlerdir (Mu'cem'ül - Büldân; Kahire - 1323; 1906; c. I, s. 72). Bağdad, bilindiği gibi, Abbasoğullarının hilâfet merkezidir ve İslâm şehridir. Bu münâsebetle, Hıristiyanlardan başka bir din ehlinin bulunmadığı Ebhâz'la İslâm merkezi olan Bağdad'ı karşılaştırıyor ve "bu sırrı açsaydım, Ebhâz'ı Bağdad haline getirirdim diyor.

⁂

M E T İ N

Yok görünen var dünyâla var görünen yok dünyânın örneği

1026 Yoğu, yüce bir var gösterdi; varı da yok şeklinde belirtti.

1027 Denizi örttü de köpüğü meydana çıkardı; yeli örttü de tozu gösterdi sana.

1028 Toz - toprak, minare gibi havaya büküle-kıvrıla yükselir; toprak, kendiliğinden nasıl olur da yücelere ağar?

1029 A illetli, toprağı yücelerde görüyorsun; yeli görmüyorsun ama bu görüş yele delil oluyor ya.

1030. Köpüğü görüyorsun, her yana gidip duruyor; deniz köpüzsüz olamaz ki.

1031 Köpüğü gözünle görürsün, denizi köpük delâletiyle bilirsin; hani düşünce gizlidir de dedi - kodu meydanda.

1032 Biz, yok demeyi, var olduğunu ıspat sanmışız; demek ki yoğu gören bir gözümüz varmış.

1033 Uykulu göz, hayalden, yok olan şeyden başka ne görebilir ki?

Hâsılı sapıklık yüzünden, yol yitirdiğimizden başımız dönmüş... Gerçek gizlenmiş de hayâl ortaya çıkmış.

Bu yoğu, nasıl oldu da gözümüzün önüne dikti? O gerçeği nasıl oldu da gözden gizledi?

Aferin a büyüler dokuyan usta, yüz çevirenlere tortulu suyu arı - duru gösterdin.

Büyücüler, tacirlerin gözleri önünde, Ay ışığını ölçer - biçerler de satarlar, kâr ederler.

Bu çeşit ölçüp biçmeyle para kazanırlar; aldananınsa, elinden para gider, kumaş da hiç oluverir.

* Bu düya büyücüdür; bizse ölçülmüş Ay ışığını satın alan o taciriz.

1040. * O, büyü yaparcasına Ay ışığını tutar, tezce beşyüz arşın ölçer.

A tutsak, gümüş paraya benzeyen ömrünü alır. Para gider, ortadaki kumaş yok olur; kese de bomboş kalır.

* "De ki sığınırım" la başlayan sûreleri okunan, ey bir Tanrı, şu üfürüklerden, şu düğümlerden aman, demen gerek.

* O büyücü karılar, düğümlere üfürürler; a imdada yetişen Tanrı, şerlerinden sana sığınırım.

* Ama ey azîz, bu sûreleri, iş diliyle de okuman gerek; çünkü söz dili gevşektir.

* Her çağda, senin üç yoldaşın vardır; birisi vefâlıdır; ikisi gaddar.

* Onların biri dostlardır, öbürü mal - mülk; üçüncüsüyse vefâlıdır ki o da iyi işlerdri.

* Mal seninle gelemez; evden dışarıya bile çıkamaz; dost gelir ama, mezara dek.

* Sana ecelin gelip çattığı gün, dost, hâl diliyle der ki:

* Bundan öteye yoldaş olamam sana; bir zamancağız da mezarının başında dururum.

1050. * Yaptığın iştir vefâlı olan, ona sarıl; o, mezarın dibine dek seninle gelir.

*** Selâm ona, Mustafâ'nın, "Sana diri olduğu halde, seninle beraber gömülecek bir dost gerek. O, seninle gömülür; sen ölü olduğun halde o, diridir; iyi ise, sana iyilikte bulunur; kötüyse, seni kötülüğe tapşırır; bu eş - dost, yaptığın iştir; gücün yettiği kadar düzelt işini - gücünü" hadisinin anlatılması. Doğru söylemiştir Allâh'ın Elçisi**

Peygamber dedi ki: Bu yol için, yapılan, görülen işten daha vefâlı bir yoldaş yoktur.

O iş iyi bir işse, ebedî olarak dost olur sana; kötüyse mezarda yılan kesilir sana.

Fakat babacığım, doğruluk yolundaki şu iş, şu kazanç, usta olmaksızın nasıl kazanılır, nasıl elde edilir?

Dünyâdaki en aşağılık kazanç bile ustasız elde edilemiyor.

Önce bilgi, ondan sonra iş gerek, böylece de iş bir zaman sonra, yahut ölümden sonra fayda verir.

A akıllılar, sanatlar elde etmeye bakın, bunun için yardımlaşın; ama her sanatı, ehli olan temiz, büyük bir kişiden öğrenin*.

A kardeşim, inciyi sedefin içinde ara; hüneri sanat ehlinden iste.

Öğütçüleri gördünüz mü, insaf edin; öğrenip öğretmeye koyulun, çekinmeyin.

Adam deri tabaklarken kirli bir hırka giyse, bu hırka, kendisi zenginse, genginliğini, uluysa ululuğunu azaltmaz ki onun.

1060. Demirci, demir döver, körük küreklerken bir hırka giyse, halka karşı ululuğu azalmaz ki.

Sen, ululuk elbisesini üstünden at, bedeninden çıkar; birşey öğrenmek için aşağılanmak, alçalmak elbisesini giyin.

Bilgi bellemenin yolu, sözdür; bu, sözle olur; sanat bellemenin yoluysa iştir.

Yokluk elde etmek istiyorsan, bu da sohbetle olur; bunda ne dilin işe yarar, en elin.

Can, yokluk bilgisini bir candan öğrenir; ne defter yoluyla öğrenilir o, ne dil yoluyla.

Yolcunun gönlüne, ben de bu remizleri biliyorum gibi birşey gelirse o yolcu, henüz remiz bilme hünerini elde etmemiştir.

* Yolcunun gönlü açılır, o ışıkla ışıklanırsa Tanrı da "Senin göğsünü açmadık mı" buyurur.

Gönlünde açtık, yaydık onu, onun açılışını gönlüne goyduk senin.

* Bu ve bundan sonraki iki beyit arapçadır.

Sense hâlâ dışarda arıyorsun onu; süt sağılan yer sensin de hâlâ başkalarının süt sağmasını istiyorsun.

Sende, dibi-kıyısı olmayan bir süt kaynağı var; ne diye tulumda süt arar-durursun?*.

1070. A su çeken, denize bir geçidin var; gölcükten, kuyudan su çekmekten utan.

* "Göğsünü açmadık mı" sûresinde dendiği gibi gönlün açılmadı mı ki? Nasıl oluyor da gönlünün açılmasını arıyor, yalvarıp da bunu istiyorsun?

* Gönlünün açıklığını gör, gönlüne bak da "Görmezsiniz" kınamasına uğrama.

* "O, sizinledir" âyetinin tefsiri

Başının üstünde bir sepet dolusu ekmek var da sen, hâlâ şuraya-buraya koşup ekmek istiyorsun**.

Kendi başına dolan, sersemliği bırak; ne diye her kapıyı çalmadasın? Yürü, gönül kapısını çal.

Su içindesin, su dizine çıkmış; seninse haberin yok; şundan-bundan su istiyorsun.

* Önünde de seni kandıracak su var, ardında da; kaynaklara varamıyorsun; çünkü önünde de engel var, ardında da.

* "Tulum" sözüyle çevirdiğimiz, metinde "tagar" diye türkçe geçiyor.

** Beyitte "seped" diye geçmekte.

1077 * At, ata binenin oyluğu altında, ata binense at arıyor; bu nedir? At desen - e; ama o, at nerde diyor.

1078 Kendine gel, altında görünen at değil mi? Evet diyor, ama atı kim görmüş?

1079 Susamış; suysa gözünün önünde. Su içinde de akar sudan haberi bile yok.

1080. İnci hani; denizde de deniz nerde diyor; sedefe benzeyen hayâl, ona dıvar kesilmiş.

1081 O, nerde demesi, perde olmuş ona; güneşi örten bir bulut kesilmiş.

1082 Gözünü bağlayan, gene kendi kötü gözü; engeli kaldırdım gözünün önünden demesi, engelin ta kendisi olmuş ona.

1083 Aklı - fikri de kulağını tıkamış; a Tanrı şaşkını, aklını - fikrini Tanrı'ya ver.

⁂

(Ş E R H)

1025 ten sonraki başlık ve bahis. I. ciltte, "Hekimlerin, halayıkcağızı iyileştirmekteki acizlerinin meydana çıkması..." başlığıyla başlayan ilk bahiste, Tanrı tarafından gelen hekimin, Tanrı erenin gelişi anlatılırken, onun, uzaktan, yeni Ay gibi, hayâl şeklinde, hem yok, hem de var görünmesi, gönülde de hayâlin yok gibi var oluşu, bütün bir âlemin, bir hayâl ile yürüyüp gidişi, âlemdekilerin barışlarının da, savaşlarının da, övünmelerinin de, ayıp görüp yermelerinin, yerinmelerinin de bir hayâlden meydana geldiği, bu bahiste biraz daha etraflıca anlatılmaktadır. Toz - toprak, yeli, köpük, denizi göstermez; sonuçlar sebepleri, sebeplerse, sebebi yaratanı örter, İzâfî olan, gerçek varlığın kudretiyle, iki yokluk arasında beliren varlıklar, gene aynı tarzdaki varlığımızı oyalar - durur. Sanki Ay ışığını alırız; sonunda ömür kesemizdeki hayır sermayesi yiter - gider; aldığımızsa ortada yoktur; kalan, bir pişmanlıktır ancak. Ne almamız gerek, ne yapmamız gerek? Bunu, bahsin sonundaki hadisle bildirmektedir Mevlânâ.

1039. "Dünyâdan sakının; nefsim kudret elinde olana anddolsun ki o, Hârût'la Mârût'tan daha da fazla büyücüdür." (Hadis; Câmi', c. I; s. 7. Hâ-

rût - Mârût için I. c. te, 539. b. in ş. e bk.) Burada, Mevlânâ'ya göre, dünyânın, adamın, kendisi, âilesi, toplumu ve insanlık için çalışması, kazanması, harcanması, yaşaması ve yaşatması olmayıp benliğe, bencilliğe düşmesi, ferdiyetinden başka birşey tanımaması olduğunu, tek sözle, Hak'tan gaflet bulunduğunu bir daha bildirmemiz gerektir (Mevlânâ Celâleddin; s. 174 - 177).

1040. Beşyüz arşın. Ay ışığını tutup beşyüz arşın ölçmek; aslı olmayan şeyi bezeyip beş duygumuzu aldatmaktır. Yüz, mübâlaga içindir.

1042. "Ku eûzü - Sığınırım de." Kur'ân-ı Kerîm'in 5 âyet olan "Falak" ve 6 âyet olan "Nâs" sûreleri bu sözle başlar ve Kur'ân'ın CXIII. ve son sûresi olan CXIV. sûreleridir. Hz. Peygamber'e ve Müslümanlara Yahûdilerin büyü yapıp bir ipe onbir düğüm düğümledikleri, bir kuyuya attıkları, Hz. Peygamber tarafından buldurulup hâinliklerinin meydana çıkarıldığı rivâyet edilmiştir. Hz. Peygamber'in, bu büyü yüzünden hastalandığı rivâyeti reddedilmiştir (Mecma'; X, s. 567 - 571). Mevlânâ'nın, bu ve bundan sonraki 1042 - 1043. beyitlerdeki büyü ve büyücülerden kastı, insanı aldatan şeylerdir. 1042. de her iki sûrenin ilk âyetlerinden lâfzî iktibas vardır.

1044. Tanrı'ya sığınmanın yalnız dille değil, yapılan işle, hayırla, iyilikle olabileceği anlatılmaktadır.

1045 - 1050. "Ölen kişiyi üç kişi mezarına götürür; ikisi döner, biri onunla kalır. Bu üç kişi, onun

ehlidir, malıdır, amelidir. Ehliyle malı, onu bırakıp döner, ameli onunla kalır." (Hadis, Müslim, Buhârî v.s. den, Ahâdîs-i Mesnevî; s. 159)

1050. beyitten sonraki başlıkta geçen hadis, aynı hadisin meâlindedir. Furûzan - fer, Şeyh Saduk'un "İkmâl'üd - Dîn" iyle "Hilyet'ül - Evliyâ" ve "Acâyib - Nâme" den, bu hususta metinler naklediyor ki her üç metin de, bu hadîsin meâlinden meydana gelmiş hikâyelerdir (Maâhiz; s. 164 - 168).

1053 - 1065. Bu beyitlerde her sanatın, ehlinden öğrenilmesi gerektiği, sanatın aşağısı, bayağısı olmadığı, öğrenmekten çekinmemek icâb ettiği, ancak hemen öğrendim, bildim denmemesini, bildim diyenin, "Kim ben bilginim derse, o kişi câhildir" hadîsi gereğince (Küzûz; II, s. 174 - 175) bilgisiz kalacağı anlatılmakta, yokluk bilgisinin de olgun birisiyle sohbet edilerek elde edileceğini, bu bilginin, defterle, dille değil, aşkla, gönülle elde edileceği bildirilmektedir.

1066. "Senin göğsünü açmadık mı?" III. c. in 2357. b. in ş. e bk. Bu beyitte ve 1071. beyitte âyetten lâfzî iktibas vardır.

1072. Görmezsiniz. LVI. sûrenin (Vâkıa) 85. âyetinin meâli şudur: "Ve biz, ona, sizden daha yakınız, fakat göremezsiniz." Âyetten önceki iki âyette, ölümü gelip çatan kişinin yanında bulunanların, ona bakıp durdukları bildirilmektedir. Beyitte, âyetin sonu aynen iktibas edilmiştir.

1072. den sonraki başlık; O, sizinledir. LVII. sûrenin (Hadîd) 4. âyetinin meâli şudur: "Öyle bir mabuttur ki gökleri ve yeryüzünü altı günde yaratmıştır da Arşa hâkim olmuştur, bilir ne girerse yere ve ne çıkarsa oradan ve ne yağarsa gökten ve ne ağarsa oraya ve O, sizinledir nerde olursanız ve Allah ne yaparsanız görür." Başlıkta, âyet-i kerîmeden lâfzî ıktibas vardır (Arş için I. c. in 241 - 242. beytinin, altı gün için II. c. in Dîbâce'sinin ş. e bk.).

1076. XXXVI. sûrenin (Yâ Sîn) 9. âyetinde, inanmayanların, âdetâ önlerinde de, artlarında da "sed" bulunduğu, gözlerinin bağlanmış olup gerçeği görmedikleri bildirilir. Bu âyete işaret edilmektedir; "sed" sözü, âyetten alınmıştır; "engel" diye çevirdik.

1077. "Ata binmiş, at arar" atasözünü hatırlatıyor.

***

METİN

*** Selâm olsun, Mustafâ'nın, "Dertlerini bir dert yapanı Allah, başka dertlerden kurtarır; ama darmadağan dertlere uğrayanı, hangi ovada geberecekse, Allah, orada gebertir, hiç kayırmaz" hadîsini anlatış**

1084 Aklını, fikrini her yana dağıttın; oysa ki o saçma - sapan düşünceler, bir tereye bile değmez.

1085 Akıl - fikir suyunu, her dikenin kökü emer - durur; artık nasıl olur da meyvalar verir?

1086 Kendine gel de o kötü dalı kes, buda; şu güzel dala su ver de yeşert.

1087 Şimdi ikisi de yeşildir ama sonuna bak; bu yok olur - gider; ondansa meyva biter.

1088 Bahçenin suyu buna helâldır, ona haram; aradaki ayrılığı sonunda görürsün vesselâm.

1089 * Adâlet nedir? Ağaçları sulamak. Zulüm nedir? Dikene su vermek.

1090. * Adâlet, bir nîmeti yerine koymaktır; su emen her kökü sulamak değil.

1091 * Zulüm nedir? Birşeyi, konmaması gereken yere koymak; buysa, belâya kaynak olur ancak.

1092 Tanrı nîmetini cana, akla ver; iç ağrısına uğramış, düğümlerle bağlanmış tabîate değil.

1093 Gam savaşını bedenine yükle; o can çekişmeyi gönüle, cana az ver.

Yük denğini İsâ'nın başına koymuş; eşeğiyse çayıra salıvermiş; o da, orada ağnayıp durmada.

Sürme kulağa çekilmez; gönül işi de bedenden istenmez.

* Gönülsen, yürü, nazlan, horluk çekme; bedensen, şeker yeme, şerbet içme, zehir tat.

* Zehir bedene fayda verir, şekerse zarar... Bedenin yardımsız kalması daha iyidir.

* Beden, cehennem odunudur, onu erit; bir başka dal bitirirse yürü, kes o dalı.

* Yoksa odun hammalı olursun, odun hammalı... İki dünyada da Ebû - Leheb'e eş kesilirsin.

1100. * A yiğit, ikisi de yeşildir ama odunla Sidre ağacının arasındaki ayrılığı gör.

* O dalın kökü yedinci kat göktedir; bu dalın kökü ateştendir, dumandandır.

Görünüşte birbirlerine benzerler; çünkü göz yanlış görebilir; duygunun yolu - yordamı, yanlış görüştür.

O, can gözüne, gönül gözüne görünür; çalış - çabala da gönülün bulunduğu yana gel.

Ayağın yoksa yuvarlana - yuvarlana, sürüne - sürüklene gel de her azı, her çoğu gör.

Şu beytin anlamını anlatış:

* *Yola düşersen, yol açarlar sana;*
Yok olursan, varlığa ulaştırırlar seni.

* Zelihâ, her yandaki kapıyı örttü ama Yûsuf'ta bir hareket görmedi.

Kilit açıldı, kapı açıldı, yol göründü; Yûsuf'sa, Tanrı'sına dayandı da sıçradı, kurtuldu.

Dünyada da bir yıkık, bir yarık görünmüyor ama gene de Yûsuf gibi çarpınıp - çırpınıp koşmak gerek.

Koşmak gerek ki kilit açılsın, kapı görünsün, size, yersizlikte bir yer hazırlansın.

A sınanışlara uğrayan, bu dünyaya geldin, geldiğin yolu hiç görüyor musun?

1110. Sen bir yerden, bir yurttan geldin; geldiğin yolu hiç biliyor musun? Hayır değil mi?

Bilmiyorsan, bâri yol yok deme; bu yolsuz yoldan gideceğiz biz.

Rüyada, sevinç içinde sola - sağa gidiyorsun ya; o meydanın yolu nerde, hiç biliyor musun?

Yum gözünü, kendini teslim et de o eski şehirde gör özünü.

Fakat gözünü nasıl yumabilirsin ki yüzlerce mahmur göz, seni aldatmada, gözünü bağlamada.

Sen kendini satıyorsun; müşterinin aşkıyla, büyüklük, başlık - başbuğluk ümîdiyle de dört açmışsın gözünü.

Uyusan bile rüyada müşteri görüyorsun; kötü baykuş, rüyasında yıkık yerden başka ne görebilir?

Çarpınıp çırpınarak her solukta müşteri istiyorsun; neyin var ki satacaksın? Hiç, hiç.

Gönlünde bir tad - tuz olsaydı, alıcılara verir miydin hiç? Boş verirdin onlara.

***

(Ş E R H)

1084. ten önceki başlık. "Dertlerini, sıkıntılarını bir dert, bir sıkıntı haline getiren kişinin bütün dünya dertlerini, sıkıntılarını, Tanrı, bir tek dert, bir tek sıkıntı haline getirir. Dertlerini, sıkıntılarını darmadağan eden kimseyi dünya hangi ovada öldürürse öldürsün, Allah kayırmaz." (Hâkim'in "Müstedrek" inden "Ahâdîs-i Mesnevî"; s. 136).

Hadis,mal - mülk, mevki' v.s. hırslarıyla isteklerini darmadağan etmeyen kişiye, Tanrı râzılığını kazanmayı amaç edinip bu yolu tek yol seçene, benlikten, bencillikten geçene, Tanrı'nın yardım edeceğini, o kişinin herkes tarafından sevileceğini, işlerinde başarı elde edeceğini, aksi yolda gideninse, istek yolunda yok olacağını bildirmektedir.

1089 - 1091. Adl, adalet, her işin gereğini yapmak, herşeyin tam karşılığını, tam lâyığını vermek, hurcun iki heğbesini dengeye getirmek, eğriyi doğrutmak anlamlarına gelir. Zulüm, birşeyi, kendi yerine koymamak, hasta ve illetsizken hayvanı kesmek, suyun, aktığı arktan başka bir yana sapması anlamlarına gelir. Zulmü, Tanrı'ya, insanlara ve nefse karşı yapılan zulüm olarak üçe ayırmışlardır. Tanrı'ya karşı yapılan zulüm, küfür ve şirktir; nifak da bu kısımlardır. Küfür, îmanla bağışlanır;

şirk koşanın suçu, tövbe edip îmana gelmezse bağışlanmaz. İnsanlara yapılan zulüm, ancak zulüm görenin helâl etmesiyle bağışlanır. Müslüman olmayanlarla' hayvanlara edilen zulüm bağışlanmaz ve zâlim, cezasını mutlaka çeker. Nefse edilen zulüm, insanın, Tanrı emirlerine uymamasıdır; tövbe ile bağışlanır; şefâatla da bağışlanması umulur.

Bu beyitlerde sonraki beyitler, adaletle zulmün îzâhıdır. 1096 - 1099. beyitlerden, insanın dâima rıyazatla uğraşması gerektiği anlaşılmamalıdır. Bu beyitler, şerîat hükümlerine uymayı, nefsin aşırı isteklerine uymamayı öğütlemektedir.

1099. Beyitte Ebû - Leheb'in adı geçmektedir. II. c. in 421. b. nin ş. e bk.

1100 - 1101. Kökü gökteki ağaç - kökü ateşteki ağaç. II. c. in 2699. b. nin ş. e bk.

1114. beyitten sonraki başlıkta geçen beyit, Mevlânâ'nin,

"Yola düşer - gidersen, yolu açarlar sana,
Yok olursan varlığa ulaştırırlar seni.
Alçalırsan, dünyalara sığmazsın;
Ondan sonra da seni, sensiz olarak sana gösterirler"

meâlindeki rubâîsinin ilk beytidir (Külliyyât-ı Şems yâ Dîvân-ı Kebir; c. VIII, 742. Rubâî; A. Gölpınarlı: Rubâîler; "D" harfi; 53. R. s. 73).

115. Zelihâ. III. c. in 1606. b. nin ş. e bk.

⁂

M E T İ N

*** Peygamberlik dâvâsına girişen kişinin hikâyesi. Ona, ne yedin de ahmaklaştın, saçma söylüyorsun dediler. Dedi ki: Birşey bulup yeseydim ne ahmaklaşırdım, ne saçma söylerdim. Her iyi sözü, ehlinden başkasına söyleseler, o söze saçma denir; hattâ söyleyenler, söylemeye memur olsalar bile**

1119 Birisi, ben peygamberim diyordu; hem de bütün peygamberlerden üstün bir peygamber.

1120. Boynunu bağladılar, padişaha götürdüler; bu dediler, boyuna, ben Tanrı elçisiyim diyor,

1121 Halk, bu ne düzendir, bu ne tuzaktır, bu ne faktır diye karınca gibi, çekirge gibi başına üşmüştü*.

1122 Bu adam da diyorlardı, yokluktan elçi olarak gelmişse hepimiz de peygamberleriz, ulular ulusunuz.

1123 Biz de oradan buraya garip geldik; a edepli kişi, neden sana mahsus oluyormuş bu?

* Beyitte "tuzaktır" diye çevirdiğimiz söz, "tezvîrest" miş; karşılaştırmada altına "dâmest" yazılarak düzeltilmiş.

1124 Siz de uyuyan çocuklar gibi gelmediniz mi; sizin de yoldan, duraktan haberiniz yok değil miydi?

1125 Konaklardan uykuda geçtiniz ancak; yoldan, yokuştan, inişten haberiniz bile yoktu.

1126 Ama biz, beş duyguyla altı yön âleminden uyanık olarak yola düzüldük, hoş bir halde gene beş duyguyla altı yöne geldik.

1127 Konakları, temelinden gördük; çünkü kılavuzlar gibi haberimiz vardı, yolu tanıyorduk.

1128 Padişaha, buna işkence ettir de dediler, bir daha bu çeşit söz söylemesin.

1129 Padişah, onun pek bitkin, pek zayıf olduğunu gördü; bir silleyle ölüverecekti nerdeyse?

1130. Onu sıkıştırmanın, dövmenin mümkünü yoktu; çünkü bedeni sırçaya dönmüştü.

1131 Ona hoşlukla söz söyliyeyim, ne diye inad ediyorsun, böyle büyük sözler ediyorsun diyeyim.

1132 * Sertlik burada hiç işe yaramaz; yumuşaklıkla yılan bile ininden çıkar dedi.

1133 Halkı, onun çevresinden uzaklaştırdı. Padişah iyi bir adamdı; zikri de yumuşaklıktı, virdi de.

1134 Onu karşısına dikti; yerini - yurdunu sordu; neyle geçinirsin, kime sığınırsın dedi.

1135 * Adam, padişahım dedi, Dâr'üs - Selâm'danım; oradan çıktım, yola düştüm, şu kınanma yurduna geldim.

Ne evim var benim, ne benimle düşüp kalkan bir eşim - dostum. Hiç Ay, yeryüzünde ev sahibi olur mu?

Padişah gene, onunla şakalaşarak, ne yedin dedi, kuşluk yemeğin neydi?

İştahın var, seher çağı ne yedin, ne içtin ki böyle sarhoşsun, laflar atıyorsun, yel gibi esip tozuyorsun?

Adam, taze, bayat, ekmeğim olsaydı dedi; peygamberlik lafı mı ederdim?

1140. Bu topluma karşı peygamberlik dâvâsına kalkışmak, dağdan gönül ummaya benzer.

Hiçbir kimse, taşta, kayda akıl, gönül aramaz; zor bir sözü anlamayı, bellemeyi ummaz.

Dağ, sen ne söylersen, ancak onu söyler; alay edenler gibi seninle sanki alay eder.

Bu toplum nerde, haber vermek, öğüt dinletmek nerde? Cansızdan kim umar can?

Ama sen, bir kadından, bir altından haber verirsen, o vakit hepsi de gümüşünü önüne yığar, önünde yere baş koyar.

Filan yerde bir güzel var, seni çağrıyor, sana âşık olmuş dersen, bu sözü anlar bunlar.

Ama Tanrı'dan haber verir, bal gibi sözler sözler söyler, gel a ahdı güzel, Tanrı katına gel;

Ölümlü dünyadan azıklı dünyaya yürü; değil mi ki ölümsüzlüğü elde etmek mümkün, yok olup gitme dersen,

Kanına girmek isterler, başına kastederler; hem de bu, din için, mezheb için de değildir.

Halkın, kendilerini Tanrı'ya, ölümsüzlüğe kavuşturan Âb-ı hayâta çağıran Tanrı erenlerini yabancı görmesinin, onlara düşman olmasının sebebi

Hattâ eve - barka yamanıp kalmalarından dolayı bu anlatış, bu sözleri duymak acı gelir onlara.

1150. Eşeğin yarasına bir çapıt sarsan da yaraya yapışsa, onu çekip almak istesen eşek,

Acısından, durmadan çifte atmaya başlar; ne mutlu o kişiye ki böyle bir işe girişmez.

Hele eşeğin elli yarası olur da, her yarada bir çapıt bulunursa, balçığa kakılmış - gitmiştir o.

Ev - bark çapıta benzer, bu hırs da yaradır; kimin hırsı fazlaysa onun yarası fazladır.

* Baykuşun evi ancak yıkık yerdir; o, ne Bağdad'ın övülmesine kulak asar, ne Tabes'in övülmesine.

Padişahın doğanı yoldan gelse de şu baykuşlara, padişahtan yüzlerce haber getirse,

Baş şehri, bağları, bahçeleri, dereleri anlatsa, yüzlerce düşman, vah - vah der ona.

* Doğan derler, ne de eski bir masal söylüyor; olmayacak şeylerle ne laflar dokuyor.

Oysa ki eski, onlardır; hem de ebedî çürümüştür onlar; yoksa o söz, o soluk, eskiyi bile yenileştirir.

Eski ölüler can verir; akıl tacı, inanç nûru bağışlar.

1160. Seni yağız doru ata bindiren, can bağışlayan, gönül kapan güzelden esirgeme gönlünü.

Taç bağışlayan başı yüce erden başını esirgeme, gönlün ayağından yüzlerce bağı çözer o.

Ama kime söyliyeyim; bütün köyde nerde bir diri? Âb-ı hayâta doğru koşan nerde, hani?

Bir horluk görür görmez aşktan kaçıyorsun sen; aşkın adından başka ne biliyorsun ki?

Aşkın yüzlerce nazı var, yüzlerce ululuğu. Aşk, yüzlerce naza katlanmakla, yüzlerce niyaz etmekle elde edilebilir.

Aşk vefalıdır, vefalı kişiyi satın alır; vefasız iş erine bakmaz bile.

İnsan bir ağaca benzer, kökü ahdında durmaktır; kökü sağlaştırmaya, kökü geliştirmeye adam - akıllı çalışmak gerek.

Bozuk - düzen ahıt, çürümüş köktür; böylesine ağaç meyva vermez.

Fidanın dalı, yaprağı yeşil bile olsa kök çürük olduktan sonra faydası yoktur.

Ama yeşil yaprağı olmasa da kökü sağlam olsa, sonunda yüzlerce yaprak, el açar, baş gösterir.

1170. Onu biliyorum diye ululanma, aldanma; bilgi kabuğa benzer, onunla ettiğin ahdı tutmaksa içtir, özdür.

*** Kötü işte bulunan, kötülükte ayak diredi, iyi işte bulunanların devlete eriştiklerini, gördü mü, şeytan olur; hasedinden hayra engel kesilir. Hani harmanı yanmış kişi gibi; harmanı yanan, herkesin harmanının yanmasını ister. "Gördün mü namaz kılan kulu namaz kıldırmamaya uğraşanı?"**

Ahdına vefa edenlerin faydalandıklarını görünce şeytan gibi hased edersin sen.

Sağ - esen olmayan kişi, kimsenin sağ - esen olmasını istemez.

İblis gibi hasetçi değilsen dâvâ kapısından vefa tapısına gel.

Vefa etmiyorsan bâri sus; çünkü söz, bizben demek, çok defâ dâvâya girişmektir.

Gönüldeki söz, gönlü özleştirir, geliştirir; susmakla canın özü, yüzlerce gelişmeye ulaşır.

Ama söz dile geldi mi öz harcanır - gider; az harca da güzelim öz, elde kalsın.

Az söyleyen kişinin öz düşüncesi vardır; fakat kabuğa benzeyen söz çoğaldı mı öz yiter-gider.

Kabuk kalınlaştı mı, iç arıklaşır, azalır; ama iç güzelleşti, gelişip irileşti mi kabuk arıklaşır.

Hamlıktan kurtulan şu üç şeye, cevize, bademe, fıstığa bir bak da gör.

1180. Baş çeken, buyruk kıran şeytan olur; iyi kişilerin devletine haset eder.

Tanrı ahdına vefa ettin mi, Tanrı da kerem eder, senin ahdını korur.

1182 * "Beni anın da sizi anayım" âyetini duymadın mı ki Tanrı ahdına vefa etmekten göz yummuşsun.

1183 * Kulağını ver, "Ahdına vefâ edin" âyetini duy da sevgiliden, "Ben de sizin ahdınıza vefâ edeyim" müjdesi gelsin.

1184 A tasalı, bizim ahdımıza vefâ etmemiz, bizim borç vermemiz nedir? Kuru tohumu yere ekmeye benzer bu.

1185 Ne yeryüzü, o tohumdan bir parlaklık elde eder; ne yer sahibi zenginleşir.

1186 Bu ancak, bana şu gerek; zâti aslını da yokluk âleminden sen verdin demeye bir işârettir.

1187 Yedim, belirtisi olan tohumu da getirdim; bu nîmetten gene ver bize demektir.

1188 Öyleyse a iyi bahtlı, kuru duâyı bırak, ağaç isteyen, tohum eker.

1189 Tohumun yoksa, o dua yüzünden Tanrı sana bir fidan bağışlar; hem de ne iyi çalışmış da yetiştirmiş bunu dedirtecek bir fidan.

1190. * Hani Meryem gibi; onun da derdi vardı, tohumu yoktu; ama kudret sahibi o fidanı yeşertiverdi.

1191 Çünkü o ulu kadın, ahdına vefa etmişti; Tanrı da o istemeden yüzlerce muradını verdi onun.

1192 Ahdına vefa eden topluluk, o vefanın çeşidini göstermiştir.

1193 Denizler de onların buyruklarına uymuştur; dört unsur da onlara kul - köle olmuştur.

1194 Bu da, inkâr edenler, belirtisini apaçık görsünler diye bir bağıştır.

1195 Onlar, öyle gizli bağışlar elde etmişlerdir ki ne duygular duyar onları, ne anlatılabilir.

1196 Zâti iş de boyuna gelip duran, ne kesilen, ne tükenen bağıştadır.

Y a k a r ı ş

1197 Ey bize nîmet veren, direnme bağışlayan, sen halkı şu kararsızlıktan kurtar.

1198 Şu iki büklüm nefse, ayak direnmesi gereken işte bir direnme ver.

1199 Sen onlara dayanma gücü ihsân et, terazilerinin hayır kefesini ağırlaştır; şekiller düzüp halkı aldatanların düzenlerinden sen kurtar onları.

1200. A kerem sahibi, sen onları hasede düşürme de, haset yüzünden taşlanmış şeytana dönmesinler.

1201 Halk, geçip gidecek mal, çürüyüp eriyecek beden yüzünden hasetle boyuna yanmada.

1202 Padişahlara bak, ordular çekiyorlar; hasetlerinden yakınlarını bile öldürüyorlar.

1203 Pislikle dopdolu düzenci âşıklar, birbirlerinin kanına, canına kastediyorlar.

1204 * Vise'nin, Râmin'in, Husrev'in, Şirîn'in hikâyelerini oku; bak, o ahmaklar, hasetlerinden neler yapmışlar.

1205 Âşık da yok oldu - gitti, mâşuk da. Zâten onlar da birşey değillerdi, aşkları da, özlemleri de.

O noksan sıfatlardan münezzeh Tanrı, yoku yoka vurur; yokluğu yokluğa âşık eder.

Gönülde neler baş gösterir, neler. Gönül şöyle dursun, bedenlerde bile ne olmayacak şeyler belirir; var olan, yok olanı, bu çeşit zora koşar, çırpındırır - durur.

* Şu kadınlar, herkesten fazla esirgeyici oldukları halde iki ortak, birbirini yer.

Artık, zâti taş yürekli olan erkekler, haset yüzünden hangi durağa konarlar; sen düşün.

1210. Şeriat, şerri gidermek için bir güzelce okuyup üflemeseydi herkes, iş arkadaşını paramparça ederdi.

Şerîat, şerri gidermek için bir karardır, verir de, Şeytan'ı, reddedilemez delil şişesine sokar.

Tanıkla, antla, andı bozuşla neyler, eyler, boşboğaz Şeytan'ı şişeye tıkar.

İki zıddı da hoşnud eden bir terazidir şerîat; böylece aslı olmayanı da, olanı da bir araya getirir.

Gerçekten de bil ki şerîat, kileye, teraziye benzer; onun yüzünden iki düşman da savaştan, kinden kurtulur.

Terazı olmasa o düşman, aldatılmak vehminden nasıl kurtulur, çekişmekten nasıl vaz geçer?

* Demek ki şu çirkin, şu vefasız leş dünyada tümden haset var, düşman var, cefa var.

Cinler de, insanlar da hasede düştükten sonra, artık şu dünyada nasıl olur da ıkbâl olur, nasıl olur da devlete erişilir?

O şeytanlar, zâten eski hasetçilerdir; bir zaman bile yol kesiciliği bırakmazlar.

Âsî olan Âdem oğulları da haset yüzünden şeytana dönmüşlerdir.

1220. * Kur'ân'ı oku da bak; insan şeytanlarını da Tanrı çarpmıştır da şeytanla aynı cinsten olmuşlardır.

* Şeytan, düzende acze düştü, bunalıp kaldı mı, bu insanlardan yardım ister.

* Siz der, bize dostunuz, yardım edin bize; bizden yanasınız, bizim tarafımızı tutun.

Dünyada birinin yolunu kestiler, birini yoldan çıkarıp azdırdılar mı iki çeşit şeytanlar da sevinirler.

Birisi imanla can verdi de dindeki derecesi yüceldi mi, o iki hasetçi de feryada başlar, ağlayıp sızlamanmaya koyulur.

Edepli biri, bir kimseye akıl verdi mi, ikisi de haset dişlerini gıcırdatmaya başlar.

Padişahın, peygamberlik dâvâsına kalkışan kişiye, gerçek peygamber olan, peygamberliği gerçekten anlaşılan, insana ne bağışlar; yahut onunla görüşen, ona hizmet eden kişiler, dille verilen öğütten başka, ondan ne bağış elde ederler diye sorması

Padişah, o adama, bâri şunu söyle dedi; vahiy nedir, peygamber olan, ne elde eder?

1227 Adam, ne vardır ki dedi, peygamber onu elde etmesin; yahut hangi devlet vardır ki peygamber, ona erişmemiş olsun.

1228 * Tutalım, peygamberin vahyi, hazîne değil; bal arasına vahyedilenden de aşağı değil ya.

1229 * "Rab, bal arısına vahyetti" âyeti gelmiştir de onun vahiy evi, tatlılarla dolmuştur.

1230. O, üstün ve ulu Tanrı'nın vahyiyle dünyayı, mumla, balla doldurmuştur.

1231 * İnsan içinse, "Biz yücelttik, ululadık" âyeti var, değeri yücelere ağmada; artık ona gelen vahiy, bal arısına gelen vahiyden aşağı olur mu hiç?

1232 * "Gerçekten de biziz sana Kevser'i veren" âyetini okumadan mı sen? Peki, okuduysan böyle kupkuru, böyle susuz kalmışsın, neden?

1233 * Yoksa a illetli, sen Firavun'musun? Kevser, Nil'e mi dönmüş de sana kan kesilmiş, pisleşmiş?

1234 Tövbe et, her düşmandan kesil; çünkü onların kabağında Kevser suyu yok.

1235 Kimin betini - benzini, Kevser'den kızarmış, al - al olmuş görürsen, odur Muhemmed huylu, ona alış, onun huyuyla huylan.

1236 * Böylece de "Allah için sever" sözü, senin hakkında da densin, sen de o çeşit kişilerden sayıl; Ahmed'in ağacından biten elma, ondadır.

1237 Kimin dudağını Kevser'den kuru görürsen onu, ölüm gibi, sıtma gibi düşman bil.

1238 Baban da olsa, anan da olsa, gerçekte, kanını içendir o.

1239 * Bu huyu, Tanrı Halil'inden öğren; o, önce babasından bezdi.

1240. * Böyle ol da, Tanrı katında, "Allah için nefret eder" denenlerden ol; aşk gayreti de seni kınamasın*.

1241 * Allah'tan başka yoktur tapacak demedikçe bu yolun izini - uğrağını bulamazsın sen.

***

* Beytin ikinci mısra'ı, "Tâ negîred ber tu reşk-i ışk dak" tır; mısra'daki "dak" türkçedir;

İy çok kitaplar okuyan sen kim tutarsın bana dak

(Yunus Divânı; Tıpkı - basım, s. 202; Türk harfleriyle; s. 74. Dak, kusur, noksan, alay ediş anlamınadır ve türkçedir; Aynı Sözlük; s. 215).

(Ş E R H)

1118. beyitten sonraki hikâye. Meşhur bir halk hikâyesidir ve ağızdan ağıza şu tarza dökülmüştür:

Abbasoğullarından Hârûn'ür - Reşid'in zamanında birisi peygamberlik dâvâsına kalkışmış. Hârun, adamın diri olarak tutulup getirilmesini buyurmuş; buyruğu yerine getirilmiş. Hârun, adamın, avurdu avurduna çökmüş olduğunu görmüş. Sarayda ayrı bir dâire verilmesini, her gün kendisine verilen yemekten ona da üç öğün verilmesini, bir köleyle bir cariyenin de hizmetlerine bakmasını emreder. Emir yerine gelir. Adamın, bu dâvâya açlık yüzünden giriştiğini anlayan Hârun, bir müddet sonra onu hatırlar; huzûruna çağırtır. Adam gelince, aralarında şu konuşma geçer:

Harun — Peygamber misin?

Adam — Şüphe mi ediyorsun; elbette peygamberim.

Harun — Vahiy geliyor mu?

Adam — Geliyor.

Harun — Ne diyor melek?

Adam — Şimdi tam yerini buldun; kıpırdama diyor.

Birçok halk hikâyeleri gibi Hârûn'un zamanında olduğu söylenen bir hikâye daha vardır:

Adamın biri, peygamberlik dâvâsına kalkışır, tutulur. Hârûn, her ümmetin bir ibâdeti vardır; sana uyanların ibâdeti nasıl diye sorar. Adam, kendisine uyanlara işâret eder. Hepsi de dört ayak olup anırmaya başlar. Hârûn, bu ne biçim ibadet deyince adam, böyle eşeklere peygamberlik taslarsam çok mu der.

Ağızdan ağıza devredip gelen bu iki halk hikâyesinin, bu hikâyenin kaynağı olduğu iddiâsında değiliz; ancak Hârûn'un zamanında olduğu söylenen bu çeşit hikâyelerin bulunduğunu belirtmek için bunları naklettik. 1135. beyitte, bu olay münâsebetiyle Dâr'üs - Selâm'ın, yâni Bağdad'ın anılması da dikkate değer.

Latife ber - taraf, Hz. Peygamber'den (S. M) sonra peygamberlik dâvâsına kalkışanların hemen hepsi, dünya ve dünyalık için, çeşitli nedenlerle bu işe girişmiş, inanmamış kişilerdir. İlk zamanlarda, tasavvufu perde edinenler, Bâtınîlere âlet olmuşlar, dinin birliğini, Müslümanların birliğini bozmak için böyle dâvâlara kalkışmışlardır. Son zamanlardaysa bu dâvâlara girişenler, hattâ kendilerini, kurmak istedikleri uydurma dinin tanrısı ilân edenler, sömürgecilere maşalık eden kişlerdir. Bunları ayrı - ayrı anlatmak uzun süreceği için bu kadarcık işâreti yeter göreceğiz.

1132. Bu beyit, "Tatlı söz yılanı ininden, kâfiri dininden çıkarır" atasözümüzü hatırlatır.

1135. Dâr'üs - Selâm, Bağdad'a verilen addır.

1154. Tabes, Nişabur'la Isfahan ve Kirman arasında iki şehrin adıdır; bunlara Tabasan derler (Mu'cem'ül - Büldan; 1324 H. 1906; c. VI, s. 28). Bağadad'la ve övülmekle anıldığına göre o zamanlarda mâmur olduğu anlaşılıyor.

1157. Kur'ân-ı Kerim'in VI. sûresinin (En'âm) 25., VIII. sûresinin (Enfâ) 31., XVI. sûrenin (Nahl) 24. XXIII. sûresinin (Mü'minun) 83., XXV. sûresinin (Furkan) 5., XXVII. sûresinin (Neml) 68., LXVIII. sûresinin (Kalem) 15. ve LXXXIII. sûresinin (Mutaffıfin) 13. âyetlerinde, inanmayanların, Tanrı hükümlerine, bilhâssa ölümden sonra dirileceğimize dâir inancı belirten âyetlere, "eskilere âit masallar" dedikleri bildirilir. Beyitte bu âyetlere işâdet edilmekte ve mânevî iktibas yapılmaktadır.

1170. beyitten sonraki başlık. "Gördün mü namaz kılan kulu namaz kıldırmamaya uğraşanı?" XCVI. sûrenin (Alak) 9 - 10. âyetleri. Namaz kılan, Hz. Muhammed'dir (S. M); men'etmek isteyen, Ebû - Cehil'dir (Mecma'; X, s. 515. Ebû - Cehil için I. c. 787. b. nin ş. e bk.).

1182. II. sûrenin (Bakara) 152. âyet-i kerîmesinde, meâlen, "Artık beni anın ki sizi anayım ve bana karşı küfranda bulunmamak şartıyle şükredin" buyurulmaktadır; bu âyetten lâfzî iktibas vardır.

1183. Aynı sûrenin 40. âyetinde, meâlen, "Ahdime vefa edin de ahdinize vefa edeyim ve ancak

benden korkun" buyurulmaktadır. Bu âyetten lâfzî iktibas yapılmıştır.

1190. Meryem - fidan. II. c. in 99. b. nin ş. e bk.

1204. Vîse - Râmîn. III. c. in 228. b. nin ş. e. Babası erkek evlât bırakmadan ölen ve babasının yerine hükümdar olan Mihîn Bânû, kızkardeşi Şirîn için yaptırdığı köşkü bezeyen Bihzâd adlı ressamın kardeşi Ferhâd, Şirin'i sever; fakat Bânû da Ferhâd'ı görmüş, ona tutulmuştur; kendisine de, Şirin'in köşküne karşı bir köşk yaptırır ve şehrin dışından akan suyun köşke getirilmesini ister. Arada bir dağ vardır. Ferhad, köşk bekçiliğine tâyin edilirse bu işi başaracağını söyler; bekliçiğe tâyin edilir; büyük bir gayretle dağı delmeye koyulur. Bu sırada, bu çapraşık sevdayı duyan Hürmüz adlı bir padişah, Şirin'i Ferhâd'a almak için Bânû ile savaşa girişir. Fakat bu sefer, Hürmüz'ün oğlu Husrev de Şirîn'i görür ve âşık olur. Ferhad dağı delmeye uğraşırken, onu ortadan kaldırmak isteyen Husrev'in dadısı, gidip Şirîn'in öldüğünü Ferhâd'a haber verir. Bunu duyan Ferhâd, elindeki külüngü beynine vurur ve ölür. Bunu işiten Şirîn, koşup gelir, Ferhâd'ın cesedine kapanıp ağlarken onun belindeki hançeri görür, çekip kendi kalbine saplar, o da ölür-gider.

Bir halk hikâyesi olan bu hikâyeyi, 592 H. de (1195 - 1196) vefât eden Nızâmî, ondan sonra Husrev-i Dihlevî (826 H. 1422 - 1423), Hâtifî (918 H. 1512 - 1513), Vahşî (992 H. 1584), Âsaf Han (1021

H. 1612) gibi İran şâirleri mesnevî tarzında yazmışlar, Türk şâirlerinden Şeyhî (826 H. 1422 - 1423), Âhî (923 H. 1517), Celilî (971 H. 1563 - 1564) ve daha birçokları bu hikâyeyi işlemişlerdir; hattâ zamanla Karagöz ve Orta Oyununa bile konu olmuştur.

Mevlânâ, bütün bu mecâzî sevgileri bu ve bundan sonraki beyitlerde yermektedir (Mecâzî ve gerçek aşk için I. c. in 111 - 113. b. inin ş. e bk.).

1208. Bir kocaya varan kadınlara "Ortak" denir. Anadolu'da ilk kadından sonra alınan kadınlar, ilk kadına nazaran "Kuma" dır ki bu sözün eklenti anlamına "koma" dan bozma olduğunu sanıyoruz.

1216. "Dünyâ bir leştir; onu dileyenlerse köpeklerdir." (Ahâdîs-i Mesnevî; s. 216)

1220 - 1222. VI. sûrenin (En'âm) 112. ve 121. âyetlerinde, şeytanların, birbirlerini ve dostlarını kandırıp azdırdıkları bildirilir; bu âyetlere işâret edilmektedir.

1228 - 1229. Tanrı'nın, bal arısına, dağlarda kovan kurup bal yapmasını vahyettiği, XVI. sûrenin (Nahl) 68. âyetinde bildirilir ki buradaki "vahy", ona verilen kaabiliyettir (Vahy için I. c. in "Dîbace" sine bk.). 1229. beyitte bu âyetten lâfzî ıktibas vardır.

1231. "Biz yücelttik." II. c. in 3778. b. nin ş. e bk. Beyitte lâfzî ıktibas var.

1232. Kevser. I. c. 1909. b. ş. e bk. Lâfzî ıktibas var.

1233. Nil - Kan. I. c. in 869. b. nin ş. e bk.

1236. "Kim Allâh için sever, Allâh için sevmez, nefret ederse, kim Allâh için verir, Allâh için vermezse gerçekten de îmânını olgunlaştırmıştır." (Hadis; Câmi'; II, s. 141) Hadisten lâfzî ıktibas vardır.

1239. VI. sûrenin (En'âm) 74. âyetinde, İbrahim Peygamber'in (A. M) babası Âzer'e, putlara taptığı için, onun da, kavminin de sıpıklık içinde olduklarını söylediği bildirilir. XIX. sûrenin (Meryem) 41 - 47., XXI. sûresinin (Enbiyâ') 51 - 57., XXVI. sûrenin (Şuarâ') 69 - 86., XXXVIII. sûrenin (Sâffât) 83 - 87. âyetlerinin meâlleri de budur. XLIII. sûrenin (Zuhruf) 26. âyetinde, putlara kulluk ettikleri için babasından da, kavminden de bezdiği, LX. sûrenin (Mumtahıne) 4. âyetinde babasının bağışlanmasını dilediği, IX. sûrenin (Tevbe) 114. âyetindeyse bu dileğin, bir vaad üzerine olduğu beyan edilir. İbrâhim'in babasının adı Âzer diye geçmektedir; fakat bâzıları, İbrâhîm'in babasının adı Târeh'tir demişler, bâzılarıysa bunun, bir söyleniş farkı olduğunu söylemişlerdir. XIV. sûrenin 40 - 41. âyetlerinde O'nun, kendisine, soyuna, anasına - babasına, inananlarla beraber duâ edişi, anasıyla babasının inanmış olduklarına delil de sayılmıştır. Deylemî'nin İbn Abbâs'tn tahrîc ettiği bir hadiste Hz. Rasûl (S. M), soyunu sayarken İbrâhîm Peygamber'in (A. M) babasının adını Târeh diye anmıştır (Seyyid Murtazâ'l - Fîrûzâbâdî: Fadâil'ül - Hamse mi'as - Sıhâh'ıs - Sitte; c. I, Necef - 1383 H. s. 5. Kenz'ül - Ummâl'den de naklen). Âdem Peygamber'e kadar soylarında küfür bulunmadığı,

nikâsızlık olmadığı hakkında da sahih hadisler vardır (Aynı; s. 5-8). Arapçada "eb" sözü, annenin babasına ve amcaya da denir; bu bakımdan Âzer, İbrâhim P. in anasının babasıdır. Bu takdîre göre Mevlânâ "ez peder-babasından" sözüyle, ancak Kur'ân-ı Mecîd'deki "eb" kelimesine uymuştur.

1240. "Allah için nefret eder." 1236. b. in şerhinde geçti.

1241. Tevhîd kelimesine işârettir ve beyitte "Lâ" ve "İllâ", bu sûretle geçer.

***

M E T İ N

*** Bir âşıkın, sevgilisine ettiği hizmetleri, ona gösterdiği vefayı, uzun gecelerde, "yanının yatak görmediğini", uzun günlerdeki azıksızlığını, susuzluğunu anlatıp bundan fazla birşey yapamıyorum, başka bir hizmet varsa göster; ne buyurursan yapayım, hattâ, selâm olsun, Halil gibi ateşe atılayım; selâm olsun, Yûnus gibi kendimi deniz canavarının ağzına atayım; yetmiş kere öldürülmem gerekirse, selâm olsun, Circîs gibi öldürüleyim; ağlamaktan kör olmam gerekse, selâm olsun, Şuayb gibi kör olayım demesi... Peygamberlerin vefâlarını, canlarıyla oynamalarını saymaya imkân yok ya; hepsini sayıp dökmesi; sevgilinin de ona cevap vermesi**

1242 Âşıkın biri, sevgilisine hizmetlerini, yaptıklarını sayıp döküyor;

1243 Senin için şunu yaptım, bunu yaptım; bu savaş meydanında oklar, kılıçlar yedim diyordu.

1244 Mal gitti diyordu, güç-kuvvet gitti, ad-san gitti; aşkından nice muratsızlıklara uğradım.

1245 Hiçbir sabah, beni uykuda bulmadı, güler görmedi; hiçbir akşamım, düzgün bir halde bulmadı beni.

1246 Ne acılar tattıysa, ne dertler çektiyse, bir - bir, uzun uzadıya sayıp döküyordu.

1247 Bunları da, onu minnet altına almak için söylemiyordu; ancak sevgisinin doğruluğuna yüzlerce tanık getiriyordu.

1248 Akıllılara bir işâret yeter ama aşıklardaki o susuzluk nasıl geçer - gider ki?

1249 Âşık, usanmadan sözünü tekrarlar durur; balık, bir işâretle arı - duru suyu yeter bulur mu hiç?

1250. O âşık da o eski derdi anlatırken yüzlerce söz söylüyor, sonra da şikâyetten geliyor da bir söz bile söylemedim ki diyordu.

1251 Bir ateş içindeydi ama ne biçim ateşti o ateş, bilmiyordu ki. Ama o ateşin harâretiyle mum gibi ağlamaktaydı.

1252 Sevgilisi, evet dedi; bütün bunları yaptın; ama kulağını aç da iyi dinle.

1253 Aşkın, sevginin temelinin temeli neyse onu yapmadın; bütün bu yaptıkların, parça - buçuklar.

1254 O âşık sordu da temel dediğin nedir dedi. Sevgili, aşkın temeli dedi, ölmektir, yokluktur.

1255 Bütün bu yaptıklarında dirilik gösterdin; haydi, canıyla oynayan bir âşıksan öl bakalım.

1256 Âşık, o solukta uzanıp yattı, can veriverdi; gül gibi başıyla oynadı, sevinerek, gülerek geçti gitti.

1257 O gülüşse ârifin, zahmet nedir, bilmeyen canı gibi, aklı gibi, ebedî olarak onda kaldı.

1258 Ay'ın ışığı, her iyiye, her kötüye vurur ama hiçbir vakit kirlenir mi?

1259 O ışık, gene tertemiz bir halde Ay'a döner, gider; aklın, canın ışığının Tanrı katına vardığı gibi hani.

1260. Ay ışığı, yoldaki pisliklere vursa da o temizlik, onun dâimî vasfıdır.

1261 Yoldaki pisliklerden, bulaşıklardan hiç kirlenmez o ışık.

1262 * Güneşin ışığı, "Geri dön" buyruğunu işitir de tezce kendi aslına döner.

1263 Ne kühanlardan bir ayıp kalır onda, ne gül bahçelerinden bir renk.

1264 Göz ışığı da, ışığı görmüş kişi de döner gider; ovayla çöl, onun sevdasıyla kalakalır.

*** Birisi, ârif bir bilginden, biri, namazda sesle ağlarsa, ah eder, feyâd ederse namazı bozulur mu diye sordu. O ârif bilgin dedi ki: Akan yaşın adı gözyaşıdır; ancak o ağlayan ne görmüştür, onu bilmek gerek. Tanrı şavkıyla ağlıyorsa, yahut suçuna pişman olmuş da gözyaşı döküyorsa namazı bozulmaz; hattâ daha da olgunlaşır; çünkü "Namaz, gönül huzûru olmadıkça namaz değildir." Ama bedenindeki hastalıktan, yahut oğlunun ayrılığından ağlıyorsa, namazı bozulur; çünkü namazın temeli, bedenden, evlâttan vazgeçmektir; İbrâhim gibi, na-**

mazın olgunluğu için oğlunu kurban etmek, kendini ateşe atmaktır. Selâm olsun, Mustafâ'ya, bu huylarla huylanması için emir gelmiş, "İbrâhîm'in şerîatına uy; İbrâhîm'de sizin için uyulacak güzel huylar vardır" denmiştir.

1265 * Birisi, müftüye gizlice sordu da dedi ki: Birisi namazda feryâd edip ağlarsa,

1266 * Acaba namazı bozulur mu; yoksa bu câizdir de namazı bozulmaz mı; daha mı olgunlaşır?

1267 Müftü, gözyaşı denen, o yaş, ne için akıyor? Ona bakman gerek dedi; o, ne gördü de ağladı?

1268 Gizlice ne gördü de gözyâşları coşup kaynağından akmaya başladı?

1269 O yakarışlarla dolup boşalan kişi o âlemi görmüşse, namazı o ağlayış, o feryâd ediş yüzünden daha da fazla parlaklık elde eder.

1270. Ama o ağlayış, beden zahmetindense, bir yastansa ip de koptu, iğ de kırıldı.

*** Bir mürîd, şeyhin tapısına gitti; bu şeyh sözüyle, yaşça büyük anlamını bildirmek istemiyorum, akılca, anlayışça büyük demek istiyorum. İsâ da çocuktu. Selâm ona, çocuktu ama beşikte konuştu. Yahyâ da, selâm ona, çocukların mektebine gidiyordu. Mürîd gördü ki şeyh ağlıyor; o da ona uydu; ağlamaya koyuldu. Şeyhin ağ-**

laması durunca mürîd dışarı çıktı. Şeyhin hâlini ondan daha iyi bilen bir başka mürîd, ardından tez çıkıp a kardeş dedi, Allâh için olsun, bunu sana söyliyeyim; hani şeyh ağlıyordu, ben de ağladım diye aklına birşey getirme sakın. Otuz yıl rıyâzat çekmek, hem de gösterişsiz rıyâzat çekmek, tehlikeli dönemeçlerden geçmek, timsahlarla dolu denizleri, arslanlarla, kaplanlarla dolu dağları aşmak gerek ki şeyhin ağladığı gibi ağlayabilesin. Bütün bunlarla beraber o ağlayışı elde edememek de var. O durağa erişebilirsen, "Bana yeryüzü dürüldü" diye çok şükretmen gerek

1271 Mürîdin biri, pirin tapısına geldi; pir ağlayıp feryâd ediyordu.

1272 O mürîd, şeyhi ağlıyor görünce ağlamaya koyuldu; gözyaşları akmaya başladı.

1273 Bir dost, bir dosta alaylı, gülünecek bir söz söylerse kulağı duyan, bir kere güler o söze, sağırsa iki kere güler.

1274 Birinci gülüşü, topluluğun güldüğünü görüp onlara uymak, onları taklîd etmek yoluyladır.

1275 O anda, o da onlarla beraber güler ama gülenlerin, neden güldüklerinden haberi bile yoktur.

1276 Sonra, neden güldünüz diye sorar; duyup anlayınca ikinci defâ güler.

Taklitçi de sağıra benzer; kendisindeki sevinç, sağırın sevinci gibidir.

* Şeyhin ışığı vurur, müritlere bir feyiz neşesi gelir; ama bu, şeyhtendir, müritten değil.

Su içindeki sepetin suyla dolması gibidir, cana vuran ışığın parlaması gibidir bu; bu hali, kendinden bilenler, noksanlarından bilirler*.

1280. Sepet sudan çıkarıldı mı o inatçı kişi, onun içindeki o güzel suyun, ırmaktan olduğunu anlar.

Can da, o parıltıların, parıl - parıl parlayan güzelim Ay'dan olduğunu, Ay batınca anlar.

* "Kalk" buyruğu, gözünü açtı mı, seher çağı gibi ikinci defâ güler.

Hem de bu sefer, önce halka uyup güldüğüne de gülesi gelir.

Bunca uzun, bunca uzak yollardan geldim der; meğer gerçek, bu gerçekmiş hep, sırlar, hep bu sırlarmış.

Oysa ben, körlüğümden, o ovada seviniyordum; hamlığımdan, tâ uzaktayken,

Ne hayaller kuruyordum; halbuki neymiş o? Ters anlayışım, meğer bana ters şeyler gösteriyormuş.

Yoldaki çocuğun düşüncesi nerde, erlerin düşünceleri nerde? Onun kuruntusu nerde, dosdoğru gerçek nerde?

* "Sepet" sözü, metinde böyle, "seped" diye geçiyr.

Çocukların düşünceleri ya dadıya yamanır, ya süte; ya kuru üzümle ceviz kurarlar, ya da bir ağlamadır, tuttururlar.

O taklitçi de illetli çocuğa benzer; isterse ince konulara dalsın, delil göstersin.

1290. Delil bulmakta, zor konulara girmekte derinleşmesi, üstelik can gözünden de eder onu.

Sırrının sürmesi olan şeyi bırakmıştır da zor konulardan söz etmeye girişmiştir.

* A taklitçi, sen Buhârâ'dan dön de horluğa git, horluğa ulaş da bu yüzden bir arslan er kesil.

* Kesil de içinde, öyle bir Buhârâ gör ki saflar yaran erler bile oradaki mecliste, "Hiçbir şey anlamaz" bir hale gelmişlerdir.

* Haber çavuşu da karada pek yürüktür ama denize geldi mi, damarı kopar - gider.

* O, "Biz onları karada yüklendik" hükmündedir ancak; ama "Denizde" yüklenendir er olan.

Ey vehme kapılan, resme, görünüşe aldanan kişi, koş, padişahın birçok bağışları var.

O bön mürit de taklit yüzünden o üstün ere uydu; birçok ağladı - sızladı.

O da sağır gibi bir ağlayıştır, gördü; gördü ama sebebinden haberi bile yoktu.

* Bir hayli ağladıktan sonra niyâz edip dışarı çıktı; orda bulunan bir has mürit de, ateş gibi arkasından koştu, ona yetişti*.

* "Niyâz edip" diye çevirdiğimiz söz, metinde, "hıdmet kerd" dir; beytin şerhine bk.

1300. A birşeyden haberi olmayan bulut gibi ağlayan, a görüş sâhibi şeyhe uyup ağlamaya koyulan dedi;

1301 Allâh için, Allâh için olsun, Allâh için a vefâlı mürit; taklitten de faydalanabilirsin ama,

1302 O padişahın ağladığını gördüm, ben de onun gibi ağladım deme sakın; çünkü bu, münkirliktir.

1303 Bilgisizlikle, taklitle, zanla dolu olan ağlayış, o inanılır, güvenilir erin ağlayışına benzemez.

1304 Onun ağlayışını, kendi ağlayışınla kıyaslama; bu ağlayışla o ağlayışın arasında uzun bir yol var.

1305 O ağlayış, otuz yıllık savaştan sonraki ağlayış... Aklın oraya ermesine imkân yok.

1306 Orasıyla aklın arasında yüz konaklık yol var; oraya giden kervandan aklın haberi var sanma.

1307 Onun ağlayışı, ne gamdandır, ne genişlikten. Tadın - tuzun, alımın - güzelliğin ta kendisi olan ağlayışı, ruh bilir ancak.

1308 Ağlayışı da o yandandır onun, gülüşü de; aklın vehmettiği; aklın vehmettiği şeylerden münezzehtir o.

1309 Onun gözyaşı da gözüne benzer; birşey görmemiş göz, gören göz olur mu hiç?

1310. Onun gördüğünü elle tutmaya imkân yok; aklın kıyaslamasıyla anlaşılmaz, duyguların yollarıyla da.

1311 Işık uzaktan geldi mi gece kaçar; öyleyse gece karanlığı, ışığın hâlini ne bilir?

1312 Sinek, yelden, kasırgadan kaçar; peki, o halde sinek, yellerin zevkını nasıl bilebilir?

1313 Önüne ön olmayan tecellî edince sonradan var olanın varlığı abes olur; o halde sonradan var olan, önüne ön bulunmayanı nerden bilecek?

1314 * Sonradan yaratılana, önüne ön olmayışın ışığı vurdu mu, onu da kendisine deng eder*; hele onu yok etti mi de, kendi rengine boyar - gider.

1315 Dilersen, bunun yüzlerce benzerini bulursun; ama bence gerekli de değil hani a yoksul.

1316 * Bu Elif Lâm Mîm, Hâ Mîm, bu harfler, anlayış bakımından Mûsâ'nın sopasına benzer.

1317 * Görünüşte öbür harfler, bu harflere benzer; benzer ama bu harflerin sıfatlarına karşı âcizdir öbür harfler.

1318 * Sınamak için eline bir sopa alan kişinin sopası, yaptığı, yapacağı işi anlatışa gelince, Mûsâ'nın sopasına benzer mi?

1319 * Bu soluk, Îsâ'nın soluğudur; her yelden, her soluktan meydana gelmez ki ferahtan, yahut gamdan belirsin.

1320. Babacığım, bu Elif Lâm Mîm, insanların rabbinden, insanların sâhibinin katından gelmiştir.

---

* Beyitte "deng" sözü, "dengeş kuned" tarzında geçmektedir.

1321 * Her elif, her lâm, ne diye benzesin buna? Canın varsa, onu bu gözle görme.

1322 * A ulu kişi, bu da harflerden meydana gelmiştir; üstelik halkın sözlerine de benzer.

1323 * Netekim Muhammed de etten, deriden meydana gelmiştir; düzülüp koşulma bakımından her beden, onun cinsindendir.

1324 * Onun da eti vardır, derisi vardır, kemiği vardır; ama bu bedenlere benzer mi o hiç?

1325 * O bedenden mûcizeler belirdi; hem de öylesi mûcizeler ki bütün beden sâhipleri, ona mat oldu - gitti.

1326 * İşte bunu gibi, Kur'ân'ın Hâ Mîm'i de pek yücedir; öbür harflerse, ona karşı aşağı mı, aşağıdır.

1327 * Çünkü bu düzülüp koşulmuş terkipten, aciz zamanında, sûr üfürülmüş gibi dirilik meydana gelir; ölüler dirilir.

1328 * Hâ Mîm, Tanrı'nın ihsâniyle, Mûsâ'nın sopası gibi ejderhâ olur, denizi yarar.

1329 * Görünüşü başka sözlere benzer ama değirmi somunla Ay değirmişi.

1330. * Onun ağlayışı da, gülüşü de, sözü de kendinden değildir; hepsi de, ancak O'nun ihsânındandır.

1331 Fakat ahmaklar görünüşe yapıştılar da o yüzden o ince şeyler onlara pek gizli kaldı.

1332 * Hâsılı garez yüzünden perde ardında kaldılar; yermeleri yüzünden de o ince şey yitti - gitti.

***

(Ş E R H)

1241. beyitten sonraki başlık. "Yanının yatak görmediğini." XXXII. sûrenin (Secde) 15 - 16. âyetlerinde, inananların, kendilerine âyetler okunduğu, öğüt verildiği zaman yerlere kapandıkları, secde edip Rablerine hamdederek onu noksan sıfatlardan tenzîh ettikleri, ululanmadıkları, yanlarının yatak görmediği, korkarak, umarak Rablerine duâ ettikleri, Tanrı'nın, kendilerini rızıklandırdığı şeylerden, yoksulları doyurdukları, Tanrı âyetlerine inananların, gerçekte bu çeşit kişiler olduğu bildirilir. Başlıkta, "Yanları yatak görmediği" sözü, 16. âyetten lâfzan iktibas edilmiştir.

Halîl - Ateş, Kurban. I. c. in 228. ve 551. b. nin ş. e bk.

Yûnus. II. c. in 3136 - 3137. b. lerinin ş. e bk.

Circis. Îsâ Peygamber'le (A. M) Hz. Muhammed'in devrinin arasında gönderilen ve Îsâ dînine dâvetçi olan peygamberlerden biridir. Havârîler zamanında, yâni milâdın I. yüzyılında yaşadığı, Filistin'li olduğu, alım - satımla uğraştığı, Musul hükümdarını dâvete memur edildiği söylendiği gibi, M. III. yüzyılda yaşadığı, Remle'de doğduğu, 303 M. de, Nikomedya'da vefât ettiği de rivâyet edilmiştir

ki bu takdirde, Havâriler devrine erişmesine imkân yoktur. Musul hükümdarı Dâdân'ı dâvete memur olmuş, bu hükümdar tarafından dört kere, işkencelerle şehîd edildiği halde gene dirilmiş, Circis'in dâvetine uyan hükümdarın zevcesinin idâmından sonra şehîd edilmiştir. Hıristiyanlar, bu peygambere St. Georges derler (Kasım Kufralı: İslâm Ansk. c. III, s. 195). Bıhâr'ul-Envâr, Circîs'i, Filistin'li kabûl eder ve Şam'daki bir hükümdarı dâvete memur olduğunu bildirir; kıssasını İbn Abbâs'tan nakleder (Sefînet'ül-Bıhâr; I, s. 149). Hz. Alî'nin oğlu İmâm Hasan'ın oğlu Hasan'ül-Müsennâ'nın oğlu Dâvûd, Abbâsîlerden Mansûr tarafından hapsedildiği zaman, İmân Ca'fer'üs-Sâdık'ın, Dâvûd'un kurtulması için, annesi Habîbe'ye, Recep ayının onbeşinci günü (İstiftâh günü. II. c. in 1-16. b. nin ş. e bk.) okumasın ta'lîm ettiği ve bu yüzden de "Ümmü Dâvûd Duâsı" denen duâda, Peygamberlerin adları arasında, Îsâ'dan sonra "Şem'ûn" ve Circîs" in de adı geçer (bk. Umdet'üt-Tâlib fî Ensâb-ı Ali Eb; -Tâlib; Necef-1358 H. s. 87, 1. not. Şeyh Abbâs-ı Kummî: Mefâtîh'ül-Cinân; Tehran-1360 Ş. H. s. 145). Halk inancına göre bu peygamber, yetmiş kere şehîd edilmiş, her şehâdetinden sonra Tanrı tarafından diriltilmiş, yetmişinci şehâdetinden sonra bir daha dirilmemiştir.

Şuayb Peygamber. II. c. 1647. b. in ş. e bk. VII. sûrenin (A'râf) 85-93. âyetlerinde Şuayb Peygamber'in Medyenliklere gönderildiği, onu dinlememeleri yüzünden helâk edildikleri, bunun üzerine Şuayb'ın müteessir olup, ben Rabbimin emirlerini bildirdim, öğüt verdim; kâfir olan toplum için nasıl hayıflanayım dediği bildirilir; bu sözler, 93. âyet-i kerîmededir. Buna işâret olsa gerektir.

1262. Geri dön. I. c. in 360. b. in ş. e bk.

1264. beyitten sonraki başlık. "Namaz, ancak gönül huzûruyla makbuldür" meâlindeki söz hadis olarak zikredilegelmiştir. "Şuraya, buraya dönen, bakan kişinin namazı, namaz değildir" meâlindeki hadise benzer (Câmi'; II, s. 192).

İbrâhîm-Kurban. I. c. in 228. b. nin ş. e bk.

İbrâhîm-Ateş. I. c. 551. b. nin ş. e bk.

"İbrâhîm'in şerîatına uy." XVI. sûrenin (Nahl) 123. âyet-i kerîmesinden lâfzî iktibas vardır.

" İbrâhîm'de sizin için uyulacak güzel huylar vardır...." LX. sûrenin (Mumtahıne) 4. âyet-i kerîmesinin baş tarafı aynen alınmıştır.

1265-1266. Müftü-Fetvâ. Müftü, doğrusu Müftî, fetvâ veren kişi anlamına arapça bir sözdür. İftâ' fetvâ vermek, fetvâ da, sorulan birşeyin, şeriata göre hükmünü bildiren söz, yahut yazı anlamlarına gelir. Fetvânın yazılı olarak verilmesi, şahıs adlarının, erkekse "Zeyd, Amr", kadınsa "Hind" yazılması, mesele mühimse, mezhep müçtehidinin adının ve hükmünün, hattâ o hükmün yazılı olduğu kitabın adının anılması, sonuna, hükümden önce, yahut sonra, "Doğruyu Allah daha da iyi bilir" meâlindeki sözün arapçasının kaydedilmesi, en sona da imzâ atılması, bir gelenekti. Şeriat işlerine ba-

kan ve din adamlarının başı bulunan kişiye "Şeyh'-ul-İslâm", fetvâ vermeye memur olana "Emin-i Fetvâ - Fetvâ Emini" denirdi.

Şeriata göre bir işin yapılabileceği, "câiz" sözüyle belirtilir, câiz görülüşe "cevâz" denirdi. Gayr-i câiz olan, yâni yapılmasına şeriatça hüküm verilmeyen şeyin, hüküm kesinse haram, şüpheliyse, mekruh olduğu, yâni yapılmamasının daha yerinde olacağı anlaşılmış olurdu.

1270. beyitten sonraki başlık. Mürîd - Şeyh. Mürîd, dileyen, isteyen demektir; tasavvuf yoluna giren, bir tarîkate intisâb eden, bir şeyhe uyan kişiye denir. Şeyh, arapça ihtiyar, koca kişi ve kendisine uyulan adam anlamlarına gelir ki burada son anlam kastedilmektedir. İran'da, şeyhe, daha yaygın olarak "Murâd" denir.

İsâ ve Yahyâ için I. c. in 1942., II. c. in 1674. ve 3205. b. in ş. e bk. Rıyazat, az yemek, az içmek, az uyumak, ibâdete koyulmak suretiyle nefsi terbiye etmeye denir.

Ağlamak. İnanan kişinin ağlayışının, gönlünden geldiğine, rahmetten olduğuna (Câmi'; I, 105, 107), Tanrı korkusuyla ağlamaya hiçbir şeyin eşit olmadığına, bir katre gözyaşının, cehennem ateşini söndüreceğine, peygamberlerin ağlayışlarına dâir birçok hadisler vardır (Sefîne, I, s. 94 - 98).

"Bana yeryüzü, doğuları, batılarıyla, tamâmiyle gösterildi; gösterilen yerlerin hepsi de ümmetimin olacak." (Hadis; Ankaravî; s. 162).

1278. Şeyhin ışığı vurur. Akis. I. c. 3239. b. nin ş. e bk.

1282. Kalk. LXXIII. sûre (Müezzemmil), "Ey elbisesine bürünen, geceleyin kalk namaza, ama gecenin az bir kısmında; gece yarısında, yahut ondan da biraz sonra; yahut biraz önce ve oku Kur'ân'ı, harfleri sayılırcasına, tâne - tâne ve yavaş - yavaş" meâlindeki âyetlerle başlar (1 - 4). Hitap, Hz. Muhammed'edir (S. M). LXXIV. sûresi de (Müddessir), "Ey elbisesiyle başını örten, halk da korkut" diye başlar (1 - 2) ve insanları, tevhide çağırması emredilir. Beyitte, "kalk" sözü, âyetten, lâfzen "kum" diye alınmıştır.

1292 - 1293. Buhârâ - Horluk. Farsça "horluğa" sözü "be hârî" dir; bu sözle "Buhârâ" sözünün yakınlığı bakımından bir kelime oyunu yapıldığı gibi Buhârâ'nın mâmurluğuyla horluk karşılaştırılarak bir "tazad" sanatı da yapılmaktadır. "Hiçbirşey anlamazlar" VIII. sûrenin (Enfâl) 65., IX. sûrenin (Tevbe) 87., 127., XLVIII. sûrenin (Feth) 15., LIX. sûrenin 13., LXIII. sûrenin (Münâfıkun) 3. ve 7. âyetlerinde geçer; ikinci mısra'da bu söz, lâfzî iktibastır.

1294. Haber çavuşu. Metinde "peyk" diye geçiyor. Türkçesi "ulak" olan "peyk", bir yere tez haber ulaştırmaya memur olan kişiye denir.

1295. "Biz onları karada, denizde..." Âyetten lâfzî iktibas vardır. II. c. in 3778. b. nin ş. e bk. 1273. beyitten itibaren kulağı duyan sağırı anlatmakta, dereyle sepete dereden dolan suyu, Ay'la,

cama vuran Ay ışığını, çocuğun düşüncesiyle olgun kişinin düşüncesini, mukallitle gerçeği temsîl yoluyla örnek vermekte, bu sûretle zâhir bilgisiyle, adama varlık - benlik veren, yük olan bilgiyle insana yokluğunu bildiren, bilmediğini belirten bilgiyi îzâh etmektedir. Bu bakımdan karada çevik yürüyen haber çavuşunun, denize gelince şaşırıp kaldığını misâl vermek suretiyle zâhir bilgisini bilenle gerçek bilgini anlatmış oluyor.

1299. Beyitten, "niyâz edip" sözüyle çevirdiğimiz, metinde "hıdmet kerd" diye geçiyor. Sûfilerde niyâz etmek, şeyhin önünde, parmaklar açık olarak, sağ kol üste gelmek üzere, kollarını, avuçlar, omuz başlarına götürüp sağ ayak parmağı, sol ayak parmağının üstüne konarak baş, hafifçe eğilmek sûretiyle yapılır. Şeyhin dizini, elini öpmeye de niyaz denir. Mevlevîlerde el, sağ elle tutulur ve yaş, mevki' farkı gözetilmeden her iki kişi, aynı zamanda birbirlerinin ellerini öperler ki buna, "görüşmek" denir. Niyâz eden, yüzünü dönmeden eşiğe basmadan sol ayağıyla kapıdan çıkar.

1314. Önüne ön olmayan - Sonradan yaratılan. Önüne ön olmayan; sonradan yaratılmayan, yaratan ve yaratıcı olan Tanrı'dır ki terim olarak vasfı, "Kadîm" dir, bu sıfata da "Kıdem" denir. Tanrı, aynı zamanda dâimî "Hayy - diri" olduğundan "Bâkıy" dir, yâni sonu da yoktur. O'ndan başka bütün varlıklar hâdistir; yâni sonradan ve tek yaratıcı olan O'nun tarafından yaratılmıştır; varlıkları, O'nun lûtfuyladır ve iki yokluk arasındadır. Fakat bir kul, bu izâfî varlığını, O'nda tamâmiyle yok

ederse, irâdesini Tanrı irâdesine verirse, demirin, ateşte, ateş haline gelişi gibi, Tanrı'nın kudreti, irâdesi, ondan tecelli edebilir; ancak hâdis, yâni sonradan yaratılmış, bütün mânasıyla Kadîm olmaz ve kul, dâimâ kuldur; kulluğunu bildikçe olgunluğa erişir, makbul olur, benliğe düştükçe Şeytanlaşır, Firavunlaşır. Mevlânâ, birçok defâ bunu anlattığı için sözü uzatmayı gereksiz buluyoruz.

1316 - 1332. Elif Lâm Mîm, Hâ Mîm. Kur'ân-ı Mecîd'in yirmi dokuz sûresi, "Hurûf-ı Mukattaa - Bitişmemiş harfler" le başlar: II, III, XXIX, XXX, XXXI. ve XXXII. sûreleri "Elif Lâm Mîm" le, X, XI, XII, XIV ve XVI. sûreleri "Elif Lâm Râ" ile, XIII. sûresi "Elif Lâm Mîm Râ" ile, XXVI ve XXVIII. sûreleri, "Tâ Sîn Mîm" ile, XL, XLI, XLIII, XLIV, XLV ve XLVI. sûreleri "Hâ Mîm" le, XIX. sûresi "Kâf Hâ Yâ Ayn Sâd" la, XX. sûresi "Tâ Hâ" ile, XXVII. sûresi "Tâ Sîn" le, VII. sûresi "Elif Lâm Mîm Sâd" la, XXXVI. sûresi "Yâ Sîn" le, XXXVIII. sûresi "Sâd" la, XLII. sûresi "Hâ Mîm Ayn Sîn Kaaf" la, L. sûresi "Kaaf" la, LXVIII. sûresi "Nûn" la başlar. Bunlar hakkında çeşitli yorumlar yapılmıştır. Bunlara, "Müteşâbihât - Çeşitli yorumlara benzetilebilir" deyip yorumlarını ancak Allah ve Rasûlü bilir; bunlar yorumlanamaz diyenler olduğu gibi, bunları, sûrelerin adları olarak kabûl edenler, Elif, Allâh adına, Lâm, Cebrâil'e, Mîm, Muhammed'e işarettir; Hâ Mîm, ne olacaksa ve olduysa, takdîr edilmiştir tarzında yorumlayanlar, her harfin, Allâh'ın o harfle başlayan adlarına delâlet ettiğini söyleyenler de olmuştur. Hattâ bu

harflerin, Ebced hisâbındaki tutarlarına göre kıyamete dek olacak olayları, bunlardan çıkarmaya uğraşanlar bile çıkmıştır. Nitekim daha Asr-ı Saâdette, Yahûdîler, "Elif Lâm Mîm" i duyunca, Ebced hisabına göre, Muhammed ümmetinin ömrü yetmiş bir yıl olacak demişler, sonrakileri duyuncaysa şaşırıp kalmışlardı (Mecma'; I, s. 32 - 34, VIII, s. 513). XX. ve XXXV. sûrelerdeki hitâbın, Hz. Peygamber'e (S. M) olduğuna nazaran diğerlerinin de aynı tarzda Hz. P. e hitap olduğunu söyleyenler de olmuştur.

Mevlânâ, bunları tevile gitmemekte, bunları Kur'ân'dan saymakta, bu harflerin, bizim sözlerimizde, yazılarımızda kullandığımız harflere benzemediğini belirtmekte, ele alınan sopanın, Mûsâ'nın sopasına, alınıp verilen soluğun, Îsâ'nın soluğuna benzemediğini, Hz. Peygamber'in de etten, deriden, kemikten olmakla beraber, âlemlere rahmet olduğunu bildirip bu bahse son vermektedir.

*
**

M E T İ N

*** Hanımının eşeğiyle nefsini körleten halayığın hikâyesi. Hanımın da bunu deneyip rezillikle ölmesi. Halayıkçağızın, ansızın gelip hâli görünce, a benim canım, a benim aydın iki gözüm, ne diye görmedin deyip feryâda koyulması. "Her noksan, lânetlenmiştir." Yâni noksan olan her görüş, her anlayış lânetlenmiştir; böyle olmasaydı, beden bakımından noksanı olanlara acınmazdı; oysa ki acınıyor. "Köre vebâl yok" âyetini okusana; bu âyet, körden vebâli de, lâneti de giderdi, körü azarlamayı da, köre kızmayı da.**

1333 Bir halayıkçağız, şehvetinin çokluğundan, hırsının fazlalığından, bir eşeği kendisine alıştırmıştı.

1334 Eşek bunu huy edinmişti; insana yaklaşmayı öğrenmişti.

1335 O düzenci halayık, bir kabak peydahlamıştı; onu kullanırdı.

1336 O kart karı, kabağı...

1337 Çünkü.... rahim de paralanırdı, damarlarla bağırsaklar da.

Eşek, boyuna zayıflar dururdu; hanımı da, bu eşek neden böyle tüy gibi zayıflıyor diye düşünür, sebebini bulamazdı.

İlleti nedir de böyle zayıflıyor diye eşeği baytarlara göstermişti.

1340. Fakat eşekte hiç bir illet görünmedi; hiç kimse, o zayıflığın sırrından haber veremedi.

Hanım, bunun sebebini araştırmaya adam-akıllı koyuldu; soluktan soluğa sebebini araştırmaya başladı.

* Canın, çalışıp çabalamaya iyiden iyiye kul - köle olması gerek; çünkü iyice arayan, elbette bulur.

Eşeğin* halini araştırırken o nerkisciği gördü ki oracıkta yatmış, kendinden geçip gitmiş.

Kapı çatlağından o hali gördü; bu yolda kartalmış kadın, bu işe şaştı kaldı.

Erkeklerin kadınlara yaklaştıkları gibi eşek de halayıkcağıza yaklaşıyordu.

Hanım, bu işi kıskandı da, değil mi ki bu da oluyormuş, eşek benim malım, benimle olması daha yerinde dedi.

Eşek alışmıştı; sofra döşenmişti, mum da yakılmıştı.

Görmezlikten geldi de ahırın kapısını vurdu; a halayıkcağız dedi; ne vakte dek ahırı süpürüp duracaksın?

* "Eşek" sözü türkçe geçiyor.

Ben geldim, kapıyı aç. Ama bu sözü, işi örtmekmek için söylüyordu.

1350. Halayıkçağıza gördüğünü söylemedi, kendisi de o işe tamah ederek işi gizledi.

Derken halayık, bütün o bozgun âletlerini gizleyip ilerledi, kapıyı açtı.

Yüzünü ekşitti, iki gözü de yaşlıydı; dudaklarını oynatıyor, oruçluyum demek istiyordu.

Elinde sapı eski bir süpürge vardı; demek istiyordu ki develer yatsın diye ahırı süpürüyorum.

Halayık, elinde süpürge, kapıyı açınca hanım, içinden, seni gidi usta, seni dedi.

Yüzünü ekşittin, süpürge de elinde... Ama o yemden, ottan kesilmiş eşeğin hali ne?

İşi yarımda kalmış, kızgın,... gözleri kapıda, seni bekliyor.

Bu sözleri dudağının ucuyla söyledi; içinden geçirdi; halayıktan gizledi; o solukta onu, suçsuzmuş gibi ağırladı.

Ondan sonra da, hadi dedi, çarşafını giy, filan eve var, benden haber götür.

Şöyle söyle, böyle yap... Kadınların masalını kısa kestim ben.

1360. Maksadın neyse özünü söyle. O kart karı, halayığı yola saldı.

Şehvet sarhoşluğuyla sevinmekteydi; hem kapıyı örtüyor, hem de diyordu ki:

* Yalnız kaldım, bağıra - bağıra şükredeyim; dört denk kaygusundan da kurtuldum, iki denk kaygusundan da.

Öylesine seviniyordu ki, sanki keçileri bini bulmuştu; eşeğin özlemiyle kararsız bir hale gelmişti.

Keçi de nedir ki? O istek, zâti onu keçi haline sokmuştu; ahmağın keçileşmesine de şaşılmaz hani.

Gönlün şehvete akışı, onu sağırlaştırır, kör eder; hem de öylesine kör eder ki eşek ona, nurdan dökülmüş, ateşten düzülmüş bir Yûsuf görünür.

Nice ateşle sarhoş olmuş, gene de ateş arayan kişi vardır ki kendisini mutlak nur sanır.

* Ancak Tanrı'nın çekip çevirdiği, yahut yola sokup yaprağı çevirttiği kul, bu ateşten kurtulur.

* Böylesi kul, bilir ki o ateşten meydana gelen hayâl, yolda, eğretidir ancak, aslı yoktur onun.

Hırs, çirkinleri bile güzel gösterir; yol âfetleri içinde şehvetten beteri yoktur.

1370. Yüzbinlerce iyi, güzel adı - sanı kötüye çıkarmıştır; yüzbinlerce akıllı - fikirli kişiyi şaşkına çevirmiştir şehvet.

Bir eşeği Mısır Yûsuf'u gösterirse, Yûsuf'u nasıl gösterir o çıfıt?

Afsunuyla fışkıyı bal gösterirse sana; iş inada binerse balı ne gösterir artık?

* Şehvet, yemekten, içmekten meydana gelir. Az ye, az iç; yahut da bir kadınla evlen de kötülüklerden kaç.

* Yedin, içtin mi, şehvet hareme çeker seni; gelire, elbette gider gerek.

* Demek ki nikâh, Şeytan'ın, seni belâya düşürmemesi için "Lâ havle" çekmeye benziyor.

* Yemeye, içmeye düşkünsen, tez bir kadınla evlen; yoksa kedi geldi, yağlı kuyruğu kaptı demektir.

Sıçrayıp çifte atan eşeğe ağır yük yükle; o, sıçramadan tez yükü vur sırtına.

A soğuk kişi, ateşin ne yaptığını bilmezsin sen; bu çeşit bilgiyle ateşin çevresinde dönüp dolaşma.

Çömleği ateşe vurup çorba pişirmeyi bilmiyorsan, bil ki ateşin, kıvılcımın yüzünden ne çömlek kalır, ne çorba.

1380. Su hazır olmalı, aşçılığı da bilmeli ki çömlekteki çorba, dökülmeden, saçılmadan pişsin.

Demirciliği bilmiyorsan demirci ocağının yanından geçerken sakalın da yanar, saçın da.

O kadın, kapıyı örttü, sevinerek eşeği çekti; sonunda da cezasını tattı.

Onu çeke - çeke ahırın ortasına getirdi;....

*... muradına ermek için halayığın yattığını gördüğü sekiye yattı.

Eşek...

..... kadın gerdi gitti.

1387 ..... damarları koptu, birbirinden ayrıldı.

1388 Kadın, soluk bile alamadan geberdi gitti; şeki bir yana düştü, o, bir yana yıkıldı.

1389 * Ahırın içi kanla doldu; kadın baş aşağı yere yıkıldı; kötü bir ölümle can verdi.

1390. Babacığım, yüzlerce rezillikle bir ölüm hani; sen eşek... şehîdi gördün mü hiç?

1391 * Sen "Horluk azabı" nı Kur'ân'dan duy da böyle bir rezillikle can verme.

1392 Bil ki bu hayvânî nefis, erkek eşektir; ona alt olmaksa, ondan da daha ayıp birşeydir.

1393 Nefis yolunda benlikle ölürsen, gerçekten de bil ki o kadına benzersin.

1394 Tanrı, nefsimize eşek kılığını vermiştir; kılıkları da huylara uygun olarak yaratır.

1395 * İşte kıyâmette, gizliliklerin açığa vuruluşu budur; Allâh için olsun, Allâh için, şu eşeğe benzeyen nefisten kaç.

1396 * Tanrı, kâfirleri ateşle korkutmuştur; kâfirlerse, ateş utançtan daha yeğdir demişlerdir.

1397 Tanrı, hayır demiştir, o ateş, utançların temelidir; şu kadını öldürüp yok eden bu ateş gibi hani.

1398 Hırsından, boğazına göre lokma yemedi; kötü ölüm lokması boğazına durdu.

1399 A haris kişi, ağzına - boğazına sığacak lokmayı ye; o lokma, isterse helva olsun, palûze olsun.

1400. * Yüce Tanrı, teraziye dil vermiştir; halk da Kur'ân'dan Rahmân sûresini oku.

1401 Sakın hırsından teraziyi bırakma; hırs, tamah, düşmandır sana; hem de azdıran, yol azıttıran bir düşman.

1402 * Hırs herşeyi ister; herşeyden de mahrum kalır; hırsa tapma a turp oğlu turup.

1403 O halayıkçağız hem gidiyor,hem de ah kadınım diyordu; ustayı yola saldın sen.

1404 Bilgisizce ustasız bir iş görecceksin, canınla oynayacaksın.

1405 Benden, tam olmayan bir bilgi çaldın, tuzak nedir, nicedir, sormaya utandın.

1406 Kuş, hem onun harmanından yem yemeliydi, hem de ip, boynuna geçmemeliydi.

1407 * Bu kadar pisboğaz olma, yemi az ye; "Yeyin" buyruğunu okudun ya, "İsrâf etmeyin" buyruğunu da oku.

1408 Oku da yem ye, ama tuzağa düşme. Bilgi de bunu icâb ettirir, yeter buluş da vesselâm.

1409 Akıllı, dünyada nimet yer, gam gemez. Bilgisizlerse pişmanlıklara düşerler, mahrum kalırlar.

1410. Boğazlarına tuzağın ipi geçti mi, tümüne de yem yemek haram olur gider.

1411 Tuzağa düşmüş kuş yem yiyebilir mi? Yese bile yem tuzakta zehir kesilir.

1412 Ama gaflete düşen kuş, tuzaktaki yemi yer; hani dünya tuzağındaki şu aşağılık kişiler gibi.

1413 Herşeyden haberi olan akıllı kuşlar, yemden adam - akıllı çekinirler.

Çünkü tuzağın içindeki yem zehirlidir; fakta yem dileyen kuşsa kördür*.

Tuzak sahibi, ahmakların başlarını keser; güzel akıllılarıysa meclislere çeker.

Çünkü ahmakların etleri işe yarar; güzellerinse ötüşleri, feryatları dinlenir, hoşa gider.

Derken halayıkcağız geldi, ahır kapısının çatlağından baktı; gördü ki kadın, ... ölmüş gitmiş.

A ahmak kadın dedi, bu ne hâl? Sana ustanın gösterdiği şeyin

Dış yüzünü gördün; içi gizliydi senden; sen usta olmadan dükkân açtın.

1420. Bal gibi, palûze gibi... gördün de o kabağı nasıl görmedin a haris.

Yoksa eşeğin aşkına o kadar mı daldın, gittin de kabak, gözünden gizli kaldı.

Ustadan, sanatın dış yüzünü gördün; sevine - sevine ustalık yapmaya giriştin.

* Hey gidi hey; nice anlayışsız ahmaklar vardır ki erlerin yolunda, sof aba giymekten başka birşey görmemişlerdir.

Nice işi alaya alanlar vardır ki padişahlardan azıcık bir sanat bile öğrenmemişlerdir de ancak boş laflar öğrenmemişlerdir.

Herbirinin elinde bir sopa; Mûsâ'yım ben der; ahmaklara, ben Îsâ'yım diye üfürür, savururum.

---

* Türkçe tuzak anlamına gelen "fak" sözü, beyitte, Anadolu konuşma dilince "fah" tarzında geçmektedir.

* Ah o günden ki gerçeklerin gerçekliği, senden de meheng taşını isteyecektir.

Geri kalanını, ölümsüz ustaya sor; hırsa düşenlerin hepsi de kördür, dilsizdir.

Hepsini aradın, ama herkesten de geri kaldın... Şu ahmak sürü, kurtların avıdır.

Bir şekildir gördün, onu anlatmaya koyuldun; ama dudular gibi kendi sözünden haberin yok.

*** Şeyhin, müritlere, Peygamberin, ümmete telkıyni, dudu kuşuna, ancak ayna ardından söz belletmeye benzer; çünkü dudu, insana alışmamıştır; müritlerle ümmetin de Hakk'ın telkıynine tâkatları yoktur; Yüce Tanrı, şeyhi, mürîdin önüne bir ayna gibi koyar, duduya ayna ardından söz belletildiği gibi mürîde şeyh vâsıtasıyle telkıyn eder. "Dilini oynatam" ve "Sözleri, kendisine vahyedilen sözlerdir ancak" buyurulmuştur; işte bu, sonu olmayan meselenin başlangıcıdır. Dudu, aynada gördüğü duduya gagasını oynatır. Sen ona hayâl dersin ya; bu gaga oynatış, dudunun dileğiyle ve onun tarafından değildir; o hareket, ayna ardında söz öğreten kişinin değil, aynaya karşı söz öğrenen dudunun aksinden meydana gelir; ama ayna önündeki dudunun okuyuşu, söyleyişi, ayna ardındaki öğretenin dileğine bağlıdır; bu da bir örnektir ancak; onun eşidi değil.**

1430. Dudukuşu, aynada kendini görür, kendine yüz tutar.

Aynanın ardındaysa usta gizlenmiştir; güzelim bir dille, edeplice söz söyler.

Duducuk, bu yavaş - yavaş, hafif - hafif söylenen sözleri, aynadaki dudu söylüyor sanır.

O eski kurdun düzeninden haberi bile olmaz; kendi cinsinden söz öğreniyor sanır kendini.

Usta ayna ardından öğretir ona; yoksa kendi cinsinden olmayandan söz öğrenemez o.

O hünerli kuş, söz söylemeyi öğrenir ama, anlamından da haberi yoktur, sırrından da.

Söz söylemeyi bir - bir, insandan öğrenir; fakat duducuk, bundan başka, insandan ne elde edebilir ki?

* İşte noksanlarla dopdolu mürit de kendisini, erenin, beden aynasında görür.

* Fakat söz söylenir, olaylar olurken, aynanın ardındaki Akl-ı Küll'ü nerden, nasıl görecek?

* O, sanır ki insan söylüyor; oysa bir başka sır var ki ondan haberi bile yok.

1440. Söz belletir ama önüne ön olmayan sırdır belleten; oysa bilmez bunu; dududur çünkü, ona eş değil.

* Halk da kuşların ötüşlerini taklid eder; çünkü bu, ağzın, boğazın yapacağı bir iştir.

* Fakat kuşların dillerinden, kadri yüce, bakışı görklû Süleyman'dan başka, kimse birşey anlamaz.

* Dervişlerin sözlerini nice kişiler bellemişlerdir; minberleri, meclisleri o sözlerle aydınlatmışlardır.

* Ya onların sözden başka nasipleri yoktur; yahut da sonunda rahmete uğrarlar, Tanrı rahmeti yol görterir onlara.

*** Gönül sâhibinin biri, gebe bir köpeğin karnındaki yavruların havladıklarını duydu; köpeğin havlaması, bekçilik etmektir; ana karnındaki yavrular, bekçilik edemezler. Havlamak, yardım istemek, süt istemek ve bunun gibi şeyler içindir, ana karnında bunlar da olamaz diye şaşırdı - kaldı. Kendisine gelince Tanrı tapısına yöneldi de "Yorumunu ancak Tanrı bilir" dedi. Cevap geldi; dendi ki: Bu, perdeden çıkmadan, gönül gözleri açılmadan görüş sâhibi olduklarını dâvâ eden, bunun üstüne laflar söylemeye koyulan toplumun halidir. Dâvâya girişmelerinden ne bir güç elde ederler, ne yardıma uğrarlar; ne de dinleyenleri doğru yola, gerçeğe ulaştırırlar.**

* Birisi çiledeyken uyudu; rüyasında, bir yolda gebe bir köpek gördü.

Ansızın köpek yavrularının seslerini duydu; yavrular, ana karnındaydı, görünmüyorlardı.

O sesler pek tuhafına gitti; köpek enceği, ana karnında nasıl havlar?

Köpek enceği ana karnında havlasın? Dünyada hiç kimse görmüş mü bunu?

Uykudan uyanıp kendine gelince, şaşkınlığı, soluktan soluğa artıyordu.

1450. Çilede kimse yoktu ki bu düğümü çözsün; üstün ve ulu Tanrı tapısından çözülürdü ancak bu düğüm.

Yarabbi dedi, bu zor iş, bu ses - sada yüzünden, cildeyken seni anmaktan kaldım.

Kanadımı aç da uçayım; seni anış bağına - bahçesine, seni zikrediş elmalıklarına konayım.

* Derken hâtiften ses geldi; dendi ki; Sen bunu, bilgisizlerin laflarına örnek tut.

Perdeden dışarı çıkmamışlar; gözleri kapalı, boş laflar etmediler.

Ana karnındaki köpek enceğinin sesi faydasızdır; o, ne avlanmaya yarar, ne gece bekçiliğine.

Kurdu görmemiştir ki onu kovsun; hırsızı görmemiştir ki onu sürsün, haydasın.

Hırstan, başlık - başbuğluk havasından görüşü kör; fakat laf ebesi mi, laf ebesi.

Müşteri bulmak, aldayıp çarpmak havasına kapılmış, gözsüz - görgüsüz ayak diremede, işe girişmede.

Ay'ı görmeden belirtilerini söylemekte; köylüyü, laflarıyla eğri yola salmada, yolunu azıtmada.

1460. Müşteriyi avlamak için Ay'ı görmeden övmede; bir mevki elde etmek için yüzlerce belirtisini söylemede.

Kâr veren müşteri, zâti bir tanedir; ama onlar, bu müşteri hakkında kuşkular, şüpheler içindeydiler.

Hiçbir değeri olmayan müşterinin havasıyla asıl müşteriyi yele vermişti bu topluluk.

* "Allah satın aldı" diye bildirilen müşteridir bizim müşterimiz; kendine gel de her müşterinin gamına dalma; kurtul - gitsin.

Seni arayan müşteriyi ara; odur senin başlangıcını, sonunu bilen.

Kendine gel; her müşteriye el atıp çekme; iki dostla aşk oyununa girişmek kötüdür.

O, satın alsa bile ondan bir kâr, bir fayda elde edemezsin; aklın - fikrin değerini bilmez o.

Onda, yarım nal alacak para bile yokken sen tutuyor, ona yakut, lâ'l gösteriyorsun.

Hırs seni kör ediyor, mahrum bırakıyor; Şeytan seni, kendi gibi taşlanmış bir hale sokuyor.

* Hani Fil ashâbiyle Lût kavmi gibi... O azgın, onları kendi gibi taşlattı - gitti.

1470. Müşteriyi, sabredenler buldular; çünkü her müşteriye koşmaz onlar.

Kim o müşteriden yüz çevirdiyse baht, devlet, ölümsüzlük ondan uzaklaştı.

Harisler, ebedî olarak hasrette kaldılar; haset yüzünden Darvanlılar ne hale düştülerse onlar da o hale düştüler.

***

(Ş E R H)

1332. beyitten sonraki başlık ve hikâye. Bu hikâye, halk hikâyelerindendir ve farsçadaki "Kîr binî, kedû nebînî" atasözü, bu hikâyeye dayanır. Hikâyenin konusundan alınan ibret, sonucunun hatırlattığı meseleler bakımından, tam bir halk adamı olan Mevlânâ da, halk gibi bu çeşit hikâyeleri, bâzı kere anlatmakta hiçbir beis görmemektedir; netekim, gene bu ciltte, bu başlıktan sonraki 44. başlıkta, Hakim-i Senâî'nin, "Benim beytim, beyit değildir; ülkedir. Benim lâtîfem, lâtîfe değil, birşeyi anlatıştır, belletiştir" meâlindeki beytini de zikreder (Müderris Radavî basımı Hadika; mısra'ların takdîm ve te'hîriyle, c. II, s. 718; beyit 9). Esâsen Mevlânâ, bu bahiste, bilhâssa şehvete düşkünlüğün kötülüklerini ilk plana almaktadır.

"Her noksan, lânetlenmiştir." II. c. 1536. b. in ş. e bk. Lâfzî ıktibas var.

Köre vebâl yok. XLVIII. sûrede (Feth) savaştan çekinenlerden bahsedildikten sonra, 17. âyet-i kerîmede, "Köre vebâl yok ve topala vebâl yok ve hastaya vebâl yok ve kim Allah'a ve Peygambere itâat ederse onu, kıyılarından ırmaklar akan cennetlere sokar ve kim, yüz çevirirse onu elemli bir azapla azaplandırır" buyurulmaktadır. "Köre vebâl yok" âyetten alınmıştır.

1342. Arayan bulur. Ankaravî, "Kim arar, aramaya iyice koyulursa bulur, kim bir kapıyı çalar, dayanır da gitmezse açılır" meâlinde bir sözün hadis olduğunu bildiriyor, fakat hadîsin kaynağını bildirmiyor (s. 170). Arapça bir atasözü de olabilir. Netekim, arapça olmakla beraber, eski nesilde, "Talebenâ vecedenâ" sözü, atasözü olarak kullanılırdı. "Arayan, Mevlâsını da bulur, belâsını da" atasözüyse hâlâ söylenir.

1362. "Denk" diye çevirdiğimiz söz, metinde "dank" diye geçmektedir. Bu söz, hisse, pay anlamına gelir ve birşeyin, emsâline nispetle iki mislinden kinâyedir. Çünkü dînar, altı danktir, dank de dînârın altıda bir parçasıdır. Eskiler, parayı, hattâ evi, malı - mülkü altıya bölünmüş sayarlardı ve bölüme denk, daha doğrusu "dang" derlerdi; bu söz,farsçada bugün de kullanılır. Metnin anlamı, "tamını buldum, dört hisseden, iki hisseden kurtuldum" demektir (Dr. Seyyid Sâdık-ı Gevherîn: Ferheng-i Lûgât ve Ta'bîrât-ı Mesnevî; Tehran Üniv. Yayım. c. VI, 1341 Ş. H. s. 8 - 9).

1367. Tanrı'nın çektiği kul, cezbeye tutulup sonra sülük gören "Meczûb-ı Sâlik" tir; Tanrı'nın yola koyup sonra yaprağı açıp çevirdiğiyse "Sâlik-i Meczûb" dur. III. c. in 4722 - 4725. b. nin ş. e bk.

1368. Ateş - Hayâl. I. c. 69 - 72. b. in ş. e bk.

1373 - 1376. Hz. Rasûl (S. M), evlenmeyi emir buyurmuşlar, ümmetinin çokluğuyla övüneceklerini söylemişlerdir (Câmi'; I, s. 91). Kendisini ibâdete vermiş olan Osmân b. Maz'un'un, hanımının şikâ-

yeti üzerine ona, "Allah beni râhiplikle göndermedi; doğru, kolay ve gerçek, müsâmahalı bir dîni bildirmek için yolladı; oruç tutuyorum, namaz kılıyorum; ehlimle de buluşuyorum; beni, benim yaratılışımı, dînimi, huyumu seven, benim sünnetime uyar; nikâh da benim sünnetimdir" buyurmuşlardır (Sefine; II, s. 574). 1375. beyitte "Lâ havle ve lâ" hadîsten lâfzî ıktibastır. II. c. in 146. b. nin ş. e bk.

1389. Kötü bir ölüm. Metinde "Rayb'el-menûn" diye geçiyor. LII. sûrenin (Tûr) "Yoksa onlar, bir şâir ki ölmesini, zamânın kötülüklerine uğramasını gözetiyoruz mu diyorlar" meâlindeki 30. âyet-i kerîmesinden lâfzî ıktibas yapılmıştır.

1391. Horluk azabı. X. sûrenin (Yunus A. M) 98. ve XLI. sûrenin (Fussılat) 16. âyetlerinde geçer; aynen alınmıştır.

1395. "O gün gizlilikler, gizli şeyler meydana vurulur." (LXXXVI, Târık, 9) Bu âyete işâret edilmektedir.

1396. Müşrikler, Hz. Peygamber'in dâvetine karşı, biz yüce kişileriz; Abdülmuttalib'in yetimine uyup utanacak bir aşağılığa düşmetense ateşe gideriz derlerdi; buna işâret ediliyor.

1400. Terazi. LV. sûrenin (Rahman) 7-8. âyetlerinde, "Ve göğü yüceltti ve ölçüyü koydu; ölçüde, tartıda insafsızlık etmeyin" buyurulmaktadır. Bu âyetlere işâret edilmektedir.

1402. Hırs, birşeyi elde etmek için, bütün güçle üstüne düşmeye denir. Hz. Peygamber (S. M), "İnsanların en zengini, hırsı olmayan, hırsa tutsak bulunmayan kişidir" buyurmuşlardır, Hz. Alî de, "Hırs, insana yoksulluk verir" buyururlar (Sefîne; I, s. 244).

1407. VII. sûrenin (A'râf) 31. âyetinde, "Yeyin, için, isrâf etmeyin; gerçekten de O, isrâf edenleri sevmez" buyurulmaktadır; âyetten lâfzî ktibas vardır.

1423. Sof aba giyinerek sûfî geçinen, sözle yetinen sûret uğrılarını yermektedir; 1424. beyitte de bu çeşit kişilerin, ellerindeki asâları bildiriyor.

1426. V. sûrenin (Mâide) 119. âyetinde, kıyâmette, yalnız gerçeklerin gerçekliğinin fayda edeceği bildirilmektedir. Beyitte bu âyete işâret ediliyor.

1429. beyitten sonraki başlık. Dilini oynatma. LXXV. sûrenin (Kıyâme) 16-19. âyetlerinde meâlen "Vahyi acele edip okumak için dilini oynatıp durma; şüphe yok ki onu toplayıp unutturmamak da bize düşer, okumak ve tertib etmek de. Onu okuduk mu, uy okuyuşuna. Onu anlatıp bildirmek de şüphesiz bize düşer" buyurulmaktadır. Hz. Peygamber (S. M), vahyi unutmamak için acele ederlerdi; bu âyetler, bunun için inmiştir. Başlıkta 16. âyetin baş tarafı, aynen alınmıştır. "Onun sözleri, kendisine vahyedilen sözlerdir ancak" LIII. sûrenin 4. âyetidir; aynen alınmıştır.

Mevlânâ, bu bahiste, insanların, ancak insanlar tarafından olgun bir hâle getirilebileceğini, yaratışta, dâimâ ileriye, hayra, doğruya, güzele ve

güzelliğe doğru bir gidiş, bir ilerleyiş bulunduğuna ve yaratanın, Rab, yâni, olduran, yetiştiren, terbiye eden, herşeyi, herkesi, yaratılışına nazaran kemâle ulaştıran bulunduğuna göre peygamber göndermenin, bu ıktizâya göre bir lûtuf olduğunu, Hz. Muhammed'le (S. M), peygamberlik bittiği için, O'ndan feyzalan erenlerin, vahye mazhar olmamak üzere, onun yolundan giderek insanları irşâd ettiklerini anlatmaktadır. Bu anlatışta dudu koşuna söz belletişi örnek getiriyor. Dudunun önüne, büyük bir ayna konması, ona söz belleten kişinin, görünmemek üzere bu aynanın ardında bulunması gerektir. Ayna ardındaki, söz söyledikçe dudu, aynadaki aksini, kendi gibi bir kuş sanarak söylediğini tekrâra başlar; böylece bâzı sözleri, mânâsını bilmeden söylemeye alışır. Peygamberler ve erenler, ümmete ve müritlere birer ayna mesâbesindedir. Peygamber, Tanrı vahyini, eren, peygamberin yolunu - yordamını ümmete ve müritlere bildirir. O ayna vasıtasıyla kemâle gelen, gerçeğe erer; gelemeyense, dudu gibi, papağan gibi, mânâsını bilmediği sözleri tekrarlamaktan ileriye gidemeyen bir mukallit olur gider. Bu ayna temsilinde, "İnanan, inananın aynasıdır" hadîsi de hatırlatılmaktadır (Câmi'; II, s. 170).

1437 - 1738. Bu beyitlerde inanmayanların, peygamberleri, dâimâ, siz de bizim gibi bir insansınız diye kınadıkları da hatırlatılmaktadır. İkinci beyitteki Akl-ı Küll için I. c. 1907. b. in ş. e bk.

1439. LIII. sûrenin (Necm) 4. âyetine işâret ediliyor.

1441 - 1444. Bu beyitlerde, olgunluğa erişmeden, duyduğu, bellediği gerçeği görüş, görünüşü de buluş haline getirmeden irşad dâvâsına girişenler anlatılmaktadır ki şerhimizde, münâsebet düştükçe bunlara dâir sözler söyledik, bilgi verdik.

1444. ten sonraki başlık. Gönül sâhibi, metinde "sâhib - dil" diye geçmektedir. Bu terkîbin çoğulu, "ashâb-ı dil" dir. Gönlü temiz, uyanık, mânâ âleminden haberdâr kişi ve kişiler demektir.

"Te'vîlini ancak Allah bilir." III. sûrenin (Âli İmrân) 7. âyetinde, mânâları çeşitli yorumlara gelen âyetleri, mânâları kesin ve apaçık âyetleri bırakarak, bozgunculuk için yorumlayanlardan bahsedilmekte, bunların yorumlarını, ancak Allâh'ın bildiği beyan edilmektedir; "Te'vîlini..." bu âyetten aynen alınmıştır.

1445. Çile - Çihle. Kırk gün demektir; arapçada, kırk anlamına "Erbaîn" denir. Kırk gün, yalnız başına, bir yerde, dar bir odada, az yemek, az içmek, az uyumak, zikir ve ibadetle meşgul olmak, kimseyle görüşmemek üzere rıyâzata koyulmaktır. Buna "çileye girmek, erbaine girmek" denir. Esmâ ile sülûkü kabûl eden tarikatlerde vardır. Mevlânâ, esmâ ile sülûk edenlerden olmadığı için, kimseyi çileye de sokmamıştır; bu husustaki rivâyetler, sonradan uydurulmuştur. Mevlevîlik kurulduktan sonraki çile, yâni binbir gün hizmet de Mevlânâ zamânında yoktur (bk. A. Gölpınarlı: Mevlevî Adâb ve Erkânı; İnkılâp ve Aka K. İst. 1963; s. 135-136; Mevlânâ'dan sonra Mevlevîlik; İst. İnkılâp K. 1953, s. 391-398).

1453. Hâtif. II. c. in 513. b. min ş. e bk.

1463. "Allah satın aldı." II. sürenin (Bakara) 207. âyetinde, Tanrı'nın, cennet karşılığında, inananlardan bir kısmının canlarını, mallarını satın aldığı bildirilir; beyitte bu söz, âyetten lâfzan tazmîndir.

1469. Fil olayı. I. c. in 1319. b. nin Ş. ebk. Lût için de II. c. b. 2635 ve 2663. b. lerin Ş. ebk.

***

(Ş E R H)

Darvanlıların hikâyesi; babamız, bönlüğünden, bahçenin gelirini yoksullara verirdi; üzüm oldu mu, ond birini, kuru üzümün onda birini, pâlûze yapılınca onda birini, ekin yığılınca onda birini, harman dövülünce onda birini savrulup buğday samandan ayrılınca onda birini, öğünüp un haline gelince onda birini, yoğrulup hamur olunca onda birini, ekmek pişirilince, gene onda birini yoksullara verirdi deyip yoksullara haset etmeleri. Yüce Tanrı, o bağa, o ekine, öylesine bir bereket vermişti ki bütün bağ sahipleri, o bağın sâhibine muhtaç olurlardı; ondan hem meyva isterlerdi, hem para; ona gelince: Onların hiçbirine muhtaç olmazdı Oğulları, verilen onda birleri bir-bir gördüler de bağdaki bereketi görmediler; hanı o talihsiz kadın gibi; eşeği gördü de kabağı görmedi.

1473 Bir temiz kişi vardı; Tanrı eriydi; olgun, işlerin sonunu bilir, olgun bir akla sahipti.
1474 Yemen yakınlarında, Darvan köyünde otururdu; sadaka verişiyle, güzel huyuyla tanınmıştı.

Mahallesi, yoksulların Kâ'be'siydi; muhtaç kişiler, hep ona yönelirler, ona gelirlerdi.

Riyâsızca, hem daha saptayken ekininin onda birini verirdi; hem buğday samandan ayrılınca onda birini verirdi.

Öğündü de un oldu mu, gene onda birini verirdi; pişti, ekmek oldu mu, tutar, ekmeğin de onda birini verirdi.

Her gelirin onda birini verir, ektiğinin onda birini, dört kere bağışlardı.

Her zamanda, çocuklarının hepsine de vesiyetlerde bulunur,

1480. Allâh için olsun, Allâh için derdi, benden sonra hırsa düşüp yoksulların mallarını, haklarını yemeyin;

Onlara bağışta bulunan da Tanrı korusun, ekininiz, meyvalarınız, ellerinizde kalsın.

Gelirlerinizi, meyvalarınızı, hiç şüphe yok ki siz tasarlamadan, gizli âlemden, tümden, Tanrı göndermiştir.

Gelir gelince harcar, bağışta bulunursan bu, fayda kapısına yöneliştir; sen kâr edersin.

* Türk, tarlasına ektiği tohumun çoğunu, gene eker; elde edilecek kârın aslıdır bu.

Çoğunu eker, azını yer; çünkü ektiğinin biteceğinde hiç şüphe yoktur.

* Türk, tohumu eliyle yere serper; çünkü elde ettiği ekin de o yerden bitmiştir.

Kunduracı da ekmeğinden arttırdığı parayla kınnap alır, gön alır, sahtiyan alır.

Gelirimin temelleri bunlar der; kapanmış rızkım, gene bunlarla açılacak.

Geliri ondan geldi ya; eline geçeni de gene oraya harcar.

1490. Şu yeryüzü, şu sahtiyan, ancak bir perdedir; rızkın aslıysa, her solukta Tanrı'dan gelir.

Değil mi ki ekiyorsun, asıl ekilecek yere ek de birine yüzbin versin.

Tutalım ki şimdi, tohumu, bitmesine sebep sandığın yere ektin;

İki, üç yıl bitmezse neylersin? Yalvarıp yakarmaktan, Tanrı'ya el açmaktan başka ne gelir elinden?

Tanrı tapısında elini başına vurursun; işte bu el, bu baş, bu yakarış, rızkı O'nun verdiğine tanıktır.

Böylece bilirsin ki rızkın temelinin temeli O'dur; rızık arayan da O'nu arar.

Rızkı O'dan ara; Zeyd'den, Amr'den arama; esrikliği O'dan dile; esrardan, içkiden değil.

Zenginliği O'ndan iste; defineden, maldan isteme. Yardımı O'ndan dile; amcadan, dayıdan dileme.

Sonunda bütün bunlardan olursun; kendine gel de bir düşün; o zaman kimi çağıracaksın, kimden ne isteyeceksin?

* Bu solukta da O'nu çağır, O'ndan iste, geri kalanı bırak. Bırak da dünya mülküne mirasçı ol.

1500. *İnsan, kardeşinden kaçar; çocuk, o gün babasından ürker denen gün gelince,

1501 O gün her dost, bir anda düşman kesilir; çünkü dost sandığın, putundu senin, yoluna engeldi o.

1502 Yüzünü resmedenden yüz çevirmiştin hani; çünkü bir resme dalmıştın da onunla gönlünü eğliyordun.

1503 Bu solukta dostların, sana aykırı davranırlar, senden vazgeçerler, sana düşman olurlarsa,

1504 Kendine gel de, işte de, şimdicek günüm aydın oldu; yarın ne olacaksa bugün oldu işte.

1505 Buradakiler aykırı oldular bana; kıyamette olacaklar, şimdiden oldu gitti.

1506 Ömrümü geçirmeden, ömrümü, onlarla sona erdirmeden, neler olacaksa oldu.

1507 Olmasaydı bu, kusurlu kumaş almış olurdum; şükürler olsun ki o kumaşın kusurlu olduğunu önceden anladım.

1508 Sermayem elimden çıkmadan anladım; anlamasaydım, sonunda gene kusurlu olduğunu anlayacaktım ya.

1509 A soylu - boylu er, mal da gidecekti, ömür de. Kusurlu bir kumaşa malımı da verecektim, canımı da.

1510. Malımı, mülkümü verecektim de kalp bir altın alacaktım; sonra da sevine - sevine evimin yolunu tutacaktım

1511 Şükürler olsun ki altının kalp oluşu şimdiden belirdi de ömrüm geçip gitmeden anladım bunu.

1512 Yoksa kalp, ebedî olarak boynumda kalacaktı; ömrümü yitirdiğim de yanıma kalacaktı.

1513 Değil mi ki tezce kalp olduğu belirdi; ben de tez - tez ayağımı çekeyim ondan.

1514 Dostunun, sana düşmanlığı belirirse, kini, hasedi meydana çıkarsa,

1515 Yüz çevir ondan, feryâd etme; kendini ahmak, bilgisiz bir hale sokma.

1516 Onun çuvalına girip kalmadığın, eskimediğin, yıpranmadığın için Tanrı'ya şükret yoksullara ekmek dağıt.

1517 Gerçek, ebedî bir dost aramak için onun çuvalından tez çıktın.

1518 Ne nazlı, ne nâzenin dosttur o dost ki dostluğu, senin ölümünden sonra, birken üç olsun.

1519 Ya kadri yüce bir padişahtır o; yahut padişahın katında şefâatçidir, padişahın makbülüdür.

1520. Düzenci, gösterişçi, yalancı dosttan kurtuldun; onun yalanı, ecelinden önce meydana çıktı.

1521 Dünyada halkın sana şu cefası, bir bilsen, gizli bir altın definesidir.

1522 Halkı, sana karşı kötü huylu bir hâle getirir de seni çâresiz bırakır, gözünü o yana çevirtir.

1523 Bunu iyice bil ki sonunda hepsi de sana düşman olacaktır; baş kesen düşman kesilecektir.

1524 Sense, feryatlar içinde, mezarında, "Yârabbî, beni tek bırakma" diye bir Tanrı'ya yalvaracaksın.

1525 Ey cefası, vefâ edenlerin ahitlerinden, vefalarından daha iyi olan diyeceksin; vefa edenlerin vefâlarındaki tad - tuz da senden.

1526 A ambar sahibi, şu sözü aklınla duy: Buğdayını, Allah'ın yeryüzüne ısmarla.

1527 Ismarla da hırsızdan da emin olsun, buğday bitinden de; tez öldür şeytanı da, şeytancağızı, nefsi de; danaburnunu da, tırtılı da.

1528 A erkek çakırkuşu, o seni her solukta yoksullukla korkutuyor; bir keklik gibi avlayıver onu.

1529 Üstün, muradına ermiş padişahın doğanını keklik avlarsa, ayıptır bu iş.

1530. Adam, bu çeşit birçok vasiyetlerde bulundu, öğüt tohumunu ekti ama ektiği yer çoraktı, fayda etmedi.

1531 Öğütçü, yüzlerce defa çalışıp çabalasa fayda yok; dinleyende, duyan, öğüdü kabul eden kulak gerek.

1532 Sen yüzlerce lûtuflarda bulunup öğüt versen, kulağına bile girmez onun.

1533 Duymayan bir tek inatçı, yüzlerce öğütçüyü âciz bırakır.

1534 Solukları taşa bile tesir eden peygamberlerden daha fazla öğüt veren, daha güzel söz söyleyen kimdir ki?

1535 Dağ, taş bile onların sözlerini duydu da bahtı kötü kişinin bağı çözülmedi gitti.

1536 *Benliğe, bizliğe düşen gönüller, "Taştan da katı" diye anlatıldı.

***

(Ş E R H)

1472. beyitten sonraki başlık. Darvanlılar. III. c. in 281. beytinden sonra bu kıssa geçmişti. LXVIII. sûrenin (Kalem) 17 - 33. âyetlerinde, bildirildiği gibi bahçe sahipleri, Tanrı izin verirse demeden, ertesi günü, mahsullerini devşirmeye, yoksullara hiçbir şey vermemeye karar vermişlerdi. Ertesi günü yola düşmüşler, fakat bahçeye varınca mahsulün yanmış, kupkuru bir hale gelmiş olduğunu görmüşlerdi. Şaşırıp kalmışlar, yol yitirdiklerini sanmışlar, derken gerçeği anlamışlar, içlerinden bâzıları, bâzılarını kınamaya koyulmuştu. Âyetlerde bunlar anlatıldıktan sonra 33. âyette, âhiret azâbının, bundan da çetin olacağı bildirilir (Mecma'; X, s. 336 - 337). Darvan, Sarvan şeklinde de rivâyet edilmiştir.

1484, 1486. Türk. Her iki beyitte de Türk sözü, ekin eken anlamını veriyor. Mevlânâ'nın çağında ekincilikte bulunanlara da Türk dendiğini anlıyoruz.

1499. XXI. sûrenin (Enbiyâ') 105. âyet-i kerîmesinde, yeryüzünün, temiz kullara miras olacağı bildirilmektedir. Beyitte bu âyete işâret vardır.

1500. Bu beyit, bir tek söz müstesnâ, arapçadır. LXXX. sûrenin (Abes) 34 - 36. âyetlerinde, kıyâmet günü, insanın, kardeşinden, anasından, babasından, eşinden, oğlundan kaçacağı, herkesin, başının kaygısına düşeceği bildirilir; bu âyetlerden lâfzî ıktibas vardır.

1524. "Beni tek bırakma." XXI. sûrenin 89. âyetinde, Zekeriyyâ Peygamber'in, "Rabbim, beni tek bırakma, mirasçıların en hayırlısı sensin" diye duâ ettiği bildirilir ve bundan sonraki âyette ona, Yahyâ'nın verildiği anlatılır. Beyitte lâfzî iktibas vardır.

1527. Beyitte şeytan, "dîv" diye geçiyor; "şeytancağızı, nefsi, danaburnu, tırtılı" diye çevirdiğimiz sözde "dîvçe" dir. Dîvçe, küçük dev, şeytancık, küçük şeytan, aynı zamanda ağaç kurdu, sülük anlamlarına gelir. Ankaravî, bu sözü, nefse uyanların zayıf aklı tarzında yorumluyor (s. 188). İmdâdullah şerhinde, buğday kurdu, sülük diye mânâlandırılıyor ve nefis olarak yorumlanıyor (s. 132).

1531. LXIX. sûrenin (Haakka) 11. âyet-i kerîmesinde tûfâna işaret edildikten sonra 12. âyetinde, meâlen, "Bu, size bir öğüt ve ibret olsun ve belleyip unutmayan kulaklarda kalsın diye" buyurulmaktadır. Mânâ, umûmî olmakla beraber, bu âyetin inmesinden sonra, Hz. Peygamber'in (S. M), "Allâhım, Ali'nin kulağını, belleyip unutmayan kulak kıl" buyurduğu, Hz. Ali'nin de, "Rasûlullâhtan duyduğum hiçbir sözü unutmadım dediği rivâyet edilmiştir (Mecma'; X, s. 345 - 346). Beyitte "üznî" ve "vâiye" sözleri 12. âyetten alınmıştır.

1536. "Taştan da katı." II. sûrenin (Bakara) 74. âyetinde, taşlardan bile kaynakların coştuğu, Tanrı korkusundan yerlere yuvarlanan taşlar bulunduğu, fakat Tanrı'nın kudretini gördükleri halde idrâk etmeyenlerin gönüllerinin "taştan da katı" bulunduğu bildirilmektedir. Bu söz, âyetten aynen alınmıştır.

***

M E T İ N

*** Tanrı vergisi, Tanrı gücü, halkın vergisi gibi kaabiliyete bağlı değildir; çünkü Tanrı vergisinin önüne ön yoktur; kaabiliyetse, sonradan olmadır. Tanrı'nın ihsânı, Tanrı'nın sıfatıdır; kaabiliyetse; yaratılmış olanın sıfatıdır. Önüne ön olmayan, evveli bulunmayan, sonradan meydana gelene muhtaç olamaz; böyle olsaydı, sonradan meydana gelmenin de imkânı olamazdı.**

* O gönlün çâresi, insanı halden hale sokan Tanrı'nın lûtfudur, vergisidir; O'nun vergisini elde etmek için de kaabiliyet, şart değildir.

* Hattâ kaabiliyet şartı da O'nun vergisidir. Vergi, ihsan, içtir, özdür; kaabiliyetse kabuk.

* İşte şuracıkta sopa, Mûsâ'ya yılan oluyor; avucu, bir güneş gibi parlıyor.

1540. Peygamberlerin yüzbinlerce mûcizeleri var ki bizim aklımıza - fikrimize sığmaz, hatırımıza bile gelmez.

Bunlar, sebeplere bağlı değil, Tanrı'nın yaratmasıyla olmuş; yok olanlara kaabiliyet nerden geliyor?

1542 Tanrı işinde kaabiliyet şart olsaydı, hiçbir yok, varlık âlemine gelemezdi.

1543 Arayanlar için şu gökkubbenin ardında bir âdettir koydu; sebepler yarattı, yollar açtı.

1544 Birçok şeyler, yolunca - yordamınca olur; olur ama Tanrı gücü, kimi vakit de yolu -yordamı bozuvermiş işte.

1545 Bir hoş, bir tatlı, yol - yordam koymuş ama mûcize de o yolu - yordamı bozmuş - gitmiş.

1546 Yücelik, üstünlük, sebepsiz olmaz bizce; ama Tanrı'nın kudreti de, o sebebi ortadan kaldırmaktan âciz değildir.

1547 A sebebe kapılan, sebepten dışarı uçma; ama o sebebi yaratanın, sebebi ortadan kaldıramayacağını da sanma.

1548 Sebebi yaratan, dilediğini meydana getirir; mutlak kudret, sebepleri yırtıp parçalayıverir.

1549 Ama arayan, muradına ersin diye çok defâ, işleri sebeplerle yürütür.

1550. Çünkü sebep olmasa, dileyen ne arayabilir, nasıl arar? Demek ki sebebin yolda görünmesi gerek.

1551 Bu sebepler, gözlere, görüşlere perdelerdir; çünkü her göz, onun sanatını görmeye lâyık değildir.

1552 Sebebi delen bir göz gerek ki perdeleri kökünden, temelinden yırtıp atsın;

1553 Sebebi yaratanı, mekânsızlık âleminde görsün; çalışmayı, kazancı, dükkânı boş bilsin.

1554 Babacığım, her hayır, her şer, sebebi yaratandan meydana gelir; - sebepler, vasıtalar,

1555 Gaflet çağı, bir zamancağız kalsın, yürüyüp gitsin diye anayolun üstüne örülmüş hayallerden başka birşey değildir.

*
**

(Ş E R H)

1536. beyitten sonraki bahis. Kur'ân-ı Mecîd'in 50. âyetinde, Mûsâ Peygamber'in, Firavun'ın, sizin, yâni Mûsâ ile Hârûn'un Rablerine dâir sorusuna, "Rabbimiz, herşeye yaratılışını veren,sonra da yolunu gösterendir" dediği, XI. sûrenin (Hûd) 108. âyetinde, bitip tükenmesi olmayan bağış sâhibi bulunduğu, XVII. sûrenin (Esrâ) 20. âyetinde, Tanrı vergisinin, kimseden men'edilmeyeceği bildirilir. Bu âyetlere nazaran Allah, vergiler veren, ihsanlarda bulunan mâbuttur, yâni "Mu'tî - Veren" de O'nun güzel adlarındandır; netekim, hadiste de, bu ad, Tanrı adlarından olarak zikredilmiştir (Câmi', I, s. 79). İslâm filozoflarına göre, Tanrı'nın vergisi, istîdâda, kaabiliyete bağlıdır; herşeye ve herkese, o şeyin, o kimsenin kaabiliyetine göre bağışta bulunur. Bu inanç, Tanrı'nın kudretinin mutlak oluşu inancına zıttır. XI. sûrenin 107., LXXXV. sûrenin (Burûc) 16. âyetlerinde, Allâh'ın, dilediğini yaptığı bildirilmiştir. İrâdesinin taalluk ettiği şeyin olacağın da birçok âyetlerde bildirilir (I, c. in 1797. b. in ş. e bk.). Bütün bunlara nazaran Allah, "Fâil-i mecbûr - Her hangi sebep dolayısiyle yapamayacağı birşey olan" değil, "Fâil-i Muhtâr - Dilediğini yapan" dır.

1537 - 1538. Bu beyitlerde, Tanrı lûtfunun, Tanrı vergisinin, kaabiliyet şartına bağlı olmadığı, kaabiliyeti de Tanrı'nın yarattığı bildirilmektedir ki Şeyh Galib'in,

Müstaid kıl yoğısa lûtfuna isti'dâdım,
Sana güçlük mü var ey şâh-ı kerem-mu'tâdım

beytini hatırlatıyor (Divan; Bulak-ı 1252; Kasîde ve Musamatlar; s. 75 - 76).

1539. Mûsâ - Sopa, El. I. c. ın 278 - 279. b. in ş. e bk.

*
* *

M E T İ N

*** Selâm olsun, Âdem'in bedeninin ilk yaratılışında, Tanrı'nın, Cebrâil'e, Git, yeryüzünden bir avuç toprak al buyurması; bir rivâyete göreyse, her yandan avuç - avuç toprak al buyurması**

* Sanat sâhibi, insanı, hayırla, şerle sınamak için yaratmayı irade edince.

* Özü gerçek Cebrâil'e, yürü buyurdu, yeryüzünden, ödünç olarak bir avuç toprak al.

O da belini bağladı, Âlemlerin Rabbi'nin buyruğunu yerine getirmek için tâ yeryüzüne dek geldi.

O buyruk kulu, toprağa el atınca toprak, kendisini çekti, çekindi.

1560. Dilini açtı da yalvarmaya koyuldu; tek Yaratıcı'nın hürmetiyçin dedi,

Beni bırak, git, canımı bağışla; yürük yağız atının yularını çek benden.

Yaratılacak kişi, teklif çekişmelerine, tehlikeli cedelleşmelere uğrayacak; Allâh için bırak beni, toprak alma benden.

Tanrı seni seçti; Levihteki bütün bilgiyi sana belirtti; o lûtuf hakkıyçin...

Meleklere koca oldun; boyuna Tanrı'yla konuşuyorsun.

Peygamberlere elçi olacaksın; bedenin değil, vahyin canına cansın sen.

* İsrâfil'den üstünsün; çünkü o, bedene can verir; sense cana can verirsin.

O, sûru üfürür, yalnız bedenler canlanır; senin üfürüğünse canları canlandırmada tektir.

Bedendeki canın canı, gönlün diriliğidir; demek ki senin vergin, onun vergisinden de üstün.

* Mikâil de deben rızkını verir; senin çalışmansa aydın gönüle rızık bağışlar.

1570. O, eteğini kilelerle bağaşlarla doldurmuştur; senin rızkınsa, senin rızık bağışlamansa kileye sığmaz.

* Kahır sâhibi, çetin Azrâil'den de yeğsin sen; çünkü rahmet, gazepten üstündür, fazladır; sen de buna benzersin.

* Arş'ı, bu dört melek taşır; sen, onların padişahısın; uyanıklıkta dördünün en iyisi, en yücesisin sen.

* Mahşer günü, görürsün ki Arş'ı sekiz melek taşır; o zaman da o sekiz meleğin en üstünü olursun sen.

Yeryüzü, böylece sayıp döküyor, ağlayıp duruyordu; çünkü bundaki maksattan bir koku almıştı.

Cebrâil utanç mâdeniydi, o antlar, yolunu bağladı onun.

Yeryüzü, o kadar yalvardı, o kadar ant verdi ki Cebrâil döndü; ey kulların Rabbi dedi;

Senin buyruğuna karşı kendi dileğimi yapamam; ama aramızda neler geçti, daha iyi biliyorsun sen.

A herşeyi gören, adlarından öyle bir adı andı ki, o adın korkusundan yedi gök bile dönmekten kalır.

Adından utandım; yoksa bir avuç toprak alıp getirmek kolay.

1580. Çünkü sen, meleklere öylesine güç vermişsin ki şu gökleri bile yırtabilirler.

*** Selâm ona, insanlar atası, Tanrı halîfesi, meleklerin secde ettikleri, onların hocası Âdem'in kutlu bedenini yapıp yoğurmak için Tanrı'nın, yeryüzünden bir avuç toprak alması için Mîkâil'i göndermesi**

Tanrı, Mîkâil'e sen yere in de dedi; yeryüzünden, arslan gibi bir avuç toprak kapıver.

Mikâil yeryüzüne inip bir avuç toprak kapmak için elini uzatınca,

Toprak titredi, kaçmaya koyuldu; yalvarıp ağlamaya başladı.

Gönlü yanıyor, yalvarıp yakarıyor, kanlı gözyaşlarıyla antlar veriyor,

Diyordu ki: Lûtuf sâhibi eşsiz Tanrı için olsun... Hani o kadri yüce Arş'ı sana yükledi.

Dünya rızıklarının kilesine memursun; üstünlük susuzlarına avuç - avuç su verirsin.

* Çünkü Mîkâil, kile sözünden türemiştir; o yüzden de rızık veren kilecidir.

Bna aman ver, azad et beni; bak da gör; nasıl kanlara bulanmışım da söz söylüyorum sana.

Melek, Tanrı merhametinin mâdenidir; şu yaraya nasıl tuz ekebilirim dedi Mîkâil.

1590. Hani Şeytan da kahır mâdenidir; Âdemoğullarından feryatlar kopartır.

* A yiğit, rahmet, gazepten üstündür; Tanrı sıfatlarından lûtfediş, gazepten daha aşkındır.

* Kullarda da elbet O'nun huyu olacak; onların tulumları, O'nun ırmağının suyuyla dolu.

* O Tanrı elçisi, o gerçek yolun kılavuzu*, "İnsanlar, padişahların dînindedir" dedi.

* Mîkâil de Din gününün Rabbine gitti; eli de dilenen şeyden boştu, yeni de.

Ey gizlileri bilen dedi; ey tek padişah, toprak ağlayışıyla elimi - kolumu bağladı.

Gözyaşının, senin katında değeri var; işitmezlikten gelemezdim.

Ah edişin, ağlayışın, katında büyük bir değeri vardır; o hukuktan vazgeçemedim.

Katında yaşlı gözün büyük bir değeri var; artık nasıl inad edebilirim, nasıl dayanabilirim ben?

Günde beş kere, kula, namaza gel de ağla, sızlan diye ağlayış çağrısı var.

1600. Müezzinin, Haydin kurtuluşa diye bağırması var ya; o kurtuluş, bu ağlayıp sızlanıştır.

* "Kılavuz" türkçe olarak geçiyor.

Sen, kimi gamla hastalandırmak istersen, onun gönlüne ağlayış yolunu bağlarsın.

Böylece de süren, kovan olmaz; bir belâdır, gelir - çatar; çünkü sızlanma şefâatçisi yoktur.

Fakat belâdan kurtarmak istediğin kişinin canına da sızlanış verirsin.

* Kur'ân'da, çetin azaba uğrayan ümmetler için dedin ki:

* O solukta sızlanmadılar ki belâ, onlardan dönsün, savuşup gitsin.

* Gönülleri katılaşmıştı; yaptıkları suçlar, kulluk görünüyordu onlara.

İnatçı kişi, kendisini suçlu bilmedikçe gözünden nerden gözyaşı akacak?

*** Selâm olsun, Yûnus'un toplumunun hikâyesi; sızlanıp ağlamanın, gökten gelecek belâyı giderdiğine delildir, onu bildirir. Yüce Tanrı dilediğini yapar; demek ki sızlanmak, O'nu ululamak, O'nun katında faydalıdır. Filozoflarsa, Tanrı, tabîate, sebebe göre iş görür, dilediğini yapmaz; şu halde sızlanış, tabiati değiştirmez derler.**

Yûnus'un topluluğuna belâ göründü; gökyüzünden ateşle dolu bir bulut ayrıldı.

Şimşek çakıyor, taşları bile yakıyordu; gök gürlüyor, herkesin betini - benzini uçuruyordu.

Hepsi de geceleyin damlardaydı; gece vakti o çetin belâ, yücelerden belirmişti.

Analar, evlâtlarını kendilerinden ayırdılar; böylece de hepsi ağlayıp sızlanmaya koyuldu.

Akşam namazı çağından sehere dek o toplum, başlarına toprak serpti.

Hepsi de ses sese vermiş, ağlaşıyordu. Derken o inatçı topluma Tanrı acıdı.

Ümitsizlikten, sabırsızca ah edişten sonra bulut, yavaş - yavaş dağılmaya başladı.

Yûnus'un hikâyesi hem uzundur, hem etfaflı; şimdiyse toprağı anlatma, feyiz verme çağı.

Değil mi ki ağlayıp sızlanışın Tanrı katında değeri var; ondaki değer nerde var?

Haydi ey ümit, şimdicek bağla belini; kalk ey ağlayan, gül boyuna.

* Çünkü yüce padişah, gözyaşını, üstünlükte, şehîdin kanıyla bir tutuyor.

Selâm ona, Âdem'in bedenini terkib etmek üzere bir avuç toprak alması için Tanrı'nın İsrâfil'i göndermesi

Tanrı'mız, İsrâfil'e, git dedi, yeryüzünden bir avuç toprak al da gel.

İsrâfil de yeryüzüne geldi; geldi ama yeryüzü gene ağlayıp inlemeye başladı.

Ey Sûr meleği, ey yaşayış denizi dedi; ölmüşler, senin solukarınla can bulur.

Sûr'a bir üfürürsün, pek yüce bir ses çıkartırsın; mahşer, çürümüş kemiklerle dolar.

* Sûr'u üflersin, haydin dersin; ey Kerbelâ şehitleri, sıçrayın.

Ey ölüm kılıcıyla ölenler, dallar, yapraklar gibi yerden baş çıkarın.

Senin rahmetin, senin o yüce soluğun yüzünden şu dünya, dirilttiğin canlarla dolar.

Rahmet meleğisin, acırsın sen. Arş'ı taşıyansın, dilekler kıblesisin sen.

* Arş, lûtuf mâdenidir, adâlet mâdeni; altında, yarlıgamayla dopdolu dört ırmak akar.

Süt ırmağı, ebedî bal ırmağı, şarap ırmağı, akıp giden su; Dicle.

1630. Bunlar, Arş'tan cennete akarlar; onların birazcık belirtisi de yeryüzünde görünür.

O dört ırmak, burada bulanıktır ama, neden, neyle bulanık? Acı yokluk zehiriyle.

O dört ırmaktan bir yudumcuk, şu kapkara toprağa döktüler de, bir fitnedir kopardılar.

Şu aşağılık kişiler dediler, bunların aslını arasınlar. Ama adam olmayanlar, dünyadakini yeter buldular.

Tanrı çocukların beslenip getişmesi için sütü verdi; her kadının göğsünü süt çeşmesi yaptı.

Şarap ırmağını, gamı, kederi gidermek, düşünceyi atmak; insana güç vermek için üzümden akıttı.

* Hastanın bedenine ilâç olsun diye bal arısının içini kaymak haline soktu.

Suyu da temizlenmek, içip kanmak için herkese lûtfetti, sundu.

Bunları izleyip temellerine varman için bu lûtuf; sense a boşboğaz, bunları yeter buldun.

Şimdi toprağın başına gelenleri dinle; bak; İsrâfil'e ne afsun okuyor hele.

1640. İsrâfil'e karşı suratını astı; yüz çeşit şekle büründü, yüz çeşit yalvarışlara girişti.

Ululuk sâhibi Tanrı'nın tertemiz zâtiyçin bu kahrı bana helâl sayma dedi.

Bu evirip çevirmeden bir koku alıyorum; kötü bir zandır, başımda çizginip duruyor.

Rahmet meleğisin sen, acı bana. Devlet kuşu, hiçbir kuşcağızı incitmez çünkü.

Ey dertlere şifâ veren, ey dertlilere rahmet olan, o iki iyi işli melek ne yaptıysa sen de onu yap.

İsrâfil, tezce padişahın tapısına geldi; Tanrı'ya özür getirdi; olup biteni anlattı.

Sen görünüşte toprak al buyurdun ama dedi, içime onun aksini ilhâm ettin.

Kulağıma toprak al diye buyruk verdin; aklımaysa alma buyurdun.

* Rahmet, gazebi aşmıştır, üstündür ondan ey işleri örneksiz, her yaptığı güzel Rab.

Selâm ona, çevik Âdem'in bedenini yoğurmak için, işe iyi sarılan, ihtiyatla davranan meleği, selâm olsun, Azrâil'i göndermesi

Tanrı, Azrâil'e, tez var dedi, o hayallere kapılmış toprağın hâlini gör.

1650. O arık, o kart zâlimi bul, tez, bir avuç toprak al da gel.

Kazâ ve kader çavuşu Azrâil, işi başarmak için yürüdü, gitti.

Koprak, âdet edindiği gibi gene feryâda başladı; ona birçok antlar verdi.

Ey öz kul dedi, ey Arş'ı taşıyan; ey Arş'ta da, yeryüzünde de buyruk tutan,

Tek merhametlinin rahmeti hakkıyçin git; sana lûtuflarda bulunanın hakkıyçin git;

Kendisinden başka tapacak olmayan padişahın hakkıyçin... Onun dergâhında kimsenin sızlanışı reddedilmez.

Azrâil, bu afsunlarla gitmem; bunlara kanıp gizli, açık, buyruk sâhibinin buyruğundan dönmem ben dedi.

* Yeryüzü, O dedi, yumuşak davran davranmayı da buyurmuştur; ikisi de buyruk; bilgiyle o buyruğa uy.

Azrâil, o dedi, ya te'vîl olur, ya kıyas. Apaçık buyrukta te'vîli, kıyası az ara.

Kendi düşünceni te'vil etmen daha yeğ; bu, hiçbir başka buyruğa benzemeyen buyruğu te'vil etmemden daha iyi.

1660. Yalvarmandan içim yanıp duruyor; acı gözyaşlarından, gönlüme kan doldu.

Acımam yok değil; dertlinin derdine, o üç temiz melekten daha da fazla acırım.

Bir yetime bir sille vursam; yufka yürekli biri de onun eline helva verse,

Benim şu sillem, onun helvasından hoştur; eyvahlar olsun onun helvasına aldanırsa haline.

Feryadından içim yanıyor; fakat Tanrı, bana başka çeşit bir lûtuf öğretmiş.

Gizli lûtuf, kahır içindedir; değer biçilmez akıyk, pislik içinde gizlenmiştir.

Tanrı'nın kahrı, benim yüzlerce lûtfumdan daha iyidir; Tanrı'dan can sakınmak, can çekişmektir.

Onun en beter kahrı, iki dünyanın da lûtfundan iyidir; ne güzeldir o Âlemlerin Rabbi, ne güzeldir O'nun yardımı*.

Kahrında lûtuflar gizlidir; O'nun uğruna can vermek, cana can katar.

Kötü zannı bırak; kendine gel de sapıklaşma; değil mi ki gel buyurdu, başını ayak yap.

1670. O'nun gel deyişi, yücelikler verir, sarhoşluk, eş - dost bağışlar, yaygılar yayar, sofralar döşer.

O yüce emre karşı hiç mi, hiç yuvanıp çırpınamam ben.

Aşağı yeryüzü, bütün bu sözleri duydu; fakat o kötü zan, kulağına küpe kesilmişti.

Aşağılık toprak, gene bir başka çeşit yalvarmaya, sarhoş gibi secdeler etmeye koyuldu.

Azrâil, hayır dedi, kalk, bundan bir ziyan gelmez sana; ben sana başımı canımı rehin vereyim.

* İkinci mısra' arapçadır.

Yalvarmayı düşünme; o acıyan adâlet, ihsan sâhibi padişahtan başkasına yalvarıp yakarma artık.

Ben buyruk kuluyum, buyruktan geçemem; O'nun buyruğu, denizden toz koparır.

O kulağı, gözü, başı yaratanın buyruğundan başka, kendimden birşey yapamam, ne bir hayır söz dinlerim, ne bir şer söz.

Kulağım, O'nun sözündenb aşka sözlere sağır; O, bana tatlı canımdan da tatlı can.

Can, O'ndan geldi. O candan değil; O, bedâva olarak yüzbinlerce can verir.

1680. • Can da ne oluyor ki tutayım, o kerem sâhibi dururken canı seçeyim; pire de nedir ki onun için kilimi yakayım.

Ben, O'nun hayrından başka hayır bilmem. O'ndan başkasına karşı sağırım, dilsizim, körüm.

Kulağım, feryâd edenlere sağırdır; çünkü ben, âdetâ O'nun elinde bir mızrağım.

*
**

(Ş E R H)

1555. beyitten sonraki bahis. Tanrı'nın, Âdem Peygamber'in cesedi için, yeryüzünden toprak almak için Cebrâil'i, sonra Mikâil'i, sonra da İsrâfil'i gönderdiği, üçünün de yerin sızlanmasına dayanamayıp elleri boş döndüğü, Azrâil'in, yerin sızıltısına aldırış etmeyip emri yerine getirdiği, bunun üzerine Tanrı'nın, onu, can almaya memur ettiği pek meşhur bir halk hikâyesidir. Furûzan - fer, buna kaynak olarak Sa'lebî'nin "Kasas" iyle Taberî tefsîrini gösteriyor; aldığı metinde yalnız Cebrâil ve Mikâil geçiyor (Maâhiz; s. 170 - 171).

1556. LXVII. sûrenin (Mülk) 2. âyetinde, meâlen, "Öyle bir mâbuttur ki yaratmıştır ölümü ve dirimi, hanginiz daha güzel işte bulunacak, sınamak için sizi ve O'dur üstün olan ve suçları örten" buyurulmaktadır. Âyetteki sınamak ve bilmek, bilgisi ezelî ve ebedî olan Tanrı için değil, bizim içindir. Beyitte bu âyete işâret edilmektedir.

1557. Cebrâil. I. c. in 1071. b. nin ş. e bk.

1563. Levh. I. c. in 1069. b. nin ş. e bk.

1566. İsrâfil. II. c. in 1203. b. ş. e bk.

1569. Mikâil. II. sûrenin (Bakara) 98. âyetinde, "Mîkâl" tarzında geçmektedir. Bu âyette, Al-

lâh'a, meleklerine, peygamberlerine, Cibrîl'e, Mîkâil'e düşman olanlardan bahsedilmekte, Allâh'ın da kâfirlerin düşmanlıklarına azapla karşılık vereceği bildirilmektedir. Bu âyet, Fedek'li Yahudilerin, Cibrîl, dâima savaşla gelir, o, bizim düşmanımızdır; Mîkâil, bollukla, ferahlıkla gelir demelerinden dolayı inmiştir. Miykâl tarzında söylenen bu söz, süryanca, kulcağız anlamına gelen "miyk" sözüyle Allah demek olan "îl" sözünden meydana gelmiştir ve Allah kulcağızı anlamınadır (Mecma'; I, s. 166-168). Mîkâil, rızıkların taksîmine, bulutların idaresine, yellerin esmesine, şimşek, yıldırım, yağmur gibi cevvî olaylara memurdur (Sefîne; II, s. 545).

1571. Azrâil. III. c. in 113. cü b. ş. e bk. Aynı beyitte "Rabbiniz, halkı yaratmadan önce, (kudret) eliyle, rahmetim, gazebimi aşkındır diye yazdı" meâlindeki hadîse de işaret vardır (Câmi'; II, s. 75).

1572. Arş. I. c. in 241-242. b. inin ş. e bk.

1573. Arş. Sekiz Melek. LXIX. sûrenin (Haakka) 17-18. âyetlerinde, meâlen, kıyamet gününde, meleklerin, göğün çevresinde toplanacakları ve o gün Arş'ın sekiz melek tarafından taşınacağı bildirilir. Arş, Tanrı'nın bilgisi, tedbîr ve tasarrufu olarak kabûl edilirse, kıyamete dek Arş'ı taşıyan dört melek, Nûh, İbrâhim, Mûsâ ve İsâ Peygamberdir; Kıyamet devri olan son devir, bu "Ülü'l-Azm" (bk. I, b. 406) peygamberlerin en büyüğü ve son peygamber olan Hz. Muhammed'in devridir; O'nun devrinde, Tanrı bilgisinin, tasarruf ve telbîrinin mazharı, Muhammed, O'nun varisi Alî, Hasan ve Huseyn'dir. Bu yo-

rum, Ehlibeyt İmamlarından rıvâyet edilmiştir. Bu suretle, kıyamet devrinde ve kıyamette ilk dört Ulü'l-Azm Peygamber'le Hz. Muhammed, vasisı ve iki torunu, Tanrı Arş'ını taşıyanlardır ki sekiz olur. Bunlara melek denmesi, kendilerinde meleklik vasfının üstün oluşundandır (Şeyh Saduk: Risâlet'ül-İ'tikaadât; 1317; taşbasması; s. 81-82). Bu âyetlerin tefsirinde, Tanrı emrini icrâ eden meleklerin sekiz saf olacağı da söylenmiştir (Mecma'; X, s. 346). Beyitte bu âyetlerden mânevî ıktibas vardır.

1580. Beyitten sonraki başlık. Tanrı Halîfesi. I. c. in 544. b. ş. e bk.

1587. Mîkâil-Kile. Mîkâil, rızıklara memur olduğundan arapça ölçek anlamına gelen "keyl" sözüyle de ilgilidir.

1190-1593. Rahmet-Gazep. Rahmetin, gazepten üstün ve aşkın olduğuna dâir zikredilen hadîse işârettir (Câmi'; II, s. 75). İnsanların, başlarındaki buyruk sâhiplerine uyacakları, onun dîninde bulundukları hakkında bir hadis zikredilmiştir. Beyitte lâfzî ıktibas vardır.

1594. Din günü. I. c. in Dîbâce'sinin ş. e bk.

1604-1606. VI. sûrenin (En'âm) 42-45. âyetlerine işâret edilmektedir.

1607. beyitten sonraki bahis. II. c. in 3136-3137. b. nin ş. e bk.

1619. "İnanan hiçbir kaul yoktur ki iki gözünden, yüce Allah korkusuyle, bir sinek başı ka-

dar yaş çıksın da yüzüne cehennem harâreti düşsün, bu, ebedî olarak o kuldan giderilmiştir." (Hadis; Câmi'; II, s. 132).

1624. Kerbelâ. III. c. in 831. b. e bk.

1628. Dört Irmak. Mi'raç hadisleri arasında, Hz. Peygamber'in (S. M), cennette, Tûbâ ağacının altından kaynayan bir nehir ve bu nehirden, bozulup kokmayan su, tadı bozulup değişmeyen süt, içenlere lezzet veren şarap ve süzme hâlis bal ırmağı olmak üzere dört ırmağın aktığını gördüğüne dâir hadis vardır ki (Meclisî: Bıhâr'ül - Envâr; Tehran - Dâr'ül - Kütüb'il - İslâmiyye yayımı; c. XVIII., s. 409) bu hadis, XLVII. sûrenin (Muhammed S. M), "Çekinenlere vaadedilen cennet, şöyledir âdetâ: Orada su ırmakları var, bozulup kokmaz ve süt ırmakları var, lezzetleri bozulmaz ve şarap ırmakları var, içenlere sâfi lezzet ve bal ırmakları var, süzme..." meâlindeki 15. âyet-i kerîmesinin meâlini vermektedir (Mi'râc için I. c. in 1589., Tûbâ için 1965. b. in ş. e bk.). Mevlânâ, "Divân-ı Kebîr" inin, "fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilât" vezninin "N' hafiyesindeki bir gazelinde de bu dört ırmaktan bahseder ve bunları "Kendinde ara" buyurur (Tercememiz; İst. Remzi K. c. IV, 1959, s. 28; Bahrin CXXVIII. gazeli, 1. beyit).

1636. Bal - Şifâ. XVI. sûrenin (Nahl) 69. âyetinde, balda şifâ olduğu bildirilmektedir ki beyitte, bu âyetten mânevî iktibas vardır.

1648. Rahmet - Gazeb. Geçti.

1657. Yumuşak davranmak. XVI. sûrenin (Nahl) 125. âyetinde, Hz. Peygamber'e (S. M), Tanrı yoluna, hikmetle, güzel öğütle çağırması, inanmayanlarla, iyi bir tarzda tartışması emredilmekte, III. sûrenin (Alî İmrân) 159. âyetinde, onlara yumuşaklıkla hitap ettiği, katı, haşın muâmelede bulunsaydı, çevresinden dağılacakları bildirilmekte, onları bağışlaması, onlar için yarlığanma dilemesi buyurulmaktadır. Beyitte, bu âyetlere işâret edilmektedir.

1680. Pire - Kilim. "Bir pire için yorganı yakar" atasözümüzü hatırlatmaktadır.

*
**

METİN

Sana zulmeden, gerçekte bir âlettir; o, bir âlete benzer. Ârif ona derler ki Tanrı'yı görür, âleti değil. Âlete baksa bile görünüşte bakar; bilgisizliğinden değildir bu bakış; öyle gerekmiştir de öyle bakmıştır. Netekim Allah sırrını kutlasın, Ebâ-Yezîd demiştir ki: Ben bunca yıldır yaratılmışa söz söylememişim, yaratılmıştan söz duymamışım; ama halk, onlara söz söylüyorum, onların sözlerini duyuyorum sanır; çünkü onlar, söz söylenecek ulu zâtı görmezler. Onlar, bence, birinin sesine ses veren dağa benzerler. Akıllı kişi sese bakar.
Hani Atasözüdür: Dıvar çiviye, beni kakanı görsen-e demiş.

Ahmakçasına, mızraktan acıyış umma; mızrağı elinde tutan padişahtan um.

Mızrağa, kılıca nasıl yalvarıyorsun? O, bir yüce kişinin elindeki tutsak.

Sanat bakımından o, Âzer'dir, bense putum; ne yaparsa beni, o olurum ben.

Sağrak yaparsa beni, sağrak olurum; hançer yaparsa hançer kesilirim.

Kaynak yaparsa beni, su veririm; ateş ederse beni, hararet veririm, ısıtırım.

Yağmur yaparsa beni, yağarım, harmana bereket veririm; temren yaparsa beni, bedene saplarım.

Yılan yaparsa beni, zehirlerim; dost ederse beni, hizmette bulunurum, tapı kılarım.

1690. *Ben, iki parmak arasındaki kalemim sanki; kulluk safında işkilli değilim ben.

Toprağı sözle oyaladı; o eski yeryüzünden bir avuç toprak kaptı.

Büyücü gibi bir avuç toprak kaptı yerden; yerse kendinden geçmişçesine söze kapılmış gitmişti.

Yeryüzü, râzı olmadığı halde bir avuç toprak aldı, Tanrı'ya götürdü; mektebe gitmek istemeyen, gerisin geri kaçan çocuğu zorla mektebe götürür gibi, toprağı Tanrı'ya ulaştırdı.

Tanrı, apaydın bilgimle dedi, seni bu halka cellât yapacağım.

Azrâil, yârabbi dedi, halk düşman olur bana; ölüm çağında halkın boğazını sıktım mı, herkes düşman kesilir bana.

A yüce Tanrı, halkın benden tiksinmesini, herkesin bana düşman olmasını revâ görür müsün?

Tanrı, ben dedi, sıtma, humma, kulunç, baş dönmesi, yaralanma gibi sebepler meydana getiririm.

Onların gözlerini senden çevirir, hastalıkla, sebeplere sataştırırım.

Azrâil, yarâbbi dedi, sen üstün Tanrı'sın; öyle kullar da vardır ki sebepleri yırtarlar.

1700. Gözleri sebepleri aşar; Tanrı lûtfuyla perdelerden geçmiştir onlar.

Hâl göz hekiminden birlik sürmesini çekmişlerdir de sebepten de kurtulmuşlardır, illetten de.

Ne hummaya bakarlar, ne kulunca, ne bâsura; gönüllerine bu sebeplerin girmesine yol vermezler.

Çünkü bu hastalıkların herbirinin ilâcı vardır; ilâcı olmayan hastalık, kazâdır, kaderdir.

Soğuğun, kışın ilâcı nasıl kürkse, her hastalığın da ilâcı vardır; bunu gerçek olarak iyice bil.

Ama Tanrı, birisini sıkıştırmak istedi mi, soğuk yüz kat kürkten bile geçer.

Bedenine öyle bir titreyiş verir ki ne elbiseyle iyileşir o kişi, ne evle - yuvayla.

Kazâ geldi mi, hekim aptallaşır; o ilâç da fayda veriş bakımından yolunu yitirir.

Ahmak kişiyi avlayan şu sebepler, nasıl olur da can gözü açık kişiye perde olur?

Göz olgunlaştı mı, temeli, özü görür; ama kişi şaşı oldu mu, parça - buçuğu görür ancak.

*** Tanrı'dan, Ey Azrâil, sebeplerle hastalığı, kılıç yarasını görmeyen, seni de görmez; çünkü sen, O sebeplerden daha da gizlisin ama gene de sebepsin; hattâ o hastaya "O, size sizden daha yakındır ama siz görmezsiniz" sırrı bile gizli kalmaz diye cevap gelmesi**

1710. Tanrı dedi ki: Aslı bilen kişi, nasıl olur da seni arada görür?

Kendini halktan gizlemişsin ama aydın gözlülerin karşısında sen de perdesin.

Ecel, onlara şeker gibi tatlı gelirken gözleri devlete, bahta karşı sarhoş mu olur?

Bedenin ölmesi, onlara acı gelmez; çünkü onlar, kuyudan, zındandan çıkıyorlar, çayırlığa - çimenliğe gidiyorlar.

İnsanı ezen, büzen dünyadan kurtuluyorlar; hiçbir kimse, yok olan, olmayan birşeyin elden çıkışı yüzünden ağlamaz.

Padişahın adamlarından biri, zındanın burcunu yıksa, zindandakinin gönlü, bu yüzden kırılır mı hiç?

Yazıklar olsun, bu mermer taşı kırdı da canımızı, tenimizi zındandan kurtardı;

O güzelim mermer, o yüce taş, zındanın burcuna ne de yakışıyordu, ne de güzel bir eşti;

Nasıl oldu da kırdı, zındandakini de hapıstan kurtardı; bu suça karşılık elini kırmalı onun der mi?

Hapıstan çıkarılıp darağacına götürülen kişiden başka hiçbir mahpus böyle söz söylemez.

1720. Birisini yılanların zehirinden kurtarıp şekerin bulunduğu yere götürseler, bu iş, hiç acı gelir mi ona?

Can, beden kavgasından sıyrılmış; beden ayağı olmaksızın gönül kanadıyla uçuyor.

Hani zındanın dibinde mahpus olan kişinin, geceleyin uyuyup rüyasında, gül bahçesinde gezdiğini gördüğü gibi.

O kişi, Tanrım der, beni tekrar beden ülkesine gönderme de bu gül bahçesinde gezip tozayım.

Tanrı da ona, dua kabul oldu, dönme artık der. Allah doğrusunu daha da iyi bilir*.

Bu çeşit rüya, bir bak da gör, ne hoştur; ölümü görmeden cennete gidiyor adam.

Öylesine kişi, zındanın dibinde zincirlere vurulmuş bir halde uyanmadığına hasret çeker mi?

İnanmışsan artık savaş safına gir; çünkü senin meclisin gökyüzündedir.

A oğul, a kul, mihrabın önündeki mum gibi yücelere ağmak ümidiyle kalk ayağa.

Başı kesilmiş mum gibi bütün gece ağla, arayış yolunda gözyaşları dök, yan - yakıl.

Yemekten, içmekten ağzını dudağını yum; gökyüzü sofrasına varmaya tez ol.

Soluktan soluğa gökyüzüne ağmayı um; söğüt gibi göğün havasına uy da oyna - dur.

Soluktan soluğa, gökyüzünden su gelmede, ateş gelmede sana; rızkın arttıkça artmada.

Seni de oraya götürürse şaşılmaz; âcizliğine bakma, isteğine bak.

Çünkü bu istek, Tanrı emanetidir sende; çünkü her isteyen, bir istenene lâyıktır.

* Son cümle arapçadır.

Çalış - çabala da bu istek artsın; artsın da gönlün, şu beden kuyusundan çıksın.

Halk, filan zavallı öldü der; sense a gafiller dersin, diriyim ben.

* Bedenim, yapayalnız uyumuş ama gönlümde sekiz cennet açılıp saçılmış.

Can, gizlice güllük - gülistanlıkta seyir - seyran ediyor; beden o fışkının içindeymiş, ne gam.

Uyuyan canın bedenden ne haberi olacak? Beden, ister gül bahçesinde olsun, ister külhanda; ona ne?

* Can, şu su rengindeki âlemde, "Ne olurdu, toplumum da bilseydi" diye nâra atarak geziyor.

Can, şu bedensiz yaşamak istemezse; peki, gökyüzü, kimin sayvanı olacak?

* Canın, bedensiz yaşamayı dilemiyorsa "Rızkınız göktedir" diye övülen rızık kime nasip olacak?

*** Dünyanın yağlı - ballı şeylerini yemenin tehlikesi; onların, Allah yemeğine engel oluşları. Netekim, "Açlık, Allah yemeğidir, Allah, gerçeklerin bedenlerini onunla diriltir" buyurmuştur; yâni açlıkta Allah yemeği var. Gene, "Rabbime konuk olurum; beni doyurur, suya kandırır" buyurmuştur. Tanrı da "Ferahlanarak rızıklanırlar" buyurmuştur.**

1743 Şu kaba rızık kırıntılarından kurtulur, yüce, güzel rızıklara kavuşursun.

1744 O güzel yemekten okkalarla, batmanlarla yesen, gene de peri gibi tertemiz, tüy gibi hafif bir halde yürür - gidersin.

1745 O yemek, ne yel yapar sende, ne kulunç; ne de karın ağrısı verir sana.

1746 Dünya yemeğinden az yersen karga gibi aç kalırsın, çok yersen miden ekşir, geğirmeye başlarsın.

1747 Az yersen huyun kötüleşir, kabalaşır, nobranlaşırsın; çok yersen mide ekşimesine uğrarsın.

1748 Ama Allah yemeğinden, o tatlı, o güzel sinen yemekten denizler kadar ye; gene de gemi gibi yüzer - gidersin.

1749 Dayan, oruca sarıl; soluktan soluğa Tanrı rızkını bekle.

1750. Çünkü o işi - gücü güzel Tanrı, bekleyenlere armağanlar verir.

1751 Tok kişi ekmek beklemez; yemek çabuk mu gelecek, sofra geç mi döşenecek, umurunda bile değildir.

1752 Ama yemeği, azığı olmayan, her solukta yemek nerde der; açlıkla yemeği gözler - durur.

1753 O yetmiş kat devlet nevâlesi, sen beklemedikçe gelmez sana.

1754 Babacığım, yücelerden gelecek yemeği, adamca bekle de bekle.

1755 Her aç, sonunda bir rızık buldu; devlet güneşi, sonunda ışıdı, vurdu ona.

1756 Himmet sâhibi konuk, az yerse, ev sâhibi, ona daha güzel bir yemek sunar.

1757 Yalnız yoksul, nekes ev sâhibi başka. Sen kerem sâhibi olan rızık vericiye kötü zan gütme.

1758 Ey dayanılan, güvenilen er, dağ gibi sen de başını yücelt de güneşin ilk ışığı vursun sana.

1759 Çünkü o yerinde duran yüce dağ başı, seher güneşini beklemededir.

*** Ne hoştu bu dünya, ölüm olmasaydı; ne hoştu dünya mülkü, zeâl bulmasaydı diyen, bu çeşit laflar eden gaflet sâhibine cevap**

1760. Birisi, ne hoştu dünya der, ölüm çıkıp gelmeseydi, ayağını basmasaydı.

1761 Öbürü de ölüm olmasaydı der, bizi ezip büzen şu elemli dünya hiç çekilmezdi.

1762 Ekini samanından ayrılmadan biçilip ovaya yığılmış, düvenle ezilmeden öylece bırakılmış bir harmana benzerdi.

1763 * Sense ölümü dirilik sandın da tohumu çorak yere ektin.

1764 * A ahmak, yalancı akıl, herşeyi ters görür, diriliği de ölüm sanır.

1765 * Ey Tanrı, sen şu düzen yurdunda, herşeyi, nasılsa öyle göster.

1766 * Hiçbir ölü, öldüğüne yanmaz, azığının azlığına yanar.

1767 Çünkü o, bir kuyudan kurtulmuştur; bir ovaya düşmüş, devlete kavuşmuş, ferahlığa ermiştir.

• Şu yas konağından, şu kusurlu deve yatağından, geniş bir ovaya göçmüştür.

• Hem de gerçeklik durağı, yalancı sayvan değil... Hâlis şarap, ayranla sarhoş olmak değil bu.

1670. • Gerçeklik durağına varmış, Tanrı'ya kavuşmuş, şu ateş tapınağı olan balçıktan kurtulmuştur.

Aydın bir yaşayışa eremediysen bir - iki soluk kaldı; dayan da ercesine öl.

• Kul, mustahak olmadan nîmetler veren Allah'tan dilenen şeyler. "Öyle bir mâbuttur ki kullar, ümit kestikten sonra yağmur yağdırır." Nice uzaklık vardır, yakınlığı getirir; nice kutlu suç vardır, nice kutluluk vardır, kötülük dileğinden meydana gelir. Bütün bunlar, "Gerçekten de Allâh'ın, kötülükleri iyiliklere döndürdüğünün" bilinmesi içindir.

• Hadiste gelmiştir; kıyamet günü herkese halk diye buyruk gelecek.

Sûr'un üfürülmesi, tertemiz Tanrı'dan buyruktur; a zerreler, topraktan baş çıkarın.

Sabah çağı, nasıl her bedene akıl - fikir gelirse her bedene, tekrar can gelecek.

O gün can, kendi bedenini tanıyacak, defineler gibi canlar, gömüldükleri yıkık yerlere girecek.

Her can, kendi bedenini tanıyacak, o bedene girecek; kuyumcunun canı, terziye gider mi hiç?

Bilginin canı bilgine, zâlimin canı zâlime gidecek.

Sabah çağı kuzu, anasını, koyun, kuzusunu nasıl tanır, Tanrı bilgisi de canlara bedenlerini tanıtacak.

Ayak, karanlıkta olsa bile ayakkabısını tanır; peki, a güzelim, can, nasıl olur da bedenini tanımaz?

1780. • A Tanrı'ya sığınan, sabah, küçük mahşerdi; büyük mahşeri onunla kıyasla.

Can, nasıl toprağa doğru uçarsa amel defterleri de sağa - sola uçacak.

Nekeslik, cömertlik defterini, dün huy edindiği sakınıp çekinmenin, yahut kötülükte bulunuşun yazıldığı defterleri kulun avucuna koyacaklar.

Seher çağı, uykudan uyandı mı, kula, yaptığı hayır, şer, gelip çatacak.

Riyâzatı huy edinmişse, uyandığı zaman, önüne o gelecek.

Dün hamhalat kalmışsa, çirkin işler yapmış, yolunu yitirmişse, defteri, başsağlığı mektubu gibi, sol yanından verilecek.

Ama dün temiz kalmışsa, sakınmış, dinine sarılmışsa, uyandığı vakit, değer biçilmez inciyi elde edecek.

Bizim uyumamız, uyanmamız, ölümle ölümden sonra dirilmeye iki tanık.

Küçük mahşer, büyük mahşeri gösterme-de; küçük ölüm, büyük ölümü aydınlatmada.

Ama buradaki amel defterleri, hayâlde var, gizli; büyük mahşerdeyse, iyiden iyiye meydana çıkacak.

1790. Bu hayâl, burada gizli, belirtisi meydanda ama orada şekillere bürünür.

Mimara bak, yere tohum eker gibi gönlüne bir ev kurma niyeti koyar.

Yerden tohum biter gibi o hayâl, dışarı vurur, belirir, bir ev olur.

Gönülde yurt tutan her hayâl, mahşer günü bir şekle bürünüp görünür.

O mimarın hatırındaki hayâli, tohum bitirecek yere ekilmiş bir tohum say.

Bu iki mahşerin özetini vermekten maksadım, inananların anlayıp hisse almalarıdır.

Kıyamet gününün güneşi doğunca, çirkin, güzel, herkes topraktan tezce sıçrayıp kalkar.

Herkes kazâ ve kader divanına koşar; geçer akça da potaya girer, kalp akça da.

Güzelim geçer akça sevinçlidir, nazlandıkça nazlanır; kalp akçaysa yanıp erimeye koyulur.

Soluktan soluğa sınamalara çatar; gönüllerdeki gizli şeyler, bedenlerde görünür.

1800. Kandil, nasıl suyu, yağı ortaya koyarsa, toprak, nasıl ekileni bitirirse, içindekini belirtirse,

Baharın eli, sovanı, prasayı, haşhaşı nasıl meydana çıkarır, sırrını açıklarsa, tıpkı öyle.

Biri, terü tâze, yemyeşil, "Biz çekinenleriz" demede; öbürü, menekşe gibi başını eğmede.

Tehlikeye uğramak korkusundan gözler, yuvalarından fırlamış; sonsuz azap yüzünden her göz, on kaynak kesilmiş.

Amel defterleri, sol yandan gelmesin diye gözler dikilmiş; herkes bekleşip durmada.

Gözler, sağı - solu gözlüyor; amel defterinin sağdan verilmesi de kolay değil hani.

Bir kulun eline amel defteri verilir; suçlarla, kötülüklerle dopdolu, simsiyah.

Bir tek hayır, bir tek başarı yok o defterde; ancak gerçek erin gönlünü kırdığı yazılı.

Baştan sona dek çirkin işlerle, suçlarla, yol ehliyle alay edişle, ıslık çalışla dolu.

O düzenbazlıkları, o hırsızlıkları, o Firavunlar gibi, ben - biz deyişleri yazılı.

1810. O kaba kişi, defterini okuyunca anlar - bilir ki zındandan başka göçülecek yer yok.

Artık hırsızlar gibi darağacına doğru yürümeye başlar; suç meydanda çünkü, özür yolu da bağlı.

O binlerce delil getirmesi, o binlerce kötü söz söyleyişi, ağzına kötü bir çivi kesilir de dudağını açıp birşey söyleyemez.

Çaldığı şeyler üstünde, evinde çıkmış; suçu meydanda, masalı yitmiş - gitmiş.

Kavurucu ateşe doğru yürümeye başlar; çünkü dikenin ateşten kaçmasına çare yoktur.

Melekler de memurlar gibi önüne, ardına düşerler; önce gizliydi onlar, şimdiyse bekçi gibi meydana çıkarlar.

Yürü a köpek, gir samanlığına diye sürerler onu, ellerindeki mızraklarla dürterler.

Belki o kuyudan kurtulurum diye her yol başında ayağını geriye çeker.

Bekleyerek durur, susup dinler; bir ümitle yüzünü ardına çevirir, bakar.

Güz yağmuru gibi gözyaşları döker; ümidi kurumuş - gitmiştir artık; ondan başka ne gelir elinden?

1820. Her zaman, yüzünü ardına çevirir; o mukaddes dergâha yönelir.

Derken Tanrı'dan, o ışık ülkesinden buyruk gelir; a çıplak tembel deyin ona denir;

A şer mâdeni, neyi bekliyorsun? A sersem, yüzünü ne diye ardına çevirmedesin?

A Tanrı'yı inciten, a şeytan'a tapan, amel defterin, eline verilen o defter işte.

Değil mi ki yaptığın işlerin yazıldığı defteri gördün; ne diye ardına bakarsın? Yaptığın işin karşılığını gör.

Boş yere ne diye emekliyorsun? Böylesine kuyuda aydınlık ümidi mi olur?

Senin ne dışyüzde bir kulluğun var, ne içinde bir iyi niyet.

Ne geceleri kulluk ettin, namaz kıldın; ne gündüzleri rıyâzatta bulundun, oruç tuttun.

Ne kimseyi incitmemek için dilini tuttun; ne ibretle önüne, ardına baktın.

Önünde, ölümünü anmaktan, can çekişmekten, ardında, dostlarının senden önce ölmesinden başka ne vardı ki?

1830. A buğday gösterip arpa satan azgın, zulmüne pişman olup aşmadın, coşa - köpüre tövbe de etmedin sen.

* Azgınlıkla terazin eğriydi; peki, karşılık olarak, nasıl doğru terazi istersin ki?

Hâinlikte, eksik tartmada sol ayak keşilmiştin; nasıl olur da amel defterin sağ eline verilir?

A boyu iki büklüm olmuş kişi, karşılık olarak verilen şey, gölgeye benzer; boyun eğri, gölgen de önüne eğri düşecek elbet.

Bu çeşit sert sözler gelir Tanrı'dan; öylesine sözler ki dağ bile duysa beli eğrilir.

Kul der ki: Ne buyurduysan yüz kat da beterim ondan, yüz kat da beterim, yüz kat da beter.

Daha beter işlerimi, lûtfunla örttün; yoksa bilgin, kötülüklerimi kavramıştır.

Ama kendi savaşmamı, yaptığım işleri, hayırdan da, şerden de ötedeki küfrümü, yolumu - yordamımı,

Bunalmışçasına yalvarışımı, benim de, benim gibi yüzlerce kulun da hayâlini, vehmini bir yana bırakalım;

Kendi gerçekliğime, kendi isyânıma bakmadım bile; ümidim, ancak ve ancak senin lûtfundaydı.

1840. Sen, karşılık beklemeden lûtuflarda bulunursun; bağıştan, lûtuftan ibaretsin sen ey sebepsiz, illetsiz kerem kılan, ümidim, lûtfunaydı, keremineydi.

1841 Ardıma dönüp o mutlak kereme, o sonsuz lûtfa baktım; kendi yaptığım işlere değil.

1842 Yüzümü o ümitle ardıma çevirdim; çünkü önceden de varlığı sen verdin bana.

1843 Varlık elbisesini bedâva verdin bana; ben de boyuna o lûtfa güveniyordum.

1844 Kul, suçunu, hatâsını sayıp dökünce, o bağıştan ibaret olan da ihsâna başlar.

1845 Ey melekler der, onun gönül gözü, yalvarış yönünde; getirin onu bize.

1846 Hiçbir suçuna bakmadan azad edelim onu; bütün yanlışlarını bir çizgiyle çiziverelim.

1847 Birisine, birinin kötülüğü ziyan vermez, düzğünlüğü fayda etmezse o kişiye, onu bağışlamak mübahtır.

1848 Keremimizle hoş bir ateş yakalım da azçok, ne kadar suçu, kusuru varsa yansın-gitsin.

1849 * Öylesine bir ateş yakalım ki en önemsiz kıvılcımı, suçu da yaksın, cebri de, ihtiyârı da.

1850. İnsan ağırlıklarının konduğu yere bir yalım salalım da dikenliği, rûhânî bir gül bahçesi hâline getirelim.

1851 * Biz, dokuzuncu kat gökten "İşlerinizi düzeltsin" kimyasını gönderdik.

1852 * Artık, o sonu olmayan ışığa karşı, İnsanların Atasının ışığı nedir, debdebesi ne?

1853 Söyleyen uzvu, bir et parçası; gören uzvu, bir yağ parçası.

1854 Duyan kulakları, iki parça kıkırdak; anlayan uzvu, iki katre kan, yâni kalb.

1855 Sen, pisliklerle dopdolu bir kurtcağızsın; fakat gene de dünyaya bir gürültüdür, salmışsın, bir ündür, yaymışsın.

1856 Erlik suyundan gelmiştin; erliği bırak, benlikten geç; a Eyaz, o çarığı, o postu hatırla.

*
* *

(Ş E R H)

1682. beyitten sonraki başlık. Bâyezid için II. c. in 929. b. nin ş. e bk.

1685. Âzer. Bu cildin 1239. b. in ş. e bk.

1690. İki parmak. "Bütün Âdem oğullarının kalpleri, Rahmân'ın iki (kudret) parmağının arasındadır; onları, bir kalb gibi ve dileğince çevirir" meâlindeki hadîse işârettir. "Isbıayn - iki parmak" hadisten alınmıştır.

1709. beyitten sonraki başlık. "O, size sizden daha yakındır..." LVI. sûrenin (Vâkıa) 85. âyet-i kerîmesidir; aynen alınmıştır.

1737. Sekiz cennet. IV. c. in 2506. b. e bk.

1740. "Ne olurdu, toplumum da..." XXXVI. sûrenin (Yâ Sîn) 26. âyeti aynen alınmıştır.

1742. "Rızkınız göktedir." LI. sûrenin (Zâriyât) 22. âyeti. Aynen.

1742. beyitten sonraki başlık. "Açlık Allah yemeğidir..." ve "Rabbime konuk olurum..." hadis olarak alınmıştır. Birincisi, meâlen hadis olabilir. Hz. Rasûl'ün (S. M), mi'rac gecesi Yârabbi, amellerin hangisi daha üstündür diye sorduğu, "Bence,

bana dayanmaktan, ona kısmet olarak verdiğim rızka râzı olmaktan daha üstün amel yoktur; yâ Ahmed, açlığın tatlılığını, susmanın, yalnızlığın tadını alsan ve onların insana neleri miras verdiğini bilsen buyurulmuş, açlığın neler verdiği sorusuna da; hikmet, kalbin korunuşu, bana yakınlık, dâimi bir hüzün, insanlar arasında hoş ve iyi geçim ve doğru söz; kolaylıkla, yahut güçlükle yaşayışa aldırış etmemek denmiştir; sonra, yâ Ahmed, kul Allâh'a ne vakit yaklaşır, bilir misin buyurulmuş, Hz. Peygamber, hayır yârabbî deyince de, Aç olduğu, yahut secde ettiği zaman denmiştir (Sefine; I, s. 194 - 196). Furûzan - fer, "Şerhu Taarrüf" ten "Açlık, Hak yemeğidir; onu ancak has kullarına verir" meâlinde bir hadis naklediyor (Ahâdîs-i Mesnevî; s. 148). İkinci hadis, bir günün orucunu öbür güne, iftar etmeyip ulayanlara, "Sakının, bir günün orucunu, ertesi güne ulamaktan; çünkü siz, bu hususta bana benzemezsiniz; gerçekten de ben, Rabbime konuk olurum, O beni doyurur, suya kandırır; siz, tâkatınızca ibâdette bulunun" meâlinde söylenmiştir (Câmi'; I, s. 97). Bu bahisteki açlığın, yoksulluk yüzünden, yahut nefse eziyet vererek fazla rıyâzat yüzünden ve zorla meydana gelen açlık olmadığını, yemek, içmek husûsunda, aşırı davranmamak olduğunu da bildirelim. "Ferahlanarak..." III. sûrenin 176. âyetinden alınmıştır.

1759. beyitten sonraki başlık. "Ne hoştu bu dünya..." İmdâdullah şerhinde, bu sözün, Calinos'a atfedildiği, "Allah daha iyi bilir" kaydiyle bildiriliyor (s. 153). Ankaraavî, bu sözün kime âit oldu-

ğu hakkında birşey söylemiyor. Furûzan - fer, Yahyâ b. Muâz-ı Râzî'ye (258 H. 871), dünyâ, ölüm meleği varken, bir habbeye bile değmez dendiğini, onun da, yanlış söylediniz; ölüm meleği olmasaydı, hiçbir şeye değmezdi deyip ölümün, bir köprü olduğunu, o köprünün, dostu dosta ulaştırdığını söylediğini bildiriyor (Tezkiret'ül - Evliyâ'dan naklen; Maâhiz; s. 172) ve Firdevsî'nin, "Âlem, renk ve kokudan meydana gelmiş bir cennet olurdu, onda ölüm ve ihtiyarlık olmasaydı" meâlindeki beytini, "Şeh-Nâme" den nakledivor (Aynı s.).

1763. Ölüm - Dirilik. Beyitteki ölüm, hiç kimseye faydası dokunmadan yaşayıştır ki bu çeşit yaşayış, gerçekte ölümdür.

1764. Yalancı akıl, insanı aldatan, hırsa, benliğe, bencilliğe bağlanmış akıldır; böylesine akıl, adama herşeyi ters gösterir.

1765. Düzen yurdu. VI. sûrenin (En'âm) 32., XXIX. sûrenin (Ankebût) 64., XLVII. sûrenin (Muhammed S. M) 36. ve LVII. sûrenin (Hadîd) 20. âyetlerinde, dünya yaşayışının, boş ve oyundan ibâret olduğu bildirilir; bu âyete işâret vardır. Mevlâ-nâ'ya göre dünyanın, kumaş, para - pul, ehil - evlât olmayıp, Tanrı'dan gaflet olduğunu, I. ciltte, "Arslan ve Tavşan" hikâyesinin 9. bölümündeki,

Çist dunyâ ez Hodâ gaafil boden
Nî kumâş - o nukra - vu ferzend - o zen

beyti, pek güzel anlatır.

Beyitte, "Allâhım, herşeyi nasılsa, öylece, olduğu gibi bize göster" hadisine de işâret edilmektedir.

1766. "Hiçbir kimse yoktur ki ölsün de nâdim olmasın; iyilik etmişse, keşke daha fazla iyilik etseydim der de nâdim olur; kötülük etmişse keşke yapmasaydım diye nedamete düşer." (Câmi'; II, s. 172)

1768. Deve yatağı. Develerin ıhlattırıldığı yer, çok defâ çukur, kuytu, çevresi görünmez bir yer olarak seçilir. Dünyayı, bu bakımdan, deve yatağına benzetiyor.

1769 - 1770. Gerçeklik durağı. LIV. sûrenin (Kamer) son âyetleri olan 54 - 55. âyetlerinde, çekinenlerin cennetlerde, ırmak başlarında, gerçeklik durağında, çok kudretli padişahın, Tanrı'nın mânevî huzûrunda olacakları bildirilir. Son âyetteki "Mak'adı sıdk" her iki beyte de aynen alınmıştır.

1771. beyitten sonraki başlık arapçadır. "Öyle bir mâbuttur ki..." XLII. sûrenin (Şûrâ) 28. âyetidir. "Nice uzaklık vardır, yakınlığı getirir; nice kutlu suç vardır, nice kutluluk vardır, kötülük dileğinden meydana gelir." Hz. Ali'nin, "Seni gama, gussaya sokan kötülük, Allah katında sana benlik veren iyilikten daha hayırlıdır" meâlindeki sözlerini hatırlatmaktadır (A. G. Nehc'ül - Belâga terceme ve şerhi; İst: Neşriyat Yurdu Yeni Şark Maârif K. 1972; s. 422). Gerçekten de öyle suç olur ki, yapanı medamete düşürür, tövbeye sevkeder; öyle hayır ve ibâdet de vardır ki adamı benliğe sevkeder, Tanrı katında en kötü hâle sokar. "Kötülükleri iyiliklere dördürdüğünün." XXV. sûrenin (Furkan) 70. âyetinden lâfzî iktibastır.

1172. Beyitle başlayan bahis. Bu bahiste Mevlânâ, eşsiz bir belâgatla, Kur'ân-ı Mecîd'de, birçok yerlerde geçen ölümden sonra dirilmeyi, amel defterlerinin verilişini canlandırmakta, "Mesnevî" sinin gerçekten de "Magz-ı Kur'ân" olduğunu belirtmektedir. Uyku ile ölümü, doğan güneşle kıyâmeti, uyanışla mahşeri karşılaştıran, bütün bu temsillerde Kur'ân-ı Hakîm'i ve hadisleri ele alan, benzetişlerinde, "kuyumcu, terzi, ayakkabı, mimar, tohum, ekin, geçer akça, kalp para, kandil, yağ, su, bahar, sovan, pırasa, haşhaş, hırsız, evden çıkan, üstte - başta bulunan çalınmış eşya, buğday gösterip arpa satan düzenbaz, eğri terazi..." gibi halk unsurları, nihayet Tanrı'nın sonsuz - sınırsız rahmeti, Mevlânâ'nın sarsılmaz îmanını, İslâmî olduğu kadar da insânî dehâsını, söyleyiş kudretini belirtir.

Bu bahsin, "Hilyet'ül - Evliyâ" ve "İhyâ" da bulunduğunu bildiren Furûzan - fer merhûm'un verdiği metnin türkçe özeti şu:

"Kul, kıyâmet günü, Tanrı'nın mânevî huzurundadır. Tanrı emriyle yaptığı iyiliklere bakılır; hiçbir şey bulunamaz. Kötülükleri araştırılır; tümen - tümen. Cehenneme götürülmesi buyurulur. Kul hem gider, hem döner - döner ardına bakar. Emir gelir; baktığı, umduğu şeye yöneltin onu. Kul, yârabbi der, senin hakkındaki zannım bu değildi, senden bunu ummuyordum ben. Tanrı, doğru söyledin der; cennete götürülmesini emreder." (Maâhiz; s. 172)

Bu sözler, "Ben, kulum, beni nasıl sanıyorsa öyleyim, artık hakkımda dilediğin zannı besle" ve "Kulum, beni nasıl sanıyorsa, benim hakkımda nasıl bir zan besliyorsa, öyleyim; zannı hayırsa da ona, şerse de ona" meâllerindeki kudsî hadislere dayanmaktadır (El - İthâfât'üs - Seniyye; s. 12).

1780. "Uyku, ölümün kardeşidir; cennet ehliyse ölmez" hadisine işâret edilmektedir (Câmi'; II, s. 176).

1781. Amel defterleri. Sağ ve Sol taraf Ehli. I. c. in 2462. b. ş. e bk.

1831. Ölçeği, teraziyi doğru ölçmek, tartmak, VI. sûrenin (En'âm) 152., VII. sûrenin (A'râf) 85., XVII. sûrenin (İsrâ') 35. ve LXXXIV. sûrenin (Mutaffifîn) 3. âyetlerinde emredilmektedir.

1849. Cebir - İhtiyar. I. c. in 620 - 643., 1502 - 1512., II. c. in 61 - 62. ve III. c. in 1369. b. lerinin ş. e bk.

1851. XXXIII. sûrenin (Ahzâb) 70 - 71. âyetlerinde, meâlen, "Ey inananlar, Allah'tan çekinin ve sözün doğrusunu söyleyin de işlerinizi düzeltsin, suçlarınızı yarlıgasın ve kim, Allâh'a ve Peygamberine itâat ederse gerçekten de pek büyük bir kurtuluşa nâil olur, muradına erer" buyurulmaktadır. Beyitte, 71. âyetten lâfzî iktibas vardır.

***

M E T İ N

*** Eyaz'ın çarığıyla postunu bir odada saklaması, kapı yoldaşlarının, o odanın kapısının sağlam ve kilitli olduğunu görerek odada define olduğunu sanmaları**

1857 Eyaz, pek akıllı, pek fikirli olduğundan postuyla çarığını bir odaya koymuştu.

1858 Her gün o bomboş odaya girer, çarığın bu işte, ululanma derdi kendine.

1859 Padişaha, onun bir odası var; o odaya altınını, gümüşünü, altınla dolu küpünü koymuş.

1860. Hiç kimseyi o odaya sokmuyor; kapısını boyuna kilitli tutuyor dediler.

1861 Padişah, acaba buyurdu, o kulun bizden gizledi nesi var ki?

1862 Bir beye emir verdi, gece yarısı git dedi, o odaya gir.

1863 Ne bulursan yağmala; gizlediği şeyi de yakınlarıma açıkla.

1864 Bu kadar ihsana, bu kadar ikrama doymuyor da aç gözlülükle altın, gümüş saklıyor demek.

1865 * Vefâ göstermede, seviyorum demede, coşup köpürmede... Hey gidi buğday gösterip arpa satan hey.

1866 Aşkta dirilik bulan kişiye, kulluktan başka bir işe girişmek, kâfirliktir.

1867 Gece yarısı o bey, otuz güvenilir erle odayı açmaya gitti.

1868 Bunca yiğit, meşale yaktılar, sevinerek odaya doğru yürüdüler.

1869 Padişahın buyruğu diyorlardı; odayı açacağız, her birimiz, bir altın torbasını yükleneceğiz.

1870. İçlerinden biri, altın dediğin de ne dedi; sen akıyten, inciden haber ver.

1871 Padişah haznesinin en has kulu o; hattâ şimdi, padişahın canı da odur.

1872 Böylesine sevgiye karşı la'l nedir, yakut ne... Zümrüt ne oluyor, akıyk ne?

1873 Padişahın, onun hakkında kötü bir zannı yoktu; fakat bu şakayı, onu sınamak için yapmadaydı.

1874 Onu her türlü kötülükten temiz biliyordu ama gene de vehimleniyor, yüreği oynuyordu.

1875 Olmaya ki diyordu, dedikleri gibi çıksın; onun utanmasını hiç istemem.

1876 Böyle birşey yapmamıştır ya, yapsa da yerindedir; değil mi ki o, bizim sevgilimiz, ne dilersen yap de ona.

1877 Sevdiğim ne yaparsa, ben yapmışımdır; o, benim, ben de oyum; ona bir perdeyim ben.

1878 Sonra gene, hayır diyordu, böyle huylar uzaktır ondan; böyle bir zan, boş şeydir, hayâldir.

1879 Böyle şey, Eyaz'dan uzaktır, olmayacak şey bu; çünkü o, öylesine bir deniz ki dibi görünmez.

1880. * Yedi deniz, onun bir katresi, bütün varlık, onun dalgasından bir damla.

1881 Bütün temizlikleri, o denizden elde ederler; o denizin katreleri, bir - bir, noksanı olgunlaştıran, bakırı altın yapan kimyacıdır.

1882 Padişahlar padişahıdır o, hattâ kulu da padişah eedndir; ama kem göz değmesin diye adı Eyaz'dır. ancak.

1883 İyi gözler bile haset eder de ona nazar değdirir; çünkü güzelliğinin sınırı yoktur.

1884 Gök kadar geniş bir ağız isterim ki o meleklerin bile kıskandıkları, haset ettikleri güzeli öveyim.

1885 Ama o çeşit, hattâ ondan da yüz kat geniş bir ağız bulsam, gene şu ağlayıp inleyenin feryadına dar gelir.

1886 Fakat a güvencim benim, bu kadar da söylemesem, inceliğinden gönül şişesi kırılır - gider.

1887 Gönül şişesinin inceliğini görmüşüm de, yüreğim yatışsın diye elbisemi yırtmışım.

1888 Hiç şüphe yok ki güzelim, ben, her ay başında üç gün deli - divane olurum.

1889 * Kendine gel ki bugün, o üç günün ilk günü; kutlu bir gün bu, hem de kutluluk, firûzenin kutluluğu değil.

1890. Padişahın gamına dalan her gönül, soluktan soluğa ay başındadır; her soluk, ay başıdır ona.

1891 Çıldırdım da Mahmud'un hikâyesinin düzeni bozuldu, yarı kaldı - gitti; hikâye de yarı kaldı, övüşler de.

*** Anlatılan, hikâyenin dışyüzüdür; bu da hikâyeyi dinleyenlerin anlayışlarına, düşünce aynalarındaki görüşe göre söylenir. Bu hikâyenin içyüzündeki kutsallıktan söz açsam söz, bu inişten utanır; bu utançtan baş da yiter - gider, sakal da, kalem de... Akıllıya bir işâret yeter.**

1892 * Çünkü benim fil, ruyasında Hindistan'ı gördü; artık haraçtan ümit kes, köy yıkıldı - gitti.

1893 Aklım - fikrim yitip gittikten sonra nasıl şiir söyleyebilirim, nasıl kafiye düşünebilirim?*

1894 Dertler içinde deliliğim bir değil ki; belki delilik içinde de delilik var bende, delilik içinde delilik.

1895 Yoklukta varlığı gördüm göreli bedenim, gizli anlamlar yüzünden eridi - gitti.

1896 Ey Eyaz, aşkınla kıla döndüm; hikâyeyi söylemekten kaldım; artık sen, benim hikâyemi söyle.

1897 Aşkla senin masalını çok söyledim ben; ama artık ben masal oldum; sen oku beni.

1898 * Zâti de ey uyulan er, sen okuyorsun; ben Turdağı'yım, sense Mûsâ'sın; bu ses,

---

* Bu ve bundan sonraki iki beyit arapçadır.

1899 * Kimin sesidir, zavallı dağ ne bilsin? Çünkü dağda kimsenin olmadığını bilse bilse, Mûsâ bilir.

1900. Dağ bilse bile, kadrince bilir; bedende, can güzelliğinin pek azı vardır.

1901 Beden, hisaplarsan, güneşe benzeyen canın bir delilidir; usturlaba benzer hani.

1902 Gözü keskin olmayan müneccim, çâresiz usturlaba baş vurur.

1903 Güneşi usturlapla hisaplaması gerektir ki onun nerde bulunduğundan, ne halde olduğundan bir koku alsın.

1904 Gerçeği usturlapla arayan can, gökyüzünü ne kadar bilir, güneşi ne kadar görür?

1905 Sen de göz usturlabiyle görüyorsun; bu, böyle oldukça da âlemi pek dar görürsün.

1906 Dünyâyı, gözün görebildiği kadar görmüşsün; oysa dünya nerde, sen nerdesin? Ne diye bıyık buruyorsun?

1907 Âriflerin bir sürmesi vardır; onu ara da ırmağa benzeyen şu gözün deniz kesilsin.

1908 Zerre kadar aklım - fikrim varsa bir düşünmeliyim: Bu ne sevdâdır, bu ne dağınık söz söyleyiş?

1909 Ama başımda aklım yoksa, düşüncem yoksa, bunda ne suçum var benim?

1910. Benim suçum yok ya, aklımı alan sevgilinin de suçu yok; çünkü bütün akıllıların akılları, ona karşı ölmüş - gitmiş.

1911 A akılları şaşırtan, fikirleri imtihanlara düşürten, gene de akılların, senden özge sığınacakları hiç kimse yok*.

1912 Beni deli ettin edeli aklı özlemedim; beni bezedin bezeyeli güzelliğe haset etmedim.

1913 Senin havana düşüp çıldırmam iyi değil mi? Allah hayırlar versin sana; evet de.

1914 İster arapça söylesin, ister farsça, nerde bir akıl - fikir ki o sözü anlasın?

1915 Onun şarabını içmek, her aklın harcı değil; onun küpesi her kulağa takılmaz.

1916 Bir kere daha delicesine geldim; yürü - yürü ey can, tez bir zincir getir.

1917 Ama benim gönlümü alıp giden o güzelim saçından başka yüzlerce zincir getirsen, hepsini de kırarım ben.

* "İnsana bak, neden yaratıldı" hükmünce çarıkla posta bakışın sebebi

1918 Gene dön Eyaz'ın aşk masalına; çünkü o masal, sırlarla dopdolu bir definedir.

1919 Eyaz, her gün, çarığıyla postunu görmek için o güzelim odaya giderdi.

1920. Çünkü varlık, pek üstün bir sarhoşluk verir; aklı baştan uçurur; utancı gönülden giderir.

1921 Varlığın verdiği sarhoşluk, bu pusudan çıkmıştır da böylece bizden önce gelenlerden yüzbinlercesinin yolunu vurmuştur.

---

* Bu ve bundan sonraki iki beyit arapçadır.

1922 • Azâzîl, bu sarhoşlukla, niçin Âdem bana baş olsun, başbuğ kesilsin demiş de İblis olmuştur.

1923 • Ben demiştir, hem uluyum, hem ulu oğluyum; yüzlerce hüner gelir elimden, hepsini de yapmaya hazırım.

1924 • Hünerde kimseden aşağı değilim ki düşmanın önünde hizmet için el - pençe divan durayım.

1925 • Ben ateşten doğmuşum, oysa balçıktan. Ateşe karşı balçığın değeri mi var?

1926 • Ben âlemin ulusuyken, zaman benimle övünürken nerdeydi o?

• "Cinleri ateşin dumansız alevinden yarattı" âyetiyle Yüce Tanrı'nın, İblis hakkında, "Gerçekten de o, cinlerdendi, Rabbinin buyruğundan çıktı" buyurulması

1927 • Şeytan'ın can ateşi alevlemede... Öyle bir ateş ki, "Oğul, babanın sırrı."

1928 Hayır, yanlış söyledim; Tanrı kahrıydı o ateş; buna sebep göstermeye de hacet yok.

1929 Sebepsiz olan, sebeplere dayanmayan iş, ezelden beri boyuna işlenip duruyor.

1930. O'nun, sebebe dayanmayan tertemiz sanatına, ne sonradan yaratılan birşeyin sebebi sığar, ne sonradan meydana gelen birşey.

1931 Babanın sırrı da ne oluyor? Babamız, O'nun sanatı, O'nun kudreti; sanat içtir, öz, dür, babaysa kabuk.

1932 Ey beden fındığı, bil ki dostun aşktır; canını arar, diler de o yüzden kabuğunu kırar.

1933 • Dostu kabuk olan cehennemliğinse Tanrı, "Derisini değiştiririz" der de değiştirir - durur.

1934 Anlamın, özün, ateşe üst olur, dayanır; ama derin, kabuğun, ateşe odun olur - gider.

1935 Ateşin gücü, içinde ırmak suyu olan tahta testinin dışına yeter ancak.

1936 • İnsanın anlamı, ateşten üstündür; cehennemin Mâlik'i, ateşten helâk olur mu hiç?

1937 • Öyleyse bedeni semirtme, anlamı kuvvetlendir de Mâlik gibi sen de ateşe baş kesil.

1938 Sense deri üstüne deriye bürünmede, post üstüne post giymede, posteki gibi is - toz içinde kalmadasın.

1939 Ateşin yiyeceği ot, ancak deridir; Tanrı kahrı, o ululanışın derisini yüzer.

1940. Bu ululanış dışyüzün, derinin sonucudur; ama bu ululanışa sebep olan mal - mülk, rütbe, mevki'de o dosttan gelir.

1941 Bu ululanış nedir? Özden, içten gafil oluş; buzun güneşten gaflet ederek donup kalışı, göğüs gerip duruşu gibi hani.

1942 Ama güneşten haberi oldu mu buz kalmaz; çözülür, ısınır, tezce erir - gider.

1943 • İçi gördü mü, bütün beden, ümîd olur, tamah kesilir; hor bir hale gelir, âşık olur; çünkü "Tamah eden alçaldı gitti."

1944 * İçi görmezse de deriyi, kabuğu yeter bulur; "Yeter bulan, üstün oldu" bağı da onun zındanıdır.

1945 Burada üstünlük, yücelik, ateşe tapıştır, din bakımından alçalıştır. Taş, taşlıktan çıkıp yok olmadıkça, mücevher olup yüzüğe takılır mı hiç?

1946 Sen hâlâ taşsın, bir de benim ben diyorsun; oysa ki senin yoksullaşmanın, yok olmanın tam çağı.

1947 Ululanış, boyuna mevki' ister, mal - mülk arar; çünkü külhan tezekle kızışır.

1948 Bu iki dadı, bu mevki'le mal, deriyi semirtir, kalınlaştırır; içine de yağ, et, kibir, gurur doldurur.

1949 İçi görmeyenler, için içine bakmayanlar, özü göremediler de o yüzden deriyi iç sandılar.

1950. Bu yolda kılavuz İblis'tir; çünkü mevkı' tuzağına ilk avlanan odur.

1951 * Mal yılana benzer, mevkı'se ejderhadır. erlerin gölgesi de bu ikisine karşı zümrüttür.

1952 * O zümrütle yılanın gözü kamaşır, kör olur; yolcu da şerrinden kurtulur.

1953 O kılavuz, bu yola diken döşemiştir; bu yüzdendir ki her yaralanan, lânet İblis'e der.

1954 Yâni bu dert, bana onun düzeninden oldu; düzende ilk ön - ayak olan odur demek ister.

1955 Ondan sonra nice yüzyıllar geçti, nice kişiler geldi; hepsi de onun yoluna ayak bastı.

1956 * A yiğit, kim bir kötü yol - yordan korsa, halk da ondan sonra o kötü yola - yordama körlüğünden düşerse,

1957 * Bu kötülüğü işleyenlerin tümünün günahı, o yolu - yordamı koyanındır; çünkü o, baştır, öbürleri kuyruk.

1958 Ama Âdem, çarığı, postu önceden öne sürdü; yâni ben toprağım dedi.

1959 * Eyaz gibi hani; o da çarığını öne sürdü de sonu Mahmûd oldu - gitti.

1960. Mutlak Varlık, yoklukta iş görür; yoğu var edenin işyurdu, yokluk değil de nedir?

1961 Hiçbir kimse, yazılmış kâğıda yazı yazar mı? Yahut fidan dikilmiş fidanlığa yeniden bir fidan diker mi?

1962 Yazı yazmak için yazılmamış bir kâğıt arar adam; birşey dikilmemiş yere tohum eker.

1963 A kardeş, sen de birşey ekilmemiş yer ol, yazı yazılmamış beyaz bir kâğıt kesil de,

1964 * Nûn ve'l - Kalem yazısıyla şereflen; o kerem sâhibi de sana tohum eksin.

1965 Şu pâlûzeyi tatmamış ol; gördüğün mutfağı görmezlikten gel.

1966 Çünkü bu pâlûze insana sarhoşluklar verir; postla çarık aklından gider, hatırından çıkar.

1967 Can çekişme, ölüm çağı gelince âh edersin; hırkanla çarığın o vakit aklına gelir.

1968 Çirkinlik denizinde boğulacak hâle gelmedikçe, sığınacak bir yer bulunmadıkça

1969 Gerçeklik gemisine binmek aklına bile gelmez; çarığı, postekiyi görmezsin bile.

1970. • Ama yokluk denizinde acze düştün mü, sevgiyle tutar, "Rabbimiz, kendimize zulmettik" demeye koyulursun.

1971 • Şeytan da, şu hama bak hele der; kesin şu vakitsiz öten horozun başını.

1972 Bu huy, Eyaz'dan uzaktır; o, özü temiz olmadıkça, ihlâsa ulaşmadıkça namaz kılmaz.

1973 • Önceden de gökyüzünün horozudur o; onun ötüşleri, hep vaktindedir, zamanındadır.

⁂

(Ş E R H)

1856. beyitten sonraki hikâye. Eyâz, türkçe Ayaz sözünden bozmadır. Ayaz, parlak, aydın, güzel anlamlarına gelir. Kış gecelerinde hava bulutsuz olur, hele bu geceler, Ay'ın, dolın Ay olduğu gecelere de rastlarsa, gece aydınlığına ve soğuğa da "ayaz" denir. "Hava ayaza çekti" sözü örf mecâzı olduğu gibi böyle geceler anlatılırken "Ayaz Paşa kol geziyor" sözü de atasözü gibi söylenegelmiştir. Türklerde ve Osmanlılarda Ayaz ve bundan bozma Ayas adına rastlanır. Ayaz, meşhur Gazneli Sultan Mahmûd'un (360 - 421 H. 970 - 1030 M.) sâdık ve güzel kölesinin adıdır. Sadâkatı dolayısiyle S. Mahmud'un bu köleye bağlılığı yüzünden, Şark - İslâm edebiyatında birçok hikâyeler meydana gelmiştir (İst. Ansk. de Mahmûd Gaznevî mad. ve bk. İbrâhim Kafesoğlu'un. c. 7, s. 173 - 183).

Bu hikâye, pek yaygın bir halk hikâyesidir. Sarayda, Eyaz'ın dâiresinde, dâima kilitli tuttuğu bir oda vardır. Arada bir odaya girer, kapıyı arkadan kilitler, bir zaman orada kalır, sonra çıkar ve gene kapısını kilitler. Ayaz'ı çekemeyenler, bu odada bir hazine biriktirdiğini sanırlar ve padişaha bunu duyururlar. Padişahın emriyle oda açılır; içeride bir çarıkla bir pöstekiden başka hiçbir şey bulunmaz. Bunları neden sakladığını soran Sultan

Mahmud'a E yaz, ben, saraya bunlarla geldim; senin sâyende bu devlete ulaştım; fakat aslımı unutmamam, varlığa - benliğe düşmemem için de bunları sakladım. Arada bir odaya girer, bunları seyreder; sen buydun, bunlarla geldin; gene busun, erdiğin devlete aldanma derim, kendimi ve nefsimi terbiye ederim diye cevap verir.

Attâr, "Musîbet - Nâme" de bu hikâyeyi anlatırken, Eyâz'ın ayrı bir evi olduğunu, postekisini orada sakladığını; o yarı evi duyan, Eyaz'ın arada bir oraya gittiğini işiten Sultan Mahmûd'un, evi açtırıp içinde yalnız bir pöstekinin bulunduğunu görünce bunun sebebini Eyaz'a sorduğunu, onun da, geldiğim zaman, sırtımda bu pösteki vardı; buraya gelir, bunu görürüm de haddimi aşmam dediğini anlatır (İst. Üniv. K. F. Y. Müze Kısmı; 849 H. de Cihangîr'us - Sultânî tarafından yazılmış "Külliyyât"; 57. b).

Rahmetli Furûzan - fer, "Esâr'üt - Tevhîd" le "Hilyet'ül - Evliyâ" dan iki hikâye naklederek, bu hikâyenin kaynaklarının bunlar olması ihtimâlini söylüyor. "Esrâr'üt - Tevhîd" deki hikâye şu:

Çulhanın biri vezirlik rütbesine ulaşıyor. Her sabah evine gidip bir müddet orada yalnızca kaldığı, sonra çıkıp emîrin huzûruna gittiği haber veriliyor. Emir, bir gün, vezîrin ardından habersizce gidiyor. Vezîrin, içinde iplik v.s. olan bir sepete ayağını koyduğunu görünce bu nedir diye soruyor. Vezir, evvelce ne olduğumu unutmayayım, ne elde ettiysem, sâyende elde ettiğimi anlayayım diye bu-

nu âdet edindim diye cevap veriyor. Emir, pek hoşlanıp, parmağındaki yüzüğü, onun parmağına takarak, şimdiye dek vezirdin, şimdi emîrsin diyor.

"Hilye" deki hikâye de Emevî Halifelerinden Ömer b. Abdü'l - Azîz'e (Hilâfeti. 99 - 101. H. 717 - 720. M.) âittir ve onun, her gece, sabaha karşı, bir odada, köhne bir hırka giyip boynuna bir zincir asarak fecre kadar ibâdette bulunduğunu, duâ ettiğini bildirir (Maâhiz; s. 173 - 174). Her iki hikâye de, Eyaz'a âit hikâyeyi andırırsa da bunların, Eyaz'ın çarık ve pösteki hikâyesine kaynak olduğunu sanmıyoruz (Eyaz için II. c. in 1051. b. nin ş. e bk.).

Mevlânâ, bu hikâyeyle, insanın, önünü ve sonunu anlatmakta, varlığa - benliğe kapılmanın pek boş birşey olduğunu bildirmektedir.

1865. Buğday gösterip arpa satan. Farsçada düzen ve düzenbaz hakkında kullanılan atasözü.

Sa'dî-i Şirâzî, "Bûstan" da bir kadının, kocasına, köy bakkalından birşey almamasını, onun, "buğday gösterip arpa sattığını" şu beyitle anlatmaktadır:

Be bâzâr-ı kendum - furûşan gerây
Ki in cov - forûşest - o kendom - nemây

(İst. Şirket-i Hayriyye-i Sahhâfiyye basımı, 1303; s. 50)

1880. Yedi Deniz. II. c. in 1612. b. nin ş. e bk.

1888. Aybaşı - Delilik. Halk inancına göre delilerin, aybaşlarında delilikleri artar. Bu inanç, kadınların, âdet görme zamanlarında sinirlerinin bozulmasından ileri gelmiş olabilir.

1889. Fîrûze. Farsça. "Pîrûze" nin arapçalaşması. Mâvi bir taştır; yüzük taşı olarak kullanılır. İyisi Nişabur'dan çıkar. Fîrûzeye bâzı hassalar da atfedilegelmiştir; bu hassalardan biri, Fîrûzeye bakışın, görüş kabiliyetini arttırdığı, göze kuvvet verdiğidir (Burhan terc.İ st. 1268, s. 168). Mevlânâ, aybaşını ve aybaşlarındaki üç günlük deliliği, tecelliye ve ilâhî aşkın çoşkunluğuna benzetmekte, Ay'la da ilâhî, mânevî nûru kastetmektedir. Esâsen 1876. beyitten itibaren hikâye, geri planda kalmıştır ve Mevlânâ gerçek sevgiliyle, Tanrı'yla münâcâta başlamıştır. 1888. beyitte, Tanrı cezbesine işâret etmekte, bugün, Fîrûzeye, zâhirî şeylere dalış günü değil, kutlu gün, zafer günü diye izâfî varlığına gerçek varlığın üst olduğu gün olduğunu söylemekte, bundan sonraki beyitteyse, olgunluğa erenlerin, her ân bu makamda bulunduğunu bildirmekte, bölümün son beytindeyse, bu ilâhî cezbeyle hikâyenin düzensiz bir hâle geldiğine işaret etmektedir. Esâsen O, hemen her hikâyede, bir an gelir, sözü kendisi alır ve sûfîlerin "Maârif-i İlâhiyye" dedikleri bahislere dalar, beyitler, birer alev, birer gözyaşı hâline gelir. Attâr gibi hikâyeyi kısaca anlatıp kıssaya, sonuca geçmez; hikâye, bölüm - bölüm bölünür, bu bölüntüler arasında rûhi hâletler, aşılması güç vâdiler, dağlar - beller vardır. O yollar, gönül kanının izleriyle izlenir, ilâhi aşk kanadıyla aşılır. Bu, Mevlânâ'ya hâstır ancak.

1891. beyitten sonraki başlık. Bu başlıkta, yukarıda anlatmaya çalıştığımız şeylere işâret edilmektedir; başlıktaki "Akıllıya bir işâret yeter" sözü arapçadır ve atasözüdür.

1892. Fil - Hindistan. II. c. te 2232. b. in ş. e bk. "Artık haraçtan ümit kes; köy yıkıldı - gitti", türkçedeki "Yıkık köyden haraç alınmaz" atasözünü hatırlatmaktadır.

1888 - 1889. Mûsâ - Tûrdağı. I. c. in 25 - 26. ve 869. b. lerinin ş. e bk.

1901. Usturlap. I. c. 110. b. ş. e bk.

1906. Bıyık burmak. Kendini beğenmek, beğendirmeye çalışmak, caka satmak anlamlarına, türkçede de kullanılan örf mecazıdır.

1917. beyitten sonraki başlık. "Artık inasan, bir baksın neden yaratıldı? Yaratıldı sıçrayıp akan bir sudan; belden çıkar ve kaburga kemiklerinin arasından." Kur'ân; LXXXVI, Târık, 5 - 7. Başlıkta 5. âyet-i kerîme aynen alınmıştır. Mevlânâ, insan bedeninin, şeriatta pis olan meniden yaratıldığını, ölünce de bir pis leş olacağını, temizliğin ancak mânevî temizlik olduğunu hatırlatmakta, Eyaz'ın, çarığıyla postekisini unutmayışını bu münasebetle anlattığını açıklamaktadır.

1922 - 1926. Azâzîl (İblîs) - Âdem. I. c. in 91 - 92., 1085. ve 3408. b. lerinin ş. e bk.

1926. beyitten sonraki başlık. Cinler. LV. sûrenin (Rahmân) 14 - 15. âyet-i kerîmelerinin meâli şudur: "İnsanı, iyice pişmiş gibi kupkuru balçıktan halketti. Ve cinleri, coşup kaynayan ateşten yarattı." 15. âyet-i kerîme aynen alınmaktadır. İblîs,

XVIII. sûrenin (Kehf) 50. âyet-i kerîmesinde, cin tâifesinden olarak anılmakta, bu yüzden Tanrı'nın emrine karşı durduğu bildirilmektedir. Başlıkta bu âyet de anılmaktadır.

1927. "Oğul, babanın sırrıdır." Hadis olarak nakledilen bu sözün, mevzu' olduğu bildirilir (Ahâdîs-i Mesnevî; s. 135) Babanın oğula, verâset ve yetiştirme, örnek olma bakımından tesîri düşünülürse meâlen hadis olarak kabûl edilebilir.

1932 - 1933. Deri - Kabuk. IV. sûrenin (Nisâ') 56. âyetinde, meâlen, "Âyetlerimizi inkâr edenleri, yakında, ateşe atarız, Derileri yanıp eridikçe de azâbı tatsınlar diye yerlerine yeniden deri bitiririz. Şüphe yok ki Allah üstündür, hüküm ve hikmet sâhibidir" denmektedir. Bu âyetten lâfzi iktibas vardır.

1936 - 1937. Mâlik. IV. ciltte 3179. b. in ş. e bk.

1943 - 1944. "Tamaa düşen alçaldı; yeter bulan yüceldi." beyitlerde aynen geçen bu sözü Şârih hadis olarak kabûl ediyor (s. 230).

1951. "Mal yılandır; mevkı'se ondan da zararlıdır" meâlindeki bir sözü Şârih hadis olarak alıyor (s. 230).

1952. Yılan - Zümrüt. Yılanın gözü, zümrüt görünce kamaşırmış. Bu münâsebetle yılan, defîneyle olduğu gibi zümrütle de geçer.

1956. Kim bir kötü yol - yordam korsa. I. c. 39. b. ş. e bk.

1964. Nûn V'el - Kalem. I. c. in 1069. b. nin ş. e bk.

1970. Rabbimiz, nefsimize zulmettik. I. c. 544, 1259 ve 1495. b. lerin ş. e bk.

1971. Vakitsiz öten horozun başı kesilir. Atasözü. Birşey olmadan, oldum diyen kişiler hakkında söylenir.

1973. Gökyüzü horozu Vakitsiz ötmeyen, vakti gelince, insanları dâvet eden kâmil kişi. "Horoz, namaza çağırır; beyaz horoz edinen, her şeytanın, büyücünün, gaybden haber vermek dâvâsını güdenin şerrinden korunur" meâlinde bir hadis de vardır (Câmi'; I, s. 15).

⁂

METİN

*** Herşeyi, nasılsa, bize öyle göster" ve "Perde açılsaydı, yakıynim artmazdı" özlerinin anlamı ve**

"Kime kötü gözle bakıyorsan, kimi kötü görüyorsan,
Kendi varlığının dolayından bakıyor, görüyorsun"

beytinin mânâsı.

"Eğri ayağın gölgesi de eğridir."

1974 Ey horozlar, ötmeyi yem için değil, Tanrı için ötenden öğrenin.
1975 Yalancı sabah gelir ama aldatamaz onu; yalancı sabah, ona iyilik, kötülük âlemidir.
1976 Dünya ehlininse aklı noksandır; yalancı sabahı, sâhici sabah sanır onlar.
1977 Gündüz oldu sanırlar da yola düşerler; bu yüzden yalancı sabah, kervanların yollarını vurur.
1978 Yalancı sabah, halka kılavuz olmaya görsün; çünkü o, nice kervanı yele verir - gider.
1979 Ey yalancı sabaha rehin olan, gerçek sabahı da yalancı görme sakın.

1980. İki yüzlülükten, kötülükten aman bulmadıysan, ne diye kardeşin hakkında da kötü zanda bulunuyorsun?
1981 Kötü zanna düşenin işi - gücü çirkindir hep; sevgilinin hakkında da kendi kitabını okur o.
1982 * Eğriliklerde kalan aşağılık kişiler, peygamberlere de büyücü dediler, eğri dediler.
1983 O kalp akça basan aşağılık beyler de Eyaz'ın odasında altın, gümüş var sandılar.
1984 Orada define var, hazine var dediler. Başkalarını kendi aynandan görme.
1985 Padişahsa onun temizliğini biliyordu; o araştırmayı, beylerin hatırı için emretmişti.
1986 Beyler demişti, haberi olmaması için odanın kapısını gece yarısı açın da,
1987 Ne düşündüğü, ne yaptığı meydana çıksın... Ondan sonra cezasını vermek bize düşer.
1988 O altınları, mücevherleri de size bağışladım; yalnız ne çıkarsa haber verin bana; başka birşey istemiyorum.
1989 Bu sözleri söylüyordu ama o eşi - örneği olmayan Eyaz için de yüreği çarpıyordu.

1990. Bu sözleri ben mi söylüyorum diyordu; bunları, bu işi duyarsa ne hale gedlir?
1991 Ondan sonra da gene, dîni hakkıyçin diyordu, onun aklı - fikri, onun dayancı - güvenci, böyle şeylere aldırış edecek dereceden çok üstündür.
1992 Benim şu çirkin sitemimden kızar mı, içimdekini anlamaz mı hiç?

1993 Bir belâya uğrayan, çeşitli yorumların zahmetine düşer de o belânın zahmetini unutur.

1994 Sabırlı Eyaz da yorumlar bunu; çünkü o, herşeyin sonunu görür.

1995 * Yûsuf gibi şu zındandakilerin ruyalarını yorar, bu ruyaların neye delâlet ettiğini apaçık görür.

1996 Kendi ruyasını hayra yoramayan kişi, başkalarının ruyalarını nasıl yorabilir?

1997 Ona, sınamak için yüz kere kılıç çalsam, o sevgilinin sevgisi gene eksilmez.

1998 O bilir ki kılıcı kendime vuruyorum ben; çünkü gerçekte ben oyum, o da ben.

Yalvarış, yalvarmayışın zıddıdır ama gerçekte, sevenle sevilen birdir; netekim aynada hiçbir şekil yoktur; şekil olmayış da şeklin zıddıdır ama gerçekte aynayla şekil arasında birlik vardır; bunu anlatmak da uzun sürerse de aklı olana bir işaret yeter.

1999 Mecnun, çektiği dert yüzünden, sevgilisinden uzak bulunduğundan ansızın hastalandı.

2000. Özleyiş yalımından kanı kaynadı; sonunda soluk alamayış, tıkanıklık hastalığı belirdi.

2001 İlâç vermek için hekim geldi; kan almaktan başka çare yok;

2002 Pis kanı akıtmak için hacamat gerekiyor dedi. Oraya hünerli bir hacamatçı geldi.

2003 Mecnun'un kolunu bağladı, neşteri eline aldı. Bu sırada huyu-husu aşk olan Mecnun bir nâra attı.

2004 Paranı al da git dedi, bırak hacamat etmeyi; ölürsem öleyim; bu kocalmiş can varsın ölsün.

2005 Hacamatçı, sen dedi, kükremiş arslandan bile korkmuyorsun da bundan ne diye korkuyorsun?

2006 Geceleri, arslan, kurt, ayı, yaban eşeği gibi yırtıcı hayvanlar, çevrende toplanıyorlar.

2007 Aşkın çokluğundan, kendinden geçip gidişinden dolayı, onlar, senden insan kokusu almıyorlar.

2008 Kurt da aşk nedir, bilir, ayı da, arslan da. Aşka karşı kör olan, köpekten de aşağıdır.

2009 * Köpekte aşk damarı olmasaydı, Ashab-ı Kehf'in köpeği, gönül ehlini arar mıydı hiç?

2010. * Tanınmamışlardır ama dünyada, şekil bakımından ona benzeyen, onun cinsinden olan nice köpek vardır.

2011 Sense, kendi cinsinden olan insanlardan bile bir koku alamamışsın; kurttan, koyundan, nerden gönül kokusu alacaksın?

2012 * Aşk olmasaydı varlık nerden olurdu? Ekmek nasıl olurdu da kendisini sana verirdi, nasıl olurdu da sen olurdu?

2013 Ekmek kendini sana verdi, sen oldu; neden? Aşktan, özleyişten. Yoksa ekmeğin can olmasına yol var mıdır hiç?

2014 Aşk, ölü ekmeği bile can yapıyor; geçip giden canı ölümsüz bir hale getiriyor.

2015 Mecnun, bir yaralanmadan korkmuyorum dedi; sabrım taştan meydana gelmiş dağdan da fazladır.

2016 Okçuyum, yaralanmazsa esenleşmez bedenim; yaralara âşıkım; koşa - koşa yaralanmaya giderim.

2017 Ama bedenim Leylâ ile dolu; içimde Leylâ'dan başka bir varlık yok; bu sedef, o incinin sıfatlarıyla dolmuş.

2018 Hacamatçı, korkuyorum, beni hacamat ederken neşteri, ansızın Leylâ'ya vurursun.

2019 Gönlü aydın kişinin aklı bilir ki benimle Leylâ'nın arasında fark yok.

*** Bir sevgilinin, âşıka, beni mi çok seversin, kendini mi diye sorması; âşıkın, ben kendimden ölmüşüm, seninle diriyim; kendimden, kendi sıfatlarımdan geçmişim, yok olmuşum, seninle dirilmişim; kendi bilgimden geçmişim, senin bilginle bilgin olmuşum; kendi gücümü aklımdan çıkarmışım, senin gücünle güç - kuvvet sahibi olmuşum. Kendimi sevsem, seni sevmiş olurum; seni seversem de, kendimi sevmiş sayılırım diye cevap vermesi**

"Tam inanç aynası kesilen kişi,
Kendini görse bile, Tanrı'yı görmüş olur"

"Sıfatlarımla halkıma görün; seni gören, beni görmüş olur; seninle buluşmak isteyen, seninle buluşan, benimle buluşmuştur" denmiştir. Bu, hep böyle olur - gider.

2020. Bir âşık, sınamak için bir sabah çağı, âşıkına dedi ki: Ey filân oğlu filân,

2021 A dertlere düşmüş kişi, acaba beni mi daha fazla seviyorsun, kendini mi? Doğru söyle.

2022 Âşık, ben dedi, sende öylesine yok olmuşum ki baştan ayağa dek seninle doluyum.

2023 Benim varlığımdan, bir addan başka hiçbir şey yok; a güzel istekli, varlığımda senden başka birşey, bir var yok.

2024 Bu yüzden de sende, bir bal denizi olan senin varlığında sirke gibi erimiş, yok olup gitmişim.

2025 Hani taş, tümden la'l olur da güneşin sıfatlarıyla dolar ya.

2026 Artık onda taşlık kalmaz; önü de güneşin vasıflarıyla dolar, ardı da.

2027 Bundan sonra kendisini sevse bile a yiğit, bu sevgi, güneşi sevmektir.

2028 Güneşi candan sevmesi de, hiç şüphe yok ki kendisini sevmesidir.

2029 Hâlis la'l, ister kendini sevsin, ister güneşi; ikisi de birdir.

2030. * Zâti bu iki sevgide fark yoktur; her iki yanda da doğu ışığından başka birşey yok ki.

2031 * Ama taş, lâ'l olmadıkça kendine de düşmandır; çünkü orada bir ben, bir benlik yoktur; iki ben, iki benlik vardır.

2032 * Çünkü taş, karanlık âlemdendir; gündüzün bile gözü görmez; karanlık âlemden olan, gerçekten de ışığın zıdıdır.

2033 * Kendisini sever, kâfirdir; çünkü ulular ulusu güneşi örter, görmez de, göstermez de.

2034 * Öyleyse taşa, ben demek yakışmaz; o tümden karanlıktır, tümden yokluktadır.

2035 * Firavun, ben Hakk'ım dedi, alçaldı; Mansûr, ben Hakk'ım dedi, kurtuldu.

2036 * O, ben demenin ardında Allah lâneti var; bu, ben demenin ardına Allah rahmeti var a seven kişi.

2037 * Çünkü o, kara taştı, buysa akıyk... O, ışığın düşmanıydı, buysa ışığa âşık.

2038 * A boşboğaz, bu ben deyiş, iç yüzde O demekti; hem de hulûl yoluyla değil, ışıkların birleşmesi yoluyla.

2039 * Çalış - çabala da taşlık vasfın azaldıkça azalsın; lâ'l oluş yüzünden taşlık vasfın, parıl - parıl aydınlansın.

2040. Savaşa katlan, zahmete dayan; soluktan soluğa, yoklukta varlık gör.

2041 Taş oluşun, her an azaldıkça, lâ'l oluşun, daha da kuvvetlenir.

2042 Bedeninden varlık sıfatı gitmeye, başında sarhoşluk vasfı artmaya başlar.

2043 Kulak gibi bir uğrdan duyuş kesil de lâ'l bir küpeye sâhib ol.

2044 Âdamsan kuyu kazan gibi boyuna şu toprak bedenini kaz da bir suya eriş.

2045 * Ama arı - duru su, Tanrı cezbesi erişirse, kuyu kazmadan da yerden fışkırır.

2046 * Fışkırır ama, sen buna kulak asma; işe giriş; yavaş - yavaş, azar - azar toprağı kaz.

2047 * Kim bir zahmet çekerse, bir define belirir ona; kim çalışır - çabalarsa bir devlete ulaşır elbet.

2048 * Peygamber, rükû' etmek, secdeye kapanmak, Tanrı kapısının varlık halkasını çalmaktır dedi.

2049 * O kapının halkasını çalana, elbette devlet başgösterir.

(Ş E R H)

1873. beyitten sonraki başlık. "Herşeyi nasıla..." Şârih-i Ankaravî, bu sözü, "Eşyayı, nasılsa öyle gördük" tarzında alıyor ve "Ashâb-ı müşahededen birisi" ne atfediyor (s. 232). Bu söz, birçok tasavvuf kitaplarında hadis olarak nakledilir; "Künûz'ül-Hakaaık" ta, Deylemî'nin tahrîc ettiği, "Allâhım, sâlih kullarına gösterdiğin gibi göster bize dünyâyı" meâlindeki hadis, mânâ bakımından bu söze uyar (I, s. 51).

"Perde açılsaydı, yakynim artmaydı" sözü, Hz. Alî'nindir (Nehc'ül-Belâga terceme ve şerhi; A. Gölpınarlı; İst. Neşriyat Yurdu Yenişark K. 1972; s. 402). Hadis ve bu söz arapça olarak geçiyor.

Başlıktaki beyit, rubâî vezninde de Attâr, Senâî ve Mevlânâ'nın rubâîleri arasında bulamadık.

Mısra', "Hadîka" veznindedir ve o kitaptan alınmış olsa gerektir.

1982. Kur'ân-ı Mecîd'in V. sûresinin (Mâide) 110., VI. sûresinin (En'âm), 7., X. sûresinin (Yûnus) 76., XI, sçresinin (Hûd) 7. âyetlerinde ve daha birçok sûrelerin âyetlerinde, inanmayanların, peygamberlere büyücü, mûcizelerine büyü dedikleri bildirilir.

1995. Yûsuf-Zından. Yûsuf Peygamber, Zelîhâ yüzünden, yedi yıl zındanda kalmıştı; hattâ bu münâsebetle hapıshaneye "Makam-ı Yûsuf" denir (I. c. 118, 125. III. c. 1606. b. lerin ş. bk.).

2009-2010. Köpek-Ashâb-ı Kehf. I. c. 392. b. in ş. e bk. Necmeddîn-ı Kübrâ'nın (618 H. 1221) doğan kuşunu ve bir köpeği bakışıyla teshîr ettiği, "Nafahât" ta hikâye edilir (Lâmiî terc. 1289, s. 475-480).

2012. Aşk. Bu beyitten itibaren Mevlânâ'nın övdüğü aşk, sûfîlerin "Hubb-ı Zâtî" ve "Nefes-i Rahmânî" dedikleri aşktır ki Allâh'ın, zâtî ıktızâsı olan zuhûra meylidir ve bu zuhûr, zatında, zâtî sıfatları, varlık âleminde de fi'lî sıfatları ızhâr eder. (I. c. in 30-35. ve 111-132. b. lerinin ş. e bk.).

2019. beyitten sonraki başlık. Tam inanış aynası... Bu beyit "Hadîka" dan olsa gerektir.

Sıfatlarımla. Şârih, bu sözün, Bâyezid-i Bıstâmî'ye söylendiğini bildiriyor ve "Fütûhât" ta da bulunduğunu kaydediyor (s. 237). İmdâdullah, Hadis-i Kudsî olduğunu söylüyor (s. 174). Böyle bir Hadîs-i Kudsî bulamadık; ancak Tanrı'nın, sevdiği kulun gözü, kulağı... olacağına, yâni Tanrı'nın sevgisine nâil olan kişinin, irâdesini, Tanrı'ya vereceğine, O'nun rızâsına uygun olarak göreceğine, duyacağına, söyliyeceğine, alacağına, vereceğine dâir rivayet edilen Hadis-i Kudsiye, meâl itibâriyle uymaktadır (II. c. 1737. b. in ş. e bk.).

Mevlânâ, "Fîhi mâ-fîh" te, bir sohbetinde, Tanrı'nın, peygamberlerle erenlere, "Sıfatramla hal-

ka görün" dediğini, onların, Tanrı ışığını elde etmiş kişiler olduklarını söyler (Tercememiz; İst. Remzi K. 1959; 17. Bölüm; s. 68; satır. 27 - 28).

Mektuplarından XIX. mektupta bu sözün, Ebû-Yezid-i Bıstâmî'ye söylendiği açıklanmaktadır (Tercememiz; İst. İnkılâp ve Aka K. 1963; s. 32).

Furûzan - fer merhum, "Fîhi mâ - fîh" hâşiyesinde "Eflâkî" de de Mevlânâ'nın dilinden iki kere nakledilen bu sözün, "Risâlet'ün - Nûr" da geçtiğini bildirmekte ve ibâre nakletmektedir. Naklettiği ibârenin türkçesi şudur: "Sonra Tanrı dedi ki: Birliğimle bir ol, tek oluşumla tek bir hâle gel, büyüklük tacımla başını kaldır, yüceliğimle yücel, uluruluğumla ululan, halka sıfatlarımla görün; beni, sende göster; seni gören beni görmüş olsun, sana yönelen, bana yönelmiş bulunsun." (Tehran; Üniv. Yayımı; 1330 Ş. H. s. 293)

2029 - 2039. Eskilere göre, taşların bir kısmı, kaalibiyeti olanları, yıldızların, Ay'ın, bilhassa güneşin ışıklarıyla mücevher haline gelir. Meselâ akıyk, Süheyl yıldızının ışığıyla o rengi alır ve bu yıldız, Yemen ülkesinden en parlak görüldüğü için "Süheyl-i Yemânî" diye anıldığı gibi en güzel akıyk de Yemen'de olduğundan bu taş, çok defâ Yemen'le anılır (c. IV, 2540. b. ın ş. e bk.). La'l de, gene eskilere göre güneşin tesiriyle o rengi alan, o değeri kazanan bir taştır.

Mevlânâ, bu beyitlerde, gerçek aşkla geçici aşkı anlatmakta, kendi varlığına, benliğine bürünüp bir kâmile uymayanı, güneşten kaçınan, kendisini

güneş sayan taşa, varlığını bırakan, bir kâmilin irâdesine uyan kişiyi de güneşe kendini veren taşa benzetmektedir. 2033. beyitte, "kâfir" sözünün, lûgat anlamı, örten demek olduğundan, güneşe kendini vermeyen, onun feyzini bilmeyen taşı, güneşe engel göstermek sûretiyle, sözün lûgat anlamını kastetmektedir.

2935. beyitte, Fıravun'un Tanrılık dâvâsına girişmesiyle Mansûr'un, Ben Hakk'ım demesini anlatmakta, Fıravun'un, varlığından geçmediği için lânete uğradığını, Huseyn b. Mansûr'unsa, bunu Tanrı cezbesiyle söylediğini bildirmektedir (Firavun için I. c. in 278 - 279, 869 ve 2462. beyitlerinin, H. b. Mansûr için aynı c. in 1817. b. inin ş. lerine bk.).

2045 - 2047. Cezbe - Kulluk. Cezbe, çekiş anlamına gelir. Tanrı'nın, kulu, bir lûtuf olarak kendisine çekmesine, kulun varlığının gerçek varlıkta yok olmasına denir (III. c. in 4722 - 4723. b. lerinin ş. e bk.).

2048 - 2049. "Namazda oldukça, padişahın kapısını çalmaktasın; padişahın kapısını çalana, o kapı açılır." (İhyâ hadislerinden; Ahâdîs-i Mesnevî; s. 105).

METİN

O kovucu beyin, gece yarısı, çavuşlarla gelip Eyaz'ın odasına girmesi, postu, çarığı asılı görüp bunu düzen sanması, odanın her bucağını kazdırması, şüphelendiği yerleri deşmesi, kuyu kazanları getirtmesi, dıvarları deldirmesi, hiçbir şey bulamayıp utanması, ümîdini kesmesi. Netekim kötü şüphelere düşenler, hayallere kapılanlar, peygamberle erenlerin işlerinde şüphe etmişler, bunlar büyücü demişler, bu işe kendiliklerinden girişmişler, ululuk elde etmek istiyorlar deyip işin içyüzünü araştırmaya girişmişler, sonunda da utanmışlardır ama bir fayda da elde edememişlerdir.

2050. O, emin adamlar odanın kapısına geldiler; define, altın, küplerle mücevherler bulacaklarını umuyorlardı.

2051 Birkaç kişi, yüzlerce hünerle, istekli bir halde kilidi açtı.

2052 Çünkü kapı, iyice kilitlenmişti; kilit pek sağlamdı; kilitler içinden seçilmişti.

2053 Ama bu, gümüşe, mala - mülke, ham altına düşkünlükten değildi; o sırrı aşağılık kişilerden gizlemek içindi.

2054 Bir bölük halk, hakkımda kötü bir hayale düşer demişti, bir başka bölük de gösterişçi der.

2055 Himmet sâhibi erlerin öylesine can sırları vardır ki onları, aşağılık kişilerden, lâ'l mâdenini gizlemelerinden daha da fazla gizlerler.

2056 Altın, ahmaklarca candan da iyidir; padişahların katındaysa cana gönüle altın saçılır.

2057 Ahmaklar, hırsla altına, ateş gibi koşarlar; akıllarıysa, hele, yavaş gidin der onlara.

2058 Hırs, boş yere serâba koşar; akılsa, iyi bak der, su değil o.

2059 Ama hırs üstün olur, altın can kesilirse o vakit aklın nârası duyulmaz, işitilmez.

2060. Bunların da hırsları, hırs yüzünden doğan gürültüleri, patırtıları yüz kat artmıştı. Aklın hikmeti de gizlenmişti, işareti de görünmez olmuştu.

2061 Böylece aldanma kuyusuna düşeceklerdi de, hikmetin kınayışlarını o zaman duyacaklardı.

2062 * İnsan tuzağın ipine ayağını kaptırıp düşünce, burnu kırılınca o vakit Nefs-i Levvâme, o adama el atar.

2063 Başı belâ dıvarına vurmadıkça o sağır kulağı, gönlün öğüdünü duymaz.

2064 Helva, şeker hırsı, çocukların kulaklarını öğütlere sağır eder.

2065 Ama çıban çıkarmaya başladılar mı, öğütlere kulakları açılır.

2066 O birkaç kişi, yüz çeşit ümitle, hırsla odayı açtılar.

2067 Sinekler, ekşimiş ayrana nasıl üşüşürse onlar da birbirlerini ite - kaka odaya daldılar.

2068 Sinekler, aşkla - şevkle ayrana üşüşürler ama ayran kâsesine düştüler mi, içemezler de iki kanatları da ıslanır, ayranın içinde can verir - giderler.

2069 İçeri gidenler, sağa - sola bakındılar; yırtık bir çarıkla bir postekiden başka birşey göremediler.

2070. Burası dediler, boş olamaz; çarık, burada bir perde ancak.

2071 Keskin kazmalar getir de yeri kazalım, bakalım, ne var?

2072 O topluluk, her bucağı kazdılar; derin delikler açtılar; her yanı arayıp taradılar.

2073 Onlar çukur kazarlarken o çukurlar, a kokmuşlar diyorlardı onlara, bomboşuz biz.

2074 Sonunda birşey bulamayınca utançlarından kazdıkları yerleri doldurmaya koyuldular.

2075 * Her gönülde sayısız Lâ havle dönüp dolaşmaya başladı; hırs kuşları yemsiz kaldı - gitti.

2076 Duvarların, kapının o yarıkları, delikleri, onların sapıklıklarını söylüyor, onların boşu boşuna çabalarına tanıklık ediyordu.

2077 Dıvarları sıvamaya imkân yoktu; o delikler, yaptıklarını Eyaz'a söyleyecekti; yaptıklarını inkâr edemeyeceklerdi.

2078 Suçsuz biri töhmet altına girerse dıvar da tanık olur ona, o boş, geniş yer de.

2079 Toz içinde, betleri - benizleri sapsarı, utanarak padişahın yanına vardılar.

*** Kovucuların, torbaları boş olarak, utanıp sıkılarak padişahın yanına varmaları. Netekim, selâm onlara, peygamberler hakkında kötü zanna düşenler de "Ağarır ogün yüzler, kararır ogün yüzler" ve "Allâh'a yalan isnâd edenleri görürsün ki yüzleri kapkara olmuş" âyetlerinde dendiği gibi, peygamberlerin temizliği, o zanlardan münezzeh oldukları meydana çıkınca utanırlar**

2080. Padişah mahsustan, söyleyin bakalım dedi, ne haber? Koltuklarınızda altınlar, dağarcıklar yok.

2081 Paraları, ağır kumaşları tutalım, gizlediniz; yüzlerinizde sevinç belirtisi nerde?

2082 * Kök, gizlice ürer ama, "Belirtisi yüzlerinde görünür"; yaprağı yemyeşildir.

2083 Kök, zehir mi içti, şeker mi, yüce dal, bir tellallı gibi belli eder onu.

2084 Kök, yemsiz - yiyeceksizse, azığı yoksa, daldaki yeşil yapraklar nedir ki?

2085 * Toprak, kökün ağzını - dilini mühürlerse el - ayak dalları, tanıklık eder.

2086 O emin kişilerin tümü de özür dilediler; Ay'ın önündeki gölge gibi padişaha karşı secdeye kapandılar.

2087 O kızgınlığa, o ben - biz lâflarına özür getirmek için padişahın huzûruna kılıçla, kefenle gittiler.

2088 Utançtan hepsi de parmaklarını dişliyor, herbiri, ey dünya padişahı diyordu;

Kanımızı dökersen helâldir, helâl... Ama bağışlarsan bu da senin lûtfundur, senin ihsanın.

2090. Biz, bize yaraşanı yaptık; a yüce padişah, sen de ne buyruk yürütürsen yürüt.

A gönülleri aydınlatan, suçumuzu bağışlarsan, gece geceliğini yapmış olur, gündüz de gündüzlüğünü.

Bağışlarsan, ümitsizlik gider; ama bağışlamazsan da bizim gibi yüzlercesi, padişahımıza fedâ olsun.

Padişah, hayır dedi, bu yanıp yakılmayı istemiyorum ben; varın, gidin, Eyaz'a yalvarın.

Padişahın, kovucuların, odayı açanların tövbelerinin kabulünü Eyaz'a havale etmesi; yâni bu kötülük, bana değil, ona yapıldı demesi

Bu kötülük dedi, ona yapıldı, bu hakarete o uğradığı; yaralanan, o izinin tozu kutlu güzel.

Can yüzünden biriz ama görünüşte, bu kârdan da uzağım ben, bu zarardan da.

Bir kulu töhmet altında bırakmak, padişaha ayıp değildir; bu, ancak padişahın lûtfunu, keremini belirtir.

Töhmet altına alınanı padişah, Karun'a çevirir; artık suçsuzu ne hale kor, onu sen düşün.

Padişah herkesin ne yaptığını bilir, gafil sanma onu... Bilir ama yumuşaklığıdır onu meydana vurmayan.

* Kimdir burada, o bilip dururken şefaat etmeye kalkışan? Onun hilminden başka, pervasızca şefaat eden kimdir ki *

2100. O suç, önce onun hilmi yüzünden meydana çıkar; yoksa onun korkusu varken kim suç işleyebilir?

* Adam öldürenin vereceği kan parası, onun hilmine havâle edilmiştir.

Nefsimiz sarhoştu, kendinden geçmişti, o hilimden haberi bile yoktu; Şeytan da, o sarhoşken, başından külâhını kapmıştı.

Hilim sâkıysi şarap sunmasaydı Şeytan, Âdem'le savaşa girişebilir miydi hiç?

Âdem, meleklere bilgi belletirken ne durumdaydı bilgi hocası, onların ayarlarını bildiren er.

Ama cennette hilim şarabını içti de Şeytan'ın bir oyunu yüzünden beti - benzi sarardı.

O belâ, sevgi veren, sevilen Tanrı'nın belletiş incileriydi; o belâya uğrayışla onu, anlayışlı, bilgin, çevik bir hâle getirmişti.

Gene onun o keskin hilim afyonu, hırsızı, Âdem'in pılısına - pırtısına doğru sürmüştü.

Akıl, benim sâkıym sensin, tut elimi diye gelir, onun hilmine sığınır.

---

* Bu beyit, farsça ve arapça, mülemma'dır.

*** Padişahın, Eyaz'a, istersen bağışla, istersen cezalandır; cezalandırırsan da doğrudur, bağışlarsan da; her birinde faydalar var; çünkü adaleti yerine getirmekte binlerce lûtuf gizli. "Kısasta sizin için yaşayış var." Kısastan hoşlanmayan, adam öldürenin, tek bir kişinin yaşayışını görmüş olur da öldürülme korkusu yüzünden, yüzbinlerce kişinin yaşayışa kavuştuğunu görmez.**

2109 Ey Eyaz, ey kötülüklerden yüzlerce çekinişe sâhip olan tertemiz Eyaz, suçlulara buyruk yürüt.

2110. Seni yüzlerce defâ potaya koysam da kaynatsam, gene de köpüğünde bir tek düzen bulamam.

2111 Sayısız halk, sınanma yüzünden utanca düşer; bütün sınayışlarsa senden utanır.

2112 Eyaz, dibi olmayan bir denizdir, yalnız bilgi değil. Bir dağdır, hattâ yüz dağdır, sadece hilim değil.

2113 Eyaz, biliyorum ki dedi, bu, senin ihsanın; yoksa ben, ancak o çarıkla postekiyim.

2114 * Peygamber, onun için anlattı bunu; Kendini bilen, tanıyan dedi, Tanrı'yı bilir, tanır.

2115 Senin çarığın da, erlik suyudur; kanınsa postun, postekin; geri kalanı, onun ihsanıdır hocam.

2116 Bu bu kadardır ancak, bundan fazlası yok demeyesin, daha fazlasını arayasın diye vermiştir sana.

2117 Bahçıvan, bostandaki fidanları, bostanda bulunan şeyleri bilmen için sana, birkaç elma gösterir.

2118 Buğdaycı, alıcıya bir avuç buğday verir ama ambarındaki buğdayı bildirmek için verir.

2119 Bilgisinin ne kadar çok olduğunu anlatmak için üstat, o şerhin birazcığını söyler.

2120. Bilgisi işte bu kadar dersen, sakalından çer - çöp silker gibi silker, uzağa atıverir seni.

2121 Ey Eyaz, şimdi gel de adalet göster; dünyaya, az rastlanır bir adaletin temelini at.

2122 Sana karşı suç işleyenler, öldürülmeye lâyık; ama ümitlerinden gene bağışlamanın çevresinde dönüyorlar, hilmini gözlüyorlar.

2123 * Bakalım diyorlar, acıyışı mı üstün gelecek, öfkesi mi? Kevser suyu mu üst olacak, alev mi?

2124 * Elest ahdından beri insanları kapmak için ikisi de var; hilim dalı da var, öfke dalı da.

2125 * Bu yüzden de o apaçık Elest sözünde, o bir tek sözde hem nefiy var. hem ıspat.

2126 * Çünkü bu söz, ıspatı bildiren bir soru; ama "Leyse - değil" sözü de eş olmuş ona.

2127 Bırak da bu ham anlatış kalsın; has kişilerin kâsesini, anlamaz, duymaz kişilerin önlerine koyma.

2128 Kahırla lûtuf, seher yeliyle ufûnetli yele benzer; birisi demiri çeker, öbürü saman çöpünü.

2129 Tanrı, gerçekleri doğruluğa çeker; bâtıl olanlar da bâtılları çeker.

2130. Mide helvayı severse helva ister adamın canı; mide sirkeyi severse sirke özler adamın canı.

Sıcak döşeme, oturanın soukluğunu giderir; souk döşeme, insanın hararetini alır.

Dost görürsen sevgin kaynar; düşman görürsen öfken kabarır.

Ey Eyaz, bu işi tez bitir; çünkü geciktirmek de bir çeşit öc alıştır.

Padişahın Eyaz'a, bu işi geciktirme, tez bitir; günler, aramızda geçip gidiyor deme; çünkü bekleyiş kızıl ölümdür diye emir vermesi; Eyaz'ın padişaha cevabı

Eyaz, padişahım dedi; tümden buyruk senin; güneş varken yıldız görünmez.

* Zühre, yahut Utarit kim oluyor, yıldız ağması da nedir ki güneşe karşı görünebilsin.

Hırkamla çarığımdan geçseydim hiç böyle kınanma tohumu eker miydim?

Yüzlerce hayaller kuran hasetçiye oda kapısını kilitlemek neydi ki?

Onların her biri, ırmağa elini daldırmış, dibinde kuru kerpiç aramada.

Hiç ırmakta kuru kerpiç bulunur mu; hiç balık suya isyan eder mi?

2140. Bu yoksulu cefacı sanıyorlardı; oysa ki vefa bile benden utanır.

Mahrem olmayanlardan çekinmeseydim vefadan birkaç harf söylerdim.

Ama dünya dolusu şüpheci var, kuşkucu var; biz de dış yüzden söz söyleyelim bari.

Sen varlığını kırar da öz olur, iç kesilirsen güzelim iç âlemin destanını duyarsın.

Cevizin kabuğu yüzünden şakırtısı vardır; fakat içinde, yağında ses nerde?

Bir sesi vardır ama kulağın duyacağı ses değil o; onun sesini güzelim kulak alamaz.

İçin sevilen, güzel mi, güzel bir sesi olmasaydı kabukların şakırtısına kim tahammül ederdi?

Susarak içi elde etmek için o kabuğun şakırtısına dayanıyorsun.

Bir zaman da dilsiz - dudaksız ol, kulağına birşey girmesin de ondan sonra, dudak gibi tatlılara eş ol.

Niceye bir nazım, nesir söyleyecek, sırrı açığa vuracaksın? A hocam, bir gün de şunu sına; dilsiz ol - gitsin.

Bunca zamandır söylemeyi sınadık, biraz da sabrı, susmayı sınayalım sözünü anlatış

2150. Bunca zamandır, acı, keskin, kabız verici şeyler pişirdik; bir kere de sınamak için olsun, tatlı birşey pişir.

Bir kul, kıyamette uyanır; eline kapkara amel defteri verilir.

* Baş sağlığı mektubu gibi üstü kapkara; içi de suçla dolu, kıyısı da.

Baştan başa kötülüklerle, suçlarla dolu; savaş yeri gibi kâfirle dolmuş.

2154 O çeşit pis, suçla dopdolu defter de sağ yandan verilecek değil ya; sol yandan verilir.

2155 Öyleyse burada da defterine bak; sol yandan verilmeye mi lâyık, sağ yandan verilmeye mi?

2156 Dükkânda sol ayağa giyilecek bir tek mes, ayakkabı bulunsa, bunu, denemeden de anlarsın.

2157 Sağı olmayınca sol olduğunu bilirsin; arslanla maymunun sesleri, apaçık anlaşılır.

2158 Ama gülü, güzel görünüşlü, güzel kokulu yaratanın lûtfu, her solu sağ yapar.

2159 Her sola bir sağlık verir o; denize, durutatlı suyu bağışlar o.

2160. Onun tapısında solsan, sağ ol da, lûtuflarını, ihsanlarını seyret.

2161 Revâ görür müsün ki şu aşağılık amel defteri, sol yandan dönsün de sağ yana gelsin?

2162 Suçlarla, cefalarla dopdolu olan böylesine defter, nerden sağ yana lâyık olacak?

*** Bir söz söyleyen, fakat hâli, söylediği söze, giriştiği dâvâya uymayan kişiyi anlatış. Netekim "Kâfirlere de gökleri, yeryüzünü kim yarattı diye sorsan, elbette Allah derler." İyi ama göklerle yeryüzünü yaratan, duyan, gören, hâzır - nâzır olan gözeten, gücü yeten bir Allâh'ın olduğunu bilen kişi, nasıl olur da canını, malını, taştan yonulmuş bir puta feda eder, nasıl olur da ona tapar?**

2163 Zâhidin birinin pek kıskanç bir karısı, bir de huri gibi güzel halayığı vardı.

2164 Kadın, kıskançlığından kocasını gözetler, halayıkcağazla yalnız kalmamasına dikkat ederdi.

2165 Kadın, bir zaman, ikisini de görüp gözetledi; onlara, yalnız kalma fırsatını vermedi.

2166 Fakat Tanrı hükmü, Tanrı takdîri gelip çattı mı, görüp gözeten aklın başı döner, sersemleşir, yok olur - gider.

2167 Durup dinlenmeyi bilmeyen Tanrı takdîri geliverince, akıl da kim oluyor? Ay bile tutulur - gider.

2168 Kadın hamamdaydı; birden aklına geldi; hamam tasını evde unutmuştu.

2169 Halayıkcağaza, hemen dedi, kuş gibi var, evimizden o gümüş tası getir.

2170

1270. Halayıkcağaz bu sözü duyunca dirildi; işte dedi, şimdi efendiyle tam buluşma çağı.

2171 Efendi şimdi evde yalnız. Bunları içinden geçirip sevine - sevine eve koştu.

2172 Halayıkcağaz, beş yıldır, efendiye vurgundu; ah bir yalnız bulabilsem deyip duruyordu.

2173 Tezce, uçarak eve vardı; efendiyi evde yalnız buldu.

2174 İki âşıkı istek, özlem, öylesine kaptı ki ihtiyatı elden bıraktılar; kapıyı kapamayı bile unuttular.

2175 İkisi de neşeyle kucaklaştı, o kavuşma anında iki can bir oldu - gitti.

O sırada kadının aklı başına geldi; nasıl oldu da dedi, onu eve yolladım ben?

Kendi elimle pamuğu ateşe attım; tavlı koçu koyuna saldım.

Başındaki kili yudu; cansız bir halde koşmaya başaldı; hem gidiyor, hem çarşafını başına çekiyordu.

O, can aşkıyla koşmuştu, buysa korkudan koşuyordu. Aşk nerde, korku nerde? Arada büyük fark var.

2180. Ârif, her solukta padişahın tahtının ayak ucuna dek yürür - gider; zâhitse her ay, bir günlük yol alır.

* Zâhidin de kadrı yüce bir günü vardır; vardır ama onun günü, elli bin yıllık gün olur mu hiç?

İş erinin her günü, dünya yıllarından elli bin yıldır.

Akıllar bu sırra eremez; bu sır, vehmin ödünü patlatırsa, ko patlatsın.

Aşka düşen kişide zerre kadar korku yoktur; aşk mezhebinde herşey, aşka kurbandır.

Aşk, Tanrı sıfatıdır; korkuysa, karnına, alt yanına müptelâ olmuş kulun sıfatı.

* Kur'ân'da, "Onlar severler" sözünü oku-dun ya; "O da onları sever" sözüyle eştir bu söz.

Öyleyse mahabbeti de Tanrı sıfatı bil, aşkı da; korku, Tanrı sıfatı olamaz azizim.

Tanrı sıfatı nerde, bir avuç toprağın sıfatı nerde? Sonradan meydana gelenin sıfatı nerde, tertemiz, önü - sonu olmayan Tanrı'nın sıfatı nerde?

Aşkı anlatmaya kalkışır da boyuna söylersem, yüz kıyamet kopar, gene de söz tamamlanmaz.

2190. Çünkü kıyametin kopacağı bir zaman vardır, bu dünyanın bir gün sonu gelecektir; fakat Tanrı sıfatının sonu - sınırı nerde?

Aşkın beşyüz kanadı vardır; her kanadı, Arş'ın yücesinden yer altına dek her yanı kaplar.

Korkan zâhit, ayağıyla koşar; âşıklarsa şimşekten, yelden daha yürük uçarlar.

Şu korkaklar, nerde erişecekler aşkın tozuna? Aşk derdi; gökyüzünü bile döşeme yapar.

Meğer ki Tanrı ışığının yardımları erişe de zâhide, bu dünyadan, şu yürüyüşten azad ol;

* Kendi kuşundan, kendi düşünden kurtul densin; o koca doğan, o vakit padişah katına yol bulur*.

* Bu kuş, bu düş, cebirle ihtiyardır; sevgilinin çekişi, bu ikisinin ardından gelir**.

O kadın eve gelip kapıyı açtı; kapının sesini ikisi de duydu.

Halayçağaz perişan bir halde çekildi, adam da fırladı, namaza durdu.

---

* Beyitte "kuş, düş" sözleri türkçedir.

** Bu beyitte de öyle.

2199 Halayıkçağazı, darmadağan, şaşkın, somurtkan bir halde gördü.

2200. Kadın, bir de kocasına baktı; adam namaza durmuştu; ama titreyişinden kuşkulandı.

2201 Hemen koşup kocasının eteğini haldırdı; gördü ki her yanı bunlanmış.

2202 Yanı - dizi yaş, her tarafı pis....

2203 Başına vurdu da a aşağılık adam dedi; bu hal, namaz kılan kişinin hali mi?

2204 Şu yan - bel, Tanrı'yı anmaya, namaza durmaya lâyık mı? Bu çeşit pislikle namaz mı kılınır?

2205 Şimdi sen de insaf et, zulümle, kötülükle, kâfirlikle, kinle dopdolu amel defterinin, sağ yandan verilmesi lâyık mı?

2206 * Kâfire sorsan, şu göğü, dünyadaki şu halkı kim yarattı desen,

2207 * Bunlar der, Tanrı yarattıkları, yaratış Tanrı'ya lâyık.

2208 Peki, onun kâfirliği, kötülüğü, o haddi aşmış sitemi, bu çeşit ıkrarına lâyık mıdır?

2209 Bu çeşit ıkrara o kötülükler, o kusurlu işler sığar mı?

2210. Yaptığı iş, sözünü yalanlamakta; böylece de o, korku azabına lâyık olmakta.

2211 Mahşer günü her gizli, meydana çıkar; her suçlu, kendiliğinden rezil - rüsvay olur - gider.

2212 El, ayak, dile gelir de tanıklık eder; yardımı dilenen Tanrı'nın tapısında, onun kötülüğünü söyler.

2213 El, ben der, bu çeşit çaldım; dudak, ben der, bu çeşit sordum.

2214 Ayak, şehvete koştum der; edep yeri, zina ettim der.

2215 Göz, ben harama baktım der; kulak, ben kötü söz dinledim der.

2216 Böylece de adam, baştan ayağa dek yalan kesilir; çünkü âzâsı yalanlar onu.

2217 Netekim doğru - düzen namazın yalan olduğu da yanın - belin tanıklığıyla meydana çıktı hani.

2218 Öyleyse, öylesine iş gör ki o iş, dilsiz - dudaksız, tanıklık ederim demenin ta kendisi olsun.

2219 Böylece de a oğlum, bütün bedenin, bedeninin her uzvu, faydada da - zararda da bilirim - bildiririm desin, gerçekliğine tanıklık etsin.

2220. Kulun, efendisinin ardından gitmesi, ben buyruk altındayım, efendimiz budur demesidir.

2221 Ömür defterini kararttıysan, önce yaptıklarına tövbe et.

2222 Ömrün geçtiyse, yıprandıysa, solduysa, kökü, bu soluktur; susuz kaydıysa tövbe suyuyla sula onu.

2223 Ömür köküne Âb-ı hayat ver de yaşayış ağacın yeşersin.

2224 Bütün geçmişler, bununla iyileşir, güzelleşir; bıldırki zehir, bununla şeker kesilir.

2225 * Tanrı kötülüklerini değiştirir de bütün o geçmişte yaptıkların iyilik olur, ibadet kesilir - gider.

2226 * Hoca, Nasûh'un tövbesine bir hoşça dikkat et; canla - tenle dinle onu.

2227 Şu Nasûh tövbesini benden duy; inanmışsındır ya, yeniden inan.

(Ş E R H)

2062. Nefs-i Levvâme. Kötülüğü fazlasıyla kınayan nefis. I. c. in 368. ve 2768. b. lerinin ş. e bk.

2075. Lâ havle. II. c. in 146. b. in ş. e bk.

2079. beyitten sonraki başlık. III. sûrenin (Alî İmran) 106 - 107. âyet-i kerîmelerinde, kıyâmet gününde yüzlerin ağaracağı, kararacağı, yüzleri kararananlara, inandıktan sonra kâfir mi oldunuz, kâfir olmanıza karşılık tadın azâbı deneceği, yüzleri ağaranlarınsa, ebedî olarak Allâh'ın rahmetine mazhar olacakları bildirilmektedir. Başlıkta 106. âyet-i kerîmenin baş tarafı aynen alınmıştır.

Başlıktaki ikinci âyet, XXXIX. sûrenin (Zümer) 60. âyet-i kerîmesinin baş tarafıdır; âyette, kıyâmet gününde, Tanrı'ya yalan isnâd edenlerin yüzlerinin kararacağı, bunların yerlerinin - yurtlarının cehennem olacağı beyan buyurulmaktadır.

2082. XLVIII. sûrenin (Feth) 29. âyet-i kerîmesinde, inananların yüzlerinde, secde belirtisinin görüleceği bildirilmektedir ki beyitte âyetten lâfzî iktibas vardır.

2085. Kıyâmette ellerin, ayakların, insanın yaptıklarına tanıklık edeceği XLI. sûrenin (Fussılat) 21. âyetinde bildirilir. Beyitte bu âyete işâret edilmektedir.

2099. Bilgi - Şefâat. II. sûrenin (Bakara) 255. âyetinde (Âyet'ül - Kürsî), kıyâmet günü, şefâatin, ancak Tanrı izniyle olacağı bildirilir. Beyitte lâfzî ıktibas vardır (Şefâat için III. c. in 1684. b. in ş. e bk.).

2101. Kan pahası. Şer'î deyimle "diyet" denen ve öldüren, mâzûr görülebilecekse, öldürülenin vârisleri de râzı olurlarsa, öldüren kişinin onlara vereceği para ve maldır.

2108. beyitten sonraki başlık. Kısas, yapılan suça karşı, dünyada, şerîat hükmüne göre, verilen cezâ ve bilhâssa, adam öldürenin, öldürülmesidir. II. sûrenin (Bakara) 178. âyetinde, kısasta hayat olduğu bildirilmektedir. Başlıkta âyetin bu kısmı alınmaktadır (I. c. in 3902. b. nin ş. e de bk.).

2114. Kendini bilen. "Kim nefsini bilir - tanırsa, Rabbini de bilir - tanır" meâlinde hadis olarak nakledilen bu sözü, Aliyy'ül - Kaarî, mevzu' saymakta, sûfîlerden Yahyâ b. Muaz'ın (258 H. 871. M.) sözü olduğunu bildirmekte, ancak, Nevevî'nin, nefsini yoklukla, acizle, kudretsizlikle bilenin, Rabbini varlığı, kudret ve kuvveti yönünden tanıyacağını bildirdiğini, bu cihetle, anlam bakımından hadis sayılabileceğini kaydetmektedir (Mavzûât, s. 83). "Künüz'ül-Hakaaık" te "İnsan, nefsini bilirse, Rabbini bilir" tarzında Deylemi'den alınmaktadır (s. 26). "Bıhâr'ül - Envâr", hadis olarak alıyor (Sefînet'ül - Bıhâr; II, s. 603). "Nehc'ül - Belâga" da bu söz, Hz. Ali'nin olarak kayıtlıdır (Terceme ve Şerhimiz; s. 419).

2123. Kevser. I. c. in 1909. b. nin ş. e bk.

2124 - 2126. Elest. I. c. in 1246. b. nin ş. e bk.

2135. Zühre, Utarid. I. c. in 539. ve II. c. in 1598. b. nin ş. e bk.

2152. Baş sağlığı mektubu, Beyitten, bu çeşit mektupların üstünün siyah renkte olduğunu ve bunun, o zamâna âit bir âdet bulunduğunu anlıyoruz.

2162. beyitten sonraki başlık. Başlıktaki âyet, XXIX. sûrenin (Ankebût) 61. âyetinden alınmıştır.

2181. Ellibin yıl. LXX. sûrenin (Maâric) 4. âyet-i kerimesinde, meleklerle Rûh'un, kendilerine emredilen yere, elli bin yıl süren bir günde çıktıkları bildirilir. "Elli bin" âyetten lâfzan ıktibâs edilmiştir (II. c. in "Dibâce" sine bk.).

2186. Severler - Sever. VI. sûrenin (Mâide) 54. âyetinde, meâlen, "Ey inananlar, içinizden kim çıkar da dininden dönerse Allah, onlara bedel öyle bir kavim getirecektir yakında ki O, onları sevecek, onlar da O'nu sevecekler; inananlara karşı alçak gönüllü, kâfirlere karşı yüce olacak o kavim. Allah yolunda savaşacaklar ve hiçbir kınayanın kınamasından korkmayacaklar. Bu, Allâh'ın lûtfu ve inâyetidir ki dilediğine verir ve Allah'ın lûtfu boldur, O, herşeyi bilir" buyurulmaktadır. Âyetteki "Onlar severler" ve "O da onları sever" lâfzan ıktibâs edilmiştir (Bu kavim hakkında bilgi edinmek için, "Kur'ân-ı Kerim ve Meâli" nin "Açılama" sına bk. II, s. LVIII - LIX).

2194 - 2195. Kuş - Düş. Vesvese, didinti, gereksiz düşünce ve çaba yerine kullanılır. Eskiden kal-

malar - bizim gibi -, halâ bu deyimi kullanırlar. "Kuş" sözüyle iki şey kastedilir ki biri, havâilik, uçarılık ve hayâldir; düş de ruya anlamına türkçe sözdür. Mevlânâ "kuş - düş" le, cebir ve ihtiyar inancını dile getirdiğini 2195. beyitte açıklıyor.

2206 - 2207. Başlıkta geçen âyete işâret edilmektedir.

2225 - 2226. XXV. sûrenin (Furkan) 70. âyet-i kerîmesinde, tövbe edip iyi işlerde bulunan iman ehlinin kötülüklerinin, Allah tarafından iyiliklere, güzelliklere döndürüleceği, Allâh'ın, suçları tamamiyle örten ve inananlara, fazlasıyla acıyan bir mâbut olduğu bildirilmektedir. Beyitlerde bu âyete işâret edilmekte, ondan sonra da Nasûh tövbesinden bahsedilmektedir.

***

METİN

*** Memeden akan süt, bir daha memeye giremez ya; işte Nasûh tövbesi de böyledir; artık o suçu, beğenerek aklına bile getirmez; hattâ her solukta nefreti artar. Bu nefret de tövbesinin kabûl edildiğine delâlet eder; çünkü önceki özlemi tatsız oldu, onun yerine nefret geçti.**

"Aşkı, başka bir aşktan başka hiçbir şey geçiremez;

Ne diye ondan daha güzel bir dost aramıyorsun?"

Gönlün gene o suçu çekerse bu, tövbenin kabûl edilmediğine alâmettir; kabûl ediliş tadı, o suçun tadının yerine geçmemiştir. "Kolay şeyleri kolaylaştırırız ona" hükmü meydana çıkmamıştır; "Güç şeyleri kolaylaştırırız ona" hüküm hâlâ vardır.

2228 Bundan önce Nasûh adlı bir adam vardı; kadınlar hamamında tellaklıkla geçinirdi.

2229 Yüzü, kadın yüzüne benzerdi; erkekliğini boyuna gizlerdi.

2230. Kadınlar hamamında tellaktı; azgınlıkta, düzende de pek çevikti.

2231 Yıllarca tellaklık etti; hiç kimse onun halinden, hevesinden bir koku almadı.

2232 Çünkü sesi de kadın sesine benziyordu, yüzü de kadın yüzüne; fakat şehvette pek olgundu, pek uyanıktı.

2233 Çarşaf giyer, başını örter, yüzüne peçe takardı; ama şehvette pek azgın bir gençti.

2234 Bu yolla o âşık genç, padişahların kızlarını ovar, yıkardı.

2235 Tövbeler eder, o işten ayağını çekmeye uğraşır, fakat kâfir nefis, tövbesini bozdururdu.

2236 O kötü, çirkin işler eden bir ârif kişinin yanına gitti, bizi dedi, bir duâ ile hatırla.

2237 O hür er, onun gizlediği şeyi anladı; fakat Tanrı hilmi gibi o da açığa vurmadı.

2238 Ârifin dudağında kilit vardır, gönlünde sırlar... Dudağını yumar, gönlündeyse sırlar var.

2239 Tanrı kadehini içen ârifler, sırları bilirler, fakat örterler.

2240. Kime işin sırlarını öğrettilerse ağzını mühürlediler, dudaklarını diktiler.

2241 O ârif de bir tuhaf güldü de içinden, a kötü huylu dedi, a yaratılışı kötü kişi, bildiğin şeyden tövbe nasib etsin Tanrı sana.

*** Tanrı'ya ulaşmış ârifin duâsı, Tanrı'dan birşey istemesi, Tanrı'nın kendisinden birşey istemesine benzer; çünkü "Ona kulak olurum, göz olurum, dil olurum, el olurum" denmiştir. "Attığın zaman sen atmadın, fakat Allah attı" âyeti, daha da bunun üstüne birçok âyetler, hadisler var. Tanrı, bir sebep düzer de kulu kulağından tutar, Nasûh'un tövbesine çeker, götürür.**

2242 O duâ, yedi göğü geçti de sonunda o yoksulun işi güzelleşti.

2243 Çünkü o şeyhin duâsı, her duâya benzemez; onun varlığı yoktur; sözü, Tanrı sözüdür.

2244 Tanrı, kendisinden birşey istese, dilese, kendi dileğini nasıl reddeder?

2245 Ululuk sahibinin işi, bir sebep düzdü de onu ilenmeden de kurtardı, suçtan da.

2246 Nasûh, hamamda tası doldururken padişahın kızının bir incisi yitti.

2247 Küpesinin halkalarındaki incilerden biri yitmişti; her kadını aramaya başladılar.

2248 Hamamın kapısını sımsıkı kapattılar; herkesin bohcasını, eşyasını aramaya koyuldular.

2249 Bohçaları, libasları aradılar, bulunmadı; inciyi çalan da rezil olmadı.

2250. Bunun üzerine üstün körü aramayı bıraktılar; herkesin ağzını, kulağını, bedenindeki delikleri aramaya girişeceklerdi.

2251 O güzelim sedefin incisini yukarı, aşağı, heryandaki deliklerde arayacaklardı.

Genç, ihtiyar, kim varsa soyunsun diye bağırdı birisi.

O değerli inciyi bulmak için sultanın hizmetçileri, bir - bir herkesi aramaya başladılar.

Nasûh, korkusundan beti - benzi sararmış, dudakları gövermiş, yalnızca bir yere kapanmıştı.

Ölümü gözünün önünde görüyor, yaprak gibi tir - tir titriyordu.

Yârabbi dedi, tövbeler ettim, ahitler ettim, fakat nice defâ tövbemi sıdım, ahdimi bozdum.

Ben, bana lâyık olanları işledim, sonunda da böylesine bir kara sel aktı - geldi işte.

Arama sırası bana gelirse, eyvahlar olsun, canıma ne çetin şeyler gelip çatacak.

Ciğerime yüzlerce kıvılcım düştü; yakarmamdaki ciğer kokusunu duy.

2260. Böylesine derde kâfir bile uğramasın; rahmet eteğine yapıştım; merhamet - merhamet.

Ne olurdu, anam beni doğurmasaydı; yahut da beni bir arslan paralayıp yeseydi.

A Tanrı, sen, sana lâyık olanı yap; çünkü her delikten bir yılan sokuyor beni.

Ne de taştan canım varmış; ne de demirden yüreğim; yoksa böylesine dertle çoktan kan olur, erir - giderdi.

Dar zamana çattım, bir soluk padişahlık et de feryadıma yetiş.

Bu defâ da suçumu örtersen, artık her yapılmayacak şeyden tövbe ettim ben.

Bir daha tövbemi kabûl et de bozmamak için yüz kemer kuşanayım.

Bu defâ da bir kusurda bulunursam artık bir daha duâmı kabûl etme, sözümü dinleme.

Hem ağlayıp inlemede yüzlerce katre gözyaşları dökmede, hem de cellâdın eline, hain kişilerin ellerine düştüm demedeydi.

* Hiçbir Freng bu çeşit ölmesin, hiçbir dinsiz bu hâle düşmesin diyor,

2270. kendine ağlayıp yanıyor, ölmeden Azrâil'in yüzünü görüyordu.

O kadar yârabbi - yârabbi dedi ki o kapıyla dıvar da ona eş oldu, dile geldi.

O yârbbi - yârabbi derken, araştırma sırasında bir sestir duyuldu.

*** Arama sırasının Nasûh'a gelmesi; herkesi aradık, Nasûh'u da arayın denmesi. Nasûh'un, korkudan kendinden geçmesi; son derece bağlılıktan sonra işin açılması. Netekim, salât-ü selâm ona, Rasûlullah, kendisine bir sıkıntı geldi mi, bir hastalığa uğradı mı, "Çetinleş, açılırsın, gidersin" buyurdu.**

Herkesi aradık, ey Nasûh, beri gel diyordu bu ses; Nasûh, kendinden geçti, canı uçtu - gitti.

Yıkılmış dıvar gibi yere yığıldı; aklı - fikri gitti; cansız birşeye döndü.

Aklı - fikri başından gidince sırrı, o anda Tanrı'ya ulaştı.

Varlıktan boşalınca, varlığı kalmayınca, onun can doğanını Tanrı, kendi tapısına çağırdı.

Gemisi, muradına erişmeden delinip dağılınca, rahmet denizinin kıyısına vurdu.

Aklı başından gidince canı, Tanrı'ya ulaştı. İşte o zaman da rahmet denizi coştu - köpürdü.

Canı beden ayıbından kurtulunca, sevine-sevine aslına vardı.

2280. Can, doğan kuşuna benzer; beden, ona bir tuzak... Ayağı bağlı, kanadı kırık bir kul olmuş can.

* Aklı gidip ayağının bağı çözülünce o doğan, gene uçar, Keykubad'ın bulunduğu yere gider.

Acıyış denizleri coştu mu, taşlar bile Âb-ı hayat içer.

Arık zerre, değerli, ağır bir hâle gelir; toprak döşeme, atlas olur, atlın sırmayla dokunmuş bir kumaş kesilir.

İşte yüz yıllık ölü mezardan çıktı; lânetlenmiş Şeytan, hurilerin bile kıskanacakları bir güzel kesildi.

Bütün şu yeryüzü yemyeşil oldu; kuru ağaç çiçek açtı, yemiş verdi.

Kurt, kuzuyla bir sofrada şarap içmeye koyuldu; ümitsizler, hoş bir hâle geldiler; izlerinin tozları kutlulaştı.

İncinin bulunması, sultanın hizmetçileriyle halayıklarının, Nasûh'tan hellallık dilemeleri

Canı helâk eden o korkudan sonra, işte, kaybolan inci diye müjdeler geldi.

Birden bire korku bitti, o kaybolmuş değer biçilmez inci bulundu diye ses duyuldu.

Bulundu, ferahladık, müjdelik ver, inciyi bulduk diyorlardı.

2290. Gürültü, nâralar, el çırpmalar, andolsun ki mahzun olma çağı geçti diye bağrışlar hamamı dolduruyordu.

Kendinden geçmiş Nasûh, gene kendine geldi; gözleri aydınlandı; gözüne, gelecek yüzlerce gün göründü.

Herkes ondan helâllık istiyordu; boyuna elini öpüyorlardı.

* Hakkında kötü zan beslemiştik, aleyhinde bulunmuş, etini yemiştik diyorlardı.

Herkes, bu işi, daha fazla ondan ummuştu; çünkü yakınlıkta hepsinden de ileriydi o.

Sultanın has tellağıydı Nasûh; ona mahremdi; hattâ iki bedende bir tek candı onlar.

İnciyi çaldıysa o calmıştır; sultanla ondan fazla kimse görüşmez demişlerdi.

Hattâ önce onu aramak istemişlerdi ama saygı gösterdiklerinden geriye bırakmışlardı.

Çaldıysa demişlerdi, bir yere bıraksın da bu zaman içinde kendini kurtarsın bari.

Onun için ondan helallık diliyorlar, özür dilemeye kalkışıyorlardı.

2300. Nasûh, içinden lûtuf sâhibi Tanrı'nın ihsânı bu; yoksa hâlim, söylenenlerden de beter olacaktı.

2301 Benden helallık istemek de nedir? Ben dünyadakilerin en suçlusuyum.

2302 Bana söylenen sözler, yaptığım kötülüklerin yüzde biri; birisi hakkımda kötü dese bile bu, bir zandır; ama benim kötülüğüm, bana apaçık görünmede.

2303 Azıcık bir kusurumdan başka ne yaptığımı kim bilebilir? Bilse bile binlerce suçumdan, binlerce kötülüğümden biridir ancak.

2304 Suçlarımı, kötü işlerimi bir ben bilirim, bir de onları örten bilir.

2305 Önce İblis, usta olmuştu bana; derken İblis, benim katımda bir yel oldu - gitti.

2306 Bütün bu suçları Tanrı gördü de görmezlikten geldi; utandırmadı beni, kötülüklerim yüzünden, yüzümü sarartmadı.

2307 Sonra da Tanrı rahmeti, gene de kürkümü dikti, can gibi tatlı olan tövbeyi nasîb etti bana.

2308 Her ne yaptıysam hepsini de yapmamış saydı; yapmadığım ibadetleri, kullukları yapmışım tuttu.

2309 Selvi gibi, süsen gibi azad etti beni; bahtım gibi, devletim gibi gönlümü şâd etti benim.

2310. Adımı temizler defterine yazdı; cehennemliktim; bağışladı, cennetlik etti beni.

2311 Âh ettim, âhım ip kesildi; düştüğüm kuyuya sarktı.

2312 O ipe paıştım, dışarı çıktım; sevindim, geliştim, yüceldim, gül benizli oldum.

2313 Bir kuyunun dibinde çâresiz kalmıştım; şimdiyse bütün dünyaya sığamıyorum.

2314 Şükürler olsun sana yârabbi, ansızın gamdan kurtardın beni.

2315 Bedenimdeki her kılın bir dili olsa da şükretse, gene de şükrünü yerine getiremez.

2316 * Şu bahçelerde, şu ırmak kıyılarında, "Ne olurdu, toplumum bilseydi" diye nâralar atıyorum.

Sultanın Nasûh'u tekrar tellahlığa çağırması, onun da, tövbesinin kabûlünden sonra bahaneler düzerek gitmemesi

2317 Bundan sonra birisi gelip Nasûh'a dedi ki: Padişahımızın kızı iltifat buyuruyor, seni çağırıyor.

2318 Haydi a zâhit kadın, padişahın kızı çağırıyor seni; şimdicek gel de başını yıka.

2319 Gönlü, senden başka tellak istemiyor; başını kille yıkayacak, vücûdunu ovacak başka birini gönlü çekmiyor.

2320. Nasûh, yürü - git dedi, elim işten kaldı; senin bu Nasûh'un hastalandı şimdi.

2321 Koş, tez bir başkasını ara; vallahi elim işten kaldı.

2322 Gönlünden de, suç dedi, sınırı aştı; o korku, o yanış, gönlümden nasıl gider?

2323 Ben biyol öldüm, yeniden dirildim, dünyaya geldim; ölümün de acısını tattım, yokluğun da.

2324 Tanrı'ya tövbe ettim; canım bedenimden çıkıncaya dek tövbemi bozmam artık.

2325 O mihnetten sonra bir kere daha tehlikeye kim ayak atar? Meğer ki insan, eşek ola.

Tövbe edip pişman olan, gene o pişmanlığı unutur, sınanmış şeyi sınamaya kalkışırsa ziyan eder, ebedî olarak ziyana düşer. Tövbesinde durmaya, pişmanlıkta güç sâhibi olmaya, bundan, bir tad duymaya başarı elde edemezse, tövbesi kabul edilmezse, Allâh'a sığınırız, köksüz ağaç gibi her gün biraz daha sararır, biraz daha kurur.

2326 Bir çiftçi vardı; onun da, sırtı yaralı, karnı aç, arık bir eşeği vardı.

2327 Gündüzleri, geceye dek taşlık - topraklık yerlerde yemsiz - yiyeceksiz dolaşır - dururdu.

2328 Orada içecek sudan başka birşey yoktu; eşek, gece - gündüz o yas yurdundaydı.

2329 Oraları kamışlıktı, ormandı; işi - gücü avlanmak olan bir arslan da vardı oralarda.

2330. Arslan, bir erkek fille savaşmış, yorulmuş, avlanmaktan kalmıştı.

2331 Bir zaman o arıklık, o yorgunluk yüzünden avlanamadı, yiyeceksiz kaldı; öbür canavarlar da kuşluk kahve altısı edemediler.

2332 Çünkü onlar arslanın artığıyla geçinirlerdi; arslan hastalanınca onlar da dara düştüler.

2333 Arslan bir tilkiye emir verdi, git dedi, benim için bir eşek avla.

2334 Çayırlıkta bir eşek bulursan git, bir afsun oku, kandır, onu buraya getir.

2335 Eşeğin etiyle güç - kuvvet bulursam gider, bir başka av bulur, avlarım.

2336 Birazcığını ben yerim, artanı sizin olsun; sizin de yiyeceğinizi elde etmenize sebep olurum.

2337 Benim için bir eşek ara, bir öküz ara; bildiğin afsunları oku.

2338 Afsunlarla, güzel sözlerle aklını başından al, çek, buraya getir onu.

*** Halka, Tanrı ilhâmiyle, ihsanda bulunan, herkese, mertebesince yarlıganma ve rahmet gıdâsı veren, Tanrı'ya ulaşmış olan ârif kutbu, yakınlıkları derecesince artığıyla hayvanları da geçindiren arslana benzetiş. Ama bu yakınlık, yer bakımından değil, sıfat bakımındandır; bunun etraflıca anlatılması uzun sürer; bu hususta söz çoktur; Doğru yula hidâyet eden Allah'tır.**

2339 * Kutup arslandır, onun işi - avlanmaktır. Geri kalan bu halksa, onun artığını yer.

2340. * Elinden geldikçe kutbu râzı etmeye çalış ki kuvvetlensin, vahşî hayvanları avlasın.

2341 * O zahmete düştü, incindi mi halk, gıdasız kalır; çünkü halkın rızıklanması, aklın eliyle, avucuyla olur.

2342 Halkın elde ettiği, ancak onun artığıdır; Gönlün av istiyorsa bunu gör - gözet.

2343 O, akla benzer, halksa bedenin âzâsına; bedenin tedbiri, akla bağlıdır.

2344 * Kutbun zayıflığı beden zayıflığından olabilir, ruh zayıflığından olmaz; çürüklük gemide olur, Nûh'ta olmaz.

2345 * Kutup, ondur ki, kendi çevresinde döner; göklerse onun çevresinde dönerler.

2346 Ona has bir kul kesildiysen gemisini onarmada yardım et ona.

2347 * Yardımın sana yarar, seni geliştirir, onu değil. Tanrı, "Allâh'a yardım ederseniz" yardım edilir size buyurdu.

2348 Tilki gibi avlan, avını ona fedâ et de karşılığında binlerce av elde et.

2349 Müridin avlanışı tilkicesine olur; inatçı sırtlansa leş avlanır.

2350. Ölüyü çeker, kutbun önüne getirirsen dirilir; bostana dökülen gübre, mahsûlü geliştirir.

2351 Tilki, arslana hizmet edeyim; düzenler kurayım da avın aklını başından alayım.

2352 Düzen kurmak, afsun okumak, benim işim; zâti işim - gücüm masal okumak, avı yoldan çıkarmak dedi.

2353 Dağın başından koptu, dereye doğru koşmaya başladı; derken o arık eşeği buldu.

2354 Dostça bir selâm verdi ona, yanına gitti; o bön yoksula yaklaştı.

2355 Bu kupkuru ovada, bu taşlık, bu çorak yerde nasılsın, ne haldesin dedi.

2356 * Eşek, kimi gamdayım dedi, kimi İrem bağında; kısmetimi Hak vermiş, o yüzden de O'na şükrediyorum.

2357 Dosta hayırda da şükürediyorum, şerde de; çünkü kazânın, kaderin beterden beteri de var.

2358 * Değil mi ki bölüştüren, pay eden o, şikâyet nimeti inkârdır, küfrandır; sabır gerek, sabır; sabır, ulaşmanın anahtarıdır.

2359 Tanrı'dan başka herkes düşmandır; O'dur dost. Düşmana dosttan şikâyet etmek iyi birşey olur mu hiç?

2360. Bana ayran verirse bal istemem; çünkü her nîmete de bir gam eştir.

***

(Ş E R H)

2227. beyitten sonraki başlık. Nasûh tövbesi. LXVI. sûrenin (Tahrîm) 7. âyetinde inananların, "Nasûh tövbesi" ile tövbe etmeleri emredilmekte, bu takdirde, Rablerinin; kötülüklerini bağışlayacağı, kıyılarından ırmaklar akan cennete girecekleri... bildirilmektedir. Nasûh tövbesi hakkında Muâz, İbn Abbâs'tan, Rasûlullâh'ın (S. M), tövbe edenin, memeden akan sütün, bir daha memeye girmesine imkân olmadığı gibi, yaptığı suça bir daha dönmemesidir buyurduğunu rivâyet etmiştir. İbn Mes'ûd, Nasûh tövbesinin, bütün suçları bağışlatacağını söylemiş ve bu âyet-i kerimeyi okumuştur. Makbûl tövbe olan Nasûh tövbesi hakkında zikredilen sözlerin hepsi de bu meâldedir (Mecma'ul - Beyan; X, s. 318).

Halk arasında Nasûh, teşhis edilmiş, hakkında da bir hikâye uydurulmuştur ki Şems bir sohbetinde bu hikâyeyi şöyle anlatır:

"Göz nerde, görüş nerde ki Nasûh tövbesini göresin; nerde ki "Allâh'a Nasûh tövbesiyle tövbe edin" buyurulmuştur. Bâzıları, Nasûh tövbesi, suça bir daha dönmemek üzere edilen tövbedir demişlerdir; bu iyi bir sözdür, doğru tefsirdir. Bâzıları da demişlerdir ki: Bir adam vardı; yüzü kadın yüzüzdü, ama erkekti, erkekliği de tam yerindeydi;

ne bir hastalığı vardı, ne erkeklikten kesilmesi. Kadınlar hamamında tellaklık ederdi. Otuz yıl bu işi yaptı. Derken günün birinde, hamamda, padişahın kızının kulağındaki büyük bir inci küpesi kayboldu. Hamamda kayboldu, herkesi, burun deliklerine kadar arayın dediler; çavuşlar hamamın kapısını, damını tuttular. (Rubâî):

Her işin zamanı gelmedikçe,
Her dostum diyenin dostluğu fayda vermez sana.
Takdîr, çâresiz uğranacak her kazâda,
Her uyanık gönlü uyutur - gider.

Adam bir halvete, tenhâ bir yere sığındı. Bana da aranma sırası gelecek diye tir - tir titremekteydi. Bir biri ardınca secdeler ediyor, bu sefer kurtulursam, bütün ömrümce bu hareketi yapmam diye Tanrı'ya ahıtta bulunuyor, Allâhım, bundan böyle kadın tellaklığı yapmıyacağım, Tanrı'lığını ıkrâr ettim; bu işi benden giderirsen, bir daha Nasûh, bu suça dönmiyecek diyordu. O, bu yalvarıp yakarmadaydı ki, herkesi aradık, Nasûh'u da arayın diye ses geldi. Aklı başından gitti; canını - başını Hakk'a teslîm etmişti ki, bulundu diye bir ses duyuldu. Lâ havle dediler; onun hakkında kötü zanna düştük; gelsin de padişahın kızını ovsun; o, Nasûh'un ovmasını ister; çağırın Nasûh'u. Nâsûh, elim bugün işe varmıyor; yolda sıtma nöbeti geldi bana dedi. Sahâbe, tövbe ederler, sonra tövbelerini bozarlardı. Nasûh'un tövbesi gibi tövbe edin; o, bu olaydan sonra otuz yıl daha yaşadı, asla bu işe dönme-

di buyurdu." (Makaalât; İst. Süleymâniye K. Fâtih kitapları, No. 2788; 37. a - b).

Şemseddin-i Tebrizî, başka bir sohbetinde de gene, hattâ, ayni sözlerle ve rubâinin ilk beytini de zikrederip sonunda, sahâbenin tövbesinden, Nasûh'un, bu olaydan sonra otuz yıl yaşamasından da bahsederek bu hikâyeyi nakletmiştir (Aynı Nsha, 83. b).

Mevlânâ, "Mecâlis-i Seb'a" nın IV. meclisinde, Nasûh tövbesi dolayısıyle Mukbil-i Temmâr ve Sa'lebe'den bahseder: Mukbil adlı bir hurma satıcısı, dükkânına, hurma almak için gelen bir kadına sarkıntılık ediyor. Sonra nâdim olup tövbekâr oluyor ve hakkında, "Onlar kötü bir iş işlediler, yahut nefislerine bir zulümde bulundular mı, Allâh'ı anıp suçlarının bağışlanmasını dileyenlerdir ve Allah'tan başka kimdir günahları bağışlayan" âyeti iniyor (III; Âli İmran; 135. Mecâlis Tercememiz; Konya Turizm Dernegi Yayımı; Konya; Yeni Kitap Basımevi - 1965; s. 74 - 75). Bu âyetin, Sahâbeden bâzılarının, Hz. Peygamber'e, İsrâiloğuları bizden daha mı sevgiliydi ki içlerinden suç işleyen, sabahleyin, kapısının eşiğinde, üstünde, burnunu, yahut kulağını kes, suçuna kefâret olsun yazıl bir kâğıt bulur, onu yapar, suçtan kurtulurdu diye sormaları üzerine inmiştir. Atâ'nın rivâyetine göreyse Nebhân adlı bir hurmacı, hurma almak üzere dükkânına gelen kadını, evde daha tazeleri var diye evine götürmüş, sarkıntılık etmiş, sonra nâdim olup Hz. Peygamber'e (S. M) başvurmuş, tövbe etmiş, hakkında bu âyet nâzil olmuştur (Mecma'ul - Beyan; II, s. 506). Ad değişikliği müstesna, bu rivâyet, Mevlânâ'nın hikâyesine uymaktadır.

Sa'leb b. Abdürrahman da sahâbedendir. Bir gün açık bir kapıdan içeriye bakıyor; gözü, yıkanmakta olan bir kadına ilişiyor; bir zaman onu seyrediyor. Sonra, benim hakkımda Peygamber'e vahiy gelirse düşüncesine kapılıyor; utancından Medine'den çıkıyor; Mekke'yle Medine arasındaki bir dağda ağlayıp inlemeye koyuluyor. Sa'lebe, Hz. Peygamber'e hizmet edenlerden olduğu için Hz. Peygamber, onu arayıp soruşturuyor; hâl anlaşılınca Ömer'le Selmân'ı, onu çağırmaları için yolluyor. Fakat bağışlandığına dâir de kırk gün vahiy gelmiyor; hattâ kâfirler, XCIII. sûrenin (Duhâ) 3. âyetinde bildirildiği gibi, Rabbi, onu terketti diyorlar. Sa'lebe, Ömer'e, beni Bilâl ezan okurken, yahut namaz kılınırken Peygamber'e götür diyor. Peygamber'in huzûruna varınca, Hz. Peygamber ona, "Rabbimiz, dünyada da iyilik güzellik ver bize, âhırette de iyilik, güzellik ve ateşin azâbından da koru bizi" âyetini okumasını buyuruyor (II, 201). Sa'lebe, benim suçum çok büyük diyor. Evine gidip üç gün, üç gece çıkmıyor. Peygamber, Sa'lebe'nin bağışlandığını müjdelemek üzere evine gidiyor; başını, dizinin üstüne koyup müjdeleyince de Sa'lebe vefât ediyor (Aynı Meclis; s. 75).

Sa'lebe'ye âit olan ve XCIII. sûrenin 3. âyetinin, onun hakkında indiğine dâir bulunan rivâyetin zayıflığı da söylenmiştir (Tenkıyh'ul - Makaal'e bk. c. I, s. 195).

Rahmetli Furûzan - fer, "Maâhiz" de, "İhyâ" da da bu meâlde bir hikâye bulunduğunu bildiriyor ve ibare veriyor; fakat o hikâyede, Nasûh adı yok (s. 175). Ayrıca, İsrâiloğullarından Nasûh adlı birisinin, boyuna suç işleyip tövbe ettiğini, sonra tövbesini bozduğunu, nihâyet bir gün sahrâya çıkıp gömleğini yırttığını, başına toprak serptiğini, kaç keredir tövbe ediyorum, gene suç işliyorum; beni korumazsan gene de suç işliyeceğim, gene de tövbe edeceğim dediğini, bunun üzerine de, sen gene suç işlersen ben de rahmetimle karşılarım o suçu sesini duyduğunu "Ravnak'ul - Mecâlis" ten naklediyor (s. 176). Bu hikâyede Nasûh adı varsa da konu ayrı.

Hâsılı Nasûh hikâyesi de bir halk hikâyesidir; biz de çocukluğumuzda bu hikâyeyi defâlarca duyduk; şüphe yok ki bu hikâyenin yayılmasında, Mesnevî'nin tesiri pek büyüktür. Türkçede "Nasûh - Nusuh töbesi" sözü de bir örf mecazı olarak söylenir.

Mevlânâ, bu hikâyeyi, gerçekten de pek büyük bir kudretle, halktan ve yaşayıştan aldığı benzetişlerle canlandırmış, eşsiz bir halde, âdetâ yeniden ibdâ' etmiştir.

"Aşkı, başka bir aşktan başka hiçbir şey geçiremez."

Mevlânâ'nın "Fihi mâ - fih" inde 38. Bölümde bu beytin, yazdığımız ilk mısra'ı geçer (Tercememiz; s. 124; satır. 7). Fahdeddin-i Gürgânî'nin "Vis - o Râmi" indendir (B. Furûzan - fer basımı "Fihi mâ - fih"; s. 320). F. Gürgânî'nin vefat yılı belli

değildir; ancak kitabını 1032 - 1051 M. de tamamladığı rivâyet edilir.

"Kolay şeyleri kolaylaştırırız" XCII. sûrenin (Leyl) 7. âyetinden alınmıştır. Âyetin meâli, " Artık ona, en kolay yolu kolaylaştırırız" dır. "Güç şeyleri kolaylaştırırız" meâlindeki âyet de, aynı sûrenin 10. âyetinin meâlidir; her iki âyet de lâfzan iktibas edilmiş, yalnız ilk âyetin başındaki "f" harfi alınmamıştır. Kolay yol, din ve ibâdet yoludur. 5 - 6. âyetlerde, Kur'ân'a, tevhide inanıp suçtan çekinenler, yoksullara ihsanda bulunanlar anılmakta, din ve ibâdetin, bunlara kolaylaştırılacağı bildirilmekte, 8 - 9. âyetlerdeyse nekeslik edip zenzinleşmeyi isteyen ve güzel sözü, yâni tevhidi, imanı yalanlayanlar anılıp 10. âyette, bunlara, güç olan cehenemin daha da kolaylaştırılacağı beyan buyurulmaktadır.

2241. beyitten sonraki başlık. "Ona kulak olurum..." II. c. in 1737. b. ş. e bk.

Attığın zaman sen atmadın. I. c. in 619. b. nin ş. e bk.

2269. Freng - Ölüm. Haçlı savaşlarının tesiri, Freng sözünün, ölüm ve dinsizlik sözleriyle Şark-İslâm edebiyata girmesine sebep olmuştur.

2272. beyitten sonraki başlık. "Çetinleş; açılırsın." Hadis (Câmi'; I, s. 35; Künûz, s. 37).

2281. Keykubad. III. c. in 1966. b. in ş. bk.

2293. Aleyhte bulunmak - Etini yemek. XLIX. sûrenin (Hucûrât) 12. âyet-i kerimesinin meâli şu-

dur: "Ey inananlar, sakının fazla şüphe etmekten; şüphe yok ki bâzı zan ve şühe suçtur ve ayıplarınızı, gizli işleri arayıp gözetmeyin ve bir kısmınız, bir kısmınızın gıyabında kötülüğünü de söylemesin; biriniz, ölü kardeşinin etini yemeyi sever mi? Tiksindiniz, değil mi? Ve çekinin Allah'tan, şüphe yok ki Allah, tövbeleri kabûl eder, rahîmdir." Beyitte bu âyete işâret edilmektedir.

2316. Keşke kavmim bilseydi. XXXVI. sûrenin (Yâ Sîn) 26. âyetinden lâfzân ıktibas var. Bu âyet birçok kere geçti. Bu sözü, Hristiyanlığı kabûl edip Îsâ Peygamber'e inandığı için öldürülen Habîb-i Necâr söylemiştir.

2338. beyitten sonraki başlık. Kutub. II. c. in 817 - 828 b. lerinin ş. e bk.

2339. Kutup, arslana benzetilerek işinin - gücünün avlanmak olduğu, ondan başkalarının, onun artığıyla geçindiği anlatılmak sûretiyle kutbun, istidat sâhiplerine feyiz verdiği, kendisininse, Hak'tan feyiz aldığı bildirilmiş oluyor. Bu bahsi, bugünkü anlayışa göre, şöyle açıklıyabiliriz:

Dünyada birçok hekim vardır; fakat bunların içinde biri, tıp bilgisini temsil etmektedir. Onun birçok buluşları vardır; bütün hekimler, onun kitaplarından, onun buluşlarından faydalanmaktadır; zamanında, ondan üstün doktor yoktur. Bu hekim, hekimlerin, hekimliğin kutbudur; hekimlik ve hekimler, âdetâ onun çevresinde dönerler. Kimya, eczacılık, mimarlık, mühendisliş..., hadis, tefsîr, fıkıh, edebiyat, dil v.s. de de bu, böyledir; yâni her bil-

giyi, her sanatı temsil eden biri vardır. İlâhî feyze mazhar oluş, insanlığı, insandaki mânevî yönü temsil ediş de, insanların biri tarafından temsil edilmektedir; bu kişi, peygamberlik, Hz. Muhammed'le (S. M) bittiği için vahye değil, fakat ilhâma mazhardır ve Hz. Muhammed'in (S. M) vârisidir. Bu zât, kutupların kutbudur, İmâm'dır. İlâhî feyze mazhar olanlar, ona uymuşlardır. Bu bakımdan o, arslandır; başkaları, onun yüzünden rızıklanmaktadırlar.

2340. Bu beyitte, XLVII. sûrenin (Muhammed S. M), "Ey inananlar, siz yardım ederseniz Allah'a, o da yardım eder size ve ayaklarınızı diretir, size sebat verir" meâlindeki 7. âyet-i kerîmesine işâret edilmektedir. Allâh'a yardım, Peygamber'e, Allâh'ın ve Peygamber'inin emirlerine itâat etmekle, Tanrı emrine uymak, O'nun yolunda din düşmanlarıyla ve kendi nefsiyle savaşmak, inananlara doğruyu buyurmak, onları kötülüklerden çekindirmek, malını-canını, varlığını Tanrı'ya vermek anlamlarınadır yoksa, Allah'ın, yardıma ihtiyacı yoktur (Mecma'; IX, s. 98).

2341. Bu beyitte kutup akla, sonraki beyitlerdeyse halk bedene, bedendeki organlara benzetiliyor.

2344. Nûh - gemi. I. c. in 406. b. in ş. e bk.

2345. Kutb, değirmen taşının mili anlamına gelmektedir; bu anlama işâret ediliyor.

2347. XLVII. sûrenin 7. âyetinden lâfzî ıktibas vardır; 2340. beytin ş. e bk.

2356. İrem bağı. II. c. in 3727. b. nin ş. e bk. Beyitte, XLIII. sûrenin (Zuhruf), "Onlar mı Rabbinin rahmetini pay edecekler? Biziz geçimlerini, dünya yaşayışında, aralarında paylaştıran..." meâlindeki 32. âyet-i kerîmesine işâret edilmektedir.

2358. "Sabır, ulaşmanın anahtarıdır" sözü arapça geçiyor. "Sabır, kurtuluşun, genişliğin anahtarıdır, çekinmekse, ebedî zenginlik" meâlinde bir hadis vardır (Künûz; II, s. 103).

⁂

M E T İ N

*** Oduncunun eşeğinin, has ahırda arap atlarını, elde ettikleri nimetleri görmesi, o devleti dilemesi. Bu hikâyeye uygun olarak da ancak yarlıganmayı, yardımı* ve doğru yolu bulmayı dilemenin gerekli olduğunu anlatış ve öğüt veriş. Çünkü yüz çeşit zahmet, yarlıganmak gibi tatlı olsa, hepsi de tatlıdır; fakat denenmemiş olan her devleti istemen, o devlete eş olan bir zahmeti de dilemendir, ama sen o zahmeti göremiyorsun. Netekim her tuzakta yem vardır da tuzak gizlidir. Sen bir tuzakta kalmışsın; öyle olduğu halde keşke o yemlere doğru gidebilseydim diyorsun; o yemlerin tuzakta olduğunu aklına bile getirmiyorsun.**

2361 Bir saka vardı; bir de boyu, mihnetten çember gibi iki büklüm olmuş bir eşeği vardı.

2362 Sırtında, ağır yükten, yüz yerde yüz yara açılmıştı; ölüm gününe âşıktı; o günü aramadaydı.

2363 Arpa nerde, kuru otla bile karnı doymuyor, saman bile bulamıyordu. Sırtında yara vardı; bir yandan da saka, demir şişle nodulluyordu onu.

---

* "İnâyet" sözü, karşılaştırmada yazılmış.

2364 • İmrahor onu gördü, haline acıdı; eşeğin sâhibiyle de dostluğu, tanışıklığı vardı.

2365 Selâm verdi, hal - hatır sordu; sonra, neden bu eşek, dal gibi iki büklüm olmuş dedi.

2366 Adam, benim yoksulluğumdan, benim kusurumdan dedi; şu ağzı - dili bağlı mahluk yiyecek birşey bulamıyor ki.

2367 İmrahor, birkaç gün bana ver de dedi; padişahın ahırında gelişsin, kuvvetlensin.

2368 Adam eşeği verdi; o merhametli kişi de onu padişahın ahırına götürüp bağladı.

2369 Eşek, her yanda gıdası bol, semiz, güzel, genç arap atlarını gördü.

2370. Ayak bastıkları yerler sulanmış, süpürülmüştü; vaktinde samanları veriliyordu, vaktinde arpaları.

2371 Atların tımar edildiklerini de görünce ağzını yukarıya tuttu da, ey ulu Tanrı dedi;

2372 Tut ki eşeğim, senin mahlûkun değil miyim ben? Neden perişanım, neden sırtım yaralı, neden arığım ben?

2373 Geceleri sırtımdaki yaraların sızısından, karnımın açlığından, soluktan soluğa ölümümü istiyorum.

2374 Bu atların halleri bu, gıdaları yerinde; azap, belâ bana mı mahsus, neden bu?

2375 Derken savaş sesi duyuldu; arap atlarına eğerler, gemler vuruldu, işe koşuldular.

2376 Düşmandan yer - yer oklar yediler, yaralandılar; bedenlerine yer - yer temrenler battı.

2377 Savaştan dönünce o arap atlarının hepsi de bitkin bir halde ahıra girip yerlere yığıldılar.

2378 Ayakları sağlam iplerle bağlandı; sıra - sıra nalbantlar dizildi.

2379 Hançerlerle yaralarını yarıyorlar, yaralarından temrenleri çıkarıyorlardı.

2380. Eşek bunları görünce yârabbi dedi, yoksulluğuma, fakat bu dertlere uğramadığıma râzıyım.

2381 O gıdadan da bezmişim, o çirkin yaradan da. Kurtuluş dileyen, dünyâyı bıraktı - gitti.

Eşeğin, ben kısmetime râzıyım demesini, tilkinin beğenmemesi

2382 Tilki, buyruğa uyup helâl rızık aramak farzdır dedi;

2383 Dünyâ, sebepler âlemidir, hiçbir şey, sebepsiz elde edilemez; öyleyse aramak gerek.

2384 • "Allâh'ın ihsanını, lûtfunu dileyin" buyruğu var; buna uymak, kaplan gibi zorla çalıp kapmamak lâzım.

2385 • Peygamber, rızık için dedi ki: "Ey yiğit, kapı kapanmıştır, kapıda kilitler vardır.

2386 O kilidin anahtarı, bizim gelip gitmemizdir, bizim kazanmamızdır.

2387 • Anahtarsız, bu kapıyı açmaya yol yok; kul istemeden ekmek vermek, Allâh'ın âdeti değil.

Eşeğin tilkiye cevabı

Eşek, bu dedi, dayancın - güvencin zayıflığından; yoksa can veren, ekmek de verir.

Oğlum, padişahlık dileyen, üstünlük isteyen kişiye bir lokma ekmek, az gelmez.

2390. Tuzak kuranlarla canavarların hepsi de rızık yemede; ne kazanç peşinde bunlar, ne rızık taşımada.

Rızık veren, herkesin rızkını veriyor; herkesin rızkını önüne koyuyor.

Kim sabrederse rızkı gelir, yetişir; çalışma zahmetine düşmen, senin sabırsızlığındandır.

Tilkinin eşeğe cevap vermesi

Tilki o dayanç az bulunur; az kişi dayançta hüner sâhibidir.

Az olan, az bulunan şeyin çevresinde dönmek, bilgisizliktendir; herkes nerden padişahlığa yol bulacak?

* Peygamber, yeter buluşa "define" dedi; herkes, nasıl olur da gizli defineyi bulur?

Haddini bil de yücelere uçma; uçma da kötülük çukuruna düşme.

Eşeğin tilkiye cevap vermesi

Eşek, bu sözü, bil ki ters söylüyorsun; kötülük, cana tamahtan gelir.

Yeter buluştan kimse, canından olmadı; hiç kimse de hırs yüzünden padişahlık bulmadı.

Ekmek, domuzlardan, köpeklerden bile esirgenmiyor; buluttan yağan şu yağmur, insanların kazancı değil.

2400. * Sen nasıl rızka düşkün bir âşıksan rızık da, rızık yiyene, sana âşıktır.

* Sen peşinden koşmasan da o senin kapına gelir; fakat koşarsan başına dert olur*.

Tanrı'ya dayanmanın anlamını anlatma husûsunda, sebepleri bırakıp şehirden, halkın gelip geçeceği yerlerden çekilip kimsenin uğramadığı bilinmez, tanınmaz bir dağın eteğine çekilip aç kalan, açlıktan başını bir taşa dayayıp uyuyan, yârabbi, senin sebep yaratmana, rızık vermene dayandım; sebepleri bıraktım; sana dayanmanın sebep yaratmasını göreyim diyen ve dayancı deneyen zâhidin hikâyesi

* Zâhidin biri, Mustafâ'nın, gerçekten de kula rızık Tanrı'dan gelir.

* İstesen de, istemesen de rızkın, senin aşkına düşer de koşa - koşa gelir dediğini duymuştu.

Sınamak için kalktı, ovaya düştü; bir dağ eteğine gidip gönlü yanarak yattı, uyudu.

---

* Bu beyit, metinde yok; karşılaştırmada, başlığın iki yanına yazılmış.

2405 Rızkımın geldiğini göreyim de diyordu, rızık hakkındaki zannım güç - kuvvet bulsun.

2406 Bir kervan yolunu yitirdi, o dağa düştü; o sınamaya kalkışmış eri uyumuş, uykuya dalmış gördü.

2407 Birisi, bu adam neden böyle yoldan, şehirden uzak, buralara düşmüş, hem de çırçıplak.

2408 Acaba ölü mü, diri mi? Çünkü ne kurttan korkuyor, ne düşmandan dedi.

2409 Kervan halkı başına üşüştü; orasını, burasını yokladılar; adam, mahsustan duymazlıktan geldi, tınmadı bile.

2410. Ne kımıldandı, ne başını kaldırdı; gözünü sınayışa dikmişti ya, gözünü bile açmadı.

2411 Bu muratsız arık dediler, açlıktan bayılmış, kendinden geçmiş.

2412 Ağzına vermek için ekmekle bir çömlek yemek getirdiler.

2413 Adam, inadına dişlerini sıktı; o vaadin gerçekliğini görmek istiyordu adam.

2414 Zavallı pek aç dediler; açlıktan ölüp gidecek. Acıdılar,

2415 Bıçak getirdiler, dişlerinin arasına sokup zorla ağzını açtılar.

2416 Ağzına çorba döktüler; ekmek parçaları soktular.

2417 Adam, ey gönül dedi, susuyorsun ama sırrı biliyorsun da nazlanıyorsun hani.

2418 Gönlü, biliyorum ama dedi, mahsus susuyorum; biliyorum ki canıma da rızık veren Allah, bedenime de.

2419 Bundan fazla sınayış nasıl olur? Rızık, dayananlara bir hoşça koşar - gider.

Tilkinin eşeğe cevap vermesi, onu kazanca teşvik etmesi

2420. Tilki, bırak bu hikâyeleri dedi; az bile olsa elini kazanca vur.

2421 Tanrı el vermiş sana, bir iş gör; kazan da bir dosta yardım et.

2422 Kim bir kazanca ayak atarsa, öbür dostlara dostlukta bulunmuş olur, onlara yardımı dokunur.

2423 Çünkü bütün kazancı bir kişi elde edemez; hem dülger, hem saka, hem terzi olamaz bir adam.

2424 Dünya bu karar üzere kurulmuş; herkes yokluktan, yoksulluktan dolayı bir iş seçmiş kendine.

2425 Ortada bedâva sofraya oturup yemek yok; sünnet yolu, bir işe sarılmak, bir kazanç elde etmektir.

Eşeğin tilkiye cevap verip dayancın, kazançların en iyisi olduğunu, her kazancın dayanca muhtaç bulunduğunu, kulun, ey Tanrı, bu işi bana rast getir diye duâ ettiğini, bu duâda dayancın gizlendiğini, dayancın, başka bir dayanca muhtaç olmayan bir kazanç olduğunu söylemesi, daha başka sözlere de girmesi

Eşek, iki dünyada da Rabbe dayançtan daha iyi bir kazanç bilmiyorum ben dedi.

* O'na şükretme kazancının eşini görmedim ben, O'na şükrediş, rızkı da arttırır.

Aralarındaki tartışma uzun sürdü; ikisi de sorudan - cevaptan kaldı.

* Bundan sonra tilki, eşeğe, "Kendi ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayın" buyruğunu söyledi.

2430. * Çorak, taşlık bir ovada sabretmek dedi; ahmaklıktır; "Tanrı'nın dünyası geniş."

Buradan bir çayırlığa göç, orada, ırmak kıyısında otla.

Cennetler gibi yemyeşil bir çayırlık; orada, tâ bele dek çimenler bitmiş.

Ne mutlu o hayvana ki orada bulunur; yeşillikten, çayırdan - çimenden deve bile görünmez orada.

Her yanda bir kaynak akmakta, ovadaki hayvanlar amana kavuşmuşlar, hepsi rahat.

Eşek, eşekliğinden, a lânetlenmiş, sen oradansın da neden böyle zayıfsın diyemiyordu.

Nerede sevincin, semizliğin, nerede nûrunpîrin; zora düşmüş bedenin neden böyle zayıf?

Anlattığın bahçe yalan değilse o bağ - bahçe yüzünden niçin mahmur değil gözlerin?

Bu aç gözlülük, bu görmezlik, senin yoksulluğundan; beylerbeyi olduğundan değil*.

* "Beylerbeyi", böylece türkçe geçiyr.

Hani kaynaktan gelmiştin, neden kurusun? Misk ceylanının göbeğindensen nerede misk kokusu?

2440. A yüce er, söylediğin, anlattığın şeylerin bir belirtisi neden görünmüyor sende?

Bir devletten haber veren kişide, o devletin belirtisini görmezsen, onun, haber verdiği devlette mukallit olduğuna hükmetmek gerektir. Bunun üstüne bir deve hikâyesini örnek getiriş.

Birisi, bir deveye sordu, hey dedi, a izi kutlu, nerden geliyorsun?

Deve, senin mahallendeki o sıcacık hamamdan geliyorum dedi; adam, belli dedi, belirtisi dizinde görünmekte.

İnatçı Firavun, Mûsâ'nın ejderhasını gördü de, yumuşaklık gösterdi, mühlet istedi.

Akıllılar, daha fazla sert davranmalıydı, hani ya, din gününün rabbiydi bu dediler.

Mûcize, ister ejderha olsun, ister yılan; nerede tanrılık ululuğu onda, ne oldu tanrılık gazebi?

* Tahta oturunca, ben en yüce rabbinizim demekte; peki, bir tahtakurdu için bu yaltaklanması ne?

Nefsin, hurma şarabıyla, mezeyle sarhoş olmuşsa bil ki canın, gayb âleminin salkımını görmemiştir.

* Çünkü o ışığı görenlerin belirtileri vardır; onlar bu aldanış yurdundan uzaklaşırlar.

* Acı suyun çevresinde dönen, uçan kuş, tatlı suyu görmemiştir, tatmamıştır.

2450. Hattâ onun inancı bile taklittir; canı, inancın yüzünü görmemiştir.

Mukallide yolda, yol vurucu taşlanmış Şeytan'dan pek büyük tehlike var.

Ama Tanrı ışığını görürse amana erer; kuşku çarpıntıları, kuruntu çırpıntıları yatışır-gider.

Denizin köpüğü, aslı olan toprağa kavuşmadıkça çalkanır - durur.

O köpük topraktandır, suda gariptir; gariplikte de çarpınıp çırpınmaktan başka çare yoktur.

Ama gözü açıldı da o şekli gördü, o yazıyı okudu mu, artık Şeytan, bir daha el uzatamaz ona.

Eşek de tilkiye sırlar söyledi, söyledi ama şaşkınca, mukallit gibi söyledi.

Suyu övdü ama suyu özlememişti; yüzünü, elbisesini yırttı ama âşık değildi o.

İki yüzlünün özür getirmesi kabul edilmez; güzel de değildir zâti; çünkü o özür, dilindedir onun, gönlünde değil.

Elmanın kokusunu almıştır ama parça - buçuğu bile elinde değildir; o koku alışı da ona ancak zarar verir.

2460. Savaşta kadının saldırması, düşman safını yaramaz; belki de işi büsbütün bozar.

Onu safta arslan gibi görürsün; kılıç elindedir ama eli tir - tir titrer.

Eyvahlar olsun aklı kadın olana; çirkin nefsi kadın olup talıbamış bulunana.

Hâsılı onun aklı alt olur; göçmesi de ancak ziyanın bulunduğu yanadır.

Ne mutlu aklı erkek, çirkin nefsi kadın olana; nefsini alt edene.

Parça - buçuk aklı er olur, üst çıkarsa dişi nefsini akıl alt eder.

Görünüşte dişinin saldırması da kuvvetlidir ama onun uğradığı zarar, eşekliğindendir; o eşek gibi hani.

Kadında hayvanlık sıfatları çoktur; çünkü kadının gönlü, renge, kokuya akar.

O eşek de çayırlığın rengini duydu, kokusunu aldı da bütün deliller, gönlünden kaçtı - gitti.

Susuz, yağmura muhtaç oldu, bulut değil; nefiste öküz açlığı peydahlandı, sabrı kalmadı.

2470. Sabır demir bir kalkandır babacığım; Tanrı kalkana, üstünlük geldi - çattı yazısını yazmış.

Mukallit, birşeyi anlatırken yüzlerce delil getirir; fakat kıyasla söyler, görerek değil.

Miske bulaşmıştır ama misk değildir; misk kokusu verir ama kendisi pis bir şeydir ancak.

Ey mürit, pisliğin misk olabilmesi için pis kişinin yıllarca o bahçede otlaması gerek.

* Eşekler gibi arpa yememek gerek; ceylan gibi var da, Huten'de ergavan ye.

2475 O toplumla Huten ovasına git de orada karanfilden, yaseminden, gülden başka birşey yeme.

2476 Mideni reyhana, güle alıştır da peygamberlerin elde ettikleri hikmeti elde et, onların gıdasını bul.

2477 Mideni samanla, arpayla doldurmayı bırak; artık reyhanla gül yemeye başla.

2478 Beden midesi seni samanlığa, gönül midesiyse reyhanlığa çekmekte.

2479 Samanla arpa yiyen, kurban olur; Tanrı ışığını yiyense Kur'ân kesilir.

2480. * Senin yarın misktir, yarın aşağılık pislik; kendine gel de pisliği arttırma, Çin miskini arttır.

2481 O mukallidin yüzlerce delili vardır, yüzlerce laf eder; ağzından yüzlerce söz çıkar ama canı, özü yoktur.

2482 Söyleyenin canı, özü olmazsa, sözünün yaprağı, meyvası nasıl olur?

2483 Halkı küstahça yola vurur ama kendisi, saman çöpünden de daha fazla titrer.

2484 Sözü parlak olsa bile gene o sözde bir titreyiş gizlidir.

*** Olgun ve Tanrı'ya ulaşmış şeyhin dâvete dâir sözleriyle, okuyup bilgi kazanmış kusurlu kişilerin sözleri arasındaki fark**

2485 Işık saçan şeyh, insana yolu bildirir; söze nûru da yoldaş eder.

2486 Çalış - çabala da sen de sarhoş ol, nûr kesil de sözünün peşinden o sözün nûru doğsun, o söze eş olsun.

2487 Pekmez içinde ne kaynatılırsa kaynatılsın, pekmez tadını alır.

2488 Havuç, elma, ayva, ceviz... Hangisini kaynatırsan kaynat, ondan pekmezin tadını alırsın.

2489 Bilgi de nûrla karışır, kaynaşırsa inatçı kişiler bile bilginle aydınlanır.

2490. Ne söylersen o söz, aydın olur, ışık verir; çünkü gök, ancak tertemiz yağmur yağdırır.

2491 Sen de kökyüzü ol, bulut kesil, yağmur yağdır. Oluk da yağmur yağdırır ama bir işe yaramaz.

2492 Oluktan akan su eğretidir; buluttaki, denizdeki suysa yaratılıştandır.

2493 Düşünce, kuşku, oluğa benzer; vahiy, keşif ve ilhamsa buluttur, göktür.

2494 * Yaşmur, bağı - bahçeyi yüzlerce renkle bezer; oluksa, komşuları birbirine düşürür, kavga koparır.

2495 Eşek, tartışmada tilkiye iki, üç kere saldırdı ama mukallitti; sonunda onun düzenine kandı - gitti.

2496 Görgüsü, anlayışı yoktu; tilkinin düzeni, onu aldatıverdi.

2497 Yemek - içmek hırsı, onu öylesine alçattı ki, beşyüz delili varken gene de tilkiye alt oldu.

*** Adamın biri, bir gençle buluşurken, bu hançer de ne için diye sordu. Genç, birisi, hakkımda kötü düşünürse, onunla karnını yararım dedi. Adam, hem..., hem de, Allâh'a hamdolsun diyordu, ben senin hakkında kötü bir düşünceye kapılmadım.**

Benim beytim, beyit değil, ıklimdir;
Benim alayım, şakam, alay, şaka değil, öğretiştir.

"Gerçekten de Allah, sivrisineği de örnek getirmekten çekinmez, ondan üstün hayvanları da." Yâni, "Allah, bu örnekle ne demek istiyor" deyip inkâra düşerek gönülleri bozulanları da örnek getirir. Bu sözü söyleyenlere cevap olarak da, "O örnekle çoğunu azdırır, çoğunu da doğru yola getirir" buyurur. Çünkü her sınayış, teraziye benzer. Çok kişinin, bu sınayış yüzünden beti - benzi kızarır, gelişir; çok kişi de muradına eremez, mahrum olur. Bu hususta biraz düşünürsen, yüce sonuçlarına dâir çok şeyler elde edersin.

Gençlere düşkün biri, genç irisi birini evine götürdü.....

O lânetlenmiş, gencin belinde bir hançer gördü; belindeki bu da ne dedi.

2500. Genç, kötü huylunun biri dedi, hakkımda kötü bir düşünceye saparsa, onunla karnını deşerim.

Adam, hamdolsun Allâh'a ki dedi, ben, gerçekten de senin hakkında kötü bir düşünceye sapmadım.

Erlik, erkeklik olmadıktan sonra hançerin ne faydası var; yürek olmadıktan sonra mığfer fayda vermez ki.

* Tutalım, Ali'nin Zü'l - fekaar'ı miras kaldı sana; Tanrı Arslanı'nın kolu - eli varsa sende, göster kendini.

* Tutalım, Îsâ'dan bir duâ öğrendin, o duâ aklında; ama nerde sende Îsâ'nın ağzı - dudağı, dili - dişi a çirkin?

* Kazanç elde etmek için diyelim ki bir gemi yaptın; Nûh gibi bir gemi kaptanı nerde?

* Tutalım, İbrahim gibi put kırdın; beden putunu ateşe atıp fedâ etmek nerde sende?

Bir delilin varsa meydana çıkar, göster; o delille tahta kılıcı Zü'l - fekaar yap.

Seni kulluktan alıkoyan delil, yaradanın gazebidir sana.

Yolda korkanları yüreklendirdin ama gizlice hepsinden de fazla titremedesin.

2510. **Herkese, Tanrı'ya dayanma dersi veriyorsun ama hırsından, havada uçan sivrisineğin damarını emiyor, kanını içiyorsun.**

A askerin önüne düşen ahlaksız, sakalının yalanına, edep yerin tanık.

Gönül, adam olmayışla dolu olduktan sonra sakalına, bıyığına gülerler.

Tövbe et, yağmur gibi gözyaşları dök de sakalını, bıyığını gülüşten kurtar.

* Kulluk ederek erlik ilâcını iç de Koç-burcu'ndaki güneş gibi ısın.

Mideden vazgeç, gönüle doğru yürü de Tanrı'dan, perdesiz selâm gelsin sana.

Kendine çeki - düzen ver de bir - iki adım at, yürü de sonra aşk, kulağını tutsun, gel desin sana.

Eşeğin, dayanca sarılmasına, çekinip kaçınmasına, tilkinin, düzenle üst olması, tilkiyi ormana, arslanın yanına çekip götürmesi

Tilki, düzende ayak diredi; eşeğin sakalını tuttu, onu çekip götürdü.

* Nerde o büyük tekkenin mutrıbı ki aşkla tef çalsın, eşek gitti - eşek gitti nağmesini tuttursun?

* Bir tavşan, arslanı kuyuya atarsa, bir tilki, nasıl olur da eşeği çayırlığa çekmez?

2520. Kulağını tıka, afsunlara kanma; ancak o bağış sahibinin, o erenin afsununu dinle.

Onun afsunu helvadan da tatlıdır; öyle bir erendir ki o, ayağını bastığı toprak bile yüzlerce tada sahip olur, helva kesilir - gider.

Şarapla dolu koca küpler, onun dudaklarındaki şaraptan mayalanmıştır.

Ama onun lâ'l dudaklarının şarabını görmeyen, ondan uzak olan kişinin canı, şaraba âşıktır.

* Kör kuş, tatlı suyu görmezse, nasıl olur da acı su kaynağının çevresinde dolaşıp durmaz?

* Can Mûsâ'sı, gönlü Sînâ haline getirir; kör dudu kuşlarının gözlerini açar.

*Can Şirîn'nin Hussev'i nöbet çalmakta; hâsılı şehirde şeker ucuzladı - gitti.

* Gayb Yûsufları ordu çekiyorlar, şeker kamışı denklerini getiriyorlar.

* Mısır'dan gelen develerin yüzleri bizim yana; a dudular, şenlik seslerini duyun.

Şehrimiz yarın şekerle dolacak; şeker ucuz ya; daha da ucuzlayacak.

2530. * A tatlıya düşkün olanlar, şeker içinde yuvarlanın; safralıların körlüklerinin inadına dudular gibi şekerlere batın.

* Dövün, ezin şeker kamışını, yapılacak iş, ancak budur; canlar saçın, sevilen şey ancak budur.

Şimdi şehrimizde bir tek ekşi yüzlü kalmadı; çünkü Şirin, Husrevleri tahta çıkardı.

* Yâ hay mı yâ hay... Meze üstüne meze, şarap üstüne şarap. Yürü, minâreye çık, salâ ver, herkesi çağır.

Dokuz yıllık sirke bile tatlılaşıyor; taşla mermer lâ'l oluyor, altın kesiliyor.

* Güneş, gökyüzünde elceğizlerini çırpmakta; zerreler, âşıklar gibi oynaşmakta.

Gözler, yeşillikten mahmurlaşmış; gül, dallarda çiçekler açmış.

* Devlet gözü, kayıtsız - şartsız büyü yapmakta; can, Mansûr olmuş, Ene'l - Hak diye bağırmakta.

2538 Tilki, bir eşeği götürüyormuş, ko götürsün. Sen eşek olma da gam yeme.

Yüzü safran gibi sararmış, dudakları gövermiş, elleri ağaç yaprağı gibi titremekte olan bir adamın, kendini bir eve atması. Ev sâhibi, hayrola, ne oldu diye sorunca, dışarıda eşekleri tutuyorlar demesi; ev sahibinin, a mübârek, eşek değilsin ya, ne korkuyorsun demesine karşılık da, işe öylesine sarılmışlar, öylesine girişmişler ki korkarım, bugün beni de eşek sanırlar da tutarlar demesi

2539 Adamın biri, kaçtı, bir eve sığındı; yüzü sapsarıydı, dudakları gövermişti; beti - benzi atmıştı.

2540. Ev sahibi, hayrola dedi, ihtiyar adam gibi ellerin titriyor.

2541 Ne var, ne oldu, neden kaçtın; neden betin - benzin attı böyle?

2542 Adam, zâlım padişahı eğlendirmek için bugün eşekleri tutuyorlar dedi.

2543 Ev sahibi, a amcasının canı dedi, eşekleri tutuyorlarsa sana ne gam var bunda? Yürü - git, eşek değilsin ya.

2544 Adam, eşek tutmakta öyle kızışmışlar, işe öyle sarılmışlar ki dedi, beni de eşek sayarlarsa şaşılmaz hani.

2545 Eşek tutmaya öylesine girişmişler, işe öylesine sarılmışlar ki bu kızışma, adamlardan, ayırd ediş duygusunu almış - gitmiş.

2546 Başımızda, ayırd edemeyenler oldu mu, eşeğin sahibini alır - giderler.

2547 * Ama bizim şehrimizin padişahı, boş yere birşey almaz; onun, ayırd edişi de vardır, duygusu - görgüsü de.

2548 * Adam ol da eşek tutanlardan korkma; a zamânın Îsâ'sı, eşek değilsin sen, korkma.

2549 * Dördüncü kat gök bile senin ışığınla dolu; hâşâ, vallâhi durağın ahır değil.

2550. Bir iş yüzünden ahırdasın ama kadrin, gökyüzünden de yüce, yıldızlardan da yüce.

2551 İmrahor başkadır, eşek başka; her ahıra giren eşek değildir ya.

2552 Ne diye böyle eşeğin kuyruğuna yapıştık? Gül bahçesini anlat, terü tâze güllerden bahset.

2553 Narlardan, turunçlardan, elma dalların dan, şaraptan, sayısız güzellerden söz aç.

2554 Yahut dalgası bile inci olan, incisi söz söyleyen, gören denizi bildir.

2555 Yahut gül devşiren o kuşları, altın, gümüş yumurta yumurtlayan kuşları anlat.

2556 Yahut da keklikleri besleyen, hem yüz üstü, hem sırt üstü uçan doğanlardan söz et.

2557 Âlemde gizli merdivenler var; basamak - basamak, tâ gökyüzüne dek.

2558 Her bölüğün bir başka merdiveni var; her yürüyüşün, her gidişin bir başka göğü.

2559 Her biri, öbürünün halinden habersiz... Bir mülk ki geniş mi geniş; ne sonu var, ne başı.

2560. Bu, o neden böyle hoş diye şaşırıp kalmış; o, bu neden böyle şaşırmış diye şaşmış - kalmış.

* Meydan, "Allâh'ın geniş yeryüzü." Her ağaç, bir yerden baş vermiş, yücelmiş.

Ağaçlardaki yapraklar da, ne güzel mülk, ne geniş alan diye şükretmekte, dallar da.

Bülbüller, içtiğin şaraptan bize de sun diye kıvrım - kıvrım çiçeklerin çevresinde dönüp ötüşmekte.

Bu sözün sonu yoktur; sen gene dön de o tilkinin, o arslanın, o hastalığın, o açlığın hikâyesini anlat.

Tilkinin, eşeği arslanın yanına götürmesi, eşeğin arslandan kaçması; eşek daha uzaktayken ne diye acele ettin diye tilkinin arslanı paylaması; arslanın, haydi, bir daha git de onu kandır, getir diye tilkiye yalvarması

Arslan, ona saldırsın da paralasın diye tilki, eşeği dağa çıkardı, çayırlığa götürdü.

Eşek, arslandan uzaktı; fakat arslan eşeğin yaklaşmasına sabredemedi; hırsından,

Korkunç bir tarzda kükredi; fakat kımıldayacak gücü de yoktu.

Eşek, bunu uzaktan gördü, nalını sökercesine tâ dağın dibine dek kaçtı.

Tilki, a padişahımız dedi, savaş vaktinde ne diye sabretmedin?

2570. Sabredeydin de o sapık, sana yaklaşsaydı; o vakit, azıcık bir saldırışla üst gelirdin ona.

* Acele etmek, Şeytan'ın düzenidir; dayanmak, işi hesaplamaksa Rahmân'ın lûtfu.

Uzaktaydı, saldıracağını anladı, kaçtı. Senin de zayıflığın meydana çıktı; yüzünün suyunu yerlere döktü.

Arslan, gücüm yerinde sandım dedi; bu kadar halsiz düştüğümü bilmiyormuşum.

Açlığım, ihtiyacım sınırı aştı; açlıktan sabrım da yitti - gitti, aklım da.

Gücün yeterse aklını kullan da bir kere daha onu buraya getir.

Düzeninle onu buraya getirebilirsin; hele bir çalış bakalım; getirirsen sana karşı minnet, şükran duyguları duyarım.

Tilki, peki dedi, Tanrı yardım ederse onun gönül gözünü mühürler, onu kör eder.

Gördüğünden korktu ama korkusunu unutur; bu da eşeklikten uzak birşey değildir.

Yalnız, getirirsem gene tez davranma da eline geçecek rızkı yele verme.

2580. Arslan, evet dedi, sınadım, anladım ki pek hastayım, halsizim, nerdeyse bedenim dağılıp gidecek.

Kendimi uyur gösteririm, eşek yanıma gelinceye dek kımıldamam.

Tilki yola düştü; padişahım diyordu; sen bana yardım et de aklı gafletle örtülsün.

Eşek, her işe yaramayan kişiye inanmamak için, işleri onaran Tanrı'ya tövbeler etmiştir.

2584 Düzenle tövbelerini bozdurayım; biz aklın da düşmanıyız, aydın ahdın da.

2585 Eşeğin kellesi, çocuklarımızın topudur; düşüncesi, aklı - fikri, masallarımıza karşı bir oyuncaktır.

2586* Zuhal yıldızının hükmettiği saatte meydana gelen aklın, Akl-ı Küll karşısında hükmü olamaz, esâmisi okunamaz.

2587* O akıl, Utârit'ten bilgi belledi, Zuhal'den bilgi sahibi oldu; bizim bilgimizse, huyuhusu, lûtfetmek olan, işleri onarıp düzelten Tanrı'dan.

2588* "İnsana belletti" âyeti, tuğramızın kıvrımıdır, "Allah katındaki bilgi" yi elde etmektir maksadımız.

2589* O aydın güneş yetiştirdi bizi; o yüzden "Rabbim en yücedir" deyip duruyoruz.

2590. O sınadı bizi ama, bütün bunlarla beraber gene de düzenimiz, yüzlerce sınayışı kırar - geçirir.

2591 Umarım ki o gevşek huylu, tövbesini bozar da bunun şomluğuna uğrar.

*** Ahdi, tövbeyi bozmak, insanı belâya uğratır; hattâ çarpar; netekim cumartesi günü bir iş işlememeleri buyurulanlarla İsâ'nın duâsıyla kendilerine gökten sofra inenler, çarpıldılar; "Onlardan bâzılarını maymun, domuz yaptı." Bu ümmette de gönül çarpılır; kıyâmetteyse beden, gönlün kılığına girer; Allâh'a sığınırız*.**

---

* Son söz, karşılaştırmada eklenmiştir.

2592 Ahdı, tövbeleri bozmak, sonunda lânetlenmeye sebep olur.

2593 Cumartesi günleri iş yapmamaları buyurulanlar, töbelerini, ahıtlarını bozdular da çarpıldılar, kötü bir ölümle öldüler.

2594 Tanrı, o topluluğu maymun kılığına soktu; çünkü ayak direдіler, Tanrı ahdını bozdular.

2595 Bu ümmette beden bakımından çarpılma yoktur ama a akıllı - fikirli er, gönüller çarpılır.

2596 Adamın gönlü, maymun gönlüne döndü mü, bedeni, maymun gönlünden de aşağı olur.

2597 Gönlünün birşeyden haberi olsaydı, bu hüneri elde etseydi, o eşek, eşekliğinden dolayı hor bir hâle düşer miydi?

2598* Ashâb-ı Kehf'in köpeğinin huyu güzeldi; köpek kılığında oluşu, ona bir kusur verdi mi?

2599 Cumartesi günü iş yapmamaları buyurulanlar, halk, azabı gözleriyle de görsün diye çarpıldılar.

2600. Töbeyi bozmaları yüzünden, yüzbinlerce kişi, iç yüzde çarpılmıştır da domuz olmuştur, eşeğe dönmüştür.

Tilkinin, kandırmak için ikinci defâ o kaçan eşeğin yanına gelmesi

2601 Derken tilki, gene eşeğin yanına geldi. Eşek, senin gibi dosttan sakınmak gerek dedi;

2602 A adam olmayan, ben sana ne yaptım da tuttun, ejderhanın yanına götürdün beni?

2603 Canıma kin gütmen de ne; a inatçi, buna, senin yaradılışının pisliğinden başka bir sebep mi var?

2604 Hani akrep gibi. Ona bir zarar vermemişken tutar, yiğidin ayağını sokar.

2605 * Yahut da Şeytan gibi. Bizden ona bir zarar gelmemişken o, bizim can düşmanımızdır.

2606 Huy bakımından insanın canına düşmandır; insanı helâk etmekle sevinir, kutlu bir hâle gelir.

2607 İnsanın peşini hiç bırakmaz; onun kötü huyu, çirkin tabiati, bırakır mı onu hiç?

2608 Çünkü onun kötü huyu, sebebi yokken tutar, zulme, düşmanlığa çeker onu.

2609 Her solukta, seni bir kuyuya atmak için bir otağa çağırır.

2610. Filan yerde suyla dolu bir havuz var, kaynaklar var der; bu sözü, seni baş aşağı kuyuya atmak için söyler.

2611 * O lânetlenmiş, kendisine vahiy gelen, gözü açık, görüşü gerçek olan Âdem'i bile şerre uğrattı, zarara düşürdü.

2612 * Bir suçu yokken, bir geçmişi yokken, ona bir zararı dokunmamışken, Âdem, ona haksız bir iş yapmamışken bu işi yaptı.

2613 * Tilki, senin gözüne arslan kılığında görünen, büyüden meydana gelmiş bir tılsımdı dedi.

2614 Yoksa ben, cüssece senden küçüğüm; öyle olduğu halde gene de gece - gündüz, orada otluyorum.

2615 Öylesine bir tılsım yapmasalardı, her karnına düşkün, oraya at sürerdi.

2616 Fillerle, ejderhalarla dopdolu, aç, azıksız bir dünya varken öyle bir ova, tılsımsız, yemyeşil kalır mı hiç?

2617 Zâti ben, öyle korkunç birşey görürsen, sakın korkma diyecektim sana.

2618 Fakat gönlüm, haline yandı da daldım, bunu sana belletmek, aklımdan çıktı - gitti.

2619 Seni azıksız bir halde köpek açlığına tutulmuş gördüm de derdine bir derman olayım diye acele ettim.

2620. Yoksa sana tılsımı anlatırdım; o, bir hayaldir, görünür ama aslı yoktur derdim.

Eşeğin tilkiye cevâbı

2621 Eşek, git gözümün önünden a düşman dedi; git de yüzünü görmiyeyim a çirkin suratlı.

2622 Seni bahtsız bir hale sokan Tanrı, çirkin yüzünü de pek kötü yaratmış.

2623 Hangi yüzle geliyorsun bana; gergedanda bile bu kadar kalın sağrı yok*.

2624 Seni çayırlığa götüreyim diye apaçık kanıma giriyordun benim.

* "Sağrı, sözü, böyle türkçe olarak geçiyor.

2625 Azrâil'in yüzünü gözlerimle gördüm; sonra da gene gelmişsin, kandırmak istiyorsun beni.

2626 İster eşek olayım, ister eşeklerin kusuru; nihayet benim de canım var; senin laflarını nasıl satın alırım?

2627 Benim gördüğüm, benim uğradığım o amansız korkuya çocuk uğrasa, hemen kocalır.

2628 O korkudan cansız, gönülsüz bir halde kendimi dağdan aşağıya baş aşağı attım.

2629 O perdesiz azâbı görünce korkudan ayağım bağlandı.

2630. Lûtuflar, ihsanlar sahibi Tanrı'yla ahdettim, sen dedim, ayağımdaki şu bağı çöz de,

2631 A benim yardımcım, bundan böyle ahdım olsun, kimsenin sözüne kanmayayım dedim.

2632 Benim o duam, o sızlanışım yüzünden, o solukta Tanrı, ayağımdaki bağı çözdü.

2633 Yoksa o erkek arslan bana erişirdi; arslanın pençesi altında kalan eşek, ne hale gelir?

2634 O kükreyen arslan gene seni yolladı bana; a kötü eş - dost, gene beni kandırmaya yolladı seni.

2635 * Herkesin, herşeyin, kendisine muhtaç olduğu ihtiyaçsız Allah'ın tertemiz zâtına andolsun ki kötü yılan bile, kötü dosttan yeğdir.

2636 Kötü yılan bön kişinin canını alır; fakat kötü dost, insanı ateşe atar, ateşi yurt eder insana.

2637 İnsan, o söylemese bile kötü arkadaştan huy kapar; gönül, gizlice onun huyuyla huylanır.

2638 O sermayesiz, sana gölge saldı mı, senin sermayeni alır - gider.

2639 * Aklın, bir ejderha bile olsa, bil ki kötü dost zümrüttür.

2640. Aklının gözlerini kamaştırır; onun kınaması, seni tâun illetine uğratır.

Tilkinin eşeğe cevap vermesi

2641 Tilki, bizim sâf gönlümüzde tortu yok; ama vehimden doğan hayaller de küçümsenemez.

2642 A sâf gönüllü, bütün bunlar senin vehmin; yoksa sana karşı gönlümde ne bir kötülük düşüncesi var, ne bir düzen.

2643 Kendi çirkin hayaline uyup da ona göre görme beni; seni sevenlere ne diye kötü bir zan beslersin?

2644 * Temiz kardeşlere iyi zan besle; onlardan, görünüşte cefa bile görsen,hoş gör onları.

2645 Bu kötü hayâl, bu kötü vehim belirdi de yüzbinlerce dostu, dosttan etti.

2646 Esirgeyici biri, cefa etse, seni sınasa bile, aklın, onun hakkında kötü zanna kapılmaması gerek.

2647 Hele ben, hiç de kötü kişi değilim; senin kötü gördüğün, ancak bir tılsımdı.

2648 Uğradığın şey, kötü bile olsa dostlar, böyle bir yanlışı bağışlarlar.

2649 Vehim, ümit ve korku hayali, yolcuya iki büyük engeldir.

2650. • Hayalden doğan bu şekiller, bu görünüş, bir dağa benzeyen Halil'e bile zarar verdi.

2651 • Cömert İbrahim, vehim âlemine düşünce "Bu, benim Rabbim" dedi.

2652 Te'vil incisini delen bile yıldızı andı da böyle bir yorumda bulundu.

2653 Gözleri bağlayan vehimle hayâl, öyle bir dağı bile yerinden oynattı.

2654 • O bile "Bu benim Rabbim" derse, artık iri kaz palazıyla eşeğin hâli ne olur?

2655 Dağlara benzeyen akıllar, vehim denizlerinde, hayal girdaplarında garkolur - gider.

2656 • Bu kötülük tûfanı, dağları bile aşarken Nûh'un gemisine girenden başka kim aman bulabilir?

2657 • Bu gerçek inanç yolunu kesen hayal yüzünden din ehli, yetmiş iki bölüğe ayrıldı.

2658 • Ancak gerçek er, tam inanmış kişi, vehimden, hayalden kurtuldu; kaşının kılına Yeni Ay demedi o.

2659 • Kişi, Ömer'in ışığına dayanmadıkça kaşının eğri, kıvrılmış kılı, yolunu keser onun.

2660. Yüzbinlerce koskocaman gemi, ürkerek, korkarak vehim denizinde, tahta - tahta parçalanmış - gitmiştir.

2661 Bunların en aşağısı, akıllı, filozof Firavun'dur; onun Ay'ı bile vehim burcunda tutulmuştur.

2662 Hiç kimse, namussuz kadın, hangi kadındır, bilemez; bilense, artık zanna düşmez.

2663 Değil mi ki vehmin, zâti başını döndürmüş, şaşırtmış seni; peki, ne diye bir de tutar, öbür vehmin çevresinde dolanırsın?

2664 Beni, kendi benliğim acze düşürmüş; sen, ne diye varlıkla, benlikle dopdolu bir halde geçmiş, karşıma oturmuşsun?

2665 Benlikten - bizlikten kurtulmuş birisini canla - başla aramaktayım; bulup da o güzelin cevgenenine top olmak istiyorum.

2666 • Kim benliğinden, varlığından kurtulduysa, bütün benler, odur zâti; kendisine dost olmayan, herkesin dostu kesilir.

2667 Ayna, üstünde birşey yoksa, tertemizse değer kazanır; çünkü herşey, onda görünür.

(Ş E R H)

2360. beyitten sonraki hikâye. "Kelile ve Dimne" den alınmıştır:

Arslanın biri uyuz olur, halsiz kalır. Kendisine hizmet eden bir tilki vardır. Arslana, bu illetin, bu halsizliğin, eşek yüreğiyle kulağını yerse geçeceğini söyler. Arslan, tilkiye, bir eşeği kandırıp getirmesini buyurur. Arslan gidip zayıf bir eşek bulur; onunla konuşmaya başlar; zayıflığının sebebini sorar. Eşek, sâhibim çok yük yüklüyor, yiyeceğimi de az veriyor der. Tilki, seni bir çayırlığa götüreyim de orada ye, iç, canlan deyip eşeği kandırır; arslanın yanına götürür. Arslan ona saldırırsa da başaramaz ve eşek kaçar. Tilki, arslanın halsizliğine şaşar, sebebini sorar. Arslan, halsizliğini söylemekten utanır, kullar der, padişahların işlerindeki hikmeti bilmezler; sen gene git, o eşeği kandır; buraya getir. Arslan tekrar eşeğin yanına gider; gördüğün arslan değildi, orada otlayan, kuvvetlenip arslana dönen bir eşekti deyip onu kandırır, arslana götürür. Arslan, bu sefer eşeği paralar; ben der, gidip bir yıkanayım. O gidince, tilki, eşeğin kulağıyla yüreğini yer. Arslan gelip eşeğin yüreğiyle kulağını bulamayınca, tilkiye, bunun yüreğiyle kulakları nerde der. Tilki, yoktu ki der, kulak, duyma organıdır, yürek de düşünce or-

ganı; onun yüreğiyle kulakları olsayı, ilk saldırıyı görüp kurtulduktan sonra tekrar bana kanıp buraya gelir miydi hiç? (Dr. Indu Shekhar: Pançatantra; Tehran Üniv. Yayımı; 1341 Ş. H. 1961. s. 178-180. Hikâyede tilki yerine çakal geçiyor.)

Mevlâna, âdeti çevhile bu hikâyeyi, çeşitli tasarruflarla nakletmektedir.

2364. İmrahor (Emîr-i âhur). IV. c. 2005. b. nin ş. e bk.

2384. LXII. sûrenin (Cumua) 9-10. âyetlerinde, cumâ günü ezan okununca namaza gidilmesi, alış-verişin bırakılması, namazdan sonraysa dağılıp Allâh'ın lûtfunun, ihsânının dilenmesi, çalışılması, Allâh'ın çok anılması buyurulmaktadır; beyitte 10. âyetteki "Allâh'ın ihsânını dileyin" cümlesi, lâfzan iktibas edilmiştir.

2385 - "Rızık anahtarları, Arş'a doğrudur; Allah, insanlara, nafakaları miktarınca indirir; nafakasını, geçim nesnelerini arttıranın rızkını da arttırır; azaltanın rızkını da azaltır." (Hadis; Câmi, I, s. 82)

2387. Allâh'ın âdeti. Kur'ân-ı Kerîm'in XVII. sûresinin (Esrâ) 77. âyetinde "sünnetimiz", XXXIII. sûresinin (Ahzâb) 62., XXXV. sûresinin (Fâtır) 43., XL. sûresinin (Gaafir) 85. XLVIII. sûresinin (Feth) 23. âyetlerinde "sünnet' Allâh" diye keçer; peygamberleri, yurtlarından çıkaranların, pek az bir zaman sonra helâk olacakları, münâfıkların, ölüme mahkûm oldukları, ululuk satanın, düzene baş vuranın, kendisinin ziyan edeceği, azap gelip çatın-

ca îmanın fayda vermiyeceği ve kâfirlerin, mutlaka alt olacakları hakkında, "Allâh'ın değişmez takdiri" bu sözle ifâde edilir. Din bilginleri arasında "Sünnet'ullah" diye anılan bu "mübrem takdîr", halk arasında "Âdet'ullah" diye söylenir. Beyitte "Sünnet' Allah" lâfzî ıktibastır.

2395. "Kanâat, tükenmez maldır." (Hadis; Câmi'; II, s. 74) "Kanâat, bitmez definedir." (Künûz; II, s. 128) Beyitte bu hadislere işâret edilmektedir.

2400 - 2403. "Rızık, kulun onu arayışından daha fazla, kulu arar." (Hadis; Câmi', II, s. 21; Künûz, II, 78)

2401. beyitten sonraki hikâye. Furûzan - fer merhum, "Maâhız" de, buna benzer bir hikâye naklediyor. (s. 178 - 179)

2427. Şükür - Rızkı arttırış. XIV. sûrenin (İbrâhim A. M) 7. âyetinde, meâlen "Hani Rabbiniz size, andolsun ki nîmetlerine şükrederseniz arttırırım ve andolsun ki nankörlük ederseniz, şüphe yok ki azâbım pek çetindir demiştir" buyurulmaktadır; beyitte bu âyete işaret ediliyor.

2429. "Kendi ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayın." II. sûrenin (Bakara) 195. âyetinden lâfzî ıktibas vardır.

2430. Tanrı'nın dünyâsı geniş. IV. sûrenin (Nisâ') 97. XXIX. sûrenin (Ankebût) 56. ve XXXIX. sûrenin (Zümer) 10. âyetlerinde geçer; beyitte bu âyetlere işâret edilmektedir.

2446. En yüce rabbinizim. Firavun, Tanrılık dâvâsına girişince bu sözü söylemişti. LXXIX. sûrenin (Nâziât) 24. âyet-i kerımesinde geçer. Beyitte bu söz, "Rabbi A'lâ" tarzında geçiyor (I. c. 278 - 279, 869 ve 2462., II. c. 2466. b. lerin ş. lerine bk.).

2448. Aldanış yurdundan uzaklaşmak. Hz. Peygamber'in (S. M), XXXIX. sûrenin (Zümer), "Allâh'ın İslâm için gönlünü açtığı kişiye kim benzer ki o, gerçekten de Rabbinden bir ışığa, bir aydınlığa nâil olmuştur; yazıklar olsun Allâh'ı anmaya karşı yürekleri kaskatı olanlara, onlardır apaçık bir sapıklık içinde olanlar" meâlindeki 22. âyet-i kerîmesini okuduktan sonra, "Nur kalbe girince halb, açılır, genişler" buyurmuşlar; Ey Allah Elçisi, bunun belirtisi nedir sorusuna da, "Aldanma, gurur yurdundan uzaklaşmak, zevk ve neşe yurduna yönelmek, ölüm gelip çatmadan ölüme hazırlanmak" cevâbını vermişlerdir (Ankaravî; s. 274, İmdâdullah; s. 211. Ahâdis-i Mesnevî; Şerhu Taaruf, İhyâ ve İthâfu' us - Sâdet'il - Muttakıyn'den naklen; s. 135).

2449. Acı su. Seyyid Burhaneddin-i Muhakkık-ı Tirmizi'nin Sûre-i Muhammed tefsirinde, "Arı - duru sudan haberi olmayan kuş, bütün yıl, gagasını acı suya daldırır - durur" meâlinde farsça ve rubâî vezninde bir beyit, kıyâsa dayanan bilgi karanlıklarında kalanlar, âşıkların mânevî zevklerinden haberleri olmayanlar anlatılırken îrâd edilmektedir (B. Furûzan - fer tashih ve hâşiyeleriyle "Maârif", Tehran Üniv. basımı, 1339 H. s. 87). Bu beyit, Mevlânâ'nın bir mektubunda da geçer (A. G. Mektuplar terc. İst. İnkılâp ve Aka K. 1963; LXI. mek .s. 95). Bu beyit

de aynı meâldedir. 598. beyitte de geçti (B. in ş. e bk.).

2474. Huten. Türkistan'ın doğusunda Yarkend'in 300 kilometre güneydoğusunda Tarım ırmağı kıyısındadır. Bu şehir, güzelleriyle, misk ceylanlarıyla anılagelmiştir (Mu'cem'ül - Büldân; c. III, Mısır; Saâdet Mat. 1324 H. 1906; s. 401 - 402; Kamûs'ül - A'lâm; İst. Mihran Mat. 1308, c. III, s. 2022 - 2023).

2480. Yarın misk - yarın pislik. Bu benzetişle insanın iyi ve kötü huylarını, canını ve bedenini, hayra ve şerre yönelişini belirtmektedir.

2484. beyitten sonraki bölüm. Okuyup öğrenmek, bilgisizliği giderir; fakat insanı olgunlaştırmaz; hattâ, ben biliyorum diye insana varlık - benlik verir, bilmeyenleri küçümsetir, hor gösterir; hele bildiğine karşılık, bilmediğinin sınırsızlığını hiç göstermez. Bu çeşit bilgi, adama mal olmaz, yük olur. Oluş hâline gelmediği için de, sâhibi, bu bilgiye uymaz; bildiğini tutmaz. Hz. Rasûl (S. M), bu çeşit bilgiden, "Allâhım, fayda vermeyen bilgiden, korkmayan gönülden, duyulmayan, kabûl edilmeyen duâdan, doymayan nefisten... sana sığınırım" buyurmuşlardır (Câmi'; I, s. 48).

2494. İnsana mal olmayan bilgiyi - görgüyü, oluğa, oluktan akan suya, insana mal olan bilgiyiyse yağmura benzetiyorlar. Yağmur, bağa - bahçeye, ekine - tohuma bereket verir; oluktan akan yağmur suyu, bâzı kere, aktığı yere zarar bile verebilir (IV. c. in 1960 - 1968. b. inin ş. e de bk.).

2497. beyitten sonraki başlık. "Benim beytim..." Bu beyit, Senâî'nin "Hadika" sının bir beytidir (Mısra'larda takdîm ve tehirle Müderris Radavî basımı; II, s. 718; 9. beyit).

"Gerçekten de Allah..." II. sûrenin (Bakara) 26. âyet-i kerîmesidir.

2503. Zü'l - fekaar. II. c. in 2306. b. in ş. bk.

2504. İsâ - Duâ. I. c. in 1607. b. in ş. e bk.

2405. Nuh - Gemi. I. c. in 406. b. in ş. e bk.

2514. Koç Burcu - Güneş. II. c. in 1593. b. in ş. e bk.

2518. Büyük tekke. Metinde, "Hânkah" muhaffefi "Hânkeh" diye geçiyor. Bu söz, farsça "Hân - gâh" sözünün arapçaya geçmesinden, arapçalaşmasından meydana gelmiştir. Büyük tekkeye denir. Hânkah yerine "âtsâne" sözü de kullanılır. Konup göçen dervişler için kurulan tekkelere, arapça bucak anlamına "zâviye" denir. Tekke, umûmi olarak dervişlerin toplandıkları, oturukları, zikir ve mukaabele yaptıkları yerlerdir.

Mutrıb, arapça bir sözdür. Zikir ve mukaabele esnâsında ilâhî okuyanlara, zilsiz tef, kudüm çalanlara verilen addır; zevk ve neşe veren, eğlendiren anlamına gelir. Mevlevîlerde, "semâ' - hâne" denen ve semâ' edilen yerde, şeyh makamının karşısında ve yüksek bir yerde mutrıp heyeti, yâni ney ve kudüm çalanlarla "âyîn" denen ve çoğu Mevlânâ'nın olup bestelenmiş bulunan gazel ve rubâilerini okuyan "âyîn - han" ların bulundukları yere "Mutrıb - hâne" denir.

Bu beyitte, Mesnevî'nin II. c. de 12. bölümü olan hikâyeye, işâret edilmektedir. "Eşek gitti - Eşek gitti" o ciltte 536 - 537. beyitlerde geçer.

2519. Tavşan - Arslan ve kuyu. I. ciltteki, tavşanın arslanı aldatarak kuyuya atlatmasına ve bu münâsebetle Tanrı'ya dayanıp güvenmekle çalışmayı mukayese eden hikâyeye işâret edilmektedir.

2524. Kör kuş - Acı su. 598. ve 2449. b. lerin ş. e bk.

2525. Mûsâ - Sina. I. c. in 25 - 26. b. inin ş. e bk.

2526. Husrev - Şîrîn. 1204. b. in ş e bk

2527 - 2528. Yûsuf - Mısr. Mısır - Şekerkamışı.

2530. Şeker - Safra. Eski tıbba göre safrası üstün olana, şeker ziyan verir. Aynı beyitte dudu kuşunun şekere düşkünlüğü, şekerle beslendiği de hatırlatılmaktadır.

2533. Salâ vermek. Umûmî çağrı anlamınadır. Cumâ günleri, öğle ezanından önce minarelerde, Hz. Peygamber'e salât-ü selâm verilerek namaz vaktinin yaklaştığı, Müslümanların, namaza hazırlanması bildirilmiş olur. Gene cuma günleri, sabah ezanından önce, "dilkeşi hâveran" makaamından salâ verilerek, cuma gününün kutsallığı bildirilirdi ki, esefle söyliyelim, bu salâ ve beste unutuldu - gitti. Vilâyet ve kasabalarda, bir mahallede, birisi vefat edince, namaz vakti olmasa da salâ verilir, ölüme âit âyetler okunur, cenâze olduğu halka duyurulur ki bu âdet, Anadolu'da henüz riâyet edilen ve unutulmayan âdetlerdendir. Eskiden, padişah ölünce de, İstanbul'un büyük câmilerinin minarelerinde salâ verilir, defin merâsimi sırasında da salâ tekrarlanırdı.

Salâ vermek, bu âdetten alınarak edebiyatta, birşeyi halka yaymak, duyurmak anlamına kullanılmıştır.

2535. Güneş - Zerre. Güneş, gölgelik bir yere, bir noktadan vurunca, gölgede meydana getirdiği huzmede uçuştukları, döndükleri görülen toz tanelerinin her birine "zerre" denir. Eskilere göre, cismin, bölünemeyen en küçük parçası, zerredir. Güneşe nispetle küçüklüğü dolayısıyle, büyük - küçük yerine ve bütün varlık âlemi kastedilerek güneşle zerre, edebiyatta beraber anılagelmiştir.

2537. Mansûr - Ene'l - Hak. I. c. in 1817. b. nin ş. e bk.

2538. beyitten sonraki hikâye. Cemel, yâni deve diye anılan biri, bir gün korkuyla, telaşla kaçarken sebebi sorulunca, develeri topluyorlar; bu da devedir derlerse, kim şefâat eder de kurtarır beni diyor (Zeylü Züher'il - Âdâb'dan naklen Maâhiz; s. 179 - 180).

Bu konuda "Gülistan" da da bir hikâye var:

Tilkinin biri düşe - kalka kaçarken sebebini sorana, develeri topluyorlar diyor. A şaşkın, senin deveyle ne ilgin var, ne benzerliğin diyenlere tilki, hasetçiler diyor, bu da devedir derler, toplayanlar da beni tutarlarsa, kim kurtarır beni. Sa'dî, bu hikâyeyi, "Irak ülkesinden penzehir gelinceye

dek yılan sokan kişi ölür - gider" meâlindeki atasözüyle bitiriyor (Mısır - 1261; Taşbasması, çok güzel bir ta'lıyle. s. 28).

Bu halk hikâyesi, türkçede de vardır ve "Tilki, tilkiliğini bildirinceye dek post elden gider" atasözü, bu hikâyeye dayanır. Eskiden bu çeşit atasözlerine, "mebnî ale'l - hikâye" denirdi.

2547. Duyan, gören. Tanrı adlarından olup beyitte, "Semî'" ve "Basîr" diye geçiyor; sübûtî sıfatlardan "Sem' ve Basar" ın ism-i fâilidir; Allâh'ın ilminin, duyulan ve görülen şeyleri kavradığına delâlet eder.

2548 - 2550. İsâ - Dördüncü kat gök ve eşek. I. c. 653. ve IV. c. 2691. b. lerin ş. e bk.

2561. Allâh'ın geniş yeryüzü. IV. sûrenin (Nisâ') 97., XXIX. sûrenin (Ankebût) 56. ve XXXIX. sûrenin (Zümer) 10. âyetlerinde geçer; âyetten lâfzî ıktibas vardır.

2571. Sabır - Acele. Hadîse işâret ediliyor (III. c. in 3498. b. in ş. e bk.).

2586. Zuhal, Akl-ı Küll. II. c. in 175. ve I. c. in 1907. b. in ş. e bk.).

2587. Utârid. II. c. in 1598. b. in ş. e bk.

2588. İnsana öğretti. LV. sûrenin (Rahmân) 4. âyetinden lâfzan. Allah katındaki bilgi. Bu da öyle. I. c. in 223 - 237. b. lerinin ş. e bk.

2589. "Rabbim en yücedir" sözü, beyitte arapça geçiyor. "Tenzih ederim yüceler yücesi Rabbimi

noksan sıfatlardan" sözü, bâzı mezheplerde "Ve O'na hamdederek" eklentisiyle, namazda, secde zikridir.

2591. beyiten sonraki başlık. V. sûrenin (Mâide) 60. âyet-i kerimesinde, meâlen, "De ki: Bundan daha fena olanları, Allâh'ın azabına uğramış bulunanları haber vereyim mi size? Allâh'ın lânet ettiği, gazebine uğrattığı, içlerinden bir kısmını maymun ve domuz şekline soktuğu kişiler ve Şeytan'a tapanlar. İşte bunlardır yeri daha kötü olanlar, doğru yoldan daha fazla sapmış bulunanlar" buyurulmakta, II. sûrenin (Bakara) 65. âyetinde, İsrâiloğullarına, cumartesi günleri, dünya işleriyle uğraşmaları haram edilmişken bu emri tutmayanların, maymun şekline sokuldukları bildirilmekte, VII. sûrenin (A'râf) 163 - 166. âyetlerinde de, İsrâiloğullarının, deniz kıyısında bulunanlarının, cumartesi günü balık avladıkları için maymun kılığına sokuldukları anlatılmaktadır. Başlıkta, V. sûrenin 60. âyetinden lâfzan ıktibas vardır. Bu hayvan kılığına sokulmaya, arapçada "mesh", türkçede "çarpılma" denir (Çarpılıp hayvan kılığına girenler ve bunlara âit rivâyetler için "Sefînet'ül - Bıhâr" a bk. II, s. 539 - 540). "Ümmetim, rahmete mazhar olmuş ümmettir..." hadîsi gereğince (Câmi'; I, s. 54) Muhammed ümmetinden bu azap, dünyada haldırılmıştır.

2598. Ashâb-ı Kehf - Köpek. I. c. in 392. b. in ş. e bk.

2695. Şeytan - Can düşmanı. Şeytan'ın, insanlara düşman olduğu birçok âyette bildirilmektedir; bu âyetlere işâret edilmektedir.

2611 - 2612. Âdem - Şeytan. I. c. in 544. ve 1494-1495. b. lerin ş. bk.

2613. Tılsım. II. c. in 850. b. in ş. e bk.

2635. Herşey, herkes O'na muhtaç, O'nun ihtiyâcı yok. Samed. CXII. sûrenin (İhlâs, Tevhid) 2. âyetinden lâfzan alınmıştır.

2639. Yılan - Zümrüt. III. c. in 2549. b. in ş. e bk.

2644. Temiz kardeşler (İhvân-ı Safâ). I. c. in 3915. b. in ş. e bk.

2650 - 2651. İbrâhim - Rabbim bu. I. c. in 429. b. in ş. e bk. 2651. ve 2654. beyitlerde lâfzî iktibas var.

2656. Tûfan - Nuh. I. c. in 406. b. in ş. e bk.

2657. "Mûsâ'nın kavmi, ondan sonra yetmiş bir bölüğe ayrıldı; içlerinden bir bölüğü kurtulmuştur; yetmiş bölüğü cehenemdedir. Îsâ'nın ümmeti, ondan sonra yetmiş iki bölüğe ayrıldı; içlerinden biri kurtulmuştur; yetmiş bir bölüğü cehenemdedir. Benim ümmetim de benden sonra yetmiş üç bölüğe ayrılacak; bunlardan bir bölüğü kurtulmuştur, yetmiş iki bölüğü cehennemdedir." (Hadîs. Sefînet'ül - Bıhâr; II, s. 359 - 360)

Mevlânâ 2656. beyitte, Nûh'un gemisine girenlerden başkasının aman bulamayacağını söylemek sûretiyle, "Ehlibeytim, Nûh'un gemisine benzer; ona binen kurtuldu; binmeyen boğuldu - gitti" hadisine işâret etmekte (Câmi'; II, s. 136), kurtulan bölüğün Muhammed ve Âli Muhammed'e (S. M) uyanlar olduğunu belirtmektedir.

2658 - 2659. Ömer - Kaş. II. cildin ilk hikâyesine işâret edilmektedir. Ömer'in zamanında, Ramazan ayının hilâlini gözleyenlerden biri, kaşının gözü üstüne düşen bir kılının hayâlini hilâl sanmış (II. c. b. 112 ve devâmı).

2666 - 2667. Bu beyitler, Mevlânâ'nın,

Pîşter â pîşter çend ezin reh - zenî
Çun tu menî men tuem çend tuyî vu menî,

yâni "Biraz daha beri gel, biraz daha; niceye bir bu yol kesiclik? Değil mi ki sen, bensin, ben de senim; niceye bir bu senlik, benlik" matlaıyla başlayan gazelindeki,

Hin zi menî hîzkun bâ heme âmîzkun
Bâ hod-ı hod habbeî bâ heme çun ma'denî

Çend lûgat der cihan cümle be ma'nî yekî
Âb yekî geşt çun hâbiyehâ bişkenî,

yâni, "Kendine gel de vazgeç benlikten; herkese karış, herkesle uzlaş; kendinde kaldıkça bir habbesin; ama herkesle uzlaşır, birleşirsen mâdene dönersin. Dünyada nice dil var; hepsi de anlam bakımından bir; testileri kırdın mı, su, bir olur - gider" meâlindeki beyitleri hatırlatıyor (Külliyyât-ı Şems yâ Divân-ı Kebîr; B. Furûzan - fer basımı; c. VI. 1340 Ş. H. Tehran Üniv. Yayımı, s. 243 - 244. 3020. Gazel; beyit. 2105, 2107 Divan-ı Kebîr Tercememiz; c. IV; İst. Remzi K. 1959; s. 423; b. 4088; 4094 ve 4097).

***

M E T İ N

*** Allah sırrını takdîs etsin Şeyh Muhammed-i Serrezi-i Gaznevî'nin hikâyesi**

Gaznin'de, emercesine bilgilere sahip olmuş, bilgiyle yetişip gelişmiş bir zâhit vardı; adı Muhammed'di, künyesi Serrezî'ydi.

Her gece üzüm çotuğunun ucunu yerdi; yedi yıl, hep bu haldeydi.

2670. Varlık padişahından, çok görülmemiş şeyler gördü ama onun maksadı, padişahın yüzünü görmekti.

O canına doymuş er, bir dağın tepesine çıktı da ya görün dedi, ya kendimi aşağıya atacağım.

Ona ses geldi, dendi ki: O lûtfun çağı gelmedi daha; aşağıya düşsen de ölmezsin, öldürmem seni.

O, aşkla, coşkunlukla kendini aşağıya attı; derin bir suya düştü.

Ölmedi o canına doymuş kişi; ölümden ayrıldığı için haline ağlayıp feryad etmeye koyuldu.

Çünkü bu yaşayış, ona ölüm gibi görünmedeydi; iş, onca, tersine dönmüştü.

* Gayb âleminden ölüm dileniyordu; "Gerçekten de diriliğim ölümümdedir" diye nâralar atıyordu.

Ölümü, dirim gibi kabullenmekte, canından olmaya gönül vermekte, gönlüyle aynı dileği istemekteydi.

* Alî gibi kılıçla hançer, reyhan olmuştu ona; nerkisle nesrin de, can düşmanı kesilmişti.

Açıklıktan da öte, gizlilikten öte, tuhaf bir ses geldi; yürü dendi, ovadan şehre git.

2680. Şeyh, ey kıldan kıla bütün gizlediğim şeyleri bilen Tanrı'm dedi; şehirde ne hizmette bulunayım? Söyle.

* Tanrı, hizmetin şu dedi; nefsini alçaltmak için Abbâs-ı Debs gibi dilen.

Bir zaman, zenginlerden para al da yoksullara dağıt.

* Bir zaman hizmetin bu; Şeyh, duydum dedi a canımın sığındığı Tanrı, duydum, itâat ettim.

O zâhitle mahlûkatın Rabbi arasında birçok sorular, birçok cevaplar, birçok olaylar geçti.

Hem de öyle ki, yeryüzü de nurla doldu, gökyüzü de; bu sözler de dillere destan oldu.

Ama ben, her aşağılık kişi, sırları duymasın diye, sözleri kısa kesiyorum.

Şeyh'in bunca yıl sonra gaybden aldığı buyrukla ovadan Gaznin şehrine gelmesi, zembil gezdirip dilenmesi, devşirdiğini yoksulara dağıtması.

Buyur sözünü duyan, bu yüceliğe eren cana,
Mektup üstüne mektup gelir, haber üstüne haber.

Netekim evin penceresi açıldı mı, gün de vurur, Ay ışığı da. Yağmur da girer içeriye; mektup da atılır; daha başka şeyler de... bunların ardı - arası da kesilmez.

O buyruğa uyan er, yüzünü şehre tuttu; Gaznin şehri, onun yüzüyle aydınlandı.

Bir bölük halk, ferahla, neşeyle onu karşılamaya çıktı; fakat o, bilinmeyen bir yoldan, tezce şehre girdi.

Bütün ileri gelenler, ulular kalktılar; onun kalması, konuklanması için köşkleri döşeyip dayadılar.

2690. Oysa, ben dedi; kendimi göstermeye değil, horlamaya, dilencilik etmeye geldim.

Dedi - kodu etmeye niyetim yok; kapı - kapı, elimde zembil, gezip duracağım.

Buyruk Tanrı'dan, ben de buyruk kuluyum; dilenci olmamı buyurdu, dileneceğim, dileneceğim ben.

Dilencilikte de, öyle duyulmamış sözler söyleyecek değilim; dilencilerin aşağılık yolundan - yordamından çıkmayacağım.

Böylece, tamamiyle alçaklığa batıp gideceğim de ileri gelenlerden de kötü sözler duyacağım, geri kalanlardan da.

* Tanrı buyruğu candır; ben o buyruğa uymuşum; o, tamah hakkında, "Tamah eden alçaldı - gitti" buyurdu.

Din padişahı, değil mi ki tamah etmemi istiyor; bundan böyle kanâatin başına toprak.

O, alçalmamı istiyor, nasıl olur da yüceliğin çevresinde çizginirim? O dilenci olmamı istiyor; nasıl olur da beylik ederim?

* Bundan sonra a benim cânım, işim - gücüm dilencilik, alçalış... Dağarcığımda yirmi Abbas var.

* Şeyh, eline bir zembil almış, dolaşıyor, hocam, Allah için birşey; bağışta bulunmaya başarın var mı diyordu.

2700. * Sırları Arş'tan da yüceydi, Kürsi'den de; gene de işi - gücü, Allah için birşey, Allah için birşey demekti.

* Peygamberlerin her biri, bu işi görür; halk müflistir, onlarsa halktan isterler.

* "Allâh'a borç verin, Allâh'a borç verin" derler; ters gibi görünen bir işe girişirler de "Yardım edin Allâh'a" derler.

Bu Şeyh de kapı - kapı gezip yalvarıyordu; fakat gökyüzünde, Şeyh'e yüzlerce kapı açıktı.

Onun canla - başla giriştiği dilencilik,, Tanrı içindi, boğazı için değil.

Ama boğazı için dilense de ne çıkar? O boğaz, zâti Tanrı nûruyla doluydu.

Onun ekmek, bal, süt yemesi, yüzlerce yoksulun çilesinden, üç günde bir iftar ederek oruç tutmasından yeğ.

2707 Nur içer o, ekmek yiyor deme; görünüşte otlamaktadır ama, lâle dikmektedir o.

2708 Kandilin yağını yiyen alev gibi o da, bu yeyişle toplumun nûrunu arttırır.

2709 * Ekmek yeyiş hakkında Tanrı, "İsraf etmeyin" dedi; fakat nur yemek hakkında, artık yeter bulun demedi.

2710. O boğaz, belâlara uğrayış boğazıdır; bu boğazsa israftan da aman bulmuştur, ileri gidişten de.

2711 Buyruğa uyuştu bu; hırs, tamah değil; öyle bir can, zâti hırsa uymaz.

2712 Kimya bakıra, kendini bana ver derse bu söz, tamah yüzünden söylenmemiştir.

2713 Tanrı, yeryüzünde defineleri, tâ yedinci kata dek Şeyh'e göstermişti.

2714 * Şeyh, a beni yaratan demişti, ben âşıkım, senden başkasını ararsam kötü kişiyim.

2715 * Sekiz cenneti gözüme alırsam, yahut cehennem korkusundan sana hizmet edersem,

2716 * Kendi esenliğini arayan bir inanmış kul olurum; çünkü bu ikisi de bedene âittir.

2717 * Tanrı aşkıyla gıdâlanan âşıka yüzlerce beden, bir dut yaprağı değerinde bile değildir.

2718 O anlayışlı Şeyh'in şu bedeni, bambaşka birşey olmuştu; ona pek beden deme artık

2719 Kendimi Tanrı aşkına vermiş âşık; ondan sonra da ücret isteyiş... Kendisine emniyet edilir Cebrâil, ondan sonra da hırszlık ediş. (Olamaz böyle şey.).

2720. O yaslara batmış Leylâ'nın âşıkına bile dünya saltanatı, ancak bir yaprak göründü.

2721 Onca toprakla altın bir olmuştu; altın da nedir ki? Canını bile tehlikeden esirgemiyordu.

2722 Arslan da, kurt da, yırtıcı canavarlar da bunu anlamışlardı da hısımlarmış gibi çevresine toplanmışlardı.

2723 Bu demişlerdi, hayvan arınmış, aşkla dolmuş, eti de zehirli, yağı da.

2724 Aklın şekerler dökmesi, ballar sızırması, canavara zehir olur; çünkü iyinin de iyisi, kötünün zıddıdır.

2725 Canavar, âşıkın etini yeyemez; aşk, iyilerce de sanınan birşeydir, kötülerce de.

2726 Tutalım ki canavar onu yedi; âşıkın eti zehirler, öldürür onu.

2727 Aşktan başka ne varsa aşk, hepsini de yer, sömürür; aşk gagasının önünde iki dünya da bir yem tanesidir ancak.

2728 Bir yem tanesi kuşu hiç yiyebilir mi? Samanlık, hiç atı otlayabilir mi?

2729 Kulluk et de, olur ya, belki sen de âşık olursun; kulluk da ibâdetle elde edilebilen bir kazançtır.

2730. Kul, canla - başla azad olmayı diler; âşıksa, ebedi olarak kullukta kalmayı ister; azad olmayı hiç istemez.

2731 Kul, boyunca elbise ister, bağış arar; âşıkın elbisesiyse, boyuna dostu görmektir, sevgiliyle buluşmaktır.

2732 Aşk, söze sığmaz, işitmekle anlaşılmaz; aşk, bir denizdir ki dibi yoktur, görünmez.

Denizin katreleri sayılamaz; yedi deniz, aşk denizine karşı küçücük bir göldür.

A kişi, bu sözün sonu yoktur; yürü, dön gene zamanın Şeyhi'nin hikâyesine.

*** "Sen olmasaydın gökleri yaratmazdım" sözünün anlamına dâir**

* Böyle bir Şeyh, mahalle - mahalle dilencilik eder biri oldu; aşk, pervâsızca geldi - çattı, sakının.

Aşk, denizi bile bir tencere gibi kaynatır; aşk, dağı ezer, kuma döndürür.

Aşk, göğü yüz yerden yarar; aşk, sebepsiz, illetsiz olarak yeryüzünü titretir.

* Tertemiz aşk, Muhammed'e eş oldu da Tanrı, aşk yüzünden ona, "Sen olmasaydın" dedi.

* İşin sonu - özü şu: O, aşkta tekti; o yüzden de Tanrı, onu, peygamberler içinden seçti.

2740. Tertemiz aşk olmasaydı dedi, gökleri nerden yaratırdım.

Ben dedi, yüce göğü, aşkın yüceliğini anlayasın diye yücelttim.

Gökten başka faydalar da elde edilir; o yumurtaya benzer; buysa civciv gibi ona uymuştur.

Âşıkların horluğundan bir koku alasın diye de toprağı, tamamıyle, baştan başa hor yarattım, aşağı bir hâle getirdim.

Toprağa yeşillik, tâzelik verdim; aşkla yoksul, nasıl değişir, yenilenir, tâzelenir, bunu anlaman için yaptım bu işi.

* Sana, şu yerlerinden kımıldamayan dağlar, âşıkların nasıl ayak direduklerini söyler.

Oğul, bu, bir görünüştür ancak, oysa mânâdır ama, söyleyişler, senin anlamana daha da yaklaştırmak içindir hani.

Gamı, kederi, dikene benzetirler; diken değildir ama, uyarmak için söylerler; bu benzetiş, anlatmak içindir.

Katı yüreğe taş derler; yüreğin taşla bir münâsebeti yoktur ama, bir örnektir, verirler.

Bu, düşünceye sığmaz, tıpkısı olamaz; ama böyle şey olmaz deyip de inkâr etmeye kalkışma; kusuru, benzetişe, anlatışa ver.

Şeyh'in, gayb âleminden gelen ilhamla, bir gün içinde dört kere, dilenmek için bir beyin evine gitmesi; beyin ağır sözlerle onu azarlaması Şeyh'in beyden özür dilemesi

2750. Şeyh, bir gün, dört kere, bir yoksul gibi bir beyin evine dilenmeye gitti.

Elinde zembil, dilinde, Allah için, canı yaratan, sizden bir lokma ekmek vermenizi istiyor sözleri vardı.

* Oğul, bunlar, tersine çakılmış nallardır; Akl-ı Küllî'nin başını döndürür, aklını şaşırtır.

Bey onu görünce, a çirkin dedi; sana bir söz söyleyeceğim, yalnız adını nekese çıkarma.

Bu ne sağrıdır*, bu nasıl yüz; bu, nasıl iştir ki bir günde dört keredir geliyorsun.

Burada kim var ki seninle ilgilensin? Senin gibi küstah dilenci görmedim.

Bu çeşit kötü bir Abbaslık meydana çıkardın da dilencilerin bile yüzlerinin sularını yerlere döktün.

Abbâs-ı Debs, sana hizmetçi bile olamaz; böyle şom nefis, hiçbir dinsizde olmasın.

Şeyh, bey dedi, sus; ben buyruk kuluyum; bu kadar coşma; ateşimden haberin yok senin.

Ekmek için kendimde bir hırs görseydim, ekmek isteyen karnımı deşer - giderdim.

2760. Yedi yıldır, şu beden, aşk ateşiyle yandı, kavruldu; yedi yıldır, ovalarda üzüm yaprağı yedim ben.

Kuru, yaş yaprak yemekten bedenimin rengi yeşerdi.

* İnsanlar atasının perdesi ardında oldukça, insan sûretinde bulundukça, insanlara, başı dönmüş bir halde bakma, onları kötü gözle görme.

Kılı kır yaran akıllı - fikirli kişiler, canlabaşla hey'et bilgisini öğrendiler.

Tılsım, büyü, felsefe bilgilerini, gereği gibi bilemediler ama,

Gene de, ne kadar mümkünse öğrendiler, bütün akranlarını, emsâllerini geçtiler.

Fakat aşk, kıskançlığından, kendisini onlardan çekti; öyle bir güneş, onlara görünmedi.

* "Sağrı" böyle, türkçe geçiyor.

Gündüz bile yıldızları gören keskin gözden bir güneş, yüzünü nasıl gizledi?

Sen şundan geç de kendine gel, öğüdümü dinle; âşıkları sen, aşk gözüyle gör.

Vakit dar, can da kuşkuda; bu solukta sana özür getiremez artık.

2770. Anla da o sözü söyletme; âşıkların gönüllerini az tırmala.

Sen bu neşeden, bir zan bile elde edememişsin; bâri ağır ol, ihtiyâtı elden bırakma.

Yapılması gereken iş var; yapılsa da olur, yapılmasa da olur iş var, bir de yapılması mümkün olmayan iş var... A topluma sonradan katılan, ihtiyatlı ol da şu ortadaki işe sarıl.

Beyin, Şeyh'in öğüdünden ağlaması; Şeyh'in gerçekliğinin, beyin gönlüne aksetmesi, o küstahlıktan sonra hazîneyi Şeyh'e bağışlaması, Şeyh'in, buyruk verilmedikçe harcayamam deyip kabûl etmemesi

Bu sözleri söyledi de hay - haylarla ağlamaya koyuldu; gözyaşları yer - yer, yanaklarından akmaktaydı.

Gerçekliği de beyin gönlüne vurdu. Zâti âşık, her solukta görülmemiş bir tencere kaynatır.

Âşıkın gerçekliği, cansız birşeye bile tetir eder; bilen - anlayan bir kişinin gönlüne vurmuş, şaşılacak ne var bunda?

2776 * Mûsâ'nın gerçekliği sopaya, dağa vurdu; hattâ o sonsuz denize bile tesir etti.

2777 * Ahmed'in gerçekliği, Ay'ın yüzüne vurdu; hattâ apaydın güneşin bile yolunu kesti.

2778 İkisi de yüz yüze verip ağlamaya koyuldu; hem bey ağlıyordu, hem yoksul.

2779 Bir saattan fazla ağladılar; bey ona, halk ey ulu kişi dedi;

2780 Hazîneden ne diliyorsan seç; bunun gibi yüz kat bağışa hakkın var ama sen ne dilersen al.

2781 Ev senin, gönlün neye akarsa seç, al; zâti iki dünya da verilse azdır sana.

2782 Şeyh, hayır dedi, elinle birşey seç diye izin vermediler bana.

2783 Bu küstahlığı kendiliğimden yapamam; bir topluma sonradan katılanlar gibi tutup da bu eve giremem.

2784 * Bunu bahane etti, mühreyi kaptı. Engel olan da şuydu; o bağış gerçek değildi.

2785 Bey gerçek değildi de diyemeyiz; düzenden, öfkeden temizdi; ama Şeyh, her gerçeğe bakmaz ki.

2786 Tanrı, bana böyle buyurdu; dilenciler gibi git; ekmek iste dedi.

*** Gaybden Şeyh'e buyruk geldi, dendi ki: Şu iki yıldır, buyruğumuzla aldın, verdin. Bundan böyle ver, alma; elini hasırın altına sok; biz o hasırı, Ebû - Hüreyre'nin dağarcığına döndürdük; ne dilersen bulursun; böylece de dünyadakiler iyice inansınlar ki**

bu âlemin ardında bir âlem daha var; orada avucuna toprak alsan altın olur; o âleme ölü gelse dirilir; en büyük yomsuz yıldız kesilir; o âleme küfür gelse îman olur; zehir girse panzehir haline gelir. O âlem, ne bu âlemin içindedir, ne dışında; ne altındadır, ne üstünde; ne bu âleme bitişiktir, ne bu âlemden ayrı; neliksizdir, niteliksiz. Her solukta o âlemden binlerce belirti belirir, binlerce örnek görünür; hani elin yaptığı sanat, gözün bakışı, dilin güzel söz söyleyişi, elin, gözün, dilin ne içindedir, ne dışında; ele, göze, dile ne bitişiktir, ne de elden, gözden, dilden ayrı. Akıllıya bir işâret yeter.

2787 O iş eri, tam iki yıl bu işi gördü; ondan sonra işleri düzüp koşan, onarıp yapan Tanrı'dan ilham geldi.

2788 Bundan sonra ver dendi, kimseden birşey alma; sana gaybden bu tezgâhı biz verdik.

2789 Senden kim, birden bine dek isterse, elini hasırın altına sok.

2790. Hemen bu zahmetsiz hazîneden ver; avucuna toprak alsan altın kesilsin.

2791 Ne isterlerse ver, hiç düşünme... Tanrı ihsânını çoktan da çok bil.

2792 İhsânımızda ne tükenmek vardır, ne azalmak; bu ihsan yüzünden ne pişman oluruz, ne yanar - yakılırız.

2793 A dayanç sâhibi, elini hasrın altına sok; bunu da, kötü göz görmesin diye yap.

2794 Hasırın altında avucunu doldur; beli kırılmış dilenciye elinle sun.

2795 * Bundan sonra başa kakılmayan ihsandan ver; gizlenmiş inciler bağışla dileyenlere.

2796 * Yürü, "Allâh'ın kudret eli, onların ellerinin üstünde" sırrına sahip ol; Hakk'ın eli gibi sebepsiz rızıklar saç.

2797 * Borçluları borçlarından kurtar; yağmur gibi yeryüzü döşemesini yeşert.

2798 Şeyh'in bir yıl da işi - gücü buydu; din Rabbi'nin kesesinden altın verir - dururdu.

2799 * Kara toprak, avucunda altın kesilirdi; onun safında Hâtem-i Tayıy bile bir yoksuldu.

*** Şeyh'in, birşey dileyecek kişi, dileğini söylemeden, onun gönlündekini bilmesi; borçluların hallerini, ne kadar borçları olduğunu anlaması. Bu, "Halka sıfatlarımla görün" sırrının belirtisidir.**

2800. Yoksul, ihtiyacını söylemeden bilirdi o; içinden geçeni anlardı.

2801 O beli bükülmüşün gönlünden ne geçtiyse artık, eksik olmamak üzere onu verirdi.

2802 Ona, amıca, ne bildin ki o, bu kadar istiyor, bunu düşünüyor dediler mi de,

2803 Gönül evi derdi, bomboş; orada yabancı yok, orası tıpkı cennet.

2804 Orada Tanrı aşkından başka bir iş - güç görülmüyor; orada, O'nunla buluşmak hayalinden başka birşey yok.

2805 Evi iyiden de sildim - süpürdüm, kötüden de; evim, yalnız Tanrı aşkıyla dolu.

2806 Orada Tanrı'dan başka ne görürsem, benim değil; o ayrı şey, benden değil, isteyenden aksediyor.

2807 * Bir suda hurma fidanı, yohut hurmanın eğilmiş, yeni Ay'a dönmüş dalı görünse, dışarıdaki fidanın, dışarıdaki dalın aksidir.

2808 A yiğit, suyun içinde birisini görsen, o, dışarıda bulunan kişinin aksidir.

2809 Ama suda pisliğin bulunmaması için de, bedendeki huyları arıtmak gerek.

2810. Suda bulanıklık, çer - çöp kalmamalı ki insanın yüzü görünsün o suda.

2811 A adamcağız, bedeninde toprakla bulanmış sudan başka ne var? A gönül düşmanı, suyu topraktan arıt.

2812 Sense her solukta uykuyla, yeyip içmekle şu ırmağa, boyuna toprak serpmekte, bulanıklığını arttırmaktasın.

Halkın içinden geçenleri anlayışının sebebi

2813 O suyun içinde bunlar yok da onun için dışarıdaki yüzler, ona vuruyor, onda görünüyor.

2814 Senin için temiz değil; ev şeytanla, maymunla, canavarla dolu.

2815 A eşek, inadınla eşeklikte kaldıkça Mesih'e mensup ruhların kokusunu nerden alacaksın?

F. 28

Bir hayâl baş gösterse bile o hayalin hangi pusudan baş çıkardığını nerden anlayacaksın?

Hayallerin içten silinip süpürülmesi için bedenin, zâhitlikle hayâle dönmesi gerek.

Tilkinin düzeninin eşeğe üst olması

Eşek bir hayli çalıştı, tilkiyi kovdu; ama köpek açlığı da eş olmuştu ona.

Hırsı üstün geldi, sabrı arıklaştı; yufka ekmeği sevgisi, nice boğazları kesmiştir.

2820. * Onun için, kendisine gerçek bilgiler verilmiş olan Peygamber, "Az kaldı ki yokluk - yoksulluk, kâfirlik olacaktı" dedi.

O eşek de açlığa tutsak olmuştu; bu, düzen bile olsa dedi, tut ki bir yol öldüm.

Hiç olmazsa şu açlık azabından kurtulurum; yaşayış buysa ölüm daha iyi bence.

Önce tövbe eden, and içen eşek, sonunda eşekliğinden tövbesini de bozdu, andını da.

Hırs insanı kör eder, ahmak eder, bilgisiz bir hâle kor; ahmaklara ölümü kolay gösterir.

Ölüm, eşeklerin canlarına kolay birşey değildir; çünkü ebedî can yoktur onlarda.

Ebedî canı olmayansa kötü kişidir; onun ölümü istemesi de ahmaklıktandır.

Çalış - çabala da canın ebedîleşsin; ölüm günü de bir azığın olsun.

Eşeğin, rızık verene dayancı - güvenci de yoktu ki cömertlik, gayb âleminden rızık saçsın ona.

Kimi vakit, bedenine açlık verdi ama şimdiye dek de Tanrı'nın lûtfu, rızıksız bırakmadı onu.

2830. Açlık olmasa bile mide dolgunluğundan, mide ekşimesinden sonra sende, yüzlerce hastalık baş gösterir.

Açlık zahmeti, hem güzelik, hem hafifliü, hem de tesir bakımından o hastalıklardan yeğdir.

Açlık zahmeti, öbür zahmetlerden daha temizdir; hele bir de açlıkta, yüzlerce fayda vardır, yüzlerce hüner.

Kendine gel, açlık, ilâçların padişahıdır; açlığı canla - gönülle benimse, onu hor görme.

* Bütün hastalıklar, açlıkla iyileşir; bütün güzel yemekler, aç olmadıkça hoşa gitmez.

Ö r n e k

Adamın biri, küflenmiş ekmek yiyordu; birisi, ne diye bu kadar iştahla, bu kadar hırsla yiyorsun diye sordu.

Adam, sabrın sonunda, açlık, iki misli oldu mu dedi, arpa ekmeği helva kesilir bence.

Öyleyse boyuna helva yiyebilirim; çünkü sabırlıyım, sabrederim ben.

Ama açlık, herkese zebun olmaz; herkes onu elde edemez; çünkü açlık, sınırsız bir otlaktır.

2839 Açlık, güçlü, - kuvvetli arslanlara dönsünler diye Tanrı haslarına verilmiştir.

2840. Açlığı, her aşağılık yoksula vermezler. Ot az değil ya, adamın önüne yığıverirler.

2841 Ye derler, buna lâyıksın sen; su kuşu değilsin, ekmekle beslenen kuşsun sen.

Bir şeyhin, mürîdin hırsını anlaması, ona dille öğüt vermesi; Tanrı buyruğuyla da bu öğüt yüzünden ona, Tanrı'ya dayanış gücünü bağışlaması

2842 Bir şeyh, müridiyle durmadan, dinlenmeden bir şehre vardı ki orada ekmek sıkıntısı baş göstermişti.

2843 Mürîdin gönlünde, gafleti yüzünden, her solukta kıtlık, açlık korkusu artıp durmadaydı.

2844 Şeyh bunu anladı; ona, ne vakten dek çarpınıp çırpınacaksın dedi.

2845 Ekmek derdiyle yanıyorsun; sabır gözünü, Tanrı'ya dayanma gözünü yummuşsun.

2846 Sen o nâzeninlerden değilsin ki seni cevizsiz, kuru üzümsüz bıraksınlar.

2847 Açlık, Tanrı haslarının canlarına sunulan rızıktır; senin gibi ahmak dilenciye nasîb olur mu hiç?

2848 Kederlenme, sen onlardan değilsin ki şu mutfakta ekmeksiz kalasın.

2849 Şu aşağılık oburlara, boyuna kâse üstüne kâse sunulur, ekmek üstüne ekmek verilir.

2850. Bu çeşit adam öldü mü, ekmek, ey açlık, azıksızlık korkusuyla kendini öldüren der de ileri - ileri gitmeye,

2851 Sen geçip gittin, ekmek kaldı; hadi kalk da al ekmeği a kendine kıyan demeye başlar.

2852 Kendine gel; Tanrı'ya dayan, elin - ayağın titremesin; senin rızkın, senin ona âşık oluşundan da ziyade sana âşıktır.

2853 Âşıktır a boşboğaz, sabırsızlığını bilir de sana, emekleye - emekleye gelir.

2854 Sabrın olsaydı, rızkın gelir, âşıklar gibi sana sarılırdı.

2855 Açlık korkusuyla bu titreyiş ne? Tanrı'ya dayandıktan sonra pek âlâ tok yaşanabilir.

*** Büyük bir adada bir öküz varmış; Yüce Tanrı, öküz otlasın, rızıklansın diye o büyük adayı, nebatlarla, çiçeklerle doldurmuş. Öküz, gündüzün hepsini de otlar, semirir, bir dağa dönermiş. Gece, bütün otları otladım, bitirdim, yarın ne yapacağım diye derdinden uyuyamaz, zayıflarmış. Gündüz olup kalkınca gene adayı, daha da yeşil, daha da bol nebatlı bulur, gene hepsini otlar, semirirmiş. Yıllar boyunca bu, böyle gitmiş; o öküze bir türlü bir güvenç gelmemiş.**

2856 Dünyâda yemyeşil bir ada var; o adada da tek başına yaşayan, güzel ağızlı bir öküz var.

Geceye dek ovada otlar, yer - içer, iri - yarı, semiz bir hale gelir,

Geceleyin, yarın ne yiyeceğim diye dertlenir, derdinden, düşüncesinden zayıflar, bir kıla döner.

Sabah oldu mu ova, gene yeşerir, çayır-çimen, bele dek boy atar.

2860. Öküz, öküz açlığıyla yeşilliğe dalar, baştan başa ne varsa hepsini akşama dek otlar, sömürür,

Gene semizler, irileşir, bedeni yağla dolar, kuvvetlenir;

Geceleyin, korkudan titremeye başlar, açlığa düşmek korkusuyla gene zayıflar.

Yarın, otlamak çağı gelince ne yiyeceğim der. Yıllar yılı o öküzün hali bu.

Bunca yıldır, şu yeşillikte otluyorum, karnımı doyuruyorum;

Hiçbir gün rızkım eksilmedi; bu korku, bu içimin yanışı de ne diye düşünmez bile.

Gene akşam oldu, karanlık bastı mı o koca öküz, eyvah, rızkım bitti der, zayıflar - gider.

O öküz nefistir, o ova da şu dünya. Nefis, ekmek korkusuyla boyuna zayıflar.

Gelecek günlerde ne yiyeceğim; yarının yiyeceğini nerden elde edeceğim der.

Yıllarca yedin, yiyeceğin eksilmedi; bir de geleceği bırak da geçmişe bak.

2870. **Yediğin şeyleri hatırla; geleceğe bakma da az sızlan, az kederlen.**

*** Arslanın, o eşeği avlaması; çalışıp çabalarken susaması, su içmek için kaynağa gitmesi. Dönünceye dek tilkinin, hayvanın en güzel yerleri olan ciğerleriyle yüreğini, böbreklerini yemesi. Arslan gelince ciğerlerini, yüreğini bulamayıp tilkiye, nerde bunun ciğeriyle yüreği diye sorması; tilkinin, onda ciğerle yürek olsaydı, o çetin işi gördükten, o gün binlerce düzenle canını kurtardıktan sonra gene döner de buraya gelir miydi diye cevap ermesi. "Duysaydık, yahut akıl etseydik cehennemlik olmazdık."**

Tilkiceğiz, eeşği arslanın yanına dek götürdü; o yiğit arslan eşeğe saldırdı, onu param-parça etti.

O canavarlar padişahı, savaştığından yoruldu, susadı; su içmek için kaynağa gitti.

Tilkiceğiz, o zamanı fırsat bildi; eşeğin ciğeriyle yüreğini yedi.

Arslan kaynaktan dönüp eşeği yemeye gelince ciğeriyle yüreğini aradı; fakat ne yürek vardı, ne ciğer.

Tilkiye ciğeri nerde, yüreği ne oldu dedi; çünkü canavarlara bu iki uzuv kötü gelmez; hattâ bunları severler.

Tilki, onun ciğeri, yahut yüreği olsaydı dedi, bir kere daha gelir miydi buraya?

O kıyâmeti, o korkuyu, o kaçışı, o dağdan atlayışı gördükten sonra,

2878 Ciğeri, yahut yüreği olsaydı, gene kalkar da bir kere daha senin yanına gelir miydi?

2879 İçinde gönül ışığı bulunmayan gönül, gönül değildir; can olmadıktan sonra beden, topraktan başka birşey değildir.

2880. İçinde can ışığı bulunmayan sırçaya kandil deme; içine sidik konmuş bir şişedir o.

2881 O sırça, o kap, halk yapısıdır ama sırçanın nûru, ululuk sahibi Tanrı'nın ihsanıdır.

2882 Hâsılı, kaplarda sayı olur ama alevlerde ancak birlik bulunur.

2883 Altı kandilin ışığını bir araya getirseler, onların ışıklarında sayı olamaz.

2884 O çıfıt, kaplar yüzünden müşrik olmuştur; o mü'minse ışığı görmüş, birliği anlamıştır.

2885 * Canın gözü, kaba düşerse Şîs'le Nûh'u iki görür.

2886 Arkın suyu varsa deredir; insan da ona derler ki canı vardır.

2887 Bunlarsa adam değillerdir, adam kılığına bürünmüşlerdir; ekmek ölüleridir bunlar, şehvet şehitleridir.

⁂

(Ş E R H)

2667. beyitten sonraki başlık. Şeyh Muhammed-i Serezî. Bu zâtın adı, "Fîhi mâ - fîh" te şu sûrelerle geçer:

"Şeyh Serrezî, müritlerinin arasında oturmuştu. Müridin birinde kebep olmuş baş iştahı belirdi. Şeyh, filâna kebap olmuş baş getirin diye emir verdi. Dediler ki: A şeyh, onun kebap olmuş baş istediğini ne bildin? Şeyh dedi ki: Otuz yıldır ki bende istek kalmamıştır; kendimi bütün isteklerden arıttım; hepsinden de münezzehim; ayna gibi tertemizim, sâfım. Hatırıma kebap olmuş baş geldi; kebap olmuş başı içim çekti; bildim ki bunu isteyen filandır. Aynada hiçbir şekil yoktur, bir şekil görünürse aynadan değildir, bir başkasındandır o." (Tercememiz; 10. Bölüm; s. 34, satır. 12 - 19)

Bu zatın adı, Sultân'ül - Ulemâ'nın "Maârif" inde de geçer. Sultân'ül - Ulemâ der ki: "Hâce Muhammed-i Serrezî, Tâc-ı Zeyd'e dedi ki: Ben filâna balla ekmek getirin dedim ya; onun bal ve ekmek istediğini anladım; huzûra ermesi için getirmelerini emrettim. Yirmi yıl oldu ki ben, dileği - isteği öldürdüm; bende dilek kalmadı. Yanıma kim gelirse onun dileği bende belirir; bilirim ki o istiyor bunu. Bu Muhammed-i Serrezî, cuma namazına hiç

gitmezdi. Önce derdi; siz Müslüman olun da mescidinize geleyim. Müslümanlık kolay şey değil." (Bedi'uz - zaman Furûzan - fer bas. Tehran - 1333 Ş. H. Fasıl: 166; s. 264)

Sultân'ül - Ulemâ'nın, bu şeyhle çağdaş olduğu, bu bakımdan Mevlânâ'nın, cezbeli bir zât olan bu şeyhi gördüğü, yahut menkabelerini, babasından duyduğu muhakkaktır; ancak tahkiye tarzı, gördüğünü belirtmektedir (Fihi mâ - fih terc. in "Açılama" sına da bk. s. 248).

2676. "Gerçekten de diriliğim ölümümdedir." Bu söz, Huseyn b. Mansûr'l - Hallâc'ın bir beytinin ikinci mısraından alınmıştır (L. Massgnon: Le Dîwân d'al - Hallâj; Journal Asiatique; Janvier - Mars-1931; Ayrı basım; 32 - 33. H. b. M. Hallâc için I. c. in 1817. b. nin ş. e bk.). Bu beyit, I, c. in 3948., III. c. in 4187 - 4188. ve IV. c. in 109. b. lerinde de geçer.

2678.

"Kılıçla hançer, bizim fesleğenimizdir; yuf olsun nerkise, mersin ağacına.

Şarabımız düşmanımızın kanıdır; sağrağımız, düşmanımızın kafatası."

Hz. Alî'nin bir beyti. Bu beyitten mânen iktibas var (A. Gölpınarlı: İmam-ı Ali Buyruğu; Ankara; Emek Basım - Yayımevi; s. 246).

2681. Abbâs-ı Bebs. Türkçede Oğru Abbas diye anılan ve dilencilikle ün yapmış olan biri (Îrec Afşâr: Yâdâşthâ-yı Kazvinî; c. VI, Tehran Üniv. Yayım; 1341 Ş. H. s. 21 - 23).

2683. Dilenmek. Sûfîlerin bir kısmı ve bilhâssa Esmâ ile sülûkü kabul edenler, dervişin, nefsini aşağılatmak için, dilenmesini de sülûk vâsıtası olarak kabûl etmişlerdir. Dilenmeye "Selman etmek", dilenmeye çıkışa, "Selmana çıkmak" derler. Bu söz, Selmân-ı Fârisî'nin, Hz. Alî'nin emriyle dilendiğine dâir hiçbir asla - esasa dayanmayan inançtan meydana gelmiştir. Dilenmeye çıkan derviş, eline keşkûlü alıp yola düşer. Keşkûl, üstü, biraz içeriye doğru kıvrık kalmak üzere kesilmiş, içi oyulmuş Hindistan cevizidir. İki tarafına halka takılmış, bu halkalara da zincir geçirilmiştir. Bakırdan, pirinçten, hatâ gümüşten, aynı şekilde yapılmışları da vardır. Derviş, ilâhî okuya - okuya gezer ve birşey umduğu kişiye, "Allâh için birşey" anlamına "Şey'en li'llâh" deyip keşkûlü uzatır. Birşey verilir, keşkûle birşey atılırsa da, atılmazsa da "Eyvallah" deyip uzaklaşır; bu münâsebetle dilenmeye "Şey'en lillâh'a çıkmak sözünden bozma "Şey'ullah'a", daha da yanlış olarak "Şeyd'ullah'a çıkmak" da denir. Esmâ yolu olmadığı halde Bektâşîlerde de dilenmek vardır. Akşama kadar gezen, dilenen derviş, akşam ezanından önce tekkeye döner ve keşkûlünden, kendisi hiçbir şey almadan keşkûlünü şeyhin önüne döker. Şeyh toplanan parayı, meyva v.s. yi matbaha yollar.

Mevlânâ, bu âdeti kabul etmemiş, herkesin, emeğiyle geçinmesini, yolunun esası saymıştır; bu bakımdan Mevlevîlikte dilenmek yoktur (bk. Mevlâ-

nâ Celâleddin; III. basım. İst. İnkılâp K. 1959; s. 188).

2686. beyitten sonraki başlıktaki beyit, "Hadika" vezninde; fakat Müderris Radavî basımında bulamadık.

2695. Tamah. "Sakının tamahtan; o, gelip çatmış olan bir yoksulluktur." (Hadis; Câmi'; I, s. 98) Ankaravî, "Kim tamah ederse alçaldı" meâlinde bir hadis naklediyor (s. 204). Beyitte bu söz aynen geçmektedir.

2698 - 2700. Abbas. Abbas-ı Debs'tir. Allah için birşey. İzâhı geçti. Her iki beyitte de "Şey' lillâh" aynen böyle geçmektedir.

2701 - 2702. Peygamberlerin halktan istedikleri, inanç, ihlâs, kendi nefislerine ve insanlara iyilikte, Tanrı'ya kullukta bulunmaktır. Fakat, beyitlerde bildirildiği gibi halk, bunlardan müflistir; zâten, peygamberler de onun için, onları, bu dünya ve âhıret zenginliğine kavuşturmak için gönderilmişlerdir.

2702. beyitte "Allâh'a borç verin" sözü LVII. sûresinin (Hadîd) 11 ve 18. "Yardım edin" sözü de XLVII. sûrenin (Muhammed S. M) 7. âyetlerinden aynen alınmıştır. Allâh'a borç vermekten maksat, Allah rızâsı için yoksullara yardımdır. Allâh'a yardımdan maksatsa, Allah dînine, canla, malla, elle, dille yardımdır (146. b. de geçti).

2709. "İsraf etmeyin." VII. sûrenin (A'râf) 31. âyetinde, "Yeyin, için, isrâf etmeyin, gerçekten de Allah, israf edenleri sevmez" buyurulmaktadır. Beyitte, âyetten lâfzî iktibas vardır.

2714 - 2716. "Bir bölük halk sevâb için Allâh'a kulluk eder; bu kulluk, tâcirlerin kulluğudur. Bir bölük de Allâh'a korkudan kulluk eder; bu da kölelerin kulluğudur. Bir bölükse, Allâh'a şükrederek kullukta bulunur; işte hür kişilerin kulluğu budur." (Hz. Ali'nin sözleri. Nehc'ül - Belâga; terceme ve şerhimiz. İst. Yeni Şark Maarif Kütüphanesi - 1972; s. 391).

2717. "Siz de anlamışsınızdır ki şu dünyanızın değeri, bir dişi keçinin askırığından da değersizdir bence." (Hz. Ali. Şıkşıkıyye Hutbesinin sonu. Aynı; s. 169).

2734. beyitten sonraki başlık. "Sen olmasaydın..." Aynen alınmıştır. II. c. in 976. b. nin ş. e bk.

2735. Sakının. Âyetten lâfzî iktibastır.

2738. Başlıkta geçen hadisin ilk kelimesi aynen alınmıştır.

2739. Peygamberler içinden onu seçti. XX. sûrenin (Enbiyâ'), "Seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik" meâlindeki 107. âyet-i kerimesine işâret edilmektedir.

2745. Yerinden kımıldamayan dağlar. "Râsiyât" sözüyle vasfedilmektedir ki bu söz, XXXII. sûrenin (Sebe') 13. âyetinden alınmıştır.

2752. Tersine çakılmış nal. Akl-ı Küll. I. c. in 2491. ve 1907., IV. c. in 2178., 3259. b. lerinin ş. e bk.

2762. İnsanlar atasının perdesi. İnsan, madde-si bakımından, hayvandır; yâni canlı bir yaratıktır. Doğar, yaşar, cinsini üretir, ölür. İnsanı insan eden, ölür yaratıklardan üstün kılan, mânâsıdır. Kâinâta nizam veren, yaratılış sırlarını çözen, yalnız kendisi için değil, bütün insanlar, insanlık ve âlem için yaşayan ve yaşatan insana insan derler. Bu beyitte, insanlar atasının perdesi, insanın şekli ve sûretidir. Yalnız bu sûreti yeter bulma; âşıkları, kendinle kıyaslama; onlara kötü gözle bakma. Onlar, irâdelerini terketmişlerdir; insan sûreti, onlar için bir libastır ancak; sen de onlara uy da fânî varlığını ölümsüzlüğe ver demektedir (I. c. 3992 b. in ve IV. c. 1496. beyitten sonraki bahsin ş. e bk.).

2775. Mûsâ. I. c. 278 - 279. ve 869. lerin ş. e bk.

2776. Ahmed - Ay. Güneş. Hz. Peygamber'in işâretiyle Ay'ın ikiye bölünlüğü rivâyet edilmiştir (I. c. 118. b. in ş. e bk.). Güneşin yolunu kesmesi de "Redd'üş. Şems" mûcizesine işâret olsa gerektir. Netekim Ankaravî de bunu kabûl ediyor (s. 312). İmdâdullah da aynı fikirdedir (s. 237). Furûzan-fer merhum da "Maâhiz" de "Bıhâr'ül - Envâr" dan, bu mûcizeye âit hadîsi alarak bu beytin ikinci mısraını îzâh etmektedir (c. 172 - 173).

Hz. Peygamber, bir savaşta, yahut vahiy esnâsında, başlarını Hz. Alî'nin dizlerine koyup uyumuşlar, güneş battıktan sonra uyanıp Hz. Alî'ye, ikindi namazını kılıp kılmadığını sormuşlar, kılmadığını öğrenince, Yârabbi, Alî, senin ve Rasûlünün tâatındaydı, sen güneşi ona doğdur buyurmuşlar, güneş, batıdan görünmüş, etraf ışıklanmış, Alî namazı kılınca birden ve sur'atle batmıştır (Fadâil'ül-Hamseti min'es - Sıhâh'ıs - Sitte; Necef - 1384 H. c. II, Fahr-i Râzî'nin Tefsîr'inden, Sa'lebî'nin Kasas'ından, Kenz'ül - Ummâl'den, E'r - Rıyâz'un - Nadıra'-dan, Mecma' ve Savâık'tan naklen, s. 119 - 122).

2784. Mühre. Demirci ve kazancı çekicine, bel kemiğine, boyun düğümüne, şatranç ve tavla taşlarına denir. Mühreyi tasa atmak, Keyler devrinde, hükümdarın hareketini bildirmek için büyük ve mâdenî bir tasa gene mâdenî bir mühre atılması âdetti. Beyitteki "mühreyi kapmak", oyunu kazanmak, taşı utmak anlamınadır.

2786. beyitten sonraki başlık. Ebû - Hüreyre'nin dağarcığı. Ebû - Hüreyre, sahâbeden Abdullah b. Sahr'ıd - Devsî'dir; adının Abdürrahman olduğu da söylenmiştir. Hayber'in fethedildiği yıl Müslüman olmuş, Ömer, onu Bahreyn'e tâyin etmiş, hakkındaki rivâyetler yüzünden azletmiş, Medîne'ye çağırmış, malını beyt'ül - mâle teslîm ettirip kendisini dövmüş ve dövdürmüştür. Hicretin elli yedinci, yahut elli sekizinci yılında Medîne'de ölmüştür. Osmân'ın şehâdetinden sonra Muâviye'nin hizmetine girmiştir (Fazla tafsilât için "Tenkıyh'ul - Makaal" e bk. c. II, Necef. 1350 H. s. 165). Kendisinin, üç musîbete uğradım: Peygamber'in vefâtı; onun sahâbeciği. zelîl bir hizmetçisiydim, Osmân'ın öldürülmesi ve dağarcığımın yitmesi dediği; neydi o diye sorulunca da şunu hikâye ettiği rivâyet edilmiştir: Rasûlullah'la (S. M) savaştaydık. Halk acıktı. Rasûl, bana, yanında birşey var mı dedi. Evet dedim, dağarcıkta hurma var. Getir buyurdu; getirdim. Elini sokup

hurma çıkardı, huzûrundakilere dağıttı. Sonra bana, on kişi çağır dedi. Çağırdım. Onlara da dağıttı. Böyle - böyle, bütün ordu doydu. Sonra dağarcığı bana verip, elini, istediğin zaman sok, avuçla, çıkar buyurdu. Rasûlullâh'ın hayatında yedim; Ebû - Bekir'le Ömer sağken de bu devâm etti. Osman öldürüldüğü zaman evim yağma edildi, dağarcık da yitti (Delâil'ün - Nübüvve'den naklen B. Furûzan - fer'in "Külliyyât-ı Şems yâ Divân-ı Kebir" inin VII. c. i; Tehran Üniv. Yayım; 1345 Ş. H. Ferheng-i Nevâdir-i Lûgaat ve Ta'bîrât - o Mustalahât bölümü; s. 198 - 199. Enbân-ı Bû - Hüreyre mad.).

Bu hikâye dolayısıyle "Ebû - Hüreyre'nin dağarcığı, heybesi", ne aranırsa içinde bulunur şey olarak dile ve edebiyata geçmiştir.

2795. Başa kakılmayan ecir, mukâfât. XCV. sûrenin (Tin) 6. âyetinde, inanan ve iyi işlerde bulunanlara bitmez - tükenmez, başa kakılmaz mükâfât vaadedilmektedir; beyitte âyetten lâfzan ıktibas vardır.

2796. Allahın kudret eli. I. c. in 227. b. in ş. e bk.

2797. Dünya döşemesi. LI. sûrenin (Zâriyât) 48. âyetinde yeryüzünün döşendiği bildirilir; bu âyete işâret edilmektedir.

2799. Hâtem-i Tayy. I. c. in 2253. b. in ş. e bk.

2799. beyitten sonraki başlık. "Halkıma sıfatlarımla görün." Bu ciltte 2019. b. ten sonraki başlıkta geçti.

2807. Hurmanın eğilmiş dalı. XXXVI. sûrenin (Yâ Sin) 38 - 39. âyetlerinde, güneşin, karâr edeceği yere dek gittiği, Ay'a da, muayyen zamanlarda konaklar takdir edildiği, sonunda, eski, kuru ve eğri hurma salkımının çöpüne döndüğü bildirilir. Beyitte 39. âyetten lâfzî ıktibas vardır.

2820. "Az kaldı ki yokluk - yoksulluk, kâfirlik olacaktı." Hadis (Câmi', II, s. 74)

2834. Eimme-i İsnâ - aşer'in (Oniki İmâm'ın) dokuzuncusu İmâm Muhammed'üt - Takıyy'il - Cevâd (220 H. 835 M.) "Açlık, mideyi doldurmayış, ilâcın başıdır; mideyse hastalık evidir" buyurmuştur. Buna işâret edilmektedir.

2834. beyitten sonraki bölümle bundan sonra gelen bölüm. Furûzan - fer merhum, bu bölümlere kaynak olarak şu satırları kaydediyor:

"Birisi, Cüneyd'e açlıktan, çıplaklıktan şikâyet etti. Cüneyd, yürü - git dedi, korkma; emin ol; O, açlığı, çıplaklığı, onları kınayan, dünyayı şikâyetle dolduran kişiye vermez; sen şikâyet etme; O, bunları, kendi gerçeklerine, dostlarına verir. (Tezkiret'ül - Evliyâ'dan naklen. Maâhiz; s. 180).

Fuzayl b. Iyâz, nefsine, neden korkuyorsun; aç kalacağından korkuyorsan, korkma bundan; sen Tanrı'ya bu kadar değerli değilsin; Muhammed'i ve sahâbesini aç bırakmıştır O dedi." (İhâya'dan naklen. Aynı s.)

Cüneyd, 297, yahut 299 da (909, 911 M.), Fuzayl, 187 de (802 H.) vefat etmiştir (Nafahât terc. İst. 1289; s. 131 - 135, 91 - 92).

2855. beyitten sonraki hikâye. Attâr, "İlâhî - Nâme" de, Horasan'lı olan, yahut Horasânîlerden, yâni Melâmetîlerden bulunan Atâ adlı birinden nakleder:

"Kafdağının ardında, çayır - çimenle dolu yedi ova var; orada, yeyip içmekten başka birşey düşünmeyen Helû' adlı bir hayvan vardır. Sabahleyin otlamaya başlar, akşama dek semirir, yedi denizi içer. Fakat otların bittiğini görünce gece, soluk bile almadan dertlere düşer, uyumaz, yarın ne yapacağım diye düşünür, iğne - ipliğe döner. Sabah gene ovaları çayır - çimenle dolu bulur ve bu, böyle devâm eder - durur." (A. Gölpınarlı terc. Dünya Edebiyatından Terc. Şark - İslâm Klasikleri: 16; İlâhî - Nâme; c. II; İst. Devlet Kitapları; M. E. B. 1971; s. 137 - 138; Açılama; s. 279)

2870. beyitten sonraki başlık. "Duysaydık, yahut akıl etseydik, cehennemlik olmazdık." LXVII. sûrenin (Mülk) 10. âyet-i kerîmesi aynen alınmıştır.

2885. Şis, Şit de denen Peygamberdir (I. c. 2281 - b. in ş. e bk.).

⁂

M E T İ N

*** Bir hale düşüp gündüzleri pazarda fenerle gezen râhibin hikâyesi**

2888 * Birisi vardı, gönlü aşkla, yanışla dopdolu, gündüzleri fenerle çarşıda - pazarda gezer - dolaşırdı.

2889 * Boşboğazın biri, a filan dedi ona; her dükkânda ne arıyorsun böyle?

2890. Mumla, fenerle, aydın gün ortasında ne arıyorsun, bu alay da nedir, nedendir?

2891 * Dedi ki: Her yanda, o soluğun diriliğiyle diri olmuş bir insan arıyorum.

2892 * Var mı öyle bir adam? Bu soruyu duyan dedi ki: A hür bilgin, bu çarşı, bu pazar adamlarla dolu.

2893 * O, ben dedi, iki yol ağzı caddede, öfke çağında, hırs çağında dayanan, sabreden adam arıyorum.

2894 * Öfke çağında, şehvet çağında adam nerde? Öylesine bir adam arıyorum da sokak - sokak, mahalle - mahalle koşuyorum.

2895 * Nerde dünyâda, bu iki halde sabreden kişi ki bugün canımı fedâ edeyim ona.

2896 * Pek az bulunur birşey arıyorsun ama kazânın, kaderin hükmünden haberin yok dedi; bir iyice bak.

2897 *Sen parça - buçuğu görüyorsun, asıldan haberin yok. Parça - buçuk bizleriz, asılsa kaderin hükümleri.

2898 * Kazâ ve kader, dönen gökyüzünün yolunu şaşırtır; kazâ ve kader, yüzlerce Utârid'i ahmak eder.

2899 * Çareler dünyasını daraltır; demiri, mermeri bile eritir, su eder.

2900. * Ey bu yolu adım adım almaya karar veren, hamın hamısın sen, hamın hamısın, hamın hamı.

2901 * Değirmen taşının dönüşünü gördün ya; bir de gel, derenin suyunu seyret.

2902 * Havaya çıkan tozu - toprağı gördün ya; bir de tozu - toprağı estiren, havalandıran yeli gör.

2903 * Düşünce tencerelerinin kaynadığını görüyorsun; aklını başına al da, bir de ateşe bak.

2904 * Tanrı, Eyyûb'a, lûtfederim de dedi, her kılına sabır veririm ben.

2905 * Kendine gel, sabrını o kadar görme; sabrı gördün, bir de o sabrı verene bak.

2906 * Niceye bir dolabın dönüşünü göreceksin? Başını dışarıya kaldır da şu hızlı - hızlı akan suyu gör.

2907 * Sen, boyuna, görüyorum diyorsun ama, onu görüşün pek iyi belirtileri vardır.

2908 * Köpüğün dönüşünü, şöyle bir gördün, mühimsemedin bile; şaşman gerekse denize bak.

2909 * Köpükleri, dalgaları gören, sırlar söyler; denizi görense şaşırır, kendinden geçer.

2910. * Köpükleri gören, niyetler kurar; denizi görense, gönlünü deniz eder - gider.

2911 * Köpükleri, dalgaları gören, sayıya düşer; denizi göreninse tedbiri şaşar.

2912 * Köpükleri, dalgaları gören, çarpınır - çırpınır; denizi görense arınır - gider.

* Müslümanın Muğu dîne dâvet etmesi

2913 Adamın biri, bir Muğ'a, a filan dedi, hadi, gel, Müslüman ol da inananlara katıl.

2914 Muğ, Tanrı dilerse dedi, mü'min olurum; lûtfunu, ihsânını arttırırsa, inancım kökleşir.

2915 * Müslüman, Tanrı senin imana gelmeni istiyor, canını cehennemin elinden kurtarman için mü'min olmanı dilemekte;

2916 * Ama şom nefsin, o çirkin Şeytan, seni kâfirlik tarafına, tapınağın bulunduğu yana çekiyor dedi.

2917 Muğ, a insaflı er dedi; değil mi ki onlar üstün gelmekte; ben de onlara dost olurum; gücü - kuvveti olanı severim; onun tarafını tutarım.

2918 Zâti üstün olana dost olabilirim; o yana düşerim; çünkü üstün olandır adamı kendisine çeken.

2919 Tanrı, benden gerçeklik istiyormuş; isteği yerine gelmedikten sonra ne faydası var o isteğin?

2920. Nefisle Şeytan, kendi dileklerini yaptırdıktan sonra o yardım, kahroldu, paramparça oldu demektir.

2921 Sen meselâ bir köşk, bir saray yaptırdın; onu yüzlerce nakışla bezedin, yücelttin.

2922 Onun hayır yurdu olmasını, bir mesçit olarak kullanılmasını istedin... bir başkası geldi, manastır yaptı orasını.

2923 Yahut sen, giyinmek, kuşanmak için bir kumaş dokudun;

2924 Onu kaftan yapmak istedin; bir düşman zorla aldı, sana inad olmak için kumaştan şalvar yaptı.

2925 A benim cânım, o üstün olanın dileğine uymaktan başka ne çaresi var kumaşın?

2926 Kumaş sahibi alt oldu, kumaşın suçu ne? Üst olana alt olmayan kim?

2927 Birisi yürür - gelir, sâhibinin isteği yokken, tarlasına, evine diken ekerse,

2928 Ev sâhibi elbette horluğa düşer; çünkü onun istemediği birşey olmuştur.

2929 Değil mi ki bu çeşit bir horluğa düştüm; genç olmuşum, ne çıkar? Kocaldım gitti.

2930. * Değil mi ki nefsin dileği oluyor; artık "Allah diledi mi olur" sözü, bir alay.

2931 Ben ister Muğların kusuru olayım, ister kâfir, Tanrı hakkında böyle bir zan beslemem ben.

2932 Bir kişi, O dilemediği halde inadına O'nun mülküne buyruk yürütür diyemem.

2933 Birisi, O'nun mülkünü ele geçirsin de soluğu yaratan, soluk bile alamasın; böyle şey olmaz.

2934 Tanrı birisinden Şeytan'ı sürmek diler de Şeytan, her solukta onun derdini arttırırsa,

2935 Bu Şeytana kul olmak gerek; çünkü her toplulukta üst olan o.

2936 Ben, aman, şunu Şeytan elimden almasın derim de neden o lûtuf sahibi, elimi tutmaz benim?

2937 Onun dilediği oluyorsa, benim işimi kim düzene koyacak artık?

Rahmân'ın kapısında Şeytan'ın hâli

2938 Hâşâ; Allah hakkıyçin, Allah ne dilerse o olur; mekân âleminde de buyruk sahibi O'dur, mekânsızlık âleminde de.

2939 Hiçbir kimse, O'nun mülkünde, O'nun buyruğu olmadan, bir kılı bile kımıldatamaz.

2940. Mülk O'nun mülküdür, fermân O'nun fermânı; O'nun yarattığı Şeytan, O'nun kapısında en bayağı bir köpek.

2941 Türkmenin kapısında bir köpek olsa, o kapıya yüz tutar, o kapıya baş kor.

2942 Evdeki çocuklar kuyruğunu çekerler; onların ellerinde horlanır durur.

2943 Ama kapıdan bir yabancı geçse, erkek arslan gibi saldırır ona.

2944 * Çünkü "Kâfirlere karşı çetindir onlar." Dosta güldür de düşmana diken kesilir.

2945 * Türkmen, tutmaç suyundan verir ona; o da yeter bulur onu, bekçilik eder*.

2946 İşte Tanrı'nın yarattığı, yüzlerce düşünce, yüzlerce düzen bellettiği Şeytan da bir köpektir.

2947 Tanrı, yüzlerin suyunu gıdâ etmiştir ona; iyinin de yüzünün suyunu döker, kötünün de.

2948 Halkın yüz suyu, onun tutmaç suyudur; köpek Şeytan, onu içer, onunla geçinir**.

2949 Kudret çadırının önünde onun canı, nasıl olur da buyruğa kurban olmaz? Sen söyle.

2950. * İyilerden de, kötülerden de sürü - sürü halk, "Ellerini, kollarını yere döşemiş" köpek gibi o kapıya yönelmiştir.

2951 Hepsi Ülûhiyet mağarasının kapısındadır; bedenlerinin her zerresi emir beklemektedir; damarları atmaktadır; kulakları kiriştedir.

2952 A köpek Şeytan, halk şu yola ayak bastı mı, onları bir sına bakalım.

2953 Saldır, engel ol onlara, dikkat et, dişi, gerçekten de erkekten ayrılsın, belli olsun.

2954 Allâh'a sığınırım sözü ne vakit denir; köpek kızıp saldırmaya başlayınca değil mi?

---

* "Tutmaç" sözü aynen geçmekte.
** Bu beyitte de "tutmaç" aynen geçmekte.

2955 * Bu Allâh'a sığırım sözü, ey Hıtâ Türkü, köpeğe bağır da yolu aç demektir.

2956 Yolu aç da çadırının kapısına geleyim; cömertliğinden, mevkiinden bir dilek dileyeyim.

2957 Türk, köpeğin saldırışından acze düşerse, bu sığınırım demek, bu feryat, yerinde değildir.

2958 O vakit Türk de, ben de şu köpekten sığınırım, şu köpeğin yüzünden ben de yurdumda çâresiz kalmışım der.

2959 Sen der, bu kapıya gelemiyorsun ya, ben de dışarıya çıkamıyorum.

2960. İş böyleyse toprak başına artık Türkün de, konuğun da; çünkü bir köpek, ikisinin de boynunu bağlamış*.

2961 Hâşâ, vallâhi Türk, bir bağırdı mı, köpek de kim oluyor? Erkek arslan bile kan kaşanır, kan kusar.

2962 Ey kendine erkek arslan diyen, yıllar geçti, sense hâlâ bir köpeğe karşı kalakalmışsın.

2963 Apaçık o köpeğe av olmuşsun; artık o köpek, senin için nasıl av avlanır?

*
**

---

* "Konuk" türkçedir.

(Ş E R H)

2888. beyitten sonraki bölüm. "Bir hâle uğradığından gündüzleri pazarda fenerle gezen râhip." Hâl, gerçek yoluna giren kişide beliren neşe, sıkıntı, aldırış etmezlik, fazla kulluğa düşkünlük, cezbe v.s. gibi sayıya sığmaz rûhî hâletlerdir. Bu halden hâle geçişe "telvîn", renklere boyanmak denir. Sonunda, sâlik, yâni gerçek yolun yolcusu, bir mertebeyi kendisini durak edinir ki bu takdirde o hale "makam" denir ve makaama erişen sâlik, "temkî-duraklayış" mertebesine ermiş olur. "Telvîn" deki haller, arayıştan meydana gelir, "temkin" se ulaşmaktır (Ta'rîfât, s. 45, 46). Tecelliye nihayet olmadığı için bâzı sûfiler, "Telvîn" i, en yüce makam saymışlar, "temkîn" i de, "telvîn" in, bir duraklama hâli olarak kabûl etmişlerdir (Fütûhât" taki ıstılahlar; İst. 1300 basımı Ta'rîfat sonunda; s. 7).

Râhib, korkan anlamına gelir. Halktan çekilip manastır ve kilisede, kendini kulluğa veren Hristiyan papaslarına ad olmuştur. V. sûrenin (Mâide) 82-86. âyetlerinde, inananlara en fazla düşmanlık güdenlerin, Yahudilerle müşrikler olduğu, îman ehline sevgi bakımından en yakın olanlarınsa Hristiyanlar olup onların içinde, kendilerini kulluğa veren hariplerin, Peygamber'e indirileni duyunca inananla-

rın bulunduğu, bunların cennetle mükâfatlandırılacakları, kâfirlerinse azâba uğrayacakları bildirilir. IX. sûrenin (Tevbe) 34. âyetinde, Hristiyan bilginleriyle râhiplerinin çoğunun, insanların mallarını, bâtıl yolda yedikleri, halkı Allah yolundan saptırdıkları, altın ve gümüş biriktirdikleri anlatılır. LVII. sûrenin (Hadîd) 27. âyetinde, Hristiyanlara, râhipliğin farzedilmediği, onların, bunu, Allah rızâsını kazanmak için, kendiliklerinden îcâd ettikleri, fakat hakkını da gözetemedikleri, çoğunun, kötü kişiler olduğu beyan buyurulur. Hz. Peygamber'se (S. M), halktan çekilmenin ve evlenmemenin, sünetullâh'a, yaratılışa aykırı olması bakımından, râhipliği men'etmişlerdir (Câmi'; I, s. 80).

2888-2895. Mevlânâ'nın bu bölümde, başlıkta "râhib" diye andığı ve 2388-2397. beyitlerde anlattığı zat, milâttan 413 yıl önce Sinop'ta doğan ve 327 de Yunanistan'da ölen meşhur filozof Diogene'dir. Mevlânâ "Dîvân-ı Kebir" de de bir gazelinde, bu zattan "Şeyh" diye şöyle bahseder:

" Dün Şeyh, şehrin çevresinde, elinde bir mum, dönüp duruyor, şeytandan, devden usandım; insan istiyorum, insan diyordu.

Biz de çok aradık dediler, bulunmuyor. Dedi ki: O bulunmuyor dediğiniz yok mu, işte onu istiyorum ben." (Dîvân-ı Kebir tercememiz; İst. Remzi K. 1958; c. II, s. 301, beyit, 2462-2463)

Diogene'in, gündüzün, elinde fener, adam aradığı, İskender'in, ne istersin sorusuna, gölge etme, birşey istemem diye cevap verdiği meşhurdur.

2896 - 2912. Kazâ - Kader. Bu beyitlerde, kulun tedbîrine karşılıkt akdîrin, dileğini işlediği, takdîrin, akıl - fikir timsâli olan Utârid'in (II. c. 1598. b. in ş. e bk.) bile yolunu şaşırtacağını, değirmen taşını, akan suyun döndürdüğünü, havalara kalkan tozu - toprağı, yelin tozuttuğunu, düşünce tenceresini, ateşin kaynattığını anlatmaktadır. Ancak Mevlânâ, "Ef'âl-i ibâd - Kulların yaptıkları işler" de - hiç bir vakit cebrî değildir; netekim bundan sonraki iki bölümde de bu inancı belirtir.

2912. beyitten sonraki hikâye. B. Furûzan - fer merhum, bu hikâyeye kaynak olarak "Uyûn'ül - Ahbâr" ve "Ahbâr'üz - Zurrâf ve'l - Mütemâcinîn" deki şu satırları naklediyor.

"Arkadaşlarımızdan biri bana anlattı: Kaderiyyeden bir adam, bir Mecûsî ile yol arkadaşı oldu; Mecûsî' ye, ne diye Müslüman olmuyorsun dedi. Allah isterse olurum deyince adam, Allah ister ama, Şeytan seni bırakmıyor dedi. Mecûsî bu söz üzerine, ben de dedi, hangisi daha kuvvetliyse, onunlayım." (Maâhiz; s. 182)

Muğ, Ateşe tapanların din adamlarına denir.

2915 - 2916. X. sûrenin (Yûnus A. M) 25. âyetinde, Allah'ın, insanları selâmet yurduna, II. sûrenin (Bakara) 268. âyetindeyse Şeytan'ın, yoksulluğa çağırdığı, kötülüğü buyurduğu bildirilmektedir; bu âyetlere işâret ediliyor.

2930. "Allâh'ın dilediği olur, dilemediği olmaz" meâlinde bir hadis rivâyet edilmiştir (Ankaravî; s. 327).

2944. Kâfirlere karşı çetindir onlar. XLVIII. sûrenin (Feth) 29. âyetinden lâfzî ıktibastır.

2945. Tutmaç, Un yoğrulup açılır, küçük küçük kesilir, ezilmiş sarımsak karıştırılmış yoğurtla pişirilir. Buna İstanbul'da Tatarböreği denir (Dr. Seyyid Sâdık Gevherin: Ferheng-i Lûgaat ve Ta'birât-ı Mesnevî; c. III; Tehran Üniv. Yayımı - 1339 Ş. H. s. 44).

2950. XVIII. sûrenin (Kehf) 18. âyet-i kerîmesinde, Ashâb-ı Kehf'in köpeklerinin, mağarada ön ayaklarını yere döşeyip uyuduğu bildirilmektedir; bu âyetten lâfzî ıktibas vardır.

2951. Türk - Hıtâ. Hatâ, başka bir deyimle Hıtay, Çin'in şimal kısmına verilen addır. Asıl Hıtâ, yahut, Hıtan, hicrî IV. yüzyıl (X. M) başlarında Mogolistan'la Çin'in bir kısmını zapteden Mogollara denir; zaptettikleri ülkeye de bu ad verilmiştir. Bunlar, iki asır oralarda hüküm sürüyorlar, sonradan kurulan Karahatay devleti, bunların kurdukları bir devlettir. Misk ceylanları Hıta ve Huten ülkelerinde çok bulunduğu, o ülkelerin güzelleri pek güzel bulunduğu için her iki söz de "misk, âhû" ve "Türk - güzel" sözleriyle anılagelmiştir.

***

M E T İ N

*** Sünnî mü'minin Cebrî kâfire cevap verip kulun ihtiyârı olduğuna dâir delil getirmesi, ihtiyârı ıspat etmesi. Sünnet, bir yoldur ki, selâm onlara, peygamberlerin ayaklarıyla ezilip açılmıştır. O yolun sağında cebir çölü vardır. O çöle düşen, kendisinde ihtiyar olduğunu görmez; yap - yapma buyruklarını inkâr eder, te'vîle sapar. Yap - yapma buyrukları inkâr edilince cennetin de inkârı gerekir; oysa ki cennet, buyruğa uyanlara verilen karşılıktır; cehennem, buyruğa karşı koyan, aykırı hareket eden kişilere verilen karşılıktır. İş nereye varır? Söylemeyeyim; akıllıya bir işaret yeter. O yolun solunda da kader çölü vardır. Bu yola düşen, de, yaradanın kudretini, halkın kudretine alt olmuş bilir; bundan da öyle bozuk - düzen düşünceler doğar ki o cebri muğ, bunları sayıp dökmüştü.**

2964 Mü'min, Ey cebri dedi, şimdi sözümü dinle; sen söyleyeceğini söyledin, ben de cevap vereyim.

2965 A şatranç oynayan, sen oyununu oynadın; şimdi enine - boyuna, düşmanının oyununu seyret.

2966 Kendi özür mektubunu okudun; Sünnînin de mektubunu oku; ne diye öyle afallayıp kaldın?

2967 Kazâ - kader üstüne, cebrîce ince sözler ettin, olaylarda, onun sırrını benden dinle şimdi.

2968 Şüphe yok ki bizde ihtiyar var; duyguyu apaçık inkâr edemezsin ya.

2969 Taşa, hiç kimse, gel buraya demez; bir kerpiç parçasından hiç kimse vefâ beklemez.

2970. İnsan oğluna hiç kimse, hadi, uç demez; yahut da köre, a kör, beni gör demez.

2971 * Tanrı, "Köre vebâl yok" dedi; güçlükleri açan Tanrı, kimseyi güce koşmaz.

2972 Hiç kimse taşa, geç kaldın demez; hiç kimse, sopaya, a sopa, niye bana vurdun diye çıkışmaz.

2973 Hiç kimse, zorda kalandan böyle birşey isteyemez; birisi, mâzûr olan kişiye böyle sözler söyler, yahut da onu döver mi?

2974 A yeni - yakası temiz kişi, yap - yapma demek, öfkelenmek, ağırlamak, azarlamak, ihtiyârı olan kişiyedir ancak.

2975 Zulümde de ihtiyârımız vardır, sitemde de; ben şu Şeytan'dan, şu nefisten söz açtım ya, maksadım buydu.

2976 *** İhtiyâr, senin içinde oturup durmakta; o, bir Yûsuf görmedikçe elini doğramaz.**

2977 **İhtiyar, dilek, nefistedir; dilediği şeyin yüzünü görür de ondan sonra kol - kanat açar.**

2978 Köpek uyumuştur, ihtiyârı da yitmiş gitmiştir; ama işkembeyi gördü mü, kuyruğunu sallamaya başlar.

2979 At, arpayı gördü mü, kişnemeye başlar; kediye et gösterildi mi, miyavlamaya koyulur.

2980. İhtiyârın harekete gelmesine sebep görüştür; görüş, körük gibidir, ateşten kıvılcım çıkarır.

2981 * İblis, kılavuzluk etti de, sana, Vîs'ten haber getirdi mi, ihtiyârın harekete gelir.

2982 Birisine, dilediğini gösterdi mi, uykuya dalmış olan ihtiyâr, uyanır, işe girişir.

2983 Melek de Şeytan'ın inadına hayırları gösterir, gönüle bir coşkunluktur, salar.

2984 Böyle hayır işlemek husûsunda ihtiyârın harekete gelir; birşey gösterilmeden önceyse, her iki huy da uykudaydı.

2985 Şu halde melek de, Şeytan da, ihtiyârın damarlarını, sinirlerini oynatmak için birşey göstermededir sana.

2986 İlhamlarla, vesveselerle, sendeki hayır, şer dileği, birken on olur; on kişinin gücünü elde edersin.

2987 İşte a alımlı kişi, namazın dışındaki işler helâl olması için namazdan selâmla çıkılır, meleğe selâm verilir ya, bu yüzdendir.

2988 Yâni, ilhamınızla, güzelim duânızla şu namaz dileğim yerine geldi dersin.

2989 Suçtan sonra da tutar, İblis'e lânet okursun; çünkü bu eğriliğe onun yüzünden düştün.

2990. Bu iki zıt, gayb perdesi ardından gizlice sana, hayrı, şerri gösterir.

2991 Gözünün önünden gayb perdesi kalktı mı, kılavuzlarının, tellallarının yüzlerini görürsün.

2992 Sözlerini apaçık tanırsın; oysa ki o söz söyleyenler, burada gizliydi.

2993 * Şeytan der ki: A huyuna, bedenine tutsak olan, seni zorlamadım ya, sadece gösterdim.

2994 Melek de sana, ben der, sana söylemedim mi; bu sevinçten gamın artar demedim mi?

2995 Filan gün böyle demedim mi; cennetlerin yolu o yanda diye söylemedim mi sana.

2996 * Melekler, biz derler, senin can dostunuz, canına can katarız; atana, öz temizliğiyle secde edenleriz biz*.

2997 * Bu çağda da sana hizmet etmedeyiz, hizmet edilmeye lâyık olman için seni çağırıp durmadayız.

2998 * Bu şeytanlarsa, atana da düşmandılar; "Secde edin" sözüne uymadılar**.

2999 Sense onların sözünü tuttun, bizi bir yana attın; hizmetlerimizin hakkını tanımadın.

3000. Şimdi bizi de apaçık gör, onları da; sesimizden, sözümüzden tanı bizi.

3001 Geceleyin dosttan bir sır duyarsan, seher çağında anlar, bilirsin ki söz söyleyen, odur.

3002 Geceleyin, iki kişi sana haber getirse, sabahleyin, ikisini de seslerinden tanırsın.

* "Ata" diye çevirdiğimiz söz, metinde türkçe "baba" tarzında geçiyor.

** Bu beyitte de öyle.

F. 30

Geceleyin arslan kükremesini, köpek havlamasını duyarsın; ikisini de karanlık yüzünden göremezsin.

Fakat gündüz oldu da arslan gene kükredi, köpek gene havladı mı, aklı olan, seslerini tanır.

Hâsılı Şeytan'la can, her ikisi de sana şerri, hayrı gösteriyor ya; her ikisi de ihtiyârın olduğuna delildir.

Bizde görünmeyen bir ihtiyar var; iki şey gördün mü, harekete geçiyor, artıyor.

Hocalar çocukları döverler; fakat bu işi kara taşa yaparlar mı hiç?

Hiç taşa, yarın gel, gelmezsen, yaptığın kötülüğe karşı lâyığını veririm der misin?

Hiç akıllı kişi bir kerpiçi döver mi? Taşı azarlar mı bir kimse?

3010. Akıl bakımından cebir, kadere inanmaktan da beterdir; çünkü cebrî, kendi duygusunu da inkâr eder.

Kadere inanan, hiç olmazsa duyguyu inkâr etmez; ey oğul, Tanrı işi, duyguya sığmaz ki.

Ulu Tanrı'nın işini inkâr eden, delîlin delâlet ettiği şeyi inkâr ediyor demektir.

O, duman var da ateş yok; mum ışığı, mum olmaksızın aydındır diyor.

Buysa ateşi apaçık görüyor da, inkâr etmek için ateş yok diyor.

Ateş, elbisesini yakıyor da hâlâ ateş yok demekte; elbisesini dikiyor da hâlâ iplik yok diye söylenmekte.

* Demek ki cebir dâvâsını gütmek, "Şüphecilik" tir; bu yüzden de Tanrı'yı inkâr etmekten beterdir.

Tanrı'yı inkâr eden, âlem vardır, Rab yok; yârabbi diyene cevap bile vermez der.

Buysa, âlem hiç yok der. Hâsılı şüpheci, çırpınır, çarpınır, kıvranıp durur.

Bütün âlem, şunu getirme, bunu getir; şunu yap, bunu yapma diye ihtiyârı gerçekler.

3020. Oysa, yap - yapma demek boştur; ihtiyâr yoktur ki; bunlar, tümden yanlış der.

Arkadaş, duyguyu hayvan bile ıkrâr eder; ancak bunun delîlini anlamak, ince birşeydir.

Çünkü bizde ihtiyâr olduğunu duyarız; ihtiyârımız olduğundan dolayı da bir işi teklîf etmek, doğru gelir, güzel gelir bize.

*** İhtiyârımız olduğunu, zora koşulduğumuzu, öfkeyi, dayanmayı, tokluğu, açlığı, yâni bu çeşit kendimize âit şeyleri duyup anlamak, duygu yerine geçer. Duyguyla sarıyı kırmızıdan, büyüğü küçükten, acıyı tatlıdan, miski pislikten ayırd ederiz. Dokunmakla da yumuşağı katıdan, sıcağı soğuktan, yakıcı sütü sıcak sütten, yaşı kurudan, dıvarı ağaçtan ayırd etmiş oluruz. Demek ki insana âit duyguları inkâr eden, duyguyu da inkâr eder; hattâ daha da ileriye gider. Çünkü iç duyguları, dış duy-**

gularından daha da açık olarak duyulur; duyguya engel olmak mümkündür; fakat iç duygularına engel olmak mümkün değildir. Akıllıya bir işâret yeter.

3023 Kendimizi anlamak, duygu yerine geçer; amıca, kendimizi anlamakla duygunun ikisi de bir arkta akar.

3024 Bu anlayışa yap - yapma demek, buyruk vermek, olaylara dalmak, sözler söylemek hoş gelir.

3025 A güzelim, yarın bunu yapayım, şunu edeyim demen, ihtiyârına delildir.

3026 O kötülüğe pişmanlığın da ihtiyârındandır; ihtiyârın varken pişman oldun da doğru yolu buldun.

3027 Bütün Kur'ân, buyruktur, yapma demektir, korkutmaktır; mermer taşa emredildiğini kim görmüştür?

3028 Hiçbir bilen, hiçbir akılı, bunu yapar mı? Kerpiçe, taşa kızar da kin güder mi?

3029 A cansızlar, a ellerinden birşey gelmeyenler, böyle yapın, şöyle edin dedim; neye yapmadınız der mi?

3030. Akıl, tahtaya, taşa nasıl olur da hükmeder? Akıllı kişi, nasıl olur da resimle savaşır?

3031 A eli - kolu, a ayağı bağlı kul, haydi, mızrağı al da benimle savaşa giriş der mi?

3032 Yıldızları, gökyüzünü yaratan, nasıl olur da bilgisizce yap - yapma diye emir verir?

3033 * Kulda ihtiyar yoktur diye sanki Tanrı'dan aczi giderdin aklınca; ama O'na, hâşâ, bilgisiz, ahmak, aklı ermez dedin.

3034 Kader yoktur, kul, dileğiyle iş yapar demekte, hiç olmazsa âcizlik yoktur; olsa bile bilgisizlik, âcizlikten beterdir.

3035 Türk, büyüklüğünden, lûtfundan konuğa, kapıma köpeksiz, hırkasız gel der*.

3036 Filan yandan, edeple gel de der, köpeğim, sana dişini göstermesin, dudağını açmasın.

3037 Ama sen, o sözün tersini yapıyor, kapıya gidiyorsun; elbette sonunda köpek seni ısırır, yaralanırsın.

3038 Kulların - kölelerin gittiği gibi git de köpeği yumuşak davransın, sevsin seni.

3039 Sen tutar da, kendinle beraber bir köpek, bir tilki götürürsen, elbette her çadırın dibinden bir köpek çıkar, saldırır sana.

3040. Tanrı'dan başkasında ihtiyar yoksa ne diye suçluya kızıyorsun?

3041 Nasıl oluyor da düşmana diş biliyorsun; nasıl oluyor da onun suçunu görüyorsun?

3042 Evin tavanından bir tahta düşer de sana rastlarsa, seni bir iyice yaralarsa,

3043 Tavandan düşen tahtaya kızar mısın? Ona kin güder misin?

3044 Ne diye bana vurdu da elimi kırdı; meğer benim can düşmanımmış o der misin?

3045 Neden küçük çocukları döver de büyüklere dokunmazsın?

---

* "Konuk" sözü, böyle, türkçe geçiyor.

3046 Neden malını çalan için halka, tut şunu, elini - ayağını kır, tutsak et şu herifi dersin?

3047 Kadınını elde etmek isteyene, neden yüzbinlerce öfke duyarsın?

3048 Ama sel gelse de pılını - pırtını götürse, ona kin güder misin?

3049 Yel esse de sarığını uçursa gönlünden ona karşı bir öfke kopar mı?

3050. Sendeki öfke, cebir vardır dememen,özürler getirmeye kalkışmaman için ihtiyârın olduğunu bildirir sana.

3051 Deveci, bir deveyi dövse o deve, dövene kin güder, ona düşman olur.

3052 Deve, döven kişinin sopasına kızmaz; demek ki deve bile ihtiyârdan bir koku duymuş.

3053 Tıpkı bunun gibi, bir köpeğe taş atsan, derlenip toplanır da senin üstüne atılır.

3054 Taşa saldırsa bile sana kızgınlığındandır o; eli sana ermiyor, çünkü uzaksın, o yüzden taşa saldırıyor.

3055 Hayvan aklı bile ihtiyârı bilirse insan aklı bilmez mi? Söyleme artık bu sözü, utan.

3056 Bu, apaydın meydanda ama o obur, sahur yemeğini umuyor da, o yüzden gözlerini yumuyor.

3057 Onun gönlü, tümden yemek yemeye akıyor da bu yüzden yüzünü karanlığa tutuyor, daha gündüz olmadı diyor.

3058 Hırs, güneşi bile gizlerse, adamın, delilden yüz çevirmesine, onu ardına almasına şaşılmaz.

Halkın ihtiyârı olduğuna, kazâ ve kaderin, ihtiyârı gidermediğine dâir bir hikâye

3059 Hırsızın biri, şahneye, a padişahım dedi, yaptığım iş, Tanrı takdiriyle.

3060. Şahne, a benim iki gözümün nûru dedi, benim yaptığım iş de O'nun takdîriyle.

3061 Adamın biri, bir dükkândan bir tek turup alsa da, akıllı kişi dese, bu, Tanrı'nın takdîri.

3062 Sen de onun başına iki - üç yumruk vurur, koy turpu yerine dersin; bu da Tanrı'nın takdiri.

3063 Bir yeşillik için bile bakkal, bu özrü kabûl etmiyor a boşboğaz.

3064 Sen nasıl oluyor da böyle bir özre dayanıyor, ejderhanın çevresinde çizginiyorsun?

3065 İş böyle olursa herkes, bıyığına - sakalına güler, özür getirir, yaptığı işi zorla yapmış gösterir.

3066 A akılsız, a bön kişi, böyle bir özürle, kökünden kanını da sebîl ettin - gitti, malını da, karını da.

3067 Tanrı takdîri, sana özür olabiliyorsa, öğren de fetvâ ver bana.

3068 Benim de yüzlerce dileğim var, yüzlerce isteğim; ama korkudan elim - kolum bağlanmış.

3069 Kerem et de o özrü bellet bana; elimin - ayağımın bağını çöz.

3070. Bir sanatı, bir işi seçmiş öğrenmişsin; bu, ihtiyârım var, düşünüyorum demektir.

3071 İhtiyârın yoksa, a iş eri, sanatlar içinden o sanatı nasıl seçmişsin?

3072 Nefsin dileği, heva ve hevese kapılma çağı geldi mi, yirmi adamın ihtiyârını elde edersin.

3073 Bir dost, senin bir habbecik kârına zarar verse, canında, onunla savaşmak ihtiyârı kopuşur.

3074 Nîmetlere şükrediş çağı geldi mi, ihtiyârın kalmaz, bir dirhemden de daha az bir hale gelir.

3075 Cehennem de bu yakışta beni mazur tut, ne yapayım, Tanrı takdiri diye özür getirir sana.

3076 Hiçbir kimse, bu delille seni mazur görmez; bu özür, seni cellâdın elinden kurtarmaz.

3077 Dünya, böyle kurulmuş - böyle gider; bu âlemi gördün ya; o âlemin halini de bildin demektir.

*** Cebrîye cevap verip ihtiyârı ıspat edişe, yap - yapma emirlerinin gerçek oluşuna, cebrînin getirdiği özrün hiçbir şeriatta, hiçbir dinde makbul olmadığına, bu özürle, yaptığı işin karşılığı olan cezadan kurtulamayacağına dâir bir hikâye. Netekim İblis de "Rabbim, sen beni azdırdın" dedi ama sözü kabul edilmedi. Az, çoğa delâlet eder.**

3078 Adamın biri, ağaca çıkmış, hırsızcasına ağacı şiddetle silkiyor, meyvaları yere düşürüyordu.

3079 Bağ sahibi geldi de a aşağılık kişi dedi, Tanrı'dan utanmıyor musun, ne yapıyorsun sen?

3080. Adam, Tanrı kulu dedi, Tanrı bağından, Tanrı'nın verdiği hurmayı yerse,

3081 Bilgisizce ne kınarsın onu; ne diye Ganî Tanrı'nın verdiği nîmette nekeslik eder, o nîmeti esirgersin?

3082 * Bağ sahibi, Aybek dedi, şu ipi getir de bu Ebû'l - Hasan'a cevap vereyim.

3083 Adamı, o ağaca sıkıca bağladı; sopayla ardına, bacaklarına iyice vurmaya koyuldu.

3084 Adam, yeter yahu dedi; Tanrı'dan utan; bu suçsuz kulu zârı - zârı öldürüyorsun.

3085 Bağ sahibi, Tanrı kulu dedi, başka bir kulu, Tanrı sopasıyla bir güzelce dövüyor.

3086 Bu sopa, Tanrı'nın sopası, arka da Tanrı kulunun arkası, yan da. Ben, ancak O'nun kuluyum, O'nun fermânına bir âletim.

3087 Hırsız, a düzenbaz dedi; cebirden tövbe ettim; gerçek olan ihtiyârdır, ihtiyârdır, ihtiyâr.

3088 * O'nun ihtiyârı, ihtiyarları var etti; O'nun ihtiyârı, bir atlı gibi toz - duman içinde; görünmüyor.

3089 * O'nun ihtiyârı, bizim ihtiyârımızı meydana getirmiştir; O'nun bize emir vermesi, ih-

tiyârımıza dayanır; ihtiyârımız olduğuna delildir.

3090. * Her yaratılmışta, ihtiyârı yok gibi görünen, güçlü - kuvvetli bir hükmeden vardır.

3091 * Böylece de avı, kendisinde bir güç - kuvvet yokmuş gibi avlar; Zeyd'in kulağını tutar, kendine çeker.

3092 * Hiçbir şeye ihtiyâcı olmayan Tanrı'nın sanatı, kudreti, hiçbir âlet kullanmaksızın, onun ihtiyârını, ona kement yapar.

3093 * Zeyd'in ihtiyârıyla Zeyd'i bağlar; Tanrı, av köpeği yokken, tuzak kurmadan onu avlar.

3094 * O dülger, tahtaya hüküm yürütür, o ressam, güzelliğe hüküm yürütür, güzelim resimler yapar.

3095 * Demirci, demire emir verir, mimar, âlete hüküm yürütür.

3096 * Görülmemiş şey de şudur ki bunca ihtiyâr, kulcasına, O'nun ihtiyârına secde eder.

3097 * Cansız şeylere karşı gücün var; var ama bu güç, onlardaki cansızlığı giderebilir, onları canlandırır mı?

3098 * Tanrı'nın gücü - kuvveti de böyledir; gücü - kuvveti mutlaktır ama, kuldaki ihtiyârı gidermez.

3099 * O'nun gücünü - kuvvetini, dileyip isteyişini, bütün olgunluğuyla söyle, say - dök; çünkü bu, ne cebir sayılır, ne sapıklık.

3100. * Benim kâfirliğim, O'nun dileğiyle, takdîriyle dedin ya; bil ki bu dilekte senin de dileğin, isteğin var.

3101 * Çünkü kâfirliğin, sen istemedikçe olamaz; hem kâfir olmayı istemiyorsun, hem kâfir oluyorsun, bu ikisi birbirine zıt; böyle şey olamaz.

3102 * Bir işi, o işi yapamayacak adama buyurmak, hem kötüdür, hem olmayacak şey. Gazep kötüdür ama, inananlara acıyan Rabb'in gazebi, daha da beter.

3103 * Öküzü, boyunduruğa gelmezse döverler; ama uçmayan öküz, dövülür, horlanır mı?

3104 * Öküz bile hizmetten kaçarsa mâzur görülmüyor; peki, öküzün sâhibi kaçarsa mâzur görülür mü?

3105 * Değil mi ki hasta değilsin, başını bağlama; ihtiyârın var; sakalına - bıyığına gülme de, güldürme de.

3106 * Çalış da Tanrı kadehiyle tâzelen; işte o vakit kendinden geçersin, o vakit ihtiyârın kalmaz.

3107 * O vakit, bütün ihtiyâr, o şarabın olur; sen de sarhoşça mâzur sayılırsın.

3108 * Ne söylersen o söz, şarabın sözü olur; neyi siler - süpürürsen, şarap silmiş - süpürmüş, sayılır.

3109 * Tanrı kadehinden şarap içip sarhoş olan kişi, adaletten, gerçekten başka birşey mi yapabilir?

3110. * Büyücüler, Firavun'a, hele dur dediler; sarhoşun, eli - ayağı kesilmiş, pervâsı bile yoktur.

3111 *Elimiz de o bir olan Tanrı'nın şarabı, ayağımız da; görünen el - ayak, gölgedir ancak; varsın - gitsin.

"Allâh'ın dilediği oldu", yâni dilek, O'nun dileğidir; râzılık, O'nun râzılığı; O'nu dileyin, O'nun râzılığını arayın; başkalarının gazebinden, başkalarının, sizi reddetmesinden gönülleriniz daralmasın sözünün anlamı. "Oldu" sözü geçmiş zamanı bildirir ama Tanrı'nın işinde geçmiş, gelecek yoktur, olamaz; netekim "Allâh'ın katında ne sabah vardır, ne akşam" denmiştir.

3112 * Kulun, "Allah neyi dilediyse o oldu" demesi, o işe sarılma, tembel ol demek değildir.

3113 Hattâ, öz temizliğine, işe daha iyi sarılmaya teşviktir; o hizmete daha da sarıl, o işte daha da ehil ol demektir.

3114 Sana, a iyi kişi, sen ne dilersen, işin iş; dilediğin gibi olacak deseler,

3115 O zaman tembellik etsen de yeri; çünkü ne dilersen, ne dersen, o olacak.

3116 Ama Allah ne dilerse o olur; buyruk, O'nun buyruğudur; hem de katkısız - katıksız, ebedî olarak bu, böyledir deseler,

3117 Ne diye yüz kişiymişsin gibi o işe sarılmazsın; ne diye o işin çevresinde kulcasına dönüp durmazsın?

3118 Tutumda - alımda vezir, neyi dilerse, dilek onundur, o olur deseler,

3119 Tezce, yüz kişiymişsin gibi onun çevresinde dönüp dolaşmaya mı başlarsın; bağışı, cömertliği başıma dökülüp saçılsın mı dersin;

3120. Yoksa vezirden de, vezirin köşkünden de kaçar mısın? Kaçarsan bu, onun yardımını dilemek değildir ki.

3121 Sen bu sözü ters anladın da tembelleştin; anlayışın da tersleşti, hatırın da karıştı - gitti.

3122 Buyruk, filan büyüğün, kendine gel demek, ne demektir? Ondan başkasıyla pek az düş - kalk demektir.

3123 Dğil mi ki buyruk, onun buyruğu; onun çevresinde dön - dolaş da düşmanı öldürsün, dostu kurtarsın;

3124 Değil mi ki o ne dilerse, onu bulacaksın; bu, böyle.. onu pek yitirme, onun hizmetini seç demektir bu sözün anlamı.

3125 Yoksa buyruk sahibinin çevresinde çizginme de defterin kararsın, yüzün sararsın demek değildir.

3126 Seni kızıştıran, ümitlendiren, seni çevikleştiren, utandıran yorum, gerçek yorumdur.

3127 Ama seni gevşek bir hale sokan, tembelleştiren yorum, şunu gerçek olarak bil ki yorum değildir; seni kötü bir hale sokmaktadır o.

3128 Bu söz, seni kızıştırmak, işe koşmak için söylenmiştir; böylece de ümitsizlerin iki elinden yapışır.

3129 * Kur'ân'ın anlamını, ancak Kur'ân'dan sor; hevâ ve hevesine uymayı ateşe vurup yakmış kişiden öğren.

3130. O kişi, Kur'ân'ın karşısında kurban olmuştur, alçalmıştır; onun canı, Kur'ân'ın ta kendisi kesilmiştir.

3131 Güle tamamiyle kendisini fedâ etmiş yağı, ister gülyağı diye kokla, ister gül diye.

*** "Kalem yazdı, mürekkebi bile kurudu o yazının" sözü de böyledir. Yâni mürekkebi kurudu; kullukla suç işlemek eşit değildir; emin oluşla hırsızlık ediş eşit değildir; kalem bunları yazdı da yazının mürekkebi bile kurudu; şükretmekle nankörlük bir değildir; bu yazıyı yazdı da mürekkebi bile kurudu demektir. Çünkü "Allah, gerçekten de ihsanda bulunanların ecrini yitirmez" denmiştir.**

3132 * Bunun gibi, "Kalem yazdı, yazının mürekkebi kurudu bile" sözünün yorumu da seni, en önemli işle uğraştırmak için bir teşviktir.

3133 Demek ki kalem, her işin lâyığı olan tesir vardır, karşılığı vardır sözünü yazdı.

3134 Eğri gidersen kalem, eğri yazar sana; mürekkebi de kurur o yazının. Doğrulukta bulunursan, kutluluk bulursun.

3135 Zulümde bulunursan kötüsün, kalem yazar; o yazının mürekkebi bile kurur... adâlette

bulunursan muradına erersin; kalem yazar, yazının mürekkebi bile kurur.

3136 Elinle birşey çalarsan kalem yazdı demektir, mürekkebi bile kurur o yazının. Şarap içersen sarhoş oldun gitti; kalem yazdı; mürekkebi bile kurudu o yazının.

3137 * Revâ görür müsün ki Tanrı, ezelde verdiği buyruk yüzünden işten - güçten kalsın, buyruk yürütemez olsun;

3138 * İş benim elimden çıktı desin; bana bu kadar gelme; bana karşı bu kadar sızlanma desin?

3139 Kalem yazdı, yazının mürekkebi bile kurudu sözünün anlamı, benim katımda adâletle zulüm bir değildir;

3140. Hayırla şerrin arasını ayırdım; kötüyü, daha da kötüden ayırd ettim demektir.

3141 Sende bir zerre kadar edep artsa, bu, dostundan gelen bir lûtuftur, Rabbin ihsanıdır.

3142 O bir zerre, senin kadrini arttırır; o bir zerre, bir dağ gibi dışarıya ayak basar.

3143 Bir padişahın yanında, emin kişiyle zulmetmek isteyen kişinin arasında bir fark olmasa;

3144 Birisi, padişah beni kovacak, işimi beğenmeyecek diye korkusundan titrese, birisi de tutsa, padişahın işini kınasa;

3145 Padişah katında, bu iki kişinin arasında bir fark olmasa, o padişah, padişah değildir; kara toprak o kişinin başına.

3146 Senin çaban, bir zerre artsa, Tanrı, terazisinde tartılmıştır o.

3147 Sense bu padişahlara karşı can çekişir - durursun; onlarsa hainlikle eminliği ayırd edemezler; haberleri bile yoktur.

3148 Kovucunun biri, senin hakkında kötü bir söz söylese, yıllarca hizmet hakkını yitiriverir.

3149 Ama herşeyi duyan, herşeyi gören, padişaha kovucunun sözü tesir etmez.

3150. Bütün kovucular, ondan ümit keserler; ama bizim yanımıza geldiler mi, saygı görürler de öğütlerini arttırdıkça arttırırlar.

3151 Derken yüzünüze karşı padişaha bizi yererler; yürü derler, sen de vefâ gösterme buna, kalem yazdı bunu, mürekkebi bile kurudu.

3152 Kalem yazdı, mürekkebi kurudu bile sözü, cefâlarla vefâlar birdir anlamına gelir mi hiç?

3153 Akşine, cefâların karşılığı cefâdır yazısını yazmıştır kalem; mürekkebi bile kurumuştur o yazının... o vefânın karşılığı da vefâdır; kalem bunu yazdı, yazının mürekkebi bile kurudu demektir.

3154 Bağışlama vardır, ama nerde o ümit parıltısı ki kul, çekinme yüzünden yüzü ak olsun?

3155 Hırsız, bağışlansa da canını kurtarsa bile, nasıl olur da vezir olur, hazînedar yapılır?

3156 * Ey Rabbin adamı Emineddin, gel... her taç, her bayrak, eminlikle belirdi, meydana çıktı.

3157 Padişaha hainlik eden, oğlu bile olsa şunu bil ki başını teninden ayırır onun.

3158 Ama bir Hintli köle, padişaha vefâ gösterse devlet, o adama, ömrün uzun olsun diye bağırır.

3159 Ne kölesi? Bir kapının köpeği vefâlı olsa köpek sahibinin gönlünde, ona karşı yüzlerce râzılık belirir.

3160. Bu yüzden köpeğin ağzını bile öper; artık sen bir düşün, kapısındaki arslana neler yapmaz?

3161 Ama bir hırsız, gerçek olur da gerçekliği, cefâyı kökünden söker, atarsa padişah onu vezir de yapar, haznedar da.

3162 * Hani yol kesen Fuzayl gibi. O da tövbe oyununu gerçek oynadı, oyunu kazandı da bir adam gibi değil, on adammış gibi tövbeye at sürdü, onu elde etti.

3163 * Hani büyücüler de sabırlarıyla, vefâlarıyla Firavun'un yüzünü kara ettiler.

3164 * Önce, işledikleri suç yüzünden ellerini, ayaklarını fedâ ettiler; bu iş, yüz yıl kulluk etmeye benzer mi hiç?

3165 Sen elli yıldır kulluk eder durursun; böylesine bir gerçekliği elde etmiş misin; ne gezer?

*
**

(Ş E R H)

2963. beyitten sonraki başlık ve bölüm. Mevlânâ, Cebrî'ye karşı olana Sünnî diyor. Sünnet yolunun, peygamberlerin ayaklarıyla düzlenip açıldığını söylemekle de, cebir olsaydı, kulda irâde ve ihtiyâr bulunmasaydı, Allâh'ın, kulları doğru yola çağırmak üzere peygamberleri göndermesinin abes olması gerekirdi diyor. Bu yolun sağında cebir, yâni kulda irâde ve ihtiyâr olduğunu inkâr, solunda da kader, yâni kulda mutlak irâde ve ihtiyâr olduğu inancının bulunduğunu, her iki inancın da birer çöl olduğunu, o çöllere düşenlerin helâk olup gideceklerini bildiriyor ki bu bahis, I. c. in 620 - 643., 1502 - 1512., II. c. in 61 - 62. beyitlerinde ve şerhlerinde de geçmiştir.

2971. "Köre vebâl yok. "XLVIII. sûrenin (Feth) 17. âyetinde, savaşa katılmayan köre, topala, hastaya vebâl olmadığı bildirilir. Bu kısım, âyetten aynen alınmıştır. "Tanrı, kimseyi güce koşmaz", II. sûrenin son âyeti olan 286. âyetinin, "Allah, kimseye gücü yeteceğinden fazla birşey teklif etmez" meâlindeki başlangıcına işârettir.

2977. Yûsuf - el doğramak. I. c. in 125., II. c. in 1606. b. lerinin ş. e bk.

2981. Vis. III. c. in 228. b. in ş. e bk.

2993. "Şeytan der ki." XIV. sûrenin (İbrâhim A. M) 22. âyetinde, kıyâmette, Şeytan'ın, kendisine uyanlara, "Allah size gerçek olarak vaatte bulundu; ben de vaadettim ama vadimde durmadım, zâti size karşı bir gücüm de yoktu, ancak sizi dâvet ettim, siz de bana uydunuz; beni değil, kendinizi kınayın" diyeceği bildirilmektedir; beyitte bu âyete işâret edilmektedir.

2996 - 2998. Âdem - Secde. I. c. in 91 - 92., 544. ve 1494 - 1495. b. lerinin ş. e bk. 2998. beyitte "Secde edin" sözü, âyetten lâfzan alınmıştır.

3016. Şüphecilik. I. c. in 552. b. nin ş. e bk.

3022. beyitten sonraki başlıkta, "Akıllıya bir işâret yeter" arapçadır ve atasözüdür.

3033. Kulda ihtiyar olmayınca emir - nehiy abes olur; abesi buyurmaksa, akla uygun birşey değildir.

3077. beyitten sonraki başlık. "Rabbim beni sen azdırdın." Şeytan'ın böyle dediği, VII. sûrenin (A'râf) 16. ve XV. sûrenin (Hıcr) 39. âyetinde bildirilir. Âyetten aynan alınmıştır.

3082. Aybek, rastgele s öylenmiş bir addır; Zeyd, Amr gibi; Ebü'l - Hasan da öyle.

3088 - 3111. Mevlânâ, bu beyitlerde, kuldaki irâde ve ihtiyâr gücünün de, Tanrı'nın lûtfuyla, kudret ve kuvvet ihsân etmesiyle olduğunu, bunu nef-

sinde tahakkuk ettiren, yâni, gerçekten de irâde ve ihtiyârını Hak'ta yok eden kişinin, her hareketinin, Tanrı buyruğuna uygun olacağını, pek güzel bir surette anlatmaktadır.

3111. beyitten sonraki başlık ve 3112. beyit. 2930. b. in ş. e bk.

3130. Kur'ân'ın anlamını ancak Kur'ân'dan sor. Mevlânâ, bu beyitte, gerçekten de pek mühim bir bahse dokunmaktadır. Kur'ân'ın, kendine âit terimleri vardır; bu bakımdan Kur'ân'ı, herşeyden önce tefsîr eden gene Kur'ân'dır. Sözgelimi, XV. sûrenin (Hcr) 99. âyet-i kerîmesinde, meâlen, "Sana yakıyn gelinceye dek Rabbine ibâdet et" buyurulmaktadır. Yakıyn, lûgatte tam inanç, şüphesiz anlayış anlamlarına gelir. Tasavvufçulara göreyse, "biliş, görüş, oluş" esaslarına dayanan "İlm'el - Yakıyn, Ayn'el - Yakıyn, Hakk'al - Yakıyn" mertebeleri vardır (I. c. Dîbâce'ye bk.). Âyetin zâhirî anlamı, tam yakıyn mertebesine varıncaya dek Rabbine ibâdet et, ondan sonra ibâdet etme tarzında yorumlanabilir; netekim, Son devre Melâmîlerinden (Mevlâmiyye-i Nûriyye) birçok kişi, bu âyetin anlamını böyle kabûl eder. Oysa ki LXXIV. sûrenin (Müddessir) 39 - 42. âyetlerinde, cennetliklerin, âhırette, suçlulardan, sizi cehenemlik eden, cehenneme sokan nedir diye soracakları bildirilmekte, 43 - 47. âyetlerde de cehennem ehlinin, bu soruya, "Namaz kılmazdık, yoksulu doyurmazdık, boş laflarla azgınlığa dalanlarla biz de dalardık, ceza gününü yalanlardık, bize yakıyn gelip çatıncaya dek" diye cevap verecekleri anlatılmaktadır ki burada, 47. âyet-i

kerîmedeki "Yakıyn", ölümdür. Şu halde, XV. sûrenin 99. âyetinin anlamı şudur: "Rabbine, sana ölüm gelip çatıncaya dek ibâdet et"; yâni, akıl başta oldukça, dünyâda, hiçbir kişiden teklif kalkmaz. İmâm Ca'fer'üs - Sâdık, ceddi Hz. Ali'yi ziyaretten sonra İmâm Huseyn'e de "Şehâdet ederim ki sen, namaz kıldın, zekât verdin, doğruyu, iyiliği buyurdun, kötülükten nehyettin, kitabı, okunması nasıl gerekse öylece okudun, Allah uğrunda, nasıl gerekse o çeşit savaştın, O'nun uğrunda eziyet çektin ve sana yakıyn gelinceye dek (Ölümüne kadar) böyle hareket ettin" diye hitab etmiştir (Mefâtih, s. 349). Bunun içindir ki Hz. Peygamber (S. M), "Kur'ân'ı, kendi re'yine göre tefsîr eden, cehennemde, oturacağı yeri hazırlasın" buyurmuştur (Künûz; II, s. 175).

3131. beyitten sonraki başlık 3132. beyit. "Kalem yazdı." I. c. 3867. b. in ş. e bk.

"Allah ihsân edenlerin ecrini yitirmez." IX. sûrenin (Tevbe) 120. âyetidir.

3137 - 3138. Revâ görür müsün ki. Allah, bir kere takdîr edip bir daha etmezse, sıfatlarının muattal kalması icâb ederdi; oysa ki Allah "Kayyûm" dur; her an, bütün sıfatları, fiilerini ızhâr eder ve O, her an takdîr eder; hattâ mübrem değilse ve mukadderse, XIII. sûrenin (Ra'd) 39. âyet-i kerîmesinde beyan buyurulduğu gibi, "Dilediğini bozar, dilediğiniyse bozmaz; takdirin aslı, O'nun katındadır."

3156. Emîneddin. Rastgele bir ad olmakla beraber, beyitte eminlik anlatıldığından konuya uygun

olarak anılmıştır. "Meclisler, emânetle durur" ve "Mü'min, insanların mal ve canlarını emniyet ettikleri kişidir; muhâcir de yanlış işlerden ve günahlardan ayrılan kişidir" hadislerine işaret edilmektedir (Câmi'; II, s. 170 - 171).

3162. Fuzayl - Yol kesicilik. Merv'lidir. Semerkand'li olduğunu da söyleyenler olmuştur. Ebîverd'de yetişmiş, 187 yılı muharreminde Mekke'de vefât etmiştir (802 M. sonu). Yol kesip kervan soyardı. Bir kadına âşık oluyor; çaldığını ona gönderiyor. Bir gece, o kadına giderken birisinin, LVII. sûrenin (Hadîd) "İnananlara o çağ gelmedi mi henüz, Allâh'ı anış ve Kur'ân'dan inen âyetler, onların gönüllerini yumuşatsın da tamâmiyle korkup itâat etsinler..." meâlindeki 16. âyet-i kerîmesini okuduğunu duyuyor, Yârabbi, o çağ geldi deyip tövbe ediyor (Kuşayrî Risâlesi; Bulak - 1284; s. 11 - 12. Tezkiret'ül - Evliyâ; İran - Çâp - hâne-i Merkezî basımı; Nîme-i Evvel; s. 65 - 74). Attâr, "İlâhî - Nâme" de, "Bu iş, Fuzayl'e görünüverdi mi o, yol kesicilikten vazgeçer, yol sırlarını bilir bir hâle gelir" meâlindeki beyitte bu olaya işârette bulunur (Tercememiz; c. II, İst. M. E. B. 1971; s. 216; beyit. 6235).

Mevlânâ, mektuplarından birinde Fuzayl'i anar ve tövbesi hakkında şu rivâyeti kaydeder:

"Şeyhlerin ünlülerinden İyâzoğlu Fuzayl; Allah rahmet etsin; ilk zamanlarında yol kesiciydi. Günün birinde, bir kervanın yolunu kesmişti. Tâcirlerin kimisini öldürmüştü; kimisinin ellerini bağlamıştı. Tâcirlerin mallarını döküp saçmıştı, denklerini açtırıyordu. Bunları, Fuzayl'in karşısında yapıyorlar, malları gösteriyorlardı ona. Bir elbise sandığında misk ve safranla Âyet'ül - Kürsî yazılmıştı. Bu sandık açılınca, tâcirlerin içinde, şu sandık kiminse bulun onu, getirin bana dedi. Buldular, getirdiler. Dedi ki: Elbiseni Âyet'ül - Kürsî'ye mi emanet ettin, onun korunmasına mı bıraktın? Adam, evet dedi. Fuzayl, şu malların arasından, kendi mallarının hepsini bul, ayır, al, git... Geri kalanları da sana bağışladım; benim yüzümden, Âyet'ül - Kürsî'ye inancın sarsılmasın; bana faydası olmadı demeni istemem dedi. Aklı olana bir işaret yeter." (Tercememiz; Mektup: LX, s. 90)

3163 - 3164. Firavun - Büyücüler. I. c. in 278 - 296. b. nin ş. e bk.

***

M E T İ N

*** Herat'ta, Horasan Amîdinin, arap atlarına binmiş, altınla işlenmiş elbiseler giyinmiş, altınlarla bezenmiş külâhlar vurunmuş, daha da başka çeşit süslenip püslenmiş kölelerini gören, bunlar hangi beyler, ne biçim padişahlar diye soran, bunlar bey değil, Horasan Amîdinin kulları cevâbını alan yoksulun, başını göğe kaldırıp, ey Tanrı, kula bakmayı Amîd'den öğren demesi. Orada maliye işlerine bakan kişiye Amîd derler.**

Herat'ta rintçe hareket eden biri vardı; mevkii yüce bir köleyi gördü.

* Köle atlas libaslar giyinmiş, altın kemer kuşanmış, gidiyordu; yoksul, yüzünü gök kıblesine çevirdi de dedi ki:

Ey Tanrı, kula bakmayı bilmiyorsan, ne diye şu lûtuflar sâhibi efendiden öğrenmezsin?

Ey Tanrı, kula bakmayı, şu başımızda bulunandan, şu şehrimizin* seçkin kişisinden öğren.

* Metinde "şâh" yazılmış; karşılaştırmada, üstüne "şehr" yazılarak düzeltilmiş.

3170. Adam muhtaçtı, çıplaktı, azıksızdı; kışın esen yelden tiril - tiril titriyordu.

O kendinden geçmiş adam, elinde olmaksızın böyle bir söz söylemeye cesaret etti.

Tanrı'nın binlerce vergisine, bağışına güvenci vardı; Tanrı'yı tanımıştı; Tanrı'nın nedimi olmuştu.

Padişahın nedîmi küstahlık etse bile, değil mi ki o dayanç sende yok, sen küstahlık etme.

Tanrı bel verdi; bel kemerden yeğdir; birisi taç verebilir ama o sana baş verdi.

Derken günün birinde padişah, Amîd'i töhmet altına aldı; elini, ayağını bağlattı.

Kölelerine, tez efendinizin definesinin yerini gösterin diye işkence ettiriyordu.

A aşağılık adamlar diyordu, onun sırrını söyleyin bana; yoksa dillerinizi, boğazlarınızı kestiririm.

Tam bir ay onlara azap ettirdi; gece - gündüz işkencedeydiler, sıkıştırıyorlardı, dertler içinde bırakıyorlardı onları.

Sonunda hepsini paramparça ettirdi de içlerinden bir kul bile efendisinin sırrını söylemedi.

3180. * O yoksul uykudaydı; hâtif seslendi; gel de sen de kul olmayı bunlardan öğren dedi.

Ey Yûsufların derilerini paralayan, sen de bir kurt paralarsa, bunu kendinden bil.

Bütün yıl dokuduğunu giyin, bütün yıl, ektiğini ye, iç.

3183 Soluktan soluğa gelen bu dertler, senin yaptığın işlerin karşılığı... işte kalem yazdı, yazının mürekkebi bile kurudu süzünün anlamı bu.

3184 * Yâni bizim yolumuz - yordamımız, işimiz - gücümüz, doğrudan şaşmaz; iyiliğe iyilik veririz, kötülüğe kötülük.

3185 * Kendine gel de iş işle Süleyman diriyken... Ama sen şeytansan kılıcı keskindir onun.

3186 * Birisi melek oldu mu, kılıçtan emindir; Süleyman'dan hiç korkusu yoktur onun.

3187 * Onun buyruğu şeytana geçer, meleğe değil... zahmet yeryüzündedir, topraktadır; göğün üstünde zahmet yoktur.

3188 * Pek boş olan şu cebri bırak da cebrin sırrının sırrı nedir, bilesin.

3189 * Tembeller topluluğunun şu cebrini bırak da o cana benzeyen cebirden haber al.

3190. A güzel olduğunu sanan, üstün olduğunu uman, sevgili olmaktan vazgeç de âşıklığa sarıl.

3191 A anlamda, geceden de daha fazla susan, daha dilsiz olan, sözlerine ne vaktedek müşteri ararsın?

3192 Hatırın için karşında kafa sallarlar ama senin de zamanın, onların sevdâsıyla geçer - gider.

3193 Sen bana, hasetle kıvranma diyorsun ama hiçin elden çıkmasına ne diye haset etsin kişi?

3194 A aç gözlü, aşağılık kişilerin birşey belletmesi, kerpiç parçasına ince resimler, yapmaya, nakışlar çizmeye benzer.

3195 * Kendine aşkı öğret, görüşü bellet; çünkü bu, taşa resim yapmayı, nakış çizmeyi andırır.

3196 Nefsin, sana vefâ eden bir şakirt; başka ne varsa yok oldu - gitti; nerede neyi arıyorsun, nerede neyi?

3197 Başkasını bilgi sâhibi etmek, yüceltmek için kendini kötü huylu, bilgisiz bir hale sokuyorsun.

3198 Gönlün, o cennete, o kaynağa ulaştı da onunla birleşti mi, artık boş kalmaktan korkma, kendine gel.

3199 * A gerçek er, "Söyle" emri bu yüzden geldi; yâni söyle, eksilmez, denizdir bu.

3200. * "Susun"; yâni kendinize gelin de boş lafla suyunuzu boşa harcamayın; bahçe susuz.

3201 A babam, bu sözün sonu yoktur; sen sözden vazgeç de sona bak.

3202 Sana karşı dursunlar da gülsünler sana; gayretime dokunuyor; âşık değiller ki onlar.

3203 Bak da gör, senin âşıkların, ululuk perdesi ardında; senin için nâralar atıyorlar.

3204 O gayb âleminin âşıklarına âşık ol; beş günlük âşıklara pek aldırış etme.

3205 Düzenler düzerler, kendilerine çekerler de yerler seni; yıllardır, onlardan bir habbe bile görmedin.

3206 Niceye bir halkın yolunda gürültü koparacaksın? Ayakların yaralandı da bir murada eremedin.

3207 Sağlık - esenlik çağında hepsi de dosttur, hepsi de eş; ama dert çağında, gam vaktinde Tanrı'dan başka eş - dost nerde?

3208 Gözün, dişin ağrıdığı vakit, feryâda erişenden başka biri elini tutuyor mu senin?

3209 Öyleyse sen de o derdi, o hastalığı hatırla da Eyaz gibi postekiden ibret al.

3210. Posteki, o derde düştüğün haldir; Eyaz da onun için ona atmıştır elini, onu saklamıştır.

Gene o cebrî kâfirin, kendisini Müslümanlığa çağıran, kendisine, inancını bırakmasını söyleyen Sünnîye cevap vermesi, iki taraftan soru - cevabın uzayı gitmesi. Çünkü soruyu, cevabı, ancak gerçek aşk kesip atar; onun pervâsı yoktur. "Bu da Allâh'ın lûtfudur; dilediğine verir."

3211 Gene o kâfir cebrî, öylesine cevap vermeye girişti ki Müslümanın mantıkı hayran bir hale düştü.

3212 Ama ben bütün o cevapları, soruları söylersem, şu söyleyeceğim şeyden kalırım.

3213 Ondan daha önemli öyle söyleyeceklerimiz var ki, o sözlerle anlayışın, daha iyi gelişir.

3214 Onun için a inatçı, o tartışmanın birazcığını söyledim; çünkü bütünün yolu - yordamı, azıcık bir parçasından belirir.

3215 * Cebrî ile Kader ehli arasında, tâ insanların haşredileceği güne dek böylece bu tartışma sürer - gider.

3216 Düşmanını tartışmakta alt edemeseydin de âciz kalsaydın, onun mezhebine uyardın.

3217 Onlar da cevap veremeseler, hadi ordan, bu da söz mü diyemeselerdi, o bozuk - düzen yoldan ürker de kaçarlardı.

3218 Ama şu gidişin böylece yürümesi gerekti de o yüzden onlar, delillerini geliştirip durdular.

3219 Kimsenin, düşmanın zor sorularını cevapsız bırakmaması, ona alt olmaması, düşmanın devletini görmemesi, perde ardında kalması gerek ki,

3220. * Şu yetmiş iki mezhep, dünyada kıyâmete dek dursun; kıyâmete dek sürsün - gitsin.

3221 Değil mi ki bu âlem, karanlık bir âlem, gayb âlemi; öyleyse gölgenin vurması için de yer gerek.

3222 Bu yetmiş iki mezhep, kıyâmete dek kalır; yolunu şaşırmışın dedi - kodusu da eksik olmaz.

3223 Hazînenin değerindeki yücelik, üstünlük, kilitlerinin çokluğundan anlaşılır.

3224 Maksadın yüceliği de yolun sıkıntısından, yoldaki aşılması, geçilmesi güç bayırlardan, geçitlerden, yol kesicilerden belli olur a sınanmalara düşmüşler.

3225 Kâ'be'nin yüceliği, o sıkıntılarda, bedevîlerin yol kesmelerinde, çölün uzayıp gitmesindedir.

3226 İyi olmayan, güzel olmayan yolda geçit mi olur, engel mi bulunur, yol kesicisi mi olur o yolun?

3227 Bu yol, o yolun düşmanıdır, hasetçisidir; mukallit de iki yolun arasında şaşırmış - kalmıştır.

3228 * Her iki yolun tam inanç sâhibi olanları, yürüyüşte birbirlerini zıt görürler; her bölük de kendi yolunda hoştur, o yolu beğenmiştir.

3229 Yolunu gerçek bulmayana cevap veremezse, kavgaya girişir; bu, başlangıçtan kıyâmet gününe dek böyle gelmiş - böyle gider.

3230. Gerçeği bizden gizli kalmış ama der; ulularımız, buna cevap vermeyi bilirler.

3231 Ağzı bağlayan, vesveseyi kesense ancak aşktır; yoksa vesvese kapısını kim kapatabilmiştir ki?

3232 Bir âşık ol; bir dilber, bir güzel ara; dere-dere gez; bir su kuşu avla.

3233 Yüzünün suyunu döken sudan ne elde edebilirsin? Anlayışını yok eden anlayışla ne anlayabilirsin?

3234 Şu aklın yettiği şeylerden başka akıl edilecek şeyler var; onları parlak, değerli aşkla bulabilirsin ancak.

3235 Senin şu aklından başka akıllar da yaratmıştır Tanrı; gökyüzü, o akıllarla yola - yordama girer.

3236 Şu akılla rızıklar elde edersin; öbür akılla da gökleri döşeme edinirsin.

3237 * Aklını, hiçbir şeye muhtaç olmayan, herkesin kendisine muhtaç olduğu Tanrı'nın aşkıyla oynar, ulutursan, Tanrı, on mislini, yahut yedi yüz mislini verir sana.

3238 * O kadınlar, akıllarını ortaya koyup oyuna giriştiler; utulup akıllarından oldular da koştular, Yûsuf'un aşk sayvanına ulaştılar.

3239 Ömür sâkıysi, bir soluk akıllarını aldı onların; artık ömürleri boyunca akla doydular.

3240. Ululuk sâhibi Tanrı'nın güzelliğiyse, yüzlerce Yûsuf'un güzelliğinin da aslı. A kadından aşağı kişi, o güzelliğe fedâ et kendini.

3241 A benim cânım, tartışmayı ancak aşk keser; dedi - koduya düşenlerin feryatlarına ancak o erişir.

3242 Aşk yüzünden söze şaşkınlık gelir; artık yüreği kalmaz ki baştan geçenleri dile getirsin.

3243 Çünkü bir cevap vermeye kalkışırsa ağız definesinden bir incinin dışarıya düşmesinden korkar.

3244 Ağzından bir inci düşmesin diye dudaklarını yumar; ne hayırdan söz açar ne şerden.

3245 * Netekim Peygamber'in dostu da, Peygamber demiştir, bize sözler söylerken,

3246 * O seçilmiş elçi, o incileri saçarken, bizden huzûr isterdi, yüzlerce ağır başlılık dilerdi.

3247 * Bir derecede ki, sanki başında bir kuş varmış da uçacakmış diye canın titrer;

3248 * Güzel kuşun, uçup havalara gitmesin diye yerinden kıpırdamazsın;

3249 * O devlet kuşu uçar diye soluk bile almazsın; öksürüğün gelse bile kendini sıkar, öksürmezsin.

3250. * Birisi sana tatlı da söylese, acı da söylese, parmağını dudağına götürür, sus diye işâret edersin; onun gibi işte.

3251 O kuş, şaşırıp kalmaktır; seni susturur; tencerenin kapağını kapar, pişirir seni.

Padişahın, Eyaz'ı söyletmek için mahsustan, cansız şeyler olan çarıkla pöstekiye bunca gamı, bunca sevinci neden söylersin diye sorması

3252 A Eyaz, bir çarık parçasına beslenen şu sevgiler de ne? Bir puta âşık olmuşa benziyorsun.

3253 Mecnun gibi, Leylâ'nın yüzünden yüz çevirmişsin de bir çarığı kendine din, îman edinmişsin.

3254 İki eski şeyi canla - başla sevmişsin; ikisini de tutmuş, odana asakoymuşsun.

3255 O iki eski - püskü şeye, niceye bir yeni sözler söylüyeceksin? Cansız şeye eski sırları açacaksın?

3256 * Araplar gibi çadırın kurulduğu yerde kalan döküntülere aşkla uzun - uzun sözler söyliyeceksin?

3257 * Çarığın, hangi Âsaf'ın döküntüsü? Postekin, sanki Yûsuf'un gömleği.

3258 * Hristiyan gibi hani; gider de bir yıl içinde yaptığı suçu, ettiği zinâyı, içinden geçirdiği kötülükleri keşişe söyler.

3259 Keşiş de suçunu bağışlar; keşişin bağışlamasını, Tanrı'nın bağışlaması bilir.

3260. Oysa o keşişin ne suçtan haberi var, ne adâletten; ama sevgi, inanç, pek büyük büyücüdür.

3261 * Sevgi, vehim, yüzlerce Yûsuf dokur; aşk, Hârut'tan, Mârut'tan daha da üstün büyü yapar.

3262 İnsan, sevgiliyi anar da bir şekil düzer; o şeklin, seni alışı da seni söze getirir.

3263 O şekle yönelir, yüzbinlerce sır söylersin; tıpkı sevgilinin sevgiliye söylediği gibi hani.

3264 * Oysa ki o âlemde ne bir şekil vardır, ne bir heykel; ama gene de yüzlerce defa ondan, "Ben Rabbiniz değil miyim" sözü gelir, "Evet" gerçeklemesi duyulur.

3265 Gönlü yaralı ana gibi hani; yeni ölmüş yavrusunun mezarına karşı

3266 Candan - gönülden sırlar söyler; o cansız mezar, ona diri görünür.

3267 O toprağı diri sanır, canlı beller; onca, o toprak yığınının gözü - kulağı vardır.

3268 Ana coştu mu, onca o mezar toprağının her zerresinde kulak da vardır, akıl - fikir de.

3269 Canla - gönülle o toprağı duyuyor sanır... şu büyücü aşka bir hoşça bak hele.

3270. O yeni mezara, soluktan soluğa gözyaşlarıyla yüzünü kor ana.

3271 Hem de öyle kor ki diriyken can gibi oğlunun yüzüne hiçbir vakit bu çeşit yüz sürmemiştir.

3272 Ama o yasa battıktan sonra birkaç gün geçince, aşkının ateşi yatışmaya başlar.

3273 Ölüye beslenen aşk, olduğu gibi kalmaz; sen, cana canlar katan diriye âşık ol.

3274 Ondan sonra o mezar, uykusunu getirir onun; çünkü cansızdan cansız şey doğar.

3275 Çünkü aşk geçip gitmiştir; okuduğu afsunu da beraber götürmüştür; ateş sönüverdi mi, kül kalır ancak.

3276 * O gencin aynada gördüğünü, ihtiyar, boyunca kerpiçte görür - durur.

3277 Pîr, senin aşkındır, sakalı ağarmış kişi değil; yüzbinlerce ümitsizin elinden tutandır pîr.

3278 Aşk, ayrılıkta şekiller, resimler düzer; derken seven, sevgiliyle buluştu mu, o şekiller, o resimler, düzülmemişe, çizilmemişe döner.

3279 İnsan der ki: Aklın - fikrin de temeli benim, sarhoşluğun da; şekillerdeki resimlerdeki o güzellik, bizim güzelliğimizin aksiymiş.

3280. Şimdicek perdeleri kaldırdım; güzelliği vâsıtasız olarak ortaya koydum.

3281 Nice zamandır, güzelliğimin aksiyle oyalandın; böylece de beni görmeye güç - kuvvet elde ettin.

3282 Bu yandan benim cezbem yürüyüş etti mi, artık arada keşişi görmez olur.

3283 Oysa ki Hristiyan, keşiş perdesinin ardından, Tanrı lûtfuna sığınıyor, yarlıganmak, bağışlanmak istiyor.

3284 Bir kayadan kaynak coşup akarsa o kaya, akan supun içinde gizlenir.

3285 Ona, artık kimse kaya demez; çünkü o kayadan o inci gibi su akıyor.

3286 Bu görünen şekilleri kâseler bil; bunlara, Hak ne dökerse o dolar.

*** Mecnûn'un yakınlarının ona, Leylâ pek o kadar güzel de değil; şehrimizde ondan daha güzel olanlar var; bir - iki tanesini, on tanesini gösterelim sana da içlerinden birini seç; kendini de kurtar, bizi de demeleri; Mecnûn'un onlara cevap vermesi**

3287 Ahmaklar, bilgisizliklerinden Mecnûn'a, vazgeç şu Leylâ'dan dediler; Leylâ'nın güzelliği pek o kadar âhım - şâhım da değil.

3288 Ondan daha güzel, Ay gibi yüzbinlerce gönül alıcı güzel var şehrimizde.

3289 Mecnun, görünüş, şekil dedi, bir testidir, güzellikse şarap; bana onun şeklinden şarap sunan, Tanrı.

3290. Size, onun testisinden sirke sundu da o yüzden onun aşkı, sizi kulağınızdan tutup çekmedi.

Üstün ve ulu Tanrı'nın kudret eli, bir testiden, birine zehir sunar, öbürüne bal.

Testiyi görürsün ama o şarap, gerçek gözden başkasına yüz göstermez.

Can zevkı herkese görünmez; yakınları görürler onu ancak.

O şarabı her göz göremez; şu kaplar, şu kadehler, perdelerdir; çadırlara benzerler.

Deniz, öylesine bir çadırdır ki kaz yaşar orada, kuzgunlaraysa ölümdür o deniz.

Zehir, yılana hem gıdâdır, hem azık; ondan başkanaysa zehiri, derttir, ölümdür.

Her nimetin, her mihnetin görünüşü, buna cehenemdir, ona cennet.

* Demek ki gördüğünüz herşeyde gıdâ da var, zehir de; ama görmüyorsunuz.

Her beden, bir kâse gibi, bir testi gibi... o kapta hem gıdâ var, hem gönlü kavuran zehir.

3300. Kâse meydandadır, içindeki gıdâ gizli; onu tadan, yiyen bilir.

* Yûsuf güzel bir kadehe benzerdi; babası, o kadehten, neşeler veren yüzlerce çeşit şarap içiyordu.

* Kardeşleriyse o kadehten zehir içmedeydiler; çünkü onların gönülerindeki öfke artıp duruyor, kin, yerleştikçe yerleşiyordu.

* Zelîhâ da o kadehten şekerler yedi; aşkla bir başka çeşit afyon yuttu.

O güzel, Yûsuf'tan, Yakub'un aldığı gıdâdan başka bir gıdâ aldı.

Çeşit - çeşit şerbet, testiyse bir. Sebebi de gayb şarabından kimsenin bir şüphesinin kalmaması.

Şarap, gayb âleminden, testi, şu dünyâdan. Testi meydanda, içindeki şarapsa pek gizli.

Mahrem olmayanların gözlerinden pek gizli; fakat mahrem olana apaçık, meydanda.

Ey Allâh'ım, gözlerimiz sarhoşluktan mahmurlaştı; bağışla bizi, sırtlarımızdaki yük çökertti bizi*.

Ey gizli mi, gizli, o dünyâyı da doldurdun, bu dünyâyı da... doğu ışığından da yüceldin, batı ışığından da.

3310. Bir sırsın ki, sırlarımızı ortaya dökersin; bir kaymaksın ki ırmaklarımızı akıtırsın.

Ey zâtı gizli olan, ihsânı görünen; sen bir suya benzersin; bizse değirmen taşıyız sanki.

Sen sanki bir yelsin, bizse topuz; yel gizli de kopardığı toz meydanda.

Sen baharsın, bizse sanki güzel, yemyeşil bağız - bahçeyiz, bahar gizlidir de bağışları meydanda.

Sen cansın sanki, bizlerse ele - ayağa benziyoruz... elin tutması da canla olur ancak, bırakması da.

Sen akıl gibisin, bizse şu diliz sanki; şu dil, bu anlatışı akıldan elde eder.

---

* Bu ve bundan snraki dört beyit arapçadır.

3316 Sen sevince benzersin, bizse gülüşüz; kutlu sevincin sonuçlarıyız çünkü.

3317 * Hareketimiz, her solukta, şehâdet ederim ki O'ndan başka yoktur tapacak sözü; ululuk sâhibi dâimî diri Tanrı'nın varlığına tanık.

3318 Değirmen taşının inleyerek dönmesi de, ırmak suyunun varlığına şehâdet getirmesidir.

3319 Ey benim vehmimden de münezzeh olan, dedi - kodudan da; toprak benim de başıma, getirdiğim örneklerin de başlarına.

3320. * Kul, seni güzel şeylerle över, dayanamaz ki... her solukta canım der, ayaklarının altına döşenmiş.

3321 * Hani o çoban gibi; o da ey Tanrı diyordu, çobana, seni sevene gel.

3322 * Gel de gömleğindeki bitleri ayıklayayım; çarığını dikeyim; eteğini öpeyim.

3323 * Kimse aşkta ona eş değildi; ancak Tanrı'yı noksan sıfatlardan tenzîh etmekte, sözde, kusûru vardı.

3324 * Aşkı, gökyüzüne çadır kurmuştu; can, o çobanın çadırına bir köpek kesilmişti.

3325 * Tanrı aşkının denizi coşunca, onun gönlüne vurdu; sense dalganın sesini duydun ancak.

(Ş E R H)

3165. beyitten sonraki hikâye. Attâr'ın "Mantık'ut - Hayr" ında geçer: Amîd'in, Ay yüzlü yüz tane kölesi vardır. Hepsinin kulağında, gece bile görünen pırıl - pırıl küpe, boynunda altın gerdanlık, başında külâh, eğninde simle örülmüş kumaştan elbise, belinde altın kemer var. Yalın ayak, başı kabak bir meczup, onları görünce, birisine, bu hûri alayı kimin diye soruyor. Şehirli bir zengin, Amîd'in kulları bunlar diyor. Meczup, bu sözü duyunca, başını kaldırıyor da, Yârabbi diyor; kula bakmayı bâri Amîd'den öğren (Tercememiz; II, İkinci basılış; İst. M. E. B. 1963, s. 94 - 95).

Attâr'ın "Musibet - Nâme" sinde de Amîd'e âit pek güzel bir hikâye vardır:

"Bir meczup, perperişan bir halde Nışabur'a gelir. Ovanın, öküzlerle, ineklerle dolu olduğunu görüyor. Bunlar kimin diye soruyor; Amîd'in diyorlar. Derken atları, tayları görüyor. Bunlar kimin diyor; Amîd'in diyorlar. Koyunları, kuzuları görüp bunlar kimin diye soruyor; bunlar da Amîd'in cevâbını alıyor. O sırada Ay gibi güzeller geçmeye başlıyor. Meczup gene bunlar kimler diye soruyor; bunlar diyorlar, Amîd'in kulları. Şehirdeki dükkânların, köşklerin de Amîd'in olduğunu öğrenince

başındaki külahı çıkarıp göğe fırlatıyor; bâri diyor, bunu da al da Amîd'ine ver." (İst. Üniv. K. Farsça Y. Müze kısmı; No. 1315; 86. b).

Ayni kitaptaki şu hikâyeyi de yazmadan edemedik:

"Bir deli, çocukların taşlarından kaçıp Amîd'in sarayına sığınıyor. Fakat görüyor ki Amîd, bir sedire kurulmuş, köleler, yelpazelerle sinekleri kovmadadır. Amîd, deliye, sana kim izin verdi de geldin diye çıkışıyor. Deli, çocuklardan şikâyete gelmiştim diyor, ama gördüm ki sen benden zebunsun, sineklerden bile kurtulamıyorsun." (Aynı; 81. a - b)

Amîd, 594 hicrîde (1197 M.) vefât eden ve Selçukluların vezirlerinden olan Muhammed b. Mansûr-ı Nesevî'dir.

Bu hikâye, sonraları, Bektâşî hikâyesi olmuş, hattâ 1265 te (1849 M.) ölen Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın adı bile şu suretle geçmiştir.

Bektâşî fukarâsından biri, Mısır'da gezerken, çavuşlar, açılın - açılın diye halkı kenarlara sürüyorlar. Bektâşi de bir kıyıya çekilip kim geçecek diye bekliyor; derken altınlarla bezenmiş bir eğere kurulmuş, sırmalı elbiseler giyinmiş kuzgûni bir zenci, sağa - sola selâm vererek atını sürer - geçer. Bektâşi, birine, bu kim diye sorar. Adam, Mehmed Ali Paşa'nın kulu deyince, başını göğe kaldırıp Yârabbi der; ben senin kulunum, bu, Mehmed Ali'nin kulu; kula bakmayı bilmiyorsan, bâri Mehmed Ali'den öğren.

3167. Gök kıblesi. Duâda, Tanrı'nın yüceliği, mekândan, zamandan, noksan sıfatlardan münezzeh oluşu düşünerek eller göğe açılır, yüz göğe tutulur, baş, göğe kaldırılır, bu bakımdan gökyüzü dua kıblesi sayılır.

3180. Hâtif. II. c. in 513. b. e bk.

3184. XCIX. sûrenin (Zilzâl) son âyetleri olan 7 - 8. âyetlerinde, zerre miktârı hayır yapanın mükâfâtını, şer işleyenin de mücâzâtını göreceği bildirilmektedir. Beyitte, bu âyetlere işâret edilmektedir.

3185 - 3189. Süleyman - Şeytan. I. c. 961, 1035 ve 3592. b. lerin ş. e bk.

3195. Taşa resim ve nakış yapmak. Taşa yapılan nakış, resim, hele erkek, yâni kabartma olursa, uzun müddet dayanır. Oyma olanına "dişi" denir ki bu, pek az bir zaman içinde toz - toprakla dolar- gider. Bundan önceki beyitte belirtildiği gibi kerpiçe yazılan yazı, yapılan nakış, hiç dayanmaz. Mevlânâ, aşağılık kişilerin birşey belletmesini, kerpiçe yapılan nakşa, resime benzetiyor ve herşeyin, o şeyin ustasından öğrenilmesi gerektiğini bildiriyor. "Küçükken birşey bellemek, taşa nakış yapmak gibidir; büyükken bilgi bellemekse suya yazı yazmaya benzer" meâlinde bir hadis de vardır ki ikinci mısra'da, bu hadisten lâfzî iktibas da yapılmıştır (Câmi'; II, s. 134).

3199. Söyle. Kur'ân'da, üçyüz otuz iki âyette "Kul - Söyle" sözü geçer; beyitte, aynen alınmıştır.

3200. "Susun." Lâfzî iktibastır. II. c. in 3461. b. in ş. e bk.

3210. beyitten sonraki başlık. "Bu da Allâh'ın lûtfudur; dilediğine verir." XLVII. sûrenin (Hadîd) 21. ve LXII. sûrenin (Cumua) 4. âyetlerinde geçer; lâfzî ıktibas var.

3215. Kader ehli. Mu'tezile kastedilmektedir. II. c. in 61. b. nin ş. e bk.

3220. Yetmiş iki mezhep. 2657. b. in ş. e bk.

3228. Her bölük kendi yolunda. XXIII. sûrenin (Mü'minûn) 53. ve XXX. sûrenin (Rûm) 32. âyetlerine işaret edilmektedir. Her iki âyette de, her inanç ehlinin, inancından memnun olduğu, onu yeter bulduğu bildirilmektedir.

3237. Hiç birşeye muhtaç olmayan, herkes ona muhtaç bulunan. Esmâ-yı Hüsnâdan, yâni Tanrı adlarından "Samed" e işarettir. CXII. sûrenin (İhlâs, Tevhîd) 2. âyetinde geçer. On misli. Yedi yüz misli. VI. sûrenin (En'âm) 160. âyetinde, bir iyilikte bulunana on kat sevap verileceği bildirilir. II. sûrenin (Bakara) 261. âyetinde de, mallarını Allah yolunda harcayanların, her başağında yedi yüz tanesi olan ve yedi başak bitiren bir tohuma benzedikleri, yâni bu kadar sevap elde ettikleri, Allâh'ın, dilerse daha da arttıracağı beyan buyurulmaktadır. Beyitte bu âyetlere işaret ediliyor.

3238. Yûsuf - Kadınlar. III. c. in 1606. b. in ş. e bk.

3245 - 3250. Hz. Peygamber'in (S. M) sahâbesinin, O'nun huzûrunda, başlarına kuş konmuş, onu uçurmak istemeyen kişiler gibi oturduklarını Ahmed b. Hanbel, "Mûsned" inde, İbn Esîr, "Nihâye" sinde tahric ettikleri bir hadisle bildirirler (Ahâdis-i Mesnevî; s. 178).

3246. Çadır kurulmuş yerde kalan döküntüler. III. c. in 1346. b. in ş. e bk.

3247. Âsaf. Süleyman Peygamber'in (A. M) vezîri. Şöhreti yüzünden, sonradan vezirlere de lâkap olmuştur (I. c. 1587. b. in ş. e bk.

3248. Suç - Keşişe söylemek. Hristiyanlardaki, suçları papaza söyleyip günah çıkartma töresine dokunuyor. Bu âdet, Alevî ve Bektâşîlerde de vardır.

3261. "Sakının dünyâdan; nefsim kudret elinde olana andolsun ki o, Hârût'la Mârût'tan daha hünerli büyücüdür" hadîsine işaretle (Câmi'; I, s. 17) dünya sevgisini kastetmektedir (Hârût, Mârût için I. c. in 539. b. nin ş. e bk.).

3264. Rabbiniz değil miyim - Evet. I. c. in 1246. b. in ş. e bk. Lâfzi ıktibas var.

3276. Gencin aynada gördüğünü ihtiyar, kerpiçte görür. Yaşlılığın verdiği tecribeyi bildiren farsça atasözü. Yalnız, Mevlânâ, bundan sonraki beyitte de belirttiği gibi "pîr" sözüyle ihtiyarı değil, olgun kişiyi kastediyor ve âdetâ, dilimizdeki "Akıl yaşta değil, baştadır" atasözünü hatırlatıyor.

3286. beyitten sonraki başlık. Mecnûn'u, babası kardeşleriyle ovada bulmuşlar, öğüt vermişler, Leylâ'nın pek o kadar güzel de olmadığını söylemiş-

ler, fakat o, öğütlerini dinlememiş (Mecnûn'un Divân'ından naklen "Maâhiz"; s. 184).

Attâr, "Musîbet - Nâme" de, Hârûnürreşîd, Leylâ'nın pek güzel olmadığın,, ondan daha güzel kızların bulunduğunu Mecnûn'a söyleyince Mecnûn'un ona, benim gözümle bak da gör dediğini de bir hikâyeyle kaydediyor (İst. Üniv. F. Y. 1315; 57. a - b).

S'dî de "Gülistan" da bu hikâyeyi anlatır (Mısır - 1261. Taşbas. s. 110 - 111).

3293 - 3294. Herkese görünmez, her göz göremez. Çadırlar gibi. XXXVII. sûrenin (Sâffât) 48. ve LV. sûrenin (Rahmân) 56. âyetlerinde, cennette, mü'minlere "gözlerini eşlerinden ayırmayan" hûriler verileceği, gene LV. sûrenin 72. âyetinde hûrilerin, "çadırlarda" olacağı bildirilmektedir. Her iki beyitte, "Herkese görünmez, yakınları görürler ancak" ve "Her göz göremez" diye çevirdiğimiz sözler, ilk iki âyet-i kerîmeden "Kaasırât'ut - tarf - eşlerinden gözlerini ayırmayan, başkasına bakmayan" diye alınmıştır. İkinci beyitteki "çadırlara benzerler" diye çevirdiğimiz mısra', "hemçun hıyâm" diye bitiyor ki bu da son âyetteki "fi'l hıyâm" dan alınmıştır. Mevlânâ, mânâ âlemini cennete, mânevî zevkı hûrilere, o zevkı sunan ve o zevkı tadan bedenleri, çadırlarda gizli kaplara, kadehlere benzetmektedir.

3298. Gördüğünüz - Görmüyorsunuz. Arapça "Tübsırun - Lâ tübsırân" olarak geçiyor.

3301 - 3302. Yûsuf - Yakup. Yûsuf'un kardeşleri. I. c. in 118. b. in ş. e bk.

3303. Zelîhâ. III. c. in 1606. b. in ş. e bk.

3317. Bilirim - bildiririm. Ululuk sâhibi. Metinde "Eşhed" ve "Zü'l - celâl" diye geçer. "Ululuk sâhibi", LV. sûrenin (Rahmân) 27. âyetiyle 78. âyetinden alınmıştır.

3320 - 3325. Çoban - Musâ. Mesnevî'nin en güzel hikâyelerinden biridir ve II. ciltte geçmiştir.

⁂

METİN

*** Cuhî'nin çarşaf giyerek kadınların arasına karışıp vaaz dinlemesi, bir harekette bulununca, bir kadının onu tanıması, bu erkek diye nâra atması**

3326 Anlatışı pek güzel bir vâiz vardı; erkeklerle kadınlar, kürsüsünün dibinde toplanırlar onu dinlerlerdi.

3327 Cuhî bir çarşafa büründü, yüzünü peçeyle örttü, oradaki kadınların arasına girdi; onu tanımadılar.

3328 Kadının biri, kasıktaki kıllar, namaza bir kusur verir mi diye vâize sordu.

3329 Vâiz, uzarsa namazı mekruh eder dedi;

3330. Ya hamam otuyla, yahut usturayla gidermek gerek ki namazın doğru olsun, makbul olsun.

3331 Soran kadın, namazımın mekruh olması için ne kadar uzaması gerek dedi.

3332 Vâiz, a soru soran dedi, bir arpa boyu uzarsa tıraş etmek gerek.

3333 Cuhî, tezce, kızkardeş dedi yanındakine, acaba benim kasığımdaki kıllar bu kadar olmuş mu?

3334 Tanrı rızâsıyçin elini bir uzat da bak bakalım; mekruh edecek kadar uzamış mı?

3335 Kadın, elini adamın şalvarına soktu...

3336 Derken güçlü bir nâra attı. Vâiz, sözlerim gönlüne tesir etti galiba dedi.

3337 Cuhî hayır dedi, gönlüne tesir etmedi, eline tesir etti, a akılla dopdolu kişi, gönlüne tesir etseydi vay haline.

3338 * O büyücülerin gönüllerine birazcık dokundu; sopa da bir oldu onlara, elleri de,

3339 * A padişahım, kocamış bir adamın sopasını alsan pek incinir; çünkü sopa, koca kişilere eldir, ayaktır.

3340. * Onlarınsa, bize bir zarar gelmez ki sesleri göğe ağdı; hadi dediler, kestir; çünkü artık can, can çekişmekten kurtuldu.

3341 Artık bildik ki biz, şu beden değiliz; bedenin ötesinde Tanrı'yla yaşamaktayız biz.

3342 * Ne mutlu o kişiye ki kendini tanıdı, bildi de ölümsüzlüğün aman yurdunda kendine bir köşk kurdu.

3343 Çocuk ceviz için, kuru üzüm için ağlar; büyük adama göreyse bunlar birşey değildir.

3344 Gönüle karşı beden de cevizdir, kuru üzümdür; çocuk büyük adamların bilgisine erişebilir mi hiç?

3345 Perde ardında kalan da çocuktur; adam ona derler ki şüpheden arınmıştır.

3346 Adam, sakalla, h.... adam olsaydı, keçiler de adam olurlardı; her keçinin bıyığı var, sakalı var.

Keçi kötü bir kılavuz olur; kendisine uyanları peşine katar, kasaba götürür.

Ben ileri geçmişim diye sakalını tarar... evet, ileri geçmişsin ama ölüme, gama yaklaşmışsın.

Kendine gel, yola düş de sakaldan vaz geç; bırak şu benliği - bizliği, vesveseyi.

3350. Bırak da gül kokusu gibi âşıklarla beraber ol, onların önüne geç; götür gül bahçesine onları, yol göster onlara.

Gül kokusu nedir? Aklın - fikrin soluğu; ölümsüzlük mülküne bir güzel kılavuzdur aklı.

*** Padişahın, Eyaz'a, bir kere daha, hele şu çarıkla pöstekiyi bir anlat da kapıyoldaşların bundan ibret alsınlar, onlara öğüt olsun; çünkü "Din öğüttür" demesi**

Ey Eyaz, çarığın sırrını açıkla; ne diye çarığa bu kadar düşkünsün?

* Söyle de Sungur'la arkadaşın Bekyaruk duysun; pöstekinle çarığının sırrını işitsinler.

Ey Eyaz, kulluk, senin yüzünden nurlandı; nûrun, aşağılıktan yüceldi, gökyüzüne ağdı.

Kulluğu sen dirilttikten, köleliğe sen can verdikten sonra kulluk - kölelik, hür kişilerin hasret çektikleri birşey oldu.

Mü'min ona derler ki, yücelse de, alçalsa da kâfir onun inancına hasret çeksin, onun inancına sâhip olmayı özlesin.

*** Bâyezîd'in zamanında, bir kâfire, Müslüman ol demeleri, onun da bu söze cevap vermesi**

Bâzezîdi'in çağında, ateşe tapan biri vardı; kutlu bir Müslüman, ona dedi ki:

Müslüman olsan da yüzlerce kurtuluşa kavuşsan, ululuk elde etsen.

Adam, a mürid dedi, îman varsa, âlemin şeyhi Bjyezid'in imanıdır ancak.

3360. Benimse buna gücüm yetmez; o, benim, canla - başla çalışıp çabalamamdan çok üstün.

İmana, dine tam inanmış değilim ama onun imanına adam - akıllı inanmışım.

İnanmışım ki o, herkesten üstün; çok güzel, çok aydın, çok parlak bir er.

Ağzımda çok sağlam bir mühür var ama gizlice de, onun imanına mü'minim.

Ama iman, sizin îmânınızsa, ona ne meylim var, ne iştahım.

Birinin, îmâna yüzlerce meyli olsa, sizi gördü mü, sour - gider.

Çünkü bir ad görür ki anlamı yok; bu, çöle kurtuluş yeri demeye benzer.

Birisi, sizin îmânınızı görünce, îman getirmeye olan aşkı sour, buz keser.

*** Sesi çirkin bir müezzinin, kâfirler diyârında ezan okuması, kâfir birinin de ona armağan vermesi**

Pek çirkin sesli bir müezzin vardı; kâfirler ülkesinde ezan okumaya başladı.

Ona, ne kadar ezan okuma, savaş uzar, düşmanlıklar uzar - gider dedilerse de

3370. İnad etti; çekinmeden kâfirler yurdunda ezan okumaya devâm etti.

Halk, toplumu kaplayacak bir fitneden korkarken, elinde bir elbise, kâfirin biri çıkageldi.

Eski bir dost gibi o elbiseyle beraber mum ve helva da armağan getirmişti.

Müezzini sormaya, nerde o müezzin, söyleyin, cağırısı, sesi insanın huzûrunu arttırıyor diyordu.

Kendine gel dediler, o çirkin sesten adama rahat mı gelir, huzur mu dediler. Adam, sesi kesilesiden duyuldu dedi;

Pek güzel, pek yüce bir kızım var; Müslüman olmak istiyordu.

Bunca kâfir ona öğüt verdi; bir türlü başından bu sevdâ gitmedi.

Gönlünde îman sevgisi bitmiş, boy atmıştı; bu dert, sanki bir buhurdandı; ben de o buhurdanda ödağacı gibi yanmadaydım.

Azap içindeydim; onun îmâna bağlılık zinciri şakırdadıkça dertleniyordum, işkenceler çekiyordum.

Ne yapacağımı, ne edeceğimi bilemiyordum; derken bu müezzin ezan okuyunca, ezan sesi kiliseden duyulunca,

3380. Kızım, bu çirkin ses de nedir dedi, ne de kötü ses, öldürdü beni.

Ömrümde şu manastırda, şu kilisede, bu kadar çirkin ses duymadım.

Kızkardeşi, bu ses dedi, ezan sesidir; Müslümanların âdetleridir, inananları böyle çağırırlar.

Kızım inanmadı, bir başkasından sordu; o da evet, öyledir deyince

İnandı, beti - benzi sarardı; gönlü Müslümanlıktan soudu.

Ben de işkenceden, azaptan kurtuldum; dün gece korkulu rüya görmeden rahatça yattım, uyudum.

Onun sesinden rahatlaşmam buydu işte; teşekkür etmek isterim, bu işi yaptığından dolayı da armağan getirdim, nerde o adam?

Müezzini görünce de şu armağanı kabul et dedi; beni dertten kurtardın, elimi tuttun.

Bana hayırda bulundun, ihsanlar ettin; hem de öyle ihsanlar ki beni, ölünceye dek kul etti sana.

Mal - mülk sahibi olsaydım, param - pulum bulunsaydı ağzını altınla doldururdum.

3390. İşte sizin îmânınız da gösteriş, geldi - geçti bir inanç; o ezan gibi yol kesici.

Ama Bâyezîd'in gerçekliği, îmânı yüzünden gönlümden, canımda nice özlemler peydahlandı.

Hani o kadın gibi. Eşeğin dişisine aşmasını gördü de, amanın dedi, şu tek erkeğe bakın.

İş, şu eşeklerin işiyse kocalarınız, bizim içimize işiyorlar demektir.

İmânın bütün şartları Bâyezid'in îmânında var; âferin bu çeşit tek arslana.

Onun îmânının bir kartresi denize damlasa deniz, o bir katrenin içinde boğulur - gider.

Hani bir zerre ateş, ormanlara düşse, bütün ağaçlar, o bir zerre yüzünden yok olur.

Hani padişahın, yahut ordunun gönlündeki hayal gibi.. o hayal savaşta düşmanları mahveder.

Muhammed'in yüzünde bir yıldızdır parlayıverdi de kâfirin de kökü kesildi, çıfıtın da.

İmâna kavuşan aman buldu, geri kalanların küfürleri de bu yüzden şüpheli bir hale geldi.

3400. Öncekilerin tam kâfirlikleri de kalmadı bâri; ya Müslüman oldular, ya korkudan Müslüman göründüler.

Bu sözler de düzenle suyu yağa katmaktır; yoksa bu örnekler, nûrun zerresine bile eşit olamaz.

• Zerre, bir cisimden ayrılmış, değersiz bir parçacıktır ancak; zerre, bölünemez, parıl - parıl parlayan güneş olamaz ki.

Zerreyi örnek getirmemde de, bil ki bir gizli maksat var; denize mahrem değilsin, şu solukta henüz bir köpüksün sen.

Şeyhin parıl - parıl parlayan îman güneşi şeyhin can doğusundan doğar da yüz gösterirse,

Bütün aşağılık âlem, tâ yerin dibine dek define kesilir; bütün yücelikler de yemyeşil cennete döner.

Onun hor - hakıyr topraktan yoğrulmuş bir bedeni vardır ama, her yanı aydınlatan ışıktan da bir canı vardır.

Ne şaşılacak şey, o, bu mu; yoksa bu, o mu? Bu zor işte şaşırdım - kaldım, amıca, sen söyle.

• O, şu topraksa a kardeş, o nedir ki yedi gök de onun nûruyla dolmuş?

Yook, o, şu nûrsa, a dostum, bu beden nedir? Acaba bu ikisinden hangisidir, kimdir o?

Bir kadın, kocasına, eti kedi yedi dedi; kocası kediyi teraziyle tarttı; kedi yarım batman geldi. Karısına, a kadın dedi, et yarım batmandı; belki biraz da fazlaydı; şimdi söyle, bu etse kedi nerde, kediyse et nerde?

3410. Bir adam vardı; işinin ehliydi; bir de düzenci, kötü, yol kesici karısı vardı.

Adam ne getirirse yok ederdi kadın. Adamcağız sesini bile çıkarmazdı.

O ayal sahibi, konuğunu ağırlamak için yüzlerce sıkıntıyla eve et getirdi.

Kadın eti kebab etti, şarapla yedi, bitirdi; adam gelince kadın, ipe - sapa gelmez sözlerle onu oyalamaya başladı.

Adam, et nerde dedi; konuk geldi; konuğa sofra sermek, yemek çıkarmak gerek.

Kadın, eti şu kedi yedi dedi; mutlaka gerekse haydi, başka et al.

* Adam, Aybek dedi, teraziyi getir de şu kediyi dartayım.

Darttı, kedi yarım batman geldi; onun üzerine, a düzenbaz kadın dedi;

Et yarım batmandı; bir okka da fazlaydı; a kadın, kedi de yarım batman geldi.

Bu kediyse aldığım et nerde? Yok, bu etse kedi nerde? Onu ara.

3420. Bâyezîd de buysa o ruh ne? Bu, o ruhsa peki, bu şekil, bu beden kimin?

A benim dostum, şaşkınlıklar içinde şaşkınlıklara uğradım; bu, ne senin işin, ne de benim işim.

Her ikisi de odur, yalnız ekinin aslı tohumdur, o saman çöpüyse parça - buçuktur.

Hikmet, bu zıtları birbirine bağlamış, birleştirmiştir; a kasap, şu oyluk, o gerdanla beraberdir.

Can, bedensiz iş göremez; cansız bedenin sour - donar.

Bedenin meydandadır da canın gizlidir; dünyadaki sebepler, bu ikisiyle düzene girer.

Birinin başına toprak saçsan başı yarılmaz; suyu başına döksen başı kırılmaz.

Toprakla, suyla baş yarmak istiyorsan toprağı suyla karıp kerpiç yapmak gerek.

* Başı da yardın mı, suyu, aslına gider; herşeyin ayrılma gününde toprak da varır, toprağa ulaşır.

* Tanrı'nın, zıtları birleştirmesindeki hikmet, birbirine uyanların niyâzından, uymayanların inadından meydana çıkmakta.

2430. * Sonra daha öyle birleşmeler, öyle karılıp katışmalar olur ki "Ne bir kulak duymuştur, ne bir göz görmüş."

Kulak duysaydı, kulak olarak mı kalırdı; yahut da nerden başka bir söz kavrard, duyduğundan başka bir söz mü duyardı?

Karla buz, güneşi görseydi, karlıktan, buzluktan ümit keserlerdi.

* Damarlarına, iliklerine kadar erirler, buz kesilirlerdi de hava Dâvud'u, o suyla zırh örerdi.

Her ağacın canına derman kesilirdi*; her ağaç, onun ayak basmasıyla devlete kavuşurdu.

* Oysa buz, öylece donakaldı da ağaçlara "Bana dokunmayın" demeye koyuldu.

* Buz, ne birşeyle uyuşur, uzlaşır; ne birşey onunla uyuşur, uzlaşır; o, ancak kendi nefsine uyar, hırsının peşine düşer**.

* Metinde "Şodî" sözü unutulmuş; karşılaştırmada üste yazılmıştır.

** Bu beyit arapçadır.

3437 O da yitmiş - gitmiş değildir; ciğerler onunla tazelenir; ama ne yeşillik çavuşudur, ne yeşillik padişahı.

3438 Ey Eyaz, senin yıldızın pek yüce, her burca konuk olmaz o yıldız, her burcu menzil edip geçmez.

3439 Himmetin, nerden her vefâyı beğenecek? Temizliğin, nasıl her temizliği seçecek?

***

(Ş E R H)

3325. beyitten sonraki hikâye. Cuhî, bir başka deyimle Cuhâ, Fezâre boyundan Ebü'l - Gusn künyesiyle tanınan bir zattır. IV. yüzyılda (X. M) yaşadığı rivâyet edilen Cuhâ'nın fıkraları, 422 de (1030 - 1031) vefât eden Mansûr b. Huseyn'il - Âbiyy'il - Kâtib'in "Nasr'üd - Dürer" inin XVII. babında, "Navâdiru Cuhâ" başlığıyla toplanmıştır (İst. Nûruosmânî K. 731 Cumâdelâhırasında Ahmed b. Şurayh tarafından yazılmış nüs .No. 1403; s. 571 - 573). Cuhâ adının, Hoca'ya çevrilerek bu fıkraların Nasreddin Hoca'ya atfedildiği ve Nasreddin Hoca'nın, târîhî bir şahsiyyet olmadığı hakkındaki iddiâda hiçbir gerçek payı yoktur ve Nasreddin Hoca, Anadolu Selçuklularının son devirlerinde yaşamış bir zattır (bk. A. Gölpınarlı: Nasreddin Hoca; İst. Remzi K. 1961; Önsöz; s. 9 - 24. Nasreddin Hoca; Akşehir, Nasreddin Hoca Derneği Yayınları: 2; Akşehir, Nasreddin Matbaası - 1963). Burada, halk hikâyelerinin, latîfeleriyle tanınan kişilere, çok defâ da meçhûl bir Bektâşiye, yahut meczuba atfedilegeldiğini, zaman ve mekân değiştikçe fıkralardaki şahıs adlarının da değiştiğini de söyliyelim ki buna âit örneği, bu ciltte geçen "Amîd - Meczub" fıkrasının şerhinde arzetmiştik.

771, yahut 772 hicrîde (1369 - 1370) vefât eden Ubeyd-i Zâkânî'nin "Dil Guşâ" sında, bu fıkra, Cuhâ'nın adı anılmadan ve biraz değişik olarak geçer. Kadının, vaaz veren hocaya, Cibrîl'in kandanı bilmem ama, İsrâfîl'in borusuna elim değdi de kendimden geçip feryâd ettim dediği anlatılır (İst. Üniv. K. Farsça Yaz. Mecmua; 1029 da yazılmış nüs. No. 123. 36. b - 61. a. Bu fıkra, 54. a - b dedir. "Dil - Guşâ" da, Cuhâ'ya âit fıkralar, 41. b, 47. a - b, 49. a, 53. b, 57. b yapraklarındadır. Cuhâ için, "Rayhânet'ül - Edeb" in IV. c. inin 202 - 204. s. lerine; 1371 H. 1331 Ş. H. Çâp - hâne-i Şirket-i Sehâmî-i Tab'-ı Kitâb; Ubeyd-i Zâkânî için aynı kitabın II. c. nin 106 - 109. s. lerine bk. 1368 H. 1328 Ş. H.). Cuhî, II. c. in 3117 b. in ş. de de geçti. Oraya da bk.

3338 - 3340. Büyücüler. I. c. 278 - 279. b. lerin ş. e bk. 3340. beyitte " zarar olmaz ki" sözü XXVI. sûrenin (Şuarâ') 50. âyetinden "Lâ dayr" tarzında aynen alınmıştır.

3342. Beyitte "Kendini bilen, Rabbini bilir" hadîsine işâret edilmektedir (2114. b. in ş. e bk.).

3351. beyitten sonraki başlıkta "Dîn öğüttür" sözü hadistir ve aynen alınmıştır (Câmi'; II, s. 15).

3353. Sungur, Bekyaruk. Rastgele anılmış iki Türk adıdır.

3356. beyitten sonraki hikâye. Attâr'ın "Tezkiret'ül - Evliyâ" sında geçer (Maâhiz; s. 185).

3367. beyitten sonraki hikâye. Furûzan - fer, "Ferâid'üs - Sülûk" ten şu hikâyeyi naklediyor:

"Tiflis'te pek güzel sesli bir müezzin vardı; sesinin güzelliği yüzünden binlerce kâfir Müslüman olmuştu. Hristiyan uluları toplanıp padişaha gittiler; bu müezzin burada kalırsa Îsâ dininde kimse kalmayacak dediler. Padişah müezzini çağırdı; ona elbise armağan etmekle beraber bin dinar verdi ve şehirde fitne kopacak, başka bir yere git dedi. Müezzin, parayı, elbiseyi aldı, şehri terketti. O müezzinin kötü sesli bir komşusu vardı; yerine o müezzin oldu. Bu sefer de, onun sesinin kötülüğü yüzünden bine yakın Müslüman kâfir oldu; Müslümanlar şikâyet ettiler. Padişah onu çağırdı; öbürüne verdiği gibi bin dinar ve bir kat elbise sundu; bir daha müezzinlik etme dedi; dinini yele veriyorsun." (Maâhiz; s. 185 - 186).

Furûzan - fer merhum, bu hikâyenin kaynağının da "Rabi'ul - Ebrâr" daki şu fıkra olması ihtimalini kaydediyor:

"Bir sarhoş, kötü ve çirkin sesli bir müezzini yakalayıp yere çalmış, dövmeye başlamıştı. Halk gürültüye koşunca sarhoş, çirkin sesiyle bir işim yok dedi; yalnız Yahudilerle Hristiyanların, Müslümanlara söyledikleri sözlere, Müslümanları kınamalarına dayanamadım." (Aynı; s. 186)

Sa'dî-i Şîrâzî de "Gülistan" da şöyle bir hikâye nakleder:

"Sencâriyye mescidinde çirkin sesli bir müezzin vardır. Şehrin emîri, adamın gönlünü kırmak istemez; kendisini çağırıp bu mescitteki müezzinlere beşer dinar veriyorlar, sana on dinar vereyim, baş-

ka yere git diyor. Müezzin kabûl edip gidiyor. Fakat bir müddet sonra gelip emîre, sen benim hakkımı yedin; gittiğim yerden, başka yere gitmem için yirmi dinar veriyorlar diyor. Emîr gülüyor; kabûl etme diyor, elli dinar da verirler." (Mısır - 1261 Taş-bas. s. 96 - 97)

Ezânın, Müslümanları, sesle ibâdete çağrış olduğu, hâtta Habeş olan Hz. Bilâl'in, bazı arapça kelimeleri düzgün söylemediği halde Rasûl-i Ekrem (S. M) tarafından müezzin yapılması düşünülürse, müezzinlikte, güzel sesin de takvâ kadar önemli bir şart olduğu meydana çıkar (III. c. in 172. b. in ş. e de bk.).

Anlaşılıyor ki bu da bir halk hikâyesidir ve çeşitli yerlerde, hattâ çeşitli ağızlarda çeşitli tarzlara çevrilmiştir. Mevlânâ, bu hikâyeyle gerçek îman sâhibinin, dinsizi bile îmana getireceğini, sözde inanışına, bunun aksini yaptığını söylüyor.

3402. Güneş - Zerre. 2535. b. in ş. bk.

3408. Yedi gök. Eskiler, yedi yıldızın bulunduğu yedi gök kabûl ererler, sekizinci gökte sâbitelerin (burçların) bulunduğuna, bu göğü de, içinde hiçbir şey bulunmayan Atlas göğünün kapladığına inanırlardı. Bu münâsebetle gökler, bâzı yedi, bâzı da dokuz olarak anılır.

3416. Aybek. Rast gele söylenen bir ad.

3428. Toprak, toprağa ulaşır.

Senâî'nin,

"Senâî öldü mü? Öldü gibi göründü ama ölmedi;
Öyle bir erin ölümü, küçük bir iş değildir.
Yüce canını babasına (göklere) geri verdi;
Toprak bedenini, anasına (toprağa) teslîm etti.
Padişahlıktan gene padişahlığa, melekliğe gitti;
Sen öldü diyorsun ya; asıl şimdi dirildi"

meâlinde bir kıt'ası vardır (Dîvan; Müderris Radavî basımı; Tehran - 1320 Ş. H. s. 774).

Mevlânâ, bu kıt'ayı, tazmin ederek bir gazel hâline getirmiştir:

"Birisi dedi ki: Hoca Senâî öldü;
Böylesine bir Hocanın ölümü öyle küçük bir iş değil.
Topraktan meydana gelen kalıbı, toprağa geri verdi;
Tabîatten meydana gelen canıysa göğe teslîm etti."

(Dîvân-ı Kebîr tercememiz; İst. Remzi K. c. V, 1960, s. 37. tasarrufla tazmin edilen bu kıt'adan sonra yedi beyit daha var.)

Ayrılış günü. İyinin, kötünün ayrıldığı kıyâmet günü. XXXXVII. sûrenin (Sâffât) 21., XLIV. sûrenin (Duhan) 40., LXXVII. sûrenin (Mürselât) 14. ve 38., LXXVIII. sûrenin (Nebe') 17. âyetlerinde geçer. Beyitte "Rûz-ı Fasl" diye geçmektedir.

2429. Zıtlar. Unsurlar ve tabîatler kastedilmektedir (I. c. in 1907. b. nin ş. e bk.).

2430. Ne bir kulak duymuştur, ne bir göz görmüş. 147. b. in ş. e bk.

2433. Davud - Zirh. III. c. in 703. in ş. e bk. Beyitte lâfzî ıktibas vardır.

4435. Bana dokunmayın. Âyetten lâfzî ıktibas vardır ve Sâmirî'ye işâret edilmektedir (I. c. in 2267. b. in ş. e bk.).

4436. Uyuşmak, uzlaşmak. "Mü'min, uyuşur - uzlaşır; insanlarla uzlaşmayan ve kendisiyle uzlaşılmayan kişide hayır yoktur; insanların hayırlısı, insanlara en faydalı olanıdır." Hadis (Câmi'; II, s. 170).

⁂

METİN

Bir beyin, kölesine, şarap getir demesi; kölenin gidip şarap testisiyle gelirken yolda, halka iyiliği buyuran bir zâhidin taş atarak testiyi kırması; beyin, bunu duyunca zâhide haddini bildirmek istemesi. Bu olay, selâm ona, İsâ'nın çağında oldu; şarap henüz haram olmamıştı ama zâhit, gene de halkı çekinmeye çağırmadaydı; onları zevklerden alıkoymaya uğraşmada, zevk etmelerine engel olmadaydı.

3440. Gönlü hoş, zevk ehli, şaraba düşkün, her mahmura, her çaresize arka olur bir bey vardı.

3441 Esirgeyici, yoksulları okşayıcı, adâlet sâhibi, mücevheler, altınlar veren, deniz gönülü bir beydi.

3442 Erlerin padişahıydı, mü'minlerin emîri. Yol eriydi, sır bilirdi; dostu görür - gözetirdi.

3443 * Çağ, İsâ'nın çağıydı; günler, Mesîh'in günleriydi; o bey, halkın gönlünü alırdı; halkı az incitirdi, tatlı bir beydi.

3444 Bir gece, vakitsiz bir konuk geldi; o da onun cinsindendi; o da yolu - yordamı hoş bir beydi.

Neşelenmek, hallerini düzene sokmak için şarap gerekti onlara; o vakit şarap içilebilirdi, helâldi.

Şarapları azdı; bey, a kul dedi, yürü, testiyi doldur, bu gece içeceğimiz şarabı al, getir bize.

Kendisinde tortusuz şarap bulunan filan keşişten al şarabı da canımız ileri gidenlerin derdinden de kurtulsun, geri kalanların derdinden de.

O keşişin şarabının katresi, binlerce testi, binlerce küp şarabın yaptığını yapar.

O şarapta gizli bir maya var; abaya bürünmüş bir padişah gibi hani.

2450. * Sen, yamalı, eski - püskü hırkaya bakma pek; altını da anlaşılmasın diye karartırlar.

Görünüşte lâ'l de buğuludur ama bu, kötü göz onu görmesin, beğenmesin diyedir.

Define, inci, hiç ev içinde bulunur mu? Defineler, boyuna yıkık yerlerdedir.

* Âdem definesi de yıkık yere gömülmüştü de onun toprağı, o lânetlenmiş Şeytan'ın gözünü bağlamıştı.

O, toprağa hor bakıyordu ama can, ona diyordu ki: Şu toprağım sana engel olmakta.

Köle iki testi aldı, bir hoşça koştu; hemen keşişlerin manastıra ulaştı.

Altın verdi, altın renkli şarabı aldı; sanki taş verdi de karşılığında inci satın aldı.

Öylesine bir şarap aldı ki padişahların bile başlarını döndürür de sâkıynin başına altın taç koydurur.

Fitneler koparır, coşkunluklar belirtir; kullarla padişahları birbirine katar.

Kemikleri eritir, hepsini de can haline getirir; o anda tahtla tahta bir olur - gider.

3460. Akıl baştayken halk, suyla yağa benzer; aralarında ayrılık - gayrılık vardır; sarhoşluk çağındaysa bedendeki cana döner.

* Herkes, heriseye dönmüştür; hiçbiri, öbüründen farklı değildir; ama bu birliği de birlikte garkolmayan bilmez de, fark etmez de.

İşte köle, adı - sanı iyi olan o beye böylesine bir şarap getirmedeydi.

Derken birden, önüne gamlar görmüş, kafası dönmüş, öfkelenmiş, belâlara sataşmış bir zâhit çıkageldi.

Bedenini gönül ateşleriyle yakmış - kavurmuştur; gönül evini silmiş - süpürmüş, o evde Tanrı'dan başkasını bırakmamıştı.

İnsaf nedir bilmez mihnetler, gönlünün kulağını burmuştu; gönlü, yüzbinlerce defâ, birbiri üstüne dağlanmıştı.

Her an, gönlünün çalışmakta olduğunu görmüş, gece - gündüz rıyâzatlara düşmüş bir erdi o.

Yıllarca, aylarca kanlı topraklara bulanmıştı da yarım gece olsun, sabrı da eksilmemişti, hilmi de.

F. 34

3468 Zâhit, testilerdeki ne diye sordu. Köle, şarap dedi. Kime götürüyorsun diye sordu.

3469 Kadri yüce filan beye dedi köle. Zâhit, Tanrı'yı dileyen kişi böyle bir iş işler mi dedi;

3470 2470. Hem Tanrı'yı iste, hem zevka, içkiye düş... Şeytan'ın şarabı, sonra da yarı akıllılık, yarı sarhoşluk.

3471 Aklın, şarap içmediğin halde bile böyle şaşkın; aklına akıllar katmak gerek senin.

3472 A sarhoşluk tuzağına tutulmuş kuş, aklın başındayken böyle şaşırıp kalırsan, sarhoş olunca neler olursun, ne hallere gelirsin sen.

*** Ziyâ-yı Dalk'ın boyu çok uzundu; kardeşi Şeyh'ul-İslâm Tâc-ı Belh'in boyu çok kısaydı. Şeyh'ül-İslâm, kardeşi Ziyâ'dan utanırdı. Ziyâ, bir gün kardeşinin dersine geldi. Belh'in bütün ululları oradaydı. Ziyâ, kardeşine saygı gösterip geçti. Şeyh'ul-İslâm'sa yarı kalktı, oturdu; ona gereği gibi önem vermedi. Bunun üzerine Ziyâ, evet dedi; boyun pek uzun, boyundan biraz çalman, boyunu tam göstermemen gerek**

3473 Ziyâ-yı Dalk, hazır-cevap, tatlı sözlü bir zattı; Şeyh'ül-İslâm Tâc-ı Dalk'ın da kardeşiydi.

3474 Tâc-ı Dalk, Belh'in Şeyh'ul-İslâmıydı; boyu, ufak, kuş gibi bir adamdı.

3475 Bilgilerde mâhir, âlim, üstün bir adamdı ama Ziyâ, güzel söz söylemekte, hazır-cevaplıkta ondan üstündü.

3476 Şeyh'ul-İslâm çok kısa boyluydu ya, Ziyâ'nın boyu da inadına uzun mu uzundu. Şeyh'-ul-İslâm'da yüzlerce ululanma, yüzlerce nazlanış vardı.

3477 Kardeşinden de utanırdı; Ziyâ da halkı doğru yola götüren bir vâizdi.

3478 Bir meclis günü, Ziyâ da meclise geldi; meclis, kadılarla, temiz kişilerle dopdoluydu.

3479 Şeyh'ul-İslâm, adam-akıllı ululuk göstererek kardeşine karşı şöylece yarı kalkar gibi bir harekette bulundu.

3480. Ziyâ alındı da dedi ki: Çok uzun boylusun, bâri hayrına, o selvi boyundan birazcık çal, hepsini gösterme.

3481 Sen de zâti akıl nerde, fikir nerde ki şarap içesin a bilgi düşmanı.

3482 Yüzün pek güzel, bâri düzgün de sür. Habeşin yüzündeki düzgün, adamı güldürür.

3483 A azgın, sende ışık nerde ki kendinden geçmeyi, karanlığı arıyorsun.

3484 Gölge gündüz aranır; sense bulutlu gecede kalkmışsın da gölge arıyorsun.

3485 O çağda şarap, halka gıdâ olsun diye helaldı ama dostu isteyenlere gene de haramdı.

3486 Aşıkların şarapları, gönül kanıdır; onların gözleri yoldadır, konaktadır.

3487 Böyle korkunç bir çöl yolunda şu akıl kılavuzu, yüzlerce kere gün gibi tutulur-kalır.

3488 Sense kılavuzların gözlerine toprak saçıyorsun; kervanı helâk ediyor, yolunu şaşırtıyorsun.

3489 Nefse arpa ekmeği bile haramdır, onu vermek bile yazıktır; sen onun önüne kepekli undan yapılmış ekmek koy.

3490. Tanrı yolunun düşmanını horla; hırsızı minbere çıkarma, darağacına as.

3491 Hırsızın elini kes, bu cezâyı, yerinde bul; elini kesemiyorsan bağla bâri.

3492 Onun elini bağlamadın mı, o senin elini bağladı - gitti; ayağını kırmadın mı, ayağın kırıldı demektir.

3493 Oysa ki sen düşmana şarap sunuyorsun, şeker veriyorsun; niçin? Ona, zehir gibi acı - acı gül, taş ye desene.

3494 Zâhit gayrete geldi; taş attı, testileri kırdı; köle testileri atıp zâhitten kaçtı.

3495 Beyin yanına gidince bey, şarap nerde dedi; o da beye olanları bir - bir anlattı.

Beyin, zâhidin kulağını çekmek, ona haddini bildirmek üzere öfkeli bir halde gitmesi

3496 Bey ateş kesildi, sıçradı, dapduru kalktı; zâhidin evi nerede, göster bana dedi;

3497 Göster de şu ağır gürzle başını ezeyim; o kahpe oğlunun akılsız kafasını kırayım.

3498 O köpeklikle doğru yola çağırmayı ne bilir o; sade tanınmayı, parmakla gösterilmeyi ister.

3499 Bu gösterişle kendine bir mevki paydahlamak, birşeyler payarak kendini göstermek sevdâsında.

3500. Zâti onun hüneri ancak bu; şununla - bununla bağdaşmak, kendine halkı bağlamak.

3501 Deliyse, fitne çıkarmak istiyorsa, delinin ilâcı öküz.... kamçısıdır.

3502 Döğmeli ki şeytan, kafasından çıksın.. eşekçiler dövmedikçe eşek, nasıl gider?

3503 Bey, elinde bir topuz, dışarı fırladı; gece yarısı, yarı sarhoş bir halde zâhidin evine geldi.

3504 Öfkesinden, onu öldürecekti; zâhit, evdeki yüklerin altına girdi, gizlendi.

3505 Yün bükenlerin işlerine yarayacak olan o yün yığınının altına gizlenmişti; beyin sözlerini işitiyordu.

3506 Kendi kendine dedi ki: Adamın çirkinliğini, yüzüne karşı, ancak ayna söyleyebilir; aynanın yüzü pektir.

3507 Ayna gibi demirden bir yüz gerek sana, şu çirkin suratına bir bak desin.

Delkak'ın Seyyid Şâh-ı Tirmiz'i mat etmesi

3508 Padişah Delkak'le, boyuna şatranç oynardı. Delkak, padişahı mat edince de padişahın öfkesi kabarırdı.

3509 Bunu, ululuğuna yaraştıramaz; tuh - tuh diye şatranç taşlarını, bir - bir Delkak'in başına vururdu.

3510. A kaltaban, al, bu senin şahın işte derdi; Delkak de aman - aman der, dayanırdı.

3511 Padişah, gene, bir el oynayalım der, Delkak de zemheride çıplak adamın titrediği gibi tir - tir titrerdi.

3512 Bir daha oynadılar; padişah gene mat oldu; tuh - tuh deme çağı geldi - çattı.

3513 Delkak sıçradı, bir bucağa sığındı; padişahın öfkesinin korkusundan, üstüne altı tane halı aldı.

3514 Padişahın vuruşlarından kurtulmak için yastıklarla o altı halının altına girdi.

3515 Padişah, hey dedi, ne yapıyorsun, nedir bu? Delkak, a seçilmiş padişahım dedi, tuh - tuh bu, tuh - tuh.

3516 A öfkelenen, ateşler püsküren padişahım, seninle halı altından başka bir yerde, doğru - düzen konuşulabilir mi hiç?

3517 Sen mat oldun ama ben de senin dövüşüne mat oldum; şimdi de senin pılının - pırtının altından, sana tuh - tuh diyorum.

3518 Mahalle, beyin hay - huyuyla, aç kapıyı diye kapıyı tekmelemesinin sesiyle dolunca,

3519 Sağdan - soldan halk, dışarıya fırladı; a ulumuz, bağışlamak, râzı olmak çağı demeye başladı.

3520. O, bunamış diyorlardı; şimdi onun aklı, çocukların aklından da kıt.

3521 Zâhitlikle kocalık, onu arıklaştırdıkça arıklaştırmış; zâhitlikten de birşey elde edememiş.

3522 Sevgiliden zahmetler çekmiş, fakat defineyi görememiş; işler görmüş, ama ücreti görememiş.

3523 Ya o iş, onun yapacağı iş değilmiş; yahut da kader bu; henüz mükâfat çağı gelmemiş.

3524 Yahut onun çalışması, çıfıtın çalışması gibi; yahut da çalışmasının karşılığı bir vakte bağlı.

3525 Ona şu dert, şu musibet yeter: Bu ovada kanlara batmış - gitmiş; kimi - kimseciği yok.

3526 Gözleri ağrıklı, bir bucağa oturmuş, suratını asmış, dudaklarını bükmüş.

3527 Ne bir göz hekimi var ki onun gamını yesin, ne kendi aklı var ki göz ilâcı bulmaya gitsin.

3528 Kendi zannına uyup çalışmaya girişmiş; iş düzene girecek diye ümide kapılmış.

3529 Onun tuttuğu yolla sevgiliye kavuşmanın arası pek uzak; çünkü o, baş aramıyor, baş olmak istiyor.

3530. Kimi, bu hesapta nasibim zahmet oldu diye Tanrı'yla didişiyor.

3531 Kimi, herkes uçuyor; bizim kanatlarımız eksik diye bahtıyla savaşıyor.

3532 Kim renge, kokuya tutulmuşsa, zâhit bile olsa hoş bir hale gelemez; gönlü daralır - gider.

3533 İnsan şu daracak duraktan, şu utanılacak yerden kurtulmadıkça huyu nasıl iyileşir, gönlü nasıl açılır?

3534 Zâhilere, genişliğe kavuşmadan, yalnız olarak ibâdette bulundukları vakit bıçak, ustura vermeye gelmez.

3535 Darlığından, derdinden, muradına erememesinden dolayı karnını yarabilir zâhit.

*** Selâm ona, Mustafâ'nın, Cebrâil'in kendisine geç görünmesi yüzünden kendisini Hırâ dağından atmaya kalkışması; Cebrâil'in ona görünüp*, kavuşacağın devletler ileride, atma kendini demesi**

3536 Mustafâ'yı ayrılık derdi kaplayınca kendisini dağdan atmaya kalkardı.

3537 * Derken Cebrâil görünürdü de, sakın derdi, "Ol" emrinden sana gelecek devletler ileride.

3538 Mustafâ yatışır, kendini aşağıya atmaktan vazgeçerdi; derken gene ayrılık at sürüp gelirdi.

3539 O da gene gamdan - kederden kendini dağdan baş aşağı atmayı kurardı.

3540. Gene Cebrâil kendini gösterip a eşi - eşidi olmayan padişah derdi, yapma bu işi.

3541 Perde açılıp da o inciyi koynunda bulasıya dek böyle sürdü - gitti bu.

3542 Halk, her çeşit mihnet uğruna kendini öldürüp yürürken mihnetlerin temeli olan bu ayrılığı nasıl çekebilir?

3543 İnsanların, kendilerini fedâ etmelerine şaşılır ama her birimiz de kendimizi bir huya fedâ etmişizdir.

* "Cebrâil'in görünüp" sözü, karşılaştırılırken yeri işâretlenip kenara yazılmıştır.

3544 Ne mutlu o kişiye ki bedenini, fedâ edilmeye değer bir dosta fedâ etmiş - gitmiştir.

3545 Değil mi ki herkes kendini bir fenne, bir sanata veriyor; ömrünü o yolda harcayıp ölüyor;

3546 İster batıda olsun, ister doğuda, herkes ölüp gidiyor; ne seven kalıyor, ne sevilen;

3547 Hiç olmazsa şu devletli, kendisini öyle bir hünere, öyle bir fenne fedâ etmiş ki, o fedâ edişte, o ölüp gidişte yüzlerce yaşayış var.

3548 Seven de ölümsüz, sevilen de, sevgi de. İki dünyâda da kazanç elde etmiş, iyi bir adsan sâhibi olmuş.

3549 A ulu kişilerin benim, acıyın âşıklara; onların şânı, ölüp gittikten sonra ölüme hazır olmaktır*.

3550. Beyim, onun sert hareketini hoş gör, bağışla; derdine bak, kötü bahtını gör onun.

3551 Onu bağışla da Tanrı da senin suçunu bağışlasın; kusurlarını yarlıgasın.

3552 Sen de gafletle nice testi kırmışsındır; bağışlanmak ümidine de gönül vermişsindir.

3553 * Bağışla da her işin karşılığının verileceği gün, sen de bağışlanasın; çünkü kader, her işin lâyığını vermekte kılı kırk yarar.

Beyin, şefâatçılarla komşulara, ne diye küstahlık etti de testimizi kırdı? Onun lâyığını vereceğim diye yemin ettim; şefâat kabul etmem diye cevap vermesi

* Bu beyit arapçadır.

3554 Bey, o kim oluyor ki dedi, bizim testimize taş atsın da kırsın?

3555 Erkek arslan bile bizim mahallemizden korka - korka, yüz kere çekinerek geçiyor.

3556 Ne diye bizim kulumuzn gönlünü kırdı; konuklara karşı utandırdı, bizi?

3557 Kendi kanından daha da yeğ olan içkiyi döktü, şimdi de karılar gibi kaçtı bizden.

3558 Fakat canını kurtarabilir mi hiç? Tut ki kuş gibi yücelere uçsun, gene faydası yok.

3559 Kahır okumla kolunu - kanadını kırarım; arda kalası kanatlarının tüylerini yolarım.

3560. Benden kaçıp da bir taşın içine gizlense şimdicek o taşın içinden çeker, çıkarırım onu.

3561 Ona öyle bir kılıç vurrum ki kaltabanlara da ibret olur.

3562 Herkese gösteriş yaptığı yetmiyormuş gibi bir de bize yapıyor ha. Onun da cezasını bu anda vereceğim, ona benzer yüzlerce gösterişçinin cezalarını da.

3563 Kanlar döktürecek kızgınlığı öylesine başkaldırmıştı ki ağzından ateşler püskürüyordu.

Zâhidin şefâatçılarıyla komşularının ikinci defâ beyin elini, ayağını öpüp yalvarmaları

3564 Şefâatçılar, beyin hay - huyuna karşılık, nice kere elini, ayağını öptüler de,

3565 A beyim dediler; kin gütmek yakışmaz sana; şarap döküldüyse varsın - dökülsün; sen şarapsız da hoş bir haldesin.

3566 Şarap, neşe sermayesini senden, senin lûtfundan elde eder; suyun güzelliği, arılığı bile senin güzelliğine, arılığına hasret çeker.

3567 * A merhametli bey, padişahlık et, bağışla ey kerem sâhibi erin kerem sâhibi oğlunun kerem sâhibi oğlu.

3568 Her şarap, bu boya - posa, şu yüze - göze kuldur, köledir; bütün sarhoşlar, sana haset ederler.

3569 Gül renkli şaraba muhtaç değilsin sen; gül renkli allığı bırak; gül renkli allığın ta kendisisin sen.

3570. Zühre'ye benzeyen yüzün, kuşluk güneşi; gül renkli allıklar, senin rengine karşı birer yoksul.

3571 Şarap, küpte gizlice kaynar, köpürüp coşar ya; senin yüzünün iştiyakıyla köpürür - coşar.

3572 Sen tamâmıyla denizsin, ıslaklığı ne diye istersin? Sen tamamıyla varlıktan ibâretsin, yokluğu ne diye ararsın?

3573 A parlak Ay, tozu - toprağı neylersin? Yüzüne karşı Ay'ın bile beti - benzi sararır - solar.

3574 * Başında, "Biz ululadık" tacı var; göğsünde "Biziz sana veren" kolyesi.

3575 Sen hoşsun, güzelsin, her hoşluğun, her güzelliğin de mâdenisin; ne diye tutar da şaraba minnet edersin?

3576 İnsan, cevherdir, gökyüzüyse ona arazdır; herşey, parça - buçuktur, basamaktır; maksatsa insandır.

3577 Akıl da, tedbirler de, fikir de sana kuldur-köledir; ama sen, neden böylesin; niçin kendini ucuza satarsın?

3578 Sana kulluk etmek, bütün varlığa farzdır; böyle bir inci, böyle bir cevher, nasıl olur da arazdan bağış ister?

3579 Kitaplardan bilgi elde etmek istiyorsun; yazık. Helvadan tad almak isteğindesin, vah vah.

3580. Bir bilgi denizisin ki bir nemde gizlenmişsin; üç karışlık bir bedende bir âlem gizlenmiş - gitmiş.

3581 Şarap nedir, güzel ses, çalgı - çağanak ne, buluşmak ne ki bunlarla neşelenmek, faydalanmak dilemektesin.

3582 Güneş, bir zerreden ödünç istemekte; bir Zühre, küçük bir küpten bir kadeh şarap dilemekte.

3583 Neliksiz - niteliksiz bir cansın; neliğe - niteliğe mahpus olmuşsun; bir güneşsin, tutulmuş - kalmışsın; yazık, yaraşmaz sana bu.

*
**

(Ş E R H)

3343. Mesih. I. c. in 47. b. in ş. e bk.

3450. "Yamalı, eski - püskü hırka" metinde "dalk" diye geçiyor; arapça, bu çeşit hırkaya "murakka'„ derler. Dervişlerin üst giyimi olan hırka, önü açık, yakasız, oldukça geniş, kolları da genişçe bir libastır; çok defâ yün kumaştan olur. Mevlevîlerin "resim hırkası" dedikleri hırka, daha geniştir, kolları, giyilmezse diz hizasını geçecek kadar uzun ve çok geniştir; bu hırka, mukaabelede giyilir; dervişler, buna bürünürler; şeyh ve semâ'zenbaşı, kollarını da giyer. Eskiden dervişler, malının, parasının helâl olduğuna inandıkları kişilerden kumaş parçaları alırlar, hırkalarını bunları birbirine ekliyerek dikerlermiş; aynı zamanda dervişin dünyâlığı olmadığı için hırkası yırtıldıkça yamadığından, derviş hırkasına bu ad verilmiştir. Bâzı tarîkatlerdeyse dövme abadan yapılan kolsuz hırka, yâni "kepenek" giyilirmiş. Türkçedeki "Kepenek altında er yatar" atasözü, bu zamanlardan kalmadır.

3453. Âdem - İblis. Define - Toprak. I. c. in 544. ve 1494 - 1495., II. c. in 850. b. lerinin ş. e bk.

3461. Herise. Dibekte dövülmüş buğday suda ıslanır; bir gece bırakılır; ertesi gün gerdan etiyle karıştırılır; dövüle - dövüle pişirilir. Bu yemeğe "keşkek" de denir.

3472. den sonraki bölüm. Delkak, Gazneli Mahmûd'un zamanında yaşadığı rivayet edilen ve gülünç fıkralarıyla ün kazanmış bulunan bir zattır. Zâkânî'-nin "Dil - Guşa" sında, adı "Talhak" diye geçer; 38. a, 39. b, 40. a, 45. b, 50. a - b, ve 52. a - b yapraklarında fıkraları vardır (İst. Üniv. K. F. Y. No. 123. II. c. in 2333. b. in ş. e de bk.).

3535. beyitten sonraki bölüm. Hz. Peygamber'in (S. M), kendilerine ilk vahiy geldikten sonra vahyin gelmemesi üzerine kendilerini Hırâ dağının tepesinden, kendilerini, bir yara atmaya kalkıştıkları, gökten gelen ses üzerine bundan vazgeçtikleri rivayet edilmiştir (Delâil'ün - Nübüvve'den naklen Maâhiz; s. 188).

3537. Ol. I. c. in 2872. b. nin ş. e bk.

3553. Bağışla. "Acıyın, acısınlar size de; bağışlayın; bağışlasınlar sizi de." (Hadis; Künûz'ul - Hakaaık; I. s. 32)

3567. Kerem sâhibi. "Kerem sâhibinin kerem sâhibi oğlunun kerem sâhibi oğlu, İbrahim oğlu İshak'ın oğlu Ya'kub'un oğlu Yûsuf'tur." (Hadis; Câmi'; II, s. 82)

Yûsuf Peygamber'in, kardeşlerinin, "Allâh'a andolsun ki seni Allah, gerçekten de bizden üstün etmiş; doğrucası biz hatâ etmişiz" demelerine karşılık, "Bugün sizi ne ayıplama var, ne kınama, Allah yarlıgasın sizi ve O, merhametlilerin en merhametlisidir" deyip onları bağışlamasına işâret edil-

mektedir (XII, Yûsuf A. M; 91 - 92). I. c. in 118. b. inin ş. e bk.

3570. Zühre. I. c. in 539. b. nin ş. e bk. Beyitte XCI. sûrenin (Şems), "Andolsun güneşe ve ışığına" meâlindeki âyetle başlayan ilk âyetinden lâfzî ıktibas var.

3574. Biz ululadık. Biz sana verdik. Her iki mısra'da da lâfzî ıktibas var (II. c. in 3778. ve I. c. in 1909. b. lerinin ş. lerine bk.

*
* *

M E T İ N

O beyin gene onlara cevap vermesi

3584 Bey; hayır - hayır, ben bu hoş âlemin zevkını yeter bulamam; o şarabın eşi - dostuyum ben.

3585 Ben yasemin gibi, kimi şöyle, kimi böyle eğilip bükülmeyi isterim.

3586 Bütün korkulardan, bütün ümitlerden kurtulup, söğüt gibi her yana eğilip bükülmeliyim.

3587 Söğütün, yel yüzünden çeşit - çeşit oynayışları vardır ya; ben de söğüt dalı gibi sağa-sola oynayıp durmalıyım.

3588 Şarabın neşesine alışmış kişi, bu neşeyi, bu hoşluğu nerden beğenecek a hocam, nerden*?

3589 Peygamberler, bu hoşluğu bıraktılar ama onların mayaları Hak zevkıyla yoğrulmuştu da ondan.

3590. Onların canları, o hoşluğu görmüştü, tatmıştı da bu güzellikler, bu hoşluklar, onlara oyun - oyuncak göründü.

---

* Metinde, beytin son kelimesi "hey" yazılmış, karşılaştırmada, üstüne "key" yazılarak düzeltilmiştir.

3591 Diri bir güzelle dost olan kişi, ölüyü nasıl kucaklar?

*** "Bilselerdi, gerçekten de âhıret yurdu ebedîdir elbet" âyetinin tefsîri. Yâni o âlemin kapısı, dıvarı, alanı.. suyu, testisi, meyvası, ağacı, herşeyi diridir; söz söyler, söz duyar. Bu yüzdendir ki, selâm ona, Mustafâ buyurmuştur: "Dünya leştir, onu dileyenler de köpeklerdir." Âhıret de diri olmasaydı leş olurdu; leşe, ölü olduğundan leş derler, çirkin kokusundan, pisliğinden değil.**

3592 O dünya, zerre - zerre diridir; orada her zerre, nükteler bilir, sözler söyler.

3593 Onlar, ölü dünyâda eğleşmezler; çünkü bu ot, ancak hayvanlara lâyıktır.

3594 Yeri - yurdu gül bahçesi olan, tutar da külhanda şarap içer mi hiç?

3595 * Tertemiz canın yeri İlliyyîn'dir; fışkıda yurt edinense sebze kurtudur.

3596 * Tanrı mahmûruna "tertemiz içki" kadehi sunulur; şu kör kuşların nasipleri de şu acı sudur.

3597 * Kime Ömer'in adâleti el vermez, kim, O'nun adâletine sahip olmazsa, ona göre kanlı-kaatil Haccac, adâlet sâhibidir.

3598 Kızlara oyuncak olarak cansız bebekler verirler; çünkü onların, diriyle oynamaktan haberleri yoktur.

3599 Erkek çocukların da yiğitliğe âit güçleri-kuvvetleri yoktur; bu yüzden onlara tahta kılıç verilmesi daha iyidir, daha doğrudur.

3600. Kâfirler de, kiliselerde yapılmış olan peygamberlerin resimlerini yeter bulurlar.

3601 Bize göreyse o ulular, apaydın bir çağ gibi ortadadır; onun için de resimlerine, gölgelerine ihtiyacımız yoktur.

3602 Onun bir şekli dünyada oturmaktadır ama öbür şekli, Ay gibi gökyüzündedir.

3603 Şu ağzı, onunla oturana nükteler söyler; öbür ağzıysa Tanrı'yla konuşur, O'nunla eş-dost olmuştur.

3604 * Görünen kulağı, bu sözü duyar, beller; can kulağıysa "Ol" buyruğundaki sırları duyar.

3605 Görünen gözü, insanın şeklini görür; can gözüyse "Gözü ne kaydı, ne haddini aştı" sırrına hayrandır.

3606 Görünen ayağı, mesçit safında durur; mânevî ayağıysa gökyüzünün üstünde tavaf eder durur.

3607 Bütün parça - buçuklarını böylece say-dök.. bu, zamanla mukayyettir; oysa zamandan, vakitten dışarıdır.

3608 Vakitle mukayyet olan şu beden, ecele dek vardır; öbür bedense ebedle dosttur, ezelle eş.

3609 * Onun bir adı, iki devlet sâhibidir; bir övülüşüyse, iki kıblenin imâmı.

3610. * Ona halvete girmek de gerekmez, çileye girmek de; artık onu, hiçbir bulut örtemez.

3611 * Onun halvet bucağı, güneş değirmisidir; yabancı gece, nasıl perde kesilebilir ona?

3612 * Hastalık da geçti - gitti, pehriz de, hararet kalmadı; onun küfrü îmân oldu, küfürse bitti artık.

3613 * Elif gibi doğruluğu yüzünden öne geçmiştir o; kendi huylarından hiçbir huy kalmamıştır onda.

3614 Kendi huylarının elbisesinden soyunmuştur, tek olmuştur; canına can katan güzeliyle çırçıplaktır o can.

3615 Tek padişahın huzûruna çırçıplak gitmiştir de o padişah, kutsal sıfatlardan bir elbise giydirmiştir ona.

3616 Padişahın sıfatlarından ağır bir elbise giyinmiş, kuyudan çıkmış, mevkiin, rütbenin sayvanına uçmuştur.

3617 Tortulu su, sâf olunca böyle olur; leğenin üstüne çıkar, tortu dipte kalır.

3618 Tortu neden leğenin dibindeydi? Toprağın cüzü'leriyle karışmıştı da bu şomluk yüzünden dipteydi.

3619 Kötü dost, elini - ayağını bağlamıştı; yoksa aslında o su, pek yücedi.

3620. * "İnin" emri gelince onu, Hârut gibi baş - aşağı asakoydular.

3621 Hârut da gökyüzündeki melelerdendi ama, bir azar işitti, öylece asıla kaldı.

3622 Baştan çıktı; kendisini baş yaptı; tenhâca öne geçmeye kalkıştı da bu yüzden baş - aşağı asıldı.

Sepet, kendisini suyla dolu gördü, nazlanıp baş çekti de denizden ayrıldı.

Ama ciğerinde bir katrecik su bile kalmadı. Sonra deniz acıdı da, onu tekrar çağırdı.

Ne mutlu çağdır o çağ ki denizden, bir hizmet karşılığı olbmaksızın, sebepsiz bir rahmettir, gelir - açtar.

Allâh için olsun, Allâh için, denizin çevresinde dolaş; denizdekilerin yüzleri sarı olsa bile bunu yap.

Yap da denizin bağış lûtufları gelsin; inciye kavuşmak yüzünden, sapsarı yüzün kıpkırmızı olsun.

Yüzün sarılığı, o sarı renk, renklerin en iyisidir; çünkü bu çeşit yüz, o yüze kavuşmayı beklemektedir.

Ama yüzde parlayıp duran kızıllık, o yüze sâhip olanın, bulunduğu hali yeter bulmasındandır.

3630. Çünkü tamah, adamı zayıflatır, aşağılatır, adamın yüzünü sarartır; böyle kişi, bedeninin illeti yüzünden hasta değildir.

* Hasta olmayanın yüzünü sapsarı görse, Calinos'un bile aklı şaşar.

* O'nun ışıklarına tamah edersen sararır yüzün; Mustafâ, "Tamah eden alçaldı" dedi.

Gölgesiz ışık güzeldir, yücedir; kafesten vuran ışıksa, sanki kalburdan vurmadadır..

Âşıklar, bedenlerinin çırçıplak olmasını isterler; ama erkekliği olmayana, ha elbise olmuş, ha çıplaklık.

O ekmek, o sofra, oruç tutanlaradır; atsineğineyse çorba nedir, tencere ne?

Padişahın, Eyaz'a, bir kere daha, şu yaptığın işin aslını söyle de seni inkâr edenlerle kınayanları zordan kurtar; çünkü onların bu işte şüpheleri var; onları şüpheden kurtarmak da adamlıktır diyerek söylemesini istemesi

Bu sözün ne haddi var, ne sınırı; ey Eyaz, sen kendi halini anlat.

Senin hallerin, yepyeni bir mâdenden, yenilik mâdeninden meydana gelmekte; bu hallere nasıl razı olabilirsin?

* Haydi, halini anlat; beşle altının hallerinin de başına toprak, derslerinin de.

* İçteki hâl, söze gelmiyorsa, tek mi, çift mi oynayayım da bu oyunla dış halini söyliyeyim sana.

3640. Sevgilinin lûtfuyla mat oluştaki acılıklar bile cana, şeker kamışından daha hoştur, daha tatlı.

O lûtfun bir zerre tozu, denize konsa, denizin acılığı, tamâmiyle tatlılaşır.

* A emin er, böylece yüzbinlerce hâl gelir, sonra gene, geldiği gibi gayb âlemine gider.

* Her günün hâli, dünküne benzemez; hani ırmak akar - gider, akışı durdurulamaz ya; onun gibi.

* Her günün sevinci bir başka çeşittir; her günün düşüncesinin, başka bir tesiri vardır.

*** İnsanın bedeni*, konuk evine, çeşitli düşünceler de çeşitli konuklara** benzer. Ârif, o gam, o sevinç düşüncelerine râzıdır, onları hoş görür; konuk seven, garîbin gönlünü alan, hatırını hoş eden Halil gibi. Halil'in kapısı, konuğu ağırlamak için boyuna açıktı; kâfire de açıktı o kapı, mü'mine de; emin kişiye de açıktı, hain kişiye de; bütün konuklara güler yüz gösterirdi.**

3645 A genç, şu beden, bir konuk evidir; her sabah, o eve koşarak yeni bir konuk gelir.

3646 Sakın, geldi de yamandı, boynumda kaldı şu konuk deme; şimdicek gene yokluğa uçar - gider o.

3647 O görünmeyen dünyadan, gönlüne ne gelirse, bil ki konuktur; onu hoş tut.

Bir eve konuk geldi; ev sahibinin karısı, yağmur yağıyor; konuk boynumuzda kaldı dedi.

3648 Birisine, vakitsiz bir konuk geldi; ev sahibi, onu bir gerdanlık gibi boynuna taktı***.

3649 Sofra yaydı, onu ağırladı; o gece, sanki mahallelerinde düğün vardı.

* "Bedeni" anlamına gelen "ten" sözü unutulmuş, karşılaştırmada, yerine ince ve küçük olarak eklenmiştir.

** "Çeşitli konuklara" anlamına gelen "be mihmânân-ı muhtelif" sözü de karşılaştırmada, yerine ve küçük harflerle yazılmıştır.

*** "Konuk" sözü, böyle türkçe geçiyor.

3650. Adam, gizlice kadınına, hâtun dedi, bu gece iki yatak ser*.

3651 Bizim yatağımızı kapı yanına ser; konuğa da öbür yanda bir yatak ser.

3652 Kadın, a benim iki aydın gözüm dedi; bâş üstüne, merak etme; ağırlarım, hizmet ederim.

3653 İki yatağı da serdi; kendisi de sünnet düğününe gitti, orada eğleşti.

3654 Aziz konuk, kadının kocasıyla kaldı; geceleyin kuru - yaş, bir çerez çıkardı adam.

3655 Yediler, içtiler; o iki seçkin er, iyiden - kötüden, başlarından geçenleri gece yarısına dek anlattılar.

3656 Derken konuğun uykusu geldi; kapı yanındaki yatağa girip yattı.

3657 Kadının kocası, utancından bir söz söyleyemedi, a benim cânım, senin yatağın bu yandaki;

3658 A kerem sâhibi, senin yatıp uyuman için öte yana döşek serdik diyemedi.

3659 Kadına söylediği söz, ters oldu; konuk o yanda uyudu.

3660. O gece de öyle şiddetli yağmur yağmaya başladı ki, bulutların çokluğu, herkesi şaşırttı.

3661 Kadın, kocası kapı yanındaki yata[illegible], o amıca da öte yandaki yatakta sanarak,

3662 Çırçıplak soyundu, yatağa girip konuğu koklaya - koklaya birkaç kere de öptü.

* "Hâtun", böyle türkçe geçmekte.

3663 A koca adam dedi; hani birşeyden korkuyordum ya; korktuğum başıma geldi mi geldi, geldi mi geldi.

3664 * Konuğu yağmur, çamur, yamadı buraya; beylik sabun gibi üstümde kaldı.

3665 Bu yağmurda, bu çamurda nerden gidecek? Başına - canına andolsun, başımızda kaldı - gitti.

3666 Bu sözleri duyan konuk, hemen sıçradı, bırak be kadın dedi; ayakkabım var, çamurdan korkmam ben.

3667 * Ben gidiyorum, Tanrı size hayırlar versin; can, yolculukta bir soluk bile dinlenmez, neşelenmez;

3668 * Tâ mâdenine, yerine - yurduna varıncaya dek. Bir yerde eğlenmek, bir yerden hoşlanmak, adamın yolunu keser.

3669 Kadın, o souk sözü söylediğine, söyleyeceğine pişman oldu; çünkü o tek konuk, o eşsiz er ürkmüştü, gücenmişti, yola düşmek üzereydi.

3670. Kadın, a beğim, şaka ettim, şakamı hoş gör dedi, çok sözler söyledi;

3671 Yerlere kapandı, ağladı - sızladı ama fayda etmedi. Konuk, onları hasrette bıraktı, kalktı, gitti.

3672 * Bundan sonra o adam da, o kadın da yas elbiseleri giyindi; çünkü o konuğu, leğen altına kapanmış mum olarak görmüşlerdi.

3673 Şimdiyse yola düşmüş gidiyordu; ova, onun ışığıyla cennete dönmüş, gece karanlığından sıyrılmıştı.

3674 Bu olayın gamından, utancından adam, evini, konuk evi yaptı.

3675 İkisinin de gönüllerine her zaman, o konuğun hayali gizli bir yoldan gelirdi de derdi ki:

3676 * Hızır'ın dostuyum ben; size yüzlerce define döktüm - saçtım; fakat ne yapayım, nasibiniz değilmiş.

Her gün gönüle gelen düşünce, günün ilk çağında gelip eve konan konuğa benzer. Konuk ağırlamanın, konuğun nazını çekmenin, emrine, huysuzluğuna, ev sahibinin tahammül etmesindeki üstünlük

3677 * Konuk evine her gün, nasıl bir konuk gelirse, senin gönlüne de her solukta aziz bir konuk gibi bir düşünce gelir.

3678 * A benim cânım, düşünceyi adam yerine koy; çünkü adam, düşünceyle değerlenir, canlanır.

3679 * Gam düşüncesi sevinç yolunu vurursa gam yeme; çünkü o, sevinci hazırlamaktadır.

3680. * Gam, hayrın temelinden yeni bir sevinç gelsin diye gönül evini yabancılardan, adam - akıllı, hem de sertçe siler - süpürür.

3681 * Yemyeşil daldan ayrılmayacak yapraklar bitsin diye gönül dalındaki sararmış yaprakları döker.

3682 * Tâ ötelerden, yepyeni bir tad, salına - salına gelsin diye eski sevincin kökünü kazır.

3683 * Yüzü örtülmüş kökü göstermek için gam, çürümüş, pörsümüş kökü söker - atar.

3684 * Gam, gönülden neyi döker, neyi sökerse, karşılık olarak, gerçekten de daha iyisini getirir.

3685 * Hele gamın, gerçek inanç ehlinin kulu - kölesi olduğunu bilen kişiye, daha da fazla lûtufta bulunur gam.

3686 * Bulutla şimşek, ekşi suratlılık etmeseler, üzüm çotuğu, doğunun gülümsemelerinden yanar - gider.

3687 * Kutluluk, kutsuzluk gelir, gönüle konuk olur. Bunlar, yıldızlara benzerler; evden eve, burçtan burca konarlar.

3688 * Senin burcuna geldi, senin burcunda konakladı mı, sen de onun tâlii gibi tatlılaş, çevikleş de,

3689 * Ay'la buluşunca, gönül padişahına, senden şükürler etsin.

3690. * Eyyup, yedi yıl belâya dayandı, râzı oldu; Tanrı konuğunu hoş tuttu.

3691 O yüzü pek belâ, yüz gösterdi mi, Tanrı'ya yüzlerce çeşit şükrederdi o.

3692 Belâ da, ben dedi, sevgililerini öldürdüğüm halde, seni sevdiği için bir soluk bile yüzünü ekşitmedi Eyyup.

3693 Tanrı'ya vefâ gösterdi. Tanrı'nın bildiğine inandı da bir söz bile söylemekten utandı; belâ ile sütle şeker oldu - gitti.

3694 Gönüle, yeniden yeniye düşünceler gelir; sen de yürü, güle - güle karşıla onları.

3695 Yaradanım de, sen beni, onun şerrinden koru; o yüzden gelecek lûtuftan mahrum etme beni*.

3696 * Rabbim, gördüğüm, uğradığım belâlara karşı, lûtfet de şükredeyim; geçip gidince de, neden şükretmedim diye hasret çekmeyeyim.

3697 O yüzü ekşi derdi hoş tut; o ekşiliği şeker gibi tatlı say.

3698 Bulutun da görünüşte yüzü ekşidir ama gül bahçesini bezer; çalıları kırar - döker.

3699 * Gam düşüncesini bulut say; o asık suratlıya sen de pek surat asma.

3700. * Belki de o inci, onun elindedir; çalış - çabala da senden râzı olsun.

3701 İncisi yoksa, zengin değilse bile tatlı huyunu arttırmış olur.

3702 Bir başka yerde de bu huyun fayda verir sana; ansızın, günün birinde, dileğine erişirsin.

3703 Senin sevinmene engel olan düşünce de sanat sâhibinin emriyle, hikmetiyle gelmiştir.

3704 * A delikanlım, ona musibet deme; olabilir ya, belki de kutlu bir yıldızdır; belki de kutluluk kırânındadır.

3705 Sen, parça - buçuk deme ona; asıl say onu da maksadına ulaş.

3706 Onu parça - buçuk sayar, zararlı görürsen, gözünü asla diker, bekler - durursun.

3707 Bekleyiş, tad bakımından zehirdir; o gidişle boyuna ölürsün sen.

---

* Bu ve bundan sonraki beyit arapçadır.

3708 Onu asıl say da kucakla, boyuna bekleyiş ölümünden kurtul - gitsin.

Padişahın Eyaz'a iltifatı

3709 A yolu - yordamı gerçeklik olan, a yalvarışlarla dopdolu bulunan Eyaz, gerçekliğin denizden de fazla, dağdan da.

3710. Ne istek, özlem çağında sürçüyorsun da dağ gibi aklın, saman çöpü gibi uçuyor;

3711 Ne öfke çağında, kin çağında sabrın gevşiyor da kararsız bir hale geliyorsun.

3712 Erkeklik de bu erkekliktir; yoksa sakalla bıyık ve... adamı adam etmez; öyle olsaydı eşek, erlerin padişahı olurdu.

3713 * Hak, Kur'ân'da kimlere "Erler" dedi? Bu beden, nerden varacak oraya?

3714 A babam, hayvan canının ne değeri var? Bir git de kasaplar çarşısından geç.

3715 Yüzbinlerce baş, gövde üstüne konmuş ama değerleri yağdan da az, kuyruktan da.

3716 Şehvet âletinin şahlanmasından aklı fareye, şehveti de arslana dönen kişi, kahpedir.

⁂

(Ş E R H)

3591. beyitten sonraki başlık. Bilselerdi... XXIX. sûrenin (Ankebût) 64. âyetinden alınmıştır. Âyetin tamâmının meâli şudur: "Ve bu dünyâ yaşayışı, ancak aslı olmayan bir eğlenceden, bir oyundan başka birşey değil ve gerçekten de âhıret yurdundan ebedî yaşayış var; bunu bir bilselerdi."

Dünya - leş 1039. b. e bk.

3595. İlliyyîn. I. c. 642 - 645. b. lerinin ş. e bk.

3596. Tertemiz içki. Metinde "Câm-ı tahur - Tertemiz içki kadehi" diye geçiyor. LXXVI. sûrenin (Dehr) 21. âyetinden lâfzî iktibas var. Âyetin meâli şudur: "Üstlerinde, ipincecik yeşil ve ipek elbiseler, kalın ipekten dokunmuş libaslar vardır ve gümüş bilezikler takınırlar ve Rableri, onları tertemiz bir içkiyle suvarır."

3597 Haccâc. III. c. in 1051. b. in ş. e bk.

3604. "Ol" I. c. in 1797. b. in ş. e bk.

3605. "Gözü ne kaydı, ne haddini aştı." II. c. in 3757. b. in ş. e bk.

3609. "İki devlet sâhibi" diye çevirdiğimiz söz, metinde, "Veliyy'üd - Devleteyn" diye geçiyor. 3601.

beyitten itibâren erenleri övmektedir; bu bakımdan, iki devlet, dünyâ ve âhıret devletidir; eren, bütün irâdesini Tanrı'ya verdiğinden, dünyası, âdetâ âhıret olmuştur; O'nu görür, O'nunla duyar, her hareketi, O'nun rızâsına uygundur; dünyâda böyle bir devlete kavuşmuştur; âhıretteyse Ar'âf erenlerine katılacak, o devlete erecektir (I. c. in 316. b. in ş. e bk.). "İki kıblenin imâmı" sözü de beyitte "İmâm'ül - Kıbleteyn" diye geçiyor. İki kıbleden maksat Kudüs ve Kâ'be'dir. Müslümanlıkta ilk kıble Kudüs'tü; sonra, II. sûrenin (Bakara) 144 - 150. âyetleri inerek Kâ'be kıble olmuştur. İki kıble İmâmıysa, Hz. Muhammed'dir (S. M). Erenler, Hz. Muhammed'in (S. M) vârisi olduklarından, onlar da, niyâbet yoluyla iki devlete sâhip sayılırlar, iki kıblenin imâmı diye övülürler.

3610 - 3611. Haclet - Halvet bucağı. Çile. Halvet, yalnızlık anlamına gelir. Esmâ ile sülûkü kabûl eden tarîkatlerde derviş, dar bir odaya girer; orada kırk gün, az yemek, az içmek, az uyumak şartiyle kendini ibâdete verir. Bu kırk günlük ibâdet süresine, arapça kırk anlamına "Erbaîn" ve "Erbaîne girmek" denir. Tekkelerde, dervişlerin erbâîne girdikleri daracık odaya "Halvet - Hâne" derler. Dervişin yiyeceği yemek, içeceği su, Halvet-Hâneye götürülür. Çok defâ ilk gün, dervişe kırk hurma, yahut zeytin götürülür, her gün biri eksiltilmek üzere kırkıncı günü bir hurma, yahut zeytin verilir. Kırkbirinci günü, bir koyun kesilir, dervişe koyunun et suyuyla pişirilmiş çorba verilir ve erbâinden çıkarılır. Derviş, bu kırk gün içinde gördüğü rüyaları, geçirdiği ruhî hâlleri şeyhine söyler. Şeyh lüzum görürse dervişi tekrar erbaîne sokar. Birbiri üstüne üç kere erbaîne sokulabilir. Erbaîne, farsça "Cihle - Çile" de denir ki bu da aynı anlamdadır. Mevlânâ'nın yolu, Esmâ yolu olmadığı için Mevlevîlikte bu çeşit halvet ve rıyâzat yoktur. Mevlevîlikte sonradan meydana gelen binbir günlük çile, hizmet esâsına dayanır. "Çileye ıkrâr verip soyunan" derviş, sırasıyla tekkede onsekiz hizmeti görür. Binbir günün sonunda, hücresine götürülür, orada da onsekiz gün hücre çilesinden sonra hücre sâhibi derviş, diğer bir deyimle "dede" olur (bk. A. Gölpınarlı: Mevlânâ'dan sonra Mevlevîlik; İst. İnkılâp K. 1953; s. 391 - 398. Mevlevî Âdâb ve Erkânı; ayı K. 1963, s. 135 - 136).

3612. Küfür - İman. IV. c. in 3280 - 3284. b. in ş. e bk.

3613. Elif gibi doğruluk - Öne geçiş. Arap alfabesinde "elif", ilk harftir; "a, e, ı, i, o, ö, u, ü" harflerinin yerini tutar; yukarıdan aşağıya doğru çekilen düz bir çizgi şeklindedir. Bu bakımdan, "Elif gibi doğru" sözü, bir örf mecazı olarak dile girmiştir; gene "Elif gibi doğruluğu yüzünden öne geçmek" de bir örf mecâzı olmuştur.

3620. İnin. I. c. in 931. b. in ş. e bk. Beyitte lâfzı iktibas var.

3631. Calinos. I. c. in 24. b. in ş. e bk.

3632. Tamah eden alçaldı. 1943 - 1944. b. lerin ş. e bk.

3638. Beş - Altı. Beş duyguyla altı yöne işarettir. I. c. 3588. ve 3664. b. in, II. c. 614. b. in ş. e bk.

3639. Tek mi, çift mi? Fındık, fıstık gibi avuca sığan şeylerden bir avuç alınır; iki avuç da sıkılarak karşıdakine, tek mi, çift mi denir. Karşıdaki ya tek der, ya çift. Dediği çıkarsa avuçtakiler onun olur, çıkmazsa kaybeder. Her iki sıkılı avuç, karşıdakine tutularak hangisinde denir, avuçtakiler, bilenin olur, bilemezse kaybeder; yâni iki çeşit de oynanır; beyitte birinci tarz kastediliyor.

3642 - 3644. Âlemin her an yenilendiği, yaratılışın dâimî olduğu, insanın da madde bakımından olduğu gibi mânâ bakımından da her an yeni bir hâlde bulunduğu ve yaratılışta, tecellîde tekrar olmadığı anlatmaktadır. I. c. in 1147., 1441. ve III. c. in 1641. b. lerinin ş. e bk.

3644. beyitten sonraki bölüm. Konuk evi - Konuk. Bilhâssa köylerde, konukları ağırlamak, yolcuları yatırmak, doyurmak için ayrılan odaya "konuk evi", yahut "mihman evi" denir. Dervişlerde, zâvie, yâni bucak denen tekkeler, yolcu dervişlerin kalıp dinlendikleri, yol tedârkini görüp yollarına devâm ettikleri tekkelerdir. Büyük câmilerde "Tâb - Hâne" denen ve câmiin bir yanında olan yer de konuk evidir. Konuklar, orada müsâfir edilirdi. Müslümanlıkta, hele sûfîlerde konuğa büyük bir önem verilir. Türkçede, "Müsâfir, rızkıyla gelir" atasözü, "Konuk, sızkıyla gelir, konuklayan toplumun günahlarını alıp gider; onları günahlarından kurtarır" hadisine dayanır (Câmi'; II, s. 44). İbrahim Peygamber'in, cömertliğine, konuksuz yemek yemediğine, Hızır'ın konuk olarak geldiğine dâir birçok halk hikâyesi vardır.

3664. Beylik sabunu, Yoksullara dağıtılan sabun. Mustahakkı bulunamayıp kaldığına, yahut iyi olmadığı için yıkanmakla bir türlü elden çıkmadığına işaret ediliyor.

3667 - 3368. "Yolcu kısmı yolda gerek" atasözünü hatırlatıyor. Mânevî bir yolculuk olan sülûkte, her hangi bir durakta durmamak, keşiflere, kerâmetlere aldanmamak gerektiği anlatılmaktadır.

3672. Leğen - Mum. Leğen altına kapanan mum, söner; yanan, üstüne birşey örtülmeyen mumsa, çevreyi ışıtır.

3676. Hızır. I. c. in 223 - 237. b. lerin ş. e bk.

3677 - 3790. Mevlânâ, bu beyitlerde düşünceleri, konuk evine gelen konuklara benzetmekte, II. c. in 477. beytinde buyurduğu gibi insanın, düşünceden, düşüncesini belirten sözünden ibâret olduğunu, insana, ona göre değer verileceğini bildirmektedir. Gamın, güçlüğün, XCIV. sûrenin (İnşrâh) 5 - 6. âyet-i kerîmelerinde de bildirildiği gibi neşeyle, kolaylıkla beraber bulunduğunu anlatmakta, Eyyûb Peygamberi (A. M) örnek göstermektedir (I. c. in 2105. b. nin ş. e bk.).

3696. Beyitte XXVII. sûrenin (Neml) 19. ve XLVI. sûrenin (Ahkaaf) 15. âyetlerinden lâfzan iktibas vardır.

3699 - 3700. Yağmur - İnci. Eskilerin inancına göre Nisan yağmurunun katresi, sedefin içine düşerse inci, yılanın ağzına düşerse zehir olur; buna işâret edilmektedir.

3704. İki yıldızın aynı dereceye gelmesine "kıran" denir. İki kutlu yıldızın kırânı, kutludur; iki kutsuz yıldızın kırânıysa kutsuzdur.

3713. Erler. XXIV. sûrenin (Nûr) 37. âyet-i kerîmesinde meâlen, "Öyle erler vardır ki onları ne ticaret, ne alım - satım, Allâh'ı anmaktan ve namaz kılmaktan ve zekât vermekten alıkoymaz; gönüllerin ve gözlerin döneceği günden korkar onlar" buyurulmakta, sonraki âyette de bunların, yaptıkları iyiliklerin, kullukların karşılığını fazlasıyla elde edecekleri, Allâh'ın, dilediğini, hesapsız olarak rızıklandıracağı bildirilmektedir. Beyit bu âyete işaret etmektedir. "Ricâl - Erler" sözü, 37. âyetten aynen alınmıştır.

***

METİN

Babanın kıza, kendini koru da kocandan gebe kalma diye tenbih etmesi*

3717 Bir tacirin bir kızı vardı; Zühre yanaklı, Ay yüzlü, gümüş bedenli bir kızdı.

3718 Ergenlik çağına gelince onu kocaya verdi; kocası kızın dengi değildi.

3719 Kavun, karpuz, olunca sulanır; onu yarmazsan bozulur - gider.

3720. Adam da kötülükten korktu, zorda kaldığından kızı, dengi olmayan birine verdi.

3721 Kızına da, kendini koru, kocandan gebe kalma dedi.

3722 Zorda kaldım da seni şu yoksula verdim; bu adamı garip say, garipte vefâ olmaz.

3723 Ansızın fırlar, herşeyi bırakır, gider; çocuğu da başına derd olur.

3724 Kız, babacığım dedi, sözünü tutarım, öğüdün kabulüm, çok doğru.

3725 Babası, her iki günde bir, her üç günde bir kızına, aman, sakın diyordu.

* Kocandan anlamına gelen "ez şovheret" sözü, karşılaştırılmada sona, küçük yazıyla yazılmıştır.

3726 Derken kız, kocasından gebe kalıverdi; çünkü her ikisi de, hâtun da*, kocası da gençti.

3727 Babasından gizledi bu işi; çocuk beş aylık, yahut altı aylık oldu.

3728 İyiden iyiye belli olunca babası, bu nedir dedi; ondan uzaklaş demedim miydi sana?

3729 Bu tenbihlerim yel miydi ki öğüdüm, sözlerim hiçbir eser bırakmadı sende?

3730. * Kız, baba dedi, nasıl çekineyim? Erkekle kadın, şüphe yok ki ateşle pamuk.

3731 Pamuğun ateşten kaçınabilmesi, ateşi söndürüp yanmaması nerede görülmüş? Yahut ateş olur da yakmaz olur mu hiç?

3732 Babası, ben dedi, onun yanına varma; onun erlik suyunu kabul etme dediydim ya.

3733 Tam zevk halinde, onun beli gelirken kendini ondan çekmen gerekti.

3734 Kız, beli ne vakit geliyor, nasıl bilirim bunu; gizli, pek gizli birşey bu dedi.

3735 Babası, gözleri süzüldü mü, anla ki beli geliyor deyince,

3736 Kız, onun dedi, gözleri süzülünceye dek benim şu iki gözüm kör olup gidiyor.

3737 Her bayağı akıl, hırs, öfke, savaş çağında yerinde durmaz ki.

---

* Metinde böyle, "hâtun" diye geçiyor.

*** Gölgede yetişmiş, nefsiyle savaşmamış, aşk derdini tatmamış, aşk elinden dağlanmamış, ancak halkın ona karşı yerlere kapanmasını, elini öpmesini, saygıyla ona bakıp parmakla da, işte bugün sûfi budur diye göstermesini sağlamak için sûfilik yoluna girmiş bir kişi vardı; onun yüreksizliliği, gevşekliği üstüne bir hikâye. Hani çocukların, sen hasta olmuşsun diyerek hastalandırdıkları muallim gibi o da vehmine kapıldı da, ben savaş eriyim, beni bu yolda pehlivan biliyorlar; büyük savaşta nefsimi alt ettim, küçük savaşta da hünerler göstereyim; zâti küçük savaş da nedir bence deyip gazilerle savaşa gitti. Arslanın hayalini gördü, erlikler gösterdi, bu erliklerle sarhoş oldu sanki de yüzünü ormana tuttu, arslan avlanacaktı; arslansa hal diliyle, "Öyle değil.. yakında bilir, anlarsınız; sonra da öyle değil.. yakında bilir, anlarsınız" diyordu.**

3738 Sûfinin biri, orduyla savaşa gitti; derken birden - bire savaş belirtileri görüldü.

3739 Sûfi, ağırlıklarla, arık kişilerle kaldı; atlılar, tâ savaş safına dek at sürdüler.

3740. * Şu topraktaki ağır kişiler, oldukları yerlerde kaldılar; "Herkesi geçen ileri gidenler" at sürüp ilerlediler.

3741 Savaşlar edip, üst geldiler; ganimetlerle faydalanıp geri döndüler.

3742 Ey sûfî, sen de gel, al diye ona da armağan sundular; oysa attı o armağanı, hiçbir şey almadı.

3743 Neden öfkelisin diye sordular; ben dedi, savaştan mahrum kaldım.

3744 Sûfî, savaşta hançer çekmediği, savaşmadığı için kendisine armağan sunulmasından hoşlanmadı.

3745 Tutsak getirdik dediler; birini de öldürmek için sen al.

3746 Kes başını da sen de gazi ol. Sûfî, bu sözden biraz yüreklendi, hoşlandı.

3747 * Apteste, suyun yüzlerce aydınlığı var ama, bulunmazsa da teyemmüm etmek gerek.

3748 Sûfî, savaşa katılanların sevabını elde etmek için o elleri bağlı tutsağı aldı, çadırın ardına götürdü.

3749 Çadırın ardında tutsakla bir hayli gecikti; topluluk, yoksul adam dediler, orda pek gecikti.

3750. İki eli bağlı öldürülesi kâfiri öldürmeteki gecikmenin sebebi ne?

3751 Birisi, işi anlamak için gitti; bir de ne görsün? Kâfir, sûfînin üstüne çıkmamış mı?

3752 Erkek, nasıl dişinin üstüne çıkarsa o tutsak da, arslan gibi yoksulun üstüne çıkmış.

3753 Elleri bağlı olduğu halde öfkeyle sûfînin boğazını ısırıp duruyor.

3754 Kâfir, dişleriyle sûfînin boğazını ısırmada; oysa yere yığılmış, aklı başından gitmiş.

3755 Elleri bağlı kâfir, silâhsız olduğu halde, onun boğazını bir kedi gibi yaralamış.

3756 Tutsak, onu yarı ölü bir hale getirmiş; yoksulun sakalı, boğazından akan kana bulanmış.

3757 Hani senin gibi.. elleri bağlı nefsin elinden o sûfî gibi kendinden geçmiş, alçalmış - gitmişsin.

3758 Yoldaki bir tepecik seni bunaltmış; oysa önünde yüzlerce dağ var.

3759 Bu kadarcık bir tepeden ürküp ölüye dönmüşsün; önündeki dağ gibi bayırları nasıl aşacaksın?

3760. Gaziler, öfkelendiler, gayretleri kabardı; hemencecik kılıçla o kâfiri tepelediler.

3761 Sûfînin de yüzüne, kendine gelsin diye sular serptiler; kendine geldi, baygınlıktan ayıldı.

3762 Kendine gelince o topluluğu gördü; onlar da başına gelenleri sordular.

3763 Allah - Allah ey aziz dediler, bu ne hal? Neden böyle aklın başından gitti?

3764 Nasıl oldu da elleri bağlı, yarı ölmüş bir kâfir yüzünden kendinden geçtin, böyle alçaldın?

3765 Sûfî, başını kesmeye kalkışınca o gözü pek kişi, öfkeyle öyle bir baktı ki bana...

3766 Gözünü açtı da bana öyle bir baktı; gözlerini öyle bir dolandırdı ki aklım başımdan gitti.

3767 Gözünü dolandırması, bir ordu göründü bana; o bakış, ne korkunç bir bakıştı, söyliyemem, anlatamam ki.

3768 Sözü kısa keseyim, o bakıştan korktum; kendimden geçip yere yığıldım dedi.

Savaş erlerinin, eli bağlı tutsak bir kâfirin göz süzüşünden kendinden geçersen, elinden hançer düşerse; Sende böyle bir yürek varken sakın savaşa girişme, sakın.. sen tekkenin mutfağını gözle; savaşa katılmaya kalkışma da rezil etme kendini diye o sûfiye öğüt vermeleri

Topluluk, sende böylesine bir yürek varken savaşa girişmeye kalkma dedi.

3770. O eli bağlı tutsağın bakışından gemin dağıldı, denizlere garkoldun.

Erkek arslanlar, bir saldırdılar mı, kılıçları, kelleleri top yapar; onların arasında ne işin var senin?

Erlerin savaşlarından haberin bile yok; nasıl olur da kan içinde yüzebilirsin sen?

Boyunlara inen kılıçların şakırtısı, çamaşır yıkayanların çamaşırı döverken çıkan taktakı hiçe sayar.

Nice başsız beden, yerde çırpınır, nice bedensiz baş, kan denizinde habbeler gibi görünür.

İnsanları yok eden yüzlerce er; savaşta, atların ayakları altında yok olur gider.

Bir fareden korkup uçan akıl, o safta nasıl kılıç çekebilir?

Savaş bu* bulgur aşı yemek değil ki yenlerini sıvayıp yemeye girişesin.

* Savaş diye çevirdiğimiz kelime, metinde Türkçe "Çâliş" olarak geçiyor.

• Bulgur aşı yemek değil bu, gel de kılıcı gör burda; Hamza gerek ki bu safta demir gibi dayanıp dursun.

Bir hayalden ürküp hayal gibi kaçan her yufka yüreklinin işi değil savaş.

3780. • Savaş, Türklerin işidir, kızların değil.. kızların yeri evdir, var - git, evinde otur.

Allah rahmet etsin, Ayyâzî'nin, şehit olmak ümidiyle yetmiş kere göğsü açık olarak savaşa girmesi; sonunda küçük savaşta şehit olmaktan ümit keserek büyük savaşa girişmesi, halvete girmesi. O sırada gazilerin davul seslerini duyan nefsinin, zincirini sürüyerek savaşa girmeye kalkışması üzerine bu dilek yüzünden nefsini töhmet altına alması

Ayyâzî dedi ki: Belki bir yara alırım ümidiyle tam doksan kere, göğsü açık savaşa girdim.

Belki öldürecek bir yerime bir ok gelir, saplanır diye çıplak göğsümü oklara tuttum.

Boğazından yahut, öldürecek bir yerinden oklanmak, ancak devlet sâhibi şehide nasip olur.

Bedenimde yara almadık bir yer yok; şu bedenim, ok yaralarıyla bir kalbura döndü.

Fakat oklar, öldürecek bir yerime gelmedi; şehitlik baht işi; yiğitlik işi, anlayış işi değil.

Şehitlik canıma nasip olmayınca tezce halvete girdim, çile çekmeye koyuldum.

3787 Bedenimi en büyük savaşa attım, riyazata verdim, arıklaştırmaya çalıştım.

3788 Kulağıma gazilerin davul sesleri geldi; gaziler salına - salına savaşa gidiyorlardı.

3789 İçimden nefsim, seslendi bana; seher çağı can kulağıyla sesini duydum.

3790. Kalk diyordu, savaş çağı geldi, yürü; kendini savaşa rehin et.

3791 A pis, a vefasız nefis dedim; sen nerdesin, savaş etmeyi istemek nerde?

3792 Doğru söyle ey nefis; bu bir düzen değil mi? Yoksa şehvet sahibi nefis, kulluk etmez de etmez.

3793 Doğru söylemezsen üstüne atılırım; riyazatla daha fazla sıkar, sıkıştırırım seni.

3794 Nefsim, o solukta içimden, dilsiz - dudaksız, sessiz - sadasız, güzel bir deyişle seslendi de,

3795 Dedi ki; beni her gün öldürüyorsun; canımı kâfir canı gibi sürükleyip duruyorsun.

3796 Hiç kimsenin halimden haberi yok; beni uykusuz, yemeksiz öldürmedesin sen.

3797 Savaşta, bir yara alır, sıçırar - çıkarım şu bedenden; halk da benim erliğimi, can verişimi görür.

3798 A nefisceğiz dedim, hem iki yüzlü yaşamadasın, hem iki yüzlü gebermedesin; nesin sen?

3799 İki dünyada da gösterişçisin; iki dünyada hiçbir işe yaramazmışsın.

3800. Şu beden diriyken halvetten hiç çıkmayacağım, adadım bunu; halvetten başımı bile çıkarmayacağım.

3801 Çünkü yalnızken beden, ne yaparsa yapsın, ne erkek görsün diye yapar, ne kadın görsün diye.

3802 Halvetteki hareket de ancak Tanrı içindir, oturup dinlenmek de; adamın başka bir niyeti olamaz.

3803 • Bu, en büyük savaştır, o en küçük savaş; her ikisi de Rüstem'in işidir, Hayder'in harcı.

3804 Farenin kuyruğu oynadı mı, aklı - fikri başından uçup giden adamın işi değil.

3805 O çeşit kişi, kadınlar gibi savaştan, mızraktan uzak olmak gerek.

3806 O da sûfî, bu da sûfî; yazık o sûfiye... O, bir iğneyle ölmede, bu kılıçlara karşı durmada.

3807 O sûfînin resmi; canı yok onun; bu çeşit sûfîler yüzünden sûfîlerin de adı kötüye çıkmış.

3808 Balçıktan yoğrulmuş bedenin kapısına, dıvarına, Tanrı, kıskançlığından yüzlerce sûfî resmi yapmıştır.

3809 Büyü yüzünden o resimler harekete gelsinler de Mûsâ'nın sopası gizli kalsın demişler.

3810. Sopanın gerçekliği, o resimleri yer, siler - süpürür; fakat Firavun gözü tozla - toprakla dolmuştur, görmez.

3811 Bir sûfî de savaş safına, yaralanmak ümidiyle yirmi kere girer.

3812 Savaş çağında Müslümanlarla, kâfire saldırır; Müslümanlar geri dönerler de o, gene kâfirlere atılır.

3813 Yaralanır, yarasını bağlar, gene saldırır, savaşır.

3814 İnsan, olmayacak bir yarayla ölmez ya der, savaşta yirmi yara alır.

3815 Bir yarayla can vermeye acıklanır; canının, gerçekliğinin elinden kolayca kurtulacağına üzülür.

Bir savaş eri, gümüş parayla dolu olan torbasından her gün bir kuruş çıkarır, bir hendeğe atardı. Nefsinden bir hırs, bir istek koptu, kendisine bir vesvese geldi. Değil mi ki hendeğe atıyorsun, bâri hepsini birden at da kurtulayım; ümit kesmek, iki rahatın biridir demişler dedi nefsi. Savaş eri, bu rahatı da vermeyeceğim sana dedi.

3816 Birisinin kırk kuruşu vardı; her gece denize bir kuruş atardı.

3817 Böylece de geçici şeylere düşkün olan nefsini sıkmak, sıkıştırmak, onun can çekişmesini uzatmak isterdi.

3818 Müslümanlarla beraber savaşa gitti, hamle çağında, ateşe dönmüş düşmandan yüz çevirmedi.

3819 Bir kere daha yaralandı, yarasını bağladı; yirmi kere, bedeninde mızrak kırıldı, ok kırıldı.

3820. Bundan sonra da artık gücü kalmadı, yere düştü; aşkının gerçekliği yüzünden "Gerçeklerin oturduğu yere" ulaştı.

3821 * Gerçeklik can vermektir; haydi, "Yarışın" Kur'ân'dan, "Erler var, Allah'la ettikleri ahitte durdular, gerçek oldular" âyetini oku.

3822 Değil mi ki şu beden, canın âletidir; öyleyse bütün ölümler, görünüşte bir değildir.

3823 Nice ham kişi var ki görünüşte kanını döktü ama diri nefsi o yana kaçtı.

3824 Âleti kırıldı, yol kesen diri kaldı; binek kanını saçtı ama nefis diri.

3825 At tepelendi, yolu alınmadı; ham, çirkin, şaşkın bir hale düştü ancak.

3826 Her kanını döken şehit olsaydı öldürülen kâfir de kutlu bir şehit sayılırdı.

3827 Nice güvenilir şehit de vardır ki ölmüştür de dünyada şehit gibi gezer - yürür.

3828 Yol kesen can öldü, kılıcı olan beden, o savaş arayan erin elinde duruyor.

3829 Kılıç, o kılıç ama adam, o adam değil; fakat bu şekil de seni şaşırtıp gidiyor.

3830. Nefis döndü de can oldu mu, şu beden kılıcı, artık bağışlar, lûtuflar sâhibi Tanrı'nın sanat elindedir.

3831 O erlik, öylesine bir erliktir ki gıdâsı, tamâmiyle derttir; öbür erlikse toza benzer, ortası bomboştur.

⁂

(Ş E R H)

3730. Ateş - Pamuk. Türkçede de erkekle kadın hakkında, "Ateşle pamuk bir arada durmaz" atasözü vardır.

3737. den sonraki başlık. Başlıkta işâret edilen, muallimin, çocukların sözlerine kanıp vehimlenerek hastalanması hikâyesi, III. ciltte geçti (57. başlıktan itibaren). Mevlânâ, bu bölümde muallimin, vehimlenerek hastalanması hikâyesini hatırlatmak, kendini savaş eri, yiğit sanıp savaşa katılan ödlek kişiyi anlatmak sûretiyle gerçekte sûfî olmayan, halkın, kendisini büyük görmesini, parmakla göstermesini sağlamak için sûfilik satan, sonra da vehmine kapılıp kendini sûfî, ârif sanan kişileri anlatıyor. Başlıktaki "Öyle..." sözleri 8 âyet olan CII. sûrenin (Tekâsür), "İş öyle değil, yakında bilirsiniz; sonra da gene iş öyle değil, yakında bilirsiniz" meâlindeki 3 ve 4. âyet-i kerîmeleridir ve aynen alınmıştır. Sûre, "Oyaladı mal - mülk çokluğuyla övünmek sizi, ziyâret edinceye dek kabirleri" diye başlar (1 - 2); son âyetlerde, kıyâmetten sonra suçluların, cehennemi gözleriyle görecekleri ve kendilerine verilen nimetler dolayısiyle de soruya çekilecekleri bildirilir.

3740. "Herkesi geçip ileri gidenler." LVI. sûrenin (Vâkıa) 10. âyetinden aynen alınmıştır.

3747. Teyemmüm. IV. c. in 959. b. in ş. e bk.

3778. Hamza. Bulgur aşına da bu ad verilir; bu münâsebetle Hz. Peygamber'in (S. M) amcaları Hamza'yla aynı beyitte anmaktadır (III. c. in 3419. b. in ş. e bk.).

3780. Türk - Terk. Terk, kızoğlan kız anlamına gelir; Arap alfabesiyle aynı tarzda yazılan bu iki sözü, beyitte anarak hem bir söz sanatı yapmakta, hem de savaşın, Türklerin işi olduğunu, kızların, harcı olmadığını bildirmektedir.

3780. beyitten sonraki başlık. Furûzan - fer merhum, bu hikâyeye kaynak olarak, "Tezkiret'ül - Evliyâ" da şu menkabeyi bulmuş:

"Ahmed Hıdraveyh demiştir ki: Uzun müddet nefsime kahrettim. Bir gün, bir topluluğun savaşa gitmekte olduğunu gördüm; bende de savaşa gitmek isteği peydahlandı; nefsim de savaşın sevaplarını sayıp dökmeye başlayınca şaşırdım, nefis, ibâdetten, itâatten hoşlanmaz; her halde, onu boyuna oruçla sıkıştırıyorum, açlıktan tâkatı kalmadı, seferde orucu bozdurmak istiyor düşüncesine daldım; nefsime, savaşa giderim ama dedim, orucu bırakmam. Râzıyım dedi. Şaşırdım; gece namazına kalkmamak, uyumak istese gerek dedim; nefsime, ama dedim, gündüz oluncaya dek uyumam, seni de uyutmam. Râzıyım dedi. Kendi kendime, kimseyle konuşmuyorum, her halde yalnızlıktan bezdi dedim;

halkla düşüp kalkmayı istiyor. Seninle dedim, nereye gidersem gideyim; gene yalnız kalırım, kimseyle düşüp kalkmam. Ona da râzıyım dedi. Âciz kaldım; onun hîlesini bana açması için Tanrı'ya yalvardım. Bunun üzerine nefsim dedi ki: Sen, benim dileklerimin tersini işliyor, günde yüz kere beni öldürüyorsun, halkın bundan haberi bile yok. Bâri savaşta bir kere ölürüm de kurtulurum; halk da, ne mutlu ona ki diye seni över, şehâdet derecesine erişti diye adın - sanın yayılır dedi. Bunu duyunca, tenzîh ederim Tanrı'yı dedim; öylesine bir nefis yaratmış ki diriyken de münâfık, ölümünden sonra da münâfık; ne bu dünyada Müslüman oluyor, ne öbür dünyâda; ben kulluk arıyorsun sandım, meğer sen, zünnar kuşanıyormuşsun." (Maâhiz; s. 188 - 189)

Ahmed-ı Hıdraveyh, hicrî 240 ta (854 M.) vefât etmiştir, Melâmetîlerdendir ve Belh'te metfundur (Nafahât terc. s. 108); Ayyâzi diye anıldığını bilmiyorsak da hikâye, gerçekten de konu bakımından aynıdır.

İmdâdullâh şerhinde, başlıkta ve hikâyede adı geçen zâtın Ebûbekr Muhammed b. Ahmed olduğu, Ayyaz'ın, atalarından bâzı kişilerin adı bulunduğundan Ayyâzî diye anıldığı bildirilmekte, hakkında, bundan fazla bilgi verilmemektedir (s. 320). "Nafahât"'ta, 364 te (957) vefât eden Ebûbekr Muhammed b. Ahmed b. İbrahim adlı bir şeyhten kısaca bahsedilmektedir (Lâmi'î Terc. s. 244); Ayyâzi, belki bu zattır.

Başlıkta geçen "küçük savaş" düşmanla, büyük savaş, nefisle savaşmaktır.

3803. Hayder - Rüstem. II. c. 1247. ve I. c. in 2436. b. lerinin ş. e bk.

3815. beyitten sonraki hikâye. Rahmetli Furûzan - fer, bu hikâyenin kaynağı olarak şu satırları naklediyor:

"Şiblî, dörtbin dînârını birden Dicle'ye attı. Ne yapıyorsun dediler; taşın suya atılması daha doğru dedi. Ne diye halka vermedin dediler. Subhânallâh dedi; perdeyi kendi gönlümden kaldırdıktan sonra Müslüman kardeşlerimin gönüllerine ararsam Tanrı'ya ne cevap veririm? (Keşf'ül - Mahcûb, İhyâ ve Telbîsü İblîs'ten naklen Maâhiz; s. 189)

3820. Gerçeklerin oturduğu ye. LIV. sûrenin 55. âyetinden lâfzî iktibas var.

3221. Erler var. XXXIII. sûrenin (Ahzâb) 23. âyet-i kerimesinde, insanlardan, Allâh'a verdikleri sözde duranların bulunduğu, bunların kimisinin, sözünü, ahdini yerine getirdiği, kimisininse beklemekte olduğu ve sözlerini, ahitlerini hiçbir sûretle değiştirmedikleri bildirilir. İkinci mısra'daki "Ricâlün sadaku" bu âyetten alınmıştır. Birinci mısra'daki "Sâbıku" da, "Rabbinizin yarlıgamasına yarışarak koşun" meâlinde başlayan ve LVII. sûrenin (Hadîd) 21. âyeti olan âyet-i kerimeden lâfzî iktibastır.

***

M E T İ N

Bir habercinin, bir halayıkcağazı Mısır halifesine övmesi, kâğıda yapılmış resmini göstermesi, halifenin o kıza âşık olması, Musul beyinin halayığı olan o kızı alıp getirmesi için bir emirî, büyük bir orduyla Musul'a göndermesi; Bu yüzden de birçok adamın öldürülmesi, Birçok yerin yıkılıp gitmesi

3832 Bir haberci, Mısır halifesine, Musul padişahının bir halayığı var dedi; güzellikte hurilere eş.

3833 Kucağında öyle bir halayıkcağız var ki dünyada ona benzer güzel yok.

3834 Güzelliğine son yok, anlatılamaz ki... Resmi şu, şu kâğıtta işte.

3835 • O Keykubad, kâğıtta resmi görünce şaşırdı, kadeh elinden düştü.

3836 Hemen bir yiğidi, pek ağır bir orduyla Musul'a gönderdi.

3837 O Ay yüzlüyü sana vermezse dedi, o kapıyı, o eşiği yerle bir et, kökten yak, yık oraları.

3838 Verirse dokunma onlara, o Ay yüzlüyü al, getir de yeryüzünde bir kâm alayım, koçayım onu.

3839 • Yiğit, orduyla, binlerce Rüstem'le, binlerce davulla, bayrakla Musul'a yürüdü.

3840. Tarlanın çevresine üşüşen karıncalar gibi askerler, şehirdekileri öldürmek için oraya üşüştüler.

3841 • Her yana, savaş için Kafdağı gibi mancınıklar kuruldu, işlemeye başladı.

3842 Oklar atılıyor, mancınıklar taş yağdırıyor, toz içinden kılıçlar, buluttan çakan şimşekler gibi parlıyordu.

3843 Tam bir hafta, bu çeşit kanlar döküldü; taştan burç; gevşedi, mum gibi yumuşadı.

3844 Musul padişahı, bu korkunç savaşı görünce kaleden altı elçi gönderdi.

3845 Mü'minlerin kanını dökmekteki maksadın ne? Bu çetin savaşta ölüp gidiyorlar.

3846 Maksadın Musul şehrini almaksa bu iş, böylesine kan dökmeden de olur, şehir eline geçer.

3847 Ben dışarıya çıkayım, işte şehir burda, gir içeriye.. yalnız savaşı bırak da mazlumların kanı, seni tutmasın.

3848 Yook, maksadın malsa, altınsa, mücevheres, bu, şehri almaktan da kolay diye haber gönderdi.

Musul padişahının, Müslümanların kanlarının daha artık dökülmemesi için o halayıkcağızı Halifeye bağışlaması

3849 **Elçi, yiğidin tapısına vardı; halayığın resminin yapılmış olduğu kâğıdı sundu.**

3850. Şu kâğıda bak, bunda resmi olan kızı istiyorum, hadi ver; zâti de üstünüm dedi.

3851 Elçi gelip de bu sözleri söyleyince o erkek padişah, bir resim de tut ki eksik olmuş, ne çıkar dedi, tez al, götür.

3852 İman ahdinde puta tapmam ben; putun, puta tapanın kucağında oluşu daha iyi.

3853 Elçi kızı alıp getirince o yiğit kumandan, görür - görmez âşık oldu kıza.

3854 * Aşk bir denizdir, gökyüzü bile bir köpüğüdür onun; aşk, Yusuf'un havasına kapılan Zelihâ gibi şaşırtır - gider insanı.

3855 Göklerin dönüşünü aşk dalgasından bil; aşk olmasaydı donardı dünya.

3856 Aşk olmasaydı cansızlar, bitkilerde yok olur muydu? Boy atıp gelişen, üreyip türeyen bitkiler, canlarını fedâ ederler miydi?

3857 * Esintisinden Meryem'in gebe kaldığı o soluğa can, nasıl olur da fedâ ederdi özünü?

3858 Herşey yerinde buz gibi donar - kalırdı; her varlık, çekirge gibi uçar, aranır mıydı hiç?

3859 O olgunluğa âşık olanlar, boy atan fidan gibi zerre - zerre yüceliğe koşarlar, yücelirler.

3860. "Allah'ı tesbih etti" âyetini okumak, Tanrı'nın noksan sıfatlardan münezzeh olduğunu bildirmektir bu koşup yücelmeleri; can için bedeni temizlemektedir onlar.

3861 O yiğit er de kuyuyu yol sanmıştı; çorak yer, hoş gelmişti ona, oraya tohum ekmişti.

3862 Uykuya dalan kişi, bir hayal görür; düşü azar, çiftleşir onunla.

3863 Uyanır uykudan; hemen anlar ki o oyun, uyanıklıkta değilmiş.

3864 Yazıklar olsun der, bir hiçe erlik suyunu döktüm; yazıklar olsun, o işveli hayalin hayaline kapıldım.

3865 O yiğit de beden yiğitiydi, gerçek erlik yoktu onda; erlik tohumunu öyle bir kuma döküverdi.

3866 Aşk bineği yüzlerce gem koparmıştı; ölümden bile korkum yok diye nâra atmadaydı.

3867 Aşkta halife kim oluyor ki ondan korkayım; bence varlığım da bir, yokluğum da diyordu*.

3868 Ama böyle ateşli - ateşli ekme tohumu; bir iş eriyle danış, görüş.

3869 Fakat danışma nerde, akıl nerde? Hırs seli adamı yıkık yere sürükler, orda tırnaklarını uzatır.

3870. * "Önünde de engel vardır, ardında da." O yüze vurulan, o güzelliğe kapılan, önünü, ardını az görür.

3871 * Bir kara seldir, can kastına gelmiş; bir tilki, tutsun da arslanı kuyuya atsın; bunun için akıp gelmiş.

3872 * Kuyuda aslı olmayan bir hayal göstermiş de dağ gibi arslanları kuyuya atmış.

3873 Hiç kimseyi kadınlara mahrem sayma; çünkü erkekle kadın, ateşle pamuğa benzer.

3874 * Tanrı suyuyla yunmuş bir ateş gerek ki Yusuf gibi çekinsin.

3875 * Selvi boylu güzel Zelîhâ'dan, arslanlar gibi çeksin kendini.

* Bu beyit arapçadır.

3876 O yiğit de Musul'dan döndü, yola düzüldü; bir ormanlığa, bir yeşilliğe kondu.

3877 Aşk ateşi öylesine yalımlanmıştı ki yeryüzünü gökyüzünden ayırdedemez olmuştu.

3878 Çadırda o Ay'la buluşmaya kalktı; akıl nerdeydi, halifeden korku nerde?

3879 Şehvet, şu ovada davul çaldı mı akıl da nedir a turp oğlu turp.

3880. O solukta onun ateşli gözlerine yüzlerce halife, bir sinekten daha aşağı görünüyordu.

3881 Kadına tapan o er, şalvarını çıkarıp attı, kadının ayakları arasına oturdu.

3882 Dos - doğru, gideceği yere gidiyordu ki orduda bir kıyamettir, koptu; bir gürültüdür, belirdi.

3883 * Hemen götü - başı açık, ateş gibi bir Zül - fekaar elinde, saflara doğru koştu.

3884 Gördü ki kamışlıktan bir kara arslan çıkmış, askerin içine dalmış.

3885 Dev gibi atlar ürküp coşmuş, şahlanmada; ahır, çadır, yıkılmış, bir - birine karışmış.

3886 Erkek arslan, ormanın gizli bir yerinden çıkagelmişti; denizin dalgası gibi havaya yirmi arşın sıçramadaydı.

3887 Yiğit, ercesine, hiç çekinmeden, esrik bir erkek arslan gibi arslanın önüne dikldi.

3888 Bir kılıç vurdu, başını ikiye böldü; hemen çadıra, Ay yüzlü güzele yüz tuttu.

3889 O hûrinin yanına gelince hâlâ.... dim - dik ayaktaydı.

3890. Öyle bir arslanla savaşmıştı da* gene.... sönmemişti, ayakta durmadaydı.

3891 * O şirin yüzlü, o Ay yüzlü güzel, onun erkekliğine şaştı - kaldı.

3892 İstekle o anda ona eş oldu; o anda iki can birleşti.

3893 Şu iki canın birbiriyle birleşmesi yüzünden, onlara gayb âleminden bir başka can gelir.

3894 Rahmide, erlik suyunu kabul etmeye bir engel yoksa o can, doğum yoluyla yüz gösterir.

3895 Nerde olursa olsun, sevgiyle, yahut kinle iki can birleşirse, mutlaka bir üçüncüsü doğar.

3896 Ama o anda, o şekiller, gayb âleminde doğarlar; o yana gidersen gözünle de görürsün onları.

3897 O sonuçlar, senin birleşmelerinden doğdu; kendine gel de birleşecek eş bulunca hemen sevinme.

3898 Vatini bekle, o soy - sopun sana ulaşacağını da gerçek bil.

3899 Bunlar ibadetlerden, kabahatlerden doğmuşlardır, sebeplerle meydana gelmişlerdir; her birinin bir şekli, bir sözü, bir yeri vardır.

3900. O güzelim yerlerden sesler gelir; a bizden haberi olmayan derler, hadi, hadi tez gel.

3901 Gayb âleminde kadının canı da seni bekliyor, erin canı da; bu emeklemek nedir ki? Daha tez adım at da koş.

---

* Savaş yerine beyitte, türkçeden geçme ve türkçe olan "çâliş" sözü kullanılmıştır.

3902 O er, yalancı sabaha aldandı da yolunu yitirdi, sinek ayran kabına düşüverdi.

O kumandanın, yaptığı hainlikten pişman olarak olan işi Halîfeye söylememesi için halayıkcağaza and vermesi

3903 Birkaç gün, hep bu çeşit geçti; derken o büyük suçtan pişman oldu kumandan.

3904 A güneş yüzlü diye kıza and verdi; olan işten Halîfeye hiçbir şey söyleme dedi.

3905 Halife kızı görünce mestoldu; onun tası da damdan düştü.

3906 Övdüklerinden yüz kat güzel buldu; zâti görüş, duyuşa, işitişe benzer mi hiç?

3907 Övme, akıl gözü için bir anlatıştır; fakat onun yüzünü görüş, gözün harcıdır, kulağın değil.

3908 Bir adam, söz bilir birisinden, a güzel sözlü, gerçekle yalan nedir diye sordu.

3909 O er, kulağı tuttu da bu dedi, yalandır; gözse gerçektir, gözle inanç elde edilir.

3910. Duymak, görmeye karşı asılsızdır; a emin kişi, sözlerin çoğu da duyuşa dayanır.

3911 Yarasa, güneşten gizlenirse de, güneşin hayalinden de gizlenmiş değildir ki.

3912 Zâti korku, güneşin hayalini gözünün önüne getirir; o hayal, yarasayı karanlığa çeker.

3913 O ışık hayali, yarasayı korkutur da karanlık geceye yamar onu.

3914 Sen de sevgiliye, dosta yamanmışsın ya; bu, düşmanın hayali yüzündendir, o düşüncedir seni dosta bağlayan.

3915 • Ey Mûsâ, sana gösterilen ışık, dağa vurdu; fakat o hayallere kapılmış dağ, sendeki gerçeklik gücünü bulamadı da dayanamadı.

3916 Ulaşabilirim, bende cevher var diye aldanıp ululanma, hayale düşme sakın; bu yoldan gerçeğe ulaşacağını umma.

3917 • Savaş hayalinden kimse korkmaz; "Savaştan önce yiğitlik yoktur"; işte o kadar.

3918 Ahlaksız da savaş hayalini kurar da, Rüstem'ler gibi böbürlenir, yüzlerce caka satar.

3919 • Hamama yapılmış Rüstem resmine her ham kişi saldırmayı kurar.

3920. Fakat duymakla, işitmekle beliren savaş hayali, gerçekleşti de gözle görüldü mü, ahlaksız kim oluyor? Rüstem bile dara düşer.

3921 Çalış da duyduğun şeyi, gör; yalan olan gerçekleşsin.

3922 Ondan sonra kulağın da gözün huyunu alır; yeşim taşına benzeyen iki kulağın, sarraf olur, kuyumcu kesilir.

3923 Hattâ bütün beden, aynaya döner; her yanın göz kesilir, gönül olur.

3924 Kulak, bir hayâl meydana getirir, ama o hayal, o güzelliğe kavuşmaya, o güzellikle buluşmaya kılavuzluk eder.

3925 Çalış da bu hayal çoğalsın, Mecnun'a yol gösersin, kılavuzluk etsin.

3926 * O ahmak Halife de bir zamancağız o halayıkla oynadı, oyalandı.

3927 Tut ki bütün batıyı, bütün doğruyu elde ettin; değil mi ki kalmayacak, geçip gidecek.. sen onu bir şimşek say.

3928 A gönlü uyumuş kişi, ölümsüz olmayan saltanatı ruya bil.

3929 Cellât gibi boğazına sarılan şevket, şan, neye yarar?

3930. Bil ki bu dünyada bir eminlik bucağı vardır; yalnız iki yüzlünün sözünü az işit; zâti söz değildir ki onun sözü.

Âhıreti inkâr edenlerin, biz bu dünyadan başka bir dünya görmüyoruz demeleri ve delil olarak söyledikleri bu sözün zayıflığı

3931 * Delili budur onun; her solukta der ki, bir başka şey olsaydı görürdüm ben*.

3932 * Bir çocuk, akıl erecek şeyleri görmüyor, bilmiyor diye, bir akıllı, akıla dâir hiçbir şey söylemesin mi?

3933 * Bir akıllı da, aşk hallerini görmez, bilmezse, aşkın kutlu Ay'ı eksilmez, kesilmez ya.

3934 * Yûsuf'un güzeliğini, kardeşlerinin gözleri görmedi; görmedi ama, Yâkub'un gönlünden gizli mi kaldı?

* Metinde, "hem didemî" yazılmış, çeviride, "bir başka şey olsaydı onu da görürüdüm" olması gerekir; fakat karşılaştırmada, "hem" sözünün altına "men" yazılmış; ona uyduk.

3935 * Mûsâ'nın gözü, sopayı bir tahta parçası gördü, fakat gayb âleminin gözü, onu bir yılan gördü, bir kıyâmet bildi.

3936 * Baş gözü, can gözüyle savaştaydı, can gözü üst geldi, reddedilemiyecek delil gösterdi.

3937 * Mûsâ'nın gözü, elini el gördü; ama can gözüne bir ışık belirdi, öyle gördü o eli.

3938 * Bu söz, olgunluk bakımından sonsuzdur; ne kadar söylense tam anlatılamaz; her mahrem kişiye de bir hayaldir sanki bu söz.

3939 * Çünkü gerçek, onca bir alt yandır, bir de boğaz; onun yanında dostun sırlarını az anlat.

3940. Bizce alt yanla boğaz hayaldir. Hâsılı can, güzelim, yüzünü her solukta gösterir.

3941 * Kimin huyu, şehvetle boğaza düşmekse, "Sizin dininiz sizin, benim dinim de benim" âyeti, onun için inmiştir sanki.

3942 * Ey Ahmed, bu çeşit münkire az söz söyle; kocalmış kâfirle az konuş.

Halifenin, birleşmek üzere o güzel yüzlünün yanına gelmesi

3943 Halife, o güzelle buluşmayı kurdu; onunla birleşmek üzere yanına geldi.

3944 Onu andı, sevgisini gittikçe arttıran o güzelle yatıp kalkmaya niyetlendi.

3945 Kadının iki ayağının arasına girer - girmez, kazâ ve kader, zevk yolunu bağladı.

Farenin hışırtısı, tıkırtısı kulağına geldi; şehveti uyuyuverdi, isteği tamamiyle ürktü, söndü - gitti.

Bu ses, yılan sesi de olabilir diye vehimlendi, çünkü hasır kuvvetlice oynamadaydı.

O halayıkcağazın, Halifenin şehvetinin arıklığına, o kumandanın gücüne gülmesi, Halifenin, halayıkcağazın gülüşünden birşey anlaması

Halayık, Halifenin gevşediğini görünce şaştı da gülmesi tuttu, kahkahalarla gülmeye başladı.

O yiğitin erliğini hatırladı; hani arslanı öldürmüştü de, gene şehveti sönmemişti.

3950. Kendisini tutamıyordu, kahkahası gittikçe artıyordu; kendini tutmaya çalışıyordu ama, dudaklarını yumamıyordu ki.

Esrar içenler gibi güldükçe gülüyordu; gülüş, faydaya da üst olmuştu, zarara da.

Ne düşünürse düşünsün, gülmesi artmadaydı; bendi yıkılmış sel gibi amansız geliyordu gülüş.

Ağlayış, gülüş, gönlün gama batması, sevince kavuşması.. bil ki her birinin apayrı bir mâdeni vardır.

Her birinin bir mahzeni, bir hazinesi vardır; bil ki anahtarı da kapıları açanın elinde.

Halayığın gülmesi, bir türlü durmuyordu; derken Halife alındı, öfkelendi.

Hemencecik kılıcını kınından çekti; a pis karı dedi, neden gülüyorsun, söyle

Bu gülüşten gönlüme bir zan düştü; yalan yutmam, doğru söyle.

Doğru söylemez, eğriye kaçar, beni aldatmaya kalkar, yahut tatlı bir bahaneyle işi savuştururum dersen karışmam.

Ben bilirim, anlarım, gönlümde bunu anlayacak ışık var; söylenmesi gereken şeyi söylemen gerek.

3960. Bil ki padişahların gönlünde bir yüce Ay vardır; kimi vakit gaflette bulut altına girer, gizlenir ama hep yerindedir o.

Gezip dolanırken de gönülde bir ışık var; öfke çağında, hırs basınca leğen altında gizlenir.

O anlayış, şimdi eşim - dostum benim; söylenecek sözü söylemez, yalana başvurursan,

Bu kılıçla başını keserim; bahane getirmen fayda vermez.

Ama doğru söylersen azad ederim seni; Tanrı'ya andolsun gönlünü kırmam, sevindiririm seni.

Yedi Musaf getirdi, birbirinin üstüne kodu, andiçti, sözünde duracağını söyledi.

Halayıkcağazın kılıç korkusundan o sırrı Halifeye açması, Halifenin, doğru söyle bu gülüşün sırrını, yoksa seni öldürürüm diye ısrar etmesi

• Kadın bunalınca hali anlattı; o yüzlerce Zâl'e değer Rüstem'in erliğini bildirdi.

3967 Yoldaki o gerdeği, bir - bir Halifeye açtı, anlattı.

3968 Arslanı öldürmek, çadıra dönmek; sonra gene de hâlâ....... gergedan boynuzu gibi dimdik durması.

3969 Bir de şu adı - sanı belli Halifenin şehvetinin, bir fare sesinden, bir fare tıkırtısından sönüvermesi, bu gevşekliği...

3970. Tanrı sırları meydana kor; değil mi ki bitecek, kötü tohum ekme.

3971 Yağmur, bulut, ateş, şu güneş, topraktaki sırları belirtir.

3972 Yaprakları döküldükten sonra gelen şu ilkbahar, bir kıyâmetin bulunduğuna gerçek delildir.

3973 Baharın o sırlar meydana çıkar; şu yeryüzü, ne yediyse belli olur, rezil olur - gider.

3974 Yedikleri, ağzından, dudaklarından sürüp biter; içindeki neyse meydana çıkar.

3975 Her ağacın kökündeki sır, yediği şey; tamamiyle onda görünür.

3976 Gönlünü inciten her gam, içtiğin şarabın mahmurluğundandır.

3977 Ama nasıl bilebilirsin, o mahmurluk zahmeti, hangi şaraptan belirdi?

3978 Bu baş ağrısının, hangi tohumun meyvası olduğunu aklı - fikri olan tanır, anlar.

3979 Dalla meyva, tohuma benzemez ki.. erlik suyu, insanın bedenine benzer mi hiç?

3980. * Heyûlâ, esere benzemezken, tohum hiç ağaca benzer mi?

3981 Erlik suyu ekmekten meydana gelir ama ekmek gibi midir? İnsan, erlik suyundan olur, fakat erlik suyu gibi midir?

3982 Cinler ateştendir, ateşe benzer mi? Bulut buhardandır, buhar gibi midir?

3983 İsâ, Cebrâil'in soluğundan meydana geldi; fakat görünüşte soluğa benzer mi? Soluk gibi midir?

3984 Âdem topraktandır, toprağa benzer mi? Hiçbir üzüm, üzüm çotuğuna benzemez.

3985 Hırsız, darağacının ayağına benzer mi? İtaat etmek, kullukta bulunmak, ebedi cennet gibi midir?

3986 Hiçbir temel, esere benzemez; öyleyse zahmetin, baş ağrısının aslı nedir, bilemezsin.

3987 Yalnız karşılık olarak gelen, verilen şey, asılsız değildir; Tanrı suçsuzu incitmez.

3988 Eser, temeline, eseri çekene benzemese de gene ondandır.

3989 Öyleyse çektiğin zahmet, bir suçun sonucudur; sana inen bu tokat, bir şehvet yüzündendir.

3990. İbret almasan, o suçu anlamasan bile hiç olmazsa tez sızlan, yarlığanma dile.

3991 Yüzlerce kez secde et de ey Tanrı de; bu gam, işlediğim suçun karşılığıdır ancak.

3992 Sen noksan sıfatlardan münezzehsin; zulümden, sitemden tertemizsin.. suçsuz cana dert verir misin, gam verir misin hiç?

3993 Ben ne suç işledim, bilmiyorum ama her suça bir dert gerek.

Sebebi nasıl örttüysen lütfet, o suçu da örtedur.

Çünkü ceza, suçumu ortaya kor; ceza yüzünden hırsızlığım meydana çıkar.

*** Padişah işi anlayınca; o hiyaneti örtüp bağışlamayı kurdu, halayığı da o kumandana vermeye niyetlendi; çünkü o sınanışın, kendi yaptığına karşılık olduğunu, Musul padişahına zülmettiği için "Kim kötülük ederse, kendine eder", "Şüphe yok Rabbin gözetir" âyetlerine göre bu cezaya uğradığını bildi; öc alırsa, bu zulüm, bu tamah, nasıl kendi başına geldiyse o öcün de kendi başına geleceğinden korktu**

Padişah kendine geldi, yarlığanmak diledi; suçunu, günahını, bu işin üstüne düştüğünü andı.

Ben dedi, insanlara ne yaptıysam, karşılığı benim canıma geldi.

* Mevkiime güvendim, başkalarının eşine kastettim; o iş, benim başıma geldi, kuyuya düştüm.

Ben birisinin kapısını çaldım; o da benim kapımı çaldı - gitti.

4000. Kim başkalarının eşine kötülük etmek isterse, bil ki kendi karısına pezevenlik eder.

* Çünkü yaptığının karşılığı, onun gibidir; suçun cezası, o suçun cinsindendir.

Sen bir sebep buldun da başkasının karısını kendine çektin mi, aynı cezayı çekersin; daha önce deyyus oldun - gitti.

Musul Padişahının halayığını zorla aldım; onu da tez benden aldılar.

O kumandan, emniyetli bir adamımdı; lalamdı benim; benim hiyanetlerim hain etti onu.

Kin gütmek, öc almak çağı değil; ben kendi elimle ham bir iş işledim.

O beye, şu halayığa kin güder, kötülük edersem, o zulüm de başıma gelir.

Şu ceza bir kere başıma geldi ya, denedim, sınadım bunu, tekrar deneyip sınamayayım.

Musul Padişahının uğradığı dert, boynumu kırdı; ben de bir başkasını yaralamayayım bâri.

* Tanrı, bize nasıl karşılık vereceğini anlattı; "Kötülüğe dönerseniz biz de cezanızı verdiririz" dedi.

4010. Burda ileri gitmenin faydası yok; sabırdan, merhametten başka iyi birşey olamaz.

* "Rabbimiz, nefsimize zulmettik"; yanıldık; merhametlerin pek engindir, sen bir acı bize.

Ben o beyi bağışladım, sen de beni, yeni suçumu, eski suçlarımı bağışla.

Sonra, a halayıkcağaz dedi, senden duyduğum bu sözleri hiç söyleme, bu sırrı kimseye açma.

Seni o beye eş edeceğim; Allâh için olsun, Allâh için, bu hikâyeyi söyleme.

Söyleme de o, yüzüme bakınca utanmasın benden; çünkü o, bir kötülük ettiyse yüz bin iyilik de etti bana.

4016 Defâlarca sınadım onu; ona, senden de güzel kadınları emniyet ettim.

4017 Onu tam emin buldum; bu iş, benim yaptıklarıma karşılıktır.

4018 Sonra o beyi huzûruna çağırdı; kendisini kırıp dökmek, kahretmek düşüncelerine yürüten öfkesini öldürdü.

4019 Gönlün kabul edeceği bir bahane buldu; ben dedi, bu halayıkcağazdan hoşlanmadım.

4020. Sebebi de oğlumun anası halayığı kıskandı; yüzlerce eziyet içinde.

4021 Oğlumun anasının da, yüzlerce hakkı var bende; o böyle cefâlara lâyık değil.

4022 Kıskanıyor, kanlar yutuyor; bu halayıkcağaz yüzünden pek çetin acılara düştü.

4023 Değil mi ki bu halayığı birine vereceğim, sana vermem daha doğru azizim.

4024 Çünkü sen, onun için canınla oynadın; onu senden başkasına vermek doğru değil.

4025 Beye nikâhladı onu, ona tapşırdı; öfkesini de kırdı - geçirdi, darmadağan etti, hırsını da.

⁂

(Ş E R H)

3831. beyitten sonraki bölüm. Furûzan - fer merhum, bu hikâyeye kaynak olarak iki hikâyenin metnini veriyor (Maâhiz; s. 190 - 192). İki hikâyede de Mevlânâ'nın naklettiği Mısır halîfesiyle Musul emirinden bahsedilmemektedir. Ancak kulaktan, yahut resmini görerek âşık olmak, masallarımıza dek girmiştir; birkaç kere arzettiğimiz gibi fıkra ve hikâyelerde, zaman ve mekân değişmesiyle şahıslar da değişir. Her halde bir halk hikâyesi olan bu hikâyeye de Mısır halîfesiyle, belki de yiğitliğiyle ün kazanmış Musul beyi, adları anılmadan bu hikâyeye girmiştir.

Abbasoğulları Hilâfeti, Hulâgû'nun 656 hicride (1258) Bağdad'ı zaptetmesi ve son halife El-Musta'sım bi'llâh Ebû - Abdullah b. Mustansır'ın öldürülmesi üzerine târihe karışmıştır. Mevlânâ, "Mesnevî" nin I. cildinde, Bedevî Arabın, Bağdad'a halîfeye su götürmesini hikâye eder ve "Hilâfette, Abbâs oğullarının kıyâmete dek dine arka olduklarını" bildirir; açıkça anlaşılmaktadır ki "Mesnevî" 656 dan önce yazılmaya başlanmıştır. Bu ciltteyse Mısır halîfesinden bahsediliyor. Mevlânâ'nın mezhep ve meşrebi bakımından, Mısır'da hüküm süren Fâtımi halifelerinden, hele "halife" diye bahsetmesine ihtimâl vermiyoruz.

Musta'sım'ın şehîd edilmesinden sonra, Abbasoğulları halîfelerinin otuz beşincisi olan Ebü'n - Nasr E'z - Zâhir bi emr'illâh Muhammed b. Nâsır li dîn"-illâh'ın oğlu ve otuz altıncı halife Ebû - Ca'fer El - Mustansır bi'llâh Muhammed Mansûr'un kardeşi, Ahmed, bir müddet Bağdad'da gizlenmiş, sonra Mısır'a gidip Melik'uz - Zâhir Baybars'a sığınmış, Mısır Kaad'il - Kudâtının huzurunda soyunu ıspat ederek 659 Recebinde, El - Mustansır bi'llâh Ebü'l - Kaasım lâkabiyle halife ilân edilmiştir (1261). Baybars, Bağdad hilâfetinin tekrar kurulması için Ahmed'i, bir orduyla Irak'a göndermiş, fakat bu ordu 660 ta (1262) Mogollar tarafından mağlûp edilmiş, Ahmed de yitip gitmiş, sonundan bir haber alınamamıştır. Onun yerine, Mısır'da, Bağdad halîfelerinin yirmi dokuzuncusu El - Müsterşid bi'llâh Ebû - Mansûr Fazl'in torunu Alî'nin oğlu Hasan'ın oğlu Ahmed, El - Hâkim bi emr'illâh lakabiyle halife ilân edilmiş, 660 tan 701 hicrîye kadar (1262 - 1302) halîfelik makamında kalmıştır (İslâm Ansiklopedisi; K. V. Zetterstéen: Abbâsiler Mad. c. I, s. 18 - 22; Rayhânet'ül - Edeb; c. VI, Tebriz - 1333 Ş. H. s. 300 - 304).

Bütün bu bilgiye dayanarak şu sonuca varabiliriz:

Mevlânâ, bu hikâyede Mısır halîfesinden bahettiğine göre V. cilt 660 tan sonra yazılmıştır. Mısır halîfeleri, hiçbir vakit bağımsız hüküm sürmemişlerdir. Hikâyedeyse Halîfe, Musul emîrine bir ordu göndermektedir. Bu, ya halk mahayyilesinin bir mahsûlüdür; yahut da ilk Mısır halîfesinin, bir orduyla Irak'a hareketi, bu hikâyenin bir dayanak

noktası olmuştur. Şunu da söyliyelim ki, erkeklik gücü üstün ve düşkün iki kişinin hakkında uydurulmuş bu çeşit fıkralar ve halk hikâyeleri çoktur.

3835. Keykubad. III. c. in 1966. b. in ş. e bk.

3839. Rüstem. I. c. in 2766. b. in ş. e bk.

3841. Kafdağı. I. c. in 1393. b. in ş. e bk.

3854. Yûsuf - Zelihâ - I. c. in 118., III. c. in

3857. Esinti - Meryem. II. c. in 99. b. nin ş. e bk.

3860. LVII. (Hadîd)., LIX. (Haşr) ve LXI. (Saf) sûrelerin 1. âyetlerinin meâli şudur: "Göklerde ve yerde ne varsa, Allâh'ı noksan sıfatlardan tenzih eder ve O'dur üstün olan ve hüküm ve hikmet sâhibi bulunan." İlk mısra'da âyet-i kerîmenin baş tarafı aynen alınmıştır.

3870. Önünde de. XXXVI. sûrenin (Yâ Sîn) 9. âyetinde, meâlen, inanmayanların önlerine de, artlarına da set çekildiği, gözlerinin bağlandığı, göremedikleri bildirilir. Beyitte âyetten lâfzî ıktibas vardır.

3874 - 3875. Yûsuf - Zelîha. 3854. b. te geçti.

3883. Zü'l - fekaar. II. c. 2306. b. in ş. e bk.

3891. Şirin. 1204. b. in ş. e bk.

3915. Mûsâ - Dağ. I. c. 25 - 26. b. in ş. e bk.

3917. Savaştan önce yiğitlik yoktur. Lokmân'a atfedilen, "Üç şey, ancak üç halde belli olur: Hilim

sâhibinin hilmi, kızınca, yiğitlik, savaşta, kardeş de, ona ihtiyaç hâsıl olunca anlaşılır" meâlindeki sözden (Ahâdis-i Mesnevî; s. 98). Beyitte, bu cümle, arapça olarak geçer.

3919. Hamam - Resim. IV. c. in 800. b. e bk.

3926. "Oynadı, oyalandı" diye çevirdiğimiz söz, metinde, "rîş - gâvî kerd" diye geçmektedir ki tam türkçesi, "öküz sakallığı etti" dir. Bu söz, farsçada, ahmaklık, akılsızlık anlamına gelir; hayâl kurmaya, olmayacak şeyler düşünmeye de denir ki bu da ahmaklıktan meydana gelmektedir. "Birisinin sakalı olmak" da, birine maskara olmak anlamını verir. İnsan sakalıyla oynar; ahmakla da herkes alay eder (Burhan Terc. e bk.).

3931 - 3942. Bu beyitlerde âhireti ve mûcizeleri inkâr edenleri, çocukların, akıl erdiremedikleri, akılsızların, aslını bilemedikleri, aşktan mahrum olanların, güzelliği göremedikleri, maddeye bağlananların, ancak boğazlarıyla cinsî isteklerini düşündükleri anlatılmakta, 3942. beyitteyse VII. sûrenin (A'râf), "Bağışlamayı âdet edin, özrü kabûl et, iyiliği buyur ve bilgisizlerden yüz çevir" meâlindeki 199. âyet-i kerîmesine işâret edilmektedir.

3966. Zâl - Rüstem. I. c. in 2766. b. in ş. e bk.

3980. Heyûlâ. Hebâ da denen Heyûlâ, yunancadır. Maddenin esas vasfı olan her şekli, her sûreti kabûl etmesi kaabiliyetidir. Eskiler, Heyûlâ'yı, teknedeki yoğrulmuş hamura benzetmişlerdir; hamurdan, istenilen şekillerde ekmek ve çörek yapılabilir; Heyûlâ da her şekli ve sûreti kabûl ediş kaabiliyetidir; ancak Heyûlâ, teknedeki hamur gibi maddî

varlığa sâhip değildir; onun, gözle görünür, elle tutulur varlığı yoktur; beyaz şeyde beyazlık, kara şeyde karalık, nasıl akılla anlaşılabilirse, Küllî cisimde o sûretle anlaşılabilir; bu yüzden de Heyûlâ'ya, ismi var, cismi yok Zümrüdüankaa'ya benzetilerek "Ankaa" da denmiştir (Ta'rifât; s. 173. I. c. in 376. b. in ş. e de bk.).

3995. ten sonraki başlık. "Kim kötülük ederse, kendine eder." XLI, Secde, 46. Âyet aynen alınmıştır. "Şüphe yok ki Rabbin gözetir, görür." LXXXIX, Fecr, 14. Bu da aynen alınmıştır.

3998. Hadis olarak söylenen ve "Kardeşine kuyu kazan, o kuyuya düşer" meâlinde bulunan söze işarettir. "Kötü düzen, ancak sâhibinindir", yâni o düzene, düzeni kuran düşer meâlindeki âyet-i kerimeyi dile getirdiği için (XXXV, Fâtır, 43) meâlen hadis sayılabilir. Türkçedeki "Kazma kuyuyu kardeşin için; derin kaz kendin için" atasözü aynı meâldedir.

4001. Suçun cezâsı, o suçun cinsinden. XLII. sûrenin (Şûrâ) 40. âyet-i kerîmesinde kötülüğün, suçun karşılığı, onun misli olan cezâya, kötülüğe uğramaktır buyurulur; bu âyete işarettir. Arapçada, "Cezâ, yapılan işin cinsindendir" meâlindeki atasözü de aynı anlamdadır.

4009. "Kötülüğe dönerseniz." XVII. sûrenin (İsrâ) 8. âyetinden lâfzî iktibas var.

4011. "Rabbimiz, nefsimize zulmettik." I. c. in 544 ve 1259. b. in ş. e bk.

M E T İ N

*** "Rızklarını biz taksim ettik" âyetince birine eşeklerin şehvetini; kuvvetini verir; birine de peygamberlerin, meleklerin anlayışını, kuvvetini bağışlar.**

Baştan şehvet havasını atmak ululuktur;
Hevâ ve hevesten kurtuluş, Peygamber'e mahsus bir güçtür.

Şehvetten olmıyan tohumların,
Meyvesi kıyamette devşirilir ancak.

4026 Onda erkek eşeklerin gücü yoktu ama, peygamberlerin erliği vardı.

4027 Öfkeyi, şehveti, hırsı bırakmak, erliktir, peygamberlerin damarına, huyuna sahip oluştur.

4028 Damarında eşek erliği olmayan kişiye Tanrı, ulu beylerbeyi* der.

4029 Bir ölü olayım, tek Tanrı baksın bana; Tanrı'dan uzak olan. Tanrı tapısından kovulan diriden yeğdir bu ölü.

---

* Beyitte, Türkçe olarak "Hak hemlhâned ulug bekler-bekeş" diye geçer; son söz, "rekeş" sözüne kafiye olduğundan "bikeş" değil, "bekeş" tir.

4030. Bunu erliğin özü say, öbür erliğiyse derisi.. o, adamı cehenneme götürür, buysa cennetlere.

4031 * Hadîste, "Cennet, hoşa gitmiyen şeylerle çevrilmiştir" denmiştir; "Cehennemin de hoşa giden, istenen şeylerle çevrildiği" böylece belirmiştir.

4032 Ey şeytanı öldüren erkek arslan, eşek erliğini azalt, akıl erliğini çoğalt.

4033 Bunca ulu kişinin anlayamadığı şey, sence çocuk oyuncağı; işte sana er.

4034 Ey benim buyruğumun tadını alan, buyruğuma vefâ gösterip can veren,

4035 Şimdi, onun buyruktan aldığı tadı, şu hikâyeden duy, şu hikâyenin mânâsından anla*.

Padişahın, divanda bulunanlara bir inciyi gösterip, Bu, ne değer diye vezirin eline vermesi, vezirin, incinin değerinde aşırı sözler söylemesi, padişahın şunu kır, döv, ez demesi üzerine vezirin, bunu nasıl döver, kırarım demesi

4036 Padişah bir gün divana gitti; bütün hukûmet adamlarını divanda buldu.

4037 O ışıklanmış er, bir inci çıkardı; hemencecik vezirin avucuna kodu.

---

* Metinde, "Bişnov eknun der beyân-ı ma'neviş" yazılmış, karşılaştırmada, "ma'neviş" in altına ince ve küçük yazıyla "o - der neşîş" sözü eklenmiştir. Neş, gölge, gölgelik anlamınadır. Neşîş" o hikâyenin mazmûnu anlamını veriyor.

Nasıl bir inci, ne değeri var dedi; vezir, yüz eşek yükü altın değer dedi.

Padişah, döv, kır şu inciyi deyince vezir, nasıl döver, kırarım dedi; ben senin haznenin, malının iyiliğini isterim.

4040. Böyle paha biçilmez bir inciyi dövüp kırmayı, yitirmeyi nasıl revâ görürüm;

Padişah, sözünü beğenmiş göründü; ona bir elbise bağışladı; o padişah, o yiğit, inciyi aldı ondan.

O cömert padişah, giyindiği bütün elbiseyi de vezire bağışladı.

Bir zaman sözle oyaladı onu; yeni olaylardan, eski sırlardan söz açtı.

Ondan sonra, isteklisi katında ne değer diye inciyi perdecinin eline verdi.

Perdeci, Tanrı tehlikeden korusun, ülkenin yarı değerinde dedi.

Döv dedi padişah, kır şu inciyi; perdeci, a güneş kılıçlı dedi, bunu dövüp kırmak, pek yazıktır, pek yazık.

Değerini bir yana bırak, şu parıltısına bak; gündüz ışığı bile ona uymada.

Padişah haznesine düşman olup da onu kırmaya elim nasıl varır?*

Padişah ona da elbise verdi, maaşını arttırdı; ağzını açıp aklını övdü onun.

* İkinci mısra', metinde "Ki" ile başlıyor; "Key" olarak düzeltilmiş.

4050. Bir zaman sonra bir beyin eline verdi inciyi; kullarını sınayan padişah gene bir başkasına verdi o inciyi.

O da böyle söyledi, söz buydu ancak, böyle gidiyordu, herkes bu sözü söylüyordu; padişah her birine elbiseler verdi, ihsanlarda bulundu.

Elbise paralarını arttırdı padişah, o hasisleri yoldan çıkardı, kuyuya attı.

Elli, altmış bey, hep böyle söyledi; hepsi de birer - birer vezire uydu.

Dünyanın direği taklittir ama, her mukallit de sınanma yüzünden rezil - rüsva olur - gider.

İncinin, elden ele dolaşarak sonunda Eyaz'a gelmesi, Eyaz'ın onlara uymaması, padişahın mala, mülke elbiseye aldanmaması, padişahın düzenle onları sınadığını anlayıp "o yanılanların akıllarını övdüğüne kanmaması."* Mukallidi Müslüman saymak yerinde olur mu? Az olarak mukallit de "inancında dayanır" ve sınanmalardan esenlikle kurtulur; fakat mukallitte gözü görenlerin dayancı yoktur; ancak Allah korursa o başka. Çünkü gerçek birdir; onun da birçok zıddı, benzeri vardır; mu-

* Başlıkta "ve medh-i akl" dan sonra, karşılaştırmada, üste, "muhtıân" sözü, dördüncü satırın kenarına da, bu sözden sonra gelmesi gereken "be mekr-o imtihan ki key revâ bâşed" cümlesi yazılmış, "sebât kuned ber-on i'tikaad ve mukallid" sözlerinin üstü çizilmiştir ki bunu tırnak içine aldık.

kallit o zıddı tanıyamaz, bu yüzden de gerçeği seçemez. Ama o gerçeği tanımasa bile gerçek, ona yardım gözüyle bakarsa o tanımazlık, mukallide ziyan vermez.

4055 Ey Eyaz dedi padişah, bu parlaklığıyla, bu güzelliğiyle ne eder şu inci? Sen hiç söylemiyorsun.

4056 Eyaz, söyliyebileceğimden de artık değeri var dedi; padişah, öyleyse dedi, şimdicek al, döv, un - ufak et şu inciyi.

4057 Eyaz'ın yenlerinde taşlar vardı; tezce o inciyi kırdı, un - ufak etti; bu hareket, doğru görünmüştü ona.

4058 Devletli talihi yaver olmuştu da o eşine az rastlanır fırsat eline geçmişti*.

4059 O tertemiz er, yahut da bunu ruyasında görmüştü de yenine, koltuğuna o iki taşı almıştı.

4060. * Hani Yûsuf gibi.. kuyu dibindeyken işinin sonda neye varacağı Allah tarafından açılmıştı, bildirilmişti ona.

4061 Fetih, üstünlük, kime haber yollarsa, onun katında murada ermek de birdir, ermemek de.

4062 Kimin payandası, sevgiliye kavuşmaksa, ne diye kırılıp bozulmaktan, savaştan korksun?

4063 İyiden iyiye karşısındakini mat edeceğini bildikten sonra atın ölümü de saçmadır onca, filin ölümü de.

* Bu beyit, yeri işaret edilerek karşılaştırmada kenara yazılmıştır.

4064 At arayan biri, atını alıp götürmeye kalkışsa, al - götür der; önüne düşecek at değil ya.

4065 İnsanın atla soydaşlığı olur mu? Atı sevmesi öne geçmek içindir.

4066 Şekiller için bu kadar zahmet çekme; şekil baş ağrısı olmaksızın anlamı al.

4067 Zahit, işin sonu nereye varacak, hali, soru - sayı günü ne olacak diye gama düşer.

4068 Âriflerinse, başlangıçtan haberleri vardır da sonu düşünüp gamlanmaya aldırış bile etmezler.

4069 Ârifte de önce korku vardı, ümit vardı; ama işin önünü anlayınca ikisini de sildi - süpürdü.

4070. Gördü ki önceden mercimek ekmiş; ne biçeceğini anladı, bildi artık.

4071 Âriftir, korkudan da kurtulmuştur; ümitten de.. Hakk'ın kılıcı, hay - huyu ikiye bölmüştür.

4072 Önce o da Tanrı'dan korkardı, umardı; korku yok oldu, o ümit de açıldı - gitti.

4073 O güzel inciyi Eyaz kırınca, beylerden yüzlerce feryat koptu.

4074 Bu ne pervâsızlık diyorlardı; vallâhi bu ışıklarla topdolu inciyi kıran kâfirdir.

4075 O topluluğun hepsi de padişahın buyruk incisini, bilgisizlik, körlük yüzünden kırmıştı.

4076 İncinin değeriyle sevginin sonucu, ne diye hatırlarına gelmemiş, örtülü kalmıştı?

Beylerin, niye kırdın diye Eyaz'ı kınamaları, Eyaz'ın onlara cevap vermesi

Eyaz, a ad - san sâhibi ulular dedi; padişahın buyruğu mu daha iyi, daha değerli, inci mi?

Tanrı için söyleyin, sizce padişahın buyruğu mu daha iyi, şu güzel inci mi?

Sizin gözleriniz incide, padişahta değil; kıbleniz gulyabani, ana yol değil.

4080. Ben padişahtan yüz çevirmem; müşrik gibi taşa - toprağa yüz tutmam.

Güzel bir taşı seçip padişahın buyruğunu yerine getirmeyen canda hiçbir değer yoktur.

Gül renkli taşı at ardına; aklını o taşa renk verene tak da şaşırıp kal.

Gir dereye, çal testiye taşı; kokuyu da ateşe vur, rengi de.

Din yolunda yol kesenlerden değilsen, karılar gibi renge, kokuya tapma.

O ulular başlarını eğdiler; o unutuşa, canla - gönülle özür aramaya koyuldular.

Her birinin gönlünde yüzlerce ah, o çağda duman gibi tâ göğe ağmadaydı.

Padişah, tapımdan şu aşağılık kişileri uzaklaştır diye kocalmış cellâda buyruk verdi.

Bir taş için buyruğumuzu kıran şu aşağılık kişiler, nasıl olur da benim tapımda divan dururlar dedi;

Bu bozguncular katında buyruğumuz, boyalı bir taş parçası için horlandı, tutulmadı - gitti.

Padişahın, beylerin öldürülmesini dilemesi, Eyaz'ın padişahın tahtı önünde, ey âlemin padişahı, bağışlamak daha yerinde diye onlara şefaat etmesi*

4090. Bunun üzerine merhametli Eyaz, yerinden sıçradı; o ulu** sultanın tahtının önüne koştu.

* Bir secde etti, sonra kendi boğazını tuttu da sen dedi, öyle bir Kubad'sın ki gökyüzü bile şaşırmış sana.

Ey devlet kuşu, devlet kuşları, mutluluğu senden elde eder; her cömerde cömertlik senden gelir.

Ey kerem sahibi, dünyanın keremleri de senin bağışına karşı yok olur.

Ey güzel, kızıl gül seni gördü de utancından gömleğini yırttı.

Senin yarlıgamana karşı yarlığamanın gözü tok, senin bağışlamana bağışlama hayran. Tilkiler senin affına sığınmışlar da arslana üst olmuşlar.

Senin buyruğuna karşı pervâsız davranan, bağışlamandan başka neye dayansın?

---

* "Ey âlemin padişahı" cümlesi, karşılaştırmada alta yazılmıştır.

** Metinde "ulu" Türkçe, "ulug" olarak geçiyor.

4097 Ey bağışlama mâdeni, şu suçluların gafletleri, küstahlıkları, senin bağışlamanın çokluğundan, bolluğundan.

4098 Gaflet, her zaman küstahlıktan meydana gelir; ululama, gözden kuru ağrıyı giderir.

4099 Gafletle kötü bir huy olan unutmak, ululama ateşiyle yanıp gider.

4100. Onun korkusu, uyanıklık, anlayış verir insana; bir insanın gönlünden yanılmak da sıçrar - gider, unutmak da.

4101 Yağma çağında, birisi gelip hırkasını almasın diye uyumaz insan, uyku tutmaz insanı.

4102 Hırka korkusuyla bile uyku kaçarsa can korkusuyla unutma uykusu nasıl gelir?

4103 * "Unutup işlediklerimizden dolayı suçlu sayma bizi" âyeti buna tanık; çünkü bir bakıma unutmak da suç.

4104 Çünkü unutan, onu bütün deyimiyle ululamamıştır; yoksa savaşta nasıl uykuya dalar insan?

4105 Unutmak, çaresiz gelir - çat ama, insanın da unutmamak için sebeplere sarılması elindedir.

4106 Çünkü insan, Tanrı'yı ululamada gevşeklik gösterdi mi, bundan ya yanılma doğar, ya şaşırma.

4107 Hani sarhoş gibi.. sarhoşlukla cinayetler yapar da sonra özrüm vardı; kendimde değildim der.

4108 Der ama ona da a kötülük işliyen derler, o içkiyi sen, kendi dileğinle içtin.

4109 Kendinde olmayış, kendiliğinden gelmedi sana, onu sen çağırdın; o dileği de sen diledin.

4110. Sarhoşluk, senin dileğinle sana gelmeseydi, onu sen çalışıp elde etmeseydin, can sâkıysi, senin ahdini korurdu, gözetirdi.

4111 Sana arka olurdu, senin adına o özür getirirdi.. Allah sarhoşunun küçücük suçuna, yanlışına kul olayım, köle olayım ben.

4112 Ey Tanrı, elde edilen herşey senden; bütün âlemin bağışlamaları, senin bağışlamanın vuran ışığında zerre.

4113 * Bağışlamalar, senin bağışlamanı överler; "Ey insanlar" derler, "Sakının", ona eş olamaz.

4114 Canlarını sen bağışla, hem de kovma tapından onları; a muradına ermiş er, onlar damağının tadıdır senin.

4115 Merhamet et; senin yüzünü gören, senin acı ayrılığını nasıl çeksin?

4116 Ayrılıktan söz açıyorsun; ne yaparsan yap da bunu yapma yalnız.

4117 Senin tuzağına tutulup yüzbinlerce ölüm acısını tatmak bile, yüzünü görmemeye, senden ayrılmaya benzemez.

4118 A suçluların feryadına yetişen, ayrılık acılığını erlerden de uzaklaştır, kadınlardan da.

4119 Sana kavuşma ümidiyle ölüm bile hoştur; ayrılığının acılığı, ateşten de üstündür.

4120. Kâfir bile o kavurucu ateşin içinde, bir bana baksaydın der, ne gam çekerdim, ne kasavet.

4121 Çünkü o bakış, bütün ağrıları, sızıları, bütün yaraları, bereleri tatlılaştırır; büyücülerin kesilen ellerinin, ayaklarının kan pahasıdır o bakış.

(Ş E R H)

4025. beyitten sonraki başlık. "Rızıkların biz taksîm ettik." XLIII. sûrenin (Zuhruf) 32. âyetinden alınmıştır.

Başlıktaki ilk beytin üstüne, İmdâdullah şerhinde, küçük ve ince yazıyla "İn beyt ez Hadîkaest" yazılmışsa da beyit, "Hadika" vezninde olmadığı gibi başlıklarda da bu beyte rastlanmamaktadır. İkinci beytin, Nızâmî'nin "Mahzen'ül - Esrâr" ından alındığı kaydedilmiştir (s. 241). Bu kayıtlar yanlış düşürülmüş, ilk beyit "Mahzen" dendir, ikinci "Hadıka" dandır. "Mahzen'ül - Esrâr" dan alınan beyit, "Der mertebe-i Âdemî ber dîger cânveron" bölümündedir (İst. Üniv. K. F. Y. 249; 13. b).

4031. Cennet, hoşa gitmeyen şeylerle..., II. c. in 1835. b. in ş. e bk.

4035. beyitten sonraki hikâye. Attâr'ın "Musibet - Nâme" sinde geçer (İst. Üniv. K. F. Y. Müze; 1315; 94. b).

Attâr'ın kısaca anlattığı hikâyenin türkçesi şudur:

"Eyâz'ın elinde, değeri ölçüye sığmaz, kıyâsa gelmez lâ'l bir kadeh vardı.

Padişah ona, şunu vur yere dedi. Eyaz, kadehi yere attı; kadeh, yüz parçadan da daha fazla parçaya ayrıldı, paramparça oldu.

Huzurda bulunanlar, askerler, bu yüzden şaşırdılar, söylenmeye başladılar; herkes, bu hareketi yüzünden onu suçlu buluyordu.

Herkes, a şaşkın diyordu ona; bunun değerini Tanrı'dan başka kimse bilmez.

Utan, böyle değerli birşeyi üstün görmedin, kırdın, horladın onu.

Padişahsa, bu hareti yüzünden gülümsüyor, halka kendisini hiç umursamaz gösteriyordu; o çeşit bir tavır takınmıştı.

Birisi, a köle dedi, böyle, dünyayı aydınlatan kadehi neden kırdın, ne diye böyle hor - hakıyr gördün?

Eyaz dedi ki: Bu padişahın fermânını yerine getirmek, bence, balıktan Ay'a dek, herşeyden üstündür.

Sen kadehe bakmadasın; bense candan - gönülden, padişahın buyruğuna bakmadayım.

Kulun, buyruğa uyması, daha iyidir; kadeh de nedir ki? Can fedâ etmeye emir verse, onu da fedâ ederim."

Şems-i Tebrîzî de bunu, "Makaalât" ında anlatır:

"Şah Mahmud, perdeciye bir inci verdi. Perdeci, vezîri taklîd eder; hele padişahın ikramına nâil olmuş, padişahın, onu beğendiğini duymuşsa, vezir, perdeciye, bu inci iyidir demişse. Padişah, perdeciye

iyi, güzel bir inci mi diye sordu. Perdeci, iyi demenin de yeri mi dedi; iyi demek, edebe aykırı; yüzbinlerce defâ iyi ve güzel; hele padişah beğendikten sonra. Padişah, şimdicek dedi, kır şunu. Perdeci, nasıl kırabilirim, vezîr, padişahın mülkü bu incinin değerinin dörtte birine değer dedi; bu, hazînede saklanmaya lâyık; vallâhi hazîneye lâyık bu. Padişah, güzel söyledin dedi; ona elbise ihsân etti, maaşını arttırdı. İnci, elden ele geze - geze Eyaz'ın eline geldi. Padişah, içinden, ah Eyaz'ım da bu sözü söylemeseydi diyor, sonra, ne yapalım, söylese de hoş diye kendini tesellî ediyordu. Eyaz'a güzel bir inci değil mi dedi. Eyaz, evet dedi, güzel; başka bir söz söylemedi. Padişah, kır bu inciyi emrini verdi. Eyaz, bunu ruyasında görmüştü; koltuğunda iki taş olduğu halde huzûra gelmişti. Taşları çıkarıp inciyi kırdı; paramparça etti. Tapılardakilerden âh, böyle değerli inciyi kırdın diye bir feryattır koptu. Eyaz, padişahın buyruğu bundan da değerli dedi. Herkes başını eğdi; bu sefer, içlerinden ne yaptık biz diye yüzbinlerce feryat yücelmeye başladı. Padişah, hepsinin de boyunlarının vurulmasını cellâtlara emretti. Eyaz, padişahım dedi; bağışlaman, daha da yerine." (Konya, Mevlânâ Müzesi K. 2154/409, s. 127)

Görülüyor ki Mevlânâ'nın hikâyesi, Şems'in nakline uymaktadır.

4060. Yûsuf - Kuyu. I. c. in 118. b. in ş. e bk.

4091. Kubad. III. c. in 1966. b. in ş. e bk.

4103. "Unutup işlediklerimizden dolayı..." II. sûrenin (Kakara) 286. âyetinden aynen alınmıştır.

Tekmil âyetin meâli şudur: "Allah, hiçbir kimseye gücünün yeteceğinden fazla birşey teklif etmez. Herkesin kazandığı sevap kendisine âittir, elde ettiği suç gene kendisine âit. Rabbimiz, bizi muâhaze etme unuttuysak, yahut yanıldıysak. Rabbimiz, bize ağır yük yükleme bizden öncekilere yüklediğin gibi. Rabbimiz, yükleme gücümüzün yetmiyeceği şeyi. Bağışla bizi, yarlıga bizi, acı bize, sensin yardımcımız, artık yardım et bize inanmayanlara karşı."

4113. "Ey insanlar, sakının." IV. sûrenin (Nisâ') 1., XXII. sûrenin (Hac) 1. âyetlerinden aynen alınmıştır.

*
* *

M E T İ N

*** Firavun büyücüleri öldürteceği çağda onlar, "Zararı yok; biz Rabbimize döneriz" dediler; bunun tefsiri**

4122 • "Zararı yok" nârasını gök bile duydu; gökyüzü, sanki o savlıcana bir top kesildi.

4123 Firavun'un vuruşu zarar vermez bize dediler; Tanrı'nın lûtfu, başkalarının kahrından üstündür.

4124 Ey insanların yollarını azdıran, sırrımızı bilseydin, anlardın ki biz kendimizi zahmetten kurtarıyoruz a can gözü kör.

4125 • Kendine gel de bu yana yaklaş; şu erganun "Keşke toplumum bilseydi" nağmesini çalıyor.

4126 Tanrı vergisi, bize de bir Firavunluk, bize de bir sultanlık verdi; ama senin Firavunluğun, senin sultanlığın gibi geçici değil.

4127 • Ey Mısır ülkesine, Nil nehrine aldanan, başını kaldır da, ölümsüz, ulular ulusu sultanlığı gör.

4128 Şu pis hırkadan vazgeçsen Nil'i de can Nilinden boğar - gidersin.

4129 A Firavun, kendine gel de Mısır'dan el çek; can Mısrında yüzlerce Mısır var.

4130. * Sen halka ben Rabbim deyip duruyorsun ama, bu iki söz ne demektir, nedir? Haberin bile yok.

4131 Rab olan, yetiştirip geliştirdiği kişiden nasıl titrer. Ben diyen nasıl olur da bedene, cana bağlanır?

4132 İşte bak, buracıkta ben diyen biziz, çünkü benlikten, benden kurtulmuşuz; belâlarla, sıkıntılarla dopdolu benlikten vazgeçmişiz.

4133 * O ben deyiş kutlu gelmedi sana a köpek, bizeyse "Kabı mühürlenmiş" bir devlet şarabı oldu.

4134 Bu kin güden ben demen olmasaydı, bize bu çeşit bir güzel devlet güneşi nerden vuracaktı?

4135 Şükrolsun ki geçici yurttan kurtuluyoruz; şu darağacında sana bir öğüt veriyoruz.

4136 * Öldürüldüğümüz darağacı, Burak'tır. bize, elbisedir; senin saltanat yurdunsa aldatıştır, gaflettir.

4137 Bu bir yaşayıştır ki ölüm gibi görünür, ölümde gizlidir; o ölümse yaşayış kabuğuyla gizli.

4138 * Işık ateş görünmede, ateş de ışık.. yoksa dünya "Aldanış yurdu" olur muydu hiç?

4139 Kendine gel, tezlik etme, önce yok ol; dolundun mu, doğudan baş göster, doğ, ışıt.

4140. Ezel benliğiyle gönül şaşırdı - kaldı da geçici benlik soğuk görünmeye başaldı, bir suç, bir ayıp kesildi.

4141 O bensiz benlikle hoş bir hale geldi can; dünya benliğinden sıçradı - çıktı.

4142 Benden, bunlikten kurtuldu da şimdi ben oldu; aferinler, bu sıkıntısız bene, benliğe.

4143 O kaçmada, benlik düşmüş onun peşine; onu, onsuz görmüş de ardından koşuyor.

4144 Sen onu istedikçe o seni istemez; ama öldün mü, istediğin, seni ister.

4145 Diri oldukça ölü yıkayıcı yıkar mı seni? Sen istedikçe istediğin, arar mı seni?

4146 * Bu konuda akıl yol görebilseydi, Fahr-i Râzî, din sırlarını bilirdi.

4147 * Fakat tatmıyan anlamaz demişler; onun için de onun aklı, onun hayallere kapılışı, şaşkınlığını arttırdı ancak.

4148 Bu ben, düşünceyle nasıl açığa çıkar? O ben, yokluktan sonra açılır, meydana çıkar.

4149 * Bu akıllar, araştırma yüzünden, hulûl çukuruna, ittihat uçurumuna düşer.

4150. A yakınlaşma yüzünden güneşin ışığında yok olan yıldız gibi yok olmuş Eyaz,

4151 Ne hulûlle, ne ittihatla sınanmıyan dost, hattâ sen, erlik suyu gibi beden kesilmişsin.

4152 Bağışla, bağışlamak senin sandığındadır; lûtufta en ileri gidensin sen, herkes senden geridedir.

4153 * Sen padişahsın, "Ol" buyruğunun sultanısın, ben kim oluyorum ki bağışla diyeyim?

4154 Bütün benler, senin eteğine sarılmış; ben kim oluyorum ki seninle beraber olayım, sana eşit sayılayım?

*** Eyaz'ın şefaat edişte kendisini suçlu bilip bu suç yüzünden özür dilemesi, özür dilemede de kendisini suçlu bilmesi. Bu sınıklık, padişahın uluğunu bilmekten meydana gelir; çünkü "Ben Allah'ı en fazla bileninizim; o yüzden de Allah'tan en çok korkanınızım" buyrulmuştur. Yüce Allah da "Allah'tan bilgin kulları korkar ancak" der.**

4155 Ben kim oluyorum ki dostlukla, merhametle dopdolu olana acımayı öğretmeye kalkışıyorum; bilgiyle dopdolu hılim sahibine yol göstermeye girişiyorum?

4156 Yüzbinlerce silleyi hakettim; beni sillelerle ezsen hakkın var.

4157 Kim oluyorum ki sana birşey bildirmeye kalkışıyorum; yahut da kerem, lûtuf şartını hatırına getirmeye çalışıyorum?

4158 Senin bilmediğin nedir? Dünyada, hatırında olmayan şey nerede?

4159 Sen de bilgisizlikten arısın; bilgin de, birşeyi unutmaktan, ondan birşeyin gizli kalmasından arıdır.

4160. Bir hiç olanı tuttun, adam ettin; onu güneş gibi ışıklarla parlattın.

4161 Değil mi ki adam ettin beni, yalvarırsam, kereminden yalvarışlarımı dinle.

4162 Benden meydana gelen yalvarışı da sensin meydana getiren.

4163 Değil mi ki şu yurt, benim pılımdan - pırtımdan boşaldı; evde yaş - kuru, ne varsa benim değil.

4164 Duayı su gibi akıtan sensin benden; bitkisini de bağışla, kabul et o duayı.

4165 Önce duayı gönlüme dolduran sensin; sonunda da sen kabul et duamı.

4166 Kabul et de âlem padişahı, kulunun hatırıyçin suçluları bağışladı diyeyim.

4167 Kendini beğenmiş biri olan ben, baştanbaşa derttim; padişahım, her dertliye ilâç verdi, her dertliyi iyi etti.

4168 • Kötülüklerle dopdolu bir cehenemliktim; onun lûtuf eli cennetlik etti, Kevsere kavuşturdu beni.

4169 Cehennem, kimi yakar - yandırırsa ben, yanan organları bedende tekrar bitiririm.

4170. • Kevserin işi nedir? Her yanan kişinin yanmış organı, onun yüzünden biter, sağalır.

4171 Kevserin her katresi, kereminden bir tellâl kesilir de bağırır; cehennemde yanan organları tekrar bitirir, sağaltırım ben.

4172 Cehennem güz soğuğuna benzer; Kevserse bahar gibidir ey gül bahçesi.

4173 • Cehenem, ölüme, mezar toprağına benzer; Kevserse Sûr'un üfürülmesi gibidir.

4174 Ey cehennemde bedenleri yananlar, Tanrı'nın keremi, sizi Kevsere çekmede.

4175 • "Halkı, benden faydalansınlar diye yarattım" sözünü sen lûtfettin de buyurdun ey dâima işte - güçte olan diri Tanrı*.

* Bu ve bundan sonraki beyit arapça ve afrsça mülemma'dır.

4176 * "Ben onlardan faydalanayım diye değil" sözü, senin cömertliğindir; bütün noksanlar, o cömertlikle düzelir, tamamlanır.

4177 Bağışla şu bedene tapan kulların suçlarını; bağışlamak denizine bağışlayış, elbette daha doğrudur, daha yerindedir.

4178 Halkın bağışlamaları, ırmağa, sele benzer; hepsi de kendi denizine koşar, kavuşur.

4179 Bağışlamalar, her gece şu gönüllerde kopar; güvercin gibi sana uçar a padişahım.

4180. Gene seher çağı onları uçurursun, geceye dek şu bedenlere hapsedersin.

4181 Akşam çağı, bir kere daha, o sayvanın, o damın aşkıyla kanat çırpıp uçarlar.

4182 Bedene bağlanma ipini kopardılar mı, sana senin tapına gelirler; çünkü senden devlete ererler.

4183 * Baş - aşağı geri dönmekten emin olarak havada, "Gerçekten de biz, O'na dönenleriz" diye kanat çırparlar.

4184 * O keremden de "Gelin" sesi gelir; o dönüşten sonra hırstan, gamdan birşey kalmaz onlarda.

4185 Ey ulular der, dünyada çok garipliker çektiniz, kadrimi bilin.

4186 Nazla esrik olun da şu ağacımın altına oturun, upuzun uzatın ayaklarınızı.

4187 Din yolunda sıkıntılar çeken ayaklarınızı, ölümsüz hurilerin kucaklarına, ellerine uzatın.

4188 O merhametli huriler, bu sûfiler seferden döndüler diye gözleriyle birbirlerine işaret ederler.

4189 Tertemiz sûfiler, güneş ışığı gibi bir zaman, toprağa, pisliğe düştüler derler.

4190. Pislikten bir belirti bile yok onlarda, tertemiz geri geldiler; güneş ışığının yüce güneş değirmisine dönüşü gibi hani.

4191 Ey yüce Tanrı, bu suçlular da başlarını duvara vurdular.

4192 Padişahın oyununda mat oldular ama yaptıkları yanlış işleri, işledikleri suçları anladılar.

4193 Şimdi, ah ederek, ey lûtfu suçlulara yol gösteren diyerek yüzlerini sana çevirdiler.

4194 Köy yolunda kirlenenleri, tez, bağışlama Fıratında, yıkanılacak kaynakta yıka, arıt.

4195 O uzun zamandır işlenen suçtan yıkansınlar da temizlerin safında namaza dursunlar.

4196 * Sınıra sığımıyan o saflarda, "Bizler saf kuranlarız" ışığına batsınlar.

4197 Söz, bu hali anlatmaya gelince: kalem dekırıldı, kâğıt da yırtıldı - gitti.

4198 Hiç deniz bir kaba sığar mı? Arslanı bir kuzu kapıp götürebilir mi?

4199 Perde ardındaysan, perdeden çık da şaşılacak padişahlığı seyret.

4200. Sarhoş topluluk, senin kadehini kırdı ama, senin yüzünden sarhoş olanın da özrü var.

4201 Onların sarhoşluğu devletle, malla değil; ey işi - gücü tatlı, senin şarabınla sarhoş onlar.

4202 A padişahlar padişahı, onlar senin has sarhoşlarındır; a bağışlayıcı, bağışla sarhoşunu.

4203 Birine benim deyip söz söylediğin zaman, bu özellikteki tadın sarhoşluğunu, yüzlerce küp şarap veremez.

4204 * Değil mi ki beni sen sarhoş ettin, had vurma bana; şeriat, sarhoşa, sarhoşken had vurmayı câiz görmez.

4205 Aklım başıma gelsin de o zaman döv beni; ama zâti aklım başıma gelmiyecek ki benim.

4206 A lûtuflar sahibi, senin kadehinden içen, ebedî olarak akıldan da kurtuldu, dövülmeden de.

4207 Onlar, sarhoşluklarının yokluğunda ebedi olarak kalırlar; sizin sevginizde yok olan, bir daha ayılıp kalkamaz*.

4208 Lûtfun, keremin, gönlümüze der ki: Yürü ey aşkımızın ayranına rehin olan,

4209 Sinek gibi ayranımıza düştün; a sinek, sen sarhoş değilsin; şarabın ta kendisisin sen.

4210. A sinek, akbabalar bile senin yüzünden sarhoş olurlar; çünkü sen, bal denizine at sürmedesin.

4211 Dağlar bile zerreler gibi senin yüzünden sarhoş olmuş. Nokta da senin elinde, pergel de, çizgi de.

4212 Halkın titrediği fitne, senden titremede; her pahalı inci sence ucuz.

* Bu beyit arapçadır.

4213 Ey can, ey cihan, Tanrı bana beş yüz ağız verseydi de seni anlatsaydım.

4214 Oysa bir ağzım var; ey sırları bilen, o da senden utancından kırık - dökük.

4215 Ama yokluktan daha da kırık - dökük olamam ya; bütün bu ümmetler, onun ağzından çıkıp geldi.

4216 Yüzbinlerce gayb eserleri, Tanrı'nın lûtfuyla, ihsaniyle yokluktan sıçrayıp çıkmayı beklemede.

4217 Başım senin havanda dönmede, ey keremine kurban olduğum; senin özlemindir başımı kaşıyan*.

4218 Seni özlememiz de senin dileğinden; nerde bir yol alan varsa Hak cezbesidir onu çekip yürüten.

4219 Toprak, yel olmadan havaya ağar, tozar mı? Deniz olmadıkça gemi, ayağını yola basar mı?

4220. Âb-ı hayâtın kıyısında kimse ölmez; senin suyuna karşı Âb-ı hayât tortulu bir sucağız.

4221 Âb-ı hayât can kıblesidir dostlar; bağ - bostan suyla yeşerir - güler.

4222 Aşkıyla ölümü içenler, aşkıyla diridirler; gönüllerini sudan da çekmişlerdir, hayât suyundan da.

4223 Senin aşk suyun, lûtfunla elimize geçti de Âb-ı hayatın kadri kalmadı bizce.

* Beyitte, "Ez takaazâ-yı tu migerded serem" mısra'ında, "migerded" sözünün altına, karşılaştırmada "mihâred" yazılmıştır.

4224 Âb-ı hayattan her can tazelik bulur; ama sen Âb-ı hayâtın da Âb-ı hayâtısın.

4225 Her solukta bir ölüm verdin, bir diriltttin beni de o keremin neler yaptığını gördüm.

4226 A Tanrı, dirileceğime öylesine güvencim var ki şu ölüm, uyku gibi bence.

4227 * Yedi deniz, her an bir serap olsa, a suyun suyu, sen onları kulaklarından tutar, varlık âlemine çeker - getirirsin.

4228 Akıl ecelden titremede, aşksa sevinç içinde; taş, kerpiç gibi yağmurdan korkar mı hiç?

4229 Bu cilt, Mesnevî'nin beşinci cildi; can göğünün burçlarında bir yıldıza benziyor.

4230. Yıldızı tanıyan kaptandan başkasının duyguları, yıldızlarla yol bulamaz.

4231 Başkalarının, yıldızları seyretmekten başka bir nasibi yoktur; kutluluğundan da haberleri yoktur yıldızların, kırânından da.

4232 * Geceleri gündüzlere dek, şeytanları yakan bu çeşit yıldızlarla bildik ol.

4233 * Her biri, zanları kötü şeytanı kovmak için gökyüzü kalesinden neft atar.

4234 * Yıldızlar, şeytana karşı akreptir sanki; ama Müşteri'ye en yakın dost.

4235 * Yay, şeytanı Ok'la vurur, yere mıhlar ama Kova da ekinler, meyveler için suyla doludur.

4236 * Balık azgınlık gemisini kırar - parçalar ama Öküz de dost için tarla sürer.

4237 * Güneş, geceyi Arslan gibi paralar ama, la'l de ondan atlas elbiseler giyer.

4238 Yokluktan başgösteren her varlık, birisine zehirdir, öbürüne şeker.

4239 Dost ol, kötü huydan arın da zehir küpünden de şeker ye.

4240. * Fâruk'a zehir zarar vermedi; çünkü Fâruk oluşu, hakla bâtılın arasını ayırış tiryakı, ona şeker kesilmişti.

19 Muharrem'ül - Harâm 1381
3 Temmuz 1961 Pazartesi

⁂

(Ş E R H)

4121. beyitten sonraki başlık ve 4122. beyit. "Zararı yok." XXVI. sûrenin (Şuarâ') 50. âyetinden alınmıştır (I. c. in 278-279., 869. ve 2462. b. lerinin ş. e bk.).

4124. "Keşke kavmim bilseydi." XXXVI. sûresinin 26. âyetinden. III. c. in 2017-2019. b. lerinin ş. e bk.

4127. Mısır-Nil. I. c. in "Dîbâce" sinin ve 869. b. in ş. e bk.

4130. Ben-Rab. Firavun'un, LXXIX. sûrenin (Nâziât) 24. âyet-i kerimesinde, kendine uyanlara, "Ben sizin en yüce rabbinizim" dediği beyan buyurulur. Beyitte "Ene rabbün" tarzında, bu âyetten lâfzî ıktibas vardır.

4133. Kabı mühürlenmiş. "Mahtûm" diye geçiyor; âyetten lâfzî ıktibas var (I. c. in 324. b. in ş. e bk.).

4136. Burak. II. c. in 1118. b. in ş. e bk.

4138. Aldanış yurdu. IV. c. in 1324. b. in ş. e bk.

4146. Fahr-i Râzî. I. c. in 1336. b. in ş. e bk.

4147. Tatmayan anlamaz. Arapça atasözü. Arapça olarak geçiyor.

4149. Hulûl-İttihat. Hulûl, birşeyin başka birşeye girmesine denir. Kelâm teriminde, Allâh'ın, kula girmesi, bir kulda tecellisi anlamını verir; buna inananlarca o kul, Allah tanınır. Bu inancı gütmeye "Hulûliyye", güdenlere "Hulûlî" denir. İttihat, lûgatte, birleşmek demektir. Kelâm ıstılâhı olarak, Allâh'ın, kulla birleşmesine denir ki bu inanca "İttihâdiyye", inananlara "İttihâdî" denir; bunlara göre de Allah'la birleşen kulda, kulluk kalmaz; Allah sayılır. Her. iki inanç da, gerçek sûfilerce bâtıldır.

4153. Kün-Ol. I. c. in 1797. b. in ş. e bk. Beyitte aynen geçmektedir.

4154. beyitten sonraki başlık. "Ben Allâh'ı en fazla bileninizim; o yüzden de Allah'tan en fazla korkanınızım." "Künûz'ül-Hakaaık" ta, "Allah'tan en fazla çekineninizim ben ve onun sınırlarını (emir ve nehiylerini) en fazla bileninizim" meâlindeki hadîse uyar (II, s. 110).

"Allah'tan, bilgin kulları korkarlar ancak." XXXV. (Fâtır), 28. Hadîs ve âyet, aynen alınmıştır.

4168-4170. Kevser. I. c. in 1909. b. in ş. e bk.

4173. Sûr. II. c. in 1203. b. in ş. e bk.

4175-4176. "Halkı, benden faydalansınlar diye yarattım; ben onlardan faydalanayım diye değil." Ankaravî ve İmdâdullah ve diğer şârihler, meâlini yazdığımız bu sözü, Hadîs-i Kudsî olarak kabûl ediyorlar; Mevlânâ'da öyle diyor. İki beyitte de lâfzı ıktibas var.

4183. "Gerçekten de biz O'na dönenleriz." II. sûrenin (Bakara) 155 - 156. âyetlerinin meâli şudur: "Andolsun ki mutlaka sizi birazcık korkuyla, açlıkla, mal, can ve meyva noksanıyla sınayacağız. Müjdele sabredenleri; onlar, bir musîbete uğradıkları zaman, gerçekten de biz Allâh'ınız ve gerçekten gene de gerisin geriye O'na döneceğiz derler." 156. âyetin son cümlesi aynen alınmıştır. 155. âyet-i kerimedeki korku, müşriklerin kastı, açlık, savaşla uğraşma yüzünden beliren açlık, kıtlık, mal, can ve meyva noksanı, aynı zamanda hayvanların ölümü, evlât acısı v.s. olarak da tefsir edilmiştir. 156. âyet-i kerimedeki "Gerçekten de biz Allâh'ınız" sözünü Hz. Ali, "Allâh'ın, nefsimizdeki tedbîr ve tasarrufunu ıkrar", "Ve gerçekten de gene gerisin geriye O'na döneceğiz" sözünü, "Yokluğumuzu itiraf", yâni, onun adâletine, rahmetine, kalacağımızı bilmek ve bildirmek tarzında tefsir etmişlerdir. 156. âyetin, "Gerçekten de biz Alâh'ınız" sözüyle başlayan son kısmı, âyetin nihâyetine dek, bir kötü haber, bilhâssa ölüm duyulunca okunur. İmâm Ca'fer'üs - Sâdık, atalarından, Hz. Peygamber'in (S. M), "Kimde dört şey varsa, olursa, Allah onu, cennet ehlinden yazar: Allah'tan başka mâbut tanımayan, Allah, kendisine bir nîmet verince, Allâh'a hamdeden, bir suç işleyince yarlıganma dileyen ve bir musîbete uğrayınca, Gerçekten de biz Allâh'ınız ve gerçekten de gene gerisin geriye O'na denenleriz diyen" buyurduğunu rivâyet etmişlerdir (Mecma'ul - Beyan; I. s. 237 - 238).

4184. "Gelin." IV. c. in 2006. b. in ş. e bk. Lafzî ıktibas vardır.

4196. "Bizler saf kuranlarız." XXXVII. sûrenin (Sâffât) 164 - 165. âyetlerinde, meleklerin, "Bizden hiçbir fert yoktur ki onun malûm, muayyen bir makaamı olmasın ve şüphe yok ki biz saf - saf dizilmişiz elbet" dedikleri bildirilir. Beytin ikinci mısraının sonu, 165. âyetin sonudur.

4204. Hadd. Arapçadır; iki şey arasındaki engele, herşeyin keskin yüzüne, bir şeyin sonuna, insanın kuvvetine, men'etmeye, bir suça karşılık verilen cezâya denir. İçki içmenin şeriatta cezâsı, içene seksen sopa vurulmasıdır. Suçlunun ayağına vurulması, vuranın, vururken dirseğini, bedeninden ayırmaması, birkaç kişinin de bu cezanın yerine getirildiğini görmesi şarttır. Ancak "Hadd-i Şer'î" ve "Had vurmak" denen bu cezâ, sarhoşa, sarhoşken tatbıyk edilmez; sarhoş hapsedilir ve aklı başına geldikten sonra ona had vurulur.

Mevlânâ, bu beyitte ve bundan sonraki beyitlerde aşk, cezbe ve feyiz şarabının sâkıysi olan Tanrı'ya, yahut Tanrı'nın seçilmiş sevgilisi Hz. Muhammed'e (S. M) hitab etmektedir. Bilhâssa 4209. beyit, I. ciltte, "Tâcir hikâyesine dönüş" bölümünden önceki bölümün sonlarındaki, "Şarap, coşmakta, bizim coşkunluğumuzun yoksuludur; gökyüzü, dönüşte bizim aklımızın - fikrimizin yoksulu. Şarap, bizden sarhoş oldu, biz ondan değil; beden bizimle dirildi, biz onunla değil" meâlindeki beyitleri pek hatırlatır.

4232 - 4233. Şeytan - Gökyüzü kalesi. IV. c. in 1789. b. in ş. e bk.

4234 - 4237. Bu beyitlerde "akreb, müşteri, yay, ok, kova, balık, öküz, güneş ve arslan" sözleri, hem söz anlamına göre, hem de "Akrep Burcu, Müşteri yıldızı, Yay burcu, Tîr, yâni Utârid yıldızı, Kova, Balık, Öküz ve Arslan burçları anlamlarını vermektedir ki bunlar, geçtikleri yerlerde şerh ve îzâh edilmişlerdir.

4240. Tiryâk-ı Fârûkıy. Ayırd edici panzehir. Hastalıkla sıhhatin arasını kesinlikle ayırdığından bu ad verilmiştir. Büyük, çok büyük ve sıhhate yol gösteren panzehir anlamlarına "Tiryâk-ı Kebîr, Tiryâk-ı Ekber, Tiryâk-ı Hâdî" de denir. Bu panzehir, yılan ve akrep zehirleriyle zehirlenenlere verildiği gibi başka zehirlerle zehirlenenlere de verilir. Hatta köpek tarafından dalanana, felce, sar'aya, cüzzama, deliliğe, karaciğer ve dalak hastalıklarına, idrar yolları illetlerine ve birçok hastalıklara iyi geldiğine inanılırdı. Mâcun, hap, yahut şurup olarak yapılırdı (Yapılışı, hastalıklara verilen mıktarı v.s. için Dr. Seyyid Sâdık Gerherîn'in "Ferheng-i Lugaat ve Ta'bîrât-ı Mesnevî" sinin III. c. ne bk. Tehran Üniv. Yayımı - 1339 Ş. H. s. 105 - 110).

Rum Kayseri, ikinci halîfe Ömer'e, bâzı hediyelerle, düşmanları zehirlemek üzere, bir zerresi bile öldürecek bir şişe de zehir göndermiş. Elçiden bunu öğrenen Ömer, şişedeki zehiri, sonuna dek içmiş ve ölmemiş (Ankaravî; s. 458; İmdâdullah; s. 360). Bu hikâyenin, panzehirin adından meydana geldiğini sanıyoruz.

Hz. Ali'ye de, gerçekle bâtılın arasını ayırdığı için "Fâruk" dendiğine dâir hadisler vardır (Üsd'-ül-Gaabe, Rıyâz'un-Nadıra, Mecma', Feyz'ul-Kadîr ve Kenz'ül-Ummâl" den naklen Fazâil'ül-Hamse; II, s. 88).

22 Rabî'ul - Mevlûd 1392
26 Nisan 1973 Perşembe

BEŞİNCİ CİLDİN SONU